

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1918-1938)

Doktora Tezi

Evren Küçük

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1918-1938)

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Evren Küçük

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Neşe Özden

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1918-1938)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Neşe Özden

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin (Başkan)

.....

Prof. Dr. Neşe Özden (Danışman)

.....

Prof. Dr. Temuçin F. Ertan

.....

Doç. Dr. Kürşad Turan

.....

Yrd. Doç. Dr. Sedef Bulut

.....

Tez Sınavı Tarihi 05/01/2016

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu doktora tez çalışmasında, 1918-1938 yıllarını kapsayan Türkiye-İsveç ilişkileri dört bölüm altında incelenmiştir. Birinci bölümde Osmanlı-İsveç ilişkileri ele alınarak I.Dünya Savaşı yıllarında hem İsveç Kızılhaçı'nın hem de İsveç Dışişleri'nin bünyesindeki B-Bölümü'nün Türk savaş esirlerine yardımları, Çanakkale Savaşı'nda İsveçli görevlilerin (örneğin Einar af Wirsén, Yüzbaşı Fevrel, Otto Broman) askeri faaliyetleri, İsveç'in Ermeni olaylarına yaklaşımı karşısında Stockholm'deki Osmanlı Elçileri Mustafa Şekip Bey ve Cevad Bey'in diplomatik kanalları açık tutarak tekzip ve bilgilendirmeye önem vermesi ele alınmıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir ülke olan İsveç'in —çeşitli ülkelerde Osmanlı Devlet'nin menfaatlerini üstlenmesi kapsamında— temsil ettiği diplomatik temsil misyonları da bu bölümde değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde TBMM Hükümeti-İsveç ilişkileri çerçevesinde Stockholm ve İstanbul'a gönderilen Cossva Anskvard (1917-1920) ve Gustaf Oscar Wallenberg (1920-1930) isimli elçileri faaliyetleri, Lozan Konferansı'nda İsveçli diplomatların kapitilasyonlar lehine çalışmalarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Cumhuriyet'in ilk on yılında Türk-İsveç ilişkilerindeki çok yönlü gelişmeler ve bu kapsamda ilk dostluk antlaşması, Musul sorunda İsveçli diplomatların faaliyetleri, İsveç sermayesinin Irmak-Filyos ve Fevzipaşa (Keller)-Diyarbakır demiryolu yatırımları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ve gerçekleştirilen ziyaretler açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise İsveç Veliahdı Gustaf Adolf'un 1934 yılındaki Türkiye ziyareti, İsveç telefon şirketi Ericsson'nun Türkiye'deki yatırımları, Türkoloji konuları ve M.Kemal Atatürk'ün ölümünün İsveç'teki yankıları gibi 1930'lu yılları etkileyen muhtelif olaylar ele alınmıştır.

Türkiye-İsveç ilişkilerinin 1918-1938 yılları arasındaki farklılaşmasına bakıldığında, başlangıçta dünya savaşı gündemi ağırlık taşıırken TBMM Hükümeti döneminde ise özellikle Lozan çerçevesindeki Türk-İsveç diplomasisi ön plana çıkmıştır. Cumhuriyetle birlikte demiryolu ve ticaret konularındaki ekonomik ilişkiler,

diplomatik ve kültürel ziyaretler iki ülkenin güçlenmesine katkı sağlarken, özellikle 1934 yılında İsveç Büyükelçiliği'nin Ankara'da açılması ile iki ülke arasındaki etkileşim daha kalıcı ve çeşitli bir yapı kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ericsson, Gustaf Adolf, Gustaf Oscar Wallenberg, İsveç, Layık Mukbil, Musul, Türkiye.

ABSTRACT

This PhD thesis investigates the relations between Turkey and Sweden in the years between 1918 and 1938 under four main chapters. In the first chapter, both help of the B-Department of the Swedish Foreign Ministry and the Swedish Red Cross to the Turkish prisoners of war during the First World War, activities of Swedish officials (such as Einar af Wirsén, Lieutenant Fevrell, Otto Broman) in the Gallipoli Campaign, Ottoman delegates in Stockholm Şekip Bey and Cevad Bey's emphasis on demerit and informing by using the diplomatic channels against the Swedish approach of Armenian Question were examined in detail in the context of Ottoman-Swedish relations. Moreover, as a neutral state in the First World War, diplomatic missions of Sweden - in the context of undertaking the Ottoman interests in different countries - were taken under consideration. In the second chapter, in the framework of the relations of TBMM government and Sweden and activities of the ambassadors named Cossva Anskvar (1917-1920) and Gustaf Oscar Wallenberg (1920-1930) sent to Stockholm and İstanbul, activities of Swedish diplomats in favor of capitulations in the Lausanne Conference were mentioned. In the third chapter, multiple developments in the Turkish-Swedish relations during the first decade of the Republic and in this context the first treaty of friendship, activities of Swedish diplomats on the Mosul Question, Irmak-Filyos ve Fevzipaşa (Keller)-Diyarbakır railway investments of Swedish capital, economic relations and the mutual visits between the two countries were explained. In the fourth chapter, visit to Turkey of the Swedish crown prince Gustaf Adolf in 1934, investments of Swedish phone company Ericsson in Turkey, Turcology subjects and the outstanding events of 1930's such as the Swedish reflections of the death of M. Kemal Atatürk were analyzed. Focusing of the differentiation of the Turkish-Swedish relations between the years of 1918-1938, while in the beginning world war agenda were in the first place, in the period of TBMM government especially in the context of Lausanne, Turkish-Swedish diplomacy came to the forefront. Along with Republic, as economic relations on the railways and trade, diplomatic and cultural visits were contributing to the consolidation of both countries, especially opening up Swedish Embassy in Ankara in 1934, interaction between the two countries took the form of more permanent and varied structure.

Keywords: Sweden, Turkey, Mosul, Ericsson, Gustaf Adolf, Gustaf Oscar Wallenberg, Layık Mukbil.

ÖNSÖZ

Türkiye-İsveç ilişkileri hakkında kapsamlı olarak bir çalışmanın henüz yapılmamış olması bu tez konusunun seçilmesinin önemli nedenlerinden biridir. Bu çalışmanın amacı iki savaş arası dönemde Türkiye-İsveç ilişkilerini birçok boyutuyla ele alarak bu ilişkilerin Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet yıllarındaki gelişimine ışık tutmaktır.

Bu doktora tezi, bir diplomasi tarihi ve siyasi tarih çalışması olduğu için tarihsel olay ve gelişmeler ağırlıklı olarak bu çerçevede seçilmiştir. Dört bölüme ayrılan tezde tematik yöntemin kullanılması tercih edilmiştir. Söz konusu yöntemde bazı konular kendilerine ayrılan tarihi döneme sığmadıkları için (örneğin diplomatik temsil misyonları, Ermeni Meselesi, İsveçli uzmanlar gibi) konu bütünlüğünü sağlamak adına bir sonraki bölümde devam etmek yerine aynı başlık altında incelenmeye devam edilmiştir. Tezin sonunda, kişiler için kısa biyografya ve kronoloji verildikten sonra Türkiye ile İsveç arasında yapılan antlaşmaların tablosu, Knockolva'da esir tutulan Türk sivil esirlerinin tablosu, İstanbul-Ankara'da ve Stockholm'de görev yapmış Türk ve İsveçli diplomatların isim listeleri fotoğraf, belge ve haritalar ek olarak sunulmuştur.

Doktora tezi olarak hazırlanan bu tezin konusunun belirlenmesinden itibaren engin tecrübesinden istifade ettiğim, her zorlukta bana yol gösteren, çalışmanın başından sonuna kadar yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Neşe Özden'e içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu çalışmaya katkıda bulunmalarından ve yönlendirmelerinden dolayı sayın hocalarım Prof. Dr. Temuçin F. Ertan, Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu, Doç. Dr. M. Sait Dilek, Yrd. Doç. Dr. Sedef Bulut, Yrd. Doç. Dr. Mevlüt Yüksel, Doç. Dr. Serkan Yazıcı'ya, doktora süresi boyunca teşvikini ve güler yüzünü esirgemeyen Dr. Hakan Yaşar'a, Almanca belgelerin çevirisini yapan Arş. Gör. Aytunç Ülker'e; İsveç Kralı V. Gustav ile Atatürk arasındaki yazışmalara dair doküman gönderme nezaketinde bulunan ve çalışmamıza dair önemli tavsiyelerde bulunan E. Büyükelçi Dr. Bilal N. Şimşir'e, Stockholm Üniversitesi'nde misafir doktora öğrencisi olarak bulunmamama vesile olan ve kaldığım süre boyunca yardımlarını esirgemeyen Tarih Bölümü Başkanı

Doç. Pär Frohnert’a, Erasmus kapsamında Stockholm Üniversitesi’nde bulunduğum süre içerisinde benden rehberliğini esirgemeyen Dr. Hossein Sheiban’a teşekkür etmeyi borç bilirim.

Çalışmanın arşiv boyutunda ise, Riksarkivet, Krigsarkivet, The National Archives, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kızılay Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Arşivi, İstanbul Deniz Müzesi Arşivi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Library, Kungliga biblioteket, Londra Üniversitesi SOAS Library, Londra Üniversitesi Senate House Library ve TTK Kütüphanesi çalışanlarına ayrı ayrı teşekkür ederim.

Çalışma süresince moral kaynağım olan ve desteğini her zaman hissettiğim hayat arkadaşım Ayşe Küçük’e, arkadaşlarım Sedat Işık, Burak Kazan, Melikşah Arslan’a ve yardımlarını esirgemeyen A.Ü. TİTE Öğrenci İşleri Şefi Fatma Mesci’ye ne kadar teşekkür etsem azdır. Her türlü yanlış ve hatalardan yalnızca ben sorumluyum.

Umarım faydalı bir çalışma olmuştur...

Evren Küçük

Karaman, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-İSVEÇ SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1914-1919)

1.1. I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı-İsveç İlişkileri.....	15
1.2. Türk Savaş Esirleri ve İsveç Kızılhaçı'nın Faaliyetleri.....	25
1.3. İsveç'in Ermeni Olaylarına Yaklaşımı Karşısında Osmanlı Hariciyesi'nin Tutumu	45
1.4. Çanakkale Savaşı'nda İsveçli Görevliler.....	64
1.5. İsveç'in Diplomatik Temsil Misyonları	75

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TBMM HÜKÜMETİ-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1920-1922)

2.1. Stockholm Elçiliğine Galip Kemali (Söylemezoğlu) Beyin Osmanlı Hükümetince Atanması	97
2.2. İsveç'in İstanbul'daki Son Elçisi Gustaf Oscar Wallenberg'in Türkiye'deki Faaliyetleri.....	107
2.3. İsveç Araştırma Enstitüsü.....	114
2.4. Lozan Konferansı ve İsveçli Diplomatlar.....	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK ON YILINDA TÜRKİYE - İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1923-1933)

3.1. Layık Mukbil Bey'in Stockholm Maslahatgüzarlığına Atanması.....	126
3.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: İlişkilerin Yeniden Kuruluşu ve Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması (31 Mayıs 1924).....	134
3.3. Musul Meselesi ve İsveç Diplomasisi (1924-1925)	141
3.4. Nafia Vekili Behiç (Erkin) Bey'in İsveç Ziyareti (16-20 Eylül 1927).....	160
3.5. İsveç Sermayesinin Türkiye'deki Demiryolu Yatırımları (1927-1935).....	164
3.5.1. Fevzipaşa (Keller)-Diyarbakır Demiryolu Hattı	173
3.5.2. Irmak-Filyos Demiryolu Hattı.....	183
3.6. Oscar II ve Pylgia (Fylgia) Mektep Gemisi'nin İstanbul Ziyaretleri ve İsveç Gemilerinde Staj Gören Türk Öğrencileri.....	189
3.7. Maslahatgüzarlıktan Tam Yetkili Elçiliğe: Ali Haydar (Aktay) ve Ragıp Raif (Kösearif) 'in Stockholm'e Tayini	195
3.8. Türkiye-İsveç Dış Ticareti (1923-1933).....	205

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSVEÇ BÜYÜKELÇİLİĞİ'NİN ANKARA'DA AÇILIŞI İLE BAŞLAYAN TÜRKİYE- İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1934-1938)

4.1. İsveç Veliahdı Gustav Adolf'un Türkiye Ziyareti (2-15 Ekim 1934)	225
4.2. İsveç Firması Ericsson'un Türkiye'nin İletişim Sahasında Yeri.....	236
4.3. Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın İsveç Ziyareti (18-24 Temmuz 1937)	242
4.4. İsveç'te Türkoloji Çalışmaları	250
4.5. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümü ve İsveç'teki Yankıları	254
4.6. Türkiye'de İsveçli Uzmanlar	260
4.7. Türkiye-İsveç Dış Ticareti (1934-1938).....	267
SONUÇ.....	282

KAYNAKÇA	293
BİYOGRAFYA	309
KRONOLOJİ	320
EKLER.....	322
EK- 1 İsveç Elçisi Carl von Heidenstam ve İsveç Elçiliği Dragomanı Johannes Kolmodin'in Fotoğrafi	322
EK- 2 Türkiye Cumhuriyeti tarafından çıkarılan ilk senet bir İsveç şirketi olan Nydqvist&Holm'e verilen 0001 nolu senet.....	323
EK- 3 Malta'da esir tutulan Türkler'den bir kare.....	324
EK- 4 1915 yılında Muş'ta bulunan İsveçli Misyoner Alma Johansson'un Fotoğrafi (ortada).....	325
EK- 5 Hjalmar Pravitz'ın Fotoğrafi.....	326
EK- 6 Nafia Vekili Behiç (Erkin), Türkiye Stockholm Maslahatgüzarı Ali Haydar (Aktay) ile İsveç'te, Fotoğraf 1927.	327
EK- 7 M. Kemal Atatürk, İsveç Veliahdı Gustave Adolf ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Çankaya Köşkü'nde Fotoğraf, Ankara, 1934.	328
EK- 8 İsveç Veliahdı G. Adolf'un Türkiye Ziyareti basında Cumhuriyet gazetesi, 1934.	329
EK- 9 Selahattin Adil Paşa'nın Fotoğrafi	330
EK- 10 Cenevre MC'de Hjalmar Branting Başkanlığında İsveç Delegasyonu Fotoğrafi.	331
EK- 11 Stockholm ve Kopenhag Elçisi Galip Kemali (Söylemezoğlu) (oturan) ve Stockholm Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey, (ayakta) Fotoğraf, 1921.....	332
EK- 12 Musul Komisyonunda görevli İsveç MC Temsilcisi Östen Undén (üstte) ve Komisyon Başkanı Einar af Wirsén'ın (altta) Fotoğrafi	333
EK- 13 Musul Komisyonunda görevli Macaristan MC Temsilcisi Pál Count Teleki de Szék (üstte) ve Michael Hansson Norveç MC temsilcisi(altta)	334
EK- 14 TC Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İsveç Sosyal Demokrat Parti Lideri ve Başbakanı Hjalmar Branting'in Fotoğrafi	335
EK- 15 İsveç Askeri Ataşesi af Wirsén (solda) – 1915 Yılında Çanakkale'de muhabir olarak bulunan Yüzbaşı Th. Fevrell'in Fotoğrafi (sağda).....	336

EK- 16 Mustafa Kemal, İsveç Elçisi Erik Boheman ve Eşi Margaret, Fotoğraf, 1934, İsveç Ankara Elçiliği.	337
EK-17 Trelleborg Anıtı, Kuzey Mezarlığı (Norra kyrkogården) Fotoğrafı. Anıt mezar Axel Ebbe tarafından 1927’de yapılmıştı.	338
EK- 18 Trelleborg Anıt Mezarının Açılışı, Fotoğraf, 30 Ekim 1926.	339
Ek -19 Stockholm Askeri Ataşesi Miralay Şükrü Bey’in Fotoğrafı.....	340
EK- 20 Belge: Sevk ve İskân Kanunu’nun nedenlerini tespit etmek üzere kurulacak soruşturma komisyonlarına tarafsız hukukçuların iştiraklerinin sağlanması hususunda İsveç, Hollanda, İspanya, Danimarka hükümetlerine verilen nota.	341
EK-21 Belge: Sevk ve İskân Kanunu’nda suiistimalleri görülen memurları meydana çıkarmak üzere kurulacak soruşturma komisyonlarına ikişer hukukçu göndermeyi reddettiğine dair İsveç, Hollanda, Danimarka ve İspanya Elçiliklerinin cevabı.....	342
EK- 22 Tablo: Stockholm’de Görev Yapan Türk Diplomatların Listesi	343
EK- 23 Tablo: İstanbul ve Ankara’da Görev Yapan İsveçli Diplomatların Listesi	344
EK- 24 Tablo: Türkiye ile İsveç Arasında İmzalanan Antlaşmaların Listesi	345
EK- 25 Tablo: Knockaloe Esir Kampı’nda Tutuklu Bulunan Sivil Türk Esirlerin Listesi	346
EK- 26 Harita: Musul Komisyonu’nun önerdiği sınırlar için kullanılan Kuzey Irak Etnografı Haritası	348
EK- 27 Harita: Musul Komisyonu Haritaları: Kuzey Irak Etnografyası. Eylül 1924.	349
EK- 28 Harita: Musul Komisyonun Kuzey Irak’ın doğal sınırları.....	350
EK- 29 Harita: K. Irak: Komisyonun ziyaret edeceği yerleri gösteren harita	351
EK- 30 Musul, Kerkük ve Süleymaniye Haritası.....	352
EK-31 Johannes Kolmodin’in Dagens Nyheter Gazetesi’nde Osmanlıların vatanseverliğini anlattığı yazısı ve İsveççe’ye çevirdiği İstiklal Marşı.....	353
EK-32 Karikatür: İsveç’in Söndagsnisse mizah dergisinde Alman Politikacı Stinnes, İngiliz Başbakanı L. George, İtalya Başbakanı Mussolini ve Türkiye lideri M. Kemal’in karikatürleri. Ayrıca bir şiire yer verilerek eski yeniklerin M. Kemal’in zaferlerinden neler beklemekte oldukları anlatılmaktaydı. 3 Aralık 1922.....	354

EK- 33 Fotoğraf: Musul Komisyonu Heyeti, 1925.....	355
EK- 34 İskandinavya Haritası	356
ÖZGEÇMİŞ.....	357

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t	: Adı geçen tez
akt.	: Aktaran
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CA	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
ev	: Çeviren
DBA	: Dışışleri Bakanlığı Arşivi
DİA	: Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
FO	: Foreign Office
Haz	: Hazırlayan
NA	: The National Archives
RA	: Riksarkivet
s.	: sayfa
TİTEA	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
TOEM	: Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vol	: Volume
yay.	: Yayınları
ZC	: Zabıt Ceridesi
S	: Sayı
YLT	: Yüksek lisans Tezi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. İsveç Krallığı Tarafından Verilen Nişanlar.....	107
Tablo 2. Türkiye-İsveç Dış Ticareti	212
Tablo 3. Türkiye'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)	214
Tablo 4. İsveç'in Dış Ticareti (1.000.000 Kron).....	214
Tablo 5. İsveç ihracat ve ithalatında Türkiye'nin oranı	215
Tablo 7. Türkiye'de; İsveççe konuşan kişi sayısı.....	261
Tablo 8. Türkiye'deki İsveçli nüfusun dini yapısı.....	262
Tablo 9. Türkiye-İsveç Dış Ticareti 1934-1938	274

GİRİŞ

Türkiye-İsveç ilişkileri hakkında kapsamlı olarak bir çalışmanın gerek İsveç'te gerekse Türkiye'de henüz yapılmamış olması bu tez konusunun seçilmesinin önemli nedenlerinden biridir. Söz konusu çalışmanın amacı iki savaş arası dönemde Türkiye-İsveç ilişkilerini birçok boyutuyla ele alarak bu ilişkilerin Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet yıllarındaki gelişimine ışık tutmaktır. Bu çalışma altı temel varsayım üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur:

Birinci varsayım, ilişkilerin başlatılması ve geliştirilmesi sürecinde İsveç'in ilk adımı atan ülke olduğudur. Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde diplomatik temsil misyonun açılması ve seviyesinin yükseltilmesi konusunda İsveç, girişimleri başlatan ülke olmuştur. İsveç Krallığı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk resmi ilişki 1587 yılında başlamıştır. Bu ilişki, İsveç Kralı III. Johann Sigismund'un, III. Murad'a kendisinin Lehistan (Polonya) tahtına adaylığının desteklenmesi talebi ile gerçekleşmişti. Osmanlı Devleti de İsveç Kralı'nın bu isteğine kayıtsız kalmamış ve Sigismund'un Lehistan tahtına geçmesine yardımcı olmuştur. 1630 yılında İsveç Kralı II. Gustav Adolf, Habsburglar'a karşı savaşmadan önce diplomatik bir misyonla Paul Strassburgk'u (İstanbul'a giden ilk İsveç elçisi) İstanbul'a göndermişti. Adolf'ın amacı, Habsburglar'ı iki cepheli savaş stratejisine maruz bırakmak ve Lehistan'a karşı kurulan koalisyona Osmanlı Devleti'nin de desteğini almaktır. Fakat bu sırada Sultan IV. Murad, İran seferi ile meşgul olduğundan İsveç'e gereken desteği verememişti. Paul Strassburgk, 1633 yılında Avrupa'da devam eden Otuz Yıl Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin desteğini almak için tekrar İstanbul'a gelmiş fakat yine bir sonuç alamadan Stockholm'e geri dönmüştü.¹ Avrupa'daki bu gelişmeler İsveç ile Osmanlı'yı müttefiklik konusunda birbirine yaklaştırmış ancak şartların ve çıkarların aynı zaman diliminde uyuşmaması ilişkilerin yoğunlaşmasını geciktirmişti.

Osmanlı Devleti ile İsveç Krallığı arasında bir ittifak kurmak için bu kez İsveç Kralı X. Charles, 22 Şubat 1657 tarihinde Baron Claes Brorsson Rålamb'ı İstanbul'a

¹ Sture Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul, İstanbul'da Bir İsveç Sarayı**, çev. Sevin Okay, YKY, İstanbul, 2001, s.185-186; Burak Çınar, *"Modern Savaşın Babası: Gustav Adolf"*, H.Ü. **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, Aralık 2008, s.80.

göndermişti. Mayıs 1657 tarihinde İstanbul'a ulaşan Rålamb, İsveç Kralının mektubunu Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'e sunmuştu. Rålamb'ın görevi: Osmanlı Sultanına ve Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya İsveç'in Doğu Avrupa siyasetiyle ilgili olarak Lehistan, Erdel ve Rusya'ya ilişkin niyet ve stratejilerini bildirip X. Charles'ın Osmanlı Devletine olan dostluk duygularını vurgulayarak Rusya'ya karşı ortak çıkarlarına dikkat çekmekti. Fakat Rålamb'ın Erdel Beyi II. George Rakoczi ile olan ilişkileri ve üstlendiği görev Osmanlı Devlet adamları tarafından kuşkuyla karşılanmıştı. Bu arada İsveç Kralı X. Charles, gönderdiği ikinci Elçi Gotthard Welling'in İstanbul'a gelişi ise kuşku ve güvensizliği daha da artırmıştı. İsveç Kralının niyeti ve gönderilen elçilerin görevleri konusundaki belirsizlik Osmanlı Devleti ile ilişkileri geliştirmeye engel teşkil etmişti.² İsveç Kralının göndermiş olduğu iki Elçi Rålamb ve Welling, İstanbul'da herhangi bir sonuç alamadan İsveç'e dönmek zorunda kalmıştı. Böylece Osmanlı-İsveç ilişkilerinin yoğunluk kazanması için XII. Charles dönemini beklemek gerekecektir.

İkinci varsayım, Osmanlı Devleti'nin İsveç ile ilişkilerinin yoğunluk kazanması mecburiyetten gelişme göstermişti. XII. Charles'ın (Demirbaş Şarl) Osmanlı'ya sığınmasıyla kalıcı temsil misyonu oluşturulmuş ve ticari antlaşma imzalanmıştı. 18.yüzyılın başlarında tarih sahnesinde etkili olmaya başlayan Rusya, Karadeniz üzerinden sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştiremeyince bu kez yönünü Baltıklara çevirmişti. Rus Çarı I. Petro; Danimarka Kralı, Saksonya Elektörü ve Lehistan Kralı ile aralarında İsveç'e karşı ittifak kurmuşlardı. İsveç Kralı XII. Charles, bu ittifakı bozmak için 18 Ağustos 1700'de Danimarka'yı, 16 Eylül 1706'da Prusya'yı, 1707 yılında da Lehistan'ı yenilgiye uğratarak, Leh Kralı II. Ogüst'ün Saksonya'ya kaçmasına neden olmuştu. XII. Charles, ordusuyla 8 Temmuz 1709 tarihinde Rus ordusunu yenilgiye uğratmıştı. Ancak Çar Petro'nun ani bir baskınla Poltava'da İsveç ordusuna saldırması üzerine XII. Charles yenilerek yaralı halde Osmanlı Devletine sığınmak zorunda kalmıştı.³ Böylece Osmanlı-İsveç ilişkilerinde

² Claes Rålamb, **İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658**, çev. Ayda Arel, Kitap yay., İstanbul, 2013.s.7-8; Ed. Karin Adahl, **Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, çev. Ali Özdamar, Kitap yay., İstanbul, 2006.s.9-18.

³ Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar**, R. Koşkun matbaası, İstanbul, 1943.s.40-44; Akdes Nimet Kurat, **İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti 1682-1718**, R. Koşkun matbaası, İstanbul, 1940.s.174-207.

önemli kırılma noktalarından biri yaşanmış oldu. Poltava Savaşı'ndan sonra İsveç'in Avrupa'da büyük bir güç olma durumu sona ermiş, Baltık bölgesinde ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın hâkimiyeti başlamıştı. XII. Charles, Bender'e yerleştikten sonra temsilcisi Martin von Neugebauer'i Ticaret Ataşesi olarak İstanbul'a göndermişti. 8 Ekim 1709'da Neugebauer, Sultan III. Ahmed tarafından huzura kabul edilmişti. Ticaret Ataşesi Neugebauer, Türk mallarına karşılık demir, bakır, pirinç vs. malları ihraç etmeyi teklif etmişti. Bu arada İstanbul'da İsveç temsilciliği kurulmuş, Pera'da bir ev ve Anadolu yakasında yazlık küçük bir sayfiye evi kiralanmıştı.⁴ İsveç'in İstanbul'da kalıcı bir temsilcilik oluşturması İsveç-Osmanlı ilişkileri için önemli bir adım olmuştu.

XII. Charles, Temmuz 1710'dan Ağustos 1714 tarihine kadar Osmanlı ülkesinde (Bender ve Dimetoka'da) kalmıştı. Bu süre içerisinde İsveç Kralı, Osmanlı misafiri olarak kabul edilmiş ve tüm ihtiyaçları giderilmişti. Ancak XII. Charles'ın ülkesine dönmek istememesi ve Osmanlı'yı Rusya'yı karşı savaşa sürükleme arzusuyla hareket etmesi Osmanlı devlet adamlarını rahatsız etmişti. Bunun üzerine Şubat 1713'te Bender'den Dimetoka'ya sürgün edilmiş ve verilen ödenek de azaltılmıştı. İsveç Kralına daha önce defatle ülkesine dönmesi için haber gönderilmesine rağmen çeşitli bahanelerle dönmek istememişti. Osmanlı Devleti, Rusya ile yapılan antlaşmanın yürürlüğe girmesi için 1 Şubat 1713'te devlet erkânını toplamış ve kralın ülkesine gönderilmesine karar vermişti. Fakat buna rağmen Kral Charles, ülkesine dönmeyince, görevlendirilen Osmanlı kuvvetleri ile XII. Charles'ın kuvvetleri arasında çatışma çıkmış her iki taraftan da zayıyat verilmişti. İsveç kaynaklarında bu çatışma "*kabalik*" diye adlandırılmaktadır.⁵ Edirne'de bir süre kaldıktan sonra Dimetoka'ya gönderilen XII. Charles, Ağustos 1714'te kendi isteğiyle ülkesine dönme kararı almıştı. Osmanlı Devleti de ülkesinde yaklaşık beş yıl kalan ve "Demirbaş Şarl" olarak adlandırdığı XII. Charles'a mücevher bir kılıç ve Has ahırdan on adet at hediye etmişti. XII. Charles, Bender ve Dimetoka'da yaşadığı sırada Osmanlı Devleti'ne borçlanmış ve bu borçlar için senetler bırakmıştı. İsveç'e gider gitmez 30 Ekim 1718 tarihinde Danimarka'nın Fredrikshald Kalesi'ni kuşatan XII.

⁴ Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.33.

⁵ Türkçeden İsveççeye geçen "Kalabalik" kelimesi "kavışma veya kavga" anlamına gelmektedir. **Svensk-Turkiskt Lexikon**, Översättning: Durusoy Yazan, Skolverk, Sweden, 2002.s.316.

Charles bu sırada şakağından aldığı bir kurşunla hayatını kaybetmişti.⁶ Bundan sonra Osmanlı-İsveç diplomatik ve siyasi ilişkileri, XII. Charles'ın borçlarının tahsili çerçevesinde gelişmişti. Borçların ödenmesi için muhtelif zamanlarda İstanbul'dan Stockholm'e diplomatik temsilciler gönderilmişti.

İsveç, XII. Charles'ın ölümü ile hem İskandinavya hem de Baltık bölgesinde siyasi, askeri ve ekonomik yönden eski gücünü kaybetmişti. Kral Charles'ın ölümünden sonra İsveç tahtına 1718 yılında kız kardeşi Ulrika Eleonora çıkmıştı. Eleonora yaklaşık iki yıl iktidarda kaldıktan sonra tahttan feragat ederek iktidarı kocası Hessen-Kassel dükü olan Fredrik'e bırakmıştı. I. Fredrik, tahta çıktığı zaman ülke ekonomik ve askeri anlamda zor durumdaydı. İsveç, Rusya ile yaptığı savaşa Nystad Antlaşması ile son vermiş ve Baltık bölgesindeki hâkimiyetini tamamen kaybetmişti. Ayrıca Danimarka ile bir antlaşma yaparak Schleswig'den çekilmişti. Gerek Eleonora gerekse I. Fredrik döneminde Osmanlı-İsveç ilişkileri olumlu bir seyir izlemişti. Fakat bundan sonra yapılacak ittifaklar ve antlaşmaların önündeki en büyük engel XII. Charles'dan kalan borçlar meselesiydi.⁷

Üçüncü varsayım, Osmanlı-İsveç ilişkilerinin zaman zaman gerilemesinin nedeni iki ülkenin Rusya'ya karşı yapılan antlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirememesi ve İsveç Krallığı'nın XII. Charles'ın borçlarını zamanında ödememesidir. Aslında borçların zamanında ödenmemesi Osmanlı-İsveç diplomatik ilişkilerinin gelişmesini de sağlamıştır. Borçların tasfiyesi için Osmanlı Devleti, Ağustos 1726 tarihinde Stockholm'e Elçi olarak Kozbekçi Mustafa Ağa'yı göndermişti. Mustafa Ağa, İsveç Kralı I. Fredrik'e Sultan III. Ahmed'in mektubunu sunmuş ve borcun ödenmesini talep etmişti. Buna karşılık I. Fredrik, borçların ödenmesi için biraz daha süre talep etmiş gerekçe olarak da İsveç'in ekonomik olarak zor durumda olduğunu dile getirmişti. Mustafa Ağa da buna cevaben İsveç'in İstanbul'da kalıcı bir temsilcilik kurmasını önermişti. I. Fredrik Osmanlı-İsveç ilişkilerinin geliştirilmesi ve borç meselesinin görüşülmesi için İstanbul'a bir elçi

⁶ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, C..HR, 31/1542, 7 Cemaziyülevvel 1712; Tahir Sevinç, "İsveç Kralı XII. Şarl'ın Osmanlı Devletine İlticası ve İkameti (1709-1714)", **History Studies**, C.6, S.1, Ocak 2014.s.148-157; Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.33-41. XII. Charles İsveç'e döndükten sonra dolma, buzlu şerbet ve kahve İsveç kültürü içinde yerini aldı. "Kalabalık, sofa, yıldırım, yaramaz, köşk, divan" gibi kelimeler, İsveççeye geçti.

⁷ Cem Görür, **1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç İlişkileri**, YLT, G.Ü. Ankara, 2012.s.27-29.

göndereceğini ifade etmişti. Yaklaşık bir yıl İsveç'te kalan Osmanlı Elçisi Kozbekçi Mustafa Ağa borcun tamamını alamamış, bir miktar para ile 2 Ağustos 1728'de İstanbul'a dönmüştü.⁸ Böylece borçlar meselesi, Osmanlı-İsveç diplomatik ve siyasi ilişkilerinin süreklilik kazanmasında etken rol oynamıştı.

Sultan III. Ahmed döneminde borçların tamamını alamayan Osmanlı Devleti, I. Mahmut döneminde yeni bir Elçi göndermeye karar vermişti. Çünkü İsveç'in Rusya ile bir ittifak yapmak üzere olduğu haberi alınmıştı. Bunun üzerine Mehmet Sait Efendiye Rusya-İsveç ittifakı meselesini yerinde tetkik etmek ve XII. Charles'dan kalan borçları tahsil etme görevi verilmişti.

Fevkalade Elçi Mehmed Said Efendi, 6 Kasım 1732 tarihinde (159 günlük yolculuktan sonra) Stockholm'e ulaşmış İsveç Kralı I. Fredrik'e Osmanlı Sultanı I. Mahmud'un ve Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın mektubunu sunmuştu. Yapılan görüşmelerde İsveç Kralı, İsveç'in düşmanlarla çevrili olduğunu, önemli topraklarını Rusların ele geçirdiğini, mali sıkıntı içinde olduklarından borçlarını şimdilik ödeyecek durumlarının olmadığını söylemişti. İsveç devlet adamları da Mehmed Sait Efendiye İsveç'in gerek içeride gerekse de dışarıda zor durumda olduğu için borçları ödemenin imkânsızlığından bahsetmişlerdi. Bunun üzerine Said Efendi'nin isteği ve İsveç Kralının onayıyla senet hazırlanmıştı. Bu senetlerle borçların en kısa sürede ödenmeye çalışılacağı belirtilmişti.⁹ 24 Temmuz 1733'te İsveç'ten ayrılan ve Lehistan üzerinden İstanbul'a dönen Said Efendi'ye verilen görevlerden biri olan İsveç-Rusya ittifakını tetkik etmek ve olası durumu engellemekti. Said Efendi, Stockholm'de kaldığı süre içinde (3 ay 10 gün) yapmış olduğu tetkik neticesinde İsveç'in Rusya ile bir ittifak içinde olmadığını hatta İsveç-Rusya ilişkilerinin bir ittifaka hazır olmadığını tespit etmişti. İsveç'e giderken Sait Efendi'nin diğer amacı ise Osmanlı borçlarını tahsil etmekti fakat bu konuda herhangi bir sonuç alamamıştı. Sait Efendi'nin bu

⁸ Kozbekçi Mustafa Ağa ile ilgili ilk ve en kapsamlı çalışma İsveç'te yapılmıştır. Mustafa Ağa Stockholm'e varır varmaz takip edilmiş ve gözetim altında tutulmuştur. Bkz. Theodor Westerlin, **Ett År i Stockholm, Samtida Anteckningar om Turkiska Sandebudet Mustafa Agas Vistelse i Sverige 1727-1728**, Centraltryckeriet, Stockholm, 1904, s.1-75; XII. Charles Bender'de iken kalıcı bir temsilcilik açılmıştı fakat XII. Charles ülkesine dönünce bu temsilcilik de son bulmuştu. Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.43; İbrahim Baş, **18.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği (1732-1733)**, KTÜ, YLT, Trabzon, 2004.s.43-45.

⁹ Yanko İskender Hoçi, *"Sadrazam Said Mehmed Paşa Merhumun Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'da iken İstokholm'e Vuku Bulan Sefareti, Müşarîrileyhin Avdetinde Makam-ı Sadaret-i Uzma'ya Takdim Eylediği Takrir"*, **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, (Ayrı Basım) C.11, 1329. s.658-677.

ziyaretinden kısa bir süre sonra Osmanlı-İsveç ittifakı gerçekleşmişti. Bu da bize gösteriyor ki Stockholm'e giden sefaret heyeti asıl amacına ulaşmıştı.

Yaklaşık bir yıl sonra 1734'te İsveç Kralı I. Fredrik, iki İsveçli diplomatı Carl Fredrik von Höpken ve Edvard Carlsson'u borçların takvimlendirilmesi ve Osmanlı-İsveç ilişkilerini dostane biçimde gelişmesini sağlamak için İstanbul'a göndermişti. Osmanlı ve İsveç arasında ticari bir antlaşma yapmak diplomatların asıl görevini teşkil etmekteydi. Yapılan görüşmeler neticesinde 10 Ocak 1737'de Osmanlı-İsveç arasında bir ticaret antlaşması yapılmış ve akabinde 22 Aralık 1739'da bir savunma antlaşması imzalanmıştı. XII. Charles'ın borçlarına karşılık İsveç Krallığı, tam teşekküllü ve 72 toplu bir savaş gemisi (kalyon), 30,000 misket tüfeği ve 7 top gönderilmesine karar vermişti. Bunun üzerine İsveç'ten yola çıkan "*Sverige*" (İsveç) adlı savaş gemisi Cebeli Tarık Boğazı'nda batmış bunun yerine yeni bir gemi "*Patrioten*" 30.000 tüfekten 11,000'inini İstanbul'a getirebilmişti. Gönderilmeyen tüfekler için İsveçli yetkililerden senet alınmış ve daha önce alınan iki senet de İsveçli subay Malcolm Sinclair'e teslim edilmişti. Kısa bir süre sonra İsveç, "*Ulrika*" adlı üçüncü gemi ile 6,000 tüfeği İstanbul'a göndermiş geri kalan 13,000 tüfekten de Osmanlı Devleti feragat etmiş ve senetler, İsveç Elçisi Höpken'e teslim edilmişti.¹⁰ Böylece Osmanlı-İsveç ilişkileri için önemli bir sorun olan ve zaman zaman krizlere neden olan borçlar meselesi halledilmişti.

İsveç Elçisi Carl Fredrik von Höpken 1741'de geri çağırılmış ve diğer Elçi Edvard Carlsson da 1745'te Rusya'nın diplomatik baskısı neticesinde İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. İsveç, İstanbul'a hemen yeni Elçi tayin etmeyi cesaret edemeyince Gustaf Celsing'i sekreter olarak tayin etmişti. İstanbul'da Humbaracı Ahmet Paşa, İsveç'in Celsing'e daha yüksek bir rütbe verilerek misyonun pekiştirilmesini savunması üzerine İsveç Kral Konseyi, Celsing'i 1747 yılında Mukim Temsilci olarak tayin etmişti. Gustaf de Celsing 1770'te yerini kardeşi Ulric de Celsing'e bırakmış fakat üç yıl sonra İsveç'e dönebilmişti. 1770-1780 yolları arasında

¹⁰ Sinclair, İsveç'e senetleri götürürken Silezya'daki Grünberg yakınlarında bir Rus tarafından öldürülmüş ve senetler çalınmıştı. Bu cinayet İsveç-Rusya ilişkilerini olumsuz etkilemiş fakat kısa bir süre sonra senetler Hamburg'da bulunup İsveç'e gönderilmişti. Çariçe Anna da katili yakalatıp Sibirya'ya sürgüne göndermişti. **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C.IV, Ötüken yay., İstanbul, 1995.s.2518; Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.43-45; Baş, **a.g.t.**, s.94-100.

İstanbul'da İsveç'i Ulric de Celsing temsil etmişti. Ayrıca Ulric de Celsing'e Doğu Akdeniz bölgesinde ticari ilişkileri geliştirme görevi verilmişti.¹¹

Dördüncü varsayım, Osmanlı-İsveç ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir faktör de Çarlık Rusya olduğudur. Osmanlı ve İsveç arasında askeri ve siyasi ittifakların yapılmasında Rusya birinci etken olmuştur. Osmanlı ve İsveç, Rusya'ya karşı "düşmanımın düşmanı dostumdur" politikası güttüğü bunun da uzun yıllar devam ettiğidir. İstanbul'da sekreter olarak göreve başlayan Gerhard Johan Balthasar von Heidenstam, Ulric de Celsing'in yerine Maslahatgüzar olarak tayin edilmiş ve 1783'te de elçiliğe yükselmişti. İsveç'in Elçiye verdiği görev Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya saldırmaya ikna etmek ve 1788-1790 Rus-İsveç Savaşı için mali destek almaktır. 11 Temmuz 1789'de Osmanlı-İsveç Antlaşması'na göre: Osmanlı Devleti, İsveç'in Rusya'ya karşı yapmış olduğu savaş için para yardımı yapacak ve her iki devlet birbirlerinden habersiz Rusya ile barış yapmayacaklardı. Fakat 15 Ağustos 1790'da İsveç'in Rusya ile Verela Barışı yapıp savaştan çekilmesi Osmanlı Devleti'nde hayal kırıklığına yol açmıştı. İsveç'in yapılan ittifaka riayet etmeyip Rusya ile barış antlaşması yapması üzerine Osmanlı Devleti de İsveç'e yapılan ödemeleri durdurmuş ve bu durum yoğun diplomatik faaliyetleri de beraberinde getirmişti. Elçi Heidenstam da İsveç'in Rusya ile bu barış hamlesinden dolayı İstanbul'da zor durumda kalmış ve bazı kişisel anlaşmazlıklardan dolayı diplomasi mesleğinden ayrılıp İzmir'e yerleşmişti.¹² İsveç'in Osmanlıyı haberdar etmeden Rusya ile barış yapması, İsveç'i Osmanlı nezdinde güvenilir bir müttefik olmaktan uzaklaştırmıştı.

İsveç'in Rusya ile olan savaşa son verip barış antlaşması imzalamasından sonra Heidenstam'ın yerine atanan Elçi Pehr Olof von Asp'ın İstanbul'daki durumu güçleşmişti. Von Asp 1791-1795 yılları arasında İstanbul'da İsveç'i temsil etmiş ve

¹¹ Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.59-193; Gustaf Celsing, Kral XII. Charles'ın Osmanlı Devleti'nde kalışı sırasında İstanbul'daki temsilcilikte birkaç yıl sekreter olarak çalışmıştı, iki oğlu Gustaf ve Ulric de babalarının mesleğini devam ettirmişlerdir. Celsing Ailesi, İsveç Biby'de çok sayıda Osmanlı tablosundan oluşan bir koleksiyon yaptılar. Arap, Fars ve Türkçe hatları ile el yazmalarından oluşan kitaplar ise Uppsala Üniversitesi kütüphanesine bağışlanmıştır. **Cumhuriyet**, 20 Ocak 2014; **Harbi Gazete**, 21 Nisan 2014; Celsing ailesine ait olan koleksiyon 2013 yılında 300 milyon krona Katar'a satılmıştır. Satılan eserler 102 tablo arasında manzara, İstanbul panoraması, Osmanlı padişahları, insan tipleri, törenler, Osmanlı Elçisi Mustafa Ağa ve Mehmet Sait Efendi'nin tabloları ile bir dizi suluboya resim koleksiyonundan oluşmaktaydı.

¹² Kemal Beydilli, "İsveç", **DİA**, C.23, İstanbul, 2001.s.412-413; Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.193-194.

1795'te de Londra'ya tayin edilmişti. Von Asp'tan sonra İsveç'i Ermeni kökenli Ignatius Mouradgea d'Ohsson temsil etmeye başlamıştı. Mouradgea d'Ohsson, 1763'ten itibaren İstanbul'daki İsveç temsilciliğinde tercüman (dragoman) olarak göreve başlamış ve 1792'de de İsveç temsilciliğinin danışmanı olmuştu. 1795'ten 1799'a kadar İstanbul'da İsveç'in Tam Yetkili Elçisi (Plenipotentiary) olarak görev yapmıştı. XII. Charles döneminde yoğunlaşan Osmanlı-İsveç siyasi-askeri ilişkileri, III. Selim döneminde ekonomik ve kültürel anlamda da gelişme göstermişti. İsveçli uzmanlar, İstanbul'a gelerek bahriye alanında yapılan reformlara katkıda bulunmuştu. Mouradgea d'Ohsson, İsveçli uzmanların İstanbul'a gelmesini ve Osmanlı Bahriyesi'nin ıslahı için yurtdışından getirtilecek uzmanlar arasında İsveçlilerin de yer almasını sağlamıştı. Avrupa tersanelerinde gemilerin tamir ve kalafat edilmeleri için havuzlar inşa edilmeye başlanınca Osmanlı Devleti de aynı yöntemi tersanelerinde uygulamak istemişti. Bunun için İsveç'ten getirtilen mühendis ve ofisierler gemi inşası ve havuz yapımı konusunda hizmetlerde bulunmuştu. Büyük Havuz inşası için havuz mühendisi Anders E. Rhode olmak üzere on bir kişilik bir İsveç heyeti İstanbul'a gelmişti. XVIII. yüzyılın sonunda İsveç ve Fransa arasında, dışarıdan uzman getirtilmesi konusu, büyük bir rekabete yol açmıştı. Yapılan çalışmalar neticesinde Osmanlı tersanelerinde Büyük Havuz inşası İsveçli uzmanlara verilmişti. Şubat 1797'de başlanan Büyük Havuz, Mayıs 1800'de bitirilmiş ve İsveçli uzmanlar da taltif edilmişti.¹³ Osmanlı-İsveç ilişkileri ekonomi ve denizcilik alanında da gelişerek yeni bir ivme kazanmıştı. İsveçli uzmanlar, Osmanlı donanmasının modernleşmesine katkı sağlamış ve yeni uzmanların gelmesi için de bir başlangıç teşkil etmişti.

Mouradgea d'Ohsson, İstanbul'da Elçilik görevinde iken İhtilal Fransa'sının temsilcileriyle yakın ilişki içindeydi. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle d'Ohsson'un Fransa yanlısı bir politika izlemesi üzerine "İstenmeyen Kişi" (Persone non grate) ilan edilmiş ve Osmanlı Devleti, İsveç'ten "sahih İsveçlü" bir zatın Elçi

¹³ Sture Theolin, "Introduction The Enigmatic Ignatius Mouradgea d'Ohsson", Ed. Kolektif, **The Torch of the Empire, Ignatius Mouradgea d'Ohsson and the Tableau General of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century**, YKY, 2002. s.9-15; İdris Bostan, "Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I, Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794-1800)", haz. H. Dursun Yıldız, **150. Yılında Tanzimat**, TTK yay., Ankara, 1992.s.69-79. Ignatius Mouradgea d'Ohsson için kapsamlı bir çalışma bkz. Kemal Beydilli, "Ignatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", **Tarih Dergisi**, Sayı: XXXIV, 1984.s.247-314.

olarak tayin edilmesini istemişti. Fakat İsveç, d'Ohsson'un yerine 1799 yılında Alman kökenli bir diplomat olan Carl Gustav König'i Maslahatgüzar olarak tayin etmişti.¹⁴ Nils Gustav af Palin, 1797 yılında İstanbul'daki İsveç sefaretine sekreter olarak atanmıştı. König'in yerine 1805'te Maslahatgüzar daha sonra Elçi olarak tayin edilen Palin'e verilen görev: Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması yapmaktır. Fakat Palin'in depresif ruh hali ve görevindeki başarısızlığından ötürü diplomatlık görevinden alınmış yerine Mukim Elçi Kont Carl Gustaf Löwenhielm atanmıştı. 6 Eylül 1824 tarihinde Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilen Löwenhielm, şu beyanatta bulunmuştu: *"Majestelerinin sadık bir dostu olan Haşmetmeap kral, benim başlıca yükümlülüğümün siz majestelerinin refahı ve devamlı mutluluğu için iyi niyetlerini iletme olduğunu emretti ve majestelerini kendisinin düşüncelerinin samimiyetine inandıracak hiçbir şeyi göz ardı etmememi buyurdu. Kral ve İsveç milleti, Osmanlı İmparatorluğu ile İsveç tahtı arasında hep var olmuş olan sıcak ilişkileri şükranla yâd ediyor. Tarihimiz majestelerinin ünlü atalarının İsveç'in büyük krallarından birine karşı gösterdiği cömertçe konukseverliğin anısını ilerdeki kuşaklar için saklayacaktır. Eğer sarayımın, Majestelerini Kralın samimi dostluğu konusunda temin etme ve iki devlet arasındaki ticaret ilişkilerini kolaylaştırarak genişletme yolundaki emrini yerine getirirken, majestelerinin onayını ve yardımını kazanma zevkine de erişirsem kendimi mutlu addederim."* İsveç-Norveç Devleti adına Löwenhielm'e verilen görev İsveç ve Norveç gemilerinin Osmanlı Devleti'ne vergisiz girmesini sağlayacak bir ticaret antlaşması yapmaktır.¹⁵ Kendisine verilen görevi başarıyla yerine getiren Löwenhielm, İsveç-Norveç Krallığı ile Osmanlı Devleti arasında Mart 1826 tarihinde bir ticaret antlaşması yapılmasını sağlamıştı. Löwenhielm'den sonra İstanbul'da İsveç'i sırasıyla Maslahatgüzar Baron Albrecht Elob Ihre (1827-1831), Maslahatgüzar Antoine Testa (1831-1838), Elçi Uno von Troil (1838-1839), Maslahatgüzar Antoine Testa (1839-1858), Temsilci Georg Christian Sibbern (1858), Temsilci Peter Collett (1859-1860), Temsilci Carl Wachtmeister (1861), Maslahatgüzar-Elçi Oscar Magnus Björnstjerna (1861-1864), Temsilci Fredrik Herman Palmstierna (1865-1868), Mukim Elçi Oluf Stenersen (1869), Mukim Elçi-

¹⁴ Beydilli, *Ignaius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)*, s.293; Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.199.

¹⁵ Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.95-97,201.

Tam Yetkili Elçi Selim Ehrenhoff (1869-1887) temsil etmişti.¹⁶ 18.yüzyılın başından itibaren İsveç, Osmanlı ülkesinde başlattığı diplomatik temsilciliğini 1734'te kalıcı bir hale getirirken Osmanlı Devletinin İsveç'teki temsilcilik misyonu geçicilikten öteye gidememişti.

Osmanlı-İsveç ilişkileri bakımından önemli kırılma noktalarından biri İsveç-Norveç Kralı II. Oscar'ın İstanbul'a gayri resmi ziyaretiydi.¹⁷ İsveç Prensi Carl, Suriye ve Filistin'e yapmış olduğu seyahatten dönerken tifoya yakalanmıştı. Nisan 1885'te İstanbul'a gelen Prens Carl tedavi görmeye başlamış bu arada İsveç Kraliyet ailesi de Carl için İstanbul'a gelmişlerdi. Sultan II. Abdülhamid, İsveç-Norveç Kralı II. Oscar ve mahiyetini daha İstanbul'a ulaşmadan Varna'dan itibaren refakatçi göndererek karşılatmıştı. Ayrıca Kraliçe Sofia için bir vapur tahsis edilmişti. Dolmabahçe Sarayında ağırlanan kraliyet ailesi büyük bir memnuniyet ile İstanbul'dan ayrılmıştı. Hatta II. Oscar, *"İnsan gözü benim az önce görmüş olduğumdan daha güzel bir şey görebilir mi, yoksa hepsi bir rüya mıydı?"* diyerek İstanbul'a olan beğenisini dile getirmişti. II. Oscar bu konukseverlikten ötürü elmas kakmalı seraphim nişanını Sultan II. Abdülhamid'e göndermişti. Osmanlı Devleti de İsveç ile olan dostluğun kuvvetlenmesi için Kral II. Oscar'a altın ve gümüş madalya armağan etmişti.¹⁸ Osmanlı ülkesine siyasi amaç gütmeksizin gelen II. Oscar'ın bu ziyareti Osmanlı-İsveç ilişkilerinin gelişmesinde önemli katkı yapmıştı. II. Oscar döneminde Osmanlı-İsveç ticari ve askeri ilişkileri açısından önemli bir yer teşkil eden konulardan biri de denizaltılar olmuştu. XIX. yüzyılda dünyada gücün ve hâkimiyetin önemli enstrümanlarından biri donanma idi. Dünyada yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerden

¹⁶ **Muahedat Mecmuası**, C.1., s.162-164. Akt. Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, Döler neşriyat, İstanbul, 1981.s.189-190; **Albrecht E. Ihre hos Mahmoud II**, Constanopel, 1824.s.70-74.

¹⁷ II. Oscar'ın hayatı ve ailesi için bkz. **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1301** (1885), İşaret yay., C.1, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, 2003.s.279-280.

¹⁸ Oscar II, **En Minnesskrift**, Kungl. Hofboktr, Stockholm, (Tarihsiz). s.158-164; Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.100; **Deniz Müzesi Arşivi**, Mektubi II, Defter No:6305, 6 Mayıs 1885.s.131; **Deniz Müzesi Arşivi**, Mektubi II, Defter No:6347, 3 Nisan 1885.s.11-14. **Deniz Müzesi Arşivi**, Şura-i Bahri, Dosya:2117, 21 Nisan 1885.s.13A; Suhulet Vapuru süvarisine verilen İsveç-Norveç kralının nişanı, kabul ve talik izni için bkz. **Deniz Müzesi Arşivi**, Şura-i Bahri, Dosya:2028, s.116A; **BOA**, Y.PRK.BŞK, 9/36, 05.04.1885; II. Oscar'ın bu ziyareti sırasında Stockholm'de Osmanlı Devleti'ni Karaca Paşa, İstanbul'da da İsveç'i Selim Ehrenhoff temsil etmekteydi. Lahey ve Stockholm sefiri olarak görev yapan Karaca Paşa'ya İsveç tarafından Birinci rütbeden "Etval Poler" nişanı verilmişti. **BOA**, İ.D.H., 942/74607, 11.3.1885; **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1301**, s.265-266.

denizaltı gemisi de nasibini almıştı. Rakibine karşı tehdit unsuru olabilecek bir silaha dönüşmesi, denizaltı gemilerine olan ilgiyi arttırmıştı. Yunanistan, 1886 yılında İsveç kökenli Nordenfelt şirketinden bir denizaltı sipariş etmiş bu da tarihte ilk defa bir ülkenin denizaltı gemisine sahip olmasını sağlamıştı. Yunanistan'ın bu hamlesi karşısında Osmanlı Devleti de psikolojik üstünlük sağlamak ve Adalar (Ege) Denizi'nde daha güçlü olmak için iki adet denizaltı siparişi Nordenfelt'e vermişti. Denizaltıların teslimi konusunda İstanbul'daki İsveç Elçisi Selim Ehrenhoff da etkin bir rol oynamış ve Nordenfelt şirketinden sipariş edilen iki adet denizaltı, Hazine-i Hassa'dan ödenmek üzere satın alınarak, "Abdülhamid" ve "Abdülmecid" isimleri verilmişti. Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlantıyı sağlayan Boğazların korunması, ticaretin devamlılığı, ülkenin güvenliği, Osmanlı Bahriyesi için önemliydi. Bu sebeple, Osmanlı Bahriyesi, düşük maliyetli ve çok yönlü kullanıma müsait torpidobot ve gambotların yanında denizaltı gemisiyle olası bir ablukayı kırmayı amaçlamıştı. İlk defa torpido atarak, bir su üstü gemisini batırmayı başaran Osmanlı denizaltıları fazla bir gelişme gösterememişti.¹⁹ Osmanlı Devletinin ekonomik olarak zor durumda olması, Osmanlı-Rus savaşlarında toprak kaybetmesi ve II. Abdülhamid'in donanmayı etkin kullanamaması (veya kullanmaması) gibi sebeplerden ötürü denizaltılardan yeterince faydalanılamamıştı.

Beşinci varsayım, İsveç'in Osmanlı Devletiyle ilişkileri siyasi ve ekonomik kaygılarla gelişme göstermişti. Bu varsayımı İsveç-Norveç Krallığı'nın Osmanlı topraklarında açmış olduğu konsolosluk sayısı ve imzalamış oldukları ticari antlaşmalara dayandırmak mümkündür. İsveç Kralı XII. Charles'tan itibaren gelişen Osmanlı-İsveç ilişkileri gelişerek 19.yüzyılda bir ivme kazanmıştı. Söz konusu yüzyılda İskandinav ülkeleri içinde özellikle İsveç ve Danimarka ön plana çıkmıştı. Bu durumu İsveç ve Danimarka'nın Osmanlı Devleti'nde açmış olduğu konsolosluk sayısı ile de görmek mümkündü. 1886'da İsveç'in mevcut konsoloslukları şunlardı: Cidde, Trablusşam, Dimyat, Beyrut, Varna, Hanya, Edirne, Sisam, Port Said, Tekfurdağı, Gelibolu, Selanik, Sakız, Mısır-ı Kahire, Cidde ve Boğazhisarları'dı.²⁰

¹⁹ Evren Mercan, "Osmanlı Bahriyesinde İlk Denizaltılar: Abdülhamid ve Abdülmecid", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl:8, S.15, Haziran 2012.s.164-181; Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, Deniz Basımevi, İstanbul, 1960, s.1-11; **BOA**, Y..PRK.ASK., 41/136, (Hicri) 1304.

²⁰ **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, 1301**, s.418-420; Danimarka'nın da Osmanlı Devletinde 1 başkonsolosluk ve 23 konsolosluk veya konsolos vekili mevcuttu.

İsveç, Osmanlı topraklarında çok sayıda konsolosluk açmasına rağmen aynı durumu Osmanlı Devleti'nde görmek pek mümkün değildi.²¹ Osmanlı Devleti, 1877'de Stockholm'de kalıcı bir Elçilik açmıştı. Fakat Yahya Karaca Paşa'nın 1892'de bir İsveçli tüccarın kızı ile evlenip Stockholm'den ayrılması üzerine Osmanlı Sefareti kapalı kalmış ve buradaki göreve 24 Ocak 1898'de Brüksel Elçisi Karatodori Efendi atanmıştı. Ayrıca İsveç-Norveç Kralının yirmi beşinci sene-i devriyesini tebrike memur Brüksel Sefiri Karatodori Efendi görevlendirilmişti.²² Aynı yıl içinde yani 4 Mart 1898'de Stockholm'e Yaveran-ı Hazret-i Şehryariden Şerif Paşa tayin edilmişti.²³ 1901'de Stockholm memuriyetine ilaveten Kopenhag Sefirliği de verilmişti. Şerif Paşa, Stockholm'de Osmanlı-İsveç ilişkilerinin gelişmesine önem vermiş ve saray erkânı ile iyi diyalog kurmuştu. Hatta İsveç-Norveç Kralı II. Oscar ile av turlarına katılmış ve kralın oluşturduğu bir av kulübüne de üye olmuştu. Şerif Paşa, Stockholm'deki yaşantısından ötürü İsveç basınında da popüler bir kişiliğe sahip olmuş ve Osmanlı kıyafeti ile de ilgi çekmişti. 1908 yılında Kral II. Oscar tarafından Şerif Paşa'ya nişan verilmişti. Stockholm'deki on yıllık diplomatik görevinden sonra Birinci Ferik Şerif Paşa'nın, Stockholm'ün iklimine tahammülü kalmadığından, birkaç defa naklini istemişti. Şerif Paşa, Brüksel Sefaretine tayini veya istifasının kabulünü istemişti. 1908 yılında Şerif Paşa'nın Stockholm'deki görevine son verilerek Madrid Sefirliğine atanmış fakat Şerif Paşa istifa ederek Paris'e yerleşmişti.²⁴ Şerif Paşa'dan sonra Stockholm Sefaretine Mustafa Asım Bey tayin edilmişti. Fakat kısa bir süre sonra Asım Bey, Sofya'ya, Bulgaristan Komiseri Mustafa Şekip Bey de Stockholm Sefirliğine görevlendirilmişti.²⁵ 1909 yılında görevine başlayan Mustafa Şekip Bey, 1915 yılına kadar Stockholm'de Osmanlı Devletini temsil etmişti. XII. Charles

²¹ **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, 1301**, s.231; Osmanlı Devleti'nin İsveç'te 1885 yılındaki temsili şu şekilde idi: Stockholm'de Elçilik ve Başkonsolosluk, Gothenburg'da Konsolosluk idi.

²² **BOA**, BEO, 1073/80452, 02. N.1315; **BOA**, Y.A., HUS, 376/144, 29 R.1315; **BOA**, Y., MTV, 22 R.1315.

²³ 1900 yılında Stockholm'e Başkâtip Muhtar Bey ve İkinci kâtip olarak Erşed Bey görevlidir. **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1318** (1900), İşaret yay., C.III, haz. Ahmed Neziha Galitekin, İstanbul, 2003.s.180.

²⁴ **Serveti Fünun**, C.15, Sayı:368, 19 Mart 1314, s.35; Rohat Alakom, **Şerif Paşa**, Avesta yay., İstanbul, 1998.s.25-39; **BOA**, Y.EE, 14/207, 2 Nisan 1908; 1902 yılında Stockholm Sefaretinde görevli personel: Ferik Şerif Paşa, Başkâtip Muhtar Bey ve İkinci katip Ali Atıf Bey'dir. **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, 1320** (1902), C.IV, s.69.

²⁵ **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, 1320** (1902), C.IV, s.502; **BOA**, BEO, 3578/ 268308, 20 Haziran 1909.

döneminden itibaren yoğunlaşan Osmanlı-İsveç ilişkileri I. Dünya Savaşı'na kadar devamlılık göstermişti. Siyasi ve diplomasi alanlardaki gelişmeleri ekonomi alanda görmek pek mümkün olmamıştı. Coğrafyaların uzaklığı Osmanlı-İsveç ekonomik ilişkilerinin gelişmesine engel teşkil etmişti. Tezin sonuç kısmında da aşağıdaki varsayımlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Altıncı varsayım, İsveç gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse sonrasında "tarafsızlık politikasını" devam ettirdiği ve bu politika çerçevesinde Türk-İsveç ilişkileri bir gelişme gösterdiğiidir.

Yedinci varsayım, Cumhuriyetin ilk yıllarında emperyalist politikalar güden büyük Avrupalı devletlerin yerine küçük ve dost ülkeler ekonomik yatırımlarda tercih edilmişti. Ayrıca Osmanlı-İsveç ekonomik ilişkilerinin İsveç'in lehinde bir gelişme gösterdiği ve bu durumun Cumhuriyet döneminde de devam ettiği istatistiklerle ortaya koymak mümkündür.

Sekizinci varsayım, I. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen Türk askerlerinin vatanlarına dönmelerinde İsveç Kızılhaçı'nın ve Dışişleri Bakanlığı B-Bölümü'nün aktif rol aldığı ve İsveç diplomatik temsil misyonlarının çeşitli ülkelerde Türkiye'yi temsil ettiğiidir.

Dokuzuncu varsayım, Türk-İsveç ilişkilerinde çıkan bazı sorunların temelleri Osmanlı-İsveç ilişkilerine kadar uzanmaktaydı. Örneğin iki ülke ilişkilerinde olumsuz bir faktör olarak beliren ve günümüze kadar devam eden sorun Ermeni olaylarıydı.

Onuncu varsayım, Çanakkale Savaşı'nda bazı İsveçli yetkililer ve bir kısım kamuoyu, İtilaf Devletleri'nin Türk boğazlarından geçerek Rusya'ya yardım etmesi temennisinde bulunmuştu. Nedeni ise eğer İtilaf devletleri Çanakkale'yi geçemezseiler ikinci yol olarak İsveç üzerinden yardım gönderileceği endişesi idi.

On birinci varsayım, kültürel ilişkilerin gelişmesinde de ilk adımı atan ve gelişmesini sağlayan ülke İsveç olmuştu. İstanbul'da İsveç Araştırma Enstitüsü'nün kurulması kültürel ve bilimsel çalışmaların yapılmasına ön ayak olmuştu.

On ikinci varsayım, İsveçli diplomatlar, Türk dış politikasındaki önemli sorunlarda (Musul, mübadele, Hatay gibi) MC aracılığıyla aktif bir rol alarak etkili olmuşlardır.

Tezde Osmanlı-İsveç ilişkilerinin boyutu ele alınarak Cumhuriyet dönemine bıraktığı mirasın gelişim süreci ele alınarak anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-İSVEÇ SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ (1914-1919)

XX. yüzyılda dünyada meydana gelen kutuplaşmalar ve ittifaklar dünyayı bir uçuruma doğru sürüklemişti. Söz konusu kutuplaşma sırasında Sırpı Gavrillo Princip, Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Ferdinand ve eşini 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna'da öldürmesi üzerine Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan etmişti. Akabinde de Rusya, Sırbistan'ın, Almanya da Avusturya'nın yanında yer almıştı. Osmanlı Devleti ise Balkan Savaşları'nda Balkanlar'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiş ve ekonomide varolan kötü durum da gittikçe kötüye gitmişti. Osmanlı Devleti, ittifaklar sürecinde İtilaf Bloku'ndan gereken desteği göremeyince varlığını korumak için Almanya'ya yakınlaşmak durumunda kalmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştı. Kısa bir süre son sonra Goeben (Yavuz) ve Breslau (Midilli) savaş gemileri Karadeniz'de Odesa ve Sivastopol limanlarını bombalayarak Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine neden olmuştu. Bombalamadan sonra Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı'ya birer nota vermiş fakat notadan bir cevap alınamayınca Osmanlıya savaş ilan etmişti.²⁶ Osmanlı Hükümeti de 11 Kasım 1914 tarihinde bu devletlere savaş ilan ederek Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşına dâhil olmuştu. Osmanlı Devleti sahip olduğu yerler bakımından stratejik noktalara sahipti. Savaş sırasında gerek İtilaf gerekse İttifak devletler için önemli bir bölge de İskandinav ve Baltık idi.

1.1. I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı-İsveç İlişkileri

I.Dünya Savaşı öncesi ve savaş sürecinde Baltık Denizi bir mücadele alanı olmuştu. Bu durum diğer İskandinav ülkeleri gibi İsveç'i de doğrudan etkilemekteydi. İsveç, diğer büyük Avrupalı devletlere göre imkânları kısıtlı ve küçük bir devlet

²⁶ Bkz. Kazım Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik?** Emre yay., İstanbul 1994; Behiç Erkin, **Hatırat 1876-1956**, haz. Ali Birinci, TTK Yay., Ankara, 2010.

olduğu için ittifaklar sürecinde bloklar içinde yer almamaya ve tarafsızlığını korumaya karar vermişti. Ayrıca İsveç, Avrupa krizlerine müdahil olmamaya özen göstermişti. Avusturya, 28 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a savaş ilan edince İsveç 31 Temmuz'da tarafsız kalacağını ilan etmişti. Almanya, 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş açınca İsveç halkı da 2 Ağustos 1914'te saat 14.30'da bütün kiliselerde çanların çalınmasıyla savaşın başladığını ve savunma amaçlı seferberliğin ilan edildiğini öğrenmişti. İsveç Hükümeti'nin tarafsızlık ilanını parlamentodaki tüm partiler oybirliğiyle destek vermiş bu da savaşa karşı toplumsal bir uzlaşmayı beraberinde getirmişti.²⁷ Birbirinden uzak iki coğrafyada bulunan İsveç ve Türkiye, savaşın başlamasıyla çıkan yangın her iki ülkeyi de etkilemiş fakat İsveç, savaş süresince tarafsız kalmayı başarırken Osmanlı Devleti, yangının içinde var olma mücadelesi vermek durumunda kalmıştı. Her iki devlet de Alman yanlısı bir politika izlemiş ve 2 Ağustos 1914 tarihinde, Osmanlı-Alman ittifakı imzalanırken aynı tarihte İsveç tarafsızlığını ilan etmişti. İsveç, savaş sürecinde Almanya, Rusya ve İngiltere arasında hassas bir denge politikası ve Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası izlemişti.

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Stockholm'de Osmanlı Devleti'ni Mustafa Şekip Bey temsil etmekteyken bir yıl sonra yerine Hüseyin Cevad (Ezine) Bey Orta Elçi olarak atanmıştı. Osmanlı Devleti de savaşa müdahil olmuş İskandinavya'nın stratejik önemi Osmanlı için bir kat daha artmıştı. Osmanlı diplomatlarının İsveç'te iki önemli görevi bulunmaktaydı: birincisi savaş sırasında Rusya'da ve diğer düşman ülkelerde olup bitenleri öğrenip, saati saatine Hariciye Nezareti'ne bildirmek, ikincisi ise Osmanlı'da bulunmayan eşyayı tedarik edip göndermekti. Söz konusu görevleri yerine getirmek için askeri bir ataşe (Mehmet Şukri Bey) ve çeşitli askeri heyetlerden faydalanılırken ekonomik konular için Avusturya-Macaristan'ın Stockholm'deki ticari ataşesinden yararlanılmaktaydı.²⁸ İskandinavya'nın Osmanlı Devleti için önemi Çarlık Rusya'nın denize çıkış noktalarından birini oluşturmasıydı. Türk Boğazları, Rusya için ne kadar önemliyse Baltık Denizi de aynı önemi taşımaktaydı. Baltık Denizi aynı

²⁷ Asiye Tülin Sonatılğan Uygur, **İsveç Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Malul Türk Savaş Esirlerinin İsveç Kızılhaçı Yardımıyla İsveç Üzerinden Mübadelesi**, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 2013, s.15-16; Almanya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya savaş ilan edince İsveç, ikinci bir tarafsızlık ilanı yaparak savaş boyunca tarafsız kalacağını ilan etmişti.

²⁸ BOA, İ.HR, 435/48, 19 Kasım 1915; Esat Cemal Paker, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.s.106; **Salname-i Nezaret-i Hariciyye**, IV, s.559.

zamanda Rusya'nın müttefikleri ile bağlantının sağlandığı ve yardımların alındığı stratejik bir yerdi. Osmanlı Devleti de söz konusu önemi bildiği için “geleneksel düşmanı” Çarlık Rusya'nın tüm hareketlerini İsveç'ten kontrol etmek istemiş ve gelen istihbarata önem vermişti.

Sultan Mehmed Reşad'ın onayıyla Sırbistan eski Elçisi Cevad Bey, İsveç'e atandığı zaman Kopenhag'daki Osmanlı temsilciliği de Orta Elçi olarak ihdas edilmiş ve Kopenhag'a da akredite edilmişti.²⁹ Cevad Bey, İsveç Kralına itimatnamesini sunduktan sonra görevine başlamış ve İsveç'in dış politikası ile Çarlık Rusya'nın faaliyetlerini dikkatle takip etmişti. Söz konusu durumu İstanbul'daki Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu raporlardan takip etmek mümkündü. Cevad Bey, İsveç dış politikasının takip ettiği “denge oyununa” dikkat çekmiş ve raporunda şu ifadelerle yer vermişti: “... *dolambaçlı istikametler aldığı ve bidâyet-i harbden (savaşın başlangıcından) beri Alman ve İngiliz rekabet ve kuvvetleri arasında dalgalar üzerinde dümeni bozulmuş gemiler gibi bir taraftan diğer tarafa meyil eden bu şimâl (İsveç) memleketinin azîm müşkülâtla yolunda ilerleyebildiği*”ne dikkat çekmişti.³⁰ Almanya ve İngiltere arasında bir nüfuz alanı olan Baltık Denizi, İsveç'in dış politikasında önemli bir enstrümandı. I.Dünya Savaşı süresince İsveç, bu enstrümanı İngiltere, Rusya ve Almanya'ya karşı kullanmıştı.

Meslekten diplomat olan Cevad Bey, İsveç'in dış politikasını sadece Stockholm'den değil Almanya'dan da takip etmişti. Alman Dışişleri Bakanı'yla Aralık 1915 tarihinde görüşen Cevad Bey, İsveç'in umumiyetle Alman taraftarı olduğunu ve savaşa girmelerinin pek mümkün olmadığını öğrenmişti. İsveç, Finlandiya'nın bağımsız olmasını isterken Finler de İsveç'e katılmak istemediklerini Alman yetkililere bildirmişti. Cevad Bey de bu bilgileri Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bildirmişti. I.Dünya Savaşı süresince Almanya'nın baskısını hisseden İsveç, tarafsız bir politika izleyerek savaş dışında kalmaya özen göstermişti. Fakat Almanya'nın baskıları artınca İsveç'in verdiği cevap: “*Åland Adalarını zapt edin ve Finlandiya'nın bağımsızlığını bi'l-fi'ıl te'mîn eyleyin, o vakit biz de sizin tarafınızda harbe iştirak*

²⁹ BOA, BEO, 4385/ 328860, 14 Muharrem 1334; BOA, İ.HR, 435/48, 10 Muharrem 1334; BOA, HR.İM., 225/26, 19 Ocak 1928; İngiliz belgelerinde Cevad Bey “*nazik, çok popüler, dürüst, çok iyi niyetli, çok Almanfol (Alman dostu) ve zengin*” bir kişi olarak tanımlanmaktaydı. **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.244, 248.

³⁰ BOA, HR.SYS., 2450/32, 10 Nisan 1918.

ederiz” olmuştur.³¹ Aslında İsveç verdiği bu cevapla Almanya’yı oyalama taktiğine başvurmuştu. Çünkü Almanya Åland Adalarını ele geçirdikten ve Finlandiya’nın bağımsızlığını sağladıktan sonra İsveç’e pek de ihtiyaç duymayacaktı.

Stockholm’de Almanya ve Avusturya Elçileriyle görüşen Cevad Bey, İsveç’in savaşa katılmayacağını onlara da teyit ettirmişti. Fakat Cevad Bey, İsveç’in savaşa katılması durumunda Müttefik Devletler için önemli bir emniyet sağlayacağına dikkat çekmişti. Ayrıca İsveç’in savaşa girmesi için Alman ve Avusturya Elçileriyle işbirliği yapılacağını raporunda belirtmişti.³² Böylece İsveç’in savaşa katılması için yoğun mesai sarf edecek ülkelerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Fakat İsveç ve Osmanlı’nın birbirinden uzak coğrafyalarda yer alması ve Osmanlı’nın siyasi ve ekonomik nüfuzunun sınırlı olmasından dolayı İsveç üzerinde pek etkili olamamıştı.

Almanya, İsveç’i savaşa sürüklemek için ülkede bulunan Alman yanlısı gruplarla işbirliği yapmış ve basının söz konusu amaç çerçevesinde bir politika izlemelerini sağlamıştı. Almanya’nın baskıları karşısında İsveç, 1914 yılında Öresund Körfezi’ni mayınlamış, 1915 yılında transit trafiğini durdurmuş ve 1916 yılında da Baltık Denizi’nin giriş çıkışı için Kogrundsärna’yı mayınlayarak İngiliz gemilerinin Rus limanlarında mahsur kalmasına neden olmuştur.³³ İsveç’in savaş boyunca izlemiş olduğu “*Alman yanlısı tarafsızlık politikası*” hem İtilaf Devletlerini zor durumda bırakmış hem de kendi tarafsızlık politikasına gölge düşürmüştü. Bu durum uluslararası konjonktürde İsveç’in itibarını da zedelemişti.

İsveç, savaş sırasında Müttefik ve İtilaf Devletleri arasında her ne kadar hassas bir denge politikası izlemişse de ekonomik sıkıntılardan kurtulamamıştı. Dış ticareti dışa bağımlı olduğu için Hammarskjöld Hükümeti, istediği krediyi temin edememiş bu da 1917 yılında halkın temel tüketim mallarını dahi ithal edememesine neden olmuş ve beraberinde siyasi ve ekonomik sıkıntıları getirmişti. İsveç halkı artık hükümetten ve kültürel bir yakınlığa sahip olduğu Almanya’dan memnun değildi. İsveç Parlamentosu’nda muhalif partiler özellikle liberal ve sosyalistler, ekonomik sıkıntıların çözülmesi için İngiltere ile yeni bir ticaret antlaşması yapılmasını istemiş

³¹ BOA, HR.SYS., 2342/18, 14 Aralık 1915.

³² BOA, HR.SYS., 2342/18, 14 Aralık 1915, Lef.2.

³³ BOA, HR.SYS., 2425/58, 7 Eylül 1916; Uygur, a.g.t., s.21.

ve Başbakan Hjalmar Hammarskjöld'ü Alman yanlısı olmakla itham etmişti. Hammarskjöld Hükümeti'nin parlamentoya sunduğu kanunların reddedilmesi ve temel tüketim mallarının (örneğin şeker) temin edilememesi hükümeti zor durumda bırakmıştı. Hammarskjöld'un istifası konuşulmaya başlanmış ve kısa bir süre sonra ek bütçe talebinin de parlamentoda reddedilmesi güven sorunu olarak algılanmış bu da Hammarskjöld Hükümeti'nin istifasına neden olmuştu. Seçim Hükümeti kurularak olası bir siyasi kriz önlenmişti.³⁴ Ekonomik sıkıntılar siyasi olaylara yol açtığı için İsveç söz konusu sorunlarını bir an önce çözmek istemişti. Çünkü komşusu Rusya'da Bolşevik hareket baş göstermiş bu da kaçınılmaksızın İsveç'i etkileyecekti. Bolşevik İhtilali'nin Rusya'da çıkması İsveç'i tedirgin etse de Osmanlı Devletine olumlu bir gelişme olarak yansımıştı.

İstanbul'daki siyasi çekişme Stockholm'deki Osmanlı Sefaretini de etkilemiş Elçi Cevad Bey'in yerine İsmail Canbulat'ın atanmasına neden olmuştu. Cevad Bey, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği gizli bir şifre ile Stockholm'deki Japon Sefirinin münferit bir barış teklifi yaptığını bildirmişti. O sırada Dâhiliye Nazırı İsmail Canbulat ile Maliye Nazırı Cavit Bey'in arası iyi olmadığından İttihat ve Terakki Hükümeti, İsmail Canbulat'ı uzaklaştırmak için bir oldubitti ile Stockholm ve Kopenhag'a Orta Elçi olarak tayin etmişti. Canbulat, duruma itiraz ederek daha önce diplomasi mesleğinde bulunmadığını ileri sürerek görevi kabul etmemişti. İttihat ve Terakki Hükümeti de Canbulat'ı ikna etmek için Viyana'da görevli olan Esat Cemal (Paker) Bey'i Elçilik Başkâtibi olarak kendisine yardımcı olacağı bildirilince Canbulat Bey görevi kabul etmek durumunda kalmıştı.³⁵ Her ne kadar Japon Sefirinin barış istediği bildirilmişse de haber, gerçeği yansıtmamaktaydı çünkü Japonya'nın barış talebi olmamıştı.

³⁴ **BOA**, HR.SYS., 2432/16, 5 Mart 1917; Uygur, **a.g.t.**, s.24-25.

³⁵ **RA, Utrikesdepartementet 1902 ars dossiersystem** 998, Grupp:16, Avd: Q, Mal:23, Djanbolet Bey, 1917; **Salname-i Nezaret-i Hariciyye**, IV, s.559; **BOA**, İ.DUİT, 49/84, 28 Nisan 1917; **BOA**, BEO, 4466/334943, 28 Nisan 1917; Paker, **a.g.e.**, s.101-102; Esat Cemal Bey de Viyana'da Talat Paşa'ya hem çok pahalı hem çok soğuk bir ülke olan İsveç'e gitmek istemediğini uygun bir dille anlatmıştı. Ekonomik olarak sıkıntı yaşayacağını Talat Paşa'ya bildirerek kendisine Büyükelçilik Müsteşarlığı payesi verilmesini talep etmişti. Talat Paşa da durumu Canbulat Bey ile görüşerek söz konusu durumu kabul etmişti. Stockholm Sefareti Büyükelçilik seviyesinde olmamasına rağmen Esat Bey'e Büyükelçilik Müsteşarlığı payesi verilmişti.

Gönülsüz bir şekilde Stockholm'e giden İsmail Canbulat'ın sefirliği de kısa sürmüştü. İstanbul'daki faal görevinden uzaklaştırılması Canbulat Bey'i sinirlendirmiş bir de İsveç'in şiddetli soğuğu eklenince hastalanmasına neden olmuştu. Bu sırada Stockholm'de toplanan Uluslararası Sosyalistler Kongresi'ne katılmak için Sosyalist Parti delegeleri Dr. Akil Muhtar başkanlığında Mazliyah Efendi ve Salah Cimcoz gelmişti. Canbulat Bey, kendini Dr. Akil Muhtar Bey'e muayene ettirerek "sağlık durumu Stockholm'de oturmasına müsait değil" teşhisi konulmasını sağlamıştı. Söz konusu teşhisten sonra Canbulat Bey, Talat Paşa'ya hemen bir telgraf çekerek durumunu anlatmış ardından İstanbul'a dönmesi konusunda izin istemiş ve yerine başka bir sefir tayin edilmesini talep etmişti. Talat Paşa, Canbulat Bey'in İstanbul'a gelmesine izin vermiş fakat yeni bir elçi atamamış yerine Esat Cemal Bey Maslahatgüzar olarak görevlendirilmişti.³⁶ Meslekten diplomat olmayan Canbulat Bey, Stockholm'de kaldığı süre içinde ciddi bir faaliyet gösterememiş kısa bir süre sonra İstanbul'a dönmek durumunda kalmıştı.

Rusya ve İngiltere arasında bir nüfuz mücadele alanı olan İsveç, stratejik bir öneme sahipti ayrıca Baltık Denizi'ndeki giriş-çıkış noktalarına sahip olduğu için Almanya'nın hedefindeydi. Bundan dolayı savaş süresince İsveç'te özellikle başkent Stockholm'de iki düşman grup devletin çok sayıda casus ve propagandacıları faaliyet göstermişti. Örneğin Stockholm'ün en büyük oteli olan Grand Hotel'in sahibi bir Alman olduğu için otelde çalışanlar da sivil olarak hizmet eden Alman subaylarıydı. Otele gelen İtilaf Devletleri temsilcilerinin bavulları gizlice aranmış ve konuşmaları mikrofona dinlenmişti. Savaşın sonuna doğru Almanya, Müttefik grubunda yer alan devletler münferit bir barış antlaşması yapacak endişesinden dolayı grubunda yer alan devletlerin diplomatlarını gizli bir şekilde takip etmekten kaçınmamıştı. Osmanlı temsilcisi Maslahatgüzar Esat Cemal Bey de takip edilen kişiler arasındaydı. Avusturya Stockholm Elçisine göre kendisi de takip edilmekteydi ve hatta Almanya'nın Stockholm Elçisini de gözleyen Alman hafiyeler de bulunmaktaydı.³⁷ Kendi diplomatlarına dahi güvenmeyen Almanya'nın her türlü casusluk olayının yaşandığı savaş ortamında müttefiklerine güvenmesi de beklenemezdi.

³⁶ Parker, **a.g.e.**, s.105.

³⁷ Parker, **a.g.e.**, s.108.

Almanya, savaş sırasında tarafsız bir ülke olan İsveç'in diplomatik haberleşme kanalını kullanarak kendi haberleşme sistemini kurmuştu. Söz konusu durumdan İsveç Dışişleri de haberdar idi. İsveç, ülkesindeki siyasi ve ekonomik sıkıntılar devam ederken İngiltere ile bir ticaret antlaşması yapmak peşindeydi. İngiltere de Rus limanlarında mahsur kalan gemilerini kurtarmak için mayınlı bölge olan Kogrunsränna'dan geçiş izni istemişti. Seçimlere kısa bir süre kala ABD'nin üç şifreli telgrafi kamuoyuna açıklaması gerek İtilaf devletlerinde gerekse İsveç kamuoyunda şok etkisi yapmıştı. Çünkü Almanya'nın Buenos Aires Elçisi Karl Ludwig von Luxberg, İsveç Dışişleri Bakanlığı'nın haberleşme kanalını kullanarak, Alman Dışişlerine yazdığı telgraflarda Arjantin Dışişleri Bakanı hakkında aşağılayıcı sözler kullanmış ve Arjantin'e ait gemilerin (İtilaf devletlerinin mallarını taşıdığı için) Alman denizaltılar tarafından batırılmasını istemişti. Olayın duyulması üzerine İsveç Dışişleri Almanya'yı protesto etmiş, Alman Hükümeti de özür dilemek durumunda kalmıştı. ABD ve İngiltere, söz konusu skandalı basınlarında da yer vererek Eylül 1917'de İsveç'te yapılacak seçimleri etkilemek, Arjantin'in Alman yanlısı politikasından vazgeçmesini sağlamak ve İsveç'in tarafsız politikasını kötüye kullandığını açıklamak istemişti. ABD her ne kadar İsveç'i protesto etse de kendisi de Osmanlı Devleti sınırlarında yer alan elçilikleriyle haberleşmesinde İsveç haberleşme ağını kullanmıştı. ABD ve İngiliz Hükümetleri, İsveç'i protesto edince İsveç Dışişleri de haberi olmaksızın Hariciye Müsteşarı Kont Overloff'un olayı gerçekleştirdiğini ileri sürmüştü. Overloff da istifa ederek bir kabine buhranını önlemişti.³⁸ İsveç Dışişleri söz konusu haberleşmeden haberi olmasına rağmen Kont Overloff'u feda ederek ABD, İngiltere ve İsveç kamuoyundan gelen tepkileri azaltmak istemişti. Haberleşme skandalı, İsveç'in tarafsızlık politikasına bir kez daha gölge düşürmüştü.

İsveç'te yapılan seçimler sonucunda sosyal demokrat-liberal koalisyonu olan Nils Edén Hükümeti kurulmuştu. Koalisyondan yaklaşık bir ay sonra Rusya'da Bolşevik İhtilali çıkınca İsveç, İtilaf Devletleri için kullandığı önemli bir kozdan mahrum kalmıştı. Ayrıca İsveç, Bolşevizm'in rejim ihracından ülkesini korumaya

³⁸ BOA, HR.SYS,2440/29, 10 Eylül 1917; BOA, HR.SYS,2440/45, 13 Eylül 1917; Uygur, a.g.t., s.26-27; Osmanlı Temsilcisi Esat Cemal Bey, söz konusu krizden sonra Overloff ve Almanya'nın Stockholm Elçisi Von Lucius'u yemeğe davet etmişti. Yemekten önce Overloff ve Lucius'un kendi aralarındaki hararetli konuşmaları Esat Beyin de dikkatini çekmiş ve ertesi gün de Overloff görevinden istifa etmişti. Paker, a.g.e., s.107.

çalışmıştı. İtilaf Devletleri ile ticaret antlaşması yapılmadan önce İsveç, ekonomik sıkıntılarını giderebilmek için bir heyet Washington'a göndererek karşılıklı bir ticaret antlaşması yapmak istemiş fakat ABD, Almanya'ya demir satmamaları şartıyla karşılıklı ticarete razı olacaklarını söylemişti. Söz konusu durum olduğu takdirde İsveç ekonomisine öldürücü bir darbe indireceği için İsveç tarafından bu isteğin kabul edilemeyeceği bildirilmişti. Fakat gerek iç gerekse dış gelişmeler İsveç'i bir ticaret antlaşması yapmaya zorlamıştı. Edén Hükümeti, ülkenin temel tüketim ürünlerini karşılamak için İtilaf Devletleriyle önce geçici ardından da kalıcı bir ticaret antlaşması imzalamıştı. Söz konusu antlaşma yapılmadan önce İsveç eski Dışişleri Bakanı Byrolle, İtilaf devletleri ile bir ticaret antlaşması yapmadığı takdirde Almanya'nın gerekli malzemeleri İsveç'e tedarik edip etmeyeceği konusunu görüşmek için Berlin'e gitmişti. Bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıkmayınca İsveç, İtilaf devletleriyle ticaret antlaşması yapmak durumunda kalmıştı. Antlaşma ihracat, ithalat, kotalar ve kontrol hakkı gibi düzenlemeleri içermekteydi. Antlaşmaya göre gemi taşımacılığı yapan İsveç gemilerinde belli bir oranda tonaj hakkı İtilaf devletlerine devredilecek karşılığında da İsveç, gıda maddeleri ithalatı gerçekleştirebilecekti. Ayrıca antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için İngiltere'nin öne sürdüğü şart da kabul edilerek Rus limanlarında mahsur kalan İngiliz gemilerine Kogrundsränna'dan geçiş izni verilmişti. Almanya, İsveç'in ihtiyaç duyduğu buğday, çay, kahve, baharat, pamuk, yün, gübre ve fosfat gibi malları karşılamakta zorluk çekmişti çünkü ABD'nin savaşa girmesi ve cephelerdeki yenilgiler Almanya'yı iyice zor durumda bırakmıştı. İsveç'in tonaj meselesi Almanya'yı ve diğer müttefik devletleri de rahatsız etmişti. Çünkü İsveç'in gemilerini İtilâf Devletlerine kullandırması savaşın uzamasına neden olacak bu da Almanya'ya karşı sıkıntılı bir duruma yol açacaktı. Almanya da bu durumun farkında olduğu için İsveç'i gemilerini batırmakla tehdit etmişti.³⁹ Tehditlere rağmen İsveç, İtilaf Devletleri ile ticaret antlaşmasını imzalamak durumunda kalmıştı. Çünkü ekonomik olarak bu antlaşmaya ihtiyacı vardı.

İsveç'teki Osmanlı temsilciliğini bir süre Esat Cemal Bey, maslahatgüzar olarak temsil ettikten sonra Cevad Bey tekrar Stockholm'e Orta Elçi olarak tayin edilmişti. Aynı yıl içinde Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkması İsveç halkını da

³⁹ BOA, HR.SYS., 2439/55, 30 Ağustos 1917; Uygur, a.g.t., s.27-28; BOA, HR.SYS., 2450/41, 12 Nisan 1918.

etkilemişti. Çünkü Ekim İhtilali ile Finlandiya bağımsızlığını kazanmış ve Åland Adaları sorunu ortaya çıkmıştı. İsveç'in korktuğu konulardan biri de “*geleneksel düşmanı*” Rusya'dan Bolşevizm'in İsveç'e yayılmasıydı. Bolşevikler iktidara geldikten sonra komşu ülkelerde komünist yönetimlerin iktidara gelmesi için gayret sarf etmişti. Özellikle Petrograd'taki Bolşeviklerin propaganda yapmaları ve büyük miktarda para dağıtmaları İsveç'i tedirgin etmişti. Ülkesinde bulunan sosyalistlerin Bolşevik eğilimi, Finlandiya'daki iç savaş İsveç'i çeşitli önlemler almaya sevk etmişti. Osmanlı Elçisi Cevad Bey'e göre Bolşevizm “*Rusların kapı komşuları olan İsveçlileri pek ciddi bir surette düşündürmeğe başlamıştır.*” Bolşeviklerin 1918 yılındaki faaliyetleri İsveç'in Sovyet yönetimi ile ilişkilerini kesmesine neden olmuştu. Finlandiya Hükümeti de bağımsızlığını ilan edince İsveç, Ocak 1918 tarihinde Finlandiya'yı tanımıştı. Fakat İsveç Hükümeti, Şubat 1918'de Åland Adalarına bir filo gönderince Finlandiya ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştu. Bu sırada Finlandiya'da iç savaş (Kızıl ve Beyaz savaşı) çıkınca Fin Hükümeti, en uygun müttefik olarak Almanya'dan yardım istemişti. Almanya'nın yardımı İsveç kamuoyunda huzursuzluğa neden olmuştu. Cevat Bey, Almanya'nın Finlandiya'ya yardımı karşısında İsveç'in pek bir şey yapamadığını şu sözlerle aktarmıştı. “... *Dört senelik harb-i umumi esnasında düşman büyük devletler tarafından tarafsız küçük hükümetlere haklı haksız vurulan darbeleri derpiş eden İsveçliler kuvvet ve kadre karşı tevekkül etmek ve teslimiyet göstermekten başka akilâne bir hareket olmayacağını idrak ile sükût ettiler.*” İsveç, Finlandiya'daki iç savaşın kendi ülkesine de sirayet etmesinden endişelenmişti. Åland Adaları sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürülmüş ve savaş sonrasında Finlandiya lehinde karar çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti de Åland Adaları sorununu yakından takip etmişti.⁴⁰ Bu da imparatorluk geleneği olan Osmanlı Hariciyesinin dünyadaki gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermekteydi.

Cevat Bey, Çarlık Rusya'nın son bulması güneyde Türkiye kuzeyde de İsveç'in memnun kaldığı bir durum olduğunu ve Rusya'nın parçalanması İsveç'te büyük sevince yol açtığını söylemektedir.⁴¹ Nitekim bu sevinci Türkiye de paylaşmıştı

⁴⁰ A. Harding Ganz, “*The German Expedition to Finland, 1918*”, **Military Affairs**, Vol:44, Issue:2, Nisan 1980, s.84; Uygur, **a.g.t.**, s.28; **BOA**, HR.SYS., 2448/4, 9 Şubat 1918; **BOA**, HR.SYS., 2461/46, 12 Aralık 1918; Osmanlı'nın Åland Adaları ilgili temsilciliklerinden aldığı bilgiler için bkz. **BOA**, HR.SYS, 2342/24, 30 Mayıs 1916; **BOA**, HR.SYS., 2466/63, 30 Mayıs 1921.

⁴¹ **BOA**, HR.SYS.,2450/32, 10 Nisan 1918.

çünkü ihtilalin çıkması ile Ruslar Doğu Anadolu bölgesini boşaltmış ve Kafkasya Cephesi'nin kapanmasını sağlamıştı. Her ne kadar Çarlık Rusyası yıkılmışsa da yerine kurulan Sovyet Rusya hem siyasi hem askeri hem de ideolojik bir yayılma içine girmişti. Yani Rusya, Çarlık döneminde olduğu gibi Bolşevik döneminde de emperyalist politikalarından vazgeçmemişti bu da İskandinav ülkelerinin tedirgin olmasına neden olmuştu. Hem Çarlık hem de Sovyet Rusya'nın yayılması gerek İskandinavya'da gerekse de Baltık Bölgesinde bir Rus fobisini (Russophobia) beraberinde getirmişti.

İsveç, 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'ndan sonra Almanya ile tekrar yakınlaşmış ve yeni bir antlaşma imzalamıştı. Söz konusu antlaşmadan sonra İsveç mayınlamış olduğu alanları temizlemiş ve Baltık Denizi'ndeki ticaret tekrar canlanmıştı. Bu da İsveç'in ihtiyaç duyduğu malları daha kolay bir şekilde ithal etmesini sağlamıştı.⁴² Zaten Almanya'nın teslim olmasıyla I.Dünya Savaşı sona ermişti. Savaşın sona ermesiyle İsveç rahat bir nefes alırken kısa bir süre sonra Sovyet Rusya'nın Baltık ülkelerine hâkim olmasıyla İsveç için adeta bir “kâbus” başlamıştı.

I.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ileri sürmüş olduğu düşünceler çerçevesinde uluslararası bir örgüt olan Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) kuruluşu için çalışmalara başlanmıştı. Asiyе Tülin Sonatılğan Uygur, MC'nin oluşumunda tarafsız ülkelerin katılımını zorlaştıran bir organizeinin yapıldığını bunun amacı ise Alman yanlısı politika izleyen İsveç'in dışlanması için oluşturulduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki söz konusu örgütün oluşumunda tarafsız ülkelerin katılımını zorlaştıran etkenler mevcut olunca Aralık 1918'de üç İskandinav ülkesi; Danimarka, Norveç ve İsveç görüşmelere ev sahipliği yapan Fransa'ya nota vererek Milletler Cemiyeti'nin kuruluş çalışmalarının bütün ülkelere açık olması gerektiğini savunmuşlardı. Bunun üzerine bu üç tarafsız ülkenin temsilcileri özel müzakerelere katılmaya davet edilmişti.⁴³ Nitekim savaştan sonra

⁴² Uygur, **a.g.t.**, s.29.

⁴³ M. Vedat Gürbüz, “Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.94. Uygur, **a.g.t.**, s.30; Uygur, savaştan sonra İtilaf Devletlerinin Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ni kurarak kendi örgütlenmelerini yaptıklarını ve İsveç ile diğer ülkelerin Kızılhaçlarını dışladığını ifade etmektedir. Ayrıca MC'nin Åland Adalarını Finlandiya'ya vererek İsveç'i adeta cezalandırdığını bu iki örnekle açıklamaktadır. İtilaf Devletleri Kızılhaç Komitesi'nin

MC'nin aktif ülkelerinden biri de İsveç olmuştur. Hatta İngiltere-Türkiye arasındaki Musul Sorunu, Fransa-Türkiye arasındaki Sancak Sorunu, Türkiye-Yunanistan arasındaki mübadele sorunu gibi konularda MC'nin görevlendiği İsveçli diplomatlar yer almıştı. Dolayısıyla savaştan sonra İsveç'in dışlandığını söylemek güçtür.

1919 yılında diğer birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Stockholm ve Kopenhag Elçilerinin de geri çağırılması üzerine Cevat Bey, Stockholm'den ayrılmış, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki tek temsilciliği olarak Lahey temsilciliği kalmıştı. İsveç'te Türkiye ile ilgili konuları ise Büyükelçi Jean Jahansson üstlenmişti.⁴⁴

Osmanlı-İsveç ilişkileri I.Dünya Savaşı süresince diplomatik düzeyde sürdürülmüş ve İsveç'in Alman yanlısı politikası, Müttefik Devletleri olduğu gibi Osmanlı'yı da memnun etmişti. İsveç, Osmanlı Devleti'nin kazanmış olduğu zaferleri en üst düzeyde kutlamış⁴⁵ ve savaş sırasında esir düşmüş Türk esirlerin Türkiye'ye dönmelerinde İsveç Kızılhaç'ının ciddi katkıları olmuştur.

1.2. Türk Savaş Esirleri ve İsveç Kızılhaç'ının Faaliyetleri

İsveç Kızılhaç gerek Balkan Savaşları'nda gerekse de I. Dünya Savaşı'nda etkili bir rol oynamıştı. Osmanlı Devleti'ne karşı birleşen dört Balkan Devleti (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan) 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın saldırısı ile I. Balkan Savaşı'nı başlatmıştı. Hazırlıksız bir şekilde savaşa yakalanan Osmanlı, dört devletle ayrı ayrı savaşmak durumunda kaldığı için cephelerde ağır bir yenilgi almıştı. Savaş devam ederken cephelerde yaralı ve ölü sayısı da artmaktaydı. Savaşın başında Yunanistan Veliahdı Konstantin'in eşi Prenses Sofia, İsveç Prensi Carl'a bir

oluşumunda sadece İsveç'i değil diğer ülkelerin tamamını dışladığı bir gerçektir. Fakat Åland Adaları İsveç'i cezalandırmak için Finlandiya'ya bırakıldığı iddiası şüpheli bir yaklaşımdır. Çünkü Baltık Denizi, İskandinav ülkeleri için ne kadar önemliyse İngiltere için de önemli deniz yollarından biriydi. Dolayısıyla Baltık Denizi'nin ortasında bulunan stratejik adalarda tek hâkim güç olarak İsveç'i görmek istemediği ihtimal dâhilindeydi. Nitekim MC, söz konusu adaları Finlandiya'ya askerden arındırılmak şartıyla bırakmıştı. Böylece İngiltere Baltık Denizi'nde bir güç dengesi oluşturmak istemişti.

⁴⁴ Uygur, a.g.t., s.165.

⁴⁵ BOA, HR.SYS., 2420/13, 2 Mayıs 1916; BOA, HR.SYS., 2423/52, 13 Temmuz 1916. İsveç Kralı V. Gustav, Osmanlı ordularının Irak Cephesinde kazanmış olduğu zaferden dolayı Stockholm'deki Osmanlı temsilcisini tebrik etmiş ve başarılarının devamını dilemişti. Ayrıca Kutülmare'de esir edilen İngiliz General Townshend'in mülakatı ve Osmanlı'daki yenileşme hareketiyle ilgili haberlere İsveç basınında yer verilmişti. Bkz. Svenska Dagbladet, 10 Temmuz 1916.

telgraf göndererek yardım istemişti. Söz konusu yardım talebine olumlu cevap veren İsveç Kızılhaçı Başkanı Prens Carl'ın direktifiyle Yunanistan'a üç doktor, beş hemşire ve sağlık malzemesinden oluşan tam donanımlı bir ambulans gönderilmişti. Fakat Balkan Savaşları'nda tarafsız bir politika izleyen İsveç'in sadece Yunanistan'a yardım etmesi söz konusu politikasına gölge düşürmektaydı. Bu durumu önlemek ve İsveç Kızılhaçı'nın tarafsızlığını vurgulamak için Osmanlı Devleti'ne de bir ambulans göndermeye karar verilmişti. Dr. Richard Erhardt başkanlığında iki doktor, beş hemşire ve tam donanımlı bir ambulansla İstanbul'a hareket etmişti. Sırbistan'ın talebi ile Belgrat'a da bir ambulans gönderilmişti. Tülin Uygur'a göre *"İsveç Kızılhaçı, daha önce yapılan savaşılara sadece doktor veya gözlemci gönderirken, ilk kez Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na, Yunanistan'a ve Sırbistan'a tam donanımlı üç sağlık ekibi ve yardım malzemeleri göndermişti."*⁴⁶ İsveç, savaşan üç devlete de göndermiş olduğu sağlık ekibiyle tarafsızlık politikasını devam ettirirken insani yardımlarla ön plana çıkmıştı. Bu da ilgili ülkelerin halklarında İsveç'e karşı olumlu bir izlenimin doğmasına yol açmıştı.

İstanbul'a çok sayıda yaralı gelmeye başlaması üzerine mevcut askerî hastanelerle Kızılay Cemiyeti (Hilal-i Ahmer) kurumları yeterli gelmediğinden Askerî Sıhhiye tarafından birçok kışla ve karakol hastane haline getirilmişti. İsveç Kızılhaçı tarafından savaş ilânının ardından gönderilen sağlık heyeti Dr. Richard Erhardt başkanlığında 6 Kasım 1912'de İstanbul'a ulaşmıştı. İsveç sağlık heyeti Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde bir koğuştaki hastaların tedavilerini üstlenmişti. Sağlık ekibi şu kişilerden oluşmaktaydı: Dr. Richard Erhardt, Dr. Gussarson, Başhemşire Anna Vogel, hemşireler A. Myrsten, E. Otterberg, R. Berthelius ve E. Westerlund idi.⁴⁷ Büyük bir özveriyle çalışmaya başlayan sağlık ekibi iki yüz yaralının tedavisiyle ilgilenmişti. Fedakârca çalışan Başhemşire Anna Vogel, yaralıların tedavisiyle ilgilenirken tifoya yakalanmıştı. Bu gayretinden dolayı Osmanlı Devleti'nin

⁴⁶ Uygur, **a.g.t.**, s.59-60. Osmanlı Devleti'ne sadece İsveç Kızılhaçı değil diğer ülkelerin Kızılhaçıları da yardımda bulunmuştu. Örneğin Mısır, Hind, Romanya, İngiliz, Romanya, İngiliz, Almanya, Avusturya ve Macaristan, Belçika, Amerika, Hollanda, Fransa, Rusya Kızılhaçı gibi bkz. **Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı**, haz. A. Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı yay., Ankara, 2013, s.121-143; İsveç Kızılhaçı'nın Osmanlı Devleti'ne ve Yunanistan'a yardımlarına dair Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Beyin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderdiği rapor için bkz. **Kızılay Arşivi**, Kutu:97, Belge No:94, 15 Kasım 1912.

⁴⁷ **Kızılay**, 21/5, 1-3, 11 Kasım 1912.

Stockholm Elçisi'nin talebi ve Sultan V. Mehmed Reşad'ın buyruğuyla çeşitli nişanlar verilmişti. Dr. Erhardt 3. Rütbe Mecidi Nişanı, Dr. Gussarson 4. Rütbe Osmanî Nişanı, Başhemşire Anna Vogel 3. Rütbe Şevkat Nişanı, hemşireler A. Myrsten, E. Otterberg, R. Berthelius ve E. Westerlund ise gümüş Liyakat Nişanı ile ödüllendirilmiş, ayrıca her birine berat gönderilmişti.⁴⁸

1.Balkan Savaşı mütarekesine kadar İstanbul'da faaliyet gösteren İsveç Kızılhaçı, kısa bir süre sonra ülkesine dönmüş fakat II. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Yunanistan ve Sırbistan'a tekrar birer ambulans gönderilmişti.⁴⁹ İsveç Kızılhaçı her ne kadar tarafsız davranmaya çalışmışsa da I. Balkan Savaşı'nda olduğu gibi II. Balkan Savaşı'nda da Karadağ ve Bulgaristan'a herhangi bir sağlık ekibi göndermemişti. Fakat İsveç Kızılhaçı'nın Yunanistan, Sırbistan ve Osmanlı'ya göndermiş olduğu sağlık ekibi, ilgili ülkelerde takdirle karşılanmış bu da gerek İsveç Kızılhaçı'nın gerekse de Prens Carl'ın prestijini artırmıştı. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda İsveç Kızılhaçı'nın faaliyetleri saygınlığının daha da artmasını sağlamıştı.

I.Dünya Savaşı'nda binlerce asker ve sivilin esir alınması ve şartların elverişsizliğinden dolayı tarafsız ülkelerin hükümetlerine ve Kızılhaçlarına önemli görevler düşmekteydi. Bu ülkelerden biri de 1814 yılından itibaren tarafsız olan İsveç Krallığı idi. I. Dünya Savaşı tüm şiddetiyle devam ederken 1915 yılında Stockholm'de İsveç, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya Kızılhaç delegeleri toplanmıştı. Konferansta savaş esirlerinin kamplardaki yaşam şartları, esirlerin isim listelerinin yapılması, ölüm belgeleri, esirlere dini hizmet, posta, sağlık ve esirlere gönderilecek malzemelerinin dağıtımı gibi konular ele alınmıştı. Stockholm Konferansı görüşmeleri 1 Aralık 1915 tarihinde sona ermiş ve sonrasında karma bir komisyon kurulmuştu. Komisyonun görevi esir kamplarında uluslararası bir denetimin yapılmasını sağlamaktı. Mayıs 1916'da Prens Carl ve Alfred Lagerheim başkanlığında tekrar toplanan taraflar konferans protokolünü imzalamıştı. Bu sırada Osmanlı Hükümeti de Stockholm Elçisi Cevat Bey aracılığıyla İsveç Kızılhaçı nezdinde

⁴⁸ BOA, İ.TAL, 487/26, 20 Kasım 1913; Kızılay, 314/58, 12 Aralık 1914; Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, s. 139-140. Söz konusu madalya ve beratlar Temmuz 1914 tarihinde teslim edilebilmişti; Uygur, a.g.t., s.61. Başhemşire Anna Vogel'e ait beratın bir an önce gönderilmesi için Osmanlı Devleti'nin Stockholm Elçiliği devreye girmiş ve söz konusu beratın gönderilmesi için Hariciye Nezareti aracılığıyla Hilal Ahmer Cemiyeti'nden talep edilmişti. Bkz. Kızılay, 545/4, 8 Haziran 1914.

⁴⁹ Uygur, a.g.t., s.63.

girişimlerde bulanarak konferansa bir Hilal-i Ahmer temsilcisinin katılmasını temin etmeye çalışmıştı. Osmanlı Hükümeti, Hilal-i Ahmer'den vasıflı bir kişinin belirlenip ismini talep etmesi üzerine Ragıp Baki Bey komisyonda çalışmak üzere görevlendirilmişti. Bu arada savaşın devam etmesi ve devletlerin birbirlerinin gemilerini batırmaları Kızılhaç'ın çalışmalarını da olumsuz bir şekilde etkilemişti. Nitekim Alman ve Rus delegeleri arasındaki anlaşmazlık komisyonun çalışmalarını da olumsuz etkilemiş ve Mayıs 1916'da komisyon bir varlık göstermeden dağılmıştı.⁵⁰ Savaşan ülkelerin birbirleri aleyhindeki propagandacı tutumları ve casusluk faaliyetlerden dolayı Kızılhaç örgütlerinin ülkelerinde esir kamplarını denetlenmesini olumlu karşılamamışlardı.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Rusya'da Türk çıkarlarını koruma görevini tarafsız bir ülke olan İspanya'nın Petrograd Elçiliği üstlenmişti. İspanya Elçiliği'nin Rus Hükümeti'nden Türk esirleri hakkında bilgi talepleri olumlu karşılanmamıştı. Bu arada Alman Hükümeti'nin yoğun çabaları üzerine Danimarka Kızılhaç'ına mensup bir heyetin Rusya'daki esir kamplarını ziyaret emesi için izin alınmıştı. Ragıp Baki Bey de İspanya Elçiliği vasıtasıyla esir kamplarını ziyaret edecek olan Danimarka Kızılhaç heyetine Türkçe sorular yazılı formlar (varaklar) vererek bunları esir kamplarındaki Türk esirleri tarafından doldurup geri getirilmesini talep etmişti. Nitekim Danimarka heyeti kampları ziyaret ederek söz konusu formları Türk esirlerine ulaştırıp çeşitli yardımlarda bulunmuştu.⁵¹ Osmanlı Hilal-i Ahmer'i söz konusu formlar sayesinde Rusya'daki esir sayısını, esirlerin kişisel ve askeri bilgilerinin yanı sıra yaşam koşullarını öğrenmeye çalışmıştı.

Savaş başladığında Osmanlı Devleti'nde esirlerle ilgilenecek bir kuruluş oluşturulmamıştı. 1915 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Hilal-i Ahmer

⁵⁰ Cemil Kutlu, **1. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Döndürülmeleri Faaliyetleri**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum, 1997, s.240-242; Uygur, **a.g.t.**, s.124-131; Aralık 1916'da Stockholm'de ikinci bir konferans düzenlenmiş ve konferansa Alman, Rus ve Avusturya-Macaristan Kızılhaç delegeleri katılmıştı. Konferansta savaşa esirlerinin sağlık durumları ele alınmıştı. Bu arada 1915 yılındaki konferansa ait raporlarda Osmanlı Devleti'nin katıldığına dair bir açıklama olmamasına rağmen Brändström ve Wennerström Osmanlı'nın konferansa katıldığını belirtmektedir. Nitekim Akdes N. Kurat da Osmanlı'nın Ragıp Baki Beyi görevlendirdiğini ifade etmektedir. Muhtemelen Ragıp Baki Bey, görüşmelere doğrudan katılmadığı için tutanaklara yansımamıştı. Daha fazla bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşına kadar Türk-Rus İlişkileri**, TTK yay., Ankara, 2011, s.442.

⁵¹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 442-443.

Cemiyeti'nden Osmanlı'nın elindeki esir listesini talep edince Hilal-i Ahmer'e bağlı olarak Üsera Şubesi kurulmuştu.⁵² Fakat gerek Hilal-i Ahmer gerekse de Üsera Şubesi, İtilaf Devletlerince alınan on binlerce esirden bihaberdi. 1917 yılına kadar Osmanlı Devleti yetkili bir kimseyi Rusya'ya gönderememiş ve Türk esirlerine İspanya Petrograd Elçiliği, İsveç ve Danimarka Kızılhaçları vasıtasıyla ulaşmaya çalışmıştı.

1917 yılı yazında Rusya'da sayıları 60-70 bine ulaşan Türk esirlerine yapılabilecek yardımları saptamak üzere Üsera Şubesi Müdürü İzzet Bey, İsveç ve Danimarka'ya bir inceleme gezisine gitmişti. İzzet Bey'in gezisi sonunda hazırladığı rapor doğrultusunda Cemiyet, durumları iyi olmayan Rusya'daki Türk esirlerine yardım için Yusuf Akçura'yı Osmanlı Hilal-i Ahmer Murahhası olarak görevlendirmişti. Böylece Rusya'yı iyi bildiği gibi Rusça ve Fransızcaya da vakıf olan Yusuf Akçura görevlendirilirken Kopenhag'da da Osmanlı Hilal-i Ahmer Temsilciliği kurulmuştu. Temsilciliğe verilen görev:

“Rusya’da bulunan üsera-yı Osmaniye (Osmanlı esirleri) ile muhaberata girişilerek miktarlarının, mahall-i ikametlerinin mümkün olduğu kadar sıhhatle tayini, ahval-i sıhhiyelerine, ihtiyaçlarına dair malumat edinmek; Üsera-yı mezkure ile aileleri arasında muhaberatın (haberleşme) temin-i intizamına çalışmak; İsveç ve Danimarka Salib-i Ahmerleri ile münasebata girişerek, onlar vasıtasıyla Rusya’daki üsera-yı Osmaniye’ye iane-i nakdiye, (yardım parası) hediye paketleri, kitap vesaire göndermek; İskandinavya tarikiyle (yoluyla) memlekete iade olunan üsera-yı mahuleyi (sakat esirleri) karşılayıp, onlara ianeler ve hediyeler tevzi etmektir.”⁵³

Yusuf Akçura, İskandinavya'ya gideceği sıralarda Kopenhag'da toplanacak olan Mübadele-i Üsera Konferansı'na Danimarka Hükümeti, Osmanlı Devleti'ni de davet etmişti. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, söz konusu konferansa Bahriye Miralayı Rauf Bey, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi Bey, Hilal-i Ahmer Üsera Şubesi Müdürü İzzet Bey ve Yusuf Akçura'yı görevlendirmişti. Konferansta esirlere karşı onur kırıcı davranışlara son verilmesi ve kamplarda esirlerin göreceklere muameleye dair kararlar alınmıştı. Yusuf Akçura Bey, Kopenhag Konferansı'ndan sonra Türk esirlerine ulaşmak ve yardımda bulunmak için hemen işe koyulmuş, 24 Ekim 1917 tarihinden itibaren Rusya'dan Finlandiya-İsveç-Almanya yoluyla

⁵² Mesut Çapa, **Kızılây (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türk Kızılayı yay., Ankara, 2010, s.110, 113.

⁵³ Taht-ı Himaye-i Hazret-i Mülukanede Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, Matbaa-ı Orhaniye, Dersaadet, 1335, s.3-4.

İstanbul'a dönecek olan malul Türk esirleriyle ilgilenmeye başlamıştı. Yusuf Bey, İsveç'te iken Rusya'dan gelen beş üsera kafilesi İsveç üzerinden Türkiye'ye geçmiş bu kafilenden dördünü bizzat kendisi karşılamış birisini ise Kopenhag Elçiliği tercümanı Mösyö Sarild'e karşılatmıştı. Rusya'dan gelen bu esirlere para yardımı ve çeşitli yiyeceklerden hediyeler verilmişti. Malul esirlerden biri trende 30 Ekim 1917 tarihinde muhtemelen 1892 doğumlu 88.piyade tümeninden Hasan Ahmed, akciğer tüberkülozundan hayatını kaybetmiş bunun üzerine Trelleborg'da cenaze merasimi düzenlenmişti. Cenaze merasimine Yusuf Akçura ve Petersburg Elçiliği eski imamı da katılmıştı.⁵⁴ Böylece İsveç üzerinden anavatanına kavuşmayı bekleyen sahipsiz Türk esirlerinden Hasan Ahmed, vatanından kilometrelerce uzaklıkta yabancı bir toprakta can vermişti.

Savaş sırasında Osmanlı Stockholm Elçiliği'nde maslahatgüzar olarak görev yapan Esat Cemal (Paker) Bey, Rusya'dan gelen esirlerin İsveç üzerinden Türkiye'ye dönmeye çalıştıklarını ve zor durumda olduklarını belirtmektedir. Esat Cemal Bey, Türk savaş esirlerine yardım etmek için Türklerden ve hayırsever İsveçlilerden oluşan bir şefkat cemiyeti kurduğunu iddia etmektedir. Cemal Bey, İsveç'e gelen esirlerin durumunu şu şekilde özetlemekteydi: *"Harp sıralarında Rusya'dan İsveç'e, İsveç'ten de memleketimize bir akın başlamıştı. Rusya'dan kaçmaya muvaffak olan esir Türkler kafil kafil İsveç'e geliyorlar, İsveç'ten de memlekete dönüyorlardı. Bu kafileleri teşkil edenlerin halleri pek perişandı. İsveç'e geldikleri zaman istirahatlarını sağlayabilmek maksadıyla Türklerden ve hayırsever İsveçlilerden oluşan bir şefkat cemiyeti kurdum, gelenlere sigara, şeker ve para yardımı yapmaya muvaffak oldum."*⁵⁵

Rusya'daki Türk esirlerin yerlerini belirlemek ve Türkiye'ye dönmelerini sağlamak için Yusuf Akçura, Rusya'ya geçmişti. Rusya'ya geçen Yusuf Akçura, İsveç üzerinden Türkiye'ye dönen esirlere Osmanlı Devleti'nin Malmö Fahri Konsolosu Ragnal Hedberg'i görevlendirmişti. Hedberg ve eşinin malul Türk esirlerine maddi ve manevi anlamda yardımda bulunduğunu belirten Akçura, Rusya'dan dönünceye kadar

⁵⁴ **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, s.5-6; Akçura'nın yapmış olduğu yardımları İsveçli yetkililer de doğrulamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. **Riksarkivet, Svenska Röda Korset I, Byrån för Utväxling av Krigsfångar 1915-1919, E III**, Båt och tågledareraporter, vol 12; **Riksarkivet, Svenska Röda Korsets arkiv 1, Byrån för Utväxling av Krigsfångar, E II** Tågläkareraporter Volym 11; akt. Uygur, **a.g.t.**, s.143, 214.

⁵⁵ Esat Cemal Paker, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.s.109.

Malmö'den on kafil olarak 110 malul Türk esirin geçtiğini öğrenmişti.⁵⁶ İsveç üzerinden Türkiye'ye dönebilen malul esirler dışında binlerce Osmanlı esiri Rusya'nın çeşitli kamplarında zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermekteydi. Osmanlı Hükümeti ve Hilal-i Ahmeri 1917 yılından itibaren esirleriyle iletişim kurup yardım göndermeye başlayabilmişti.

Yusuf Akçura'ya göre Rusya'daki Osmanlı esirlerine birkaç yoldan para göndermek mümkündü: Birincisi posta veya banka ile para havale etmek. İkincisi Danimarka veya İsveç Kızılhaçları vasıtasıyla her bir zabıt veya askere para göndermekti. Üçüncüsü bu Kızılhaçlardan her ikisine veya yalnız birisine para verip onun teşkilatı vasıtasıyla Rusya'da bulunan Osmanlı esirlerine dağıtmak. İlk iki yolun çok uygun olmamasından dolayı üçüncü yol tercih edilmişti. Bunun için önce Hilal-i Ahmer'in nakit yardımlarını İsveç ve Danimarka Kızılhaçları vasıtasıyla gönderme yolu tercih edilmişti. Fakat Yusuf Akçura, İsveç üzerinden Rusya'ya para göndermenin daha müsait olduğunu Hilal-i Ahmer Üsera Şubesi Müdürü'nden duyduğundan dolayı ve İsveç Kızılhaçı'nın daha teşkilatlı bir yapıya sahip olduğunu bizzat gördükten sonra İsveç Kızılhaçı'nı tercih etmişti. Yusuf Bey, 12 Aralık 1917 tarihinde 44 000 İsveç kronunu Rusya'da Osmanlı esirlerine verilmek üzere İsveç Kızılhaçı'na teslim etmişti. Her ne kadar Danimarka Kızılhaçı da Osmanlı esirlerine yardımda bulunmuşsa da en önemli yardımı İsveç Kızılhaçı yapmıştı. Zaman zaman gecikmeler olsa da İsveç Kızılhaçı, Rus coğrafyasındaki hemen hemen her esir kampa uğrayarak esirlere yardımları ulaştırmıştı. Akçura'ya göre de İsveç Kızılhaçı Danimarka'nın Kızılhaçı'ndan daha iyi çalışmıştı.⁵⁷ Böylece Osmanlı Hilal-i Ahmeri, esirlerine para gönderme işini İsveç ve Danimarka Kızılhaçları vasıtasıyla gerçekleştirmişti.

I. Dünya Savaşı'nın başında Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin kesilmesi üzerine Rusya'daki Osmanlı menfaatlerini korumayı İspanya'nın Petrograd Elçiliği üstlenmişti. Savaşın başlamasıyla Osmanlı-Rus savaşlarında 65.000 civarında Ruslara

⁵⁶ **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, s.5-6; Osmanlı Devleti'nin Malmö Fahri Konsolosu Ragnal Hedberg, Hilal-i Ahmer yararına Trablusgarp Savaşı için İsveç'te topladığı paraları (2.464 İsveç Kronu) bir çekle göndermişti. Yardım yaban İsveçlilerin listesi için bkz. **Kızılay**, 19/147, 23 Aralık 1911.

⁵⁷ **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, s.10-11.

esir verilmişti.⁵⁸ Geniş bir coğrafyaya sahip olan Rusya’da Türk esirleri ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılmıştı. Osmanlı esirleri, kamplarda zor şartlar altında hayat mücadelesi verirken Osmanlı Hükümeti, 1917 yılına kadar doğrudan bir haber alamamıştı. Ancak İspanya Petrograd Elçiliği ve tarafsız ülkelerin Kızılhaçları ile yardımda bulunmaya ve haber almaya çalışmıştı.

İspanya Elçiliği’nin Rusya’da geniş bir diplomatik temsilciliğe sahip olmaması, Türk Hükümeti’nin İspanya Elçiliğine yeterli maddi yardım gönderememesi ve İspanyol yetkililerinin Türkçe bilmemeleri de Türk esirlerine yeterli yardımın ulaşmasını engellemişti. Tüm bu imkânsızlıklara rağmen İspanya Elçiliği Askeri Ataşesi Binbaşı Enrique Uzquique Türk esirlerine yardım etmeye çalışmıştı. Fakat İspanyol yetkililerinin Türk esirlerine yardımları bazen diplomatik sorunlara da yol açmıştı. Örneğin İspanya’nın Odesa’daki Başkonsolosu Semper bir Türk zabitanın kaçmasını kolaylaştırmak için kendisine İspanya pasaportunu vermiş fakat söz konusu pasaportun sahte olduğu ortaya çıkınca Semper, görevinden uzaklaştırılmıştı.⁵⁹ İspanya’nın Türk esirlerine yardımlarının yetersiz olduğunu Osmanlı Hilal-i Ahmer temsilcisi Yusuf Akçura şu cümlelerle açıklamaktadır: “... *İskandinavya’da iken, Rusya’da İspanya Sefaretinin vesait-i mevcudesi, bilhassa üsera mesailinde menafi-i Osmaniye’yi ciddiyyetle himayeye kâfi olmadığına yakın hâsıl etmiştim. İspanya’nın Sibiry’a da hiçbir şehbenderi (konsolosu) ve koca Rusya İmparatorluğu’nda da ancak üç fahri şehbenderi mevcut olup, Salib-i Ahmeri (Kızılhaç) veya diğer üseraya muavenet teşkilatı ise de büsbütün mefkut (kayıp, yok) idi.*” İsveç ve Danimarka devletleri ise I. Dünya Savaşı’nda Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın menfaatlerini üstlenmişti. Çok sayıda Alman’ın Ruslara esir düşmesi

⁵⁸ Cemil Kutlu, “I. Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Türk Esirleri”, A.Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:43, 2010, s.319-320; Gerek Türk gerekse yabancı kaynaklarda Rusya’daki Türk esirlerinin tespiti konusunda farklı sayılar verilmektedir. Kutlu’nun tespit ettiğine göre “*Köprüköy-Azap Muharebelerinde 3.000; Sarıkamış Harekatında 15.000; III. Türk Ordusu’nun taarruzu ve muhtelif çarpışmalarda 7.000; Muş, Bitlis, Erzurum ve Doğu Karadeniz’in İşgalinde 15.000; Çoruh-Kaledere-Kop-Mama Hatun Muharebeleri ve diğer çarpışmalarda 20.000; Galiçya ve Romanya Cephesindeki çarpışmalarda 3.000; münferit çatışmalarda (Deniz çatışmaları, mevzi çarpışmalar, keşif hareketleri) 2.000 olmak üzere toplam 65.000 civarında esir kaybı verilmişti.*” Elsa Brändström’e göre ise Rusya’daki Türk savaş esiri ise 50.000 er ve 950 subaydan oluşmaktaydı. Bkz. Brändström, **a.g.e.**, s.16.

⁵⁹ Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 443; Elsa Brändström da Rusya’daki İspanya Elçiliği’nin Türk savaş esirlerine yeterince yardım edemediğini belirtmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Elsa Brändström, **Unter Kriegsgefangenen in Rußland und Sibirien 1914-1920**, Koehler & Amelang, Leipzig 1927, s.10-12.

üzerine İsveç ve Danimarka Kızılhaçları Alman, Avusturya ve Macar esirlerle ilgilenmeye başlamıştı. İsveç ve Danimarka devletlerinin hem Petrograd'daki elçilikleri hem de Kızılhaçları, Rusya'da gayet iyi bir şekilde örgütlenmişti.⁶⁰ İspanya'nın Petrograd Elçiliği ve Kızılhaç'ının Rusya'da savaş esirlerine yardım ulaştıramaması Türk esirlerinin adeta sahipsiz kalmasına neden olmuştu. Gerek İspanya'nın gerekse Osmanlı Hilal-i Ahmeri'nin Türk esirleri konusunda yetersiz kalması Yusuf Akçura Beyi yeni bir arayışa yönlendirmişti. Akçura'yı etkileyen İsveç'in B-Bölümü ve Kızılhaç'ının faaliyetleriydi.

İsveç, Birinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız bir ülke olduğu için savaşan ülkelerin karşılıklı çıkarlarını korumak amacıyla “menfaatleri koruyan devlet” olarak bazı diplomatik görevler üstlenmişti. İsveç, diplomatik misyonlarına ek olarak Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Şubat 1917'de B-bölümü adı altında bir bölüm oluşturmuştu. *“B-bölümü, ilk elde Almanya'nın Rusya'daki çıkarları olmak üzere, diğer bazı ülkelerin de Rusya'daki çıkarlarının korunması amacıyla kurulmuştu. B-bölümünün hem Stockholm'de hem de savaşta olan ülkelerdeki görevleri, savaşan ülkeler arasında iletişimi sağlamak, savaşan tarafların çıkarlarını korumak, taşınmazlarını ve elçiliklerini devralmak, elçilik görevlilerinin mübadelesini ve evlerine sağ salimen dönüşlerini sağlamak, savaşın tarafı olan ülkelerde sivil ve savaş esiri kamplarını incelemek, kayıp olduğu bildirilen kişileri araştırmak olarak belirlenmişti.”* Menfaatleri koruyan devlet görevi nedeniyle, stratejik bir konumda yer alan İsveç'in Petrograd'daki temsilciliğinde de, B-bölümü adıyla ayrı bir örgütlenme gerçekleştirilmişti.⁶¹ Akçura, Almanların olduğu gibi Türk esirlerinin himayesini de İsveç Kızılhaç'ına bırakılması için Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile çeşitli yazışmalar gerçekleştirmişti. Akçura'ya göre Rusya'daki Osmanlı esirlerinin himayesi İsveç Hükümeti'ne kabul ettirilmeli ve himayesi altında bulundurduğu Alman esirlerine nasıl himaye ve muamele yapıyorsa Osmanlı esirlerine de aynı muamelenin yapılması temin edilmeliydi. Akçura'nın bu talebi üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptığı girişimler neticesinde Almanya'nın razı edilmesi ve Almanya'nın İsveç Hükümeti'ne tebligat etmesi üzerine İsveç Hükümeti, Türk esirlerin himayesini kabul etmişti. Söz konusu duruma İspanya Hükümeti de razı

⁶⁰ Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, s.15-16.

⁶¹ Uygur, a.g.t., s.30-31.

olmuştu. İsveç'in himaye meselesini kabul etmesi üzerine Akçura, durumu hayırlı bir iş olarak değerlendirmişti. Yusuf Akçura, Stockholm'de kaldığı süre zarfında Rusya'dan gelen esir mektuplarını Osmanlı Elçiliği kuryesiyle İstanbul'a Hilal-i Ahmer'e göndermişti. Böylece Rusya'daki esir ve aileleri arasındaki haberleşme sağlanmıştı. Bir diğer haberleşme kanalı ise Danimarka Kızılhaçı vasıtasıyla Yusuf Akçura'ya ulaştırılan mektuplardı. Yusuf Akçura, İskandinavya ülkelerinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin barış ve savaş zamanlarında ifa ettiği hizmetler hakkında gazetelere mülakatlar vererek Osmanlı ülkesi ve halkı hakkında olumlu imaj oluşturmaya çalışmıştı. Akçura'ya göre İskandinavya kamuoyu Osmanlı hakkında sınırlı bilgiye sahipti.⁶² Nitekim Akçura'nın bu tespiti gerçeği yansıtmaktaydı. Çünkü söz konusu coğrafyada Osmanlı hakkında yeterli bir bilgiye sahip olunmadığı gibi 1915 yılında gerçekleştirilen Sevk ve İskân Kanunu da İskandinavya kamuoyunda Hristiyanlara iyi muamele edilmiyor propagandasının yapılmasına neden olmuştu.

İsveç Hükümeti'nin ve Kızılhaçı'nın temsilcileri vasıtasıyla aydan aya subaylara ellişer ve erlere de on ruble para verilmesi kararlaştırılmıştı. Yusuf Akçura, söz konusu durumu İsveç Kızılhaçı'na bildirerek gerekli parayı göndermeye başlamıştı. Ayrıca Petrograd ve Moskova'dan İsveç'e gelip Türkiye'ye dönmeye çalışan Türk esirlerine de Hilal-i Ahmer temsilcisi yardım etmekteydi. Böylece maddi ve manevi sıkıntılar içinde olan Türk esirlerine bir nebze de olsa yardım ulaştırılmaya çalışılmıştı. İsveç Kızılhaçı yetkilileri esir kamplarında Türk esirlerine büyük bir şefkat göstermiş ve esaret hayatındaki insanların kaderini değiştirmeye çalışmıştı. Örneğin Kostroma'da İsveç Kızılhaç temsilcisi N.E.Rydberg, Türk esirleriyle ciddi anlamda ilgilenmiş ve düzenli bir şekilde para yardımıyla bulunmuştu. Ayrıca Rydberg; esirlerin, elbise, ayakkabılarını tamir ettirmek için zanaatkar Alman ve Macar esirlerinden oluşan bir imalathane açmıştı.⁶³ Zor şartlar altında hayatta kalmak için mücadele eden esirlere bir uğraşın oluşturulması gerek maddi gerekse de manevi anlamda büyük destek sağlamıştı.

⁶² **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, s.8, 16-17.

⁶³ **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, s. 26-27, 31-32; Sadece İsveç Kızılhaç yetkilileri değil İsveç B-Bölümü temsilcileri de Türk esirlerine yardımcı olmuştu. Örneğin Vologda Temsilci Elekvist, Türk esirlerine büyük "muhabbet ve alakadarlık" göstermişti.; Rydberg diğer İsveçli yetkililer ile Totskoje kampında da esirlere yardımcı olmuştu. Totskoje ve Kostroma resimleri için bkz. **Riksarkivet, Rödakorsets foto serie 1, Tematisk ordnade fotografier, Hjälpkommitténs för krigsfångar verksamhet i Ryssland 1915-1916**, Volym 25; akt. Uygur, **a.g.t.**, s.289-290.

İsveç Hükümeti'nin Türk menfaatlerini üzerine almasıyla İsveç Kızılhaçı ve Petrograd Büyükelçiliği Türk esirlerine yardımları ulaştırmaya başlamıştı. Türk delegelerinin gitmediği veya gidemediği kamplara İsveç ve Danimarka Kızılhaç yetkilileri gitmişti. İsveç Kızılhaç yetkilileri içinde ön plana çıkan İsveç Petrograd Elçisi'nin kızı Elsa Brändström idi.⁶⁴ Brändström, Sibiry'a'daki esir kamplarını ziyaret ederek diğer esirleri olduğu gibi Türk esirlerini de ziyaret ederek yardımlarda bulunmuştu. Fakat Osmanlı Hükümeti, dünyanın dört bir tarafına dağılan esirlerine gerekli yardımları ulaştıramamıştı. Bu da Türk esirlerin bir nevi sahipsiz kalmasına neden olmuştu.

İsveç ve Danimarka Kızılhaçlarının savaş esiri Osmanlı askerlerine yardım edişini ve o dönemi acı bir şekilde yaşayan bir savaş esiri şu şekilde ifade etmekteydi: *Salib-i Ahmerlerde (Kızılhaç'ta) çalışan Danimarkalı ve İsveçli kadınlar üseranın (esirlerin) haline pek çok yardım etmişlerdi. Bütün esaret müddetince karargâh dâhilindeki yorgan, kaput, başlık, elbise, çamaşır, fotin, hemen bu müesseselerin eser-i şefkatleri ve muavenetleriydi... Salib ve Hilal-i Ahmer cemiyetlerini takdir etmemek beşeriyete ve muavenete muhalefettir. Belki yüzde seksen kişinin hayatını kurtarmaya, sefaletten, açık çıplak ölmekten vikaye (koruma) etmişlerdir.*"⁶⁵

Brändström da Osmanlı Hükümeti'nin kendi esirlerine yardımının yetersiz olduğunu fakat Orta Asya'daki Kırgız ve Tatarların savaş esiri Türklere yardım ettiğini bunun da siyasi bağdan ziyade dini bağın önemli olduğunu vurgulamıştı. Brändström, Osmanlı savaş esirlerinin diğer ülkelerin (Alman, Avusturya ve Macar) savaş esirlerinden daha fazla destek bulduğuna dikkat çekmekteydi.⁶⁶ Orta Asya'daki Türklerin Osmanlı esirlerine yardımcı olması sadece dini bağ değildi aynı zamanda etnik bağ da etkili bir unsur olmuştu.

⁶⁴ Uygur, **a.g.t.**, s. 88-89,104; Elsa Brändström, Rusya, Sibiry'a ve Türkistan'da bulunan kamplarda esirlere ulaşarak, sorunlarıyla ilgilenmiş, sevgi hediyelerinin ve diğer yardımların dağıtılması için çalışmıştı. Ayrıca esirlerin yaşam koşullarının belgelenerek düzeltilmesi için diğer Kızılhaç ve tarafsız ülke delegeleriyle işbirliği yapmıştı. Brändström, Rusya'da esirlere yaptığı özverili çalışmalar nedeniyle "Sibiry'a Meleği" olarak adlandırılmaktadır.

⁶⁵ Başkatipzade Ragıp Bey, **Tarih-i Hayatım, Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları**, haz. Bülent Varlık, Kebikeç yay., Ankara, 1996, s.86, 103; Ragıp Bey, İsveç Kızılhaçı'nın verdiği iç çamaşırlarının da işlerine çok yaradığını belirtmektedir.

⁶⁶ Brändström, **a.g.e.**, s. 136-137.

Tatarların, savaş esiri Osmanlı askerlerine yardımcı olduğunu esaret altında hayatını idame etmeye çalışan Ragıp Bey de doğrulamaktadır. Ragıp Bey söz konusu yardımları şu sözlerle ifade etmektedir: “*Tatarların hakkımızda gösterdikleri uhuvvet-perveranenin (kardeşliğin) hadd-ü peymanı yoktu. Vakit vakit para toplayıp bize getirirlerdi. Çamaşır, odunun pek pahalı bir zamanında sacan-sacan odun gönderdiler. Firar için tavassut (aracılık) ve suhulet (kolaylık) gösterdiler.*”⁶⁷ Ragıp Beyin de belirttiği gibi Tatarların maddi ve manevi yardımları savaş esiri Osmanlı askerinin uçsuz bucaksız Rus coğrafyasında hayatta kalmalarını sağlamıştı.

Brändström, Türk esirleri hakkında olumlu izlenimler edinmiş ve Türk esirlerinin diğer esirlere göre daha kötü şartlar altında hayatlarını idame ettirmeye çalıştığını belirtmektedir. Özellikle kötü iklim şartları ve Türk esirlerin söz konusu iklime alışık olmamaları ölüm oranlarının artmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Brändström, savaş esiri Türklerin kaderci anlayışı ve dini duyguları en kötü şartlara dahi dayanmalarını sağladığını “*bu dünyada hiçbir batılı, bir Türk’ün vakarlığı ve sükûneti karşısında hayran olmadan edemez*” sözleriyle Türklerin hayatta kalmak için büyük mücadele verdiğini ortaya koymaya çalışmıştı.⁶⁸

Savaş esiri Osmanlı askerleri Rus coğrafyasında çeşitli esir kamplarına gönderilmişti. Esir kamplarına gönderilmeden önce bir toplama merkezi olarak Hazar Denizi’nin Bakü sahilindeki Nargin Adası kullanılmıştı. Nargin Adası, en kötü kamplardan biri olarak ünlenmişti. Fakat buradaki Osmanlı savaş esirlerinin durumu hakkında Osmanlı Hükümeti’nin herhangi bir bilgisi bulunmamaktaydı. Ta ki İsveç Kızılhaçı adına Jenotajevs ve Ragnar Tennman’ın Nargin kamplarını ziyaret edip kamp koşullarıyla ilgili bir rapor hazırlamasına kadar. Tenmann, Eylül 1917 tarihli raporunda kampla ilgili şu bilgilere yer vermişti:

“... Bazen bir barakada esirler toplu olarak cezalandırılarak yemek olarak verilmesi gerekenin yarı miktarında yemek veriliyordu, zaten tam yemek verildiğinde aç kalan esirlere verilen bu ceza tamamen insanlık dışıydı... Bir gün esirlerin şahsi eşyaları arandı, vücutlarında taşımadıkları her şey ellerinden alındı, hem ayakkabı hem terliği olanların ayakkabılarını, ceket ve battaniyesi olanlardan hangisi daha iyi durumdaysa onu aldılar. Hiç bir esirin elinde bir ceket, bir pantolon, bir don, bir gömlek, bazen ceket yerine bir battaniye, ayakkabı, bazen ayakkabı yerine terlik dışında şahsi eşyası

⁶⁷ Başkatipzade Ragıp Bey, **a.g.e.**, s.95.

⁶⁸ Uygur, **a.g.t.**, s.152.

kalmadı... Esirler iç çamaşırlarını yıkadıkları gün çamaşırsız dolaşıyordu, hastanede yatan bütün hastaların da iç çamaşırları çalınmıştı... İsveç Kızılhaçı delegesinin, kampa gelen İsveç ve Danimarka konsoloslarının önünde enerjik bir şekilde aç bırakma cezalarını protesto etmesinin etkisiyle bu cezalar süresiz kaldırıldı... Sonunda Nargin’de esirlere yapılan davranışların korkunçluğu ve dehşeti Bakü halkının da tepkisini çekti ve kızdırdı... Elsa Brändström’ün gönderdiği 6.500 ruble, İsveç Kızılhaç delegesi tarafından, esirlere dağıtıldı. Her bir Türk subay için 40 ruble, Türk asker için 20 ruble ve hatta sivil esirler için de para dağıtıldı... ”⁶⁹

Osmanlı Devleti sadece Nargin’de değil Kafkasya’daki esirlerine de ulaşmakta güçlük çekmekteydi. Osmanlı Üsera Komisyonu Başkanı İzzet Bey, Danimarka’nın Petersburg Elçisiyle yaptığı görüşmede Rusya’nın Osmanlılardaki Rus esir kamplarına birer Danimarka veya İsveç temsilcisi vasıtasıyla izin verilmesini aksi takdirde Kafkasya’daki esirlere yardıma izin verilmeyeceğini öğrenmişti. Bunun üzerine yapılan görüşmelerden sonra Türkiye’ye Rus esirleri için Danimarka Kızılhaçı’ndan Dr. Martini Heyeti, Kafkasya’daki Türk esirleri için Castenskiold Heyeti görevlendirilmişti. Yapılan incelemeler neticesinde Rus esirlerinin Türk esirlere göre çok daha iyi olduğu hazırlanan raporlarda ortaya çıkmıştı.⁷⁰

Tenmann, 7 Ekim 1917 tarihli raporunda da Nargin Adası’nda esirlerin sadece askeri değil sivil esirlerinin de olduğunu ve esirlerin zor şartlar altında yaşam mücadelesi verdiğini şu sözlerle açıklamıştı:

“Kampta hem 74 Türk, 16 Avusturya ve 1 Macar subayın kaldığı bir subay kampı, hem de 1.120 Avusturya, 176 Alman, 4000 Türk askerin kaldığı bir er kampı vardı. Türklerin 2500’ü sivil esirdi ve içlerinden 10 u kadındı. Subaylar, kütükten yapılmış er barakalarında tutuluyordu, her bir subaya 2x2.5 metrekare bir alan düşüyordu. Yatakları iki keresteden oluşuyordu, ı ışık yetersizdi ve yemek salonu, çamaşır odası, özel odaları yoktu. Barakaya bitişik mutfak Rus askerlerin genelevi olmuştu. Baraka pire, tahtakurusu ve hamam böceği kaynıyordu. Her yerde pislik, sinekler ve fareler vardı. Subaylar kantin için olması gerekenden % 80-100 daha fazla ödüyordu. İsveç konsolosu gıda alımına ve fiyatların indirilmesine yardımcı oldu, yoksa subayların bu sorunu çözmesi mümkün değildi. Kampta zaman geçirebilecek hiçbir şey yoktu ve Rus gazetelerinin girmesi yasaktı... Askerler 250-300 kişilik barakalarda kalıyordu. Barakaların zemini yoktu, pencereler tepedeydi. Camlar uzun zaman önce parçalanmıştı, yağmur ve kum fırtınayla birlikte içeri giriyordu... Barakalar tahtakurusu ve pire kaynıyordu. Temizlik yapabilmek için gerekli

⁶⁹ Thorsten Wennerström, **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927, s.220-221, akt. Uygur, a.g.t., s.154.

⁷⁰ Kızılay, 772/2, 31 Mayıs 1917; Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey’in Raporu, s.14.

hiçbir şey yoktu. Tabak, kaşık, çatal, bıçak yoktu. Esirlerin saman yatakları ve yorganları da yoktu. Birkaç ince yorgan vardı ama diğer esirler sert tahtalar üzerinde yatıyordu. Esirler kampa gelince dezenfekte etmek için şahsi eşyaları alınıyor daha sonra bunların dörtte üçü çalınıyordu. Ölenlerin de şahsi eşyaları çalınıyordu. Esirlere kaba ve zalimce davranılıyordu. Açlıktan zaafiyet geçirenlere, nekahet dönemindekilere hatta yerlerde sürünen malullere dahi saygı gösterilmiyordu. Onlarda sağlıklıymışçasına işe sürülüyorlardı. Kırbaçla ağır işkence ve dayak, özellikle Türk esirlerin tekmelenmesi günlük olaylardandı... Adaya 10 Haziran 1917-25 Ağustos 1917 arasında 81'i ölü 1.370 esir getirildi. Hastanede 175 ağır hasta vardı. Hastaların tedavisini üstlenen Dr. Becker ve Niedermayer isimli iki Alman doktor vardı... Ancak Dr. Becker'in kendisi de ağır sıtma hastasıydı. Diğerleri karantina ve Türk hastalarla uğraşmaktan hasta esirlerle ilgilenemiyordu. Her gün hastaneye Rusların kırbaçladığı Türk esirler geliyordu... ”⁷¹

Tenmann'ın raporu üzerine Petrograd İsveç Büyükelçiliği harekete geçerek Nargin'deki Türk esirlerin hayat şartlarının iyileştirmesini talep etmişti. Petrograd İsveç Büyükelçiliği, 10 Ekim 1917 tarihinden itibaren Rusya Dışişleri Komiserliği'ne başvurarak peş peşe üç nota vermişti. Notalarda Nargin'deki yaşam şartlarına değinilerek durumun düzeltilmesi talep edilmişti. Eğer kamptaki şartlar ıslah edilmeyecekse esirlerin tahliye edilerek İran Hükümeti'ne teslim edilmesi istenilmişti. Bu arada İsveç Petrograd Elçiliği B-Bölümü adına esir kamplarını ziyaret eden Gregori Alexandrov da Nargin Adası'nda esirlerin çok kötü koşullarda olduğuna dair bir rapor hazırlamıştı. Söz konusu rapor hakkında İsveç Kızılhaçı, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı'nı bilgilendirmişti. Yazıda Alexandrov, kampta tutulan 8000 esirin 2300'ünün Alman ve Avusturya-Macar geri kalanların ise Türk esirler olduğunu, Türklerin 750'sinin yaşlı, kadın ve çocuk olmak üzere sivil esirlerden oluştuğu bilgisine yer vermişti.⁷²

Osmanlı savaş esirlerinin Nargin Adası'nda çektiği sıkıntılar diğer İsveç Kızılhaç yetkililerinin raporlarına da yansımıştı. Thorsten Wennerström eserinde Nargin'deki insanlık dışı yaşamı şu sözlerle açıklamaya çalışmıştı:

...Adaya ulaşıldığında sahile koşuşan ve orada bekleyen insanlar su istiyorlardı... Fırtına olduğu için esirlere su verilmemişti. Gözleri donuk, düşünceleri sadece su istemeye odaklanmış gibiydi. Akıl hastası gibiydiler. Barakaya girildiğinde yerde bazı giysi parçaları görüldü, bunlara dokununca altında insanlar olduğunun farkına varıldı. Orada kıpırdamayan ısrarlı

⁷¹ Wennerström, *Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918*, s.298-299, akt. Uygur, a.g.t., s.154-155.

⁷² Kutlu, a.g.t., s.247-248; Uygur, a.g.t., s.155-156.

*bakışları, sarı yüzleri ve derisi kafatasına yapışmış kafalarıyla esirler yatıyordu. Ama aralarında ölümler de vardı... Bu raporu okuduğum zaman gözlerim yaşla doldu, bu zavallı insanlara biraz yardım edebilmek için Kasım sonunda İsveçli Doktor Lindholm, Nargin adasındaki hastaların muzdarip olduğu hastalıklara uygun olan 23 sandık tıbbi malzeme ve ilaçla adaya gönderildi. Aslında ilaçlar başka kamplar için hazırlanmıştı. Ama Nargin adasının beklemeye tahammülü yoktu. Nargin büyük çoğunluğu Türk olan savaş esirlerine en insanlık dışı davranılan kamplardan biriydi. Geri dönüşünde Dr. Lindholm Nargin'deki durumun vahametini onaylamıştı. Dr. Lindholm adanın kamp doktoruna "siz doktor değil katilsiniz" dediğini söyledi."*⁷³

Elsa Brändström, Nargin'in Müttefik Devletlerin esirleri ile Türk sivil ve savaş esirleri için kullanıldığı, kötü şartlar altında yaşamak durumunda kaldıklarını ve adadaki yaşamın çok sıkıntılı olduğunu vurgulamıştı. Brändström, Rusların Türk esirlere kötü davrandığını ve Nargin'de iki buçuk ayda 400 esirin 85'i, 3 ay içerisinde 4000 esirin 1600'ü, 6 ay içerisinde ise 3000 esirin 2110'u öldüğünü belirtmektedir.⁷⁴ Nargin Adası'ndaki Türk esirlerin kötü durumu gerek İsveç Kızılhaç yetkilileri gerekse de İsveçli diplomatlar tarafından takip edilmiş fakat gerçek anlamda bir iyileştirme sağlanamamıştı.

İsveç Konsolosluğu da 28 Kasım 1917 tarihinde, İsveç Büyükelçiliği'ne göndermiş olduğu raporda, adadaki esirlerin durumunun bir an önce düzeltilmesi için girişimlerde bulunulması gerektiğini bildirmişti. Konsolos, Nargin Adası'ndaki esirlerin durumunun kötü olduğunu ve burada çalışan memura yaşam şartlarının iyileştirmesi için emir verilmesine rağmen herhangi bir düzenlemenin görülmediğini bildirilmişti.⁷⁵ Türk esirleri sadece Nargin'de değil Rusya'nın çeşitli bölgelerinde de zor şartlar altında hayatlarını idame etmeye çalışmışlardı.

Rusya'daki çalışmalardan sonra 17 Şubat 1919 tarihinde Finlandiya'ya geçen Yusuf Akçura, 22 Şubat'ta da Helsinki'ye (Helsingfors) oradan da Turku (Åbo)'ya geçmişti. Akçura, Turku'ya geldiği zaman bir Osmanlı esirinin vefat ettiğini burada yaşayan Türk-Tatarların yardımı ile defnedildiğini öğrenmişti.⁷⁶ Esaretten kaçıp

⁷³ Wennerström, *Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918*, s.298-299, akt. Uygur, a.g.t., s.155.

⁷⁴ Brändström, a.g.e., s.112-113.

⁷⁵ Betül Aslan, "I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler", A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S:42, 2010, s.297-298.

⁷⁶ *Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu*, s.74.

dünyanın dört bir tarafına dağılan Türk esirlerinin geçtiği güzergâhlardan biri de Finlandiya olmuştu.

Türk esirlerine yardım yapan kuruluşlardan biri de Alman Savaş Bakanlığı ve Kızılhaçı idi. Fakat Yusuf Akçura, 1 Mart 1919 tarihinde Stockholm'e gelince İsveç B-Bölümü başkanı, Almanya'nın direktifiyle Türk esirlerine yapılan yardımın kesildiğini bildirmişti. Ayrıca Elsa Brändström'den bir telgraf aldıklarını telgrafta Türk esirlerine nasıl muamele yapılması gerektiğine dair izahat istemişti. Yusuf Akçura da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin, Alman Kızılhaçı Esir Mübadele Komisyonu kasasında bulunan parayı alarak İsveç Dışişleri Bakanlığı'na aktarmıştı. Akçura söz konusu parayı (250.000 ruble) sadece Türk esirleri için kullanılması ve eskiden olduğu gibi İsveç Kızılhaçı'nın Türk esirlerine yardım edilmesi için Brändström'a telgraf çekmişti. Türk esirlerine yardım için 300.000 ruble, İsveç Dışişleri Bakanlığı B-Bölümü vasıtasıyla Omsk'taki İsveç konsolosuna gönderilmişti. Söz konusu para Elsa Brändström'a iletilmesi için uzun uğraşlardan sonra birinci havale Mayıs 1919'da ikinci havale de Eylül ayında Omsk'a gönderilmişti. Stockholm ve Kopenhag'da bir süre esirlerle ilgili yapılan hesap işleriyle uğraştıktan sonra Yusuf Akçura, Almanya'ya geçerek burada Türk esirlerle birlikte Gülcemal Vapuru ile 23 Ağustos 1919 tarihinde İstanbul'a dönmüştü.⁷⁷

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Harbiye Nezareti, Türk esirlerinin yurda getirilmesi için uğraşırken Osmanlı Devleti'nin Stockholm Elçisi Cevad Bey de yoğun bir diplomasi trafiği yürütmüş ve esirlere diğer devletlerin de yardımını temin etmeye çalışmıştı. Örneğin Cevad Bey, Amerika Hükümeti veya Kızılhaçı vasıtasıyla Türk esirlerine yardım edilmesini temin etmek için kişisel ilişkilerini kullanmaya çalışmıştı. Osmanlı Stockholm Elçiliği, Doğu Sibiry'a da ABD ve Japonya Kızılhaçıları'nın milliyet ve mezhep ayırt etmeksizin tüm esirlere yardım yapıldığını duymuştu. Bunun üzerine Cevad Bey, ABD Stockholm Elçisi Ira Nelson Morris ile olan kişisel dostluğundan yararlanarak Türk esirlerine de yardım yapılmasını istemişti. Fakat Morris'in söz konusu mesele hakkında gereken kolaylığın yapılacağına dair beyanatına rağmen olumlu bir sonuç alınamamıştı.⁷⁸

⁷⁷ Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, s. 74-75, 90.

⁷⁸ Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, s.78-79.

İsveç Kızılhaçı, Alman ve Avusturya-Macaristan malul savaş esirlerinin mübadelesini üstlenmişti. 1915 yılında başlayan esir mübadelesinde Türk savaş esirlerinin dâhil edilmesi için İsveç Kızılhaçı'na ilk başvuru 11 Nisan 1916 tarihinde Stockholm Elçisi Cevad Bey tarafından yapılmıştı. Alman ve Avusturya-Macaristan Hükümetleri'nin de oluru alındıktan sonra İsveç Kızılhaçı ve Dışişleri Bakanlığı, Türk esirlerin mübadele işlemini üstlenmişti. Mübadele işlemi için İsveç Kızılhaçı tarafından talep edilen 50.000 İsveç Kronu önceden ödenmişti. Fakat çeşitli nedenlerden dolayı mübadele ancak 1917 yılında gerçekleşebilmişti. Uygur'un tespit ettiğine göre; malul Türk esirleri ilk defa 4 Nisan 1917 tarihinde 2 malul Türk esir mübadele edilmiş ve sonraki süre zarfında 1918 yılına kadar, 25 subay ve 403 er toplam 428 Türk malul esir İsveç Kızılhaçı vasıtasıyla İsveç üzerinden mübadele edilmişti.⁷⁹

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra İsveç'te vefat eden savaş esirleri unutulmamış onlar için iki anıt mezar yapılmıştı. Birincisi 19 Temmuz 1919 tarihinde mübadele sırasında Haparanda'da ölen ve Haparanda mezarlığında yatan 2 Türk, 11 Alman, 205 Avusturya-Macar askerleri anısına bir anıt mezar yapılmıştı. İkincisi ise 30 Ekim 1926'de yine mübadele sırasında Trelleborg'da defnedilen 2 Türk askerinin de olduğu 118 asker için yapılan anıttı. Burada yatan iki Türk askerin mezar taşlarına hilal işareti konulmuştu.⁸⁰ 1930 yılında Cumhuriyet'in yıl dönümünde Türkiye Stockholm Elçiliği, Trelleborg'da defnedilen 2 Türk asker için Malmö Fahri konsolosu Mösyö Vasetana vasıtaıyla bir çelenk koydurmuştu. Dönemin Türk basınında da İsveç Hükümet'inin Trelleborg'da vefat eden askerler için yapılan anıtı *"büyük bir kadir şinaslık eseri"* olarak değerlendirmişti.⁸¹

İsveç Kızılhaçı'nın I. Dünya Savaşı sırasında Türk esirlerine yapmış oldukları yardım unutulmamış çeşitli madalyalar ve beratlar ile teşekkür edilmeye çalışılmıştı.

⁷⁹ Uygur, **a.g.t.**, s.200-210; İsveç Kızılhaçı,428 malul Türk esiri için Türkiye'nin payına düşen miktarı, 40.940,57 İsveç Kronu olarak hesaplamış fakat Türkiye'nin payına düşenden 8.381,63 İsveç Kronu daha fazla ödediği anlaşılınca söz konusu miktar, 5 Ekim 1921'de İsveç Merkez Bankası tarafından Türkiye'ye iade edilmişti.

⁸⁰ Uygur, **a.g.t.**, s.214-215; Haparanda Anıtı: Stockholm Avusturya- Macaristan Yardım Derneği'nin öncülük etmesiyle yapılan anıt mezarın dört bir tarafına Osmanlı Türkçesi, Almanca, Macarca ve İsveççe olarak şu sözler yazılmıştı: *"1914-1918 ülkelerini yeniden görme ümidiyle ülkelerinden uzakta, anavatanları için kendi canlarını kurban eden 2 Türk, 11 Alman ve 205 Avusturya-Macar imparatorluğu savaşçısının şerefli anısına, burada sonsuza dek huzur içinde yatsınlar."*

⁸¹ **Vakit**, 31 Ekim 1930, s.2; **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1930, s.7.

Bir diğerk teŖekkür ise bizzat esaret hayatı yaŖayan esirler tarafından yapılmıŖtı. Örneğın Krasnojarsk'ta tutuklu savaŖ esirleri adına Miralay (Albay) Arif, Bey, 5 Aralık 1919 tarihinde “Sibirya Meleğı” olarak adlandırılan Elsa Brändström'a bir mektup yazmıŖtı. Albay Arif, mektupta esirlere karŖı gösterdiğı iyi niyet ve yaptığı yardımlardan dolayı teŖekkür etmekteydi. Albay Arif Bey, Almanca mektubunun devamında “...Ŗimdi sizin merhametli koruyuculuğunuz sonlanırken, ben, bütün asker ve sivil arkadaşlarım adına en içten teŖekkürlerimizi kabul etmenizi rica ediyorum ve kendi adıma da sınırsız takdirlerimi sunmayı bir görev sayıyorum”⁸² sözleri ile Elsa Brändström'a olan minnet borcunu hem kendi hem de arkadaşları adına bir nebze olsun ödemeye çalıŖmıŖtı.

Elsa Brändström, 1921 yılında “*Bland krigsfångar i Ryssland och Sibirien 1914-1920*” (Rusya ve Sibirya'da SavaŖ Esirleri Arasında 1914-1918) adıyla anılarını yayımlamıŖtı. Erkân-ı Harbiyye-i Umumiye (Genelkurmay) Tarih-i Harp Şubesi'nde görevli olan Albay Arif Bey de esaret hayatından sonra Elsa Brändström'ın yapmıŖ olduğı yardımları unutmamıŖ ve söz konusu hatıratı Türkçe'ye kazandırmak istemiŖti. Söz konusu hatıratın yayımlaması için telif hakkı alınarak eserin basılması ve gelirinin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne devredilmesini talep etmiŖti. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, Ankara Hilal-i Ahmer Şubesi'ne başvurarak hatıratın basılmasını talep etmiŖ fakat olumlu bir netice elde edilememiŖti.⁸³ Muhtemelen İsveççe bilen olmadığı için ve ekonomik kaygılardan dolayı çevrilememiŖti. Böylece I. Dünya SavaŖı sırasında esirlerin yaşamlarına dair ciddi bilgiler veren Brändström'ın hatıratı maalesef Türkçe'ye çevrilememiŖti. Brändström, tarafsız bir ülkenin temsilcisi olarak görev yaptığı için Sibirya ve diğerk bölgelerdeki esirlerin yaşamına dair önemli bilgiler vermekteydi. Çünkü Müttefik Devletler'in temsilcilerinin gitmediğı veya gidemediğı yerlere Brändström canını tehlikeye atarak gitmiŖ ve esirlere çeŖitli yardımlar ulaŖtırmıŖtı.

I. Dünya SavaŖı'nda Türk esirlere yardımcı olan İsveç Kızılhaç yetkililerinin ödüllendirilmesi konusu gerek savaŖ sırasında gerekse de sonrasında önemini

⁸² Uygur, a.g.t., s.174; mektubun orijinali için bkz. **Krigsarkivet, Brändströmska arkiv**, vol. 5B.

⁸³ **Kızılay**, 1323/122, 21 Nisan 1923; **Kızılay**, 1323/40, 1-3, 28 Nisan 1923. Elsa Brändström'un hatıratı ilk defa 1921 yılında İsveççe olarak yayımlanmıŖ ardında da 1927 yılında Almanca olarak yayımlanmıŖtı. ÇalıŖmamızda eserin Almanca nüshasından (Unter Kriegsgefangenen in Rußland und Sibirien 1914-1920) yararlanılmıŖtır.

korumuştı. Osmanlı Üsera Şubesi Müdürü İzzet Bey, Kopenhag'a giderken İsveç ve Danimarka Kızılhaç yetkililerine verilmek üzere yanına dört gümüş ve üç tunç Hilal-i Ahmer madalyası almıştı. İzzet Bey, İstanbul'a dönünce söz konusu madalyaları daha sonra ilgili kişilere verilmek üzere Yusuf Akçura'ya bırakmıştı. Madalya ve beratların yetersiz olması ve ödüllendirilecek kişilerin listesindeki belirsizlik Yusuf Akçura'yı zor durumda bırakmıştı. Akçura, İstanbul'dan herhangi bir emir almayınca kendisine bırakılan madalyaları geri getirmiş sadece bir adet tunç madalyayı Danimarka Kızılhaçı'ndan Matmazel Saedmann'a vermişti. Akçura Saedmann'a madalyanın verilış sebebini şu şekilde açıklamaktadır: "... *Bu ihtiyar kadının bütün ruhuyla ve hemen hiçbir garaz ve ivazsız Türk üserası işine kendini vakfetmiş olmasıdır.*" Yusuf Akçura 3 Nisan 1919 yılında İsveç Kızılhaç'ı Savaş Esirlerine Yardım Komitesi'ne Hilal-i Ahmer madalyası verilen kişilerin listesini bildirmişti. İsveç Kızılhaçı'ndan Elsa Brändström, Thorsten Wennerström, Ragnar Tennman, Ernest Didring, Wilhelm Sarwe İsveç Kızılhaç Merkez Büro çalışanlarından Conrad Cederkrantz'a da madalya verilmişti. İsveç Kızılhaçı'ndan bazı kişilerin ödüllendirilmesi üzerine İsveç Dışışleri Bakanlığı B-Bölümü çalışanları da Osmanlı esirlerine yardım ettiklerini hatta Kızılhaç yetkililerinden daha fazla yardımcı olduklarını ve kendilerine madalya verilmemiş olmasını üzüntüyle karşıladıklarını bildirmişti. B-Bölümü Şefi Baron Ákerhjelm kendi şubesinde madalya ve berat hak eden memurların listesini Yusuf Akçura'ya göndermişti. Stockholm Elçiliğı Askeri Ataşe Miralay Mehmed Şükrü Bey de savaş sırasında Türk esirlerine yardım eden İsveç Kızılhaç yetkililerine teşekkür edilmesi için Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne bir yazı yazarak 29 kişinin ismini bildirmişti.⁸⁴ Zaman zaman İsveçli yetkiler bizzat başvurarak I. Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerinden dolayı madalya ile mükâfatlandırılmayı talep etmişti. Örneğın Yüzbaşı G. Berglind, kendisine madalya verilmesi için bizzat başvuru yapmıştı.⁸⁵ Gerek İsveç'teki gerekse de Danimarka'daki görevlilerin madalya konusuna önem vermesi ve Osmanlı Devleti'nin de yeterli madalyaya sahip olmamasından dolayı söz konusu durum 1925 yılına kadar gündemde kalmıştı.

⁸⁴Kızılay, 615/77 (ve 77.a), 1 Mayıs 1919; Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu, s.81-82. Uygur, a.g.t., s.215-216. Miralay Şükrü Bey'in 1917 yılında Stockholm'e Askeri Ataşe olarak atanması için bkz. RA, Utrikesdepartementet 1902 ars dossiersystem 998, Grupp:16, Avd: Q, Mal:28, Shukri Bey, 1917.

⁸⁵ Kızılay, 1394/241.1, 27 Nisan 1925.

İsveç Kızılhaçı hem Balkan Savaşı hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Milli Mücadele Dönemi'nde Türk halkına yardım ulaştırmıştı. Kurtuluş Savaşı sırasında malul olan askerler için faydalı bir şekilde sarf edilmek üzere İsveç Kızılhaçı, Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla 1688 lira 87 kuruşu Malulin-i Askeriyeye Muavenet Heyeti'ne göndermişti. Bu yardımdan dolayı heyet adına Malulin-i Askeriyeye Muavenet Heyeti Başkanı teşekkürlerini iletmişti.⁸⁶

Stockholm ve Kopenhag Maslahatgüzarı olan Layık Mukbil Bey de Anadolu'ya ilaç ve yardım malzemelerinin gönderilmesi için İsveç Kızılhaçı nezdinde teşebbüste bulunmuştu. Hatta Mukbil Bey, İsveç Kızılhaçı Başkanı Prens Carl ile görüşerek yardımlar hakkında bilgi edinmişti. Görüşmede Prens Carl, İsveç Kızılhaçı'nın gelecek hafta toplantı yapacağını ve bu toplantıda İstanbul ile Atina'ya onar bin Fransız Frangı gönderilmesini teklif edeceğini, söz konusu teklifin “kabulün muhakkak” olduğunu söylemişti. Carl, devamında söz konusu meblağın İstanbul'a nakden veya yardım malzemesi mi olarak gönderileceğini İstanbul'daki İsveç Elçisi'ne sorulacağını ve Hilal-i Ahmer ile müzakere yapıldıktan sonra karar verileceğini ifade etmişti. Prens Carl, on bin Fransız Frank'tan daha fazla yardım yapamadığından dolayı üzgün olduğunu nezaketle ifade etmesi üzerine Mukbil Bey de gerek kendi gerek Osmanlı Hükümeti gerekse de Hilal-i Ahmer adına İsveç Kızılhaçı'na ve Prens'e teşekkürlerini iletmişti. Mukbil Bey, söz konusu görüşmeyi hem Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bir raporla bildirmiş hem de konu hakkında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni bilgilendirmişti.⁸⁷ İsveç Kızılhaçı'nın hem İstanbul'a hem de Atina'ya aynı miktar parayı göndermek istemesinin sebebi tarafsız bir ülke olduğu için tarafsızlığına gölge düşürmek istememesiydi. Ayrıca benzer bir durumu 1912 yılında Balkan Savaşı sırasında da gerçekleştirmişti.

İsveç Kızılhaçı sadece savaş zamanlarında değil sonrasında da Türkiye'ye yardım göndermeye devam etmişti. Örneğin 31 Mart 1928 tarihinde İzmir Torbalı'da bir deprem meydana gelmiş bu doğal afetten 10 000 den fazla kişi açıkta kalmış, Torbalı'da 2000'in üstünde bina yıkılmış, 9 kişi vefat etmiş, 80 kişi de yaralanmıştı. Söz konusu depremden dolayı depremzedelere İsveç Kızılhaçı 2000 kron, Amerikan

⁸⁶ Kızılay, 94/184, 31 Ocak 1922.

⁸⁷ BOA, HR.SYS., 2471/98, 5 Ekim 1922

Kızılhaçı 5000 dolar ve ABD Detroit eyaletinden 3301 dolar bağış yapılmıştı.⁸⁸ İsveç Kızılhaçı, Balkan Savaşları'ndan itibaren gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse Kurtuluş Savaşı'nda Türk halkına hem doğrudan hem de Hilal-i Ahmer vasıtasıyla yardımlarını ulaştırmıştı. İsveç Kızılhaçı'nın yardımları hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde Türk-İsveç ilişkilerinin dostane bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmuştu.

1.3. İsveç'in Ermeni Olaylarına Yaklaşımı Karşısında Osmanlı Hariciyesi'nin Tutumu

Osmanlı'daki Ermenilerin durumu, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile uluslararası bir sorun haline dönüştürülmeye çalışılırken, bu çerçevede antlaşma metinlerinde yer almaya başlamıştı. Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesinde yer alan Ermeni ıslahatı maddesi, daha sonra İngiltere ve Fransa'nın da müdahalesiyle Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak kabul edilmişti. Böylece Ermeni meselesi uluslararası bir rekabet konusu haline gelerek İngiltere, Fransa ve Rusya siyasi üçgeninde şekillenmeye başlamıştı. 1878'den I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeniler gerek yurt içinde gerekse yurt dışında ayrılıkçı faaliyetlerini sürdürerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıkarmıştı.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ermeni komitelerinin faaliyetleri yoğunlaşmış ve savaş yıllarında önemli bir kırılma noktasının yaşanmasına neden olmuştu. İtilaf Devletleri, Çanakkale'ye çıkarma yaptıkları tarihte Osmanlı Devleti de çıkacak muhtemel isyanları önlemek için İstanbul ve diğer vilayetlerdeki Ermeni komitelerini kapatarak ileri gelenlerini tutuklamıştı. Lewy'nin de dikkat çektiği gibi, Ermeniler, 24 Nisan 1915 tarihinde gerçekleşen bu tutuklamaları, "soykırım" olarak siyasi bir ifadeye dönüştürebilmektedirler.⁸⁹ Oysaki 24 Nisan'da sadece Ermeni komitelerinin ileri gelenleri tutuklanmış ve herhangi bir Ermeni göçü gerçekleştirilmemişti. Ayrıca mevcut belgelerde söz konusu tutuklamalarla ilgili olarak fiziksel bir yok etme planı olmadığı gayet açıktı.

⁸⁸ **Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a** II, haz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Kızılay, Ankara, 2001.s.179.

⁸⁹ Guanter Lewy, **1915, Osmanlı Ermenilerine ne oldu?**, Timaş yay., İstanbul, 2012, s. 243-244.

Savaş şartlarının doğurduğu zorlu ortamda, ayrılıkçı komitelerin de yer aldığı bölgede görev yapan Güneydoğu Anadolu Vilayetleri Müfettişi Norveçli Binbaşı Nicolas Hoff'un kâatibi E. Blehr'in İsveç gazetelerine çeşitli açıklamalarda bulunması Osmanlı yetkililerini rahatsız etmişti. E. Blehr, bir Norveç gazetecisiyle yapmış olduğu mülakatında Osmanlı'nın genel siyaseti hakkında açıklamalarda bulunmuştu bunun üzerine Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey, Christiania (Oslo) Başkonsolosluğu vasıtasıyla ilgili gazeteyi istemişti. Christiania Başkonsolosu da habere yer veren Aftenposten gazetesini Stockholm'de bulunan Mustafa Bey'e göndermişti. 25 Ekim 1914 tarihli gazetede Osmanlı'nın her yerde savaş hazırlıkları içinde olduğu, ordunun piyade ve müstahkeme kısmında pek çok Alman subayın olduğu, Çanakkale'nin muhafazasında Goben ve Breslau gemilerinin subay ve müretebatının tamamen Alman olduğu bilgisine yer verilmekteydi. Devamında Boğazlar meselesinde İngiltere ve Rusya'nın görüşlerini yer verilmişti. Bunun üzerine Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey, Christiania Konsolosu'na verdiği direktifte konu hakkında Hoff'un bilgilendirilmesini istemişti. Bilgilendirmeden sonra Hoff, 27 Ekim 1914 tarihli Aftenposten gazetesinde olayı tekzip ettirdiği gibi olaydan Kopenhag'da iken haberdar olduğunu ardından da Norveç'in Berlin Elçisi'ne müracaat ederek Alman Dışişleri Bakanı ve İstanbul Elçisi vasıtasıyla da üzüntülerini bildirmişti. Hoff, daha sonra Stockholm'e gelerek Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey ile görüşerek kâtiplerine hiçbir gazeteciye beyanatta bulunmamalarını sıkı ve defalarca ihtar ettiğine rağmen kâatibi Blehr'in "*nahoş ve gayr-ı münasip*" beyanatından dolayı üzüntülerini bir kez daha ifade etmişti.⁹⁰ Savaşın ilk yılında Osmanlı ordusu hakkında ve askeri bilgilere sahip olan Hoff'un kâatibi Blehr, gazeteye yaptığı açıklamalar, Osmanlı yetkililerini rahatsız ettiği gibi önemli bir istihbarat bilgisi de kamuoyuna ve düşman devletlere açıklamış oluyordu. Sonunda Binbaşı Hoff'un devreye girip olayı yalanlaması ve Alman ile Osmanlı yetkililerine üzüntülerini bildirmesi üzerine olay kapanmıştı.

Osmanlı Devleti, bir tarafta İtilaf Devletleri ile savaşırken diğer tarafta da Ermeni isyanlarıyla uğraşmaktaydı. Ermeni komitecilerinin düşmanla işbirliği yapmaları, askeri kuvvetlere karşı saldırılar yapması, Osmanlı ordusunun iaşelerine zarar vermesi gibi faaliyetlerinden ötürü Osmanlı Hükümeti 27 Mayıs 1915 tarihinde

⁹⁰ BOA, HR.SYS., 2404/18, 7 Kasım 1914.

Sevk ve İskân Kanunu çıkartılmıştı. Sevk ve İskân Kanunu, Çanakkale, Kafkasya ve Filistin'de savaşılan Osmanlı ordularının lojistik destek yollarına yakın yerlerdeki Ermeniler ile örgütlere destek veren Ermenileri kapsamıştı. Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde İç ve Doğu Anadolu'daki Ermenilerin, savaş alanına uzak olan Suriye ve Şehr-i Zor bölgesine nakledilmelerine karar verilmişti. Nakil için ana yollar ve tren yolları seçilerek beş merkez, ana toplama alanı olarak belirlenmişti.⁹¹ Ermenilerin tamamı zorunlu göçe tabi tutulmamıştı. Ermeni sorunu, II. Abdülhamit'ten itibaren Avrupa diplomasisinde ve basınında geniş bir yer edinmişti. Söz konusu sorun İsveç'te de gündeme gelmiş fakat İsveç doğrudan meseleye müdahil olmamıştı.

İsveç, I. Dünya Savaşı'nda Alman yanlısı bir “*tarafsızlık politikası*” takip ettiği için Ermeni meselesine kamuoyu ve hükümet, ilgisiz kalmıştı. İsveç'te söz konusu meseleyle özellikle sosyalistler ve aşırı liberaller ilgi gösterdiği gibi bazı kişiler de demokratik davranışlarından dolayı insaniyet ve adalet duygusuyla hareket etmişti. İngiltere, Ermeni meselesini İsveç'te gündemde tutmaya çalışarak tarafsız bir ülkede propaganda yapmak ve izlemiş olduğu politikaya uygun taraftar kazanmak istemişti. Stockholm Elçisi Cevad Bey de Ermeni meselesinin İsveç kamuoyunu fazla meşgul etmeyeceğini ve yayılmayacağını 1917 yılında Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu raporunda şu şekilde ifade etmişti: “... *Bu hâlin İsveç'te devam ve tevessüü (yayılma) muhtemel değildir. Çünkü teşvik edenlerle edilenler insanî bir harekette bulunmak için değil İsveç'teki propaganda ve siyasetlerine daha ziyade taraftar bulmak için çalışıyorlar.*”⁹²

Stockholm Elçisi Cevad Bey bir başka raporunda İtilaf Devletleri'nin Amerika'da Osmanlı aleyhinde faaliyet içinde bulunduklarını, bu propagandanın önlenmesi için ABD Stockholm Elçisi Ira Nelson Morris'in kendilerine yardımcı olabileceğini bildirmişti. Savaş sırasında Osmanlı ile Amerika arasında iletişim güç olduğu için Ermeni meselesinden ve yanlış propagandadan dolayı Türkiye hakkında Amerikan kamuoyunda yanlış fikirlerin oluştuğuna dair Cevad Bey, Morris ile konuşmuştu. Söz konusu görüşmede Morris, Cevad Bey'e Amerika basınında makaleler neşretmek yoluyla propaganda yapmak arzusunda olurlarsa kendilerine

⁹¹ Yusuf Halaçoğlu, *Ermenilerin Suriye'ye Nakli: Sürgün mü, Soykırım mı? Belgeler*, ATO yay., Ankara, bty, s. 10-12.

⁹² **BOA**, HR.SYS., 2884/42, 12 Nisan 1917.

yardımcı olacağını bildirmişti. Hatta Morris, propaganda konusunda kendilerine yardımcı olması için Associated Press of New York'un muhabirini Cevad Bey'e göndermişti. Associated Press of New York Muhabiri Mister Bouton, Cevad Bey'e Amerika gazetelerinde Osmanlı lehinde yayın yapmak için çalışacağını ve bu hususta elinden geleni yapacağını söylemişti. Görüşmede Amerika'da Ermeni meselesinin çeşitli dedikodulara sebebiyet verdiğine de dikkat çekilmişti. Cevad Bey, söz konusu görüşmeye dair raporunda Amerika'da propagandanın başarılı olması için Osmanlı lehinde yayımlanacak olan makalelerin başka ülkelerin matbuatında yayımlanmamış ve makalelerdeki bilgilerin delil ve şahit göstermekle desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştı.⁹³ Ermeni meselesi gerek İsveç'te gerekse de Amerika'da Osmanlı aleyhinde kullanılan bir propaganda aracı olmuştu. Cevad Bey de Stockholm'de kurmuş olduğu iyi dostluk ilişkiler sayesinde diğer ülkelerin diplomatlarından yararlanmayı ve Osmanlı aleyhinde (veya lehinde) meydana gelen gelişmeleri öğrenme konusunda girişimlerde bulunmuştu.

Ermeni meselesi sadece Amerika kamuoyunda değil siyasetçilerinin gündeminde de olmuştu. Örneğin Rusya'daki Ermeni katogikosu ABD'deki Ermeniler aracılığıyla Başkan Woodrow Wilson'a Ermenilere yapılan yardımlardan dolayı teşekkür mektubu göndermişti. Söz konusu mektubun gönderildiğine dair haberi Stockholm ve Kopenhag Elçisi Cevad Bey, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya bildirmişti.⁹⁴

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Ermenileri zorunlu göçe tabi tutması, İtilaf devletleri için önemli bir propaganda malzemesinin de oluşmasını sağlamıştı. Özellikle İngiltere, söz konusu meseleyi istismar ederek Osmanlı aleyhinde yayınlara yer vermişti. Savaş sırasında İsveç'in tarafsız politika izlemesi gerek İtilaf gerekse de İttifak devletlerinin propagandası ve casusları için bir merkez olmasını sağlamıştı. Almanya da propagandanın önemini bildiği için Berlin'de Norden adında bir istihbarat ajansı kurmuş ve ajans görevlileri çeşitli ülkelerde faaliyet göstermişti. Norden istihbarat ajansının temsilcisi olarak İskandinavya'da Henrik Kjeller görevlendirilmişti. Kjeller'in görev alanı İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda

⁹³ BOA, HR.SYS., 2427/48, 1 Kasım 1916 akt. **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, 1898-1919**, C.II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.242-246.

⁹⁴ BOA, HR.SYS., 2884/10, 31 Ekim 1916, akt. **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, 1898-1919**, C.II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s.241.

olarak belirlendiği gibi görevi de Almanya ve müttefikleri aleyhinde çıkan haberleri tekzip etme ve İskandinav ülkelerinin kamuoyunu Almanya lehinde bilgilendirmektir. Kjeller, Stockholm Elçisi Mustafa Şekip Bey ile Temmuz 1915'te yaptığı görüşmede Almanya ve Avusturya-Macaristan hakkında pek çok bilgi alındığı halde Osmanlı Devleti hakkında yeterli haberlere yer verilmediğini söylemişti. Mustafa Şekip Bey de İstanbul'daki İstihbarat Kalemi ve Milli Ajans'ın mevcut olduğunu konuyla ilgili olarak bunların ilgilendiğini ifade etmişti. Kjeller, İskandinav ülkelerinin kamuoyunu Osmanlı ve İttifak devletleri lehine çevirmek için Nordet Ajansı ile doğrudan doğruya iletişim kurulması için M. Şekip Bey'e başvurmuştu. Mustafa Şekip de söz konusu durumu Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya rapor şeklinde bildirmişti.⁹⁵ Osmanlı birimlerinin Norden Ajansı ile hareket edip etmediği bilinmemektedir fakat İskandinav ülkelerinde Osmanlı lehinde propagandanın çok başarılı olduğu söylenemez. Çünkü Osmanlı Devleti, aleyhinde çıkan haberleri tekzip etmekle yetinmiş ve diplomatların gazetelere verdiği demeçlerle kamuoyunu etkilemeye çalışmıştı. Nitekim propagandanın tek başına etkili olması mümkün olmadığı gibi ekonomik, askeri ve diplomatik faaliyetlerle tam anlamıyla desteklenememişti. Bu da İsveç kamuoyunda Osmanlı lehinde olumlu bir imaj oluşmasını sağlayamamıştı.

Savaş sırasında propaganda faaliyetlerinin çok önemli bir araç olduğunu dile getiren Yusuf Akçura'ya göre "... Rusya'nın Kafkasya dışındaki bölgelerinde yaşayan Müslüman Türklerin milli halklarının tamamen elde edilmesine yönelik faaliyetler, henüz propaganda devresindedir. Avrupa'nın yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nde de Rusya mahkûmu Müslümanların sesini duyurmak şarttır. Mali destek olmadan, propaganda faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Osmanlı Devleti, getirilerini de değerlendirerek bu desteği vermelidir. Bu çalışma için vakit geçirilmeden, tarafsız ülkelerden İsviçre veya İsveç'te bir merkez kurulmalı ve bir 'mecmua' yayınlanmalıdır." Yusuf Akçura, İsviçre ile İsveç'i söz konusu faaliyet çerçevesinde değerlendirmektedir. "İsviçre ancak bir neşriyat merkezi olabilir, saha-i neşriyat olamaz. Saha-i neşriyat olmak üzere İsveç, İsviçre'den çok mühimdir."⁹⁶ Akçura'ya göre İsveç, bir başka tarafsız ülke olan İsviçre'den daha önemliydi. Her ne

⁹⁵ BOA, HR.SYS., 2411/10, 6 Temmuz 1915.

⁹⁶ Ahmet Tetik, **Teşkilat-ı Mahsusa (Umuru-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi**, C.1: 1914-1918, İş Bankası yay., İstanbul, 2014.s.217-218.

kadar bir yayın alanı yapılmazsa da İsveç'in Rusya ile komşu olması Stockholm'ün önemini daha da arttırmıştı. Çünkü Rusya'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmek ve Türk savaş esirlerine yardım etmek diğer ülkelere göre daha kolaydı.

Osmanlı Devleti, savaş sırasında Rusya'da olup biten her şeyi öğrenmeye çalıştığı için Stockholm, istihbarat için önemli bir merkezdi. Osmanlı Devleti, Stockholm'de Askeri Ataşe yanında Umur-i Şarkıyye Dairesi'ne mensup kişileri de bulundurmuştu. Örneğin Stockholm Elçiliği bünyesinde Nuri Bey başkanlığında bir heyet bulundurulmuş ve bu heyet vasıtasıyla iki istihbarat elemanı Rusya'ya sokulmuştu. Stockholm Elçiliği, gerek kendi istihbarat elemanlarından gerek Fransız sosyalistlerinden gerekse müttefik kaynaklarından istihbarat bilgileri edinerek İstanbul'a göndermişti. Örneğin Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin olacağına dair ilk bilgileri Stockholm Maslahatgüzarı Esat Cemal (Paker) Bey, Osmanlı Hariciyesi'ne 3 Kasım 1917 tarihinde bildirmişti.⁹⁷ Nitekim Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin gerçekleştiğine dair ilk resmi haberi de Esat Cemal Bey, 8 Kasım 1917'de Osmanlı Hariciyesine bildirmişti. Yazısında şu ifadeler yer vermişti: “...*Bolşevikler St. Petersburg’u kan dökmeksizin ele geçirmişlerdir. Geçici hükümet ilga edilmiş, nazırlar tevkif edilmiştir. Bolşevikler tarafından bir barış akdi teklifi beklenilmektedir.*”⁹⁸ Rusya'da ihtilalin çıkması büyük bir sevince yol açtığı gibi Osmanlı'nın bir düşmandan kurtulmasını sağlamıştı. Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkması İsveç'in propaganda ve istihbarat açıdan önemini azaltmadığı gibi savaş sonrasında da önemini korumuştur.

Ermenilerin 27 Mayıs 1915 tarihinde zorunlu göçe tabi tutulması üzerine İtilaf devletleri söz konusu meseleyi bir propaganda aracı olarak kullanmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti de zorunlu göçü dünya kamuoyunu anlatabilmek için diplomatik kanalları kullanarak gerekçelerini anlatmaya çalışmıştı. Nitekim Hariciye Nezareti, 12 Temmuz 1915'te Stockholm Elçisi Mustafa Şekip Bey'e bir telgraf göndererek İsveç telgraf ajansı vasıtasıyla gazetelerde Ermeniler'e yapılan zorunlu göç kanununu yayımlamasını istemişti. Mustafa Şekip Bey de söz konusu bilgileri gazetelere ulaştırmasına rağmen yayımlatamamıştı. Yayımlayacaklarına kesin gözüyle bakılan

⁹⁷ Paker, **a.g.e.**, s.106.

⁹⁸ **DBA**, Harb-i Umumi, Rusya, Karton No.125, (şifre kalemi, 10 Kasım 1917, No.2289) akt. Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.327. Stockholm Maslahatgüzarı Esat Cemal Bey'in bu “*müjdesi*” Osmanlı Hariciyesi'nde takdir edilmişti. Bkz. Paker, **a.g.e.**, s.106.

Stockholms Dagbladet, Nya Dagligt Allehanda ve Aftonbladet gazeteleri dahi söz konusu haberi yayımlamamıştı. Şekib Bey, haberin yayımlaması için girişimlerde bulunmuşsa da gazeteler çeşitli bahaneler ileri sürerek habere yer vermemişti. Mustafa Şekib Bey, söz konusu durumu Osmanlı Hariciyesi'ne bildirerek şimdiye kadar lehimize haber yapan üç gazetenin tavır değişikliğine gittiğini bildirmişti. Mustafa Şekip, bu durumu değiştirmek için gazetecilerin bazılarının taltif edilmesini önermiş fakat herhangi bir gazeteciye taltifi hakkında –kesin olmadığı için – bilgi vermeye cesaret edemediğini raporunda yazmıştı. Şekib Bey, “İsveç halkı umumiyetle unvan ve nişan ile temeyyüz eylemekten pek ziyade mahzûz (memnun) ve mesrûr (sevinmiş) olduğundan birçoğunu bu vâsıta ile tarafımıza temayül ettirmek imkânı mevcuttur” gerekçesiyle gazetecilerin ödüllendirilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Osmanlı Hariciyesi de Mustafa Şekib'e verdiği cevapta ileri gelen gazetecilerden birkaçının ismi, çalıştıkları gazetenin önemi, hangi nişan ve rütbelerinin verilmesi gerektiği konusunda bilgi istemişti. Osmanlı Hariciyesi, Mustafa Şekib'e İsveç'te mevcut hükümetin İtilaf blokuna meyil etmesinden dolayı Osmanlı Devleti tarafından verilecek madalya veya nişanların problem teşkil edebileceğine dikkat çekmişti. Çünkü olağanüstü bir durum söz konusu olduğu için yabancı bir devletten nişan almak basın kanuna aykırı olabileceği veya savaşta tarafsızlığını ilan etmiş olan İsveç'in söz konusu ödüllendirmeyi men etmesi durumunda Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabileceği gerekçesiyle Mustafa Şekip Bey uyarılmış ve konu hakkında bilgi istenilmişti.⁹⁹ İsveç basını, genel anlamda bir tarafsızlık politikası gütmesine rağmen belirli gazeteler Alman yanlısı yayınlara yer verirken Dagens Nyheter ve Sosyal-Demokraten gibi gazeteler de İtilaf devletleri yanlısı haberlere yer vermişti. İsveç'in tarafsız bir ülke olması ve jeopolitik öneminden dolayı gerek İtilaf gerekse de İttifak bloku için önemli bir alan olmuştu. Osmanlı Devleti de hassas bir konu olan Ermeni meselesini basın-yayın yoluyla kendi lehinde anlatmaya çalışmıştı. Bunu da diplomatik girişimlerle İsveç ve dünya kamuoyuna anlatmaya çalışmıştı. Kısa bir süre sonra İsveç basınında Osmanlı lehinde makaleler çıkmaya başlamıştı.

Götenburg Morgen Post Gazetesi Başyazarı Vigaret Londeström, 11 Ekim 1915 tarihinde Ermeni meselesiyle ilgili bir makale yayımlamıştı. Stockholm Elçisi

⁹⁹ BOA, HR.SYS., 2879/40, 17 Temmuz 1915.

Mustafa Şekib Bey’e göre İsveç basınında Osmanlı lehinde şimdiye kadar yayımlanan “*en hayırhane*” makalelerden biriydi. Londeström, “*Ermenilerin Sakin Oldukları Vilayât-ı Osmaniye’de Kitâ’l*” adlı makalesinde İngiltere parlamentosunda Ermeniler hakkında Türk mezaliminden bahsedildiğine dair büyük bir propaganda tertip edildiği, İtilaf Devletleri’nin (İngiltere, Fransa, Rusya) dünyanın çeşitli yerlerinde ne gibi katliamlar yaptıklarına dair örnekler vererek açıklamıştı. Ayrıca Londeström, “*İtilaf devletlerinin entrikalarıyla tahrikâtına da kurban oldukları derkârdır*” ifadesiyle Ermenilerin, İtilaf devletlerinin tahriklerine kapıldığına dikkat çekmişti. Mustafa Şekib Bey, Londeström’un söz konusu makaleyi hiçbir tesir altında kalmadan sadece hakikat hissiyle yazdığı için etkisinin büyük olduğuna raporunda yer vermişti. Mustafa Şekib, İtilaf Devletleri, hatta Norveç ve Danimarka gibi tarafsız ülkelerde Ermeni Kıtali (birbirini öldürme, vuruşma), Türk vahşeti gibi başlıklarla yayınların yer aldığı sırada Londeström’un makalesinin yayımlanmış olmasının büyük önem taşıdığını dile getirmişti. Mustafa Bey, Götenburg Başkonsolosu vasıtasıyla yazara teşekkür etmiş ve gerektiği zaman gönderilecek belgelerin söz konusu gazetede yayımlanacağını ümit ettiği gibi yazarın ödüllendirilmesi konusunda da aracı olacağını bildirmişti.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti’nin 1915 yılında gerçekleştirdiği zorunlu göç, daha ilk yılından itibaren kendisini zor durumda bıraktığı gibi aleyhindeki propagandanın zamanla artmasına da yol açmıştı. Osmanlı Devleti de çeşitli risaleler ve vesikaları diplomatik misyonlarıyla ilgili ülkelere göndererek kendini savunmaya çalışmıştı. Bunun için Hariciye Nezareti, Ermeni meselesiyle ilgili olarak iki risale (kitapçık) ve resimli bir dergi bastırarak diğer elçiliklere, Stockholm ve Kopenhag Elçiliği’ne de göndermişti. Stockholm Elçi Vekili Cevad Bey de Hariciye Nazırı Halil Bey’e yazdığı raporunda söz konusu risale ve dergiyi aldığını; bir kısmını mahiyetindeki konsolosluklara, İsveç’teki kütüphanelere ve İsveç ileri gelenlerine gönderdiğini bildirmişti. Cevad Bey, Ermeni meselesinin çoktan beri İsveç basınında gündemde olmadığından yeniden tartışmalara yol açmamak için gazetelere açıklama yapmadığını Hariciye Nezareti’ne yazmıştı. Fakat Danimarka basınında ara sıra söz konusu mesele gündeme geldiği için Cevad Bey, Kopenhag Başkonsolosu’na aleyhte çıkan gazetelere karşılık verilmesini tavsiye etmişti.¹⁰¹ Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, Ermeni

¹⁰⁰ BOA, HR.SYS., 2881/12, 20 Ekim 1915.

¹⁰¹ BOA, HR.SYS., 2883/18, 8 Haziran 1916.

meselesinde savunma durumunda kalmış dolayısıyla aleyhinde çıkan haberleri yalanlamakla yetinmişti. Bu da Ermeni meselesi konusunda İsveç kamuoyunda zamanla Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerin artmasına yol açmıştı.

Stockholm Elçisi Cevad Bey, Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'e 1 Mayıs 1917 tarihinde gönderdiği raporunda vaktiyle Rusya'dan firar ederek ihtilalden sonra genel aftan yararlanan Kafkasya Ermenileri'nin Stockholm'de bir toplantı tertip ederek Ermeni milletinin amaçlarından bahsettiğini yazmıştı. Ayrıca Stockholm'deki Kafkasya Ermeni Kongresi'nde Anadolu'da Ermenilere karşı yapılan sözde mezalime de değinilmişti. Yaklaşık yüz kişilik bir İsveçli grubunun bulunduğu toplantının çok etkili olmadığını da Cevad Bey, raporunda vurgulamıştı.¹⁰² Her ne kadar Ermeniler, İsveç'te olumlu bir kamuoyu oluşturmak istemişlerse de İsveç halkını sınırlı sayıda etkilemişti. Fakat zamanla bu etki basın ve siyasi çevrelerde yankı bulunca İskandinav ülkelerinde Türkler aleyhinde var olan kötü imajın daha da artmasına yol açmıştı.

İsveç'te Ermeni meselesiyle ilgili tartışmalar özellikle 1917 yılında yoğunluk kazanmıştı. Stockholm Belediye Başkanı (aynı zamanda milletvekili) Carl Lindhagen, İsveç Parlamentosu Riksdag'a bir gensoru vererek Ermenilerin milliyetlerini ve yaşamlarını korumak için İsveç Hükümeti'nin yalnız veya diğer tarafsız ülkelerle herhangi bir yardımda veya müdahalede bulunup bulunmayacağını sormuştu. Bunun üzerine Stockholm Elçisi Cevad Bey, İsveç Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg ile görüşerek parlamentoda gensoruya nasıl bir cevap vereceğini sormuştu. Dışişleri Bakanı Wallenberg de Cevad Bey'e parlamentoda gensoruya dair bir kararın daha alınmadığı fakat eğer bir cevap verecekse "*bize ait olmayan işlerle uğraşmayalım*" şeklinde konuşacağını temin etmişti.¹⁰³ İsveç'te kabine değişikliğinden sonra Arvid Lindman Dışişleri Bakanı olunca Stockholm Elçisi Cevad Bey de kendisini ziyaret ederek Ermeniler hakkında Riksdag'a verilen gensoru teklifine dair selefi Dışişleri Bakanı Wallenberg'den aldığı teminattan bahsederek kendilerinin konu hakkında ne düşündüğünü sormuştu. Yeni Dışişleri Bakanı Lindman da görevine yeni başladığından dolayı soruyu cevapsız bırakmak istemiş fakat ille de bir cevap vermek gerekirse selefi Wallenberg gibi hareket edeceğini ifade etmişti. Lindman düşüncesini şu şekilde belirtmişti: "*Bence en ma'kûl hareket bu istîzâhı (gensoruyu) cevabsız*

¹⁰² BOA, HR.SYS., 2884/32, 1 Mayıs 1917.

¹⁰³ BOA, HR.SYS., 2884/39, 4 Nisan 1917.

bırakmaktır, şâyed cevâb vermek mecbûriyeti hâsıl olursa benim de selefim Mösyö Wallenberg'in beyânâtı dâiresinde idâre-i kelâm edeceğim derkârdır." Cevad Bey de söz konusu görüşmeyi Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'e gönderdiği gizli raporunda arz etmişti.¹⁰⁴ Gensorunun İsveç Parlamentosu'nda kabul edilmesi üzerine Muhafazakâr Parlamento Grubu Başkanı Arvid Lindman, Belediye Başkanı Lindhagen'in İsveç Dışişleri Bakanı'na sorulan gensorusuna cevap olarak, İsveç'in, diğer devletlerin iç işlerine müdahale edilemez gerçeğine atıfta bulunarak, müdahale için herhangi bir girişimde bulunulmayacağını söylemişti. Muhalefet Lideri, Sosyal Demokrat Parti Başkanı Hjalmar Branting, İsveç'in Ermeni olaylarına karşı şimdiye kadar hiçbir protesto yayımlanmamasına tepki göstermişti. Branting, devamında İsveç'in daha önce Belçika'da meydana gelen felaketi protesto ettiği gibi Ermeni olaylarını da protesto etmesi gerektiğini söylemişti.¹⁰⁵ Branting bir sosyal demokrat olarak Ermeni meselesine insani bir çerçeveden yaklaşmaya çalışmış ve dünyanın çeşitli yerlerinde kötü muameleye maruz kalan milletlere yardım edilmesi gerektiğini savunmuştu.

İsveç parlamentosu Riksdag'da Ermeniler lehinde bir müdahale veya yardım kararı için uğraşan Stockholm Belediye Başkanı Carl Lindhagen, Ermenilere destek için bir protesto toplantısı düzenlemeye karar vermişti. Toplantıya başkan olarak Carl Lindhagen ve Sosyal Demokrat Parti Başkanı Hjalmar Branting ile yazar Marika Stjernstedt katılacaktı. Toplantının duyulması üzerine Stockholm Elçisi Cevad Bey, Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg ile görüşerek; Osmanlı Devleti, aleyhinde düzenlenen bu toplantının bir gösteri gibi gözükebileceğini, İtilaf devletleri taraftarı olan sosyalistler tarafından düzenlenen bu toplantının engellenmesini istemişti. Cevad Bey, devamında tarafsız bir ülkede böyle bir toplantının yapılacak olması İsveç'in tarafsızlığına gölge düşüreceğini anlatmıştı. Dışişleri Bakanı Wallenberg ise verdiği cevapta anayasaya göre hükümetin bir toplantıyı engelleyemeyeceğini fakat *"...hükûmet-i seniyye ve Millet-i Osmaniye aleyhinde garazkârâne lisan kullanılmaması için Branting ile diğer hutebâ (konuşmacı) nezdinde sûret-i husûsiyede*

¹⁰⁴ BOA, HR.SYS., 2884/41, 8 Nisan 1917. Arvid Lindman, İsveç siyasi tarihinde önemli bir yer teşkil etmekte ve 1928-30 yılları arasında başbakanlık yapmıştı. Hayatı ve faaliyetleri için bkz. NA, FO, 371/14889, (N 4341/300/42), 17 Haziran 1930; NA, FO, 371/14889, (N 1959/1959/42), 11 Mart 1930.

¹⁰⁵ Vahagn Avedian, "The Armenian Genocide of 1915 from a Neutral Small State's Perspective: Sweden", **Genocide Studies and Prevention**, Volume 5, Number 3, Winter 2010, s.330-331.

teşebbüste bulunacağını” söylemişti. Gerçekten de Dışişleri Bakanı Wallenberg, Branting ve Marika Stjernstedt ile görüşerek İsveç tarafsızlığına gölge düşürecek konuşmalarda bulunmamalarını tavsiye etmişti. Dışişleri Bakanı Wallenberg’in bu müdahalesini hoş karşılamayan Stjernstedt, Dagens Nyheter gazetesine toplantının iptali için çalışıldığını açıklayarak Wallenberg’i eleştirmişti. Cevad Bey, Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey’e arz ettiği raporunda “... *Bu diyarda (İsveç’te) Ermeni meselesinin fırsat düştükçe mevzu’ bahis edilmesi müsteb’ad (uzak görülen) değildir*” diyerek söz konusu meseleyi anlatmaya ve neşriyatta bulunmaya devam edeceğini belirtmişti.¹⁰⁶

Cevad Bey’in çabalarına rağmen Ermenilere destek için Belediye Başkanı Lindhagen protesto toplantısını 26 Mart 1917 tarihinde düzenlemeyi başarmıştı. Stockholm’de bir salonda Lindhagen’in başkanlığındaki toplantıda Hjalmar Branting giriş konuşmasını ardında da yazar Marika Stjernstedt konuşmuştu. Toplantıya Fransa, Rusya, Belçika ve İtalya Büyükelçileri de katılmış ve Ermenilere yardım için yaklaşık 800 İsveç Kronu toplanmıştı. Branting, konuşmasında on dokuzuncu yüzyılda ve son on yılda meydana gelen katliamlardan bahsettikten sonra İsveç basınının olaylara yeterince yer vermediğine dair suçlamada bulunmuştu. Devamında Rusya’nın savaş sırasında çok sayıda sivil esiri Sibiry’a sürgün ettiğini bunun niçin unutulduğunu sormuştu. Branting, Ermenilere karşı yapılan muameleyi “*folk mord*” olarak yani “*imha*” olarak değerlendirmiş ve 1916 yılında Ermenilere karşı yapılan göçün durdurulması için Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg nezdinde girişimde bulunduğunu belirtmişti. Stjernstedt de konuşmasında Ermenilerin tarihinden ve Türk yönetimdeki insanların durumundan bahsederek Ermenilerin ayrılıkçı hareketler içinde olmadıklarını iddia etmişti. Devamında Ermenilere yapılanların katliam olduğu ve bunu yapanların da Jön Türkler olduğunu açıklamıştı.¹⁰⁷ Söz konusu toplantıya İsveç basınında özellikle Social-Demokraten, Svenska Morgonbladet ve Aftonbladet gibi gazeteler yer vermişti. Bunun üzerine Nya Dagligt Allehanda gazetesi de sert bir cevap yazısı yayımlanmıştı: Savaş esnasında karşılıklı intikam alma olaylarının arka plânında, Osmanlı Devleti üzerinde hesapları olan büyük devletlerin çıkarlarının yer aldığı, Türkiye’de diğer Hristiyanlar arasında saygın bir konuma sahip olan

¹⁰⁶ BOA, HR.SYS., 2884/39, 12 Nisan 1917.

¹⁰⁷ Avedian, *The Armenian Genocide 1915*, s.47-48; BOA, HR.SYS., 2884/39, 28 Mart 1917.

Ermenilerin işledikleri siyasî cinayetlerle kendi felâketlerini kendilerinin hazırladıklarına yer verilmişti. Devamında Ermeni ihtilâlcileri, suçsuz Müslümanlarla beraber Katolik ve Gregoryen Ermenileri de katlettikleri, mallarını zorla aldıkları, cinayetler işlediklerine dair bilgiler yer almıştı.¹⁰⁸

Marika Stjernstedt'in İsveç gazetelerinde verdiği beyanat ve yazdığı yazıların gerçekleri yansıtmadığını, Ermenilere kötü davranılmadığını bölgede bulunan İsveçli Binbaşı Hjalmar Pravitz de belirtmektedir. Pravitz, savaş sırasında İran'da bulunmuş ve zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle seyahat etmiş ve olayları bizzat görmüştü. 23 Nisan 1917 tarihinde Nya Dagligt Allehanda Gazetesi'nde Pravitz, Ermenilerin durumu hakkında bir makale kaleme almıştı. Makaleyi yazmasının sebebi olayları bizzat gören bir kişi olarak Ossiannilsson'un "Soylu insan-Sven Hedin ve Stjernstedt'in "Ermenilerin Acınacak Durumu" adındaki kitaplara tepki olarak yanlışları ve çelişkileri ortaya çıkarmaktı. Pravitz'e göre Stjernstedt'in yazdığı eserde Ermenilerin çektikleri acılar abartılı olarak ifade edilmişti. Binbaşı Pravitz, Ermenilerin sefaletini kendisi kadar yakından başka hiçbir İsveçlinin görme ve inceleme fırsatı olmadığını iddia etmişti. Pravitz, büyük ölçüde Almanların ve müttefiklerinin dostu olduğunu ifade etmesine rağmen tarafsız bir ülkenin vatandaşı olarak tutarlı olmak gerektiğini de vurgulamıştı. İstanbul'dan Anadolu'ya doğru yolculuğu başladığında kulaklarında Amerikalı gezginlerin, zavallı Ermenilerin Türk efendileri tarafından nasıl katliama uğradığı şeklinde anlatılanlarla, yani önyargılarla dolu olduğunu yazısında belirtmişti. Orta Doğu'da görevli olarak özellikle İran'da uzun yıllar yaşadığı için, Hristiyan olduklarından dolayı, Ermenilerin Tanrı'nın en sevgili kulları olduğu şeklindeki görüşe katılmanın kesinlikle mümkün olmadığını ve söylentileri öğrenmek için gözlerini açmaya karar verdiğini ifade etmektedir. Türklerin Ermenilere katliam yapıp yapmadığını Pravitz şu şekilde özetlemektedir: *"Her zaman sefilliğe şahit oldum. Ancak önceden planlanmış bir katliama hiçbir yerde şahit olmadım. Kesinlikle hayır... Savaşın başında, güvenilmez Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzey kısmından güneye sürülmelerinin sebebini kavramak ve Türk hükümetinin zorunlu nedenlerle bu işi yaptığını anlamak gerekiyordu."*¹⁰⁹ Pravitz,

¹⁰⁸ BOA, HR.SYS., 2884/39, 28 Mart 1917.

¹⁰⁹ BOA, HR.SYS., 2876/2, 23 Nisan 1917; Bkz. Nya Dagligt Allehanda, 23 Nisan 1917, s.5. Pravitz'in fotoğrafı için bkz. Ek-5.

Ermenileri tanımlarken “*güvenilmez, talihsiz ve zavallı*” gibi kelimelerle tanımlarken planlanmış bir katliamın olmadığını özellikle vurgulamış ve Osmanlı Hükümeti’nin zorunlu nedenlerle Ermenileri göçe tabi tuttuğunu ifade etmişti.

Pravitz, devamında talihsiz insanlara karşı bir Türk saldırısı görmediğini fakat Türk yetkili kuruluşlarının Ermeni muhacirlerin sıkıntılarını azaltmak için yaptıkları çabaların çok eksik ve yetersiz olduğunu ve Osmanlı’nın içinde bulunduğu zor koşullar, organize bir yardım faaliyeti yürütmesinin imkânsız olduğunu da vurgulamıştı. Yol kenarlarında ölmek üzere olanları ve ölüp kalanları, çakallar tarafından parçalanmış çocuklar ve kollarını küçük bir parça “ekmek” için uzatan ve bağırarak acıacak halde insanlar gördüğünü fakat hiçbir zaman bu talihsiz insanlara karşı bir Türk saldırısı görmediğini yazmıştı. Pravitz, Stjernstedt’in yazdığı abartılara kesinlikle inanmadığını, hiçbir eleştiri yapmadan, güvenilir kaynaklara dayanmayan uydurma hikâyelere ve Ermeni otoriterlerinin ileri sürdüklerine hiçbir değer vermediğini de belirtmişti.¹¹⁰ Zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerle on dört gün boyunca seyahat eden ve Ermenilerle konuşan Pravitz, İsveç kamuoyunda Ermeniler lehinde yayımlanan yazıların doğru olmadığını ve Osmanlı Hükümeti’nin zorunlu nedenlerden dolayı göçe başvurduğunu yazmıştı. Daha sonra anılarını da kaleme alan Pravitz, burada da Ermeni meselesine yer vermişti.

Pravitz, “*Från Persien i Stiltje och Storm*” adlı anılarında da 1917 yılında yazdığı makalesindeki bilgileri genişleterek yer vermişti. Anılarında “*İran’a yaptığım ikinci seyahat*” başlığında sadece eli silah tutanların seçilip gönderilmesi, geride kadınlar, çocuklar ve yaşlıların bırakılmasının mümkün olmadığını çünkü silahlı olanların aynı zamanda aile reisleri olduğu ve en insani olan hareketin onları birbirinden ayırmamak olduğu düşüncesine yer vermişti.¹¹¹ Böylece Pravitz 1917 yılındaki düşüncesini 1918 yılında yazdığı anılarında da tekrarlamış ve Osmanlı Hükümeti’nin zorunlu nedenlerden dolayı göç ettirmeye başvurduğunu ve Ermenilerin ailelerinden ayrılmadan beraber gönderilmelerinin insani bir hareket olduğunu vurgulamıştı.

¹¹⁰ BOA, HR.SYS., 2876/2, 23 Nisan 1917; Bkz. **Nya Dagligt Allehanda**, 23 Nisan 1917, s.5.

¹¹¹ Hjalmar Pravitz, **Från Persien i Stiltje och Storm**, Karlskrona, 1918, s.221-222.

Stockholm Maslahatgüzarı Esat Cemal Bey, Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'e göndermiş olduğu raporunda İsveç'te Osmanlı aleyhinde yazılar yazılmadığını belirtmişti. Devamında Sosyal Demokrat gazetesinde Hjalmar Branting'in Stockholm Konferansı münasebetiyle Ermenilerin bağımsızlığı lehinde bir makale yayımladığını fakat devamının gelmediğini yazmıştı. Bu arada Zorayan adında bir Ermeni, Stockholm'e giderek Ermeni ve Siyonist işbirliği için bazı faaliyetlerde bulunmuştu. Görüşme sonucunda birbirlerine yardım vaadlerinin olduğu tespit edilmişti. Maslahatgüzar Esat Cemal Bey, özel bir kaynaktan öğrendiği bilgiyi Hariciye Nazırı'na arz etmişti.¹¹² Zorayan (veya Zorian), 2 Ağustos 1917 tarihinde Dagens Nyheter gazetesinde yayımladığı makalede insanların özgür olmasını ve determinasyon hakkını savunmuştu. Devamında Polonya, Finlandiya ve Ermenistan'ın bağımsız olmasını vurgularken eğer bu mümkün değilse bir başka devletin idaresi altında özgür bir şekilde Ermenistan'ın yaşayabileceğini yazmıştı.¹¹³

I. Dünya Savaşı'ndan sonra da İsveç'te Ermeni meselesi önemini korumuş ve zaman zaman gündeme gelmeye devam etmişti. 1917 yılında Riksdag'a gensoru verip İsveç'in Ermeni meselesine müdahale etmesini isteyen Stockholm Belediye Başkanı Carl Lindhagen, 15 Haziran 1922 tarihinde Stockholm ve Kopenhag Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey ile yapmış olduğu görüşmede söz konusu meseleyi tekrar gündeme getirmişti. Lindhagen, görüşmede Osmanlı'nın asırlar boyunca gayrimüslimlere büyük bir serbestlik vermesine rağmen Ermenilere karşı yapılan muamelenin medeni dünyanın Türklerin aleyhine hareket etmesine yol açtığı gibi kendisinin de birkaç defa söz konusu meseleyi Riksdag'da gündeme getirdiğini belirtmişti. Lindhagen, Türkler hakkındaki düşüncesini ve Ermeni meselesini Türk maslahatgüzarına şu şekilde açıklamıştı: "*Türkler asırlardan beri icrâ-yı hâkimiyet ettikleri vâsi' memâlikde zîr-i cenâh-ı himâyelerinde bulunan diğer akvâm ve anâsır-ı gayr-ı müslimeye daima büyük bir serbestî-i mezheb bahş ve re'fet ve müsâmahakârâne bir siyâset ta'kîb etdiklerini bilirim ve Türk köylüsü el-yevm doğru, temiz, misâfirperver, nâmuslu âlîcenâb olduğu da herkesçe müsellemler bir hakîkatdir. Ancak Ermenilere karşı revâ gördüğünüz mezâlim cümle âlem-i medeniyeti aleyhinize tahrîs etdiği gibi beni de Riksdag'ın kürsi-*

¹¹² BOA, HR.SYS., 2267/79, 19 Eylül 1917.

¹¹³ Vahagn Avedian, **The Armenian Genocide 1915, From a Neutral State's Perspective: Sweden**, MAT, Historiska Institutionen, Uppsala Universitet, Uppsalla, 2008, s.50.

i hitâbetinde bu mesele hakkında lisân-ı teessürle birkaç def'a îrâd-ı nutuk etmeğe icbâr eyledi." Maslahatgüzar Layık Mukbil de İsveç'te bulunan Laponları örnek vererek eğer Laponlar Ruslarla işbirliği yapıp, orduyu arkadan vurup casusluk faaliyetinde bulunursa ne gibi ceza verirdiniz sorusuyla cevap vermişti. Lindman da *"bu hususta hakkınız var, hayat ve istiklâl-i mülkünüzü müdafaa etmek vazifenizdir fakat kadın ve çocukların ne günahı olabilir"* sorusunu sormuştu. Mukbil Bey de göçün zorunlu hale geldiğini, tren yollarının sınırlı olduğu, Müslümanların da büyük mahrumiyetler içinde olduğu sırada düşmanlarının kendilerini zalim bir kavim gibi gösterdiklerini bunda da başarılı olduklarını ifade etmişti. Mukbil Bey, devamında düşmanlarının ellerinde para ve telgraf hatlarının olduğu, entrika ve propaganda konusunda da maharet kazandıklarını hatırlatmıştı. Devamında *"Türkler neden gayrimüslimlere karşı birden bire zulm ve i'tisâf siyâseti ta'kîb etsinler?"* sorusunu yöneltince Lindman da Rumlara ve Ermenilere intikam beslendiğini bunun da doğal olduğunu fakat bunun aşırıya kaçmaması gerektiği şeklinde bir ifade kullanmıştı. Mukbil Bey de görüşmede Yunan saldırılarından bahsettikten sonra medeni dünyanın Türklere karşı şefkat hissiyle hareket etmediği konusunda serzenişte bulunmuştu. Lindman, niçin İsveç basınında söz konusu meseleler hakkında bilgilere yer verilmediğini sorunca Mukbil Bey de basının büyük devletlere karşı küçük bir eleştirinin dahi kabul edilmediğini ve türlü gerekçelerle tebligatlarına yer verilmediğine dair örneklerle açıklamaya çalışmıştı. Söz konusu görüşmeden sonra Lindman, Mukbil Beyin açıklamalarından memnun kalmış ve bundan sonra Riksdag'da Türk milletinin fazilet ve hukuku hakkında açıklamalarda bulunacağını vaadetmişti.¹¹⁴ I. Dünya Savaşı'ndan itibaren Türklere karşı önyargılı olan ve Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmasından dolayı Osmanlı Hükümeti'ni sert sözlerle eleştiren Stockholm Belediye Başkanı Lindman, Mukbil Bey ile yaptığı görüşmeden sonra söz konusu mesele hakkındaki yanlış düşüncelerden bir nebze de olsa da kurtulmuştu. Lindman, özellikle İsveç basınında Ermeniler lehinde yer alan haberlere güvenip gerek Riksdag'da gerekse de basına açıklamalarda bulunmuştu. Bu da İsveç'te Osmanlı aleyhinde bir kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmuştu. Mukbil Bey'in diplomatik çevrelerle iyi ilişkiler içinde olması, uzun bir süreden beri

¹¹⁴ BOA, HR.SYS., 2471/13, 15 Haziran 1922.

İskandinavya’da olması ve İsveççe biliyor olması İsveçli yetkilileri ikna etme konusunda önemli katkı sağlamıştı.

Ermeni olaylarına tanıklık eden bir diğer kişi de İsveçli kâşif-arkeolog-coğrafyacı-ressam Sven Hedin idi. 1916’de Bağdat, Babylon ve Ninive seyahatine çıkıp Ortadoğu coğrafyasını, Türkleri, Ermenileri ve Arapları yakından tanıma ve araştırma olanağı bulan Hedin, özellikle Orta Asya’da yaptığı keşiflerle dikkatleri üzerine çekmişti. Yapmış olduğu araştırma ve gözlemler sonucunda Ortadoğu’da (Suriye-Irak) Ermeni muhacirlerini ve buna karşın Türk hoşgörüsünü konu edinen makaleler ve “Bagdad, Babylon, Ninive” adlı eserini 1917 yılında yazmıştı. Bu eserinde Hedin, 1916 yılında Osmanlı topraklarında gördüğü Ermeni muhacirlerini bir başlık altında incelemişti.¹¹⁵ Hedin, kitabını yazmadan önce yaklaşık yedi ay geçirdiği Ortadoğu coğrafyası ve Osmanlı Devleti hakkında İsveç gazetelerine açıklamalarda bulunmuştu. Açıklamada Osmanlı ordusunun gayet iyi bir durumda olduğu ve tarımsal verim bakımından da iyi durumda olduğu bilgisine yer vermişti. Hedin’in açıklamaları İskandinav ülkelerinde de olumlu bir tesir yarattığını belirten Stockholm Elçisi Cevad Bey, söz konusu durumu Sadrazam ve Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa’ya bildirmişti.¹¹⁶ Ünlü bir kâşif olan Hedin, İskandinavya basınında Osmanlı lehinde açıklamalarda bulunması gerek Stockholm Elçisi Cevad Beyi gerekse de Osmanlı yetkililerini sevindirmişti. Çünkü savaş ortamında aynı zamanda propaganda savaşı da yapılmaktaydı.

Hedin, Nisan 1917 tarihinde Stockholm’de Osmanlı Elçisi Cevad Beyi ziyaret ederek Irak seyahati hakkında bilgi vermişti. Kitabında Ermeni meselesine dair bir fasıl eklediğini, Ermenilerin Türkiye’de daima ihtilâl yaptıklarını ve oturdukları mahallelerde isyan ettiklerini ve bundan dolayı Türklerin muhabbet ve itimatlarını kaybederek haklarında hükûmet tarafından olağanüstü tedbirlere sebebiyet vermiş olduklarını söylemişti.¹¹⁷ Hedin, Ermenilerin zor şartlar altında Fırat Nehri’nin kenarında çadırlarda yaşadıklarını ve kendisinin yaptığı yardımı şu şekilde anlatmaktadır:

¹¹⁵ Sven Hedin, **Bagdad, Babylon, Ninive**, Leipzig, 1918. Sven Hedin’in hayatı ve faaliyetleri için bkz. **Popular Historia**, No:2, Eylül 1991, s.8-13. Hedin’in Tibet keşifleri için bkz. **NA, FO**, 371/8234, (N 8109/8109/42), 18 Ağustos 1922.

¹¹⁶ **BOA**, HR.SYS., 2209/35, 26 Eylül 1916.

¹¹⁷ **BOA**, HR.SYS., 2884/42, 12 Nisan 1917.

“Biz yürürken (Rakka’da) birçok Ermeni’nin de yer aldığı çıplak ayaklı fakir çocuk ve kadın topluluğu takip etmekteydi ve tezgâhın üzerinde bir miktar taze yuvarlak ekmek olan fırının önünden geçerken kendimi fırındaki tüm ekmekleri satın alıp aç olanlara dağıtma hazzından mahrum bırakamazdım. Onlar kendi paylarına düşeni alabilmek için her taraftan üzerime hücum edip birbirlerini itmekte, bağırmakta, yere düşmekte, birbirilerini ezmekte ve benim kıyafetlerimden asılmaktaydılar ve paylarını aldıktan sonra dağılmaktaydılar. Onları, bir şeyler yerken görmek sevindiriciydi ama acı olan nehrin öbür kıyısında geceleyen diğer 5000 kişiyi düşünmekti. Fakat ben sahip olduğum her şeyi fakirlere dağıtsam da bu yine de yeterli olmazdı.”¹¹⁸

Hedin, İtilaf Devletleri’nden İngiltere ve Fransa’nın çeşitli katliam haberleri yayarak Osmanlı ve Almanya’ya karşı savaş propagandası yaparak asılsız sayılar ortaya attıklarını belirtmektedir. Devamında bağlantısız ülkelerde Ermenilere acımak için yazılan veya yazdırılan yazıların doğruluğu konusunda şüpheleri olduğunu söylemişti. *“Tarafsız ülkelerde de Ermenilerin sıkıntıları hakkında broşür ve kitaplar yazılmış ve hükümetlere gensorular verilmiş. Ben burada sadece saf, sahte olmayan insan sevgisinin ön planda olup olmadığı konusunda endişe ediyorum... Dini riyakârlığın dışında hiçbir şey politik işlerin sıcakkanlılık maskesi altında göstermek ve politik rakipleri, Türkleri ve müttefiklerini nefret edilen bir duruma getirmek, diğerlerinin acısını alçakça kullanmak kadar tiksindirici olamaz.”¹¹⁹*

National Tidende Gazetesi’nde Hedin’in “Bagdad, Babylon, Ninive” adlı eserine dair bir makaleye yer verilmişti. Makalede Hedin’e göre ölen Ermenilerle ilgili verilen rakamların mübalağalı olduğunu ve Ermenilere iyi davranılması için Babıali’den talepte bulunduğunu ve Osmanlıların karakterinde zalimlik olmadığını belirtmişti. Ayrıca meydana gelen faciada Osmanlı Hükümeti’nin tam anlamıyla sorumluluğunun olmadığını belirterek kendini bilmez bazı asker ve jandarmanın sebep olduğunu ifade etmişti. Ayrıca Hedin, yazdığı eserin girişinde Rusya’nın İsveç’e irsi bir düşmanı olduğunu ve Osmanlı’nın Rusya’ya karşı yaptığı savaşı her İsveçliyi

¹¹⁸ Hedin, **Bagdad, Babylon, Ninive**, s.63. Hedin’in kitabının Almanya’da basılacağını Cevad Bey, Hariciye Nezareti’ne bildirmesi üzerine Hariciye Nezareti, Berlin Büyükelçisi’ne şu direktifi vermişti: *“İsveçli meşhûr seyyah Doktor Sven Hedin’in geçen sene Dersaadet ve Irak ve Suriye’ye icrâ ettiği seyahate dâir te’lif eylediği sekiz yüz sahifelik eserinin Berlin’de Almancaya tercüme olunduğu Stockholm sefâret-i seniyyesi’nden iş’ar kılınmış olmağla mezkûr kitabdan birkaç nüshasının bi’t-tedârik nezâret-i âcizîye irsâli menû-ı himem-i aliyye-i âsafâneleridir.”* BOA, HR.SYS., 2884/42, 25 Nisan 1917. Yapılan incelemede eserin daha basılmadığı fakat *“neşr olunduğu zaman bi’l-mübâyâ’a takdîmine müsâberet olunacağı”* Hariciye Nezareti’ne bildirilmişti. BOA, HR.SYS., 2884/42, 20 Temmuz 1917.

¹¹⁹ Hedin, **Bagdad, Babylon, Ninive**, s.63-72.

ilgilendirdiğine yer vermişti.¹²⁰ Hedin, gerek savaş sırasında gerekse sonrasında Alman yanlısı bir politika izlediği için Rusya'ya ebedi düşman gözüyle bakmış ve İsveç dostu olarak Almanya'yı görmüştü. Dolayısıyla Almanya ile müttefik olan Osmanlı'yı da dost ülke olarak görmüştü. Nitekim XII. Charles'ın Rusya'ya karşı İsveç-Osmanlı müttefiklik politikasını gündeme getirerek her iki ülkenin doğal müttefik olduğunu vurgulamıştı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Ermeni meselesi gündemden düşmemiş hatta daha da ön plana çıkmıştı. Osmanlı'nın savaştan yenik bir şekilde ayrılması söz konusu mesele iyice gün yüzüne çıkarmış ve Osmanlı katliam yapmakla suçlanmıştı. Bunun üzerine İtilâf devletlerinin İstanbul'u işgali ile katliam iddialarına karşı Tevfik Paşa Hükümeti, 1919 yılında dört tarafsız ülkeye resmen başvurarak konuyu araştırmak için ikişer hukukçu talep etmişti. Başvuru yapılan ülkeler savaş sırasında tarafsız kalmış olan ülkelerdi: İsveç, İspanya, Hollanda ve Danimarka. Söz konusu notada şu açıklamaya yer verilmişti:

“Osmanlı Hükümeti'nin, tehcir vesilesiyle savaş esnasında işlenen kötülüklerin müslim ve gayri müslim tüm failleri haklarında şu anda yetkili mahkemeler önünde dava açmış olduğu Danimarka, İsveç, Hollanda ve İspanya Kraliyet Orta Elçiliklerinin bilgisi dâhilindedir. Bu amaca ulaşmak için, bugüne kadar tutuklanan ve adalete teslim edilenlerden bağımsız olarak, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın suçluları bulmak amacıyla, İstanbul'da olduğu gibi illerde de soruşturma komisyonları kurulmuştur. Yüksek hakkaniyet ve tarafsızlık anlayışı içerisinde bu meseleyi aydınlatmak isteyen Osmanlı Hükümeti, tarafsız ülkelerin hukukçularından seçilen yabancı üyelerin de bahsi geçen soruşturma komisyonlarına katılmalarına karar vermiştir. Bu düşünce çerçevesinde Hariciye Nezareti, Orta elçiliklerden bahsi geçen komisyonlar için iki yargıcın atanmasını sağlamak amacıyla hükümetlerinin nezdinde acilen girişimlerde bulunmalarını ve hükümetlerinin bu talebe verecekleri cevabı en kısa süre içerisinde bildirmelerini talep etme onurunu duymaktadır. Kuşkusuz bu üyelerin maaşları, seyahat ve diğer giderleri Osmanlı Hükümeti'ne ait olacaktır.”¹²¹

Söz konusu dört devlet içinde Hollanda, menfaatlerinin doğrudan söz konusu olmadığı konularda bir soruşturmaya katılmayı şimdilik yersiz olarak değerlendirdiğini, İsveç Dışişleri, bahsedilen komisyonlara İsveç yargıçlarının katılım talebeni yerine getiremeyeceğini, Danimarka ve İspanya ise menfaatlerini doğrudan

¹²⁰ BOA, HR.SYS., 2885/1, 29 Ağustos 1917.

¹²¹ BOA, HR. SYS, 2569/2-56,57 akt. **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 2007.s. 452-453.

ilgilendirmediği için söz konusu talebi yerine getiremeyeceklerini bildirmişti.¹²² Olayın siyasi bir konu olması ve savaş sırasında Ermeniler suiistimal edilerek propaganda aracı olarak kullanıldığı için sağlıklı soruşturma çok zordu. Bundan dolayı söz konusu dört devlet de teklifleri kabul etmemişti. Ayrıca İngiltere de söz konusu dört devletin soruşturmaya katılmasını istememişti. Bu da tarafsız bir soruşturmanın yapılmasını engellemişti.

Ermeni katliamı olduğunu iddia edenlerin başvurduğu kaynaklardan biri de İsveçli Misyoner Alma Johansson'un yazdığı mektuplar ve anı kitabıydı. I. Dünya Savaşı sırasında Muş'ta bulunan Alma Johansson'un yazdığı mektuplarda Türklerin ve Kürtlerin Ermenilere karşı acımasız bir şekilde davrandığı ve katliamlar yaptığı ifade edilmekteydi. Misyoner Johansson, Ermenilere kötü davranıldığını belirtmişse de devletin emriyle gerçekleşen bir katliamdan söz etmemekteydi. Johansson, Ermenileri konu alan kitabı "*Ett folk i landsflykt. Ett år ur Armeniernas Historia*", katliam iddiasında bulunanlar için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.¹²³ Johansson'un Ermenilere bazı askerlerin ve eşkıyaların kötü davrandığına dair bazı olaylara şahit olmuşsa da Ermenilerin katledilmesi olayı duyumlardan ibaretti. Ayrıca Johansson, Ermenilerin Hristiyan olmasından dolayı bir misyoner refleksiyle hareket ederek diplomatlara çeşitli mektuplar yazmıştı.

Tarafsız ülkelerin basın-yayın faaliyetleri, gerek İtilaf gerekse İttifak devletlerince yakından takip edildiği gibi kendi lehlerinde yayınlara yer verilmesi için de önemli uğraşlar verilmişti. Osmanlı Devleti, Ermeni meselesinde savunma durumunda kalmış dolayısıyla aleyhinde çıkan haberleri tekzip etmekle yetinmişti. Bu savunma durumu İskandinav ülkelerinde devam ettiği gibi Osmanlı'nın yıkılışına kadar bu politika devam etmişti. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İsveç'te de olumsuz Türk ve Müslüman imajı bulunmaktaydı. Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulması Avrupa ülkelerindeki söz konusu imajın daha da kötüye gitmesine yol

¹²² BOA, HR. SYS, 2569/5_8,9,10,11,12 akt. **Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 2007.s.482-484.

¹²³ Göran Gunner, **Genocide of Armenias, Through Swedish Eyes**, The Armenian Genocide Museum-Institute, Yerevan, 2013, s.165-196; Avedian, **The Armenian Genocide 1915**, s.25, 68-69. Inger Marie Okkenhaug, "Scandinavian Missionaries, Gender and Armenian Refugees during World War I. Crisis and Reshaping of Vocation", **Social Sciences and Missions**, 23 (2010) 68-92; Johansson'un kitabı için bkz. Alma Johansson, *Ett folk i landsflykt. Ett år ur Armeniernas Historia*, Kvinnliga Missionsarbetare, Stockholm 1930. A. Johansson'ın fotoğrafı için bkz. Ek-4.

açmıştı. Ermenilerin Hristiyan olması, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin Osmanlı aleyhindeki propagandası gerek İsveç kamuoyunda gerekse de diğer İskandinav ülkelerinde “zavallı Ermeniler” şeklinde gösterilmesine neden olmuştu. Osmanlı Devleti’nin de zorunlu göç olayını sadece Elçilik ve konsolosluklar kanalıyla halletmeye çalışması, ilgili ülkelerde kamuoyuna yönelik kapsamlı bir çalışma yapmaması (veya yapılamaması), İskandinav ülkelerinde Ermeniler lehinde çıkan haberleri tekzip etmekle yetinmesi söz konusu sorunun Osmanlı’dan Cumhuriyete intikal etmesine yol açtığı gibi Cumhuriyet Hükümetleri’ni zor durumda bırakmıştı.

1.4. Çanakkale Savaşı’nda İsveçli Görevliler

I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine Rusya’nın Çanakkale Boğazı, Öresund Boğazı, Büyük ve Küçük Belt, Kuzey Buz Denizi girişleri ya engellenmiş ya da çok sınırlı geçiş imkânı bulunmaktaydı. Dolayısıyla İsveç’ten transit geçişlerle yapılan mal transferleri Rusya için hayati önem taşımaktaydı.

İngiltere ve Fransa’nın, müttefiki Çarlık Rusya’ya yardım götürmek için iki alternatif yolu bulunmaktaydı: biri İskandinavya bölgesinden (Norveç’in kuzeyindeki Narvik’ten İsveç üzerinden) diğeri ise Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinden yardım götürmekti. Einar af Wirsén’e göre İngiltere ve Fransa, İskandinavya’ya askeri bir keşif grubu göndermeyi düşünmüş fakat askeri bakımdan iyi donatılmış bulunan İsveç’in söz konusu ülkeler üzerinde yarattığı saygıdan dolayı tereddüt etmiş ve ikinci yol olan Boğazları seçmişlerdi.¹²⁴

1914 sonbaharında Rusya, İtilaf Devletleri’nden transit geçişler sayesinde önemli miktarda savaş malzemesi temin etmişti. İtilaf Devletleri’nin İsveç demiryollarını kullanarak Rusya’ya transit mal ve savaş malzemesi sevk etmeyi kendileri için önemli görmesine karşılık, Almanya söz konusu durumu engellemek için öncelikle İngiliz gemilerinin Baltık’a girişinin engellenmesini ve İsveç’in de Danimarka’nın yaptığı gibi Öresund Boğazı’nı mayınlamasını istemişti. Hatta Almanya, İsveç’e haber vermeden Botni Körfezi’ni mayınlayarak İsveç ticari

¹²⁴ Kaj Falkman, **Türkiye/ Uç Beyi, İstanbul’daki İsveç Konağından Bakışlar**, çev. Gülseren Ergün, Cem yay., İstanbul, 2001, s.30. Wirsén’in Çanakkale’ye birinci ve ikinci ziyareti için bkz. E.af. Wirsén, **Minnen Från Fred och Krig**, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1942, s.174-205.

gemilerinin batmasına yol açmıştı. Bunun üzerine İsveç, Ekim 1914'te Öresund Boğazı'ndaki deniz fenerlerini ve ışıklı şamandıraları söndürerek Baltık Denizi'nden Rusya'ya yapılan yardımları engellemişti. Almanya'nın baskıları karşısında İsveç, 1914'te Öresund Körfezi'ni mayınladığı gibi 1915'te de Rusya'ya transit trafiğini durdurmuştu.¹²⁵ Bu durum Rusya'nın zor durumda kalmasına yol açtığı gibi İtilaf Devletleri'nin alternatif yolları denemek durumunda kalmasına neden olmuştu. İtilaf Devletleri, alternatif bir yol olan Çanakkale Boğazı için harekete geçmişti. Çanakkale Savaşı, İsveç için de önem taşımaktaydı. Çünkü İsveçlilere göre eğer İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'nı geçerse Rusya'ya yardım için Baltık Denizi ikinci plana düşecek böylece İsveç savaş fırtınasından kurtulmuş olacaktı. Bunun için İsveç, Çanakkale Cephesi'ndeki savaşları yerinde tetkik etmek için birçok İsveçli askeri uzman ve muhabir bölgeye göndermişti.

Çanakkale'de incelemelerde bulunan kişilerden biri de Kont Morter idi. Çanakkale ve İstanbul'u 1915 yılında ziyaret eden İsveçli yazar Kont Morter, İsveç'e döndükten sonra Stockholm Öğrenci Cemiyeti'nin düzenlediği konferansta Türkiye hakkında bir konuşma gerçekleştirmişti. Konferansa Stockholm ve Kopenhag Elçi Vekili Cevad Bey de katılmış ve söz konusu konferansa dair raporu Hariciye Nazırı Halil Bey'e göndermişti. Üniversite salonunda yapılan konferansa yazar, askeri yetkililer, üniversite öğretim üyeleri ve birçok öğrenci katılmıştı. Morter, on iki yıl önce de İstanbul'u ziyaret ettiği için 1915 yılı ile bir kıyaslama yaparak meydana gelen değişime ve gelişime dikkat çekerek söze başlamıştı. İstanbul'da refahın ve çalışmanın devam ettiğini ve ziyaret ettiği hastanelerin iyi bir durumda olduğunu ifade etmişti. Çanakkale Cephesini de ziyaret eden Morter, Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın fazileti ve Türk askerinin meziyetlerinden bahsettikten sonra Alman askeri heyetinin hizmetlerini övmüştü. Konuşmanın devamında İngilizlerin I. Dünya Savaşı sırasında el koyduğu Osmanlı dretnotlarına değindikten sonra İngilizlerin Çanakkale'de centilmence davranmadıklarını fakat hücum sırasında centilmenliklerini göstermek için Avusturalya ve Senegallileri "*efendim siz buyurun evvel*" diyerek nazik davranmaya çalıştıkları söylenince dinleyiciler gülmüştü. İsveç dış politikasına değinip İsveçli öğrencilere çeşitli tavsiyelerde bulunduktan sonra sözlerine son veren

¹²⁵ Uygur, a.g.t., s. 19-21.

Morter’e Cevad Bey de konuşmasından dolayı tebrik edip teşekkür etmişti. Söz konusu konferans İsveç basınında da yer almıştı.¹²⁶ Osmanlı Devleti lehinde İsveç’te bir konferansın verilmiş olması propaganda için de önemli olmuştu. Cevad Bey’in Hariciye Nezareti’ne gönderdiği rapor, Başkumandanlığa ve Dâhiliye Nezareti’ne de gönderilmişti. Çanakkale Cephe’sinde Türklerin zaferler kazanması İsveç yazar Morter’i etkilemiş ve Alman taraftarı olduğu için cephedeki Alman askeri heyetinden de övgülerle bahsetmişti.

Çanakkale Cephesini ziyaret eden İsveçli askerlerden biri de daha sonra Musul Komisyonu başkanlığını yapacak olan E. Af Wirsén idi. Wirsén’in İstanbul’a Askeri Ataşe olarak atanması bir oldubitti şeklinde olmuş 9 Temmuz 1915 tarihli gazetelerde öğrenilmişti. Bu atanmadan dolayı yapılan incelemede Wirsén’in Trablusgarp Savaşı için 1912 yılında Svensk Tidskrift adındaki kitapçıkta yazdığı makalede İtalyanlar’a karşı savaşan Trablusgarp savaşçılarını vahşi, Türk subaylarını “*en feci harekât-i vahşiyane*” olarak adlandırdığı ortaya çıkmıştı. Wirsén, 1909 yılında da yazdığı “*Balkanfolken och Stormakterna*” adlı eserinde İslamiyeti ve Osmanlı’yı rencide edecek cümlelere yer vermişti. İslamiyet ve Türk düşmanı olarak Wirsén’in İstanbul’a Ataşe olarak tayin edilmesini Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey, uygun görmediğini Hariciye Nezareti’ne bildirmişti. Gereğesine göre kısa bir süre önce Askeri Ataşe olarak Otto Broman atanmış ve Yüzbaşı Thare Fevrell de muhabir olarak Çanakkale’ye gitmişti. Bu durum Mustafa Şekib Bey’e göre kuşkulu bir durumdu. Çünkü aynı anda Türkiye’de üç İsveçli subayın savaş alanına gitmesi casusluk faaliyetlerini akla getirmekteydi.¹²⁷

İsveç Askeri Ataşeliğine Sevea Hassa Alayı subaylarından E. Af Wirsén’in atanması Osmanlı Hariciye’si ve Başkumandanlık Vekâlet’ince de iyi karşılanmamıştı. Yapılan inceleme ve Stockholm Elçiliği’nden gelen raporlara göre Wirsén, Türk ve İslamiyet aleyhtarı olduğu tespit edilmişti. I. Dünya Savaşı başlamadan önce Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı’nda şube müdürü olan bir Albay, Avusturya-Macaristan savaş planlarını Rusya’ya satmış olduğundan dolayı tevkif edilmiş ve kısa bir süre sonra da intihar etmiş böylece olay kapanmıştı. Söz

¹²⁶ BOA, HR.SYS., 2416/41 21 Aralık 1915.

¹²⁷ BOA, HR.SYS., 2319/7, 10 Temmuz 1915.

konusu olaydan dolayı Osmanlı Devleti de yabancı askeri uzmanları kabul etme konusunda titiz davranmak durumunda kalmıştı. Hariciye Nezareti de Başkumandanlık Vekâleti'ne yazdığı yazıda söz konusu durum için iyi münasebat kurduğumuz ve dost bildiğimiz bir devletin elçiliğinde önemli bir mevkie böyle bir kişinin atanmasını doğru bulmadıklarını ve konuyu İsveç Dışişleri'ne aktarılması için Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey'in görevlendirileceği bildirilmişti. Başkumandanlık Vekâleti'ne yazılan yazı şu şekildeydi: "... *Milliyet ve diyânetimize husûmeti nice ef'âl ve âsârıyla izhâr etmiş olan böyle bir adamın kendisiyle hüsn-i münâsebâtda bulunduğumuz hatta kendimize dost bildiğimiz bir devletin sefaretinde ahvâl-i hâzıra ile derece-i ûlâda ehemmiyet iktisâb eden bir mevki'i işgâle gönderilmesi keyfiyetine nazar-ı müsâmaha ile bakamayacağımızdan bu bâbda İsveç hükûmeti nezdinde teşebbüsât-ı münâsebe icrâsına Mustafa Şekib Beyefendi me'mûr edilecektir efendim.*"¹²⁸ Wirsén, Türkiye'ye gitmeden önce 16 Temmuz 1915 tarihinde Stockholm Elçisi Mustafa Şekib ile görüşerek ziyaretinin amacını da açıklamıştı. Wirsén, Çanakkale'de incelemeler yapmakla görevlendirildiğini zira Stockholm civarındaki geçitlerin Çanakkale'deki geçitlerle benzerlik taşıdığını belirtmişti. Mustafa Şekib Bey de Türkiye'de zaten İsveçli bahriye ve sahil topçu subayı olmak üzere iki kişinin görevli olduğunu söyleyince Wirsén, "*hükûmetçe bir de erkân-ı harb zâbiti (kurmay subayı) bulundurulmak arzu olundu*" cevabını vermişti. Wirsén'in pasaportu vize edildikten sonra 18 Temmuz'da yola çıkacağı bildirilmişti. Wirsén'in Türk ve İslam düşmanı olduğuna kanaat getirilince Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey, daha önce Osmanlı topraklarında incelemelerde bulunan (Otto Broman ve Th. Fevrell) subaylarla Wirsén'in görüştürülmesinin sakıncalı olacağını bildirmişti. Wirsén'in yola çıktığına dair basında haberlerin çıkması, Otto Broman adındaki İsveç subayının Stockholm'e dönmesi ve Askeri Ataşe Wirsén'in Osmanlı Stockholm Elçisi ile görüşüp izin belgesi almış olması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı Hariciye'si Wirsén'in tayinini geri çevirmekten vazgeçmişti. Fakat Wirsén'in İstanbul'a Askeri Ataşe olarak atanması Bab-ı Ali'ye karşı kaba, nezaket dışı bir davranış olarak kabul edilmişti. Wirsén'in yola çıkması üzerine Osmanlı Hariciyesi, diğer subaylar gibi onu da gözetim altında tutmaya karar verdiği gibi söz konusu

¹²⁸ BOA, HR.SYS., 2319/7, 6 Haziran 1915.

atamayı Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey'in İsveç Dışişleri Bakanı'na da iletmesi istenilmişti. Mustafa Şekib Bey'e verilen direktif şu şekildeydi: "... Bir taraftan *Yüzbaşı Wirsén'in tashîh-i efkâr* (fikirlerini düzeltme) *etmesi ihtimâline ve diğer cihetden bize hayırhah ve muhibb (dost) bildiğimiz İsveç hükûmetini müşkilce bir mevki'de bırakmamak arzusuna binâen ta'yîn-i mezbûru* (adı geçen) *sükût ile geçiştirmeyi iltizâm eylediğimizi kendisine ihsâs* (üstü kapalı anlatma) *etmenizi...*"¹²⁹

Mart 1915'te İtilaf Devletleri, Çanakkale'ye saldırdığı zaman İsveç'te çoğunluğu oluşturan savaş aleyhtarları, artık fırtınanın güneye, Akdeniz'e kaydığını ve Boğazların açılmasıyla Rus tehlikesinin bertaraf edilmiş olacağından İsveç'in seferberlik durumuna gerek kalmadığı inancındaydı. Söz konusu durum liberal ve sosyalist basında da yer almış ve halkın düşüncesine göre Osmanlı Devleti, saldırılara karşı mukavemet gösteremeyecekti. Fakat Osmanlı ordularının Çanakkale Savaşı'nda başarılar elde etmesi İsveçliler'in "*hab-ı istirahatden nahoş bir surette uyanmalarına*" yol açmıştı. Mustafa Şekib Bey'e göre İsveç halkı eskiden beri Osmanlı'ya karşı sevgi beslemekte ise de felakette kendileri yerine Türkler'in uğramasına memnun kalmayacakları iddia olunamazdı. Çanakkale savunmasının başarılı olması İsveç'te bazı kimseleri memnun etse de çoğunluk durumdan memnun olmamış ve endişeye kapılmıştı. Şekib Bey, hükûmeti oluşturanların özellikle ticaretle uğraşan kişilerin savaşa girmektense elde ettikleri zenginliği kaybetmemek ve İngiltere ile Fransa'nın mazhar-ı lütfu için önemli askeri bilgileri Boğazların taarruzunu kolaylaştırmaya ve fırtınanın İskandinavya'ya gelme ihtimalini ortadan kaldırmak arzusunda olduklarını iddia etmekteydi. Benzer bir düşünce Tan Gazetesi'nde 9 Temmuz 1915 tarihli bir makalede Çanakkale Boğazı'nın, yakında İtilaf Devletleri'ne açılacağından İsveç'in kuzeyindeki ve Norveç'in Narvik limanının artık Rusya'ya gerekli olmadığı ve bu yola sahip olmak için Rusya tarafından hiçbir teşebbüs olmayacağından artık İsveç'in kaygı duymasına gerek kalmadığı yazılmıştı. Mustafa Şekib Bey de bu düşünceden hareketle İsveç'in, Osmanlı topraklarında üç subayı bulundurması ve özellikle askeri ataşe olarak gönderilecek olan kişinin özellikle Türk ve İslam düşmanı bir kişinin seçilmiş olması söz konusu düşünceye uygun olsun olmasın nazar-ı dikkate alınması gerektiğini bildirmişti. Mustafa Şekib Bey, Wirsén'e güvenilmediğinden tetikte

¹²⁹ BOA, HR.SYS., 2319/7, 17 Temmuz 1915.

olunması ve fazla itimat edilmemesini belirttikten sonra şayet Yüzbaşı Fevrell stratejik yerleri görüp inceleme yapmışsa Wirsén'in diğer iki subay ile görüştürülmemesi gerektiğini hatırlatmıştı.¹³⁰ Wirsén'in Türklüğe ve İslamiyet'e dair 1909 ve 1912 yılında yazdığı yazılar, İstanbul'a Askeri Ataşe olarak gelmesi sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmişti. Olağanüstü bir durumun söz konusu olması, savaş propagandası ve casusluk faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir ortam olması Türk yetkililerin Wirsén'e şüphe ile bakmalarına neden olmuştu.

İsveç İstanbul Elçiliği Askeri Ataşesi Yüzbaşı Einar af Wirsén'in Beşinci Ordu'yu ve Çanakkale'yi ziyaret etmesine Başkumandan Vekili namına V. Bronsart izin vermişti. Wirsén'in yapacağı ziyaret sırasında bir subay kendisine eşlik edecek ve görülmesi mümkün yerler gezdirilecekti. Fakat Wirsén'in hastalanması üzerine seyahat zamanında gerçekleşememiş ve söz konusu izinin devamı için izin belgesi ek olarak mühürlenmişti.¹³¹ Kısa bir süre sonra Ağustos 1915'te Türkiye'ye gelen Wirsén, gözetim altında tutularak bir subay rehberlik etmişti.

Einar af Wirsén, Çanakkale Cephesi'ne gelince Mareşal Liman von Sanders'in yaptığı teftişlere katılmış Anafartalar'da incelemelerde bulunmuştu. İngilizler Anafartalar'a karadan çıkmalarına rağmen Türk askerleri tarafından püskürtülmüş ve önemli kayıplar verilmişti. Wirsén, İngilizler'in 15.000 ölü toplam 60.000 askerini kaybettiğini ve Türk tarafında da 26.000 yaralının İstanbul'a taşındığını ifade etmekteydi. Wirsén'e göre Anafartalar'daki çarpışmalarda İngilizlerin kaybı tüm savaştaki kaybının yarısını oluşturmaktaydı. Cephedeki incelemeler sırasında Wirsén ilk defa ilerde Türkiye'nin kurucusu olacak olan Mustafa Kemal ile tanışmıştı. Mustafa Kemal, İngilizleri Gelibolu'da elde ettikleri tepelerden püskürterek önemli başarılar elde etmişti. Wirsén de M. Kemal'in bu başarılarından birini şu şekilde anlatmaktaydı:

“Türk birlikleri, İngilizlerin karadan ve denizden yaptıkları top ateşleri karşısında ilerlemek için tereddüt ederler. Bunun üzerine M. Kemal cephe boyunca sürünerek askerlere şu parolayı verir: ‘Acele etmeyin gözlerinizi bana dikin ve ilk kez ayağa kalkıp saldırı işaretini verdiğimde baskın için harekete geçin’. Savaş kurnazlığı başarılı olmuştur. M. Kemal daha sonra o anı hayatındaki en kritik dakikalar olarak anlatmıştır. M. Kemal ateş çemberinin ortasındadır ve bir kurşun cebindeki saate çarpıp geri sıçrar. Askerlerin biraz

¹³⁰ BOA, HR.SYS., 2319/7, 10 Temmuz 1915.

¹³¹ BOA, DH. EUM.VRK, 25/56, 5 Eylül 1915-18 Ocak 1916.

sakinleştğini fark edince ayağa kalkar ve baskın emrini verir. Böylece İngilizler dağ sırtlarından geri püskürtülür.”¹³²

Wirsén'in tayini Osmanlı yetkilileri tarafından her ne kadar hoş karşılanmamış olsa da 1915 yılından 1920 yılına kadar İstanbul'da İsveç Elçiliği Askeri Ataşesi olarak görevini sürdürmüştü.

Çanakkale Savaşı'nı takip eden subaylardan biri de İsveçli Yüzbaşı Th. Fevrell idi. Fevrell'in Çanakkale'de savaş muhabiri olarak görevlendirilmesi için İsveç Telgraf Ajansı Müdürü F.J.T. Eklund kefil olmuştu. Eklund, göndermiş olduğu mektupta Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey'in aracı olmasını istemişti. Bunun üzerine Mustafa Şekib Bey durumu tetkik edip İsveç Telgraf Ajansı muhabirlerinin Almanya ve Avusturya-Macaristan cephelerinde de bulunduğunu, kendisinin göndermiş olduğu raporların söz konusu ajans tarafından bütün İsveç gazetelerinde yayımlandığını da Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya bildirmişti. Şekib Bey devamında İsveç kamuoyunun yabancı bir kişiden ziyade bir İsveçli'nin verdiği bilgilere daha fazla itimat ettiğini ve Osmanlı Hükümeti ile halkı hakkında dostane yayınlar yapan ajansın Çanakkale'ye göndermek istediği muhabirin kabul edilmesini istemişti. Seçilen kişi İsveç donanmasına mensup olan Yüzbaşı Fevrell idi. Fevrell iki yıl önce de Osmanlı Hükümeti hizmetinde çalışmak istemiş fakat durumun müsait olmaması ve aynı görevi almak isteyen kişilerin çok olması gibi sebeplerden dolayı Mustafa Şekib Bey tarafından kabul edilmemişti. Mustafa Şekib, Eklund'un önemli bir kişi olduğu, İsveç'in tarafsızlık politikası izlemesine rağmen Almanya ve Avusturya-Macaristan Elçiliklerinde görüldüğü ve kendisine hürmet de edildiğine dikkat çekmişti. Devamında Fevrell'in Çanakkale'ye gelmesine izin verildiği takdirde Balkan Savaşları'nda olduğu gibi gazete muhabiri olarak görev yapan Binbaşı Kont Severit gibi olumlu bir tesirin olacağını iddia etmişti.¹³³

Mustafa Şekib Bey'in teklifi üzerine Başkumandan vekili namına Erkan-ı Harb Başkanı V. Bronsart, İsveç Donanmasına mensup Yüzbaşı Fevrell'in harp muhabiri olarak kabul edileceğini Hariciye Nezareti'nce Stockholm Elçiliği'ne bildirilmesi istenilmişti.¹³⁴ Söz konusu izin üzerine Yüzbaşı Fevrell, 5 Haziran'da Stockholm

¹³² Falkman, **a.g.e.**, s.30-32.

¹³³ **BOA**, DH. EUM.2.Şb, 6/54, 12 Mayıs 1915; **BOA**, HR.SYS., 2319/7, 18 Nisan 1915.

¹³⁴ **BOA**, HR.SYS., 2319/7, 17 Mayıs 1915.

Elçisi Mustafa Şekib Bey'i ziyaret ederek teşekkür etmişti. İsveç Dışişleri tarafından verilen pasaportta "evrak-ı resmiyeyi hamil kurye" kimliğiyle yolculuk edeceği ve ancak İstanbul'a vardktan sonra harp muhabiri sıfatıyla hareket edeceğini Mustafa Şekib anlatmıştı.¹³⁵ Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa'ya gönderilen yazıda İsveç'in resmi ve gayri resmi olarak üç kişiyi Türkiye'ye göndermesi üzerine Osmanlı yetkilileri de herhangi bir casusluk ihtimaline karşı ihtiyatla hareket edilmesi gerektiği bildirilmişti. Ayrıca Hakkı Paşa'dan İsveç'in Almanya hakkındaki politikasının nasıl bir tavır içinde olduğu da sorulmuştu. Hakkı Paşa verdiği cevapta İsveç'in tarafsızlık politikası takip ettiğini fakat Alman yanlısı bir politika da takip ettiğini yazmıştı. İsveç, Rusya'ya yardım gönderme konusunda kolaylık göstermediği için İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmişti. Çanakkale'nin düşmesi üzerine İsveç için Rus tehlikesinin de ortadan kalkacağını zanneden safdil insanların çok olmadığı da hatırlatılmıştı. Hakkı Paşa, müttefik olmayan devletlerin adamlarına fazla itimat edilmemesi gerektiğini hatırlatmıştı. İsveç'te muhafazakâr parti ve Rusya'nın gerçekleştirdiği baskılara karşı sosyalistler Rusya ile savaş taraftarı olsalar da halkın çoğunluğu tarafsızlık politikası yanlısıydı. Fakat Finlandiya'da Rusya'ya karşı kıyam gibi olaylar ve İsveçlileri tahrik edecek olay olmadıkça İsveç'in Almanya'ya daha fazla bir yakınlaşması umulmamaktaydı. Hakkı Paşa, İsveç'in tarafsızlık politikası güttüğünü şu sözlerle anlatmıştı: "*İsveç Devleti hayırhah bî-taraf bir devlet add eylemek ve âsâr-ı meveddet (eski sevgi) ve muhâleset (dostluk) göstermek tecelliyât-ı hâzıraya tevâfuk (uygun) edecektir.*"¹³⁶

Çanakkale Cephesi'nde Türk ordusunun başarısı İsveçlileri derin bir düşünceye sevk ettiği gibi açıkça endişeye de yol açmıştı.¹³⁷ İtilaf Devletleri'nin Boğazlar'dan geçememesi durumunda ikinci yol olarak Baltık Denizi'nin kullanılacağı düşüncesiyle İskandinav ülkelerini tedirgin ettiği gibi İsveç'te de endişeye neden olmuştu.

İsveçli subaylar atâşe ve kurye sıfatıyla İstanbul'da ve Çanakkale'de yaptıkları incelemelerden sonra İsveç'e dönerek Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey'e kendilerine gösterilen ilgi ve yardımlardan dolayı teşekkürlerini iletmişti. Askeri Atâşe

¹³⁵ BOA, HR.SYS., 2319/7, 6 Haziran 1915.

¹³⁶ BOA, HR.SYS., 2319/7, 3 Ağustos 1915.

¹³⁷ BOA, HR.SYS., 2319/7, 1 Eylül 1915.

Otto Breman ve Yüzbaşı Hogohevendal, Mustafa Şekib Bey'e gerek mülki gerekse askeri görevlilerin gösterdikleri misafirperverlik ve samimiyetten dolayı teşekkür dileklerini bildirmişti. Birkaç gün sonra da İsveç Telgraf Ajansı'nın muhabiri olarak Çanakkale Cephesi'ne gitmiş olan Yüzbaşı Fevrell ikinci defa Mustafa Şekib Bey'i ziyaret ederek kendisine verilen savaş madalyasından dolayı Osmanlı Hükümeti'ne teşekkür ettiğinin bildirilmesini istemişti. Yüzbaşı Fevrell, İsveç'e döndükten sonra Rus Telgraf Ajansı'na mensup Markof adındaki muhabir, kendisine başvurarak İstanbul ve bilhassa Çanakkale'de yaptığı inceleme hakkında bilgi istemişti. Fevrell de “(bana) ... *Emniyet ve samimiyet göstermiş olanların harekât-ı askeriyesi hakkında matbû'âta tevdi' eylediğim ma'lûmâtıdan mâ'adâ beyânâtda bulunacak olursam bana karşı ibrâz edilmiş (gösterilen) olan emniyet ve i'timâdı sû'-i isti'mâl redâ'etini irtikâb (kötülük) etmiş olurum*” cevabını vererek Markof'a yaptığı incelemeler hakkında bilgi vermemişti.¹³⁸ Markof'un teşebbüsü Osmanlı Başkomutanlık Vekâleti'ni tedirgin edince Başkumandan Vekili Enver, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Markof ve Fevrell arasında gerçekleşen görüşme “*şayan-ı dikkat görülmüş*” olduğundan konun soruşturulması ve her ikisinin devamlı bir gözetim altında tutulmasını istemişti. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Stockholm Elçiliği görevine vekâleten yeni atanmış olan Belgrad Elçisi Cevad Bey'den söz konusu olay hakkında inceleme yapılması direktifinde bulunmuştu. Ayrıca ataşe ve kurye olarak Türkiye'ye gelmiş olan İsveçli subaylar Otto Broman ve Hogohevendal'ın İsveç basınında yayımladıkları haberlerin tercüme edilerek Başkomutanlığa gönderilmesi istenilmişti.¹³⁹ Stockholm ve Kopenhag Elçisi vekili Cevad Bey yaptığı inceleme neticesinde Otto Broman ve Hogohevendal'ın İsveç basınında herhangi bir yazı yayımlamadıkları tespit edilmişti. Cevad Bey, Fevrell- Markof konusunda yapılan incelemede ise Fevrell'in “gayet

¹³⁸ BOA, HR.SYS., 2319/7, 21 Ekim 1915.

¹³⁹ BOA, HR.SYS., 2319/7, 31 Ekim 1915; Enver Paşa'nın söz konusu subayların yayınlarını talep etmesine dair emri şu şekildeydi: “*Hâriciye Nezâret-i celîlesine, Devletlü efendim hazretleri, 21 Teşrîn-i evvel sene 331 târîh ve 73280/1987 numaralı tezkire-i devletleri cevâbıdır. Dersaadet'deki İsveç sefâretine birbirini müte'âkıben ataşe ve kurye sıfatıyla i'zâm edilip ahîren Stockholm'a avdet eden Otto Broman Hogohevendal nâmındaki zâbitânın İsveç sahâyîf-i matbû'âtında intişâr eden makâlelerini muhtevi cerâidîn buldurularak irsâli ve sefâret-i müşârûn-ileyhânın tahrîrâtında mezkûr Markof ile Fevrell beyninde vukû' bulan muhâvereleri şâyân-ı dikkat görülmüş ve Fevrell'in ifâdesi zâhîren hükûmet-i Osmaniye'ye karşı ibrâz-ı teveccüh ederek şüpheyi da'vet etmemek için yazdırılmış olması ihtimâline binâen bu ikisinin beynindeki esbâb-ı revâbıt ve muhâdenetin anlaşılması için dâimi bir tarassud altında bulundurulması husûsunun Stockholm sefâret-i seniyyesine emr u iş'ârı müsterhamdır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 31 Teşrîn-i evvel sene 331 Başkumandan Vekili İmzâ (Enver).*”

namuslu ve centilmen” bir kişi olduğu ve şüphede edilen bir tarzda görüşme olmadığını Hariciye Nazırı Halil Bey’e bildirmişti. Cevad Bey, Avusturyalı bir diplomat vasıtasıyla Fevrell’in durumunu teyit de etmişti. Fevrell, Çanakkale’den döndükten sonra Avusturyalı diplomat Çanakkale savunmasına dair malumat isteyince Fevrell *“Türkiye’de hüsn-i kabûl ve Türklerden çok iltifat gördüm, zaten bu bir namus-ı askerî meselesidir, ricanızı is’âf etmekte (birinin isteğini kabul edip yerine getirme) ma’zûrum*” cevabını vermişti. Türklerin müttefiki bir diplomat olmasına rağmen Fevrell’in bu davranışını beğenen Avusturyalı diplomat kendisini takdir ve tebrik etmiş ve söz konusu olayı Cevad Bey’e anlatmıştı. Cevad Bey de bu durumu Hariciye Nezareti’ne bildirerek şimdiye kadar Fevrell hakkında şüpheli bir durumun olmadığı ve meselenin önemine binaen incelemeye devam edeceğini yazmıştı.¹⁴⁰ İsveç’e döndükten sonra Fevrell, gerek İstanbul’da gerekse Çanakkale’de geçirdiği müddet zarfında Türklerden gördüğu misafirperverliği ve Türk askerinin kahramanlığından bahsetmişti. Aftonbladet gazetesinde Fevrell’in ifadeleriyle Çanakkale’de Savaş başlığıyla bir yazı kaleme alınmış ve Vecko Journalen haftalık dergisinde de Enver Paşa’nın tercüme-i hali yayımlamıştı.¹⁴¹ Enver Paşa’nın, I. Dünya Savaşı’nda Başkumandan Vekili olması gerek İttifak Devletleri nezdinde gerekse Osmanlı Devleti’nde varolan prestijin artmasını da sağlamıştı. Nitekim bu durumu hem ulusal hem de uluslararası basında görmek mümkündür.

Deniz Kuvvetleri’ne mensup Yüzbaşı Fevrell, Haziran-Temmuz 1915 tarihleri arasında Türkiye’de yaptığı çeşitli incelemelerden sonra Çanakkale Savaşı hakkında İsveç Kralı’na takdim edilmek üzere 180 sayfalık bir rapor hazırlamıştı. On üç bölümden oluşan raporda şu bilgilere yer verilmişti: Çanakkale’de savaş muhabiri olarak gitmek için F.G.T. Eklund’un çabaları, Sadrazam Said Halim Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’dan bahsettikten sonra Alman subaylarına yer vermişti. İstanbul’daki Alman Elçisi ve çeşitli görüşmelerden sonra Fevrell, Çanakkale’ye ilk ziyaretini 23 Haziran’da yaptığını ifade etmektedir. Fevrell, Çanakkale’de görevli olan Liman von Sanders, Esad Paşa ve Cevad Paşa’dan bahsettikten sonra Seddülbahir’de

¹⁴⁰ BOA, HR.SYS., 2319/7, 28 Aralık 1915.

¹⁴¹ BOA, HR.SYS., 2412/4, 2 Ağustos 1915; BOA, HR.SYS., 2319/7, 14 Mart 1916; Enver Paşa’ya dair Vecko-Journalen Dergisinde yer alan makale için bkz. **Vecko-Journalen**, No:33, 15 Ağustos 1915, s.764. Fevrell’in Çanakkale Savaşı hakkındaki düşünceleri için bkz. **Aftonbladet**, 27 Temmuz 1915.

incelemelerde bulunmuştu. Fevrell, 7 Temmuz'da İstanbul'dan ayrılmış ve 25 Temmuz'da da Stockholm'e gitmişti.¹⁴²

Fevrell'in raporunu özetlemek gerekirse şu konulara yer vermişti; Türkiye'de siyasi duruma ilişkin, Türk ordusu hakkında bilgi, Çanakkale'nin, Gelibolu'nun ve Boğazların askeri ve coğrafi bilgisi, Çanakkale ve Gelibolu'daki iletişim ve ulaşım, Çanakkale Cephesi'nde gerçekleşen savaşların açıklaması, Kale ziyareti ve savaş topları hakkında bilgi, mayınların temizlenmesi, hava araçlarının durumu, polis, nüfus sayımı, sağlık konuları hakkında bilgi, Goben ve Breslau savaş gemileri ve Boğazlar hakkında bilgi verilerek rapora son verilmişti. Frevrell, söz konusu raporunu 11 Ekim 1915'te tamamlayarak teslim etmişti.¹⁴³ Raporda her ne kadar bazı bilgi hataları bulunsa da 1915 yılında hazırlanan kapsamlı bir rapor olma özelliğine sahipti. Nitekim Fevrell-Markof görüşmesi de Osmanlı Başkumandanlığı'nın harekete geçmesine yol açmış ve olay hakkında Stockholm Elçiliği'nden bilgi istenilmişti. Rapor incelendiğinde durumun hassasiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu bilgiler Rusya'ya veya diğer İtilaf Devletlerine verildiği takdirde stratejik bilgilerin Osmanlı aleyhinde kullanılmasına yol açabilirdi. Nitekim yapılan inceleme neticesinde Fevrell'in Çanakkale Cephesi hakkında Rus yetkilisine ve Avusturyalı diplomata bilgi vermediği tespit edilmişti.

1915 yılında Çanakkale Savaşı'nı yakından takip eden İsveçli subaylardan sonra 1917 yılında bir başka İsveçli subay Albay Erikson'un savaş cephelerini ziyaret etme isteği, savaşın devam etmesinden dolayı Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından geçici olarak reddedilmişti. Erikson'un ziyareti geciktirilerek barışın yapılmasından sonraya bırakılmıştı.¹⁴⁴

Savaş sırasında tarafsız bir ülke olan İsveç'te "İsveç Barış Cemiyeti" üyelerinden üç kişi, Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey'i ziyaret ederek biri Osmanlı Hükümeti'ne diğeri de Meclis-i Mebusan'a gönderilmek üzere kabul edilen iki beyannameyi takdim etmişti. Söz konusu cemiyet, İsveç'in çeşitli yerlerinde barış toplantıları yaparak barışı temin etmek için faaliyet göstermişti.¹⁴⁵ Her ne kadar barışı

¹⁴² Krigsarkivet, Fredrik Fevrells Arkiv, vol.574, Haziran-Temmuz 1915.

¹⁴³ Krigsarkivet, Fredrik Fevrells Arkiv, vol.574, Haziran-Temmuz 1915.

¹⁴⁴ BOA, HR.SYS.,2431/95, 26 Şubat 1917.

¹⁴⁵ BOA, HR.SYS., 2412/58, 28 Temmuz 1915.

tesis etmek için bir uğraş verilmişse de etkili olduğunu söylemek güçtür. Çünkü İsveç'te bir yanda barış ifadeleri kullanılırken diğer taraftan yeni silahlar da geliştirilmekte ve savaşan taraflara söz konusu icatlar hakkında bilgi verilmekteydi.

I. Dünya Savaşı'nın yoğun yaşandığı bir dönemde 1915 yılında İsveç'te Knut Nyström adında İsveçli mucit su uçağı vasıtasıyla torpil atmaya yarayan bir alet icat etmişti. Stockholm Elçisi Mustafa Şekib Bey, Hydro-Aeroplane adındaki icadı Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya bildirmişti. Hariciye Nezareti de söz konusu icat hakkındaki bilgiyi Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirmişti.¹⁴⁶ Osmanlı Devleti yetkililerin söz konusu icat ile ilgilenip ilgilenmediği bilinmemektedir. Fakat Osmanlı Hariciyesi, temsil edildiği ülkelerde gelişmelerden haberdar olmaya çalışmıştı.

I. Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Savaşı her ne kadar Türk tarihi bakımından bir kırılma noktası teşkil etmişse de İsveç için de önemli bir yer teşkil etmişti. Bazı İsveçlilere göre İtilaf Devletleri Çanakkale'yi geçemezse Rusya'ya yardım için Baltık denizi kullanacaktı. Bu da İsveç'in işgaline neden olabilirdi. Ayrıca İsveç bir ada ülkesi ve stratejik su yollarına sahip olduğu için Boğazların savunmasını özellikle takip etmek istemişti. Bunun için İsveç, askeri uzmanları savaş muhabiri veya kurye adı altında Çanakkale Cephesi'ne göndererek olayları yakından takip etmişti. Osmanlı Devleti, İsveç'in Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası izlemesinden ve kendisini çeşitli ülkelerde temsil etmesinden dolayı İsveçli askeri yetkilileri kabul etmişti.

1.5. İsveç'in Diplomatik Temsil Misyonları

I. Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir ülke olan İsveç, çeşitli ülkelerde Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini korumayı üstlenmişti. İsveç'in Osmanlı Devleti'ni temsil ettiği ülkelerden biri de İngiltere idi. Böylece Osmanlı ile İngiltere arasındaki yazışmalar İstanbul'daki İsveç Elçiliği üzerinden gerçekleştirilmişti.

Savaşın başlaması üzerine İngiltere ülkesindeki Müttefik Devletler'in vatandaşlarını tutuklamaya başlamıştı. Bu tutuklama sırasında Osmanlı vatandaşları

¹⁴⁶ BOA, HR.SYS., 2407/10, 5 Mart 1915.

da yakalanarak İrlanda Denizi'ndeki Man Adası'ndaki dünyanın ilk ve en büyük sivil esir kampı olan Knockaloe'ya gönderilmişti. Londra'daki İsveç Elçiliği İngiltere'deki sivil Türk esirlerin hayatta kalma mücadelesi verdiklerini ve zor şartlarda esaret hayatı yaşadıklarını Osmanlı Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişti. Ardından sivil esirlerden biri olan Reşid Sadi Bey esaret hayatı ile ilgili olarak yazdığı yazıyı kâtabi vasıtasıyla Osmanlı basınında yayımlanmasını sağlamıştı. Söz konusu yazı 17 Temmuz 1917 tarihinde Sabah gazetesinde yayımlanması üzerine Osmanlı Hükümeti hemen tahkikat yaptırmış ve olayın doğruluğunu teyit etmeye çalışmıştı. Kısa bir süre sonra Londra'daki İsveç Elçisi Kont Ratkl, Sabah gazetesinde yayımlanan haberin doğruluğunu teyit etmişti.¹⁴⁷ İngiltere'de sivil vatandaşlarının tutuklandığına dair haberi öğrenen Osmanlı Hükümeti, İsveç'in Londra Elçiliği vasıtasıyla vatandaşlarına para yardımında bulunmuştu.¹⁴⁸

Sabah gazetesinde Reşid Sadi Bey'in 1917 yılında yazısının yayımlanması üzerine Osmanlı kamuoyunda geniş bir yankıya neden olmuştu. Man Adası'nda tutuklu bulunan Reşid Sadi Bey, Osmanlı Devleti'nin Londra eski başkonsolosu idi. Muhtemelen bu görevden ayrıldıktan sonra Londra'da kalarak "Pera Cigarettes" adında bir şirket kurmuştu. Bu arada Reşid Sadi Bey, tutuklandıktan sonra İngiltere'deki şirketine ve mallarına da el konulmuştu. İngiltere, sivil vatandaşları tutuklamaya başlayınca Osmanlı Devleti de 1915 yılında Reşid Sadi Bey'in tutuklanmasına karşılık olarak Ankara'da bulunan iki İngiliz vatandaşın tevkif edilmesi için yetkili birimlerine emir vermişti.¹⁴⁹ Böylece Osmanlı Devleti uluslararası ilişkilerde önemli bir ilke olan mütekabiliyet ilkesini uygulayarak tepkisini ortaya koymuştu.

İsveç Elçisi Kont Ratkl, Osmanlı Devleti'ne konu hakkında bilgi verirken Türk sivil esirlerinin maddi ve manevi anlamda büyük sıkıntılar içinde olduğunu bildirmekteydi. İsveç Elçisi, esirlerden aldıkları dilekçelere göre kendilerine verilen

¹⁴⁷ Ali Özuyur, **Modern Tarihın İlk Sivil Esir Kampı, Knockaloe ve Meçhul Türkler**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2008, S.58-61.

¹⁴⁸ Knockaloe, Douglas ve Alexandra Palace esir kampında bulunan 74 sivil Osmanlı esiri için bkz. Ekler. Kamplardaki esirlerin yerleri zaman zaman değiştirildiği için aynı isim iki farklı kampta görülebilmektedir.

¹⁴⁹ **BOA**, DH.ŞFR., 55/232, 27 Ağustos 1915; **BOA**, HR.HMŞ.İŞO., 210/24, 8 Eylül 1918; **BOA**, DH.EUM.5.Şb, 71/13, 10 Ekim 1918.

yiyeceklerin çok kötü olduğunu ve ekonomik olarak gün geçtikçe sıkıntılı bir hale geldiğini bildirmişti. Sabah gazetesinde çıkan haber üzerine Osmanlı Devleti, İstanbul'da İngiltere'nin menfaatlerini koruyan Felemenk (Hollanda) Elçiliğine başvurarak konu hakkında açıklama istemişti. Bunun üzerine İngiltere 9 Kasım 1917 tarihinde esir kamplarında 109 sivil ve bir bahriyeli savaş esirinin olduğunu ve kamptaki yaşamın kötü olmadığını bildirmişti. İngiltere Felemenk Elçiliği vasıtasıyla Knockaloe esir kampında esirlere verilen yemeklerin listesini de Osmanlı Hükümeti'ne göndermişti. İngiltere'nin beyanatına rağmen İsveç ve ABD'li yetkililerinin hazırlamış oldukları raporlar ve teftişler durumun kötü olduğunu bildirmekteydi.¹⁵⁰ Bir gün serbest kalma umuduyla hayatta kalmaya çalışan sivil Osmanlı vatandaşları savaşın acı yüzünü dünyanın ilk ve en büyük sivil kampı Knockaloe'da görmüşlerdi.

Osmanlı Hükümeti, İngiltere'deki esirlere başkumandanlık savaş masrafları ödeneğinden yardım edilmesi konusunda karar almıştı. Fakat toplam kaç esirin ihtiyaç sahibi olduğu, isimleri ve yaptıkları işler netlik kazanmamıştı. 1918 yılında Reşid Sadi ve Eyüp Sabri serbest kalmışlardı. Reşid Sadi Bey, Türkiye'ye dönmüş ve Heyet-i Murakabe'de görev yapmıştı. Fakat Knockaloe'daki esirlerden kaç tanesi ülkesine dönebildikleri bilinmemektedir. Esaret hayatı sırasında bazı Osmanlı vatandaşları da vefat etmişti. Ali Özuyar'ın tespit ettiğine göre Knockaloe'da vefat edenler şunlardı: Ramazan Mehmet, Hüseyin Halid İbrahim, Hüseyin Ali, Hasan Derviş, Mehmet Ali, Kalan Yeğen ve Ahmet Hasan.¹⁵¹ Söz konusu kişiler dışında geri kalan Osmanlı vatandaşlarının Türkiye'ye dönüp dönmedikleri konusu hala belirsizliğini korumaktadır.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İsveç'in Londra Elçiliği vasıtasıyla sivil esirlere ulaşmaya çalışmış ve söz konusu esirlere tespit edebildiğimize göre 1918'den 1919 yılının Mart ayına kadar yardımda bulunmuştu. 6 Temmuz 1918 tarihinde İsveç Londra Elçiliği vasıtasıyla Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin

¹⁵⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb, 50/5, 2 Aralık 1917; Özuyur, **a.g.e.**, s.61-66. Knockaloe'daki esirlerin listesi için bkz. Ek-25.

¹⁵¹ BOA, MV., 214/97, 2 Mart 1919; Özuyur, **a.g.e.**, s.122-125; Knockaloe'da vefat eden Türk vatandaşları için 1972 yılında Birleşik Krallık Savaş Mezarları Komisyonu ve Türkiye Büyükelçiliği tarafından mezar taşları yenilenmişti. 2002 yılında da Türk Milli Savunma Bakanlığı tarafından söz konusu yere şehitlik statüsü verilmişti.

göndermiş olduğu 500 sterlin sivil Osmanlı esirlerine verilmişti.¹⁵² 1918 yılında; Ağustos ve Eylül 1918'de Alexandra Palace'daki 15 esire 140 şilin¹⁵³, Eylül 1918'de Douglas II. Kampındaki 4 esire onar toplam 40 şilin¹⁵⁴, Ağustos ve Eylül 1918 aylarında her esire onar şilin olmak üzere Knockaloe I. Kamptaki 6 esire 60 şilin, Knockaloe II. Kamptaki 10 esire 100 şilin, Knockaloe III. Kamptaki 3 esire 30 şilin, Knockaloe IV. Kamptaki 22 esire 220 şilin verilmişti.¹⁵⁵ Knockaloe IV. Kamptaki 22 esire Ekim 1918'de de 110 şilin, Kasım ayında 23 esire 115 şilin, Aralık ayında 24 esire 120 şilin verilmişti.¹⁵⁶ Ekim 1918'de Douglas II. Kampındaki 4 esire 20 şilin, aynı kamptaki esirlere Aralık ayında da 2 şilin verilmişti.¹⁵⁷

Ocak 1919'da ise 140 şilin Knockaloe IV. Kamp'ındaki Osmanlı esirlerine daha önce olduğu gibi yine imza karşılığında dağıtılmıştı.¹⁵⁸ 7 Ocak 1919'da Douglas Kamp'ındaki üç Osmanlı esirine 15, Alexandra Palace'daki iki Osmanlı esirine (muhtemelen) 10 şilin¹⁵⁹, 14 Ocak 1919 tarihinde Knockaloe I. Kamp'ındaki Osmanlı esirlerine 45 sterlin¹⁶⁰, 6 Şubat 1919'da Knockaloe III. Kamp'ındaki Osmanlı esirlerine 3 sterlin (60 şilin)¹⁶¹, Şubat 1919'da Knockaloe IV. Kampındaki Osmanlı esirlerine toplam 7 sterlin (140 şilin)¹⁶² Mart 1919'da Alexandra palace, Knockaloe kampı I-IV, Douglas kampı II'na toplam 422 sterlin verilmişti.¹⁶³ Londra'daki İsveç Elçiliği vasıtasıyla Osmanlı esirlerine dağıtılan paralar P/W. Camp Bank veya elden ulaştırılmıştı. Verilen paranın karşılığında da makbuz veya teslim alındığına dair bizzat alan kişinin imzası alınmaktaydı.¹⁶⁴ Hilal-i Ahmer'in 1919 yılının hesaplarına

¹⁵² Kızılay, 846/94-1, 15 Mayıs 1919.

¹⁵³ Kızılay, 846/98.2-3, 14 Eylül 1918.

¹⁵⁴ Kızılay, 846/98.6-8, 28 Eylül 1918.

¹⁵⁵ Kızılay, 846/98.9, Ağustos-Eylül 1918.

¹⁵⁶ Kızılay, 846/99.5-7, Ekim-Aralık 1918.

¹⁵⁷ Kızılay, 846/99.8-10, 7 Ekim 1919.

¹⁵⁸ Kızılay, 846/95.3-4, Ocak 1919.

¹⁵⁹ Kızılay, 846/95.5-6, 8 Ocak 1919.

¹⁶⁰ Kızılay, 846/95, 14 Ocak 1919.

¹⁶¹ Kızılay, 846/96.1, 6 Şubat 1919.

¹⁶² Kızılay, 846/96.2-3, Şubat 1919.

¹⁶³ Kızılay, 846/93-1, 31 Mart 1919.

¹⁶⁴ Kızılay, 846/96.6, 29 Ocak 1919; Kızılay, 846/97.1-7, 4 Nisan, 1 Mayıs 1919.

göre Nisan ayında 385, Haziran'da 380, Temmuz'da 380 ve Eylül'de de 380 sterlin harcama yapılmıştı.¹⁶⁵

Londra İsveç Elçiliği de İngiltere'de esir tutulan Osmanlı vatandaşlarıyla ilgilendiği için yaklaşık 10.000 kron masraf yapmıştı. Söz konusu masraf Osmanlı Hariciye Nezareti tarafından ödenmeyince—İsveç Dışişleri Bakanlığı, Sibirya'daki Türk esirleriyle ilgilendiği için—Stockholm'deki Osmanlı Elçisi, borcun Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden karşılanabileceğini bildirmişti. İskandinavya'da Türk esirleriyle ilgilenen Hilal-i Ahmer temsilcisi Yusuf Akçura, İngiltere'deki esirlerin durumu, yetkisi dışında olduğu ve Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi'nden izin alınmaksızın elçinin isteğini yerine getirmeyeceğini bildirmişti. Nitekim Yusuf Akçura, söz konusu durumu Hilal-i Ahmer Merkez-i Umumisi'ne sormuş ve gelen cevapta İngiltere'deki esirler için Hariciye Nezareti'nin bir miktar para verdiğini ve Stockholm Elçisi'nin talebini yerine getirmesine gerek kalmadığı bildirilmişti.¹⁶⁶ Böylece hem Stockholm Elçisi'nin isteği İstanbul'dan Hariciye Nezareti vasıtasıyla halledilmiş hem de Rusya ve Sibirya'daki esirler için ayrılan para başka bir yere gönderilmemişti.

İsveç'in İngiltere nezdinde Osmanlı Devleti'ni temsil ettiği yerlerden biri de Malta Adası'ydı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı ile İngiltere arasındaki ilişkiler kesilmiş ve adadaki Osmanlı konsolosluğu kapatılarak buradaki işler İsveç Konsolosluğu'na devredilmişti. İngiltere, Malta'yı gerek I. Dünya Savaşı sırasında gerekse sonrasında bir esir kampı olarak kullanmıştı. Kamp, 29 Mart 1919 tarihinde Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın adaya getirilmesiyle yoğun bir faaliyete geçmişti. Fakat bu olaydan önce İngilizler, adada başka esirler de tutmaktaydı. Cemalettin Taşkıran'a göre adaya ilk getirilen Türk, Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Kuşçubaşı Eşref'ti. Özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra işgallere direnen ve tepki gösteren Türkler, Malta Adası'na sürgüne gönderilmeye başlanmıştı. Malta'ya sürgüne gönderilen kişiler Türkiye'nin önde gelen ve önemli görevlerde bulunan kişileri idi. Kasım 1920 tarihinde adada toplam 146 Türk esiri

¹⁶⁵ Kızılay, 846/97.8-9, 30 Eylül 1919.

¹⁶⁶ Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, Matbaa-ı Orhaniye, Dersaadet, 1335, s.79-80.

bulunmaktaydı.¹⁶⁷ Fakat Malta’da Türk esirleriyle ilgilenecek bir Osmanlı konsolosu yoktu. I. Dünya Savaşı sırasında 25 Nisan 1917 tarihinde İngiltere’de Osmanlı Devleti’nin menfaatlerini tarafsız bir ülke olan İsveç üstlenmişti. Yapılan tahkikat neticesinde Malta’da İsveç Konsolosluğu’nun olduğu anlaşılınca söz konusu konsolosluğa Türk esirlerini himaye görevi verilmişti.¹⁶⁸ Her ne kadar bu karar 1917 yılında verilmişse de savaşın başında Malta’daki Osmanlı konsolosluk evrakı İsveç konsolosluğuna emanet edilmişti. Bu durum 1914’ten 1924 yılına kadar devam etmiş ve İsveç konsolosluğu vasıtasıyla bir depo kiralanarak burada konsolosluk evrakı muhafaza altına alınmıştı.¹⁶⁹ Örneğin 1916 yılında Malta’da esir bulunan Ferid Ziya Efendi’nin mektubu İsveç konsolosluğu vasıtasıyla Türkiye’ye gönderilmişti.¹⁷⁰

Osmanlı Devleti, Malta’daki esirleri hakkında bilgiyi İsveç’in Malta’daki konsolosu William Gollcher’den almaktaydı. Malta’dan İstanbul’a gönderilen belgeler genelde Fransızca yazılıp gönderilmişti. Nitekim 10 Ocak 1920 tarihinde Malta’daki Osmanlı savaş esirlerinin karargâhı hakkındaki rapor İsveç’in Malta Konsolosluğu’nca Osmanlı Hariciye Nezareti’ne ulaştırılmıştı.¹⁷¹

Malta’ya sürgüne gönderilen kişilerden biri de Kel Ali olarak bilinen Ali (Çetinkaya) Bey idi. Ali Bey, Malta’daki İsveç konsolosu vasıtasıyla ailesine para göndermiş ve esaret hayatında yaşadığı özlemi, özgür kalma hayalini eşi Mefharet Hanıma 10 Haziran 1920 tarihinde yazdığı mektupta şu şekilde dile getirmişti:

“Sevgili Refikam, 22 ve 25 tarihli iki kıta mektubunuzu birden, iki gün evvel aldım. Son derce mesrur oldum. Sıhhat ve afiyet haberlerinizden dolayı Cenabıhakk’a hamdüsenalar ettim. Şimdiye kadar altı mektubumun vasıl olmuş olması muvaffakiyettir. Diğerlerini de tedricen almış olacağınıza mitvarım. Bu onuncu mektubumdur. İngilizce kitap dahi gelmiştir. Diğer mektuplarımda, yani müteakiben yazdıklarımda elbise, çamaşır, Fransızca kitap vesaire istemiştim. Tabii onları da buna dair göndermiş olduğum mektubun vusulüyle müfredatı anlaşılacak gönderdiğinizde eminim. Kardeşinizin ve Merzuka’nın gelip sizi ziyaret ve tarziyesini hoş buldum. Bari o kadar olsun insaniyet etmişler. Kendilerine mukabeleten selam ederim. Çocuğun mümkün olduğu halde tek ve yarı çıplak veyahut elleri, kolları, başı

¹⁶⁷ Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi yay., Ankara, 1985.s.89; Cemalettin Taşkiran, **Ana Ben Ölmedim, I. Dünya Savaşı’nda Türk Esirleri**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2011, s. 237-241.

¹⁶⁸ BOA, HR.SYS., 2207/1, 27 Temmuz 1918.

¹⁶⁹ BOA, HR.İM., 109/39, 1 Temmuz 1924; BOA, HR.İM., 242/130, 4 Ağustos 1924.

¹⁷⁰ BOA, HR.SYS., 2208/36, 28 Ekim 1916.

¹⁷¹ BOA, DH. EUM.5.Şb, 57/33, 10 Ocak 1918.

açık olarak bir fotoğrafını gönderirseniz daha ziyade makbule geçecektir. Çocuk hakkında gayret ve himmetinize çok teşekkür ederim. Tabii o size felaketler arasında o kadar tarihi ve ulvi bir emanettir. Evvelki mektuplarımda dahi öyle yazmıştım. Size bundan üç gün evvel İsveç konsolosu vasıtasıyla yüz Osmanlı lirası gönderdim. İşbu paradan evvelce olduğunuz sekiz İngiliz lirasının esmanını alarak mütebakisini yine İngiliz parasına tahvil ile gönderilmesini rica ederim. Fakat bakalım bu para size kaç günde vasıl olabilecektir. Konsolos vasıtasıyla gönderilmesinin sebebi; Malta'da İsveç hükümetinin konsolosu Osmanlı Hükümeti'nin vekili imiş. Osmanlı işlerine bunlar tavassut ediyorlar. Bir de gazetelerde mebusların tahsisatlarının bakiyelerini gelip almaları ilan olunmuştur ve ümit ederim ki herkes almıştır. Herhalde peder müracaat ve tacizden geri durmasın ve almaya çalışsın. Mebuslar münakit olmadığı zamanlarda heyetin amirleri ayan reisidir. Olmazsa ayan reisine veya vekiline bir istida versin. Biz de buradan müştereken arkadaşlarla müracaat edeceğiz. O para bizim müktesep bir hakkımızdır ve bunu kimse tevkiif edemez. Neticesini yine bana bildiriniz. Bugünlerde ahvalimiz hakkında daha iyi haberler alıyoruz. İnşallah kariben halas olmak ümidiyle hâsıl oluyor. Pedere arz-ı hümet ile çocukların gözlerinden öperim. Sizi dahi deraguş ve cümledenizi beraber Cenabıhakk'a emanet eylerim ruhum, sevgilim. Zevciniz Ali"¹⁷²

Malta'daki esirlerin İsveç konsoloslugu vasıtasıyla dile getirdikleri şikâyetler genelde maaşlarının ödenmediği ve kendilerine yapılan haksızlıklara dairdi. Örneğin Osmanlı Malta Konsoloslugu imamı Cemaleddin Efendi maaşını alamadığını İsveç Konsoloslugu vasıtasıyla dile getirmişti. Yapılan teşebbüsler üzerine Malta'da sivil esir olan Osmanlı memurları İmam Cemaleddin, Michel Chase ve Cidde Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın maaşlarının İsveç Elçiliği vasıtasıyla ödendiğine dair sözlü nota (note verbale) Hariciye Nezareti'ne gönderilmişti.¹⁷³ Fakat esaret hayatında maaşlarını tam alamadığı anlaşılan İmam Cemaleddin Efendi esaretten sonra alamadığı maaşını talep etmişti. Malta'da her ne kadar üst rütbeli subaylara rütbelerine göre muamele edilse de zaman zaman subaylara kötü davranıldığı da bir gerçektir. Subaylar, İsveç Konsoloslugu vasıtasıyla şikâyetlerini bildirmiş ve rütbelerine göre muamele yapılmasını talep etmişti.¹⁷⁴ Malta Adası, Osmanlı Devleti'nin gerek savaş gerekse sivil esirlerinin tutulduğu bir kamp görevi görmüştü. Söz konusu yere gönderilen esirler genellikle Osmanlı Devleti'nin önde kişileri idi.

¹⁷² Ali Çetinkaya, **Malta'dan Mefharet Hanım'a, Sürgün Mektuplar**, haz. Oktay Şimşek, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul, 2015.s.32-33.

¹⁷³ **BOA**, HR.SYS., 2249/64, 31 Aralık 1918; **BOA**, HR.SYS., 2211/72, 2 Temmuz 1920.

¹⁷⁴ **BOA**, HR. SYS. 2236/9, 23 Eylül 1919.

Malta'ya sürgün edilen subaylar Malta'daki İsveç konsolosluğuna başvurarak yakınmalarını Londra'ya ulaştırmaya çalışmışlardı. Esirler, Malta'ya varır varmaz İsveç konsolosluğuna dilekçeler vermeye başlamış, içlerinden Piyade Albayı olan bir subay 18 Haziran 1919 tarihli dilekçesinde, Malta'ya sürülürken kendisine kötü davranıldığından, gemide geceleri bile güvertede yatırıldığını belirtmiş ardından da Türkiye'deki İngiliz tutsaklarına böyle davranılmamış olduğuna dikkat çekmişti. Her ne kadar Albay'a savaş esiri muamelesi yapılmışsa da Mütareke zamanında tutuklanmıştı ve politikaya hiç karışmamış bir asker olduğu için neyle suçlandığının kendisine bildirilmesini istemişti. İkinci bir Albay da 20 Haziran 1919'de İsveç Konsolosluğu'na aynı yolda verdiği dilekçede çok kötü biçimde tutuklanıp sürüldüğünü ve Malta'ya sürülürken en gerekli eşyalarını almasına bile izin verilmediğinden yakınmıştı. Londra'daki İsveç Elçiliğince İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na iletilen bu dilekçeler oradan da Savunma Bakanlığı'na iletilmiş fakat söz konusu dilekçelerden bir yanıt alınamamıştı.¹⁷⁵

Türk esirler, tek tek verdikleri dilekçelerine bir karşılık alamadıklarını 12 Temmuz 1919'de Malta'daki İsveç Konsolosluğu'na 12 imzalı bir dilekçe vererek suçsuz olduklarını savunmuşlardı. Fakat bu toplu dilekçe de diğerleri gibi İsveç Elçiliğince İngiltere Dışişleri'ne iletilmesine rağmen herhangi bir cevap alınamamıştı. 26 Kasım 1920'de bu subay grubu İsveç konsolosluğu aracılığıyla dokuz imzalı bir dilekçe daha göndererek artık sürgün yaşamının dayanılmaz duruma geldiğini şu şekilde ifade etmişti:

“...iki yıl kadar önce, İngiliz makamlarınca evlerimizden alınarak tutsak edildik. İngiliz makamlarının bizleri tutsak etmeye ve Malta'da tutmaya hakları olmadığı kuşkusuzdur. Savaş tutsaklarına kötü davranmakla suçlandığımız anlaşılıyor. Böyle bir suçlama karşısında hakkımızda hiç değilse bir ön soruşturma yapılacağını ve suçluyla suçsuzun ayrılacağını umuyorduk. Hiçbir soruşturma yapılmadı ve bütün bu iki yıl boyunca hiçbirimize bir tek soru bile sorulmadı. Öteki düşman ülkelerin yurttaşlarından hiçbiri böyle bir muameleyle karşı karşıya kalmamıştır. Aynı suçtan sanık olarak tutulmuş ve önceleri Osmanlı ordusuna hizmet etmiş bir Alman mühendisiyle bir de Bulgar profesörü vardı. Serbest bırakıldılar ve kendilerine maaş ödendi. Bu durumumuza bir on verilmesi için sayısız başvurularımız oldu. Ama hiçbiri dinlenmedi. Bizler burada maddi, manevi ıstırap çekerken, dayanılmaz hayat pahalılığı karşısında hiçbir geçim olanağı bulunmayan ailelerimiz de büyük bir yoksulluğa düşmüşlerdir. Subay olduğumuz halde bize subay gibi

¹⁷⁵ NA, F.O. 371/4174/103812, 18 Haziran 1919; akt. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s.301-302.

davranılmıyor ve hiçbir maaş ödenmiyor. Bu dayanılmaz durum karşısında şunları önermekten başka çaremiz yoktur:

- 1- *Bizim durumumuzda olan başkaları gibi bizim de serbest bırakılmamızı*
- 2- *Derhal yargılanma şansının bize verilmesini*
- 3- *Yargılanmayacaksa, yavaş yavaş öldürülmek yerine derhal öldürülmemizi istiyoruz.”¹⁷⁶*

İsveç Elçiliği, 13 Aralık 1920’de bu dilekçeyi İngiltere Dışişlerine iletmesine rağmen yine bir cevap alınamamıştı.¹⁷⁷ Malta’daki İsveç konsolosluğu esirlerin dilekçelerini Londra İsveç Büyükelçiliği’ne iletmesine rağmen verilen dilekçelerden olumlu bir cevap alınamamıştı. Bu da Türk esirlerinin acı bir bekleyişle baş başa kalmasına neden olmuştu.

I. Dünya Savaşı devam ederken İsveç’in Osmanlı Devleti’ni temsil ettiği yerlerden biri de Ortadoğu’nun önemli merkezlerden biri olan Mısır idi. Osmanlı Devleti, savaş yıllarında Kahire’de bir komiserlik bulundurmaktaydı. Fakat savaşın şiddetlenmesi ve Osmanlı’nın bölgedeki yenilgileri üzerine buradaki komiserliğine son vererek evraklarını Kahire’deki İsveç Konsolosluğu’na bırakmıştı.¹⁷⁸ Mondros Mütarekesi’nin şartlarını tebliğ etmek için görevlendirilen Osmanlı subayı, Mısır’daki ve Medine’den Mısır’a gidecek olan esirlerin büyük ölçüde yardıma muhtaç olduklarını bildirmişti. Bunun üzerine Harbiye Nezareti parasından 100.000 Danimarka Kronu, Mısır’daki esirlere yardım edilmesi için Kahire’deki İsveç Elçiliği’ne gönderilmişti. Söz konusu para Mısır’da Osmanlı subayları tarafından kurulmuş olan yardım komitesine verilmesi ve burada en çok ihtiyaç duyan esirlere dağıtılması istenilmişti. Ayrıca bu paranın yeterli olmayacağı nazarı dikkate alınarak daha sonra 120.000 İsviçre Kronun daha gönderileceği belirtilmiş ve esirlerin ihtiyaçlarının bir nebze olsun karşılanmaya çalışılmıştı.¹⁷⁹

¹⁷⁶ NA, F.O. 371/4174/11908, 12.7.1919; NA, F.O. 371/5091/E.15628, 26.11.1920; akt. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s.303-304.

¹⁷⁷ Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s.304. Malta’daki esirler Ankara Hükümeti adına Kızılay temsilcisi Hamit Bey, İngilizlerle 23 Ekim 1921’de “tüme tüm” esasına göre esir değişimi antlaşmasını imzalamış fakat çeşitli aksaklıklardan dolayı gecikmiş ve 1 Kasım 1921’de Malta’daki esirler serbest bırakılmıştı. Taşkıran, **a.g.e.**, s.243.

¹⁷⁸ BOA, HR.SYS., 2092/12, 22 Ekim 1917.

¹⁷⁹ **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928**, s.29.

Osmanlı Devleti'nin eski bir toprağı olan Mısır, İngiliz hâkimiyetinden sonra 1922 yılında bağımsızlığını ilan etmişti. Lozan Antlaşması'nın imzalanması üzerine (24 Temmuz 1923) Türkiye, söz konusu antlaşma ile (16, 17, 18 ve 19. madde) Mısır üzerindeki “*sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini*” kabul etmişti. Mısır'daki İsveç Konsolosluğu, Türkiye menfaatlerini himaye etmeyi savaş sonrasında da sürdürmüştü. Bu arada Türkiye ile Mısır arasında konsolosluk işlemlerinin artması üzerine İsveç Kahire Konsolosluğu, Türkiye'den işlerin artması nedeniyle bir memur tayin edilmesini istemişti. Aynı talebi İsveç Elçiliğı de Türk dışışleri yetkililerine bildirmişti.¹⁸⁰

Türk Hükümeti de söz konusu talebi olumlu karşılamış ve Kahire'deki İsveç Elçiliğı'ne bir memur atanmasına karar vermişti. Fakat atamadan önce Türk Hariciyesi, Mısır'a bir konsolos vekili atamak için Kahire İsveç Elçiliğı vasıtasıyla Mısır Dışışleri'nin onayını istemişti. Yapılan yazışmalar üzerine Mısır Dışışleri'nin onayı alınarak İsveç Kahire Elçiliğı'ne konsolos yardımcısı olarak Hariciye Vekâleti Evrak Müdüriyeti dosya memurlarından Ahmed Nesib Bey Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın onayıyla atanmıştı. Kahire İsveç Elçiliğı, İstanbul'daki İsveç Elçiliğı vasıtasıyla Ahmed Nesib Bey'in 7 Şubat'tan itibaren Kahire'de görevine başladığını Türk Hariciye'sine bildirmişti.¹⁸¹ Böylece İsveç Kahire Elçiliğı ve Konsolosluğu'nda artan Türk konsolosluk işlemleri Ahmed Nesib Bey'in atanması ile bir rahatlama yaşamış ve ileride Mısır'da açılacak Türk temsilcililiğı için de bir hazırlık olmuştu.

Kahire'deki İsveç Elçiliğı, Türk konsolosluk işlerinin yürütülmesinde önemli bir rol üstlendiğı gibi Suriye ve Filistin'de de Türk menfaatlerini korumuştur. Örneğin İstanbul'daki İsveç Elçiliğı'nin seyr ü sefer (gidiş-geliş) talimatnamesini talep etmesi üzerine Türk Hariciyesi, İstanbul Murahhaslığı vasıtasıyla 1924 yılında Mısır, Filistin ve Suriye'deki İsveç diplomatik temsilciliklerine 1924-1925 yıllarına ait yeni seyr ü sefer talimatnamesinin (Türkçe ve Fransızca olarak) göndermişti.¹⁸² Yine aynı yıl içinde Mısır'da Türk tütünlerinden alınan gümrük vergisiyle ilgili yazı Kahire İsveç

¹⁸⁰ BOA, HR.İM., 90/60, 4 Aralık 1923; BOA, HR.İM., 22/190, 4 Aralık 1923.

¹⁸¹ BOA, HR.İM., 97/14, 1 Şubat 1924; BOA, HR.İM., 97/10, 9 Şubat 1924; BCA, 30.11.1/2.7.14, 1-3, 17 Aralık 1923.

¹⁸² BOA, HR.İM., 92/22, 18 Aralık 1923; BOA, HR.İM., 112/71, 9 Ağustos 1924; BOA, HR.İM., 117/37, 17 Eylül 1924; BOA, HR.İM., 125/92, 9 Aralık 1924.

Elçiliği'ne iletilmişti.¹⁸³ Kahire İsveç Elçiliği, Türkiye'nin menfaatlerini korumak ve konsolosluk işlemlerini yürütmekle mükellefti. Fakat Kahire İsveç Elçisi izine ayrıldığı zaman ve görevinde bulunmadığı zamanlarda ya Kahire'deki Danimarka Elçisi ya da İsveç'in İskenderiye'deki konsolosluğu işleri vekâleten yürütmüştü. Örneğin Haziran 1924'te İsveç'e gidecek olan Kahire Elçisi Bilt'in yerine İskenderiye Konsolosluğu Türkiye'nin menfaatlerini üstlenmişti.¹⁸⁴

Kahire İsveç Elçiliği, Lozan Antlaşması yürürlüğe girdikten sonra Türkiye ile Mısır arasında siyasi ve konsolosluk işlerinin kurulması imkânı doğduğu için artık Mısır'daki işleri bizzat Türkiye'nin üstlenmesini talep etmişti. Bunun üzerine sekiz yıldan beri Kahire'de Türk menfaatlerini koruyan İsveç Elçiliği yerine Mart 1925'ten itibaren doğrudan doğruya Türkiye Cumhuriyeti üstleneceği bildirilmişti.¹⁸⁵ Türk Hariciyesi, İstanbul Temsilciliği ve İstanbul'da İsveç Elçisi Wallenberg vasıtasıyla Kahire İsveç Elçiliği'ne verdiği cevabi notada Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Mısır ile siyasi ilişkilerinin yakında kurulacağını haber vermişti.¹⁸⁶

Türkiye-Mısır ilişkilerinin başlamasında Kahire İsveç Elçiliği, önemli bir rol üstlenmişti. Mısır Hükümeti, siyasi ilişkilerin başlaması üzerine Şubat 1925'te Ankara'ya ilk elçi olarak Mohammed Heddaya Paşa'yı atayınca Türk Hariciyesi de Kahire'ye bir elçi atamak için harekete geçmişti. Türk Hariciyesi, Kahire'ye Tahran Elçisi Muhiddin (Akyüz) Paşa'yı Orta Elçi olarak atamak için İsveç Kahire Elçisi Bild vasıtasıyla agremen talebinde (demande d'agrement) bulunmuştu.¹⁸⁷ Yapılan yazışmalar üzerine Muhiddin Paşa, 21 Nisan 1926 tarihinde Kahire'de güven mektubunu sunarak görevine başlamıştı. Böylece Türkiye-Mısır diplomatik ilişkilerinin başlamasında Kahire İsveç Elçiliği, katkıda bulunmuş ve iki ülke arasında

¹⁸³ **BOA**, HR.İM., 100/99, 26 Mart 1924. Aynı tarihlerde Kahire İsveç Elçiliği'nin talebi üzerine konsolosluk nizamnamesi de Mısır'a gönderilmişti. Bkz. **BOA**, HR.İM., 100/19, 18 Mart 1924. İsveç Kahire Elçiliği ve konsoloslukları sadece Türk tarafının talimatlarını yerine getirmemiş aynı zamanda Mısır Hükümeti'nin isteklerini de Türkiye'ye iletmisti. Örneğin Mısır Hariciyesi, Mersin'de vefat eden Jean Emile Khokaz adındaki kişinin veraset envanterini çıkarmak için İsveç Kahire Elçiliği vasıtasıyla söz konusu kişinin ölüm belgesini talep etmişti. Türkiye de bu duruma olumlu cevap vererek söz konusu kişinin belgesini İsveç Kahire Elçiliği'ne göndermişti. **BOA**, HR.İM., 95/54, 21 Ocak 1924.

¹⁸⁴ **BOA**, HR.İM., 92/36, 20 Aralık 1923; **BOA**, HR.İM., 108/35, 18 Haziran 1924. İsveç'in Kahire Elçisi Bildt'in izinden dönerek görevine başladığı dair bkz. **BOA**, HR.İM., 245/77, 4 Kasım 1924.

¹⁸⁵ **BOA**, HR.İM., 131/73, 7 Şubat 1925.

¹⁸⁶ **BOA**, HR.İM., 132/70, 16 Şubat 1925.

¹⁸⁷ **BOA**, HR.İM., 147/40, 18 Haziran 1925.

aracı rolü üstlenmişti. 1917'den 1926 yılına kadar yaklaşık dokuz yıl Türkiye'yi hem İsveç Kahire Elçiliği hem de konsoloslukları temsil etmişti. Türkiye Cumhuriyeti, 1926 yılından itibaren Osmanlı'nın eski bir toprağı olan Mısır'da doğrudan doğruya Orta Elçilik olarak temsil edilmeye başlanmıştı.

İsveç'in Osmanlı topraklarında çıkarlarını koruduğı ülkelerden biri de Bulgaristan idi. Bulgaristan'ın imzaladığı Selanik Mütarekesi'yle (27 Kasım 1918) Müttefik Devletler ile ilişkilerini kesmişti. Hariciye Nazırı Mehmet Reşid Paşa, İstanbul'daki Bulgar Elçisi Koliçev'a 28 Kasım 1918 tarihinde bir nota vererek, görevine son verilmesini, İzmir ve Edirne'deki Bulgar konsolosluk temsilciliklerinin kapatılmasını istemişti. Bulgaristan da 17 Aralık 1918 tarihinde bir nota vererek Sofya'daki Osmanlı Devleti'nin Elçisi Safa Bey ile Varna, Burgaz ve Rusçuk'taki Türk konsolosluk temsilciliklerini kapatarak ülkeyi terk etmeleri istenmişti. İki ülke arasındaki ilişkilere zorunlu bir şekilde son verilince savaş sırasında tarafsız kalmış olan İsveç ve İspanya iki ülke nezdinde temsilcilik görevini üstlenmişlerdi. Osmanlı Devleti nezdinde Bulgaristan'ı İstanbul'daki İsveç Elçiliği, Bulgaristan nezdinde Osmanlı Devleti'nin de Sofya'daki İspanya Elçiliği temsil etmişti.¹⁸⁸

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanması ile Osmanlı Devleti, Müttefik Devletler (Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan) ile tüm ilişkilerini kesmeyi zaten kabul etmişti. İstanbul'daki İsveç Elçiliği, 6 Ocak 1919 tarihinde Bulgaristan'ın menfaatlerini korumayı üstlendiğini Osmanlı Hükümeti'ne bir nota ile bildirmişti. Osmanlı Devleti'nin de uygun görmesiyle İsveç, Bulgar Elçilik binasının kapısına kendi armasını asmış ve elçiliğe de İsveç bayrağı çekilmişti. Bulgaristan ile ilgili bölümde iki Bulgar memur vatandaşlarının vize ve pasaport işlerini yürütmekle görevlendirilmişti. İsveç vatandaşlarının sahip olduğu haklara Bulgar vatandaşları da sahip olmuştu.¹⁸⁹ İsveç, savaş sırasında takip etmiş olduğu tarafsızlık politikasını savaş sonrasında da sürdürerek çeşitli ülkelerin menfaatlerini korumuştur. Bu da İsveç'i uluslararası konjonktürde bir yer edinmesini sağlamıştı.

Bulgar Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov, 19 Haziran 1923'te İstanbul'daki İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg'e bir mektup göndererek, İsveç'in temsil

¹⁸⁸ Pars Tuğlacı, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri**, Cem yay., İstanbul, 1984, s.118.

¹⁸⁹ BOA, HR.SYS.2120/30, 6 Ocak 1919; Tuğlacı, **a.g.e.**, s.118.

ettiği Bulgar Temsilciliği'nin kapandığını ve Bulgaristan Hükümeti'nin Türk Hükümeti ile doğrudan resmi diplomatik ilişkilerde bulunmak istediğini bildirmişti. TBMM İstanbul Temsilcisi Dr. Adnan (Adıvar) Bey, 5 Temmuz 1923'te Ankara Hükümeti'nin Bulgar delegasyonun yarı resmi durumunu kabul ettiğini bildirmişti. Ankara Hükümeti'nin onayı üzerine 7 Temmuz 1923'te İsveç Elçiliği de Bulgar şubesinin tasfiye edildiğini resmen açıklamıştı.¹⁹⁰ 1918-1923 yılları arasında Bulgaristan'ın Türkiye'deki menfaatlerini İstanbul'da İsveç Elçiliği üstlenmişti. İki ülke arasındaki ilişkiyi İstanbul'daki İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg yürütmüştü. Wallenberg, İsveç'i hem İstanbul'da hem de Sofya'da temsil etmişti. Daha önce iki müttefik devlet olan Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler kısa bir süre sonra başlamış ve dostluk antlaşması ile ilişkiler açısından önemli bir adım atılmıştı.

İsveç'in İstanbul'da temsil ettiği ülkelerden biri de I. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştirecek ülke olan ABD idi. ABD, 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan ederek tarafsızlığına son vermişti. Amerika, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini sürdürmek istese de Hariciye Nazırı Halil (Menteşe) Bey 20 Nisan 1917'de ABD Büyükelçiliği'ne bir nota vererek diplomatik ilişkileri kesmek zorunda kaldığını bildirmişti. Gerekçe olarak da ABD'nin Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan etmeseydi. Bu notadan sonra Osmanlı Devleti Washington'daki, ABD de İstanbul'daki elçiliğini kapatmıştı. Amerikalı misyonerler savaş sırasında Osmanlı topraklarında kalmaya devam etmiş ve fahri diplomatlar olarak faaliyet göstermişti.¹⁹¹ Savaş süresince ABD ve Osmanlı Devleti birbirlerine savaş açmamış sadece ilişkilerini sonlandırmışlardı.

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin kesilmesi üzerine İsveç'in İstanbul'daki Elçiliği, Babıali Hükümeti'ne 25 ve 27 Nisan 1917 tarihli yazıda ABD'nin menfaatlerini korumayı üstlendiğini bildirmişti.¹⁹² İlişkilerin kesilmesiyle ABD vatandaşları Osmanlı topraklarını terk etmiş fakat bazı Amerikalı misyoner ve vatandaşlar kalmaya devam etmişti. Savaşın son aylarında Osmanlı topraklarında bulunan Amerikan vatandaşların Amerika'ya dönmek istedikleri İstanbul'daki İsveç

¹⁹⁰ Tuğlacı, **a.g.e.**, s.130.

¹⁹¹ Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge, Ankara, 2001, s. 387-388.

¹⁹² **BOA**, HR.HMŞ.İŞO., 111/12, 2 Nisan 1917.

Elçiliği vasıtasıyla Osmanlı Hariciyesine sözlü notayla bildirilmişti. Ayrıca notada Tebriz’de bulunan Amerikalı misyonerlerin Osmanlı kuvvetlerince tutuklandıkları ve bu misyonerlerin serbest bırakılmaları talep edilince Osmanlı Hükümeti de söz konusu misyonerleri serbest bırakarak topraklarından geçmelerine izin vermişti.¹⁹³

Amerika’da ise Türk menfaatlerini korumayı yine tarafsız bir ülke olan İspanya üstlenmişti. Bu arada daha önce Amerikan Elçiliği’nde görev yapan Osmanlı vatandaşlarının İsveç ve Hollanda Elçiliklerinde tekrar istihdam edilmesine Osmanlı Devleti uygun görmemişti.¹⁹⁴ Babıali, güvenlik gerekçesiyle daha önce ABD Elçiliği’nde çalışan kişileri güvenlik gerekçesiyle tarafsız ülke olan İsveç ve Hollanda Elçiliklerinde çalışmalarına izin vermemiştir. 1917’den 1927 yılına kadar Türk-Amerikan ilişkileri, İsveç Elçiliği üzerinden sürdürülmüştü. 1927 yılında yeni ABD Elçisi’nin Türkiye’ye atanması ile on yıl aradan sonra Türk-Amerikan ilişkileri tekrar kurulmuştu.

Mondros Mütarekesi’nin 23. maddesi gereğince Osmanlı Devleti, eski müttefiki Almanya ile tüm ilişkilerini kesmek zorundaydı. 5 Aralık 1918 tarihinde Sadrazam Tevfik Paşa’ya verilen yazıda Almanya’nın Türkiye’deki menfaatlerini İstanbul’daki İsveç Elçiliği’nin üstlendiğini ve İsveç İzmir Konsoloslugu’nun memuriyetinde Alman menfaatinin korunacağı bildirilmekteydi. Söz konusu durumu İsveç Elçiliği de 18 Aralık’ta Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa’ya bildirmişti.¹⁹⁵

Almanya’nın Türkiye’deki menfaatlerini üstlenen İsveç Elçiliği, Alman mallarıyla ilgilenmiş ve korumaya almıştı. Örneğin Alman Elçiliği’ne ait olan gemi Haliç Fener İskelesi’nde demirlenmişti. Alman Elçilik personelinin Almanya’ya dönmesi üzerine söz konusu gemi İsveç Elçiliği’nin hizmetine bırakılmıştı. Bunun üzerine gemiye İsveç bayrağının çekileceğini Osmanlı Hariciyesi’ne İsveç Elçiliği tarafından 10 Aralık 1918’de sözlü bir notayla haber verilmişti.¹⁹⁶

¹⁹³ BOA, HR.SYS., 2092/19, 12 Ekim 1918.

¹⁹⁴ BOA, HR.SYS., 2267/73, 1 Ağustos 1917.

¹⁹⁵ BOA, HR.SYS., 2120/28, 5 ve 18 Aralık 1918; İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)*, C.1, TTK yay., Ankara, 2000.s.14.

¹⁹⁶ BOA, HR.SYS., 2461/43, 10 Aralık 1918.

İstanbul'daki İsveç Elçiliği, 1918'den 1924 yılına kadar Almanya'nın menfaatlerini Türkiye'de himaye etmişti. Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan sonra Mondros'un bağlayıcı maddelerinden kurtulmuş ve Almanya ile diplomatik ilişki kurmak için harekete geçmişti. İstanbul'daki İsveç Orta Elçisi Wallenberg, Ankara Hükümeti'nin İstanbul Temsilcisi Dr. Adnan Bey ile yaptığı görüşmede Almanya ile ilişki kurmak arzusunda olup olmadığını sormuştu. Adnan Bey de 3 Aralık 1923'te Wallenberg'e Almanya ile bir dostluk antlaşması imzalandıktan sonra diplomatik ilişkilerin yeniden kurulabileceğini söylemişti. Wallenberg de söz konusu durumu İsveç Dışişleri'ne yazmış oradan da Stockholm'deki Alman Elçisi Rudolf Nadolny'e bildirilmişti. Ankara'nın başkent olmasıyla İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, Ankara'ya Büyükelçi atamayacaklarını açıklamıştı. Alman Hükümeti de ilk adımı atıp söz konusu büyük devletlerin tepkisini çekmek istememişti. Nitekim İsveç'in Ankara'ya taşınmasını istemeyen Wallenberg, Almanya'nın da "ihtiyatlı bir bekleyiş" içinde olmasını önermişti. Kısa bir süre sonra Alman Hükümeti, iki ülke arasında bir dostluk antlaşması yapması için Dr. Hans Freytag'ı görevlendirmişti. Freytag, Türkiye'ye gelince İsveç Elçisi Wallenberg yardımcı olacaktı ve İstanbul Temsilcisi Adnan Bey ile görüşmeler yapılacaktı. Antlaşmanın imzalanması için görüşmeler 26 Şubat 1924'te Ankara'da başlanmış ve 3 Mart 1924 tarihinde de Almanya-Türkiye Dostluk Antlaşması imzalanmıştı.¹⁹⁷ Böylece yaklaşık sekiz yıldır Almanya ile Türkiye arasında kopuk olan ilişkiler dostluk antlaşmasıyla yeniden başlamıştı. Söz konusu ilişkilerin kurulmasında İsveç Elçisi Wallenberg de önemli katkılar sağlamıştı.

Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nın imzalanması üzerine İsveç Elçisi Wallenberg, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İstanbul Temsilciliği'ne 18 Mart 1924'te verdiği gizli yazıda Almanya'nın, Stockholm Elçisi Rudolf Nadolny'i Türkiye'ye elçi olarak tayin etmek isteğini bildirmiş ve bunun için AGREMAN talebinde bulunmuştu.¹⁹⁸ Ayrıca söz konusu antlaşmanın karşılıklı tasdiki için İsveç Elçisi Wallenberg görevlendirilmişti. 1 Mayıs 1924'te İstanbul'da Cumhuriyet Hükümeti

¹⁹⁷ BOA, HR.İM.. 22/170, 27 Kasım 1923; Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, TTK yay., Ankara, 1991.s.6-9. Freytag ve Holstein'in Ankara seyahati için bkz. BOA, HR.İM., 238/145, 23 Şubat 1924. Alman Elçiliği Müsteşarı Holstein, Ankara'da elçiliklere verilecek araziye görmek üzere Ankara'ya gitmek azusunda bulunduğunu İsveç Elçisi Wallenberg aracılığıyla talep etmişti. BOA, HR.İM., 22/189, 4 Aralık 1923.

¹⁹⁸ BOA, HR.İM.. 239/70, 18 Mart 1924.

adına Dr. Adnan Bey, Alman Hükümeti adına da İsveç Elçisi Wallenberg, Holstein ve bir Alman yetkilinin katıldığı mütevazı bir törende dostluk antlaşmasının onay belgeleri karşılıklı değiştirilmişti.¹⁹⁹

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, talep edilen agremanı 8 Mayıs 1924 tarihinde vermiş ve kısa bir süre sonra da Nadolny, İstanbul'a gelmişti. Nadolny'i Haydarpaşa Garı'nda İsveç'in İstanbul Elçisi Wallenberg karşılamış ve beraberce Alman Elçiliği'ne geçilmişti. Elçilikte; Elçi Müşaviri Holstein, personel, tercüman, kavaslar ve hamallar tarafından karşılanmıştı. Elçilik salonunda devir teslim töreni yapılarak 1918 yılından itibaren dalgalanan İsveç bayrağı indirilip yerine yeniden Alman bayrağı çekilmişti. Törende Nadolny'nin konuşmasından sonra İsveç Elçisi Wallenberg'e kraliyet porselen bir vazo takdim etmişti. Bunun üzerine Wallenberg de Nadolny'e teşekkür ederek kendisine manen maddeten destek olacağını söylemişti.²⁰⁰ Nadolny'nin Türkiye gelmesi üzerine İsveç Elçiliği'nden İstanbul Temsilciliği'ne verilen yazıda Alman menfaatlerini himaye eden İsveç Elçiliği'nin görevine son verdiği ve artık Alman Elçisi Rudolf Nadolny'nin kendi ülkesini temsil edeceğini bildirmişti.²⁰¹ Böylece 1918'den 1924'e kadar Almanya'nın Türkiye'deki menfaatlerini koruyan ve iki ülke arasında dostluk antlaşması yapılarak ilişkilerin yeniden başlamasına katkıda bulunan İsveç Elçiliği, tarafsızlık politikası gereği hareket etmişti.

İsveç, I. Dünya Savaşı'nda her ne kadar Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası takip etmişse de uluslararası konjonktürdeki saygınlığını tam anlamıyla kaybetmemişti. Bu durumu gerek savaş sırasında gerekse de savaş sonrasında çeşitli ülkelerin menfaatlerinin korunması için İsveç'e başvuru yapıldığını görmek mümkündür. Türkiye'deki İsveç Elçiliği, sadece ABD, Bulgaristan, Almanya değil Belçika ve Sırbistan'ın da menfaatlerini himaye etmişti. Ayrıca İsveç, gerek Türk kamuoyunun gerekse Türk Kızılayı'nın da takdirini kazanmıştı. Çünkü İsveçli yetkililer, İngiltere, Mısır, Malta ve Rusya'da bulunan Türk esirlerine önemli yardımlarda bulunmuş ve esirlerin ülkelerine dönmelerini sağlamıştı. Savaştan sonra

¹⁹⁹ Koçak, **Türk-Alman İlişkileri**, s.9.

²⁰⁰ Koçak, **Türk-Alman İlişkileri**, s.10-11; Ahmet Özgiray, “*Rudolf Nadolny'nin Hayatı*”, **19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu, Bildiriler**, Samsun, 2000, s.326-327.

²⁰¹ **BOA**, HR.İM.. 241/81, 21 Haziran 1924.

da Türkiye'nin temsil edilmediği ülkelerde İsveçli diplomatlar, Türkiye'nin menfaatlerini korumaya devam etmişti.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TBMM HÜKÜMETİ-İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1920-1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılmasıyla birlikte, diplomatik ve siyasi ilişkilerin gelişimi açısından bir dönüm noktası yaşadığı görülmektedir. Bu bakımdan, TBMM Hükümeti'nin dış ilişkilerinin devreye girmesiyle, 1920-1922 yılları arasında olağanüstü şartlardan dolayı Türk topraklarında iki Dışişleri teşkilatı faaliyet göstermekteydi: Birincisi Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da Hariciye Nezareti, ikincisi ise Ankara'da TBMM Hükümeti'nin Hariciye Vekâleti idi. Bu durum gerek dışişlerinde gerekse de içişlerinde iki başlılığa neden olmakta ve özellikle TBMM Hükümeti'nin varlığı yabancı devletler nezdinde tartışma konusuydu. Fakat 1930'lu yıllara kadar küçük Avrupalı devletler, TBMM Hükümeti ile doğrudan diplomatik ilişki kurmaktan ziyade, büyük devletlerin ilk adımı atmasını beklemiştir.

TBMM Hükümeti ile ilk ilişki kuran Batılı devletlerden biri İsveç Krallığı idi. İsveç, I.Dünya Savaşı'na girmeyerek tarafsız bir politika izlemiş ve savaş sonrasında uluslararası arenada önemli bir güç olmak istemişti. Fakat bunu yaparken “daimi tarafsızlık”²⁰² politikasını da devam ettirmeye özen göstermişti. Siyasi durum böyleyken İsveç, ulusal çıkarlarını korumak için diğer devletlerle dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştı. İsveç ve TBMM Hükümeti'nin birbirleriyle ilişki kurmasının nedenleri sıralanacak olursa:

- 1- Siyasi ilişki kurdukları ülke sayısını artırarak uluslararası sistemde yer edinmek ve dünya barışına katkıda bulunmak isteği,
- 2- İki ülke arasında 18.yüzyıla kadar dayanan uzanan ilişkilerin devam ettirilmek istenmesi,

²⁰² Daimi tarafsızlık (permanent neutrality), devletlerin savaş ve barışta benimsemiş olduğu tarafsız dış politika stratejisidir. Buna göre daimi tarafsızlık uygulamakla bir devlet, kendi ülke bütünlüğünün diğer devletlerce garanti edilmesi karşılığında savaş ilan etme ya da savaşa yol açabilecek antlaşmalara taraf olma politikalarından vazgeçmiş olmaktadır. Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç, İstanbul, 2009.s.358.

- 3- Türkiye'nin İsveç için Ortadoğu'ya açılan bir kapı olması,
- 4- Her iki ülke için önemli olan ekonomik ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtmak,
- 5- Özellikle TBMM Hükümeti açısından uluslararası arenada varlığını kabul ettirmek gerekli olduğundan, bu çerçevede İsveç'in diplomatik ilişkiler geliştirmeye çalışması sayılabilir.

İsveç Krallığı, diplomatları aracılığıyla Anadolu ve İstanbul'daki gelişmelerden haberdar olmuştu. Einar Af Wirsén, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesini şu şekilde ifade etmekteydi: *"Bu olay Türk halkına elektrik şoku gibi geldi. Batı kıyısına büyük devletlerin yerleşmesi kabul edilebilirdi ama Yunanlılara bırakılması son derece onur kırıcı idi."*²⁰³ Wirsén'nin ifade ettiği gibi Yunan işgali şok etkisi yapmış ve Milli Mücadele'nin başlamasını adeta tetiklemiştir. Yunanlılar'ın İtilaf devletlerinin aksine, bölgeyi önce işgal ardından ilhak etmek istemesi ve Türk halkına karşı katliamlara girişmesini İsveçli diplomatların raporlarında da görmek mümkündür.

Af Wirsén, devamında İstanbul'daki mitinglere değinmiş ve özellikle kadınların meydanlara çıkmasını etkileyici bulmuş ve şu sözlerle duygularını aktarmıştı: *"Tam bir düzen ve ağırbaşlılık içinde gerçekleşen mitingler son derece etkiliydi. İlk kez kadınlar meydanlarda cesaret ve vatanperverlik çağrısında bulunarak, o güne kadar bilinmeyen bir şeyi gerçekleştirdiler."*²⁰⁴

İsveç Askeri Ataşesi Wirsén, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarından haberdar olduklarını belirterek ve kendisine bir hisse çıkararak şu iddialı yorumu yapmıştır: *"Kolmodin ile birlikte Anadolu'daki faaliyetler konusunda iyi bilgilendirilebilen tek Avrupalı idik."* Gerçekten de Wirsén ve Kolmodin gerek iletişim kanallarıyla ve gerekse de TBMM yetkileri tarafından bilgilendirilmişti. Türkiye'de meydana gelen olayları objektif bir şekilde Stockholm'e göndermeye çalışan Kolmodin²⁰⁵ aynı zamanda Orta Elçi Wallenberg'in de en yakın yardımcısı idi.

²⁰³ Kaj Falkman, **Türkiye/Uç Beyi, İstanbul'daki İsveç Konağından Bakışlar**, Çev: Gülseren Ergün, Cem yay., İstanbul, 2001.s.33.

²⁰⁴ Falkman, **a.g.e.**, s.33.

²⁰⁵ Wirsén, Kolmodin'i tanımlarken şu ifadelere yer vermiştir: "Kolmodin gibi her türlü politik duygusallıktan uzak kişilikle çok ender karşılaştım". Falkman, **a.g.e.**, s.36.

Babîâli ve İstanbul'daki yabancı diplomatlar Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını *"Anadolu'daki haydutlar"* olarak tanımlarken Kolmodin şu gerçekçi tespitle bulunmuştu: *"sultanlar uluslararası ilişkilerde yönettikleri halk ile ülkeyi unuttular"* yargısında bulunmuştur.²⁰⁶

TBMM ile İsveç arasındaki resmi ilişkilerin başlangıcı için Lozan Konferansı'ndaki diplomasiyi hatırlamak gerekirse de, gayri resmi etkileşim kapsamında ise rapor sunumu, gizli görüşme ya da fikir alışverişinde bulunma şeklinde muhtelif kanalların devreye sokulduğu görülmektedir. Örneğin, 1 Temmuz 1919'da İsveç Elçisi Per Gustaf August Cosswa Anckarsvård ve elçiliğin tercümanı Johannes Kolmodin tarafından İstanbul'da hazırlanan rapor Stockholm'e bildirilmişti. Bu rapor, Milli Mücadele'nin başlamasıyla Mustafa Kemal hakkında Stockholm'e gönderilen ilk rapor olma özelliğini taşımaktaydı. Raporda Türklerin yabancı işgaline karşı Anadolu'da etkin bir direniş başlattıkları haberi verilmiştir. İstanbul'daki İsveç Askeri Ataşesi Af Wirsén ve Tercüman Kolmodin gerek Anadolu'da gerekse de İstanbul'da gelişmeleri yakından takip ederek Stockholm'e bildirmişti. 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi ve 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi kararları da İsveç dışişlerine gönderilmişti.²⁰⁷ Sivas'taki Heyet-i Temsiliye, kongrenin kararlarını bizzat İsveç'in İstanbul Elçiliği'ne ve diğer devletlere bildirmişti.

Ankara'daki TBMM Hükümeti henüz Avrupalı devletler tarafından resmi olarak tanınmamıştı. Dolayısıyla İsveç de diğer Avrupalı devletler gibi Ankara Hükümeti ile ilişki kurmaktan kaçınmış fakat Anadolu'daki gelişmeleri İstanbul'daki temsilciliği vasıtasıyla yakından takip etmişti. Gerek Batı Avrupa ülkelerinde gerekse İskandinav ülkelerinde geçmişten gelen olumsuz bir Türk imajı bulunmaktaydı. Bu imajı bir nebze olsun düzeltmek için İttihat ve Terakki önderlerinden Talat Paşa, İskandinav seyahatine çıkmıştı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra yurtdışına giden İttihat ve Terakki önderlerinden Talat Paşa, Almanya'da çeşitli siyasi faaliyetlere girişmişti. Talat Paşa, Berlin'de bir süre siyasi faaliyetler yürüttükten sonra bu çerçevede Almanya içerisinde çıktığı

²⁰⁶Falkman, **a.g.e.**, s.35-36.

²⁰⁷ Sture Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul, İstanbul'da Bir İsveç Sarayı**, YKY, İstanbul, 2001, s.110. Kolmodin'in fotoğrafı için bkz. Ek-1.

seyahattan sonra diğer Avrupa ülkelerine de gitmeye karar vermişti. Bunun için kendisine- Hilal-i Ahmer Murahhası olduğuna dair- bir pasaport temin etmişti. Pasaport, İsveç ve Danimarka Elçilikleri'ne vize ettirildikten sonra ilk defa söz konusu ülkelere gitmişti. Talat Paşa'nın seyahatinin amacı İsveç ve Danimarka siyasi liderleri ve ileri gelenleriyle görüşerek Türkiye'ye karşı isnat edilen düşüncelerin doğru olmadığını ispat etmektir.²⁰⁸ Talat Paşa'nın İsveç ve Danimarka seyahatini İngiliz istihbaratı da yakından takip etmişti. Talat Paşa, Stockholm'de iken İngiliz istihbaratı tarafından tanınmış önce Berlin yolunda sonra da Berlin'de tutuklamayı düşünmüşlerdi. Fakat İngilizler, Almanlarla bir takım sorunlara yol açabileceğinden dolayı Talat Paşa'yı tutuklamadan vazgeçmişlerdi. Tutuklamak yerine Talat Paşa ve diğer İttihatçıların gerek yurtdışı temasları gerekse görüştükleri kişiler gözetim altında tutularak amaçlarının ne olduğu öğrenilmeye çalışılmıştı. İngiliz istihbaratının daha önce elde ettiği bilgilere göre Talat Paşa ve İttihatçılar, bir yandan Müslüman ülkelerden Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Kurtuluş Savaşı için destek elde etmeye çalıştıkları diğer taraftan da Ankara Hükümeti'nden sığınma isteme niyetinde oldukları yönünde bilgiler bulunmaktaydı.²⁰⁹ Nitekim Talat Paşa'nın girişimiyle Berlin'de açılan Şark Kulübü de Türk, Mısırlı, Hintli, Çinli, Azeri, Tunuslu, Suriyelilerden oluşmaktaydı. Kulübün amacı şark hakkında yayınlara yer vermek ve propaganda yapmaktı.²¹⁰ Talat Paşa'nın İsveç ziyareti ne kadar etkili olduğu tartışma konusudur fakat İskandinavya'da yoğun bir şekilde İttihatçılar aleyhinde yayınlar bulunmaktaydı. Özellikle İttihat ve Terakki'nin yönetimi sırasında Sevk ve İskân Kanunu'nun çıkartılmış olması İsveç ve Danimarka'da olumsuz bir Türk algısının oluşmasına da neden olmuştu.

İstanbul'daki İsveç Elçisi Wallenberg, Anadolu'daki Milli Mücadele'yi yakından takip etmiş ve Türk çevrelerinde de sevilen bir diplomat olmuştu. Türkiye'nin İsveç ve İskandinavya'da tanıtılmasında Wallenberg'in önemli rolü oldu. Ahmet Şükrü Esmer'in iddia ettiğine göre Milli Mücadelenin kazanılacağına dair ilk kehanette bulunan Elçi Wallenberg idi. *“Yeni Türkiye'yi İsveç'e ve İsveç vasıtasıyla bütün İskandinavya'ya tanıtan Orta Elçi Wallenberg idi. Büyük harpten sonra*

²⁰⁸ Arif Cemil Bey'in Hatıraları, Sürgün Hayatlar, haz. H.E.Oksačan, Emre yay., İstanbul, 2005, s. 39-40.

²⁰⁹ Mim Kemal Öke, *The Armenian Question*, TTK yay., Ankara, 2001, s.262.

²¹⁰ Arif Cemil Bey'in Hatıraları, s.61-63.

İstanbul'a orta elçi olarak geldiği zaman Milli Mücadele en hararetli bir safhasına girmiş bulunuyordu. Wallenberg, milli davamızı derhal anladı. Davamızın muvaffakiyetle neticeleneceği hakkında ilk kehanette bulunan elçidir. Büyük Taarruz, Mudanya, Lozan, Cumhuriyet ilanı... Wallenberg, bütün bunları ve bunları takip eden inkılap safhalarını derin bir sempati ile takip etti."²¹¹ TBMM hükümeti ile İsveç hükümeti arasında resmi ilişkilerin başlaması, Lozan Antlaşması sonrasına kaldı. Çünkü halen İstanbul'da Osmanlı Hükümeti işlevine devam etmekteydi. Fakat TBMM Hükümeti, dış ilişkilerini İstanbul'daki Dersaadet Murahhaslığı (İstanbul Temsilciliği) vasıtasıyla yürütmekteydi. Dersaadet Murahhaslığı'nın görevi ise: Ankara Hükümeti ile yabancı devletler arasında ikili ilişkileri başlatmak ve TBMM Hükümetinin tanınmasını sağlamaktı.

Mondros Ateşkesi Türkiye'yi savaştaki müttefikleriyle olan ilişkilerini kesmek zorunda bırakmıştı. Mütareke'deki madde sıkı bir biçimde uygulanmış ve Bulgaristan ile kurulacak diplomatik ilişkileri de içine alacak şekilde genişletilmişti. Hiçbir İstanbul Hükümeti de eski ilişkilerin yeniden canlandırılmasına yönelik bir girişimde bulunmamıştı.²¹² İstanbul Hükümeti'nin dış ilişkileri, etkili politika izleme anlamında hemen hemen yok denecek düzeydeydi. Aslında İstanbul Hükümeti sadece İstanbul ve civarında, Müttefiklerin işgali altında bulunan ve Müttefik Yüksek Komiserleri'nin faaliyetlerini büyük ölçüde denetim altında tuttuğu ve bu hükümetin bağımsız bir politika izlemesini imkânsız hale getirdiği bölgede hüküm sürmekteydi.²¹³ İstanbul Hükümeti'nden doğan boşluğu TBMM Hükümeti doldurmaya çalışmıştı. İsveç Krallığı ise tarafsız bir ülke durumunda kalmış ve resmi olarak TBMM yerine İstanbul Hükümeti'ni resmi olarak tanımayı tercih etmişti.

²¹¹ Ahmet Şükrü Esmer, "Bir Dost Kaybettik", **Ulus**, 23 Mart 1937, s.3.

²¹² **NA**, FO, E 5233/1/44, 27 Nisan 1921, s.16-19.

²¹³ **NA**, FO, E 4988/4988/44, 8 Mayıs 1922, s.21.

2.1. Stockholm Elçiliğine Galip Kemali (Söylemezoğlu) Beyin Osmanlı Hükümetince Atanması

Stockholm Sefareti yaklaşık bir yıl kapalı kaldıktan sonra Hariciye Nazırı Safa Beyin talimatı ile 14 Haziran 1921 tarihinde Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey, tayin edilmişti. 3 Temmuz 1921 tarihinde G. Kemali Beyin Stockholm'e gelmesiyle Osmanlı Sefareti yeniden faaliyete geçmişti. Kemali Bey, İsveç Kralı V. Gustav'ın huzuruna çıkmadan önce kordiplomatlığın Duayeni (Dean)²¹⁴ Danimarka'nın Stockholm Elçisi Ahrluf Zahle ile görüşmüş ve ziyaret edilecek kişiler hakkında detaylı bilgiler almıştı. Hemen ziyaretlerine başlayan Kemali Bey, Stockholm'e gelir gelmez diplomatik çevrelerle tanışmış ve onların dostluğunu kazanmaya çalışmıştı. Diplomatlık görevinde samimi dostlukların kurulmasına büyük özen gösteren Kemali Bey, kıymetli bir öğüt değerindeki düşüncesini şu şekilde açıklamaktaydı: *"Samimi dostluklar ve münasebetler tesis edemeyen diplomatlar, ağızlarıyla kuş tutsalar vazifelerinde muvaffak olamazlar. Sönük kalırlar. Mevkilerinin icabatından dolayı resmi ve mecburi ihtiramdan başka bir şeye nail olamazlar. Diplomatlıkta bütün yıllar(ın) mahsulü emek, gayret, temas ve yorgunluklar ancak günün birinde çıkacak herhangi bir hadiseyi derhal bir yangın söndürür gibi önlemek içindir."*²¹⁵

İsveç Başbakanı Hjalmar Branting, 12 Temmuz 1921 tarihinde Türk Elçiliğine gelerek Kemali Bey ile görüşmüş ve Türkiye'deki vaziyet hakkında bilgi almıştır. Oldukça samimi bir ortamda geçen görüşmede Branting, Cemiyet-i Akvam'da Türkiye'den bahsedeceğini söylemiş ve bunun için Kemali Bey'den çeşitli belgeler istemişti. Kemali Bey de bu görüşmeyi Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bir raporla bildirmişti. Sultan VI. Mehmet Vahideddin tarafından Stockholm'e Galip Kemali Bey'in tayin edildiği ve selefi Şevki Beyin memuriyetine son verildiğine dair mektup 14 Haziran 1921'de gönderilmişti. Mektup şu şekildeydi: *"Badelelkab, nezdi haşmetvefdi hükümdarilerilerinde sefir iken memuriyetine hitam verilen Şevki Beyin*

²¹⁴ Duayen (Dean): diplomatlar içinde en kıdemli ve yaşlı üye.

²¹⁵ 1 Haziran 1920 tarihinde Padişahın irade-i seniyesiyle Atina Sefiri Galip Kemali Bey, Stockholm'e tayin edilmiştir. **BOA**, İ.DUİT, 1/12, 14.6.1921; **BOA**, İ.DUİT, 50/29, 1 Haziran 1337; Galip Kemali Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene, Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Milli Mücadele Yıllarında Şahidi veya Amili Olduğum Hadiselere Ait Vesikalar**, 1892-1922, C: IV, Maarif Basımevi, İstanbul, 1955.s.37-42. Her ne kadar eksik olsa da Galip Kemali Beyin yazdığı eserlerle ilgili yapılan bir analiz için bkz. Gotthard Jäschke, Review, **Die Welt des Islams**, Vol. 6, Issue 1/2, 1959, s. 173-175.

yerine hizmeti sefarete kemakan Orta Elçilik unvanıyla Atina sefiri olup, meratibi divaniyemizden rütbe-i ula sınıfı sanisi ve birinci rütbeden mecdidi ve 3. rütbeden Osmani nişanlarına haiz ve hamil bulunan Galip Kemaly beye ihale kılınmış olmakla, müşarünileyhin devletyn beynindeki revabatı teyid hüsnü vıfak ve muhadeneti mucip olacak tebligatının mazharı vüsuk ve itimad olunması memulü muhibbanemiz idüğü malumu hükümlerini oldukça savbı halisanemizin daima asarı müvalatı haşmetmendaneleriyle meşmul olması muntazardır.” 18 Temmuz 1921’de de Galip Kemali Bey, İsveç Kralı V. Gustav’a itimatnamesini takdim etmişti. İkinci Kâtip Layık Mukbil de Galip Kemali Beye eşlik etmiş ve İsveç Kralının huzuruna kabul edilmişti. İtimatnamesinden sonra görevine resmen başlayan Kemali Bey, İsveç sarayındaki görüşmeden sonra, Stockholm’de bulunan sefirler ile görüşmüş ve dostluklarını kazanmaya çalışmıştı. İngiltere’nin Stockholm Temsilciliği, Galip Kemali Beyin faaliyetlerini yakından takip etmiş ve resmi ilişki kurup kurmamak konusunda Londra’nın talimatını istemişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’dan Patrick Ramsey’e gelen cevapta; her ne kadar G. Kemali Bey daha önce Roma’da “M. Kemal’in temsilcisi olsa”²¹⁶ bile Stockholm’de Ankara Hükümetini değil İstanbul Hükümetini temsil etmekteydi. Fakat Patrick Ramsey’den resmi ilişkilerin kurulmaması istenilmişti. Stockholm’de Galip Kemali Bey diğer ülkelerin sefirleri ile iyi ilişkiler kurmasına rağmen İngiliz Temsilcisi ile iletişim kurma konusunda istekli olmamıştı. Nezaket çerçevesinde bir temas gerçekleşmiş ve Kemali Bey durumu Kopenhag Sekreteri Ahmet Hulusi Beye şu şekilde bildirmişti: “İngiliz (Elçisi) ile kart teati ettik, buluştuğumuz yerlerde kemali nezaketle el sıkışıp konuşuyoruz işte o kadar.”²¹⁷

İsveç’te ilk sosyal demokrat Başbakan olan Hjalmar Branting, iki gün sonra Kemali Beye iade-i ziyaret yapmıştı. Kemali Bey de Anadolu’daki savaştan bahsedip yapılan katliamlar hakkında bilgi vermişti. Kemali Bey, Stockholm’e Elçi olarak

²¹⁶ Galip Kemali Roma’da Ankara Hükümetini değil İstanbul Hükümetini gayri resmi olarak temsil etmiştir. Sevres Antlaşmasını eleştirmesi, İngiliz Başbakanı Lloyd George hakkındaki eleştirilerinden ötürü M. Kemal’in temsilcisi olarak lanse edilmiştir.

²¹⁷ NA, FO, 371/6948, (N 8568/83/42), 19 Temmuz 1921; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s. 44-51; Şehsuvaroğlu, **a.g.e.**, s.100-102.

atanmadan önce Roma'dan²¹⁸ Branting'e Cemiyet-i Akvam'da arz edilmesi için Anadolu'daki katliamlar hakkında çeşitli belgeleri ve yazmış olduğu eserleri göndermişti. Söz konusu eserler İsveç'te 17 Kasım 1921'de Svenska Dagbladet gazetesinde de röportaj şeklinde yer verilmiş bunun üzerine Stockholm'deki İngiltere temsilcisi durumu hemen Londra'ya bildirmişti. Eserlerin gönderilmesi üzerine Branting verdiği cevapta: gönderilen vesikalardan ötürü teşekkür etmiş ve Cemiyet-i Akvam'da veya İsveç'te bu belgelerden bahsedeceğini özellikle vurgulamıştı. Ayrıca Branting sadece Kemali Bey'den değil İsveç'in İstanbul Elçisi Gustav Wallenberg'den de konu hakkında bilgi almış ve "Avrupa'nın Türkler hakkında yanlış hükümler verdiğini" de ifade etmişti.²¹⁹ İsveç siyasetinde ve Cemiyet-i Akvam'da etkili kişilerden biri olan Branting ile iyi ilişkiler kuran Kemali Bey, Türkiye aleyhindeki faaliyetlerde bu kişisel dostluktan yararlanmayı da ihmal etmemişti.

Galip Kemali Bey görevine başladıktan kısa bir süre sonra İsveç basınından birer temsilciyi davet ederek Türkiye hakkında şu bilgilere yer vermişti: Cihan Harbine neden girildiğini, Mütarekeyi imzalamaya mecbur olunduğunu, onlarca köyün harabeye çevrildiğini, yüz binlerce Türk'ün öldürüldüğünü, zorla Sevr'i ellerine tutuşturulduğunu, Venizelos'un elinde bir oyuncak haline gelen Llyod George'nin İngiliz çıkarlarına zıt bir siyaset takip ettiğinden bahsetmişti. Galip Kemali Bey, gazetecilere anlattığı bu olayları İsveç basınında da yer verilmesini istemişti. Fakat Svenska Dagbladett gazetesini muhabiri, Kemali Beyin anlattıklarını gazetelerinde yer veremeyeceklerini gerekçelendirerek şöyle açıklamıştı: *"Biz bunları gazetelerimize yazamayız. Çünkü İsveç halkı böyle kanlı ve insaniyete aykırı havadisler okumaktan lezzet almak değil, bilakis hoşlanmaz ve çok ürker. Gazetelerimizin, dikkat buyrulmuştur, ilk sayfaları hep spor haberleriyle doludur. Politika ve siyaset haberleri çok sonra gelir..."* Bunun üzerine Kemali Bey, İsveç'te Türk davası lehine bir cereyan uyandırmak amacından ve Türk-İsveç ilişkilerinin öneminden bahsetmişti.

²¹⁸ Galip Kemali Bey, Roma'da gayri resmi temsilci olarak girişmiş olduğu diplomatik faaliyetler İngilizler' in pek de hoşuna gitmemiş ve her türlü girişimi takip edilmiştir. NA, FO, 608/115, 3 Haziran 1919.

²¹⁹ NA, FO, 371/6535, (E 12814/143/44), 17 Kasım 1921; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.51-53. Galip Kemali Bey'in Roma'da yazdığı eserler şunlardır: Ghalib Kemaly, **Le Martyre d'un Peuple; Les Turcs demandent une paix juste prompte et durable**, Rome, 1919.s. 1-72; Ghalib Kemaly Bey, **L'assassinat d'un Peuple**, Rome, 1921. s.1-109.Eserlerde Ermenilerin ve Yunanlıların yapmış oldukları katliamlar, Lloyd George'un politikası gibi konulardan bahsedilmektedir. Ayrıca eserlerde çeşitli istatistik bilgilere, harita ve fotoğraflara da yer verilmiştir.

Türkiye'nin İsveç için önemli olduğunu ve Türkiye'nin İsveç için Ortadoğu'ya açılan kapı olduğunu vurgulamıştı. *“Harp yıllarında bilhassa demir ve elektrik sanayiinde pek büyük inkişaf lar husule gelmiştir. Ticaret tecrübenizde çok inkişaf etmiştir. Avrupa muvazenesinin (dengesinin) Türkiye'yi büsbütün ortadan kaldıracak bir şekilde bozulması, İsveç'in de siyasi, iktisadi ve ticari vaziyetini kökünden ihlal edecek bir vaziyet doğurur. Türkiye ile mali, iktisadi ve sınaî münasebetlerimizin inkişaf etmesi, size bütün Şark yolunu açar. Kuvvetli ve zengin bir Türkiye'nin mevcudiyeti ise her bakımdan İsveç'in hayati menfaatleri iktizasıdır.”*²²⁰

Galip Kemali Bey, İsveç'teki gelişmeleri yakından takip etmiş ve kamuoyu ile devlet ileri gelenlerini etkilemek için yoğun bir diplomasi yürütmüştü. Stockholm'de Türkiye de dâhil olmak üzere toplam 32 devletin temsilcisi bulunmaktaydı. Bu temsilcilikler arasında özellikle Almanya ve İngiltere sefaretleri ön plana çıkmaktaydı. Stockholm'de temsilcilikler birbirleriyle rekabet edercesine resmi kabuller ve ziyafetler vermeye başlamışlardı. Galip Kemali Bey de İsveç Kralını Türk Elçiliğine davet etmek istemişti. Fakat tasarruf gerekçesiyle sefaretin tahsisatı yarıya indirilmişti. Bunun üzerine Kemali Bey, Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bir mektup yazarak ya sefaretin tahsisatının artırılması ya da kral ve veliahta verilecek ziyafet için belli bir meblağ gönderilmesini istemişti. Ahmet İzzet Paşa da verdiği cevapta ziyafet ve kabuller için belli bir meblağ gönderilebileceğini belirterek ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu sormuştu. Kemali Bey, 5-6 bin kronun yeterli olacağını bildirmiş ve A. İzzet Paşa'nın bu vaadinden dolayı paranın gelmesini beklemeden bir İsveç bankasından 20.000 kronluk bir kredi açtırmıştı. Bankadan çekilen kredi ile İsveç Kralı, Veliaht ve İsveç erkânı için ayrı ayrı ziyafetler verilmişti. Öncelikle İsveç Başbakanı Hjalmar Branting şerefine bir akşam yemeği verilmiş ve daha sonra Elçiler, hükümet ileri gelenleri, İsveç'in önde gelen eşrafına akşam yemeği verilmişti. 10 Mart 1922 tarihinde de İsveç Kralı V. Gustav için Türk Elçiliğinde bir ziyafet tertip edilmişti. Bu ziyafete saray erkânı, eski Dışişleri Bakanı Knut Wallenberg, İsviçre ve Danimarka Elçileri de katılmıştı. Sıcak bir ortamda geçen akşam yemeği, gece saat 00.30'a kadar sürmüş ve Kral V. Gustav gayet memnun bir şekilde Elçilikten ayrılmıştı. En son Osmanlı Sefareti'ni Şerif Paşanın sefirliği zamanında Kral II. Oscar, ziyaret etmişti. 3

²²⁰ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.53-55.

Nisan 1922’de bu kez İsveç Veliahdı için bir ziyafet veren Galip Kemali Bey, Kral V. Gustav’a verilen ziyafetten farklı bir program hazırlatmıştı. Bu kez küçük bir aile konseri verilmiş; Kemali Beyin kızı Lamia Hanım piyano, İkinci Kâtip Layık Mukbil Bey viyolonsel ve Kont Mörner de keman çalmıştı. Bu aile konserinden ve ilgiden ötürü veliaht gayet memnun olmuş ve teşekkürlerini ifade ettikten sonra Türk Elçiliği’nden ayrılmıştı.²²¹ İsveç, gerek 1. Dünya Savaşı’nda gerekse de sonrasında tarafsız bir politika izlemiş ve Stockholm’deki temsilciliklere de eşit bir mesafe ile yaklaşmaya çalışmıştır. Türk Elçisi Galip Kemali Bey, resmi olarak Osmanlı Devletini temsil etmekteydi. Verdiği ziyafetler ve resmi kabuller ile gerek İsveç erkânında gerekse de İsveç kamuoyunda olumlu bir Türk imajı yaratmaya çalışmıştı. Bunda da başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kemali Beyden önce görev yapan Elçiler kısa bir süre görev yaptıktan sonra ya başka bir yere tayin edilmişler ya da merkeze çağrılmıştı.

Stockholm’de Osmanlı Devleti’ni temsil eden Galip Kemal Beye Kopenhag Elçiliği de ilave memuriyet olarak verilmişti. Böylece Kemali Bey, İskandinavya’da Stockholm ve Kopenhag Elçisi olarak Osmanlı Devleti’ni temsil etmeye başlamıştı. Galip Kemali ve Mukbil Bey, 30 Nisan 1922’de Stockholm’den Kopenhag’a geçerek Danimarka Kralına güven mektubunu sunmuştu. Danimarka Kraliyet Başmabeyincisi, teşrifat kurallarına göre mülakatın 5-10 dakikadan fazla sürmeyeceğini ve uzun konuşma yapılmasının adet olmadığına dair Galip Kemali Beye önceden bilgi vermişti. Güven mektubunu sunan Galip Kemali Bey, Danimarka Kralı X. Christian’a Yunan mezaliminden, İstanbul’daki işgal kuvvetlerinin kötü muamelesinden, Sèvres Antlaşmasının ağır hükümlerinden bahsetmişti. X. Christian’a İkinci kâtip Layık Mukbil Bey de takdim edildikten sonra 25 dakika süren görüşme sona ermişti. Bu da gösteriyor ki Galip Kemali, ölçü dâhilinde her fırsatı en iyi şekilde değerlendirerek ülkesine dair bilgi vermekteydi. 5 Mayıs 1922 tarihinde de Danimarka Kraliçesi ile görüşen Kemali Bey, böylece Kopenhag’da resmen görevine başlamıştı.²²² Galip Kemali Bey görevine başladıktan sonra Kopenhag’da Ermeni meselesi için çalışan ve

²²¹ BOA, HR. İM, 229/44, 27.12.1928; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.64-77; Galip Kemali Bey verilen ziyafetin masrafları için yoğun bir faaliyet içine girmiş fakat olumlu bir sonuç alamamıştı.

²²² BOA, İ.DUİT, 1/15, 18.12.1921; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.99-103.

Türkiye aleyhinde yayın yapan kişilerle görüşmüş ve onlara detaylı bir şekilde olayların içyüzünü anlatmaya çalışmıştı.

Galip Kemali Bey, Stockholm’de Türk algısının değişmesi ve Türkiye lehinde bir kamuoyu oluşturma konusunda basına büyük önem vermişti. 27 Mart 1922 tarihinde İsveç’in önde gelen gazetelerinden Svenska Dagbladet’e bir röportaj vermişti. Röportajında; İngiltere’nin izlediği yanlış politikaya Yakındoğu sorununa, Trakya’daki Türk nüfusu ile İzmir’deki Rumların mübadele edilmesi için 1914 yılında Venizelos ile anlaştıklarına yer vermişti. Ayrıca Sèvres Antlaşması sert bir şekilde eleştirilmişti. Galip Kemali Beyin Stockholm’deki bu faaliyetleri İngiliz temsilcisi tarafından raporlar şeklinde İngiliz Dışişlerine bildirilmişti. İngiliz Temsilcisi Patrick Ramsay, G. Kemali Bey’in daha önceki İngiliz düşmanlığını propaganda ile devam ettirdiğini, özellikle İzmir ve Ermeni konusunda tarihsel gerçekleri çarpıttığını Londra’ya iletmişti.²²³

Galip Kemali Bey’in Elçiliği döneminde Kopenhag’a 23 Mart 1922’de Elçilik Kâtibi olarak Ahmet Hulusi Fuad (Tugay) Bey tayin edilmişti. Hulusi Bey, tayinini 10 Nisan’da Kemali Beye bildirmiş ve nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda malumat istemişti. Bu arada Hariciye Nazırı olan A. İzzet Paşa, Kemali Beye gönderdiği yazıda “*Hulusi Beye maslahatgüzar unvanının itasına lüzum yoktur*” demesi üzerine Hulusi Bey, Osmanlı Devleti’nin Elçilik Kâtibi unvanı ile 2 Haziran’da Kopenhag’da “*gayri mesul*” olarak görevine başlamıştı. Ayrıca Kemali Bey, Hulusi Beye şu tavsiyelerde bulunmuştu: “*Gazetecilere beyanatta bulunmaktan sakının. Ancak basın mensupları ile temasa girmek onlarla ahbap olmak tabii faydalı ve elzemdir. Asıl yerli aileler ile sıkı temas icap eder. Belli etmeyerek onların hakkımızda pek zehirlenmiş olan fikirlerini düzeltmeye çalışmalısınız. Kopenhag, şiddetli bir Ermeni propaganda yeridir.*” Kemali Beyin talimatları doğrultusunda Hulusi Bey, Kopenhag’da Türk Elçiliğine ait resmi bir bina olmadığından kaldığı otelde görevini yapmaya başlamıştı. Esasen fahriyen yani ücretsiz olarak çalışan hatta her türlü masraflarını kendisi

²²³ NA, FO, 371/7860, (E 3562/5/44), 27 Mart 1922; NA, FO, 371/8231, (N 739/739/42) 9 Ocak 1922; Stockholm’de İngiliz temsilcisi G. Kemali Bey’in Svenska Dagbladet’taki röportajını tercüme ederek Londra’ya bildirmişti.

karşıl原因an sefaret kâtibi Hulusi Fuad Bey'in bu görevi 1923 yılı başına kadar devam etmişti.²²⁴

Kopenhag'dan Stockholm'e döndükten sonra 8 Mayıs 1922 tarihinde Kemali Bey, TBMM Başkanlığına İsveç ve Danimarka'daki Türkiye algısı ve yapılan propagandalara dair uzun bir mektup yazarak şu bilgilere yer vermişti: Avrupa siyasetine müdahale etmemekle beraber, İskandinav ülkeleri arasında önemli bir mevki sahibi ve Cemiyet-i Akvam'da oldukça hatırı sayılan bir memleket olan Danimarka'da Türkiye düşmanlarının her türlü vasıtalarla halkı tahrikten çekinmedikleri görülmekte fakat yine de başarılı olamamaktadırlar. Ayrıca Kopenhag'da kaldığı süre içinde *"bu küçük memlekette (Danimarka) pek kimsesiz bir mevkide bulunduğumuz ve Avrupa'nın her tarafında olduğu gibi Danimarka'da da büyük bir taassup şevkiyle Müslüman düşmanlığı"* bulunduğuna dikkat çekmişti. Kemali Bey, Babiâli'ye yazdığı gibi TBMM Başkanlığına da bir Propaganda Nezareti kurulmasını önermişti.²²⁵ Gönderilen bu mektuba Ankara'dan herhangi bir cevap verilmemesine rağmen Kemali Bey, Ankara'ya bizzat M. Kemal Paşa'ya ve Hariciye Vekili'ne raporlar göndermeye devam etmişti.

Kemali Beyin eşi Afife Hanım, Adana'nın kurtarılması üzerine 6 Ocak 1922 tarihinde TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak tebriklerini ilettikten sonra kendi adına 100, kızı adına 50 lira Adana eytamına (yetimler yurdu) bağış olarak verilmesini rica etmişti. Bunun üzerine M. Kemal Paşa da 13 Şubat'ta Afife hanımın mektubuna cevaben 150 liranın kendilerine ulaştığını ve bu hareketinden ötürü çok memnun olduğunu bildirmişti. Ayrıca Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin mektubu ve makbuzu da ek olarak gönderilmişti.²²⁶ Mustafa Kemal Paşa, Afife Hanımın mektubuna cevap verirken Kemali Beyin mektuplarına cevap vermekten kaçınmıştı. Aslında saltanat daha kaldırılmadan M. Kemal Paşa, Osmanlı diplomatlarına karşı mesafeli durmuştu. Nitekim saltanatın ilgasından sonra birkaç istisna dışında Osmanlı Hariciyesinden kalan Elçilere görev verilmemişti.

²²⁴ BOA, İ.DUİT, 50/42, 18.2.1922; Bedi N. Şehsuvaroğlu, **Hekim Bir Siyasimizin portresi Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay**, Hüsnü tabiat Matbaası, İstanbul, 1972.s.97-102; Oğlunun Hariciye'ye geçmek arzusunu Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya ulaştıran Müşir Fuad Paşa'nın ricası üzerine Dr. Ahmet Hulusi Bey 1922'de Kopenhag sefaretine kâtip olarak atanmasına karar verilmiştir.

²²⁵ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.109-112.

²²⁶ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.81-82.

11 Eylül 1922 tarihinde hem Ahmet İzzet Paşa'ya hem de TBMM Reisi M. Kemal Paşa'ya aynı raporu gönderen Kemali Bey, Mayıs ayında Kopenhag'da Ermeniler lehinde çalışan Pastör Kraftt Bonnard ile olan görüşmesini ve Ermeni meselesinin uluslararası bir boyuttan çıkartarak iki millet arasında çözülmesi gerektiğine işaret etmiş ve konu hakkında nasıl bir dil kullanmak veya nasıl bir yol izlenmesi gerektiği yolunda talimat istemişti. Kemali Bey, talimatın İstanbul'da bulunan Hamid Bey vasıtasıyla kendisine iletilmesini rica etmişti.²²⁷ Fakat daha önceki raporlar gibi bu rapora da ne bir cevap verilmiş ne de herhangi bir talimat ulaştırılmıştı.

Hariciye Nezareti, 15 Ağustos 1922 tarihinde maddi sıkıntılardan ötürü; Bern, Lahey, Madrid, Stockholm ve Kopenhag Elçiliklerine 1 Eylül 1922 tarihinden itibaren “mecburi mezuniyet” verilmesine, yerlerine Maslahatgüzar bırakarak ve 126'şar lira verilerek yurtiçinde ya da yurtdışında ikamet eylemelerine Heyeti Vükelaca karar verildiğini bildirmişti. Böylece Stockholm ve Kopenhag sefirliğine son verilince Kemali Bey de durumu hemen İsveç Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan Hjalmar Branting'e ve Danimarka Dışişleri Bakanı Harald Scavenius'a bir mektupla bildirmişti. Mektupta şu ifadeler yer verilmişti: “...Ağustos'un 31. günü Stockholm ve Kopenhag'daki vazifemden ayrılacağımı beyan ve şayet bir daha gelemeyecek olursam her nerede bulunursam bulunayım aramızda teyemmünen cari bulunmuş olan dostluk münasebetlerin inkişafı için bütün gayretimi sarf ile bu münasebetlerin kıymetli hatırasını muhafaza eyleyeceğimi temin ederim Nazır hazretleri.”²²⁸

Stockholm ve Kopenhag Sefirliğinden 31 Ağustos'ta ayrılan G. Kemali Bey'in yerine Maslahatgüzar olarak Layık Mukbil Bey görevlendirilmişti. TBMM'nin aldığı karar üzerine 1 Kasım 1922 tarihinde saltanat kaldırılıp memurların da görevine son verilince Kemali Bey de açıkta kalmıştı. Memurların tekrar görevlerine başlamaları için kurulan komisyonlarda kişilerin dosyaları incelenerek “Milli Mücadeleye muhalif bir hareketi görülmediğinin” tespit edilmesi gerekiyordu. Fakat Milli Mücadele'ye destek vermediği ve VI. Mehmet Vahideddin'in mektubunu İsveç Kralına götürdüğü gerekçesiyle Kemali Bey'e Hariciye'den herhangi bir görev verilmemişti. Kemali Bey de aksi durumu ispat etmek ve yeniden Hariciye'de görev almak için epey uğraşmıştı.

²²⁷ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.115-116.

²²⁸ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.128-132.

Tekrar Hariciye'den görev almak için Ankara'ya giden G. Kemali Bey M. Kemal ile görüşmemiş fakat Başvekil İsmet Paşa'ya mektuplar yazarak "kendisine yapılan haksızlığı" dile getirmeye çalışmıştı. Kemali Bey, Stockholm-Kopenhag Sefirliği zamanında TBMM Hükümetine bilgi verdiğini, Vahideddin'in özel bir mektubunu götürmediğini sadece görevine başlamak için name-i hümayunu götürdüğünü ve Hariciye Vekili Y. Kemal (Tengirşenk) Bey'e de bilgi verdiğini dile getirmesine rağmen olumlu bir sonuç alamamıştı. Falih Rıfkı (Atay) Bey'in de 31 Mart 1924 tarihinde Akşam gazetesinde ifade ettiği gibi Yeni Türk Hükümeti, eski Osmanlı memurları ile çalışmak istemiyordu. "*Cumhuriyet, kafası kafasına, ruhu ruhuna uymayan 'Saltanatı Osmaniye' enkazının Ankara'da nüksetmesi ihtimalinden kurtuldu...*"²²⁹ Cumhuriyet Hükümeti eski Osmanlı diplomatlarını görmekten ziyade Cumhuriyet Türkiye'sine bağlı diplomatlar görevlendirmeyi tercih etmişti. Sonraki yıllarda da her fırsatta kendisine yapılan haksızlığı! dile getiren G. Kemali Bey, dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye mektuplar yazarak Stockholm ve Kopenhag Sefirliği sırasında İsveç Kralı, veliahdı ve İsveç ricali için verdiği davet için Stockholm'deki bir bankadan borç aldığını fakat dönemin hükümeti tarafından kendisine gerekli para (14.000 kron) gönderilmeyince değerli eşyalarını satarak borcu ödediğini yazmış ve cebinden ödediği paranın kendisine ödenmesini rica etmişti.²³⁰ Galip Kemali Bey, mektuplarında her ne kadar Tek Parti dönemini şiddetli bir şekilde eleştirse de herhangi bir sonuç alamamıştı.

1923 yılında İsveç Kralı, eski Stockholm ve Kopenhag Sefiri olan Galip Kemali Bey'e İsveç'in Birinci rütbeden Etoile Polaire (Kutup Yıldızı)²³¹ nişanını göndermişti. İsveç Dışişleri Bakanı olan Jan Heidershierna, Galip Kemali Bey'e yazmış olduğu mektupta "*Etoile Polaire nişanını takdim etmekle kesbi şeref*" ettiğini bizzat bildirmiş ve samimi dostluğunu ifade etmişti. Galip Kemali Bey almış olduğu nişandan ötürü pek memnun olmuş ve 7 Haziran 1923 tarihinde İsveç Kralı V.

²²⁹ Cumhuriyetin ilk elçilerinden üçte biri kadar İmparatorluk Hariciyesinden mirastı. İmparatorluktan Cumhuriyet Hariciyesine geçen elçiler toplan on kişidir. Bkz. Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.s.24; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.177-219; **Akşam**, 31 Mart 1924.s.1.

²³⁰ **BCA**, 030.01/20/113/20, lef. 1-4, 13.6.1956; **BCA**, 030.01/ 20/116/34, lef. 1-9, 26.5.1956.

²³¹ Etoile Polaire (Etuval Donör): "Siyah Kurdela" 27 Mayıs 1772'de III. Gustav tarafından ihdas edilmiştir. Daha önce mezkûr nişan, Hariciye görevlilerinden Refet Beye, Mehmed Ali Beye ve Karaca Paşaya da verilmişti. **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1301/1885**, s.245-392.

Gustav’a teşekkür mektubu yazmıştı. Mektubunda Gustav Wallenberg vasıtasıyla nişanı aldığına ve İsveç için “İskandinavya memleketlerinin incisi” ifadesine yer vermişti. Devamında: “...beklenmedik bir surette memuriyetimin sona ermesinden dolayı son derece müteessir olduğum halde... Majestelerinin o güzel başkentinden en iyi hatıralarla ayrıldığımı ve her nerede bulunsam her iki memleket arasında tıpkı bugün olduğu gibi... Tarihi ilişkilerin inkişafı için bütün kuvvetimle çalışmaktan hali kalmayacağımı majestelerine temin ederim.” Nişan ve berat hakkında Stockholm Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey, Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhası Dr. Adnan Beye nişanın Galip Kemali Beye ulaştırıldığını bildirmişti.²³² Galip Kemali Bey, yaklaşık iki yıl Stockholm’de Türkiye’yi temsil etmiş ve bulunduğu süre zarfında ülkedeki devlet ricaliyle gayet iyi ilişkiler kurmuştu. Nitekim aktif görevde olmamasına rağmen 1923 yılında Kemali Beye İsveç nişanlarından Etoile Polaire verilmişti. Adı geçen nişanın Galip Beye verilmesi Stockholm’de devlet ricali ile kurmuş olduğu iyi ilişkilerin de göstergesiydi.

Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı Devleti son bulunca İsveç’in İstanbul’daki Elçisi Gustaf Wallenberg, TBMM İstanbul Temsilcisi (Dersaadet Murahhaslığı) Adnan Bey, vasıtasıyla İsveç Hükümeti tarafından Türk vatandaşlarına verilen nişanların listesini istemişti. Bunun üzerine Ankara Hariciye Vekâleti aşağıdaki listeyi hazırlayıp İsveç Elçiliğine teslim etmişti.²³³ Ankara Hükümeti’nin verdiği liste eksik bir listeydi. Osmanlı vatandaşlarına ve diplomatlarına verilen nişanları hariciye salnamelerinde bulmak mümkündür. İsveç Krallığı, Cumhuriyet döneminde de Türk vatandaşlarına çeşitli madalyalar vermeye devam etmişti. Amaç iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan kişileri ödüllendirerek varolan dostluğun pekişmesini sağlamaktır.

²³² BOA, HR.İM, 83/38, lef.1-2, 12.9.1923; Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.151-154.

²³³ BCA, 030.10/199.357.5, 21 Temmuz 1339, s.1-6. İsveç Hükümeti tarafından verilen nişanlar sadece bunlardan ibaret değil. Gerek Osmanlı diplomatlarına gerekse Osmanlı vatandaşlarına çeşitli statülerde verilen çok sayıda İsveç nişanı bulunmaktadır. Bazı örnekler için bkz. (Şerif Paşa, Cevad Paşa, Selim Sırrı Bey...) BOA, BEO, 3497/262251, 23 Şubat 1909; BOA, BEO, 4471/335257, 21 Mayıs 1917; BOA, BEO, 4067/305008, 1 Ağustos 1912.

Tablo 1. İsveç Krallığı Tarafından Verilen Nişanlar

Memuriyet	İsim	Senesi	Nişanın cinsi
Kurenâ-ı sabıkadan	Emin Bey	1900	Etual Polar nişanının büyük kordonu
Esbak Mabeyn kilercibaşısı	Hacı Mustafa Atıf Bey	1904	Birinci rütbeden komandor
Çini Fabrikası esbak ressamlarından	Vilfrodet? Bey	1906	İkinci sınıftan Şövalye
Divân-ı Hümayun kâtiplerinden	Pertev Efendi	1906	Beşinci Rütbeden Etual Polar Nişanı
Irak Nafia Nazırı ve sâbık Mâbeyn Başkâtiplerinden	İzzet Paşa	1906	Vaza Nişanının büyük kordonu
Esbak Mabeyn Başkâtibi	Hasan Tahsin Paşa	1906	Vaza Nişanının büyük kordonu
Mabeyn Kilercilerinden	Ali Galib Bey	1906	İkinci rütbeden Komandor
Teşrifat müdür-i Umûmî-i sâbıkı	Mehmed Memduh Bey	1907	Birinci Rütbeden Etual Polar nişanı
Mâbeyn Başkâtib-i sâbıkı	Mehmed Rifat Bey	1907	Birinci Rütbeden Etual Polar nişanı
Sadr-ı Esbak	Tevfik Paşa	1907	Vaza Nişanının büyük kordonu
Esbak Matba‘a-i Amire Müdürü	Mustafa Mazhar Bey	1907	İkinci rütbeden Komandor
Esbak Mabeyn kâtiplerinden	Hakkı Bey	1909	İkinci sınıftan Şövalye
Teşrifat Müdür-i Umûmî-i sâbıkı	Mehmed Memduh Bey	1914	Vaza Nişanın birinci rütbeden Komandor

2.2. İsveç'in İstanbul'daki Son Elçisi Gustaf Oscar Wallenberg'in Türkiye'deki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Milli Mücadele ile 1919 yılında Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ulusal kararlar alınmıştı. Bu kararlar İtilaf devletlerinin (İngiltere, Fransa, İtalya) komiserliklerine ve tarafsız ülkelerin (Felemenk, İspanya, Danimarka) sefaretlerine de bildirilmişti. Tarafsız ülkelere biri de İsveç Krallığı idi. 24 Eylül 1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilyesi adına Mustafa Kemal ve Rauf Bey imzalı şu telgraf gönderilmişti: “...*Bütün Osmanlı vatanında tam sükûn ve cins ve mezhep ayrımı*

yapmaksızın şahsi hürriyetin dokunulmazlığı hüküm sürdüğü halde bazı kötü niyetlilerinin millî vicdan doğan cereyanı, Müslüman olmayan unsurlar aleyhinde göstermek istedikleri haberi alındığından tek mil vilayetlere ve bağımsız livalara bütün Osmanlı tebaasının aynı hakka sahip ve memleketimizdeki yabancıların da vatan ve millet aleyhinde bulunmamak şartıyla Osmanlı misafirperverliğine mazhariyetle berdevam oldukları...” kabul edilmişti. Hükümette yer alan Damat Ferit Paşa kabinesinin Anadolu’daki mücadeleye karşı çıkması hıyanet içinde yer aldığı için yerine milli bir kabinenin kurulması gerektiği vurgulandıktan sonra: *“Dolayısıyla memleketimiz dâhilinde mevcut olan asayişin devamının ve Müslüman olmayan vatandaşlarımızın her türlü dokunulmazlığının emniyet altında bulunduğunu teyiden beyan ile şeref duyarız.”* 16 Mart 1920’de İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u işgal etmeleri üzerine ülkenin çeşitli yerlerinde mitingler yapılmış ve tarafsız ülkelere –bu ülkelerden biri de İsveç- Meclis-i Mebusan Başkanı Celaleddin Arif Bey imzalı protesto telgrafları çekilmişti. Dışişleri Bakanlıkları ve parlamentolara gönderilen protesto telgrafları ile işgalin gayri insani bir durum olduğu ve yapılan haksızlıkların sonlandırılması istenilmişti.²³⁴ 1. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İsveç, tarafsız bir politika izlediği için Türk dış politikasında önemli bir yer edinmişti. Türk esirlerin yurda dönmelerini sağlamak, İsveç Kızılhaçı’nın yardımları, çeşitli ülkelerde yer alan İsveç delegasyonlarının Türkiye’yi temsil etmesi ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştı.

Türk dış politikasının temel ilkelerini içeren Misak-ı Milli’nin 28 Ocak 1920 tarihli kararları Türkiye’nin Stockholm-Kopenhag Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey tarafından İsveç ve Danimarka, Dışişlerine ve basına iletilmişti. 2 Ekim 1922 tarihinde Svenska Dagbladet gazetesinde de Misak-ı Milli kararlarının Fransızcası yayımlanmıştı.²³⁵

31 Ocak 1919 tarihinde İstanbul’daki İsveç Elçisi Per Gustaf August Cosswa Anckarsvärd’in görevinin sona erdiği Babıali’ye bildirilmiş ve yerine İsveç’in Tokyo ile Pekin eski Elçisi Gustaf Oscar Wallenberg için agreman talep (agreation demand)

²³⁴ **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA)**, K:306, G:25, B:25001, 24.9.1335; **TİTEA**, K:307, G:69, B: 69-1001, (Tarihsiz); **Atatürk’ün Bütün eserleri**, (1919), C.4, Kaynak yay., İstanbul, 2000.s.102; Kazım Karabekir, **Günlükler** (1906-1948), C.1, haz. Yücel Demirel, YKY, İstanbul, 2009, s.669; **British Documents on Atatürk**, vol.2, s.25-26.

²³⁵ **BOA**, HR. SYS, 2471/93, 3.10.1922.

edilmişti.²³⁶ Yapılan değerlendirmeler sonucunda Padişahın onayıyla Hariciye Nezareti, 3 Ocak 1920’de adı geçen kişinin İstanbul’a Orta Elçi olarak kabul edilmesine karar vermişti. İngiliz diplomatlarına göre Wallenberg Alman yanlısı bir kişiydi. 6 Nisan 1920 tarihinde İstanbul’a gelen Gustaf Oscar Wallenberg, 26 Nisan’da Osmanlı Devleti’nin son padişahı olan VI. Mehmed Vahideddin’e itimatnamesini sunmuştu. İsveç Kralı V. Gustav’ın gönderdiği itimatnamede şu bilgilere yer verilmişti: *“Değerli dost size, en yüksek rütbeli kumandanım ve Nordstjärne (Kuzey Yıldızı) nişanına ve daha başka nişanlara sahip olan Gustaf Oscar Wallenberg’i takdim ediyorum. Bugüne kadar temsilciliğimizi Tokyo ve Pekin’de yapan, çok bilgili ve yetenekli elçimizi gönderiyorum. Wallenberg, sizin, Osmanlı İmparatorluğu’nun yanında aynı görevi büyük bir zevkle yürüterek, imparatorluğunuzla devletimiz arasında çok eskilere dayanan dostluk ve anlayışla sürdürülen ilişkileri daha da pekiştirecektir.”*²³⁷

Wallenberg, İstanbul’daki görevine Milli Mücadele’nin hararetli döneminde başlamış ve Anadolu’daki gelişmeleri de yakından takip etmişti. Bu arada Wallenberg’e yardımcı olan ve yokluğunda yerine bakan kişi Johannes Kolmodin idi.²³⁸ Gerek Wallenberg gerekse Kolmodin Türk dostu olarak bilinen ve İstanbul’daki yabancılar arasında sevilen kişiler arasında idi. Stockholm Maslahatgüzarlığı yapmış olan Esat Cemal (Paker) Bey, işgal yıllarında Türkiye’ye dönünce İstanbul’da gördüğü vaziyet karşısında derin bir üzüntü yaşamıştı. İşgal yıllarında İstanbul’da yabancıların Türklere çok kötü davrandığını fakat İsveç Elçisi Wallenberg’in tam aksine Türklere büyük değer verdiğine vurgu yapmıştı. Söz konusu yılları Esat Bey şöyle

²³⁶ Akreditasyon (Accreditation): Elçi gönderme, elçi atama. Elçinin gönderilmesinden önce gönderen devletin başkanından itimatname (güven mektubu) alınması, ardından bu mektubun atanmadan önce karşı tarafa elçinin kimliği ve biyografisiyle birlikte iletilmesi gerekir. Karşı devletin inceleme ve onay süreci beklendikten sonra olumlu cevap üzerine atama tamamlanır. Aşama: Akreditasyon, onaylama, tasdik etme ve yetki vermedir. Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç, İstanbul, 2009.s.15.

²³⁷ **BOA**, İ.DUİT, 16/34, 3 Ocak 1920; **BOA**, İ.DUİT, 16/37, 22.4.1920; Kaj Falkman, **Türkiye/Uç Beyi, İstanbul’daki İsveç Konağından Bakışlar**, Çev: Gülseren Ergün, Cem Yayınevi, İstanbul, 2001.s.38-39; **British Documents on Atatürk**, vol.3, s.5.

²³⁸ Johannes Kolmodin (1884-1933): İstanbul’a Osmanlı İmparatorluğu ile İsveç arasında 1700’lü yıllardaki ilişkileri araştırmak amacıyla burs alarak gitmişti. İsveç elçiliğinde artan işler üzerine de ataşelik görevini üstlenmiş, bu görevi onun çevirmenlik ve elçilik danışmanlığı gibi daha iyi görevler almasını da sağlamıştı. **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Ed. Elisabeth Özdalga, Swedish Research Institute In Istanbul, İstanbul, 2006.s.1-4.

anlatmaktaydı: “Mütareke zamanında İstanbul’da bulunan ecnebi diplomatlardan İsveç sefiri Mösyö Wallenberg’i de Türk dostlarının en başında zikretmeyi, bir kadirşinaslık vazifesi bilirim. Vaktiyle uzun zaman Stockholm’de kaldığımdan, kendisiyle eski dosttum... Mütareke sıralarında kimse Türk devlet görevlilerinin yüzüne bakmazken, Wallenberg, sefarette verdiği ziyafetlere mutlaka bir-iki aydın ve vatansever Türk’ü de davet eder, ecnebilere Türklerin meziyetlerini tanıtmaya çalışır.” Wallenberg, Türkiye’yi ve Türkleri tanıtmaya, onlar hakkında olumlu izlenimler edinilmesi için de büyük gayret göstermişti. Bu durumu gerek İstanbul’daki faaliyetlerinde gerekse de Stockholm’e göndermiş olduğu raporlarda görmek mümkündü. Esat Bey devamında: “...Adeta propaganda servisimizin şefliğini yapardı. Bize karşı kayıtsız ve ilgisiz duran yetkili diplomatlara karşı Türkiye’nin hukukunu müdafaa edebilmem için bana birkaç kere fırsat vermişti.”²³⁹

Mütareke sonrasında da İsveç Elçisi Wallenberg, Türklere karşı olan sevgisi devam etmiş hatta bu durum İngilizleri oldukça rahatsız etmişti. İstanbul’daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komiseri Sir Horace Rumbold, 26 Mart’ta (1923) Lancelot Oliphant’a gönderdiği yazıda şöyle diyordu: “Kimi yabancı temsilcilerin Adnan’a (Adıvar) yaltanmalarını görmek mide bulandırıyor. Geçen gün, yağlı ve büsbütün güvenilmez bir kişi olan İsveç orta-elçisi (Gustav Oscar Wallenberg) Adnan’ın onuruna bir yemek verdi. Eski dostumuz (Amerika Yüksek Komiseri Mark) Bristol da bu yemekte hazır bulundu ve yemek salonuna Adnan’dan sonra alındı. Buna karşın Adnan’ın çizmelerini yalamada ev sahibiyle yarışmaktan kendini alamadı. Bu denli dalkavukluk, hele Amiral Bristol’ca yapılırsa, Türkler için oldukça kötüdür”. Rumbold, her ne kadar durumdan pek hoşnut olmazsa da ve duruma “dalkavukluk” olarak baksa da gerek Wallenberg gerekse Bristol daha Mütareke yıllarından itibaren Türklere büyük ilgi duymuştu. Wallenberg ve Bristol hem işgal kuvvetlerinin hem de azınlıkların yaptıkları haksızlıkları dile getirmekten geri durmamıştı. Stockholm’deki Maslahatgüzarlıktan sonra İstanbul’da Hariciye Nezaretinde görevlendirilen Esat

²³⁹ Esat Cemal Paker, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.s.114.

Cemal Bey de Wallenberg'in yanı sıra Amerika fevkalade Yüksek Komiserinin de “bize karşı son derece nazik ve centilmence davrandığını” ifade etmekteydi.²⁴⁰

İngiliz raporlarına göre de Wallenberg, Alman ve Türk yanlısı idi. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Mısır ve diğer ülkelerde Türk çıkarlarını İsveç koruduğu için, İstanbul'daki İsveç Elçisi Malta'daki Türk sürgünleriyle de ilgilenmiş ve oradaki İsveç konsoloslüğundan sürgünlerle ilgili bilgi almış ve bu bilgileri Türk makamlarına iletmmişti. İsveç Elçisinin kendisini Türklere yakın sayması, düzenlediği davetlere Türkleri çağırması, kendisinin de sık sık Türklere ziyaretlerde bulunması, İstanbul'daki İngilizleri sinirlendirmişti. Türklere karşı pek dostça duygular beslemeyen İngiliz Büyükelçisi R.C. Lindsay, Wallenberg için “*gülünç biçimde Türkofil bir kimsedir*” demektedir.²⁴¹ İngiliz temsilcileri tarafından pek sevilmeyen Wallenberg, Türklere karşı oldukça hoşgörülü davranırken Kolmodin de aynı davranışları sergilemekten geri durmamıştı. Fakat İngilizler için göze batan kişi Wallenberg idi.

Kurtuluş Savaşı devam ederken gerek Gustaf Wallenberg gerekse de Kolmodin Stockholm'e gelişmeler hakkında çeşitli raporlar göndermişti. Örneğin Wallenberg Başbakan Branting'e göndermiş olduğu raporda; Asya Helenizm'in politik, idari ve ekonomik açılardan iflasın eşiğinde olduğuna dair şu bilgilere yer vermişti: “Yunanlıların büyük kararlarının hem politik hem de askeri açıdan mantıksız olması, yeteneklerini olduğundan fazla görmelerinin bir sonucuydu. Bu kendilerini ve hamileri İngilizleri aldatmaktan başka bir işe yaramadı.” Wallenberg, Yunanlıların Anadolu'da girişmiş oldukları macerayı, İsveç'in eski Baltık politikasına benzeterek Yunanlılar İsveç'in Baltık Denizi'ne hâkim olduğu döneme benzer bir devlet kurmak istediğini fakat bölgede yaşayan halkın çoğunluğunun onayı alınmayacağı için ‘saçma ve zayıf’ bir devlet olacağını yazmıştı.²⁴² Wallenberg'in yardımcısı olan Kolmodin, Yunanlıların Anadolu'da girişmiş olduğu haksızlıkları ve yaptıkları katliamları 23 Ekim 1921'de yazmış olduğu mektupta acı bir şekilde dile getirmekteydi: “*Osmanlı Devleti'nin talebi üzerine Marmara Denizi'nin güneyinde Yunan işgali altında olan*

²⁴⁰ Salahi R. Sonyel, “İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu (1920-1923)”, **Belleten**, C: LVIII, S: 221, Nisan 1994.s.180; Pakar, **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, s.113.

²⁴¹ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, TTK yay., Ankara, 1990.s.101.

²⁴² Falkman, **Türkiye/Uç Beyi**, s.42-43.

bölgeleri ziyaret eden, Türk yanlısı olmayan, Müttefik araştırma komisyonu ve onlara, (Uluslararası Kızıl Haç'dan eşlik eden bir delege Mr. Maurice Gebri), Yunan askeri otoritelerinin sistematik ve kasıtlı olarak Türkleri imha etmeye çalıştıkları sonucuna varmıştı. Eğer adil olmak gerekirse, Yunanlıların bu yaptıkları, Türklerin Ermenilerle ilgili suçlamalarından çok daha önemli bir durumdur. Türkler ülkelerini Ruslara karşı savunmuşlardır ve bu sırada belki, vatan sevgisi eksik olduğu ve ordunun arkasından düşmanla işbirliği yaptığı şüphelenilen, yurtsever olmayan bir ahali unsuruna karşı durumun gerektirdiğinden daha fazla şiddet kullanmış olabilirler.” Kolmodin 1. Dünya Savaşı'nda Ermeni göçünün yapılmış olması Osmanlı Devleti açısından haklı olduğunu çünkü düşmanla (Ruslarla) işbirliği yapan bir gruba karşı istemeden de olsa şiddet olaylarının yaşandığını fakat Yunanlıların ise bir bölgeyi işgal etmek için geldiğini ve bunun da kabul edilemez olduğunu dile getirmişti. Devamında yaşanan katliamları Ortaçağ'da yaşanan olaylara benzetmişti: “Yunanlılar, yabancı bir toprağa fethedenler olarak gelmişler ve kendilerini, fetih ettikleri yerdeki halkı büyük ölçüde katletmeye izinli görmüşlerdir. Böylesine bir tuhaflığın benzeri ancak Ortaçağ Bizans tarihinde bulunabilir. Eğer kendilerini medeniyetin dışında bir yere yerleştirmiş bir halk varsa, diyebilirim ki onlar şu anda Yunanlılardır.”²⁴³

Anadolu'da Yunanlılar ile savaş devam ettiği sırada TBMM 12 Mart 1921 tarihinde Mehmet Akif (Ersoy)'in yazmış olduğu İstiklal Marşı'nı milli marş olarak kabul etmişti. İsveç Elçiliğinde Tercüman-Ataşe-Maslahatgüzar olarak görev yapan Kolmodin, İsveç'in en çok okunan gazetelerinden Dagens Nyheter gazetesinde Osmanlıların vatanseverliğine dair bir makale kaleme almış ve devamında İstiklal Marşı'nın İsveççe tercümesine de yer vermişti. Böylece 25 Eylül 1921 tarihinde adı geçen gazetede İstiklal Marşı ilk defa İsveççe olarak yayımlanmıştı. Stockholm'deki Türk Elçisi Galip Kemali de Kolmodin'in yazmış olduğu makale ve İstiklal Marşı'nı İsveççeye tercüme ettiği için taltif edilmesi gerektiğini raporunda yer vermişti.²⁴⁴

²⁴³ Sigrid Kahle, “Johannes Kolmodin: His Youth, Politikam Thinking and Life with the Turks Reflected in his Letters to His Parents”, **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Swedish Research Institute in Istanbul, İstanbul, 2006.s.54-55; Esin Yurdusev “İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923” **Belleten**, 260, C: LXXI, S: 260, Nisan 2007. s.178.

²⁴⁴ Hariciye Nezareti Kolmodin'in yazmış olduğu makaleyi Tercüme Müdüriyetine göndererek çevrilmesini istemiştir. Fakat muhtemelen müdüriyette İsveççe bilen olmadığı için tercüme edilmemiştir. **BOA**, HR. SYS, 2468/39, 25 Eylül 1921. İstiklal Marşı'nın İsveççe tercümesi için bkz. **Dagens Nyheter**, 25 September 1921 ve Ek-31.

Kolmodin, İstanbul'a geldikten sonra Türkçeyi iyi bir şekilde öğrenip konuşmaya başlamış hatta divan edebiyatıyla ilgili sohbetlere katılmış ve yoğun bir Türk sevgisi kazanmıştı. İstanbul'da iyi bir çevre edinen Kolmodin, Türklerle olan ilişkilerine büyük önem vermişti. Örneğin Kolmodin, 14 Eylül 1922 tarihinde evlenen Ahmed Emin (Yalman) Bey'i tebrik telgrafını ebced hesabıyla²⁴⁵ manzum bir şekilde yazmıştı. Ahmed Emin Bey, almış olduğu tebrikler içinde "en hoş" olanın "eski ve yeni Türk edebiyatının sevdalısı" Kolmodin'in telgrafi olduğunu ifade etmekteydi.²⁴⁶ Ebced hesabıyla telgrafın yazılmış olması aslında Kolmodin'in Türkçeye ve Arapçaya ne kadar vakıf olduğunu da göstermekteydi.

Milli Mücadele devam ederken Kolmodin, Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve Ankara'daki hükümet yetkilileriyle temas kurmaya çalışmıştı. Örneğin TBMM İstanbul İstihbarat şefliğine gönderilen yazıya göre İsveç Sefareti Ataşelerinden olan Dr. Kolmodin, Anadolu gruplarından birisiyle görüşmek istemişti. Görüşmek istediği kişiyi çaya davet ederek evinde konuşmak istediğini belirtmişti. İstanbul'da önce gizli daha sonra resmi olarak TBMM'yi temsil eden Hilal-i Ahmer cemiyetinin ikinci başkanı Hamit Bey, Kolmodin ile görüşmek için "muvafakat buyrulduğu takdirde bendenizle birlikte" görüşmek için Ankara'dan izin istemişti. Ayrıca Kolmodin'in "emniyetli bir zat" olduğu da ifade edilmişti.²⁴⁷ Kolmodin'in konuşmak istediği konun ne olduğu ve görüşmenin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bir belgeye rastlanamamıştır. Fakat şurası bir gerçektir ki gerek Wallenberg gerekse de Kolmodin, Milli Mücadele'yi yakından takip etmiş ve Stockholm'e gönderecekleri raporları güvenilir kaynaklara dayanarak hazırlamaya çalışmışlardır.

²⁴⁵ Ebced Hesabı: Eski Sâmi alfabe sırasına göre tertiplenmiş, Arapça'ya mahsus sesleri gösteren harfler ilâve edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile ondan yüze onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü. Bu harfler sekiz gruba ayrıldıktan sonra, aralarına vokaller konularak manası olmayan, fakat Arap harflerine mevzu teşkil eden şu sekiz kelime meydana getirilmiştir: ebced, hutti, sa'fes, sehaz, hevvez, kelemen, karaşet, dazığ+len. Her ebced harfinin belli bir sayı karşılığı bulunmaktadır. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 2007.s.197.

²⁴⁶ Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1918-1922**, C.2, 1970.s.324-325.

²⁴⁷ **TİTEA**, K:333, G:41, B:41-1001, 16 Ağustos 1921.

2.3. İsveç Araştırma Enstitüsü

İsveç Kralı XII. Charles'ın Osmanlı Devleti'ndeki ikametinden dolayı pek çok İsveçli seyyah ve araştırmacının Şark'a olan ilgisinin artmasına neden olmuştu. Bu durum iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacak önemli çalışmaların ortaya çıkmasını da sağlamıştı. Şark'ın İsveçliler için büyüleyici olmasının nedenlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Kendisinden farklı olanı arama merakı ve kendi köklerini Şark'ta aramak istemeleriydi. Ayrıca Hint-Avrupa dil ailesine ait dillerinin kökleri Şark'ta yer almaktaydı. Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi tek tanrılı dinlerin Ortadoğu'da ortaya çıkmasından dolayı İsveçlilerin dinlerinin kökleri de buradaydı. Dolayısıyla bahsedilen nedenlerin cevabını en yakın yer olarak İstanbul'da bulmak mümkündü.²⁴⁸ Çünkü İstanbul hem Avrupa hem de Asya arasında merkez görevi görmekte ve bir cazibe merkezi olarak oryantalistleri (şarkiyatçıları) büyülemektedir. Nitekim Şark'a seyahat eden İsveçli seyyahların büyük bir çoğunluğu İstanbul üzerinden Ortadoğu'ya geçmiş ve eserlerinde İstanbul'a ayrı bir yer ayırmışlardır.

İstanbul'da bir İsveç Araştırma Enstitüsü fikri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra şarkiyatçı (aynı zamanda Dragoman, Ataşe, Maslahatgüzar) Johannes Kolmodin, İsveç Elçiliği'nde çalışırken biçimlenmeye başlamıştı. Prof. Ture J. Arne 1920'de diğer Avrupa ülkeleri gibi İsveç'in de şarkiyatçılıkla ilgili İstanbul'da bir araştırma enstitüsü açması gerektiğine dair yazılar kaleme almıştı.²⁴⁹ Arne, İsveç'teki çalışmalarını hızlandırmış ve enstitünün niçin kurulması gerektiğine dair çeşitli sebepler ortaya koyarak diğer Avrupalı devletlerin çalışmalarını örnek olarak vermişti. Napolyon'un Mısır seferi sırasında yaptırdığı bilimsel araştırmalar, Truva'da Schliemann'ın araştırmaları Avrupa'da büyük yankı uyandırmıştı. İngiliz, Fransız, Amerikan ve Avusturyalıların Atina, Roma, İstanbul gibi şehirlerde çeşitli enstitüleri ve okulları bulunmaktaydı. Avrupalı devletler, Akdeniz bölgesinde çeşitli kazılar da yapmaktaydı. Arne'ye göre Orta Doğu'nun keşfi için büyük gayretler gösterilirken İsveç'in geri planda durması doğru değildi ve Şark'a karşı bu ilginin karşısında

²⁴⁸ **İslam Ansiklopedisi**, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, 2001.s.413; Falkman, **a.g.e.**, s.270-271.

²⁴⁹ Theolin, **The Swedish Palace in Istanbul**, s.171.

İsveç'in de “güneşte yerini alması” gerekirdi.²⁵⁰ Avrupalı Devletlerin Ortadoğu ve Anadolu'da yaptıkları çalışmalar İsveçlileri de cezp etmiş bu da İstanbul'da bir İsveç enstitüsü veya araştırma merkezinin kurulma fikrinin ortaya çıkmasını sağlamıştı.

İstanbul'da görev yapan İsveçli diplomatlar Şarkiyatçılık konularına büyük önem vermiş bunu da eserlerine yansıtmışlardı. Bu etkileşimi yazdıkları anılarda, yaptıkları resimlerde, Şark'a ait topladıkları eşyalarda bulmak mümkündür. Arne de bu duruma dikkat çekmişti: “İstanbul'da, Şark kültürüne çok ilgi duyan diplomatik temsilcilerimiz oldu. Bu kültürü ülkemizde broşürlerle ve koleksiyonlarla tanıtarak aynı zamanda Türkiye'de İsveç'in onurunu yükselttiler. C. F. Von Höpken, Carleson, G.&U. Celsing, G. J. B. Von Heidenstam, P.O. Von Asp. Mouradgea d'Ohsson ve N. G. Palin'in isimlerini kolayca unutamayız.”²⁵¹ Arne'nin gerek Avrupalı devletlerin gerekse de İsveçli diplomatların faaliyetlerinden bahsetmesinin nedeni İsveç'in Şark ile yani Ortadoğu'yla eski zamanlardan beri ilişki içinde olduğunu vurgulamak istemesiydi.

İsveç'in bölgedeki bilimsel çalışmaları da eski tarihlerden kalmaydı. Arne'nin, diğer Avrupalı devletler gibi İsveç'in de Şark'ta daha doğrusu İstanbul'da bilimsel bir enstitü kurması gerektiğine dair düşüncelerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. İsveç kültürel bir güçtür ama yüksek bir güç değildir. Pozisyonunu diğer devletler gibi yükseltmelidir.
2. İsveç, Doğu'dan gelen kültürel mirasın bir parçasını oluştururken klasik kültürünü de geliştirmeliydi. Taş devrinden itibaren, İsveç'in gelişimi Güney'den ve Güney Doğu'dan gelen, tekrar eden kültürel dalgalardan etkilenmişti. Bundan dolayı İsveç, Doğu'daki gelişmeleri keşifsiz anlayamaz.
3. Sanat, tarihöncesi, eski Hristiyanlık, Bizans ve İslam kültürünün arkeolojisi konularında başarılı olmak için direkt ilişkiye ihtiyaç var. Bu ilişki için de Doğu ülkeleriyle ilişkiler kurulmalıdır.

²⁵⁰ BOA, HR.SYS, 2466/33, 23 Nisan 1921. Lef.1-7.

²⁵¹ BOA, HR. SYS, 2466/33, 23 Nisan 1921.Lef.7.

4. I. Dünya Savaşı, keşif çalışmalarında çeşitli sıkıntılara sebep oldu ki İsveç'in bunları büyük ölçüde bu boşluğu doldurması mümkün görünmüyordu.
5. Tam bu zamanda büyük devletler tüm enerjileriyle bilimsel keşiflere hazırlanırken İsveç, güneşte bir yer elde etmeyi kaçırmamalıdır.
6. Bilimsel bir aktivite, siyasi olarak Doğu'da şöhretimizi yükseltir ve ekonomik amaçlarımıza da dolaylı olarak etki eder.²⁵²

Arne, devamında İstanbul'da bir keşif enstitüsünün açılması gerektiğini belirttikten sonra Atina, Beyrut, Kudüs, Bağdat ya da Kahire gibi diğer şehirlerde de şubeler açılabilceğini ifade etmişti. İstanbul'un tercih edilmesinin sebebi ise İsveç'in İstanbul ile kültürel, politik ve diplomatik geleneksel ilişkilerinin bulunmasıydı. İstanbul'da bir arsa da elde edebileceklerini belirten Arne, İstanbul'un orta bir nokta olduğunu ve oradan bütün yönlerde seyahatler; Balkanlara, Anadolu'ya, Rusya'nın güneyi, Ege Adaları ve Yunanistan bölgelerine yapılabileceğine dikkat çekmişti. Düşüncesini ise şu ifadelerle açıklamıştı: *"Başlangıç noktası olarak İstanbul ile çok mükemmel yerleri ve pek çok kazı yapılan bölgeleri ziyaret edebiliriz. İstanbul'da önemli bir öğretim kurumu 1869'de kurulan Müze-i Hûmayun çalışmak için oldukça önemlidir. Türk topraklarında yapılan kazılardan çıkan malzemeleri teslim edip orada onu çalışabiliriz ve aynı zamanda bulunan diğer koleksiyonları da işleyebiliriz."* Arne, enstitünün giderlerinin, yapılacak harcamaların bağış, devlet yardımı ve kira bedeli ile karşılanabileceğini belirtmekteydi. Devamında enstitünün ne gibi faaliyetler içinde olacağını, hangi konularda çalışma yapılacağını ve hangi konulara öncelik verileceğini de şu şekilde açıklamıştı: *"Enstitü, üniversite hocalarına, orta öğretim okullarına, Şark ve klasik kültürle ilgilenenlere belirli zamanlarda çalışmalar yapmaları için kolaylıklar sağlayacak. Enstitünün programı iyice geniş olması gerekir ki İsveç gibi nüfusu az olan bir ülke onunla onur duyabilsin. Sınırlı kaynaklarımızla sadece klasik ve eski çağdan arkeolojik çalışmalar için bir enstitü kurmak olmamalı. Enstitü öncelik vereceği konu arkeoloji olacak fakat Yunan tarihi, Sanat Tarihi, Bizans, İslam Tarihi, Diller, Etnografya, Dinler Tarihi de çalışmalara dâhil edilecek. Ayrıca İstanbul'daki arşivlerde yapılan çalışmalar da desteklenmeli çünkü İsveç ve Avrupa tarihi için önemlidir. Müdürün maaşı ve öğrencilerin burslarını ödemek için yıllık 40 ya da 50*

²⁵² BOA, HR. SYS, 2466/33, 23 Nisan 1921.Lef.7-8.

bin kron devletten destek almalıyız.“ Arne, İlk olarak, enstitünün ihtiyacı; bir kütüphane, teknik bazı araçlar, arkeoloji alanında tecrübeli birkaç eleman ve Türkiye ile Ortadoğu’yu bilen bir müdür olduğunu ve enstitünün yerinin de İstanbul’daki İsveç Elçiliğinin içinde olmasını gerektiğini belirtmişti.²⁵³

Enstitü’nün kurulması durumunda İsveç’e faydası ve gerekliliği konusunda Arne, sonuç olarak şu ifadelerle yer vermişti: *“İsveç eski kültürlü bir ülkedir ve bu sebeple uluslararası keşifler çalışmalarında yer alma mecburiyetindedir. En eski zamanlardan beri, İsveç toplumu Avrupa’nın güney ve güney doğu ülkelerin etkisinde kaldı. İsveç toplumunun gelişimini anlamak için bu konuda Doğu’da var olan tarihsel olayların bilinmesi gerekir. Kâşifler, diplomatlar, arkeologlar ve filologlar uzun zamandır Doğu’yla ilişkilerini devam ettirdi. İlgili yerlerde araştırmalar şüphesiz bilimin gelişimi üzerine direkt ve verimli bir etki oluşturur. İsveç toplumunun ilgisini, anlayışını uyandırır, çoğaltır ve esas itibarıyla kültür soruları konusunda görüş alanını genişletir. Şark ülkelerinde yapılacak araştırmalar İsveç’in ekonomik menfaatlerine de katkıda bulunacaktır.”*²⁵⁴ Arne, yapılacak kültürel çalışmalarla İsveçlilerin Şark’ı daha iyi anlayacağını ve bu da ilişkilerin gelişmesini daha da kolaylaştıracağını belirtmişti. Toplumların birbirini tanımasıyla birlikte ticaretin de geliştiği görülecekti.

İstanbul’da Mart 1921 tarihinde Moda/Kadıköy’de İsveç Araştırma Enstitüsü diğer adıyla İsveç Şarkiyat İncelemeleri Derneği (La Societe Suedoise d'Orient) dokuz üye ile kurulmuştu. Enstitünün yetkili ismi T.J. Arne olmuştu. Enstitünün kurulması üzerine Stockholm’deki Türk Elçisi Galip Kemali Bey de konu hakkında İsveç Dışişleri Bakanı Hjalmar Brantig ile görüşmüş ve Osmanlı Devleti’nin kural ve kanunlarına göre hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Olumlu bir ortamda gerçekleşen bu görüşmede G. Kemali Bey, Arne ile de görüşeceğini belirtmişti.²⁵⁵ Böylece Arne amacına ulaşmış ve İstanbul’da bir enstitü kurulmasını sağlamıştı. Bu

²⁵³ BOA, HR. SYS, 2466/33, 23 Nisan 1921.Lef.8-9.

²⁵⁴ BOA, HR. SYS, 2466/33, 23 Nisan 1921.Lef.9-10.

²⁵⁵ BOA, HR. SYS, 2466/44, 14 Aralık 1921. Enstitünün kurulması üzerine Hariciye Nezareti, “ahaliye hitaben neşr olunan beyannamenin Fransızca suretini” tezkire olarak Maarif Nezaretine bildirmişti. BOA, HR. SYS, 2467/15, 21 Haziran 1921.

adımıyla birlikte kökleri eskiye dayanan İsveç ile Türkiye ilişkilerinin başka bir boyut kazanmasını sağlamıştı.

İsveç Araştırma Enstitüsü, ilk toplantısını 9 Nisan (veya 7 Mart'ta) 1921 tarihinde gerçekleştirmiş ve Norveç, Danimarka, Hollanda Şark Cemiyetleri ile görüşmeler yapılması, ortak bir yayın hazırlanması için faaliyetlere başlamıştı. Türkiye'nin Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey de İstanbul'daki Hariciye Nezareti'ne yazdığı raporda, enstitünün önemli olduğunu, İsveç'in tarafsızlığı ve Türkiye'ye olan sempatisi gelecekte yapılacak organizasyonlarla gençlerin eğitimi için verimli bir ortam sağlayacağını iddia etmişti. Ayrıca raporunda İsveç toplumunun dürüstlüğü ve kadının ahlaki durumunu da vurgu yapmıştı.²⁵⁶ Böylece Türk yetkililer de İsveç'in İstanbul'da bir enstitü kurmasının Türkiye açısından da bir kazanç olacağına kanaat getirip desteklemişti. Böylece enstitü iki ülke arasındaki kültürel bağın güçlenmesinde ciddi bir basamak olmuştu.

Arkeolojik ve tarihi çalışmalara ağırlık veren Enstitü, Johannes Kolmodin öncülüğünde faaliyet yürütmüştü. Enstitüye ekonomik yardımda bulunan Prof. Pontus Fahlbeck'in bağışladığı para ile Boğaz'ın Asya yakasında Kadıköy/Moda'da "*İsveç bilginleri için bir yuva*" olarak bir villa kiralanmış ve faaliyetler buradan yürütülmüştü. İsveç'ten gelen araştırmacıların uğrak yeri olan enstitüye ünlü İsveçli yazar Fredrik Böök de 1922 yılında uğramıştı. Rohat Alakom'un iddia ettiğine göre Prof. Fahlbeck'in 1923 yılında ölmesi üzerine enstitünün çalışmaları durmuştu. Enstitü muhtemelen 1923 veya 1924 yılında faaliyetlerine son vermişti. Fakat İsveç sonraki yıllarda 1925'te Roma'da, 1948'de Atina'da ve 1962'de İstanbul'da üç ayrı şarkiyatçılık merkezi açmıştı. İstanbul'daki Enstitü, başta Anadolu arkeoloji araştırmaları, dini konular, Bizans olmak üzere sosyal bilimler alanında faaliyet göstermektedir. İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü (Svenska Forskninginstitutet i Istanbul) İsveç Başkonsolosluğu sınırları içinde Dragoman Evi'nde faaliyetlerini yürütmektedir.²⁵⁷ İstanbul'da İsveç Araştırmaları Enstitüsünün kurulmuş olması Türkoloji alanında önemli gelişmelere yol açmış ve İsveç'ten Türkiye'ye çok sayıda

²⁵⁶ BOA, HR. SYS, 2466/44, 23 Nisan 1921; BOA, HR. SYS, 2466/33, 16 Nisan 1921.

²⁵⁷ Theolin, *The Swedish Palace in Istanbul*, s.171; Rohat Alakom, *İstanbul ve İzmir'de İsveç İzleri (1730-1930)*, Avesta yay., İstanbul, 2014.s.38; *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.23, s.413.

araştırmacının gelip incelemelerde bulunmasını sağlamıştı. Ayrıca enstitünün yapmış veya yaptırmış olduğu araştırmalar Türkiye'nin kültür tarihine de ışık tutmaktadır.

2.4. Lozan Konferansı ve İsveçli Diplomatlar

1.Dünya Savaşı sonrasında gerek İtilaf gerekse İttifak devletleri kendilerini büyük ekonomik sıkıntılar içinde buldular. Her ne kadar İtilaf devletleri savaşı kazanmış olsalar da ekonomik anlamda zor durumdaydılar. Hatta ekonomik sıkıntılar müttefikliklerine de büyük bir darbe vurmaktaydı. Ekonomik zorluklar yaşayan bir diğer devlet de Türkiye idi. 1911 yılından itibaren savaşların içinde yer alan ve bir de Kuruluş Savaşı yaşamış olan Türkiye bir an önce barış antlaşmasını imzalayıp sıkıntılarından kurtulmak istemişti. Barış görüşmelerine 20 Kasım 1922'de başlanmıştı. Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı İsmet Paşa görevlendirilmişti. İsmet Paşa, Lozan'a gitmeden önce Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişti. Bu görüşmelerden biri de İsveç Orta Elçisi Gustaf Wallenberg ile olmuştu. İsmet Paşa, bu görüşmeyi Ankara'ya şu şekilde bildirmişti: *"İstanbul'a vardığımın ikinci günü İsveç sefiri, tercümanını (muhtemelen J. Kolmodin) göndererek mülakat talep etmişti. Türklere hayırhah olduğu bildirildiği cihetle kabul ettim ve aynı gün zarfında ziyaretini iade ettim. İki memleket arasındaki tarihi dostluktan bahsederek gerek tebaasının ve gerek Amerikalılar ve saire gibi İstanbul'da İsveç himayesindeki kişilerin koruma hukukunu ve kolaylıklar temenni etti. Koruma ve kolaylık hakkında gönül rahatlığı içinde olmalarını söylemekle beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile resmi ilişkiye girmeleri münasip olacağını söyledim. Bunun için hükümetinden talimat almak ihtiyacında bulunduğunu söylemekle beraber kendisinin daima Türkler lehine çalıştığını ve propaganda yaptığını ilave etti."* Wallenberg, görüşmede Milli Mücadele dönemi boyunca Türkler ile iyi ilişkiler içinde olduğunu, çeşitli devletlerin himayesini İsveç Elçiliği olarak üstlendiğini bildirmişti. İsmet Paşa ve Wallenberg'in görüşmesini Dragoman Kolmodin ayarlamıştı ve söz konusu görüşme İsveç Elçiliği'nde gizli bir şekilde gerçekleşmişti. İsmet Paşa telgrafının devamında şu ifadelerle yer vermişti: *"Sefarethanedeki görüşme esnasında da bugün Türkiye'nin elde ettiği zafer haricden bir borç alma akdine pek müsait olduğunu ve Amerika ile mesela 25 milyon dolarlık*

bir borçlanma yapılmasını mümkün gördüğünü, Türkiye'nin elinde fazla para bulunması mevkiini çok tahkim ve sulhu tesri' edebileceğini, hâlbuki şayet konferans bir neticeye iktiran edemezse bilahare o kadar kolaylıkla istikraz yapılamayacağını, bunun için de New York'a emin bir adam göndermek muvafık olacağını izah etti. Hayırhane vesayasına teşekkür ederek beyanatını eyemiyetle dinlediğimi söyledim. Sonra da kendisinin bir banker ailesine mensup olduğundan bahsetti. İhtisasım ya kendisinin veya ailesinin alakadar olduğu bir Amerika müessese-i maliyesi ile veyahut İsveç müessasatı ile bir muamele-i maliye yapmamıza dolayısıyla aracı arzusunda bulunduğu merkezindedir. Hükümetçe borçlanmadaki fayda kabul olduğu takdirde emin bir zat vasıtasıyla müşarünileyh ile resmen temas edilmesi muvafık olacağını zannederim. Acizlerine göre kırk elli milyon lira hazır para bizim için bir ehemmiyet-i kat'iyeye-i hayatiyeyi haizdir. Sefirle temasta gizlilik şayan-ı ehemmiyyetdir. Sefirin tercümanı müsteşrik Mösyö (J. Kolmodin) mülakatta hazır idi. uğurlamada da bulundu. Vasıta olabilir.”²⁵⁸ İsmet Paşa, İsveç'in TBMM Hükümeti ile diplomatik ilişkiler içine girmesini tavsiye etmiş fakat Wallenberg, ülkesinden konu hakkında talimat beklediğini ifade etmişti. Banker bir aileden gelen Wallenberg, ekonomik ilişkiler konusunda oldukça tecrübeli idi. Türkiye'nin ekonomik sıkıntılar içinde olduğunu bilen Wallenberg, “aracı” olarak ABD'den borç para alınabileceğini ve kendisinin de yardımcı olabileceğini bizzat İsmet Paşa'ya ifade etmişti. Ayrıca Wallenberg barış görüşmeleri kesintiye uğramadan bu meselenin halledilmesi gerektiğine vurgu yapmış aksi takdirde görüşmelere ara verildiği sırada borç almanın sıkıntılı olacağına da dikkat çekmişti. Fakat Türkiye, ABD'den herhangi bir borç talebinde bulunmadı. Türkiye'ye göre büyük devletlerin iktisadi yatırımları ileride siyasi baskı aracı olabilirdi. Yeni Türkiye yöneticileri geçmişten ders çıkararak Osmanlı'da olduğu gibi ekonomik bağımsızlığını yitirmek istememişti.

Milli Mücadelenin askeri başarısından sonra İtilaf devletleri ve Ankara Hükümeti arasında Mudanya Ateşkesi (11 Ekim 1922) imzalanmıştı. Wallenberg bu mütarekeden sonra İsveç Başbakanı Hjalmar Branting'e durumu bir raporla bildirmişti. Raporda: “*Türklerin zaferine sevinmek için her türlü gerekçe vardır. Türklerin zaferi, birlikte hareket ettikleri Rus kardeşlerinin Boğazlar yoluyla deniz*

²⁵⁸ Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, TTK yay., Ankara, 1990.s.101-102.

ulaşımına açılmasını sağlamasının yanı sıra, İsveç'in doğusundaki baskıyı da tamamen kaldırmıştır."²⁵⁹ Wallenberg, Anadolu'da meydana gelen gelişmeleri İsveç açısından değerlendirerek raporlar halinde Stockholm'e bildirmişti. Buna göre Türklerin başarısı karşısında Wallenberg'in memnun olmasının nedeni: Rusya'nın yayılma politikasıydı. Çünkü Rusya'nın takip ettiği yollardan biri de İskandinavya üzerinden sıcak denizlere inmekti. Eğer Ruslar, Karadeniz üzerinden Boğazlardan giriş-çıkış yapabilirse İskandinavya rotası ikinci plana düşecekti. İsveç'in de istediği buydu dolayısıyla Türklerin başarısı İsveç'i gayet memnun etmişti.

Wallenberg'e göre Rusya'nın dış politikasının temel ilkesi sıcak denizlere inmek iken İsveç'in savunma politikasının temeli ise Rusya'nın yayılmacı politikası üzerine kurulmuştu. Wallenberg, Rusya'nın Baltık ülkelerini ve Finlandiya'yı ele geçirme çabasının normal bir yayılmacılık politikasından ziyade stratejik nedenlere ve özellikle de Petersburg'u korumaya yönelik olduğunun altını çizmekteydi. Lozan Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın Baltık yoluyla dünya denizlerine açılma talebi her zamankinden daha açık bir şekilde ikinci plana düşmüştü. Wallenberg her ne kadar Lozan Antlaşması'ndan memnun olsa da Rusya'nın yayılma politikasının sona ermediğini de şu şekilde açıklamaktaydı: *"Rusya, kendisini toparladıktan sonra tekrar Baltık ülkelerinde ve özellikle de Finlandiya Körfezi'nin güneyindeki ülkelerde egemen devlet olmak isteyecektir. Rusya'nın bu çabası somutlaşmaya başladığı zaman ana hedef ile yan hedefi ayırt etmek gerekiyor. Rusya'nın ana hedefi, dünya denizlerine açılan güvenli bir yola ulaşmaktır. Onlar bu amaca şimdilik Lozan Barışı ile oldukça yaklaştılar ümit ederiz gerçek barış sağlanır. Eski Baltık bölgelerini tekrar Rusya'ya dâhil etmek çabaları da böylece sona eriyor ve Petersburg'un güvenliğini sağlamak da eski önemini yitiriyor. Rusya'nın bugünkü tek dileği sınırlarını netleştirmektir.*"²⁶⁰

Aslında Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkması ile İsveç "geleneksel Rus yayılmacılığı" karşısında rahat bir nefes almıştı. Çünkü her an Rusya'nın nefesini ensesinde hissetmişti. Bu da İskandinav ülkelerinde bir "Rus korkusuna" neden olmuştu. Fakat Wallenberg'in de öngördüğü gibi, Rusya kısa bir süre sonra tekrar Baltık bölgesine hâkim olmuştu. Bu durum İsveç'in pek de hoşuna giden bir durum

²⁵⁹ Raporlardan ötürü Başbakan Hjalmar Branting, Wallenberg'e takdirlerini iletmiştir. Falkman, **a.g.e.**, s.51-52.

²⁶⁰ Falkman, **a.g.e.**, s.48-51.

değildi ayrıca yayılmacı bir politika izleyen Rusya ile de komşu olmak istemiyordu. İsveç için Lozan Antlaşması önemli idi; İsveç'e göre Rusya, Boğazlar'da rahat bir şekilde giriş-çıkış yapabilirse Baltık bölgesi arka plana düşecekti. Zaten Petersburg da artık başkent değildi dolayısıyla Rusya, Karadeniz'de daha rahat bir nefes alabilir ve yayılmacı emellerini güneyde gerçekleştirebilirdi.

Lozan Konferansı toplanmaya başlayınca katılmak isteyen devlet sayısında da artış yaşanmaktaydı. Bu ülkelerden biri de İsveç idi. Başbakan Rauf Bey'den Başdelege İsmet Paşa'ya 19 Kasım 1922 tarihinde gönderdiği telgrafta şu bilgilere yer vermişti: *“Konferansa iştirak talebinde bulunan devletlerin adedi gün geçtikçe çoğaldığı, İtilaf devletlerin de menfaatlerine göre kabul ve ret hakkı kendilerine münhasır telakki olunarak bir emr-i vaki karşısında bırakılmamamız için hükümetimizin fikri alınmadan verilecek kararların kabul edilemeyeceğini şimdiden devletlere tebliğ faydalı olacağı Paris mümesilliğinden bildiriliyor. Ba'dema bu gibi mesailden ve mühim istihbarat-i siyasiyeden zat-ı âlilerine düzenli malumat verilmesi tamim edilmiştir.”*²⁶¹ 20 Kasım'da başlayacak olan Lozan görüşmelerine katılmak isteyen devletlerin amaçları birbirilerinden farklı idi. Sovyet Rusya için Boğazlar hayati önem taşıırken İskandinav ülkeleri (İsveç, Norveç ve Danimarka) için öncelikli konu kapitülasyonlar ve vatandaşlarının hukuki durumuydu.

Lozan'ın Uşi (Ouchy) Şatosunda 7 Aralık 1922 tarihli oturumunda yerleşme hakkı ve yargı rejimi bakımından yabancıların durumu I. Alt komisyonda ele alındı. Adı geçen komisyona İsveç'i temsilen Lahey Orta Elçisi D'adlercreutz ve Dr. Kolmodin katılmıştı. İsveç'in Lozan Konferansı'na katılmasının amacı: Türkiye'deki İsveç vatandaşlarının haklarını korumak ve kapitülasyonların devam edilmesini sağlamaktı. İsveç Elçisi D'adlercreutz konferansta şu açıklamayı yapmıştı: *“İsveç Hükümeti adına çağıran devletlerin Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejim sorununa ilişkin olarak bu konferansta, hükümetimin isteği üzerine görüşünü açıklamak fırsatını vermiş olmalarından hükümetimin duyduğu büyük memnurluğunu açıklamak isterim. İsveç'in savaşa katılmamış olduğu için, barış görüşmelerine katılması da söz konusu olamazdı. Ancak görüşmeler sonunda yapılacak*

²⁶¹ 15 Kasım 1922 günlü Tribune de Geneve gazetesi, İspanya, İsveç ve Danimarka hükümetlerinin de Lozan Konferansı'na katılmak için başvurduklarını duyuruyordu. Bunun gibi başka haberlere de rastlanıyordu. Bilal Şimşir, **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, TTK yay., Ankara, 1990.s.108.

antlaşmaların da İsveç için bağlayıcı olması söz konusu olamaz ve bu anlaşmalar İsveç'in haklarını çiğneyemez. Öte yandan İsveç, yapılacak Barış Antlaşması'na Türkiye'deki yabancıların durumuna ilişkin olarak konulacak hükümlere kayıtsız kalmaz; çünkü bu konuya ilişkin pek çok antlaşmadan tek bir rejim doğmuş bulunmaktadır ve çünkü Barış antlaşmasına bu konuda yeni antlaşmalar eklenecekse, bu yeni düzenlemenin Türkiye ile savaşa katılmamış ülkeler arasında yapılacak anlaşmalara örneklik etmesi de yerinde olacaktır. Türkiye ile her zaman en iyi ilişkiler içinde bulunmuş olan İsveç Hükümeti, kendi bakımından bu ilişkilerin sürdürülmesi konusunda Türkiye'nin iyi niyetinden şüphe demez; İsveç Hükümeti bir temsilci göndermekle mutluluk duyduğu bu görüşmelerin günümüz koşullarına ve gereklerine uygun memnun edici bir sonuca ulaşmasını yürekten ummaktadır.” İsveç Elçisinden önce diğer İskandinav ülkeleri (Danimarka, Norveç) temsilcileri de söz alarak, vatandaşlarının hukukunun korunması ve kapitülasyonların devamını talep etmişlerdi. Komisyon Başkanı, Türk Hükümetini görüşünü bildirmeye çağırması üzerine Veli Bey; Hükümetinin uluslararası kamusal ya da özel ortak hukuk ilkelerine uygun düşecek antlaşmalar yapmaya hazır olmakla birlikte, bu ortak hukuka uygun düşmeyen herhangi bir hükmün kendisi için kabul edilemez olduğunu ifade etmişti.²⁶²

İsmet Paşa da Başbakanlığa göndermiş olduğu telgrafta durumu şu şekilde aktarmaktaydı: “...*Kapitülasyonlardan yabancı kişilerin memleketimizde haiz olacaklar-ı mevki-i hukukiye dair alt komisyon başladı. Belçika, İspanya, İsveç, Norveç ve Danimarka temsilcileri beyanatta bulundular. İspanya temsilcisi sert lisan kullandı. Cümlesine cevaben devletler genel hukuku kuralları dairesinde yabancılara muamele edeceğimiz bildirildi. Bize bir lahiya projesi verdiler. Proje maziye nispetle daha hafif ve mülayim ve suret-i umumiyede hukuk-i düvel ahkâmına muvafık görülmüyor.*”²⁶³ Türkiye'nin konferansta savunmuş olduğu temel ilke: devletler hukuku idi. Bu hukuk ilkeleri çerçevesinde tüm vatandaşlarına eşit bir şekilde muamele yapılacağını özellikle vurgulamıştı. Avrupalı devletler ise Osmanlı Devleti zamanında olduğu gibi vatandaşlarının imtiyazlı olmasını savunmuştu.

²⁶² **Riksarkivet, Utrikestedepartementet**, 1920 ars dossier-system, HP 2818, Afd:64, Mal: Et, 6 Ocak 1923; **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, C.2, çev. Seha L. Meray, A.Ü. SBF yay., Ankara, 1971, s. 79-85.

²⁶³ Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, s.182.

Lozan’da İsveç ile ikamet ve konsolosluk antlaşması yapılmaya çalışılmış fakat İsveç temsilcisi işi birazdan ağır almıştı. Lozan’daki Türk delegasyonu İsveç ve diğer tarafsız ülkeler ile antlaşma yapmak için Ankara’dan izin istemişti. *“İsveç hükümeti ile ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine zat-ı âlilerinin salahiyetlerini müşir salahiyeyname tanzim oldu... Bu iki mukaveleden başka hükümet-i mezkure (İsveç) ile sair sözleşme akdi talep edilmeli midir ve hükümet-i mezkurece muvafakat lahık olmuş mudur? Diğer tarafsızlardan hangileri ile hangi sözleşme için yetki lazımdır. Acele bildirilmesi rica olunur...”*²⁶⁴ Fakat İsveç heyeti Lozan görüşmelerinin sonucunu beklemek istemişti. İsmet Paşa da 20 Ocak 1923’te Başbakan Rauf Bey’e göndermiş olduğu telgrafta İsveç temsilcisinin ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine hazır olduğuna dair herhangi bir bilgi vermediğini iletmişti.²⁶⁵ İsveç, Lozan görüşmeleri sonuçlanmadan ilk adım atan ülkelerden bir olmak istememişti. Ayrıca antlaşmanın imzalanmaması durumunda büyük devletlerin nasıl bir tepki verecekleri ve yeni Türkiye ile nasıl bir ilişki içinde olacakları belirsizdi. İsveç de bu belirsizlik içinde Türkiye ile ikamet ve konsolosluk sözleşmesi imzalamayı erteleyerek konferansın sonucunu beklemek istemişti.

7 Aralık 1922’den 26 Ocak 1923 tarihine kadar yapılan oturumlarda İsveç’i temsilen Lahey Orta Elçisi D’adlercreutz ve Dr. Kolmodin katılmıştı. Zaman zaman görüşmelere tek katılan D’adlercreutz sadece 7 Aralık’taki görüşmelerde söz almış ve ülkesinin taleplerini dile getirmişti.²⁶⁶ Norveç ve Danimarka, tek temsilci olarak görüşmelere katılmasına rağmen İsveç’i iki kişi (D’adlercreutz ve Dr. Kolmodin) temsil etmişti. İsveç Hükümetinin Kolmodin’i Lozan’daki görüşmelere göndermesinin sebebi muhtemelen Kolmodin’in Türkiye ile ilgili konulara vakıf olmasından ötürüydü. Çünkü Kolmodin, daha İsveç’te iken iyi bir oryantalist olarak yetişmiş ve Doğu dillerini de iyi bilmekteydi. İstanbul’a geldikten sonra da Türk yetkililer ile iyi ilişkiler kurmuş ve kısa bir süre içinde Türkçeyi öğrenmişti. Ayrıca Türk-İsveç ilişkilerini geçmişinden itibaren iyi bilmekteydi.

Lozan görüşmeleri sırasında Stockholm’de Türkiye’yi maslahatgüzar olarak Layık Mukbil Bey, temsil etmekteydi. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Stockholm ve

²⁶⁴ Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, s.388.

²⁶⁵ Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, s.414.

²⁶⁶ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, C.2, s. 79-182.

Avrupa'nın diğer başkentlerinde Türkiye'nin temsil düzeyi Maslahatgüzar seviyesine indirilmişti. Görevli personelin durumu hakkında da Başbakan Rauf Bey, İsmet Paşa'ya Elçiliklerin geçici yönetimi hakkında düşüncesini öğrenmek için 7 Aralık 1922 tarihinde şu telgrafı çekmişti: *"Paris Temsilcisi Ferit Beyden gelen 21 Kasım tarihli telgrafta Amerika, İngiltere, İspanya, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve İsveç'te bulunan sefaret ve konsolosluklarla ilgili muamelatın tasfiye ve muvakkaten idaresinin taraf-ı devletlerinden kendilerine tevdi buyrulduğu bildiriliyor. Bu husus hükümetçe teemmül edilmiş ve Heyet-i Vekile bu gibi sefaret ve konsolosluklardaki evrak memurları bulunmadığı takdirde en küçük katibin memuriyetini kararlaştırmış ve o yolda tebligatta bulunmuş idi. Ferit Beyin haberinde yanlışlık yok ise muamelatta noksaniye mahal kalmamak üzere bu babdaki tasavurat-ı devletlerinin alakadarana buradan beray-ı tebliğ haber verilmesini rica ederim. Mükerrer telgrafnamelerimde keşide ettiğimiz re'sen veya cevabi telgrafnamelerin vüsullerinin iş'arı istirham kılınmıştı. Bu hususun bilinmesinin derece-i lüzumu zat-ı devletlerince de müsellemdir. İcap edenlere emir buyurmanızı ehemmiyetle rica eylerim efendim."*²⁶⁷

İtilaf devletleri TBMM Hükümetini daha önce Londra Konferansında (de jure olarak) tanımıştı. Fakat Lozan Konferansından sonra gerek büyük gerekse de küçük devletler TBMM Hükümetini, Türkiye'nin tek temsilcisi olarak kabul etmişti.

²⁶⁷Şimşir, **Lozan Telgrafları I**, s.175.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYETİN İLK ON YILINDA TÜRKİYE - İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1923-1933)

Lozan Antlaşması öncesinde TBMM Hükümeti Osmanlı Hükümeti'ne son vererek, Türk milletinin gerçek temsilcisi olarak barış antlaşmasını imzalamıştı. Türkiye'de 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle yeni bir rejim ve yönetimle ülke ilişkileri ele alınmıştı. Türkiye, izlemiş olduğu barışçıl politika ile dostluk antlaşmaları imzalayarak siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemişti. Fakat Osmanlı'dan kalan sorunlar ve Lozan Antlaşması sonrasına bırakılan konular tam anlamıyla halledilememişti. Ayrıca Türkiye, her ne kadar Cumhuriyet döneminde diplomatik tasfiyeler gerçekleştirmişse de Osmanlı'dan itibaren görev yapan İsveç'teki temsilcisinin görevini devam ettirmişti. İsveç de Türkiye'yi resmen tanıyan ilk İskandinav devleti olmuştu. İki ülke arasında resmi ilişkilerin başlaması için teamül gereği önce dostluk antlaşması imzalanması gerekiyordu. Bunun üzerine Türkiye-İsveç arasında 31 Mayıs 1924'te dostluk antlaşması imzalanarak resmi ilişkilerin başlanması sağlanmıştı.

3.1. Layık Mukbil Bey'in Stockholm Maslahatgüzarlığına Atanması

Atina'da üçüncü kâtip olan Layık Mukbil Bey, Stockholm Sefareti ikinci kâtipliğine 22 Aralık 1920 tarihinde atanmıştı.²⁶⁸ Mukbil Bey, atandığı zaman Stockholm'de Osmanlı Devleti'ni Ali Şevki Bey (Berker) temsil etmekteydi. Kısa bir süre sonra Şevki Bey görevden alınmış yerine Moskova eski Elçisi Galib Kemali Bey tayin edilmişti. G. Kemali Bey, Moskova Elçiliğinden önce Atina'da elçi olarak görev yapmış ve görevi boyunca da üçüncü kâtip olarak L. Mukbil Bey ile çalışmıştı. Dolayısıyla G. Kemali ve Mukbil Bey birbirlerini daha önce tanımaktaydılar. Nitekim G. Kemali Bey de İsveç'e varışını ve Mukbil Bey'i Stockholm'de görme sevincini şu şekilde anlatmaktaydı: “3 Temmuz 1921 tarihinde Pazar günü Stockholm'e vasil

²⁶⁸ BOA, İ. DÜİT, 50/16, 22 Aralık 1920. Lef. 1-2.

oldum. Atina'da üçüncü kâtibim olan Layık Mukbil Bey ikinci kâtip olarak oradaydı. Gayet zeki, malumatlı ve çalışkan ve Mısır'ın belli başlı bir ailesi evladı bu eski arkadaşım birkaç seneden beri Stockholm'de bulunduğundan gayet güzel İsveç lisanını öğrenmişti."²⁶⁹

Galib Kemali Bey, Stockholm ve Kopenhag sefaretinde iken Layık Mukbil Bey de en önemli yardımcısı idi. G. Kemali ve L. Mukbil Bey, diplomatik ziyaretleri de beraber gerçekleştirmekteydiler. Bazı örnekler vermek gerekirse: Kemali Bey, İsveç ve Danimarka Krallarına güven mektubunu sunarken yanında Mukbil Bey de yer almıştı. G. Kemali Bey, Mukbil Beyi gerek İsveç ve gerekse de Danimarka Kralı ile tanıştırmıştı. 1 Haziran 1922 tarihinden itibaren Layık Mukbil Bey, Kopenhag'da Maslahatgüzar olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmeye başlamış aynı zamanda Stockholm'deki ikinci kâtipliği de devam etmekteydi.²⁷⁰ G. Kemali ve L. Mukbil Bey arasında ilişki sadece diplomatik çerçevede gelişmemiş ailevi ilişkilerde de kendini göstermişti. Örneğin G. Kemali Beyin kızı Lamia Hanım ile Hüsrev (Gerede) Beyin nikâhı Berlin'de kıyılmasına karar verilmiş fakat Hüsrev Bey, Ankara'da olduğu için gelememişti. Bunun üzerine Atina'dan yakın arkadaşı olan Layık Mukbil Beyin, nikâh için vekil tayin edilmesine karar verilmiş ve bu vekâlete dair yazıyı Hüsrev Bey, Berlin'e göndermişti. Böylece 24 Ağustos 1922'de Türkiye'nin Berlin Sefaretinde Hüsrev Bey ile Lamia Hanımın nikâhları Mukbil Beyin vekilliği ile kıyılmıştı.²⁷¹ Mukbil Beyin İsveç kültürünü, siyasi durumunu ve dilini öğrenmesi bölgede uzun bir süre kalmasında etkili olmuştu. Kemali Bey ile daha önce tanışıklığının olması ve ikilinin uyumu çalışmaları açısından da verimli olmuştu.

Yunanılar ile Kurtuluş Savaşı devam ederken İstanbul Hükümeti adına Padişah, Sadrazam ve Hariciye Nazırı'nın üçlü onayı ile 19 Eylül 1921 tarihinde Layık Mukbil Başkâtip olarak terfi etmişti.²⁷² Yine 17 Haziran 1922 tarihinde de L. Mukbil Bey, padişahın onayı ile üçüncü dereceden Mecidi Nişanı ile taltif edilmişti.²⁷³

²⁶⁹ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.38.

²⁷⁰ Şehsuvaroğlu, **Hekim Bir Siyasimizin portresi Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay**, s.99.

²⁷¹ Nikâhta; Celal (Bayar), Nuri (Conker), Said Rauf (Sarper), İlhami (Pamir), Saffet (Arıkan), Adnan (Berkay) ve Sabri Beyler de bulunmuştu. Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.46, 134.

²⁷² **BOA**, İ. DUİT, 50/35, 19 Eylül 1921. Lef.1-3.

²⁷³ **BOA**, İ. DUİT, 62/13, 17 Haziran 1922. Lef.1-2.

Galib Kemali Bey'den sonra Stockholm ve Kopenhag'da Osmanlı Devleti'ni Maslahatgüzar olarak temsil eden Layık Mukbil Bey temsil etmişti. İngiliz belgelerinde Kopenhag'daki diplomatik listede Galib Kemali Bey, Türkiye Elçisi olarak gösterilmeye devam edilmiş fakat “*mevcut olmayan*” şeklinde gösterilmişti. Ayrıca 1924 yılına kadar “*Kopenhag'daki Türk Elçiliği bulunmamaktadır*” şeklinde raporlara not edilmişti.²⁷⁴ Layık Mukbil Bey diplomatik çevrelerle de iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve gelişmeleri Osmanlı Hariciyesine rapor etmişti. Stockholm'de diğer devletlerin temsilcileri ile görüşen L. Mukbil Bey, ilgili devletlerin Türkiye politikasına dair bilgileri Hariciye Nazırı A. İzzet Paşa'ya rapor olarak göndermişti. Stockholm'de ABD, Fransa, Almanya ve Çekoslovakya Elçileri ile görüşen Mukbil Bey raporunda şu bilgilere yer vermişti: önce ABD Elçisi ile görüşen L. Mukbil Bey, Elçinin bir Türk dostu olduğunu belirterek Stockholm'den Washington'a Elçi aleyhinde çeşitli yazışmaların yapıldığını görüşme sırasında öğrenmişti. Elçi Morris duruma üzüldüğünü belirterek konu hakkında da uyarı aldığına dair yazıyı bizzat Mukbil Bey'e göstermişti. Yazıda Elçinin Türk diplomatları ile görüşme yaptığı ihbar edilmiş bunun üzerine uyarı almıştı. Sonraki görüşmeyi Mukbil Bey, Fransa Elçisi ile yapmıştı. Görüşmede Elçinin Boğazlar ve Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi taraftarı olduklarını ifade ettikten sonra İzmir'in geri alınması konusunda Mukbil Beyi tebrik etmişti. Çekoslovakya Elçisi ile Şark Meselesini konuşan Mukbil Bey, son görüşmeyi de Almanya'nın Stockholm Elçisi Rudolf Nadolny ile yapmıştı. Görüşmede Nadolny, Türkiye'nin zaferden tam anlamıyla yararlanabilmesi için İstanbul, Trakya ve Boğazların barış ve diplomasi yoluyla elde etmesi gerektiğini söylemiş ardında İngiltere'nin er geç Türklerin hukukunu teslim edip Türkiye'den çekileceğinden emin olduğunu ifade etmişti.²⁷⁵ Böylece Mukbil Bey, görüştüğü elçilerin Türkiye ve Türk insanı hakkındaki tutum ve yaklaşımları hususunda bilgi sahibi olmuştu.

Belçika ve Romanya Elçisi ile sonra görüşeceğini belirten Mukbil Bey, yaklaşık bir hafta sonra Stockholm'de Romanya Elçisi ile Boğazlar konusunda bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu konuda da Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yı bilgilendirmişti. Romanya'nın Stockholm Elçisi Pacliauo, Mukbil Bey ile yaptığı

²⁷⁴ NA, FO, 371/10414, (N 400/400/15), 2 Ocak 1924.

²⁷⁵ BOA, HR. SYS., 2471/79, 17 Eylül 1922.

görüşmede Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesi durumunda Romanya'nın duruma itiraz etmeyeceğini fakat Boğazlar Meselesi'nin Romanya için hayati öneme sahip olduğunu bunun için de Boğazlardan geçişin tam serbesti içinde olması gerektiğini söylemişti. Pacliauo, devamında aksi takdirde Romanya'nın bu konuda ısrarcı olacağını da eklemişti. Romanya Elçisi, Türkiye'nin Anadolu ve Trakya'da kaybetmiş olduğu yerleri geri aldığını fakat 1. Dünya Savaşı'nda kaybetmiş olduğu diğer yerleri de geri almaya teşebbüs etmesi ihtimali dahi Bulgaristan ve Macaristan'daki bazı grupları harekete geçireceğini ifade etmişti. Pacliauo, bu ihtimalin Romanya'yı rahatsız ettiğini de eklemişti.²⁷⁶ Oldukça karamsar bir tablo çizen Pacliauo, Anadolu'daki Milli Mücadeleyi takdir etse de Türkiye'nin bir maceraya atılması ihtimalinden oldukça rahatsız olmuş ve yaşanabilecek gelişmelerin Romanya aleyhinde olacağı kanısına varmıştı. L. Mukbil Bey, her ne kadar gelişmeleri Osmanlı Hariciyesi'ne bildirse de görüşmede nasıl bir cevap verdiğini yazmamıştı. Raporunda özellikle Pacliauo'nun konuştuğunu kendisinin ise dinlediğini belirtmişti. Dolayısıyla L. Mukbil Beyin Anadolu'daki gelişmeler hakkında ne düşündüğünü veya konu hakkında nasıl bir tavır aldığını kestirmek güçtür. L. Mukbil Bey bir Osmanlı diplomatı idi ve Osmanlı Hükümetini temsil etmekteydi. Kendisine verilen görevleri yerine getirmeye çalışan L. Mukbil Bey, mesleki mevkiisi yüksek (Elçi veya Büyükelçi) olmadığı için çok fazla dikkat de çekmemişti. Dolayısıyla Ankara Hükümeti, Stockholm Elçisi G. Kemali Bey'e Cumhuriyet sonrasında bir görev vermezken L. Mukbil Bey, Stockholm'deki görevine Maslahatgüzar olarak devam etmişti. Ankara Hükümeti, Hariciye'de yapmış olduğu tasfiyelerde özellikle Elçi veya Büyükelçileri tercih etmişti.

İsveç'in Türkiye ve Şark Meselesi hakkındaki politikasını öğrenmek isteyen Mukbil Bey, Başbakan ve Dışişleri Bakanı olan H. Branting ile görüşmek istemiş fakat kendisi Cenevre'de olduğu için görüşememişti. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı müsteşarı olan Boström ile görüşen Maslahatgüzar Mukbil Bey, kendisine Şark Meselesi hakkında sorular sormuştu. Boström, Yunan yanlısı ve ihtiyatlı bir karaktere sahip olduğu için kaçamak cevaplar vererek şahsi fikrince Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türkiye'ye verileceğini tahmin ettiğini söylemişti. Yaklaşık yarım saat

²⁷⁶ BOA, HR. SYS., 2471/84, 26 Eylül 1922.

süren görüşme sonunda Mukbil Bey, Yunanistan'ın arkasında büyük bir gücün olduğunu hatırlatmış ve Boğazların bütün devletlere açık olduğuna dair iki yıl önce ilan edilen Misak-ı Milli'de ifade edildiğini söylemişti.²⁷⁷ Böylece TBMM Hükümetinin dış politikasının temel ilkelerini oluşturan Misak-ı Milli'yi Mukbil Bey de İsveçli yetkililere hatırlatmıştı.

TBMM'nin aldığı kararla 1 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'daki memuriyetler askıya alınmış ve Milli Mücadele'ye destek vermeyen memurların görevine son verilmişti. Kemali Bey de açıkta kalan Osmanlı diplomatlarından biriydi.²⁷⁸ 1 Kasım'da Osmanlı saltanatına son verilerek tüm yetki TBMM Hükümetine geçmişti. Böylece son Osmanlı kabinesi de istifa etmiş ve Ankara, İstanbul Hükümetine bağlı tüm dairelerdeki faaliyetlerin sona erdirilmesini istemişti. İstanbul'da çeşitli dairelerde çalışan memurların bir kısmı Ankara'ya geçmişti diğerleri de “görünüşte” geçmeye hazırды.²⁷⁹ Fakat Ankara Hükümeti, özellikle üst rütbeli memuriyetlerde Osmanlı ricali yerine, Milli Mücadele'ye taraftar olan ve daha sonra Cumhuriyet fikrine bağlı olan kişileri tercih etmişti.

Ankara'da etkili isimlerden biri olan Falih Rıfkı (Atay) Bey, Osmanlı Devleti'nden kalma Hariciye personelinin oldukça sert sözlerle eleştirmişti. “Ecnebiperestlik” başlığı ile yazdığı yazısında: *“İsmet Paşa Babıâli insanların hiçbir hakkı müktesebini tanımamakta haklıdır... Onun (İsmet Paşa'nın) Hariciye 'ye göndereceği memurlar, zabıtları, askerleri gibi bu vatanın öz çocukları olmalıdır. Ankara'da üç gün bile staja tahammül edemeyen züppelere değil... Bütün müesseselerimizde ecnebiperestlik halk lehçesindeki ismiyle züppeden ve züppelikten kurtulmaya mecburuz...”* cümlelerine yer vermişti. Galip Kemali Bey de bu yazıya karşılık bir cevap yayımlamıştı. Falih R. (Atay) Bey sonraki yazılarında G. Kemali Bey'e verdiği cevapta durumu şu şekilde özetlemişti: *“Babıâli hiçbir yerde işimize yaramaz: ne içeride ne de dışarıda...”*²⁸⁰ Cumhuriyet Türkiye'si yeni bir ideoloji ve

²⁷⁷ BOA, HR. SYS., 2471/82, 24 Eylül 1922.

²⁷⁸ Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.151.

²⁷⁹ Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli, 1789-1922**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2014.s.390.

²⁸⁰ Akşam, 7 Şubat 1924; akt. Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**, C: IV, s.172, 176.

ülküyle kurulduğu için Osmanlı'dan kalma bazı diplomatlar ile yoluna devam etmek istememişti.

Stockholm ve Kopenhag Sefiri Kemali Beyin görevine 15 Ağustos 1922 tarihinde Hariciye Nezareti tarafından son verilmişti. Hariciye Nezareti, 1 Eylül'den itibaren yerlerine Maslahatgüzar bırakarak İstanbul'a veya Avrupa'nın herhangi bir şehrine geçebileceklerini bildirmişti. Galib Kemali Beyin görevine son verilince Stockholm'de en yetkili kişi olarak Layık Mukbil Bey bulunmaktaydı. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Mukbil Beyi Maslahatgüzar olarak görevlendirmişti. Osmanlı Hükümeti de 1 Kasım 1922'de son bulunca TBMM adına Hariciye Vekâleti, L. Mukbil Beyi Maslahatgüzar olarak Stockholm'de görevlendirmişti. Böylece Stockholm ve Kopenhag'da 1922'den 1926 yılına kadar L. Mukbil Bey, Maslahatgüzar olarak Yeni Türkiye'yi temsil etmişti.

Osmanlı Devleti son bulunca daha önce diplomatik yazışmalarda kullanılan imza ve mühür örnekleri de değiştirilmişti. Cumhuriyet'in ilanı ile yeni devletin adı "Türkiye Cumhuriyeti" olmuştu. Bunun üzerine Stockholm Fahri Baş şehbenderliğinde kullanılmak üzere yeni mühür ve imza örnekleri için TBMM İstanbul Murahhaslığı ile Layık Mukbil Bey arasında yazışmalar yapılmış sonunda yeni imza ve mühür örneği oluşturulmuştu.²⁸¹ Yeni mührün ortasında ay yıldız amblemi bulunmakta ve üzerine Türkiye Cumhuriyeti ibaresi kullanılmıştı. Böylece Osmanlı'dan kalma sembolik işaretlerin yerini Yeni Türkiye'nin simgeleri almıştı.

Layık Mukbil Bey, Stockholm ve Kopenhag'daki görevinde iken muhtemelen karşılaştığı en önemli sorun Türk Elçiliğinin haciz edilmesi meselesi olmuştu. Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış bu da işgallerin başlamasına neden olmuştu. Bu durumun ekonomiye olumsuz etkisiyle de Stockholm Elçiliği'nin kirası ödenememişti. Bunun üzerine Maslahatgüzar olarak bulunan Mukbil Bey, Türkiye'nin Paris Elçiliği vasıtasıyla 2500 kron olan borcun ödenemediğini gelecek ay tekrar 2500 kron ödenmesi gerektiğini aksi takdirde mülk sahibinin haciz yoluyla elçiliğin eşyalarına el konulacağını bildirmişti. Mukbil Bey, bu durumun gerçekleşmesi durumunda Türk efkâr-ı umumiyesini rencide edeceğini ve böyle bir olaya mahal

²⁸¹ BOA, HR. İM, 8/44, 29 Kasım 1925.

verilmemesi konusunda acilen bir çözüm bulunmasını talep etmişti.²⁸² Gönderilen bu telgrafa cevaben; Elçilik ile mülk sahibinin arasının bulunması, kira bedelinin ödeneceğinin vaad edilmesi fakat bir süre geciktirilmesine karar verilmişti. Alınan kararda mülk sahibinin de zor durumda bırakılmaması istenilmişti.²⁸³ Yaklaşık iki ay sonra Stockholm Elçiliği için kira bedeli gönderilmiş ve Layık Mukbil Beyin görev yerinde olup olmadığının tahkik edilmesi Selahaddin Adil Paşa'dan istenilmişti.²⁸⁴ Yapılan tahkikat neticesinde Mukbil Beyin Stockholm'de olduğu fakat henüz kira bedelini almadığı bilgisi Hariciye Vekâlet'ine bildirilmişti.²⁸⁵ Osmanlı Devleti'ndeki işgaller ekonomik hayatı felç ederken yurtdışındaki temsilcilikleri de zor durumda bırakmıştı. Nitekim Stockholm Elçiliğinin haciz meselesi İsveç'teki Türk imajını olumsuz etkilemişti.

İstanbul Hükümeti'nin son bulmasıyla bürokraside bir tasfiye süreci başlamış daha önce görevlendirilen diplomatlar ya görevlerinden alınmış ya da görev yerleri değiştirilmişti. Stockholm ve Kopenhag'da Türkiye'yi temsil eden Mukbil Bey de bu rotasyondan nasibini almış ve 18 Aralık 1922 tarihinde Belgrat Sefareti ikinci kâtipliğine tayin edilmişti.²⁸⁶ Her ne kadar bu atama yapılmışsa da uygulanmamış çünkü Layık Mukbil Bey 1926 yılına kadar Stockholm'de Türkiye'yi temsil etmeye devam etmişti.²⁸⁷

İsveç Kralı V. Gustav, daha önce Stockholm'de görev yapan Galib Kemali Beye 23 Mayıs 1923 tarihinde birinci rütbeden Etoile Polaire nişanını İsveç Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla göndermişti. Nişana ait berat Stockholm Maslahatgüzarı Mukbil Bey aracılığıyla Türkiye'ye gönderilmişti.²⁸⁸ Aktif bir görevde olmamasına rağmen İsveç'in Kemali Beyi ödüllendirmesi Stockholm'deki devlet erkânıyla iyi ilişkiler

²⁸² Mukbil Bey, Elçiliğin durumunu bir telgraf ile İstanbul Murahhaslığına bildirmişti. **BOA**, HR.İM., 65/63, 14 Ocak 1923. TBMM'nin temsilcisi olan İstanbul Murahhası Adnan Bey de durumu Ankara'daki Hariciye Vekaletine bildirmişti. **BOA**, HR.İM., 67/61, 15 Şubat 1923.

²⁸³ **BOA**, HR.İM., 67/75, 21 Şubat 1923. Kira bedeli gönderilmeden önce avans olarak bir miktar para gönderilmişti. **BOA**, HR.İM., 70/72, 3 Nisan 1923.

²⁸⁴ **BOA**, HR.İM., 71/52, 12 Nisan 1923.

²⁸⁵ **BOA**, HR.İM., 18/57, 22 Nisan 1923.

²⁸⁶ **BOA**, HR.İM., 13/105, 18 Aralık 1922.

²⁸⁷ **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı**, C.IV, s.567.

²⁸⁸ **BOA**, HR.İM., 83/38, 12 Eylül 1923.

kurduğunun göstergesiydi. Genellikle aktif görevde olan kişilere çeşitli nişan ve beratlar verilerek ilgili ülkenin menfaatlerini gözetmesi beklenirdi.

Osmanlı Devleti son yüzyılında yurtdışındaki basın-yayın faaliyetlerine önem vermiş ve özellikle kamuoyunu etkilemek için kullandığı en etkili araç gazeteler idi. Türkiye de söz konusu politikayı devam ettirmiş fakat düzenli bir şekilde yapılmamıştı. Yeni Türkiye ve devlet adamları lehinde yayınlara yer veren gazeteciler de zaman zaman ödüllendirilmişti. İsveç basını da Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmiş ve Türkiye'nin kurucusu M. Kemal hakkında haberlere yer vermişti. Örneğin 26 Ağustos 1923 tarihinde, M. Kemal'in TBMM'de yapmış olduğu konuşmaya İsveç basını da yer vermişti. Bunun üzerine Stockholm Maslahatgüzarlığı, konuşmaya yer veren gazetecilerin ödüllendirilmesini istemişti. Fakat İcra Vekilleri Heyeti söz konusu duruma olumsuz bakmış ve ödüllendirmeyi *“taraf-ı hükümetçe nişan ihdas edilmiş olduğundan nişanla taltif mevzu' bahis olamayacağı”* gerekçesiyle reddetmişti.²⁸⁹ Böylece Osmanlı döneminde olduğu gibi ilgili ülkede Türkiye lehinde olumlu bir kamuoyu oluşturma politikası düzenli bir şekilde devam ettirilmemişti.

Layık Mukbil Bey, 1926 yılına kadar Stockholm'de ve Kopenhag'da (akredite olarak) Türkiye'yi temsil etmişti. Fakat 1926 yılında İsveç basınında çıkan haberlere göre Türkiye Elçiliği lağvedilmişti. Bunun üzerine İstanbul Murahhaslığı, Ankara'da bulunan Hariciye Vekâlet'inden konu hakkında bilgi istemişti. Hariciye Vekili, verdiği cevapta: Stockholm Elçiliğinin ilga edilmediğini fakat Maslahatgüzar ve Başkâtip olan Layık Mukbil Bey'in Ankara'ya merkeze alındığını bildirmişti. Ayrıca Mukbil Beyin yerine Kopenhag'da bulunan Haydar Bey'in Maslahatgüzar ve Sefaret Müsteşarı olarak görevlendirildiği ve Kopenhag'daki görevinin de devam ettiği bilgisine yer verilmişti.²⁹⁰ Böylece Layık Mukbil Beyin, Stockholm daha doğrusu İskandinavya'daki görevi sona ermiş yerine de Ali Haydar (Aktay) Bey tayin edilmişti. Mukbil Bey, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde Türkiye'yi temsil etmiş bir diplomattı. Mukbil Bey, İskandinavya'da Türk algısının değişmesi için yoğun bir faaliyet yürütmüş hatta İsveç gazetelerinde İsveççe makale kaleme alarak Türkiye lehinde bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştı. Yazısında Türkiye'de her ne kadar iki

²⁸⁹ BCA, 30.10.0.0/194.327.2, lef.1-3, 17.9.1923.

²⁹⁰ BOA, HR.İM., 180/26, 20 Mart 1926.

hükümet bulunsa da İstanbul'un M. Kemal'in askeri başarılarına sevindiğini ve Türkiye için hayati sorunun kapitülasyonlar olduğunu vurgulamıştı. Siyasi olarak değindiği konu ise Türklerin çoğunlukta olmadığı bölgelerden çekilmeyi kabul ettiğini fakat İzmir ve Doğu Trakya'dan vazgeçmeyeceğini özellikle belirtmişti. Kültürel anlamda ise Müslüman Türk kimliği ve tipine özgü tasvirlerle yer vererek haremin ortadan kalktığı bilgisine yer vermişti. Ayrıca 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk kadının pozisyonunun tamamen değiştiği, İsveç kadını ile Türk kadını arasında çok büyük fark olmadığına da karşılaştırma yaparak dikkat çekmişti. Türk genç kızları ve erkeklerinin İsveç üniversiteleri ve okullarında araştırma yapmalarının sağlanması gerektiği bilgisini de eklemişti. Mukbil Beyin söz konusu yazısı üzerine Stockholm'deki İngiliz temsilcisi de hemen yazıyı İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon'a iletmişti.²⁹¹ Mukbil Bey, İskandinavya'da yaklaşık altı yıl kalmış ve İsveççeyi bilen nadir Türk diplomatlarından biri olmuştu.

3.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: İlişkilerin Yeniden Kuruluşu ve Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması (31 Mayıs 1924)

Lozan Antlaşması akabinde Türkiye, dış ilişkilerini normale dönüştürebilmek için savaştığı devletlerle barış antlaşmaları yaparken, savaşmadığı ülkelerle dostluk antlaşmaları yapmıştı. Türkiye, 1923 yılında Arnavutluk, Macaristan ve Polonya ile ikili dostluk antlaşmaları imzalamıştı. 1924 yılında ise Türkiye; İsveç, Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Estonya, Hollanda ve İspanya ile benzer dostluk antlaşmaları yapmıştı. Normal diplomatik ilişkiler kurulurken önce dostluk antlaşmaları yapılması usuldendi. Türkiye, ilişki kurmak istediği hemen hemen bütün devletlerle bu gibi dostluk antlaşmaları imzalamıştı.²⁹² Ayrıca Türkiye, savaş sonrası dünya siyasi hayatında varlığını ve güvenliğini sağlamlaştırmak ve barışçı politikasını

²⁹¹ BOA, HR.SYS., 2466/37, 18 Nisan 1921. Mukbil Beyin yazdığı gazete İsveç'in önde gelen gazetelerinden biri olan Svenska Dagbladet idi. Bkz. Laik Moukbil Bej, "Nationell samling enda botemedel för Europas sjuke man", Svenska Dagbladet, 18 Avril 1921; British Documents on Atatürk, (1919-1938), vol.3, haz. Bilal N. Şimşir, TTK yay., Ankara, 2000, s.291.

²⁹² Bilal N. Şimşir, Atatürk Dönemi İncelemeler, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006.s.142; Türkiye her ne kadar benzer antlaşmaları Polonya, Avusturya, Hollanda, İspanya ve Macaristan ile yapmışsa da farklı tarihlerde onaylamıştı. NA, FO, E 3338/3338/44, 1 Haziran 1925, s.17.

güçlendirmek için Batı ve Doğu ülkelerinin yanı sıra hem İskandinav hem de Baltık ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurmak istemişti.²⁹³ Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren harp içinde yer alan Türkiye en son Kurtuluş Savaşı'nı yaşadığı için maddi ve manevi anlamda kayıplar vermişti. Yeniden yapılanmak için yoğun bir ekonomik faaliyet içerisine girmişti. İsveç de Türkiye'de yatırım alanlarında yer almak ve ihracat ürünleri için önemli bir pazar oluşturan Türkiye ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemekteydi.

İsveç, Yeni Türkiye ile dostluk antlaşmasını imzalamak için İstanbul'da Orta Elçi olarak bulunan Gustaf Oscar Wallenberg'i görevlendirmişti. İmzalanacak olan antlaşmanın uluslararası hukuka ve mütekabiliyet ilkesine uygun olarak imzalanacağını Wallenberg, TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisi Dr. Adnan Bey'e daha önce bildirmişti.²⁹⁴ Osmanlı Devleti döneminde mütekabiliyet ilkesine uymayan kapitülasyon antlaşmaları imzalandığı için Yeni Türkiye, imzalanacak antlaşmaların eşit düzeyde yapılmasına büyük bir hassasiyet göstermişti.

Türkiye'de henüz Cumhuriyet ilan edilmediği ve yeni rejimin adı konulmadığı için İsveç Elçisi Wallenberg, 24 Eylül 1923 tarihinde İtimatnameyi kime ve nasıl hitap edeceğini İstanbul Murahhaslığına sormuştu. İstanbul Murahhaslığı da TBMM Reisi nezdine yazılması gerektiğini bildirmişti. Ayrıca konsolosluk ve ticaret antlaşması için Ankara'da görüşmelerin yapılması kararlaştırılmıştı.²⁹⁵ Türkiye ile İsveç arasında dostluk antlaşması imzalanmadan önce Wallenberg, İstanbul'daki TBMM temsilcisi Dr. Adnan Bey ile görüşerek herhangi bir antlaşma yapılmadan önce itimatnamesini (güven mektubu) sunmak istediğini söylemişti. Adnan Bey de AGREMAN alınması gerektiğini vurgulamıştı. Görüşme sonrasında Adnan Bey, Ankara'daki Hariciye Vekâletine yazdığı yazıda antlaşma yapılmadan önce İsveç Elçisinin kabul edilip edilmeyeceğini sormuştu.²⁹⁶ Antlaşma için görüşmelerin İstanbul'da değil de Ankara'da yapılması TBMM için büyük önem taşımaktaydı. Çünkü Ankara 13 Ekim 1923'ten itibaren başkent olarak kabul edilmişti. Fakat Batılı büyük devletler duruma

²⁹³ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.s.88.

²⁹⁴ **BOA**, HR.İM, 12/11, 20 Nisan 1924.

²⁹⁵ **BOA**, HR. İM, 21/90, 24 Eylül 1923.

²⁹⁶ **BOA**, HR. İM, 239/13, 1 Mart 1924.

itiraz ederek Elçilerini Ankara'ya göndermeyeceklerini duyurmuşlardı. Her ne kadar İsveç, Elçiliğini Ankara'ya taşımamışsa da antlaşmanın imzalanması için Ankara'da görüşmeyi kabul etmişti.

Ankara'nın başkent olması ile yoğun bir diplomasi faaliyeti de başlamıştı. Fakat Ankara'nın ikamet etmeye elverişli olmaması ve konut sıkıntısından dolayı buraya gelecek diplomatlara önceden yer ayırtmak gerekiyordu. Dostluk Antlaşmasını imzalamak üzere Ankara'ya gidecek olan İsveç Elçisi Wallenberg ve Elçilik Başkâtibi Kolmodin için otelde bir oda ayrılmasına dair İstanbul Murahhası Adnan Bey, Hariciye Vekâletine yazı yazmıştı.²⁹⁷ İsveç Hükümeti ile dostluk anlaşması yapmak üzere Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kamil ve Müşavir Münir Beylerin görevlendirilmeleri 12 Mayıs 1924 tarihinde Cumhurbaşkanı M. Kemal'in onayıyla yapılmıştı.²⁹⁸ Yapılan görüşmeler neticesinde uluslararası hukuk kuralları ve mütekabiliyet ilkesine göre Ankara'da Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması (31 Mayıs 1924) imzalanmıştı.

Antlaşma metninde şu ifadeler yer verilmişti: Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Krallığı arasında samimi dostluk ilişkileri tesis ve artırmayı aynı derecede halisane arzu ettiklerini ve iki ülke arasında ilişki kurmak, bunların her iki milletin ümran ve refahına hizmet edeceğine kani bulundukları cihetle bir dostluk antlaşması akdine karar vermiş ve bu maksatla temsilcilerini tayin etmişlerdi. Türkiye Cumhurbaşkanı; Hariciye Vekâleti Müsteşarı Tevfik Kâmil Beyi ve İsveç Kralı; Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçi Wallenberg'i tayin etmişlerdi. Dostluk Antlaşmasının maddeleri şu şekildeydi:

Madde 1— Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Kraliyeti arasında olduğu gibi iki devletin vatandaşları arasında da barış, samimi ve daimi dostluk mevcut olacaktır.

Madde 2— İki devlet arasında devletler hukukuna göre diplomatik ilişkiler tesisinde mutabıktırlar ve her birinin diplomasi temsilcilerinin karşılıklı olmak şartıyla

²⁹⁷ **BOA**, HR. İM, 240/100, 13 Mayıs 1924.

²⁹⁸ **BCA**, 030.18.01.01/9.25.4, 12.5.1924. Hariciye Vekâlet'inden İstanbul Murahhaslığı'na yazılan yazıya göre: İsveç ve Almanya ile yapılan antlaşmaların masrafları için gerekli paranın İstanbul Defterdarlığına havale edildiğini ve beş yüz adedin ücretini Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaasına ödenmesine karar verilmiştir. **BOA**, HR. İM, 120/2, 10.12.1924.

tarafı diğerinin memleketinde genel hukuk uluslararası esasatı umumiyesiyle istikrar eden muameleye mazhar olacaklarını tasdik ederler.

Madde 3— iki devletin imzaladığı konsolosluk ve her iki ülke arasındaki ticaret ilişkileri ve her birinin memleketine tarafı diğer tebasının şeraiti iskân ve ikametini tam bir eşitlik esasına dayalı ve uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak imzalayarak hakkın muhafaza eyledikleri antlaşmalarla düzenlemek hususunda mutabıktırlar.

Madde 4— İşbu antlaşma tasdik edilecek ve tasdiknameler sürati mümkün ile İstanbul'da teati kılınacaktır. Antlaşma tasdikten itibaren on beş gün sonra yürürlüğe girecektir. Tasdik metinleri iki tarafın temsilcileri işbu antlaşmayı imza ve tahkim eylemişlerdir. Ankara'da 31 Mayıs 1924 tarihinde iki nüsha olarak düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Kraliyeti arasında 31 Mayıs 1924 tarihinde Ankara'da imzalanan antlaşma, İcra Vekilleri Heyetince teklif olunmuş ve 30 Kasım 1924 tarihli Lâyiha-i Kanuniye Encümenince aynen kabul edilmişti.²⁹⁹ Günümüzde böyle bir amaç için bir antlaşma yapılmamakta, ilgili hükümetler ortak bir bildiri yayımlamakla yetinmektedir. Böylece bir yasa çıkarılıp antlaşmanın onaylanması ve onay belgelerinin verişimi gibi formalitelere de gereksinim kalmamaktadır.³⁰⁰

İmzalanan Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması hemen yürürlüğe girmemişti. İlk onaylayan ülke İsveç olmasına rağmen Türkiye ağırdan almayı tercih etmişti. Hatta İsveç Elçisi Wallenberg zaman zaman TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisi ile görüşerek antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesini talep etmişti. İsveç Elçisi Wallenberg, 8 Ocak 1925 tarihinde verdiği notada antlaşmanın İsveç Kralı tarafından 24 Kasım 1924'te onaylandığını ve antlaşmanın dördüncü maddesine binaen teatisi için hazır olduğunu bildirmişti.³⁰¹ Dostluk Antlaşması'nın İsveç Hükümetince tasdik

²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Kraliyeti arasında 30 Mayıs 1340 (1924) tarihinde imzalanan dostluk antlaşması hakkında Lâyiha-i Kanuniye. Madde 1. — Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Kraliyetinin yetkili temsilciler arasında 1340 (1924) senesi Mayısının 31.nci günü Ankara'da akit ve imza olunan dostluk antlaşması Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul ve tasdik olunmuştur. Madde 2. — İşbu kanunun icrasına Heyeti Vekile memurdur. 15.2.1341. **Sveriges Överenskommelser med Frammande Makter 1924-1925**, No:14, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1926.s.1-3; **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:17, İçtima:100, 12.4.1341. s.26-27.

³⁰⁰ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, C.1, TTK yay., Ankara, 2000.s.253.

³⁰¹ **BOA**, HR.İM, 128/75, 10.1.1925.

edildiğinin Elçi tarafından beyan edilmesi üzerine İstanbul Murahhası Nusret Bey de antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde müzakere edilerek Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce de onaylanmasını talep etmişti.³⁰² Dostluk Antlaşması yürürlüğe girmeden İsveç Elçisi Wallenberg, itimatnamesini (Güven mektubu) Cumhurbaşkanına sunamamaktaydı. İtimatnamesini sunmak için Ankara'ya gitmek arzusunda olduğunu söyleyen Wallenberg, antlaşmanın yürürlüğe girmesi ve hükümlerin yerine getirilmesi için devamlı talepte bulunmuştu.³⁰³ Türkiye'nin İsveç ile yaptığı dostluk antlaşmasını yürürlüğe hemen koymamasının sebebini şu şekilde açıklamak mümkündü: Birincisi Türkiye, Elçiliklerin Ankara'ya taşınmasını istemişti. Fakat Wallenberg, Ankara'da daimi kalmaktansa İstanbul'da kalmayı tercih etmekteydi. Nitekim emekli olduktan sonra da İsveç'e dönmemiş İstanbul'da yaşamaya devam etmişti. Çünkü kendisinin İstanbul sempatisi oldukça güçlüydü. İsveç Hükümeti de Wallenberg'in önerilerini dikkate almış ve Ankara'ya taşınmak için özellikle büyük devletlerin ilk adımı atmasını beklemişti. İkincisi Musul Meselesinde İsveçli siyasetçiler ve diplomatlar aktif bir rol oynamaktaydı. Muhtemelen Türkiye, söz konusu iki konunun gidişatını beklemiş ve ona göre dostluk antlaşmasını onaylamak istemişti. İsveçli diplomatlar özellikle Musul meselesinde tarafsız davranmaya özen göstermiş ve bu tutum da Türkiye ile İsveç ilişkilerinin bozulmasını engellemişti.

Sonunda dostluk antlaşmasını onaylamak için 30 Kasım'da kanun tasarısı verilmiş, 7 Aralık 1924 tarihinde de TBMM'ye havale edilmişti.³⁰⁴ TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde 31 Mayıs 1924'te imzalanan Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması 12 Nisan 1925'te oybirliği (123 oy ile) ile kabul edilmişti. 6 Haziran 1925 tarihinde de yürürlüğe girmişti.³⁰⁵ TBMM'de antlaşma için oylama yapılırken İsveç aleyhinde herhangi bir konuşma yapılmamış aksine olumlu bir hava içinde oybirliği ile Türkiye-İsveç dostluk antlaşması onaylanmıştı.

³⁰² BOA, HR.İM, 246/41, 3.12.1924.

³⁰³ BOA, HR.İM, 248/22, 5.4.1925; BOA, HR.İM, 156/20, 6.6.1925; BOA, HR.İM, 156/29, 26.8.1925.

³⁰⁴ BCA, 30.18.1.1/11.57.18, 30/11/1924; BOA, HR.İM, 125/64, 7.12.1924.

³⁰⁵ Sveriges Överenskommelser med Frammande Makter 1924-1925, No:14, 1926.s.1; TBMM Zabıt Ceridesi, C:17, İçtima:100, 12.4.1341. s.287.

İsveç Hükümeti, dostluk antlaşmasını onayladıktan sonra İsveç Kralı, temsilci olarak Wallenberg'i tam yetkili Elçi olarak görevlendirmek istediği için 12 Aralık 1924'te AGREMAN talebinde bulunmuştu.³⁰⁶ AGREMAN talebi üzerine Cumhurbaşkanlığı makamınca da AGREMAN verilmesi üzerine Wallenberg, itimatnamesini sunmak için İstanbul'dan Ankara'ya gitmişti. Cumhuriyet döneminde Dışişleri ve devlet protokolünde Osmanlı imparatorluk dönemine nazaran hayli sadelik hâkim olmuş, eski saray usulleri tamamen terk edilmiş ve tören çeşitleri de azalmıştı. Milli Mücadele'den 1926'ya kadar basit törenler yapılmakta, güven mektubu takdimi de münasip koyu kıyafetle yapılmaktaydı.³⁰⁷

Wallenberg de teamülleri yerine getirerek 1 Ağustos 1925 tarihinde Cumhurbaşkanı M. Kemal'e itimatnamesini sunmuştu. İsveç Kralı V. Gustav, Tam Yetkili Orta Elçi Wallenberg'in tayinini şu mektupla bildirmişti:

İsveç Kralı Haşmetli Beşinci Gustaf Hazretlerinden, Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine *"Biz ki lütfu inayeti hakk ile İsveç, Got ve Vandler kralı Gustaf, aziz ve büyük dostumuz Türkiye Cumhuriyeti Reisine dostane selam ederiz. Türkiye cumhuriyeti ile münasebatı dostane idame etmek arzuyu halisanesinde olduğumuzdan nezdi alinize fevkaalede murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla, sabıkan Dersaadet elçimiz olan Gustaf Oscar Wallenberg'i izam etmeyi münasip gördük. Bu elçinin daima göstermiş olduğu sayı ve ikdam ve meziyetler kendisine gösterdiğimiz itimada mustahak olduğuna ve hakkında sizden ibrazını talep ettiğimiz teveccühe kesbi liyakat edeceğine birer zımanı kavidir. İşte bu kanaatledir ki sizden, kendisini teveccühle kabul buyurmanızı ve tarafımızdan size söyleyeceği her şeye ve bilhassa size karşı olan hissiyatı dostane ve takdirkaranemiz hakkında vereceği teminata tamamıyla itimat buyurmanızı rica ederiz."* 16 Ocak 1925. Muhibbi Halisiniz (M.R.) Gustaf R.³⁰⁸

³⁰⁶ BOA, HR.İM, 12/11, 12 Aralık 1924.

³⁰⁷ 1926 yılında ilk yazılı kurallara geçilmiş ve güven mektubu töreni için yabancılara ve dışarıdaki Türk sefirlerine de frak ve beyaz yelek normal ve mecburi kıyafet olarak öngörülmüştür. Hariciye Vekaleti yabancı misyon şeflerinin bilgisi için ilk protokol kitapçığını 1926'da Fransızca ve Osmanlıca yayımlamıştı. Buna göre yabancı sefirler, fraklı güven mektubu kabulü dışında da devlet başkanınca özel kabul halinde veya veda ziyaretinde redingot veya jaketatay denilen özel kıyafet giymeye mecburdur. Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri, Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Okumuş Adam yay., İstanbul 2005.s.279-281.

³⁰⁸ İsmail Soysal, İsveç Elçisinin 1924'te, Türkiye Elçisinin ise 1921'de güven mektubunu sunduğunu iddia etmektedir. Hâlbuki İsveç Elçisi Wallenberg, 1 Ağustos 1925'te, Galib Kemali Bey ise Osmanlı

İsveç Sefiri Wallenberg İtimatnamesini Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya takdimi merasiminde söylediği sözler şu şekildeydi: *“Reisicumhur Hazretleri, Metbuu mufahhamım kral hazretleri, nezdî riyasetpenahilerine Fevkalade Murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla inayeten beni izam etmiş olduklarından bu babda metbuu mufahhamımın zatı riyasetpenahilerine gönderdikleri itimatnameyi takdim ile kesbi şeref eylerim.”* Wallenberg, konuşmasının devamında Türk-İsveç ilişkilerinin geçmişine değinerek ilişkilerin çok eskilere dayandığını ve dostane bir şekilde devam ettiğini vurgu yapmıştı. Devamında: *“Kral hazretleri beni İsveç ile Türkiye arasında asırlardan beri mesud bir tarzda mevcut olan revabıtı dostane ve hüsnü muhadeneti idame ve takviye hususundaki arzularını izhara ve hususen alelhusus zatı riyasetpenahilerine karşı yüksek hissi takdirinin ve halisane dostluğunun teminatını takdime memur buyurdular. Metbuu mufahhamımın işbu hissiyatına tercüman olarak memleketeyn arasındaki münasebatı hasanenin inkişafı için vaki olacak mesaimde zatı riyasetpenahilerinin zikudret ve teveccühkar muavenetlerini lütfen deriğ buyurmayacakları hususundaki kavi ümidimi izhara içtisar eylerim”* cümleleri ile konuşmasına son vermişti.³⁰⁹

Gazi Mustafa Kemal Paşanın İsveç Sefiri Wallenberg'e cevabı ise şöyleydi: *“Sefir Hazretleri, Haşmetlû İsveç Kralı Hazretleri tarafından Fevkalade Murahhas ve Orta Elçi sıfatıyla nezdime tayin kılındığınızı müşir itimatnamenizi memnuniyetle alıyorum. Türk milleti ile İsveç arasında daima mütekabil bir muhadenet ve samimiyet cari olmuş bulunduğunu ehemmiyetle kaydediyorum. Kral hazretlerinin hakkımda besledikleri hissiyatı dostaneye teşekkür ederken size verdikleri talimatın benim hükümeti cumhuriyenin samimi arzumuza mutabık olduğunu da beyan eylerim. Metbuunuz kral hazretleri için beslediğim hissiyatı takdir ve meveddete tercüman olmanızı temenni ederim. Memleketimiz arasında münasebatı hasene mevcuttur. Bunun inkişafı hususunda vaki olacak mesainizde benim ve hükümeti cumhuriyenin daima müzaheretine nail olacağınızı ilave ederim.”*³¹⁰ M. Kemal konuşmasında Elçiye Türk-İsveç ilişkilerinin dostane bir şekilde devam ettiğini ve İsveç Kralına karşı

Devleti adına 18 Temmuz 1921 tarihinde güven mektubunu sunmuştu. Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, s.254; **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C: III, haz. Bilal N. Şimşir, TTK yay., Ankara, 2001. s.43.

³⁰⁹ **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C: III, s.43; **Ayn Tarihi**, Ağustos 1925, No:17, s.454; **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.272.

³¹⁰ **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C: III, s.43-44; **Ayn Tarihi**, Ağustos 1925, No:17, s.454.

beslediği hissiyata değindikten sonra Cumhuriyet Hükümetinin, kendisine gereken yardımı esirgemeyeceğine vurgu yapmıştı.

Gustaf Wallenberg, Türkiye'deki görevlerinden en önemlisinin ticari ilişkileri teşvik etmek olduğu kanısındaydı. İki ülke ilişkilerini geliştirmek ve görevine resmen başlayabilmek için itimatnamesini sunan Wallenberg, Mustafa Kemal ile yapılan ilk görüşmeye ilişkin ilk raporunu 5 Ağustos 1925 tarihinde yazıp Stockholm'e göndermişti. Raporda, *"Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı beni resmi olarak Ankara'da Çankaya Köşkü'nde huzuruna kabul etti ve böylece bana gönderdiğiniz itimatnameyi kendilerine sundum."* diye yazmıştı.³¹¹ Türkiye ile İsveç arasında ilk dostluk antlaşmasının yapılmasıyla İstanbul'da bulunan Gustaf Wallenberg Ankara'ya gelerek Cumhurbaşkanı M. Kemal'e itimatnamesini sunması ile ilişkilerin resmen başlamasını sağlamıştı. Böylece XII. Charles'tan itibaren başlayan Türk-İsveç ilişkileri yeniden başlamış ve Cumhuriyet Türkiye'si ile dostluk ilişkileri devam ettirilmişti. Türkiye sadece İskandinav ve Baltık ülkeleri ile değil gerek Batı gerekse de Doğu devletleri ile dostluk antlaşmaları imzalayarak uluslararası ilişkilerde bir yer edinmek istemiş fakat bunu yaparken uluslararası hukuka ve mütekabiliyet (karşılıklı) ilkesine de önem vermişti. Nitekim Türkiye ile İsveç ilişkileri de bu çerçevede gelişmişti.

3.3. Musul Meselesi ve İsveç Diplomasisi (1924-1925)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak çıkması üzerine toprakları İtilaf devletleri tarafından işgal edilmişti. İşgal edilen bölgelerden biri de stratejik ve petrol bakımından önemli bir yer teşkil eden Musul idi. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul, Türk toprakları içerisinde yer almaktaydı. Fakat bölgedeki İngiliz komutan General Cassel, 2 Kasım'da Musul'da bulunan Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'dan bölgeyi boşaltmasını istemiş ve Osmanlı Hükümeti de bu durumu kabullenmek durumunda kalmıştı.

I. Dünya Savaşı devam ederken gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşmasına göre Musul, Fransa'nın nüfuz alanı olarak belirlenmişti. Aralık 1918'de

³¹¹Falkman, **a.g.e.**, s.114-115.

İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Fransız Başbakanı Clemenceau bir araya gelerek Sykes-Picot Antlaşmasında değişiklikler yapmış, Musul'un İngilizlere bırakılması ve İngiltere'nin Fransa'yı Ruhr bölgesinde desteklemesi karşılığında Fransa'nın Musul petrollerinden pay almasına karar verilmişti. Fakat Musul petroleri üzerinde sadece İngiliz hâkimiyetinin kurulması Fransızları oldukça rahatsız etmiş, bunun üzerine yeni bir düzenleme yapılarak, 24 Nisan 1920'de San Remo Antlaşmasıyla İngiltere, Turkish Petroleum Company'deki Almanlara ait % 25 hisseyi Fransa'ya devretmişti.³¹²

İngiltere, Mezopotamya'daki varlığını güçlendirmek için Irak yönetimine Faysal bin Hüseyin'i getirmişti. Yapılan bir referandumla Faysal, 23 Ağustos 1921'de Irak Krallığına seçilmişti. 10 Ekim 1922 tarihinde imzalanan İngiliz-Irak Antlaşması ile Irak, Milletler Cemiyeti Misakı'nın 22. maddesi de öne sürülerek, İngiltere'nin himayesine alınmıştı.³¹³ Irak'ta bu gelişmeler olurken Anadolu'da da Kurtuluş Savaşı kazanılmış ve Lozan görüşmelerine başlanmıştı. Lozan görüşmelerinde en çekişmeli konulardan biri de Musul meselesi olmuştu.

Lozan'da İsmet Paşa, Musul sorununu açık bir toplantıda tartışılmasından vazgeçilmesini ve aralarında özel olarak görüşülmesini talep etmiş, Lord Curzon da bu isteği memnuniyetle kabul etmişti. Yapılan görüşmeler neticesinde İsmet Paşa, Lord Curzon'a Türkiye'nin fakir olduğunu ve petrole ihtiyaç duyduğunu söylemiş fakat Curzon, Musul sorunun petrolle bir ilgisi olmadığını ileri sürerek Londra'dan borç almalarını önermişti. İkili görüşmelerde bir sonuç alınamayınca Musul konusu konferansın 23 Ocak 1923'teki oturumunda ele alınmıştı.³¹⁴ Türkiye, Musul'u alabilmek için çeşitli tavizler vermeyi dahi kabul etmişti. Görüşmelerde İsmet Paşa, Musul alındığı takdirde petrollerden dünyanın meşru bir şekilde yararlanması için her

³¹² Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, A.Ü. SBF yay., Ankara, 1978.s.276; Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, TTK yay., Ankara, 1994.s.83. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sırasında Sykes-Picot Antlaşması ile Musul'u Fransızlara bırakmasının en büyük sebebini Y.H. Bayur şöyle açıklamaktadır: *"Ruslarla hem-hudut olmamak arzusu idi. 1919'da Rusya'nın perişan vaziyeti ve büyükçe bir Ermenistan teşekkülü hakkında mevcut karar ve kanaatler İngiltere'de Musul'u almak arzusunı uyandırmış..."* Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK yay., Ankara, 1995.s.35.

³¹³ Mesut Aydın, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, ASAM yay., Ankara, 2011.s.24; Tahir Kodallı, **Paylaşılmayan Toprak, Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**, Yeditepe, İstanbul, 2005.s.57-58.

³¹⁴ **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Ed. Baskın Oran, C.1, İletişim, 2009.s.260.

türlü kolaylığın sağlanacağını ve dünyayı bu petrol yataklarından mahrum bırakmayacaklarını da özellikle ifade etmişti.³¹⁵ Konferansta Türk ve İngiliz görüşleri dinlenmiş fakat herhangi bir sonuç elde edilememişti. Zaten konferanstaki Türk ve İngiliz görüşleri de birbirleriyle çelişmekteydi.

Türk Görüşü: Türkiye, konferansta etnografik, siyasal, tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik nedenler ileri sürerek Musul'un kendisine ait olduğunu belirtmişti. İsmet Paşa konferansta Musul vilayetinde yerleşik nüfusun 503,000 kişi, bunun yanında göçebe nüfusun da yaklaşık 170,000 olduğunu ve Musul'da çoğunluğun Türkler ile Kürtlerden oluştuğunu ayrıca Kürtlerin Turan kökenli olduklarını vurgulamıştı. Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istedikleri ve kendi istekleriyle Türk yönetimi altına geçtikleri belirtilmişti. Ayrıca Musul'da Arapların azınlıkta kaldığı ve askeri-stratejik açıdan güney Anadolu'nun çeşitli parçaları arasındaki ulaşım bakımından Musul'un Türkiye için önemli olduğu da dile getirilmişti. Tarihsel olarak, Musul'un 11. yüzyıldan beri Osmanlı ve Selçuklu İmparatorlukları kurulmadan önce Musul ve Bağdat'ta Türk egemenliği olduğu, coğrafi ve ekonomik neden olarak da toprağın yapısı ve iklim bakımından Anadolu'yu Irak'tan ayıran çizginin (Cebel Hamrin-Cebel Fuhul- Vadi-i Tatar-Cebel Sancar çizgisi) olduğu ifade edilmişti. Musul ekonomik olarak Diyarbakır ve Akdeniz limanlarına bağlı idi. Hukuksal açıdan İngiltere'nin, Musul'un işgalini fetih hakkına dayandırması Musul vilayeti bakımından geçerli olmadığı, Musul'un Ateşkesten sonra uluslararası hukukun çiğnenerek işgal edildiği ve işgalin Wilson İlkelerine aykırı olduğu belirtilmişti.³¹⁶ Türk heyeti Musul'da plebisit yapılmasını istemiş fakat İngiliz heyeti bölge halkının cahil ve seçimden anlamadığını ileri sürerek Türk görüşünü reddetmişti. I.Dünya Savaşı'ndan sonra bazı sorunlu bölgeler için plebisit önerilmişse de pek kabul görmemişti. Hatta halkın istekleri MC tarafından dikkate alınmamıştı. Örneğin İsveç ile Finlandiya arasındaki Åland Adaları sorununda bölge halkı İsveç'e katılmak istemesine rağmen adalar Finlandiya'nın hâkimiyetine bırakılmıştı.

İngiliz Görüşü ise şöyleydi: İngiliz heyeti başkanı Lord Curzon, İsmet Paşa'nın ileri sürmüş olduğu iddiaları tek tek ele alarak cevap vermeye çalışmış ve İngiliz

³¹⁵ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Çev.Seha L. Meray, Takım I, C.1, Ankara Üniversitesi SBF yay., Ankara, 1969.s.343 ve 368.

³¹⁶ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, s.342-354.

iddialarını ortaya koymuştu. Lord Curzon, Mezopotamya'nın İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edildiğini ve 1. Dünya Savaşı sırasında Araplara Türk yönetiminden kurtaracaklarının sözünü verdiklerini ayrıca Ekim 1922'de İngiltere ve Irak arasında yapılan antlaşmaya göre Irak'tan toprak vermemeyi ve kiralamamaya dair yükümlülüklerinin olduğunu söylemişti. Curzon, İsmet Paşanın ileri sürmüş olduğu nüfus istatistiklerini de kabul etmemiş, doğrusunun 1921'de bölgedeki İngiliz subaylarının tuttuğu nüfus rakamlarının olduğunu ileri sürmüştü. Arapların 186,000, Kürtlerin 455,000, Türklerin 66,000 ve Hristiyanların da 62,000 olduğunu ifade etmişti. İngiliz heyeti, Musul'un Mondros'un 7. maddesine dayanılarak işgal edildiğini ve petrolün İngiliz politikasına hiçbir etki yapmadığı ayrıca Kürtlerin Türklerle birlikte yaşamak istemedikleri de iddia edilmişti. Curzon'a göre Kürtler, Turan kökenli değil, Fars kökenli idi.³¹⁷ İsmet Paşa da Curzon'a cevap vermiş ve ileri sürülen iddialara karşı Türk görüşünü tekrar ifade etmişti. Fakat gerek İngiliz heyetinin gerekse Türk heyetinin iddialarından vazgeçmemesi konferansın kesintisine neden olabilirdi.

İsmet Paşa da Lozan Konferansını kesintiden kurtarmak için 4 Şubat 1923 tarihinde İngiliz heyeti başkanına yazdığı mektupta barışın yapılmasına engel olmaması amacıyla Musul sorunun İngiltere ve Türkiye arasında bir yıl zarfında halledilmek üzere konferans programından çıkarılmasının uygun olacağını söylemişti.³¹⁸ Her ne kadar İsmet Paşa, konferansı kesintiden kurtarmak istemişse de 4 Şubat 1923 tarihinde konferans kesintiye uğramaktan kurtulamamıştı. Lozan Konferansı'nın ikinci dönem çalışmaları 23 Nisan 1923 tarihinde başlamış ve bu kez İngiltere'yi Sir Horace Rumbold temsil etmişti.

İngiltere Temsilcisi Horace Rumbold, 8 Mart 1923 tarihli antlaşma taslağında birtakım değişiklikler talep etmiş Türkiye de bu talebe olumlu cevap vermişti. Değişiklikler ise şu şekildeydi: Milletler Cemiyeti Konseyi'nin statüsü uzlaştırma komisyonu düzeyinden hakem düzeyine yükseltilmiş, ikili görüşmelerin süresi 12 aydan, 9 aya indirilmiş, ikili görüşmelerin başlangıç tarihi, antlaşmanın yürürlüğe

³¹⁷ RA, Utrikesdepartementet, 1920 års dossiersystem vol. HP 1480, avd: 528, grupp:33, mål: B, Mossulfrogan; Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, s.354-365;

³¹⁸ Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye II Musul Meselesi", A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C.3, S:2, 1946.s.329.

gireceği tarihten, İstanbul ve Doğu Trakya'nın boşaltılacağı tarihe çekilmişti.³¹⁹ Tayin edilen süre zarfında bir sonuç alınamazsa konun Milletler Cemiyetine götürüleceği kabul edilmişti. Türk ve İngiliz heyetleri Mayıs 1924'te İstanbul'da Haliç Konferansı'nda görüşmelere başlamış fakat herhangi bir sonuç elde edememişti. Türkiye, Musul bölgesinin kendisine verilmesi halinde buradaki petrollerde ortaklık vereceğini beyan etmesine rağmen İngiltere Musul'dan başka Hakkâri'yi de istemişti. Konferans 5 Haziran'da herhangi bir sonuç alamadan sona ermiş ve böylece Musul meselesini MC'ye götürmenin yolu açılmıştı.

Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. fıkrasına göre Musul Sorunu şu şekilde çözüme kavuşacaktı: *"Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile Britanya arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında bir anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisi'ne götürülecektir. Sınır çizgisi konusunda alınacak kararı beklerken, Türk ve İngiliz hükümetleri, kesin geleceği bu karara bağlı olan toprakların şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yapacak nitelikte hiçbir askeri ya da başka bir eylemde bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler."*³²⁰ Söz konusu süre içinde herhangi bir anlaşma sağlanamadığı gibi zaman zaman sınırda çatışmalar da yaşanmıştı.

İstanbul'daki görüşmelerde bir sonuç çıkmayınca 6 Ağustos 1924'te Britanya Hükümeti adına Sir Lancelot Oliphant, Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başvurarak, ilk bileşimin gündemine Lozan Antlaşmasının 3/2 maddesine göre İngiltere ve Türkiye arasında çözümlenemeyen Musul meselesinin alınmasını istemişti. Türkiye de bunu ilke olarak kabul etmişti. Bir hafta sonra D.G.Osborne'nin imzasını taşıyan bir başka başvuruda da İngiltere, "Irak ve Türkiye arasında daha adil ve tabi sınırın çizilmesine" yönelik ilişik teklifinin MC üyelerine dağıtılması için Genel Sekreter'den rica etmişti. Söz konusu muhtıradan Lozan'da ileri sürülen iddiaları içermekteydi.³²¹ MC, 20 Eylül

³¹⁹ C.J. Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925**, Oxford University Press, London 1957.s.424.

³²⁰ BOA, HR.İM., 250/28, 18 Ağustos 1925; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C.1., TTK yay., 2000, Ankara, s.95-96; MC'nin vereceği kararı Türkiye, (Lozan Antlaşması'nın 3. maddesine göre) kabul etmeye mecbur bırakıp bırakmadığının tereddüdünü de yaşamıştı.

³²¹ BOA, HR.İM., 243/65, 24 Ağustos 1924; Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enst. yay., Ankara, 1992.s.140-141.

1924'te başlayan toplantısında İngiliz görüşünü Adalet Bakanı Lord Parmoor diğer üye ülkelere açıklamıştı. Parmoor, plebisite başvurulmasını reddetmiş ve tarafsızlardan oluşan bir komisyonun kurulması gerektiğini ve sorunu görüşüp bu konuda bir karar alınmasını istemişti. MC'de Türkiye'yi temsil eden Fethi Bey (Okyar) de sorunun MC'ye getirilmiş olmasının Türkiye için Musul üzerindeki egemenlik hakkından feragat etmek anlamına gelmediğini özellikle vurgulamış ve plebisit konusunu tekrar gündeme getirmişti.³²²

Belçika Dışişleri Bakanı Paul Hymans başkanlığında MC Meclisi, Musul meselesini görüşmek üzere ilk olarak 20 Eylül 1924'te toplanmıştı. Açış konuşmasından sonra İsveç temsilcisi Hjalmar Branting, Musul raportörü olarak seçilmişti.³²³ Türk ve İngiliz temsilcileri toplantıda kendi görüşlerini açıklamasına rağmen herhangi bir sonuç elde edilememiş bunun üzerine görüşmeler başka bir tarihe ertelenmişti. Branting'in raportör olarak atanması Musul sorununda yeni gelişmelere yol açmıştı.

25 Eylül 1924 tarihinde MC ikinci kez toplanmış ve ilk olarak Musul raportörü Branting'in hazırlamış olduğu muhtıra okunmuştu. Adı geçen muhtırada iki noktanın açığa kavuşturulması gerektiği ifade edilmişti. Birincisi Lozan Antlaşmasında belirtildiği gibi İngiltere'nin MC Meclisi'nin kararını peşinen kabul etmesine rağmen, Türkiye'nin bu konu hakkındaki görüş ve kararını halen açık bir şekilde ortaya koymamış olması, ikincisi ise MC Meclisi her iki ülkenin tekliflerine bağlı kalmayarak, hakkaniyetli gördüğü herhangi bir çözüm şeklini de tercih edebilme konusunda serbest mi? Bu soruya İngiliz temsilci olumlu cevap verirken Fethi Bey de MC'nin 15. maddesine göre karar verebileceğini ifade etmişti.³²⁴ Bu toplantıda da bir uzlaşma sağlanamayınca Musul raportörü Branting, tam bir anlaşma ortaya çıkması için toplantıyı tekrar ertelemişti.

³²² BOA, HR. İM., 118/34, 25 Eylül 1924; Kürkcüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri**, s.293-294; Irak Meclisi, 17 Haziran 1924'te İngiliz-İrak İttifak Antlaşması (10 Ekim 1922 tarihli)'ni onaylamış fakat İngiltere bütün Musul üzerinde Irak'ın haklarını sağlayamadığı takdirde bu antlaşmanın geçersiz olacağını kararlaştırmıştı.

³²³ BOA, HR. İM., 241/59, 15 Haziran 1924; **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1924, s.1; **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Eylül 1924.s.1; Branting MC'de raportör olarak tayin edilmeden önce Türkiye'deki İsveç Elçisi Wallenberg, bir toplantı sırasında Musul meselesi için İsveç Başbakanı Hjalmar Branting'in görevlendirilmesinin faydalı olacağını ifade etmişti.

³²⁴ **Vakit**, 27 Eylül 1924, s.1; **Vakit**, 1 Ekim 1924, s.1; Kodal, **a.g.e.**, s.270.

MC Meclisi Musul meselesini görüşmek için üçüncü kez 30 Eylül 1924'te toplanmıştı. Bu toplantıda da Türk ve İngiliz temsilcileri iddialarından vazgeçmemiş fakat MC'nin vereceği kararı kabul edeceklerini bildirmişti. Bunun üzerine Musul raportörü Branting, sorunun halledilmesi için aşağıdaki önerileri sunmuştu:

- Musul sorununu incelemek için bir komisyon kurulacak
- Komisyon üç kişiden oluşacak ve üyeleri MC tarafından tarafsız ülkelerin temsilcileri arasından seçilecektir.
- Komisyon ilgili devletlerle yazışarak, gerekli gördüğü belgeleri temin edebilecek ve isterse olay mahallinde inceleme yapabilecek.
- Hem Türkiye hem de İngiltere komisyona yardımcı niteliğinde müşavirler atayabilecek.
- Komisyonun masraflarını iki taraf (İngiltere ve Türkiye) ödeyecekti.

Branting'in sunmuş olduğu bu öneri MC Meclisi tarafından aynen kabul edilmişti. Ayrıca, Türkiye ve İngiltere, MC Meclisi tarafından verilecek kararı önceden kabul ettiklerini ve sorun çözülünceye kadar herhangi bir askeri faaliyette bulunmamayı da kabul etmişti.³²⁵ İnceleme Komisyonu görevine başladığı sırada İngiliz ve Türk askeri birlikleri arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmaktaydı. Gerginliğin artması ve çatışmaların artması üzerine Türkiye'nin sınırla ilgili düzenleme talebi ile Brüksel'deki toplantıda Branting, Türkiye ve İngiltere arasında geçici genişliği 25 km olan bir sınır çizgisi önermişti. Branting, Türk-İngiliz sınırı için arazinin engebeleri değil, dağ, nehir ve tepe gibi doğal oluşumları sınır olarak önermişti. Konsey 29 Ekim 1924'te Branting'in sınır önerisini kabul etmiş ve MC yirmi gün içinde Brüksel Sınır Hattını belirlemişti. Bu arada Brüksel toplantısından kısa bir süre sonra Branting hastalanmış ve yerine MC'de İsveç temsilcisi olarak Östen

³²⁵ **Ayın Tarihi**, C.IV, No:11-13, s.141; Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri**, s.294-295; **Hâkimiyet-i Milliye**, 2 Ekim 1924.s.1; **Vakit**, 2 Ekim 1924.s.1; Kodal, **a.g.e.**, s.273. Aşiretlerin ve Nesturilerin faaliyetleri zaman zaman çatışmalara da neden olmaktaydı. Bu da Türkiye ve İngiltere arasında protesto notalarının verilmesine sebep olmuştu. Bkz. **BOA**, HR. İM., 240/143, 26 Mayıs 1924; **BOA**, HR. İM., 243/69, 26 Ağustos 1924.

Undén atanmıştı. Undén'in görevlendirilmesi İsveç basınında da yer almış ve Musul meselesinde uzlaşmaya dair yazılar yer almaya başlamıştı.³²⁶

Musul meselesi için MC, 15 Ekim 1924'te bir Komisyon belirlemişti: üyeleri Macar, Belçika ve Norveç temsilcilerinden oluşmaktaydı. Türkiye, önerilen Norveç temsilcisi Michael Hansson'un daha önce Mısır İngiliz mahkemesinde üye olduğunu ve tarafsız olamayacağı gerekçesiyle bu kişinin üyeliğini kabul etmemişti.³²⁷ Bunun üzerine MC, İnceleme Komisyonu için ilk önce coğrafyacı, akademisyen ve Macaristan eski Başbakanı Pál Janos Ede Count Teleki de Szék'i daha sonra Belçikalı subay Albert Paulis ve İsveç'in Bükreş, Belgrat ve Atina Büyükelçisi Carl David af Wirsén'i³²⁸ ve sekreter olarak Signor Roddolo (İtalya) ile Kont Horace de Pourtales'i (İsviçre) görevlendirmişti. Komisyonun başkanlığını da tarafsız bir ülkeden İsveçli Wirsén üstlenmişti. Fakat Wirsén, Musul meselesinde aktif bir rol almak istememişti çünkü politik, ekonomik, coğrafi ve etnik bakımdan karmaşık olan bu konu hakkında makul bir çözüm bulmanın neredeyse imkânsız olduğuna inanmaktaydı. Wirsén, Branting ve İsveç hükümetinin ısrarıyla görevi kabul etmişti.³²⁹ İsveç Başbakanı Branting, inceleme komisyonu için Bükreş Elçisi Wirsén'i MC'ye önermeden önce Türk hükümetini İstanbul'daki sefareti vasıtasıyla bilgilendirmişti.³³⁰

³²⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı, (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, 1974.s. 90-92; Rogers, **a.g.m.**, s.361; Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs**, s.388. Musul sorunu öncesinde Branting arabuluculuk faaliyetlerinden ötürü Nobel Barış ödülü (1921) almıştı. Undén ise Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki arabuluculuk faaliyetlerinden ötürü Bulgaristan'daki bir dağa "Undén" ismi verilmişti. Torsten Örn, "Swedish Foreign Policy at the Time", **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Ed. Elisabeth Özdalga, Swedish Research Institute In İstanbul, İstanbul, 2006.s.127-128; **Aftonbladet**, 15 December 1925.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1924.s.1; **BOA**, HR. İM., 243/92, 2 Eylül 1924; Kodal, **a.g.e.**, s.287.

³²⁸ **BOA**, HR. İM., 245/46, 25 Ekim 1924; Carl Einar Thure de Wirsén: 20 Nisan 1875'te Uppsala'da doğdu. 1895'te 1.Muhafız alayında teğmen, 1897'de Teğmen, 1909'da Kaptan, 1911-15'te Askeri okulda profesör oldu. 1915-1920'de İstanbul ve Sofya'da Askeri Ataşe idi. Varşova ve Londra'da Elçilik sekreterliği, 1921'de Reval ve Riga'da Maslahatgüzarlık yaptı. 1921'de Bükreş'te Fevkalade Elçi (Belgrad ve Atina'ya da akredite) idi. Ayrıca Stockholm'de Askeri Bilim Akademisine üyeydi.

³²⁹ **RA, UD 1920 års dossiersystem** vol. HP 1479; avd: 528, grupp:33, mál: B, Mossulfrogan II, 16 Ağustos-4 Eylül 1925; Rogers, **a.g.m.**, s.361; C.J. Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925**, Oxford University Press, London 1957, s.395.

³³⁰ **BOA**, HR. İM., 245/46, 25 Ekim 1924; İsveçli diplomat Erik Boheman da Musul meselesi konusunda etkin bir rol oynamıştı. **RA, Utrikesdepartementet**, NF-byran, Vol. E 1/5. Musul Komisyonu'nun kullandığı haritalar için bkz. Ek.26-30.

Komisyon üyelerinin tarafsız hareket edecekleri ve ülkelerinin temsilcileri konumunda olmayacakları da kabul edilmişti. Fakat bu kez İngiltere, komisyon üyelerinden Macarlı Count Teleki de Szék'in Turan Association'a başkanlık yapmış olması ve sözde Türkiye'ye karşı eğiliminden ötürü duruma itiraz etmiş fakat MC, bu itirazı kabul etmemişti. İnceleme Komisyonu, 13 Kasım 1924'te Cenevre'de bir araya gelerek çalışmalarına başlamıştı. Komisyon üyeleri çalışma şeklini, taraflara yöneltilecek soruları ve ziyaret edecek yerleri belirlemişti.³³¹

İnceleme Komisyonu, Cenevre'den Londra'ya hareket etmiş ve burada İngiliz Dışişleri Bakanı Austen Chamberlain ile iki görüşme gerçekleştirmişti. Bu arada Sömürgeler Bakanı ile de görüştüktan sonra İnceleme Komisyonuna İngiliz Hükümeti tarafından bir muhtıra verilmişti. Muhtırada: Türkiye'nin öne sürmüş olduğu plebisit kararının uygulanmasının zorluklarından bahsedilmiş ve daha önceki İngiliz görüşleri bir kez daha komisyona hatırlatılmıştı. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanı, Komisyonun vereceği her türlü kararı kabul edeceklerini de özellikle belirtmişti. Komisyon, Londra'dan İstanbul³³²-Ankara-Konya-Adana-Halep-Şam güzergâhı ile Bağdat'a ulaşmıştı. Türk Hükümeti de komisyonla birlikte Musul'a gidecek olan gözlemcilerini belirlemişti gidecek kişiler şunlardı: Orgeneral Cevad Paşa (Çobanlı),³³³ Nazım ve Fettah Beyler. Konya'da Mustafa Kemal Paşa ile de görüşen Komisyon'a İngiltere gibi Türkiye de kendi görüşlerini bir kez daha anlatmıştı. Irak'a 16 Ocak 1925 tarihinde gelen komisyon hemen çalışmalarına başlamış ve çeşitli görüşmeler yapmıştı. Bağdat'ta İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Dobbs tarafından karşılanan Komisyon Irak Kralı Faysal ile görüşmüş ve Faysal "*Irak'ın ne stratejik ne de ekonomik yönden Musulsuz yaşamasının mümkün olamayacağını*" ve "*Musul Irak'ın başıdır, onusuz*

³³¹ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1924.s.1; Kodal, **a.g.e.**, s.287; Balázs Ablonczy, **Pál Teleki (1879-1941) The Life of a Controversial Hungarian Politician**, Translated: Thomas J. And Helen D. De Kornfeld, Columbia University Press, New York, 2006.s.116-117; Komisyon üyeleri daha önce Ortadoğu'da görev yapmamıştı. Bu nedenle bölge hakkında da bilgi sahibi değillerdi. Bu nedenle İngiliz diplomat R.H. Hoare, Komisyon üyelerini bölgeyi bilmemekle suçlayarak üyelerin kendilerini 20.yüzyılın Harun el-Reşidleri gibi Bağdat sokaklarında tebdili kıyafet ile dolaşarak halkın düşüncesini öğreneceklerini hayal ettiğini iddia etmektedir. **NA, FO**, E 4798/4798/44, 11 Ağustos 1926, s.7.

³³² Komisyon İstanbul'a geldiği zaman İsveçli Wirsén, İstanbul'daki İsveç sefaretinde kalma kararı almıştı. Fakat inceleme komisyonun otel masrafları İstanbul defterdarlığınca karşılanması için gönderilen faturada Wirsén'in de Teleki ve Paulis ile İstanbul'daki Pera Palas Otelinde konakladığı görülmektedir. **BOA, HR. İM.**, 246/118, 23 Aralık 1924; **BOA, HR. İM.**, 183/55, 19 Nisan 1926.

³³³ **BOA, HR. İM.**, 247/24, 7 Ocak 1925; Cevad Paşa'nın Musul İnceleme Komisyonuna tayin olduğu haberi İngiltere Hükümetine de bildirilmişti.

yaşayamaz”³³⁴ ifadesiyle Musul’un Irak’a ait olması gerektiğini vurgulamıştı. İngiltere’nin desteğiyle Irak tahtına geçen Faysal ile İngilizlerin görüşü tamamıyla uyuşmaktaydı.

Komisyon kısa bir süre içinde görevine başlamış ve kış şartlarını göz önüne alarak çalışmalarını bir an önce bitirip Avrupa’ya geri dönmek istemişti. Komisyon, bölgenin dağınık olması ve çalışmalarını hızlı bir şekilde bitirmek için üç alt komite oluşturmuştu: Komisyon Başkanı Wirsén, Cevad Paşa ve Jardine Musul’da, Count Teleki, Nazım Bey ve Kramers Erbil’de (daha sonra Lyon da Erbil’de katılacak) ve Üçüncü komite Paulis, Sabih Bey (Irak) ve Kamil Bey de Kerkük’te, Pourtalés, Fettah Bey ve İngilizler tarafından ayarlanacak bir uzman ile Kifri’de incelemelerde bulunacaktı.³³⁵

Alt Komiteler Irak’ta incelemelerde bulunurken Türkiye’de Nakşibendî Şeyh Sait’in isyan etmesi Musul konusunda İngilizlere elverişli bir ortam sağlamıştı. İsyandan önce Halifeliğin kaldırılması (3 Mart 1924) gerek isyanın çıkmasına ve gerekse İngilizlerin Musul’da bu durumu istismar etmelerine neden olmuştu. İsyân, Türkiye’nin Musul üzerindeki iddiasını da zayıflatmıştı.

Musul sorunun çözümsüzlüğünden yararlanmak isteyen İran Hükümeti de Musul meselesi halledilinceye kadar, Musul halkını, Türk veya İngiliz tebaası sayamayacağını ve kendilerine İranlı gibi muamele edeceğini resmen bildirmiş bunun üzerine Türkiye, Musul vilayetinin kendisinin bir parçası olduğunu ve hiç bir zaman da kendisinden ayrılmasına izin vermeyeceğini bildirmişti. Türkiye, İran’ın bu hareketini protesto etmiş fakat İran Hükümeti, Musul halkını Türk tebaası olarak görmemiş daha önceki davranışını devam ettirmesi üzerine Türkiye, İran sefiri nezdinde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı.³³⁶

Komisyon üyeleri incelemelerini bitirdikten sonra Kerkük’te buluşup Süleymaniye’ye geçmişti. Musul’a geçen komisyon burada eksik kalan çalışmalarını

³³⁴ Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enst. yay., Ankara, 1992.s.148; Kodak, **a.g.e.**, s.287-290; Faysal devamında sorunun Irak’ın var olup olmama meselesi olduğunu ve bundan dolayı dört milyon insanın mutluluğu veya mutsuzluğunun komisyonun elinde olduğunu söylemişti. Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs**, s.389.

³³⁵ Edmonds, **Kurds, Turks and Arabs**, s.407-409; **Ayın Tarihi**, C: IV, No:17, s.326-327.

³³⁶ **BOA**, HR. İM, 131/88, 9 Şubat 1925; **BOA**, HR. İM,135/57, 14 Mart 1925.

tamamlamaya çalışmıştı. Komisyon üyeleri yüzlerce kilometreyi tren, araba ve uçakla inceledikten sonra Musul’la ilgili raporunun taslağını hazırlamıştı. Komisyon, incelemelerini tamladıktan sonra Irak-Suriye-Türkiye güzergâhı ile Cenevre’ye dönerek raporun son halini oluşturmuştu.³³⁷ Komisyon, çalışmalarını çeşitli ölçeklerde çizilmiş çok sayıda haritadan yararlanarak şekillendirmeye çalışmıştı. Komisyon üyeleri, bölgenin fiziki durumunu hem haritalardan hem de bizzat görerek raporlarını hazırlamıştı.³³⁸

Musul İnceleme Komisyonu hazırlamış olduğu raporu 16 Temmuz 1925’te MC Genel Sekreterliği’ne sunmuş ve MC de raporun birer kopyasını İngiltere ve Türkiye hükümetlerine göndermişti.³³⁹ İsveçli Af Wirsén başkanlığında hazırlanan Musul raporu doksan bir sayfadan ve dört bölümden oluşmaktaydı. İlk bölümde komisyonun incelemeler yaparken takip ettiği yöntem, geçtiği güzergâh ve hangi yerlerde araştırma yaptıkları, ikinci bölümde Türk ve İngiliz görüşlerine yer verilmiş, üçüncü bölümde coğrafi, ırki, ekonomik ve siyasal sonuçlara ve dördüncü bölümde ise komisyon, incelemelerinden yola çıkarak çeşitli tavsiyelerde bulunmaktaydı.

Raporun içeriğine bakıldığında; Brüksel hattı coğrafi sınır olarak kabul edilmiş ve Komisyon Musul vilayetinde çoğunluğu 500 bin kadar olan Kürtlerin oluşturduğu ve bunların ne Türk ne de Arap olduğu ırki olarak değerlendirmiş ve Musul halkının bağımsız kalmak istediğini bildirmişti. Tarihi olarak her ne kadar Musul yüzyıllarca Türk hâkimiyetinde kalsa bile her halükarda çizilecek olan sınırın tarihi bağları keseceği vurgulanmıştı. İktisadi olarak bölgenin Irak’a bağlanması gerektiği fakat sonuç ne olursa olsun Irak’la Türkiye arasında bir ticaret antlaşmasının yapılması bölge için önemli olduğu belirtilmekteydi. Siyasi sonuca bakıldığında Irak’taki manda yönetimi 25 yıl uzatılması ve bölgedeki Kürtlere siyasal ve kültürel haklar verilmesi kaydıyla Musul’un Irak’a bırakılması fakat bunlara uyulmadığı takdirde Musul’un

³³⁷ Ablonczy, **Pál Teleki**, s.119; Yaklaşık üç ay Irak’ta incelemelerde bulunan Komisyon Cenevre’de yoğun bir çalışma sonrasında raporunu bitirebilmiştir. Hatta Teleki yazmış olduğu bir mektupta “Develer gibi çalışıyoruz” ifadesine yer vermişti.

³³⁸ **RA, Utrikesdepartementet**, NF-byran, Vo. 208; Irak’ın kuzeyinde yaşayan aşiret ve göçmenlerin yazlık ve kışlakların yerleri dahi çizilmişti. Haritalar genelde Fransızca ve İngilizce olarak hazırlanmıştır.

³³⁹ Rapor için bkz. League of Nation, **Question of the Frontier Between Turkey and Iraq**: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924, Geneva, 1925.

Türkiye'ye bırakılması daha uygun olacağı ifade edilmişti. MC bölgenin taksimine karar verirse Küçük Zap Suyu'nun sınır olabileceği ifadesine de yer verilmişti. Raporda Musul'un Irak'a bırakılmasına dair kesin ifadelere yer verilmeyince İngiltere de raporu tepkiyle karşılamıştı. İsveçli diplomatlar da İngiltere'deki gelişmeleri yakından takip etmiş özellikle Musul konusundaki tartışmaları Stockholm'e acilen bildirmişti.³⁴⁰ İnceleme komisyonu raporunda ne İngiliz ne de Türk görüşünü tam anlamıyla desteklediği için iki tarafın da tepkisiyle karşılaşmıştı. Bu da sorunun farklı bir boyutta ele alınmasını sağlamıştı.

MC Meclisi, Komisyonun raporunu görüşmeye başlayınca İngiliz temsilcisi komisyonun önerdiği iki şartı kabul etmişti. Böylece İngiltere'nin istediği şekilde Musul meselesi MC kararıyla İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılıyordu. Fakat Türk temsilcileri, Komisyonun raporuna tepki göstermiş ve Musul üzerindeki manda yönetimini tanımadığını ayrıca *"Türkiye hiçbir zaman ihtilafli arazi üzerindeki hukuku hükümlerinden feragat etmeyi düşünmemiştir"* şeklinde bir tepki göstermişti.³⁴¹ Böylece Türkiye, Komisyonun hazırlamış olduğu raporu reddetmiş ve MC Meclisinin karar verme yetkisinin bulunmadığını ifade etmişti. Fakat İngiliz Hükümeti komisyonun kararını resmi olarak kabul etmiş ve birkaç gün sonra da Avam Kamarası'nda kararı onaylamıştı. Her ne kadar İngiliz Hükümeti kararı kabul etse de Komisyonun raporundan pek memnun kalmamıştı. Hatta dönemin İngiliz diplomatı R.H. Hoare MC Komisyonun Musul için görevlendirdiği temsilcileri şu şekilde eleştirmekteydi: *"...Komisyonun raporu yeteneksiz, acemice bir belgeydi. Temsilciler tarafsızlıklarını kanıtlamak amacıyla Türk tezine yakın görüşlerini dâhil ettikleri halde son kararı İngiliz tezi lehine karar verdiler..."* *...Raporlarını Türklerin kaybettikleri toprağı geri istemelerine malzeme olacak birçok veri ile doldurarak verdiler."*³⁴²

İsveç Dışişleri de MC'nin toplantısı için alternatif teklifler ve İsveç delegasyonun Cenevre'de nasıl bir tavır takınacağı üzerinde çalışmıştı. İsveç heyeti, bölgede sürdürülebilir kalıcı bir barış sağlamanın yanı sıra yerel halkın menfaatlerini

³⁴⁰ **RA, UD** 1920 års dossiersystem vol. HP 1481, avd:528(?), grupp:33, mål: B, Mossulfrogan IV, V; League of Nation, **Question of the Frontier Between Turkey and Iraq**, s.89; Rogers, **a.g.m.**, s.362; Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri**, s.295-296.

³⁴¹ **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Pakı**, s. 94. Türkiye, hukuki olarak Musul üzerindeki haklarından vazgeçmediğini İran ile olan ilişkilerinde de görmek mümkündür.

³⁴² **NA, FO**, E 4798/4798/44, 11 Ağustos 1926, s.8, 10.

tatmin etmek ve hızlı bir çözüm bulmaya yönlendirilmişti. Her ne kadar komisyonun raporuna göre çeşitli etnik gurupların menfaatleri temelinde bir çözüm mümkün olamazsa da, Komisyon, ekonomik menfaatler çerçevesinde Musul, Irak'ın bir parçası olması gerektiğini önermişti. Cenevre'deki İsveç temsilcisi Östen Undén bu teklifi kritik bulmuş ve Küçük Zap Suyu boyunca sınır olmasını alternatif bir teklif olarak önermişti. İsveç Dışişleri Bakanlığı ve Undén'nin alternatif olarak önerdiği teklif ne Türkiye'yi ne de İngiltere'yi memnun etmekteydi. Teklife göre sınır Küçük Zap Suyu olacak ve devamında "bölgenin her iki tarafı silahsızlandırılmalı veya bu mümkün değilse her iki bölge de askeri birlikler konuşlandırılmalı ve bir antlaşmayla malların değişimi garanti edilmeli ve bölgeler arasında sınırlandırma olmamalıydı. Çeşitli azınlık guruplarının hakları garanti altına alınmalı ve İngiltere, Irak üzerindeki mandasını uzatma talebinde bulunmamalıdır."³⁴³ Böylece Musul özel bir statüye (Åland Adalarının statüsüne benzer) kavuşacak fakat Türkiye sınırları içinde kalacaktı. İsveç'in bu teklifi azınlıkların haklarını korumak ve güvence altına almak temelinde idi. Musul'un Türkiye'ye bağlanması ile Misak-ı Milli sınırları da çizilmiş olacaktı fakat Undén'in sunmuş olduğu teklif diğer devletler tarafından pek dikkate alınmamıştı.

Konsey sorunu izlemek ve kendisine önerilerde bulunması için İsveç, İspanya ve Uruguay temsilcilerinden oluşan bir özel komite kurmuştu. Eylül 1925'teki MC Meclisi toplantısında İsveç temsilcisi Östen Undén raportör olarak atanmış ve MC, kararını vermeden önce üç üyeli bir komite oluşturup durumu değerlendirmesini istemişti. Komite, raportör Undén başkanlığında, Uruguay (Alberto Guani) ve İspanyol (Quinones de Leon) temsilcisinden oluşmaktaydı. Komite üyeleri defalarca toplanmış ve Undén, diğer üyeleri İsveç teklifini desteklemeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Fakat Türk, İngiliz ve meclisin diğer üyeleri ile görüşen Undén iki üyeyi (İspanya ve Uruguay) ikna edememiş ve MC toplantısında İsveç teklifini sadece Brezilya ve Japonya desteklemişti.³⁴⁴ Bu arada komite çalışmalarına devam ederken

³⁴³ Rogers, **a.g.m.**, s.363.

³⁴⁴ Rogers, **a.g.m.**, s.363-364; Konsey oturumdayken Türk yetkililerin bölgede yaşayan çok sayıda Süryani'yi sınır dışı ettiği haberinin duyulması MC'de Türkiye aleyhinde etkili olmuştu. Türkiye'yi sıkıntıya düşüren bir diğer konu ise MC'nin son kararını İngiltere kabul etmesine rağmen Türk temsilcisi Tefik Rüşdü Beyin nihai bir cevap vermemesi idi. **NA, FO**, E 4798/4798/44, 11 Ağustos 1926, s.8-9. Musul sorunu MC'de görüşmelere devam edilirken Türkiye'deki Japonya maslahatgüzarı; MC'de Japonya'nın Musul konusunda Türkiye'yi desteklediğini ve Musul'un Türkiye'ye verilmesi

Türkiye'yi temsil eden Tefvik Rüştü (Aras), Lozan Antlaşmasının 3. maddesi 2. fıkrası MC Meclisine özel bir salâhiyet vermediğini ve tarafların olumlu oyunun da bağlayıcı bir karar için gerekli olduğunu söylemişti. Türkiye'nin itirazları karşısında MC Konseyi, 19 Eylül 1925'te Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan şu konularda görüş istemişti:

- MC Meclisi'nin Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. fıkrası gereğince vereceği kararın hukuki niteliği nedir? Bu karar bir hakem kararı mı tavsiye midir yoksa arabuluculuk mu?
- Böyle bir karar için oybirliği şart mı yoksa oy çokluğu yeterli mi?
- İlgili taraflar oylamaya katılabilir mi?

MC'nin Daimi Adalet Divanına başvurması İngiltere tarafından olumlu, Türkiye tarafından ise olumsuz karşılanmıştır. Türkiye, Musul meselesinin hukuki yoldan çözümlenmesinin mümkün olmadığını bundan böyle Daimi Adalet Divanının çalışmalarına katılmayacağını bildirmiştir.³⁴⁵

Musul sorunu, Daimi Adalet Divanı'na havale edilmesine rağmen Undén ve İsveç delegasyonu gecikmenin İsveç teklifinin benimsenme şansını artırdığını düşünmüştü fakat Daimi Adalet Divanı 26 ve 25 Ekim 1925 tarihinde İngiliz görüşünü dinledikten sonra 21 Kasım 1925'te şu kararı almıştı:

- MC misakına göre esasen bağlayıcı karar alamaz. Fakat taraflar Lozan Antlaşmasının 3/2 fıkrasını imzalamakla sorunun kesin çözümünü sağlamak yani uyuşmazlık konusu olan sınırları kesin olarak saptamak istemişlerdir. Dolayısıyla MC Meclisinin bu madde gereğince alacağı kararın iki taraf için de bağlayıcı olması gerekir.

taraftarı olduğunu söylemişti. Ayrıca Musul petroleri ile Türkiye'nin diğer doğal kaynaklarının Türk-Japon sermayesiyle birlikte işletmek arzusunda olduklarını Türk yetkililerine bildirmişti. Gerçekten de MC'de Türkiye lehinde olan İsveç planını Japonya desteklemiş fakat yeterli çoğunluk sağlanamamıştı. **BOA**, HR. İM., 242/112, 30 Temmuz 1924.

³⁴⁵ **Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi**, s. 95-99; İsveçli diplomatlar Tefvik Rüştü Beyin MC'de yaptığı konuşmaları dahi en ince ayrıntısına kadar incelemiş ve Musul sorunuyla ilgili tüm dokümanları toplamaya çalışmışlardı. **RA, UD 1920 ârs dossiersystem** vol. HP 1480, avd:528, grupp:33, mâl: B, Mossulfrogan.

- Meclis kararını oybirliği ile almak zorundadır. Tarafların temsilcileri oylamaya katılacak fakat oybirliğinin saptanmasında bunların oyları göz önünde bulundurulmayacaktır. ³⁴⁶

MC Konseyi, Türkiye'nin alınan kararlara itiraz etmesine rağmen, 8 Aralık'ta Divan'ın kararını kabul etmişti. 14 Aralık 1925 tarihinde de Komite başkanı Undén, MC başkanı ile gizlice görüşmüş; MC başkanı, Undén'e görüşmelerde savunduğu İsveç planını tekrar düşünmesini ve Musul sorunu konusunda bir çözüme varılması MC için de önemli olduğunu söylemişti. Undén de görüşmede çözüm için diğer iki üyenin (Uruguay ve İspanyol) desteğine vurgu yapmış ve sorunun bir fiyaskoyla sonuçlanmaması için diğer seçenekleri dikkate alacağını söylemişti.³⁴⁷ Undén'n tüm girişimlerine rağmen Musul sorunu için İsveç planı kabul edilmemiş ve Laidoner raporu hazırlanarak sorunun İngiltere lehine karar verilmesini sağlamıştı.

Musul'da incelemelerde bulunan Estonyalı General Johan Laidoner, MC'ye sunduğu raporda Türkiye'nin bölgedeki Hristiyanlara kötü muamelede bulunduğuna dair bir rapor hazırlamıştı. Bu durum MC Meclisinin kararını da etkilemiş ve Meclis 16 Aralık 1925'te komitenin raporunu kabul etmişti. Böylece MC, Musul'u Irak'a bırakmış ve İngiliz mandasının 25 yıl uzatılmasını istemişti. İngiltere de alınan karar uyarınca 18 Ocak 1926'da Irak'la bir antlaşma yapmış ve MC Konseyi de 11 Mart 1925'te daha önce alınan kararın kesin olduğunu belirtmişti.³⁴⁸ Laidoner'un söz konusu raporu Türkiye ile Estonya ilişkilerini de olumsuz bir şekilde etkilemişti.

İsveç, I. Dünya Savaşı'na girmediği için savaş sonrasında uluslararası arenada önemli bir konum elde etmişti. Milletler Cemiyeti kurulunca ilk katılan devletlerden biri de İsveç olmuş ve MC'nin faaliyetlerinde aktif bir rol oynamıştı. İsveç gerek I. Dünya savaşı öncesi ve gerekse savaş sonrasında dış politikası tamamen tarafsızlık ve barışın devamı üzerine kurulmuştu. Musul meselesi MC'ye gönderilmesi üzerine aktif bir rol oynayan diplomatlardan biri de İsveç Başbakanı Hjalmar Branting idi. Sadece Branting değil diğer İsveçli diplomatlar da aktif bir politika izlemişti, bunların başında

³⁴⁶ Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Pakı, s.103; Rogers, a.g.m., s.364.

³⁴⁷ Rogers, a.g.m., s.364.

³⁴⁸ Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri, s.298-299.

Östen Undén ve Af Wirsén gelmekteydi. İsveç, MC gibi uluslararası örgütler vasıtasıyla aktif bir dış politika yürütmek istemişti.

İsveç'in 1920'lerdeki dış politikasını belirleyen kişilerin başında Hjalmar Branting ve Östen Undén gelmekteydi. Cenevre'de İsveç'i temsil eden diplomatlar sadece bir partiden değil muhalefet partilerinden de delegeler bulunmaktaydı. Fakat iç politikadaki farklılık dış politikaya yansımamıştı, özellikle de Musul meselesine. Zaten İsveç kamuoyu da dış politika ile fazla ilgilenmemişti bu durumu özellikle Åland Adaları meselesinde görmek mümkündü. 1920'lerde İsveç kamuoyunu en çok meşgul eden konulardan biri de Åland Adaları olmuştu. Sonunda MC'ye gönderilen konu, İsveç aleyhinde olmasına rağmen İsveç'i rencide etmeden bir karara bağlanmış ve adalar Finlandiya'ya bırakılmıştı. Kamuoyunun dış politikayla fazla ilgilenmemesi İsveçli diplomatların Cenevre'de daha rahat manevra yapmalarına olanak sağlamıştı. Ayrıca İsveç, Musul meselesinde herhangi bir ekonomik çıkarı olmadığı için diplomatlar da azınlıkların korunması ve hakların güvence altına alınması ve barışın devamını en önemli konular olarak görmüştü.³⁴⁹ İsveçli diplomatlar Musul meselesini, Åland Adaları sorununa benzer bir yapı ile çözmek istemişlerdi. Her ne kadar Åland Adaları sorunu İsveç aleyhinde gelişse de her üç tarafı da uzlaştırmıştı. Aslında Åland ve Musul meselesi birbirine benzerlik de teşkil etmekteydi. Her iki bölge de stratejik öneme sahipti. İsveçli diplomatlar Musul sorununda üç tarafı da (İngiltere-Türkiye-Irak) uzlaştıracak bir plan ortaya koyamamıştı çünkü İngiltere soruna Musul meselesi

³⁴⁹ Rogers, **a.g.m.**, s.365-367. Baltık Denizi'nin ortasında bulunan Åland 6 bin 757 takım adadan oluşmaktadır. Åland takımadaları, 1812 Tilsit Antlaşması ile Rusya'ya verilene kadar Finlandiya ile beraber İsveç krallığının bir parçası idi. 1917'de Finlandiya bağımsızlığını ilan edince, Åland halkı da anavatanları İsveç ile yeniden birleşmeye karar verdi. Bu taleplerini İsveç Kralı'na sunmaları üzerine İsveç hükümeti de bu davranışı destekledi. Fakat Finlandiya duruma karşı çıkarak Åland'a özerklik önerdi. Ålandlılar bu girişimi reddedince sorunun çözümü için İngiltere, 19 Haziran 1920'de sorunu Milletler Cemiyeti'ne taşıdı. Finlandiya ise duruma itiraz ederek sorunun münhasıran kendi yetkisine ait olduğunu ileri sürerek duruma itiraz etti. MC'de oluşturulan hukukçular komisyonu (üç bilirkişi) Eylül 1920'de raporunu MC'ye sundu. Sonunda çatışmanın üç tarafı; Finlandiya, İsveç ve Åland'a bir uzlaşma kararı alarak her üç tarafı da uzlaşma noktasına getirmişti. Genel anlamda karar şu şekildeydi: *"Åland'ın egemenliği Finlandiya'ya aittir. Finlandiya, Åland Adaları'na özerklik tanıyarak kendi eyalet parlamentosunu kurma hakkı verecek. Tarafsızlığı hükme bağlanan Åland, hiçbir zaman silahlandırılmayacak, askeri üs olarak kullanılmayacak. Adadaki İsveç dili, kültürü, gelenekleri güvence altına alınacak. İsveççe tek resmi dil olacak."* Åland, 6 Mayıs 1920'de otonom bir statüye kavuşmuş ayrıca 1951 ve 1993'te de Özerklik Yasası iki kez gözden geçirilerek yeni haklar verilmiştir. Ayşe Füsün Arsava, *"Selfdetermination' Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu"*, **Seha L. Meray'a Armağan**, C.1, Ankara ünv., SBF yay., Ankara 1981.s.61-63; Menaf Alıcı *"Åland: Ne İsveç, ne de Finlandiya'ya yar olmuş bir huzur adası"* **www.haberisvec.com**, 17 Haziran 2013; Herbert Tingsten, *"Issues in Swedish Foreign Policy"*, **Foreign Affairs**, April 1959, s.474.

olarak bakmamış Türkiye-Irak sınırı sorunu olarak görmüştü. Ayrıca İngiltere, Musul meselesinde taviz vermek istememesi de sorunu çıkmaza sokmuştu. Nitekim İsveç planı da İngiltere'nin MC'deki nüfuzundan ötürü diğer devletler tarafından kabul görmemişti.

Prof. John Rogers'a göre İsveçli diplomatlar Musul meselesi üzerinde çalışırken İngiltere, Türkiye veya diğer devletlerden herhangi bir baskı almadığını ve buna dair bir belgenin de olmadığına vurgu yapmıştı.³⁵⁰ Fakat her ne kadar İsveç arşivlerinde buna dair bir belge bulunamazsa da gerek Türkiye gerek İngiltere ve gerekse İsveç, Musul meselesinde diplomatları etkilemeye çalışmış hatta sonrasında konu tekrar gündeme gelmişti.

İsveç Başbakanı Branting, Musul meselesi için raportör olarak atanınca Türkiye'deki İsveç elçisi Gustaf Wallenberg de mektup yazarak konu hakkında Branting'i bilgilendirmişti. Wallenberg, *"İngiltere'nin Lozan Konferansı'nda elde edemediği taleplerinin ödünü almak için tüm gücünü kullanacağına"* dikkat çekmişti. Devamında *"Boğazlarda bekçilik yapan Türkiye, Rusların konumunu güçlendirdiği için Hindistan'a açılan bu yolu güvence altına almak isteyen İngiltere, Türkiye'ye tüm gücüyle karşı çıkacaktır. Varlığı için başarılı bir mücadele veren Türkiye Cumhuriyeti'ni ve böylece kendi ülkenin çıkarlarını korumak amacıyla terazinin bir kefesine tüm gücünü ve prestijini koymak gerektiğini anlamamı istiyorum. İsveç'in huzur ve güven içinde olması için İngiltere'nin Avrupa ve Asya'yı parçalayarak güneye ulaşmaya yönelik çabalarının sonuç vermemesi gerekmektedir. Bizim politikamız (İsveç Politikası) böylece Rus ve Türklerden yana olmalıdır. Senin görevin bu küçük ulusların huzur içinde gelişmeye yönelik haklı taleplerini tüm gücünle savunmaktır."*³⁵¹

³⁵⁰ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Siyasi Dağarcığım**, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1957, s. 351; Rogers, **a.g.m.**, s.367. İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi yay., İstanbul 2009, s.495; Dönemin Başbakanı İsmet İnönü ise MC için şu iddiada bulunmaktadır: *"...Cemiyet-i Akvam Meclisi, onun komisyonları, hakemleri, hiçbirisi tarafsız olarak hüküm verecek vaziyette değillerdi. Herkes başından beri İngiliz nokta-ı nazarını savunuyordu."* Fakat Stockholm ve Kopenhag'da Elçilik yapan Galip Kemali Söylemezoğlu ise Hjalmar Branting'in MC'de Türkiye'yi desteklediğini iddia etmektedir.

³⁵¹ Falkman, **Türkiye/Uç Beyi**, s.94-95; Gustaf Wallenberg'in bu mektubu arşivde (Riksarkivet) değil de Wallenberg'in özel arşivinde bulunmaktadır. Muhtemelen gizli olduğu için İngiliz tarafının öğrenmemesi istenmiştir. Aksi takdirde İngiliz-İsveç ilişkileri bozulabilirdi.

Branting'in, bu mektuba nasıl bir cevap yazdığı tespit edilemedi fakat Branting, Musul meselesi için elinden gelen gayreti göstermiş hatta Brüksel Hattı'nın belirlenmesi ve bölgeye bir komisyonun gönderilmesi fikri de ona aitti. Branting'in hastalanması ve kısa bir süre sonra ölmesi üzerine raportörlük görevini İsveç Dışişleri Bakanı Östen Undén üstlenmişti. Musul meselesinin Türkiye aleyhinde sonuçlanması Türk-İsveç ilişkilerini dolaylı da olsa etkilemişti. Bu durumu 1928 yılında İsveç'in Kabil Büyükelçisi Paul Mohn'un Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'yü ziyaret etmesi ile gün yüzüne çıkmıştı. Paul Mohn'un amacı Türkiye'nin Afganistan'a yönelik politikasını öğrenmekti. Ayrıca Türkiye'den bu konuda kendisine yol göstermesini ve desteklemesini istemekte. Çünkü Kabil'de ilk diplomatik temsilciliği Türkiye açmıştı ve Türk-Afgan ilişkilerinin iyi olması Mohn'u cesaretlendirmişti. Mohn, Afganistan konusunda yardım beklerken Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) görüşmesinde Türk-İsveç ilişkilerini içeren bir rapor vermişti. Tevfik Rüştü, Mohn'a bir önceki İsveç Dışişleri Bakanı Östen Undén'in Musul sorunun çözümünde görevini iyi bir şekilde yerine getirmediğini söylemiş ve konuşmasının devamında şunları aktarmıştı: *"İsveç raportörünün bu davranışın ardındaki nedenin iyi niyetli olduğu söylenemez. İsveç o dönemde hatta daha sonraları dünya politikasında etkili olmaya ve kuzeyde hegomanya kurmaya çalışıyordu. İsveç Dışişleri Bakanı Undén'in Musul sorunun çözümünde İngiltere'nin etkisinde kaldığı söylenemez. Muhtemelen O, Fransa Dışişleri Bakanı Briand'ın etkisindeydi. Undén'in Musul sorunundaki kusuru, Almanya'yı Locarno Antlaşmasına zorlamak için Musul sorununu bilerek geciktirmesi idi. Türkiye kurban edilmişti... MC Genel Kuruluna karar yetkisi vermek doğru değildi. Undén'in çok erken bir aşamada tarafları bir araya getirerek birbirlerine yaklaşımlarını sağlamaya çalışması gerekiyordu. Bu olanak kullanılmadığı için sorun böyle sonuçlandı. Sorunun sözde çözümü ardından Türkiye ve İngiltere'nin Musul'a yönelik yaptıkları müzakereler de Undén'in daha başarılı bir sonuç elde edebileceğini açıkça göstermiştir."*³⁵²

Tevfik Rüştü Bey, Musul meselesinde İsveç Dışişleri Bakanı Undén'in yeterince çaba harcamadığını bu durumun da Türk-İsveç ilişkilerine olumsuz yansıyacağını iddia etmişti. Konuşmasının devamında Türkiye'nin İsveç ile Rusya

³⁵² Bkz. Paul Mohn, **Resa till Afghanistan**, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm, 1930; Falkman, **Türkiye/Uç Beyi**, s.95-96.

arasında çıkacak bir anlaşmazlıkta Rusya'nın tarafını tutacağını özellikle vurgulamıştı. Tevfik Rüştü Beyin özellikle Rusya'dan bahsetmesinin en büyük sebebi İsveç'in en çok çekindiği "düşman" olmasıydı. Ayrıca Sovyet Rusya, Baltık Denizini doğudan kontrol etmekteydi. Rüştü Bey'in bu konuşması İsveç Elçisi Mohn'ı da tedirgin etmişti. Dışişleri Bakanı Rüştü Bey konuşmasını şu şekilde sürdürmüştü: *"Undén, belki de Musul sorunun hemen unutulacağını düşünmüştü. Ancak bu büyük bir hataydı. Türkiye bu tür hataları unutmazdı. Bu onun zayıflığına delalet ederdi. Bu görüşme sonucu, Undén'in sorumluluğunda ortaya çıkan ve giderek artan bu ödenmemiş hesabın Türkiye politikasının temel ilkeleri çerçevesinde kapatılması gerektiği izlenimi edinilmişti. İsveç'in bu ödenmemiş hesabının kapatılması için alınacak önlemler, İsveç'e karşı olan düşmanca bir tavırdan değil, tamamen Türkiye'nin kendi içinde tutarlı politikasının mantıklı bir sonucu idi."* Rüştü Bey devamında *"Moskova ve İsveç (Stockholm) arasında çıkacak bir uzlaşmazlıkta, bizim için Moskova haklı olacaktır ve o zaman tüm nüfusumuzu Rusya'nın lehine kullanacağız. Ondan sonra ödeşmiş oluruz ve her şey tekrar eski haline gelir"* sözleri ile adeta İsveç'e Sovyet Rusya faktörü ile gözdağı vermişti. Tevfik Rüştü konuşmasının devamında bundan sonra Türkiye ile başka ülkeler arasındaki müzakerelerde bir İsveçlinin hakem veya arabulucu olarak atanması mümkün olmadığını Danimarkalı, Hollandalı, İsviçreli vb. ülkeler tercih edeceklerini de Mohn'a aktarmıştı.³⁵³ Tevfik Rüştü Bey her ne kadar sert sözler ile İsveç'in Kabil Elçisi'ni uyarsa da Türkiye, Musul sorunundan sonra da İsveç ile diplomatik ilişkilerini sürdürmüş ve İsveçli diplomatları müzakerelerde hakem veya arabulucu olarak kabul etmeye devam etmişti. Örneğin Türkiye-Danimarka Daimi Hakem Komisyonu üyeliği için İsveçli Ake Hammarskjöld seçilmiş fakat kısa bir süre sonra ölmesi üzerine yerine bir İsveçli olan ve Musul meselesinde etkin rol oynayan Undén seçilmişti. Hatta Cumhurbaşkanı K. Atatürk ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın imzaları ile onaylanmıştı.³⁵⁴ Yine Türkiye için hayati öneme sahip konularda İsveçli diplomatlar etkin olmaya devam etmişti. Hatay için MC tarafından atanan raportör İsveçli Rickard Sandler idi. Onun öncesinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadele komisyonunda da İsveçli diplomatlar yer almıştı.

³⁵³ Falkman, **Türkiye/Uç Beyi**, s.98-99.

³⁵⁴ **BCA**, 030.18.01.02/79.85.3. 7 Ekim 1937.

Dolayısıyla Tevfik Rüştü Beyin ani çıkışı Türk-İsveç ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansımamış hatta Undén'in hakemliği yine kabul edilmişti.

Hassas ve kritik bir konu olan Musul meselesinde etkin rol alan İsveçli diplomatlar ve Dışişleri yetkilileri Türkiye-İsveç ilişkilerinin olumsuz anlamda etkilenmemesi için oldukça hassas davranmışlardı. İsveç-İngiltere ilişkilerinin bozulmaması için de İsveçli temsilciler MC'de veto hakkını kullanmak yerine çekimser kalmıştı. Böylece İsveç, İngiltere'ye karşı doğrudan bir tavır takınmak istememişti. Sonuç olarak İsveç 1. Dünya Savaşı'ndan sonra tarafsızlık politikası ile uluslararası konjonktürde etkin olmak istemiş ve bunu da MC vasıtasıyla yapmaya çalışmıştı. Dolayısıyla uluslararası arenada ciddi bir güç olan İngiltere'nin desteğini de kaybetmek istememişti. Çünkü İsveç'in ithalat ve ihracat ilişkilerinde de İngiltere önemli bir yer teşkil etmekteydi. Ayrıca İsveç'in dış politikasında en önemli unsur "daimi tarafsızlık" ilkesi idi. İsveçli diplomatlar bu ilke doğrultusunda hareket ederek Musul sorunu için ayrı bir plan sunmuş fakat MC'nin diğer üyeleri tarafından kabul görmemişti.

Türkiye, Musul üzerindeki haklarından feragat ettiğini 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan "Türkiye ile İngiltere ve Irak Arasında Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması" (Ankara Antlaşması) ile kabul etmişti.

3.4. Nafia Vekili Behiç (Erkin) Bey'in İsveç Ziyareti (16-20 Eylül 1927)

Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye'nin ulaşım imkânları sınırlı ve kötü bir vaziyette idi. 20. yüzyılda en uygun ve güvenilir ulaşım aracı demiryolları olduğu için Milli Mücadele'den sonra demiryollarına büyük önem verilmişti. Çünkü hem 1. Dünya Savaşı hem de Kurtuluş Savaşı'nda demiryollarının eksikliği acı bir şekilde hissedilmişti. Cumhuriyet kurulduktan sonra önemli bakanlıklardan biri de Nafia Vekâleti idi. Nafia Vekâleti denilince de ilk akla gelen demiryollarıydı. Behiç Bey de demiryolları konusunda yetişmiş bir asker idi.

Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey'in 14 Aralık 1926 tarihinde vefat etmesi üzerine Behiç Bey, TBMM'nin II. Dönem ara seçimlerine katılarak 31 Aralık 1925 tarihinde İstanbul'dan Milletvekili olarak seçilmişti. Başvekil İsmet Paşa'nın teklifi ile

Behiç Bey, 14 Ocak 1926 tarihinde Nafia Vekilliği'ne tayin edilmişti.³⁵⁵ Behiç Bey'in Nafia Vekilliği döneminde demiryolları konusunda çeşitli adımlar atılmıştı. Bu adımlardan biri de Milletvekillerinden İbrahim (Çolak) Beyin, demiryolları konusunda önemli bir şirket olan Nydqvist & Holm'u Başvekile önermesi üzerine Başvekil İsmet Paşanın da Nafia Vekâletine şirketle müzakerelerde bulunması emrini vermesiydi. Yapılan görüşmeler neticesinde 7 Şubat 1927'de Henderson başkanlığındaki İsveç-Danimarka ortak grubu Nydqvist & Holm Şirketi (NOHAP) ile bir sözleşme imzalanmıştı. Yapılacak olan inşaatın bedeli 55 milyon dolar olarak tahmin edilmiş fakat inşaat için önceden detaylı bir araştırma yapılmadan işe başlanmıştı. Yapılan incelemeler neticesinde sözleşmenin revize edilmesi gerektiği ortaya çıkınca yeni bir sözleşme yapılmıştı.³⁵⁶ Cumhuriyet döneminde yabancı sermayeye karşı temkinli bir yaklaşım söz konusuydu. Çünkü imparatorluktan kalan izler halen devam etmekteydi. Avrupalı devletler almış oldukları imtiyazlar ile ülkenin önemli sektörlerinde ciddi anlamda söz sahibi olmuşlardı. Bu sektörlerden biri de demiryolları idi. Ankara Hükümeti, emperyalist politikalar güden büyük Avrupalı devletlerin yerine tarafsız ve dost devletleri tercih etmişti. Bu devletlerden biri de uzun yıllardan beri savaşlara girmemiş tarafsız ve ekonomik olarak önemli bir güç olan İsveç idi.

Türkiye'nin ulaşım politikasında İsveç-Danimarka ortak grubu Nydqvist & Holm Şirketi (NOHAP) ciddi bir rol oynamaya başlamıştı. NOHAP ile 7 Şubat 1927'de yapılan sözleşme üzerine şirket yetkilileri Nafia Vekili Behiç Bey'i İsveç'e davet etmişlerdi. Behiç Bey de hem İsveç'teki tesisleri görmek hem de sağlık sorunlarından kurtulmak için Avrupa seyahatine çıkmaya karar vermişti. Böylece İsveç grubunun daveti kabul edilmişti. Behiç Beyin Avrupa'ya yaptığı ilk ziyarette kendisine kontrol mühendisi Fatin Bey, E. Binbaşı Kemal (Karakaya) ve Özel Kalem Müdürü Burhan (Ölçer) Bey eşlik etmişti. Behiç Bey, sağlık sorununu şu şekilde anlatmaktaydı: *“Çocuk iken geçirdiğim fievre tifoit dolayısıyla duçar olduğum hafif bir çocuk felci, yaşlandıkça artmaya başladı. Bacaklarıma yüklenen sıklet arttığından, sol ayağımın aşık kemiğinde ağrılar başladı. Hem bu hastalığımı tedavi ettirmek hem de İsveç Grubu'nun davetine icap etmek ve demiryolları hakkında bazı tetkikat yapmak*

³⁵⁵ **Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C: 21, s.101; Behiç Erkin, **Hatırat 1876-1956**, haz. Ali Birinci, TTK Yay., Ankara, 2010. s.265-266.

³⁵⁶ **NA, FO**, E 633/633/44, 31 Ocak 1927, s.18-19; Erkin, **Hatırat**, s.274; İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1959)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001.s.160.

üzere hayatımda ilk defa 1 Eylül 1927 tarihinde ve Liloyd Triyetino kumpanyasının Semiramis vapuru ile İstanbul'dan Venedik'e hareket ettim.” Behiç Bey, 16 Eylül 1927 tarihinde Stockholm'e ulaşmıştı. Feribot yolculuğundan sonra İsveç Grubu Genel Müdürü olan Mr. Anderson'un getirtmiş olduğu özel bir vagon ile Behiç Bey, Stockholm'e gelmişti. Stockholm'deki istasyonda Türkiye Stockholm Maslahatgüzarı Haydar (Aktay) Bey ile İsveç'in Ankara Elçisi G. Wallenberg tarafından karşılanmıştı. Çeşitli davetlerden sonra önce trenle, sonra otomobillerle Anderson'un villasına gidilmişti. Ertesi gün de Türkiye demiryolları için vagon ve lokomotif yapan Trolhattan'daki fabrikasının bulunduğu elektrik enerjisini üreten ve dağıtımını yapan tesis ziyaret edilmişti.³⁵⁷ Trolhattan'daki ziyarette fabrikaya Türk bayrağı asılmış ve Stockholm Maslahatgüzarı Haydar Bey ve Genel Müdürü Mr. Anderson da Behiç Bey'e eşlik etmişti.

Behiç Bey, Avrupa'ya yapmış olduğu bu ilk gezide özellikle İsveç'te gördüklerinden etkilenmiş ve burada gördüklerini Türkiye'de de uygulamak istemişti. İsveç'in nehirlerinde ecluse, yani su doldurarak gemiyi içine alan, sonra aşağıdaki su seviyesine indirip yoluna devam ettiren tesisatı görünce bunu Anadolu'daki nehirlerle de uygulatmak istemiş fakat bu hususta teklif ettiği sular kanunu, TBMM'de kabul edilmemişti. Behiç Bey, İsveç'te görüp etkilendiği konulardan biri de Ulaştırma Bakanlığı'nda gördüğü personel azlığı ve evrak mekanizması idi. Gördükleri karşısında oldukça etkilenen Behiç Bey durumu şöyle özetlemekteydi: *“İsveç'te bulunduğum dört gün zarfında çok istifadeli şeyler gördüm. Ulaştırma Bakanı ile dairesinde görüştim. Vekâletin koridorlarında hiçbir odacı görmedim. Vekile dairenin tatil zamanı mıdır diye sordum. Koridorda odacı görmediğim için, öyle zannettiğimi söyledim. O da, benim bu sualime hayret etti. Yanındaki bir boruyu gösterdi. Evrakı rulo yapıp bu boruya koyar, tazyikli hava ile aşağıdaki merkeze yollarım ve oradan ait olduğu yerlere yine boru içinde sevk ederler. Büyük paketlere gelince, her katta açık bir kutu vardır. Paketler oraya konur; ara sıra kâtipler gidip bakarlar, kendilerine ait olanları alırlar dedi. Ben bu usulü Haydarpaşa'da tatbik etmeye teşebbüs ettimse de Nafia'dan ayrılmaklığım tatbikine mani oldu.”* İsveç Ulaştırma Bakanı, Behiç Beyi evine davet ederek önemli bir jestte bulunmuş kızı da

³⁵⁷ **BCA**, 30.10.0.0/12.72.24, 11 Ağustos 1927; Erkin, **Hatırat**, s.280-282; Avrupa'ya gidecek olan Nafia Vekili Behiç Bey'e yevmiye verilmesine dair bkz. **BCA**, 30.18.1.1/ 25.50.20, 31 Ağustos 1927.

mönüler üzerine ay yıldız işareti yaparak ailece konukseverlik göstermişti. Behiç Bey de bu konukseverlikten ötürü Ankara'ya döndükten sonra Ulaştırma Bakanına ve İsveç'te kendisine yardımcı olan kişilere sigara göndermişti.³⁵⁸ O dönemde sigara önemli bir hediye aracı olduğu için Behiç Bey de görmüş olduğu misafirperverlikten dolayı teşekkürünü böyle bir hediyeyle iletmek istemişti.

Grup; İsveç, Norveç, Danimarkalılardan oluştuğu için Behiç Bey, Norveç'e de davet edilmişti. 20 Eylül'de Oslo'ya ulaşan Behiç Bey, Norveç Başbakanı Özel Kalem Müdürü ve Türkiye Fahri konsolosu tarafından karşılanmıştı. Maslahatgüzar Ali Haydar Bey ile Oslo'ya geçen Behiç Bey, ziyareti hakkında Başvekil İsmet Paşayı da bilgilendirmekteydi. Norveç'te çeşitli görüşmelerden sonra bir kâğıt fabrikası ziyaret edilerek Kopenhag'a geçilmişti. Kopenhag'da çeşitli devlet görevlileri ve demiryolları inşaat mühendisleri tarafından karşılanan Behiç Bey, Ulaştırma Bakanıyla görüştüktan sonra çeşitli incelemelerde bulunmuştu. Motor fabrikasını gezdikten sonra Kopenhag'dan ayrılmıştı. Behiç Bey, Kopenhag Limanını beğendiği için İstanbul Limanı için Kopenhag'daki liman müdürünü Türkiye'ye davet etmişti. Daveti kabul eden Liman Müdürü de Türkiye'ye gelerek İstanbul Limanı için çeşitli incelemelerde bulunup bir rapor hazırlayıp ülkesine dönmüştü.³⁵⁹ Behiç Beyin İskandinavya ziyareti Türk-İsveç ekonomik ilişkileri için de olumlu bir adım olmuştu. Çünkü ilk defa bir Türk Nafia Vekili İskandinavya coğrafyasını ziyaret etmişti. Behiç Bey, İsveç'te gördüklerini Türkiye'de de uygulamak istemiş fakat çeşitli sebeplerden ötürü bu mümkün olamamıştı. İskandinav şirketlerinin Behiç Beyi davet etmelerinin sebebi Türkiye ekonomisinde etkinliklerini artırmaktı. Nitekim hegomanik ve emperyalist bir politika izlemedikleri için Türk devlet adamları tarafından da iyi karşılanmıştı. Bu da İskandinav şirketlerinin özellikle demiryolu ihalelerinde yer almalarını sağlamıştı. Ayrıca İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg de İsveç şirketlerinin Türkiye'de faaliyet içinde olmalarını teşvik etmiş ve aynı zamanda ellinden gelen gayreti de göstermişti. Behiç Beyin İsveç ziyaretinin asıl sebebi Türkiye için üretim yapan fabrikaları ziyaret ederek üretimi bizzat görüp değerlendirmektir. İskandinav Şirketleri'nin amacı ise Türk Bakan'ını sanayileri ile etkileyerek bundan sonraki ihalelerde konumlarını güçlendirmektir. Gerek Behiç Bey gerekse de İskandinav şirketleri ziyaretten gayet

³⁵⁸ Erkin, **Hatırat**, s.281-283.

³⁵⁹ **BCA**, 30.10.0/12.72.43, 14 Eylül 1927; Erkin, **Hatırat**, s.283-284.

memnun olmuş bu durum hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştı. Hatta sonraki yıllarda Nafia Vekili Ali Çetinkaya da İsveç'i ziyaret edecek ve iki ülke arasındaki ticaretin yoğunlaşması için önemli bir adım daha atılmasını sağlamıştı.

3.5. İsveç Sermayesinin Türkiye'deki Demiryolu Yatırımları (1927-1935)

Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte teknoloji alanında da çeşitli gelişmeler sağlanmıştı. Teknolojik gelişmeler ulaşım da yansımış daha güvenilir ve hızlı bir yapıya sahip olan demiryolunun Avrupa'nın dört bir tarafına yayılmasını sağlamıştı. Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı Devleti de demiryolları konusunda hassas davranmıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nin demiryolu yapımı konusunda ne yeterli sermayesi ne teknik elemanı ne de çıkarlarına göre demiryolu güzergâhı belirleyecek egemenliğe sahipti. Osmanlı devlet adamlarının demiryolundan beklentisi öncelikle, askerî sevkiyatın kolaylaştırılarak, devletin egemenliğini tesis etme ve askerî yönden güçlendirmektir. Demiryolu ağı sayesinde isyan ve eşkıyalık olayları önlenilecek ve ülkede asayiş sağlanacaktı. Asayiş konusu Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve bu sorunun vahametini İsmet Paşa şu şekilde ifade etmekteydi: “...Memleket fiziksel bir bütünlük içinde değildi. Her tarafın birbirini ile irtibatlı olduğu bir bütünlük yoktu. Her mevsimde memleketin içinde dolaşamıyorduk. Daha muharebe zamanında bu irtibatsızlık çok insanın zihnini ve hayalini aciz bırakan güçlükler göstermişti. Demiryolu yapılmadan memleketin ne emniyetinin ne idaresinin bütünlüğünü sağlayamayacağız kanaati sarsılmaz bir haldeydi”. Demiryollarından beklenen bir diğer beklenti ise tarımın geliştirilmesi ve ürünlerin hızlı bir şekilde nakledilmesi sağlanarak ekonomik hayatın canlandırılması idi. Demiryolları tarım ürünlerinin dış pazarlara ulaştırılmasında da önemli bir araç olarak görülmüştü. Böylece ticaret gelişecek, ithalat ve ihracattan alınan gümrük vergileri arttırılmış olacaktı. Osmanlı Devleti yeterli sermayeye ve teknik elemene sahip olamadığı için yabancı şirketlere çeşitli imtiyazlar vererek demiryolu açığını kapatmaya çalışmıştı. Fakat bu durum Osmanlı Devleti'nin dışa olan bağımlılığını daha da arttırmıştı. Osmanlı Devleti'nde toplam 8343 km demiryolu yapılmış, bu

demiryollarının 4587 km'si Cumhuriyetin kuruluşunda ülke sınırları dışında kalmıştı. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin elindeki demiryolu; 3756 km'si şirketlerde ve 356 km'si de Ruslardan kalan Sarıkamış hattı, toplam (Ankara-Yahşihan-İzzettin hattı 127 km hariç) 4112 km bulunmaktaydı. M. Kemal Paşa da demiryolunun Kurtuluş Savaşı'ndaki hizmetini şu şekilde ifade etmişti: “...*vesait-i nafiamızın en mühim aksamını şimendiferler teşkil etmektedir. Düşman tahribatından ve malzeme fıkdanından mütevellit her türlü müşkilata rağmen şimendiferlerimizin orduya ve memleketin hayat-ı iktisadiyesine ifa ettikleri ve etmekte oldukları hidematı şükranla yâd ederim*”.³⁶⁰ Cumhuriyet döneminde de demiryolu inşasına hassasiyet gösterilmiş fakat Osmanlı'da olduğu gibi ne yeterli sermayeye ne de yeterli donanımına sahip teknik eleman bulunmaktaydı. Bu konuda Cumhuriyet'in Osmanlı'dan farkı ise kapitülasyonlara son vermesi ve tam egemenliğe sahip olmasıydı. Ayrıca Cumhuriyet döneminde merkezîyetçiliğe önem verildiği için ulaşım önemli sorundu. Ulaşım sorununu çözmek ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için demiryolu inşasına önem verilmişti. Türkiye, demiryolu inşası için yeterli imkânlarla sahip olamadığı için yabancı sermayeden yararlanmaya çalışmıştı. Fakat Türkiye bunu yaparken iktisadi bağımsızlığından ödün vermemeye hassasiyet göstermiş ve ülkesinin kanunlarına uymak şartıyla yabancı şirketlere olumlu bakmıştı.

1.Dünya Savaşı'ndan sonra İsveç sermayesinin Ortadoğu'ya açılması Türkiye üzerinden olmuştu. Türkiye, İsveç sermayesi için Ortadoğu'ya açılan bir kapı idi. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile siyasi ilişkilerinin iyi olmaması, İsveç-Türkiye ekonomik ilişkilerini olumlu bir biçimde etkilemişti. Yani Osmanlı'dan itibaren Türkiye'de aktif olan İngiliz ve Fransız şirketlerinin yerini İsveç şirketleri ve teknik elemanları almaya başlamıştı. İsveç-Türkiye siyasi ilişkilerinin iyi olması da ekonomik ilişkilere olumlu bir katkı sağlamıştı. Ekonomik ilişkilerin gelişmesinde başat rolü İsveç Elçisi Wallenberg üstlenmişti. Wallenberg, İsveç'te bankacılık sektöründe etkili bir aileden geldiği için ticaret konusuna ayrı bir önem vermişti.

Yeterli sermayeye sahip olamadığı için Türk girişimcileri demiryolu politikasında başat bir rol oynayamamıştı. Durumun farkında olan İsveç'in

³⁶⁰ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C.I, TTK Basımevi, Ankara, 1997, s. 311-312; İnönü, **Hatıralar**, s. 518; İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, ATAM yay., Ankara, 2001. s.38.

Türkiye’deki Elçisi Wallenberg, yeni Türkiye’de İsveçli şirketlerin aktif rol almasını istemişti. Defalarca İsveç’e gidip İsveçli şirketlerin Türkiye’ye yatırım yapmaları konusunda teşvik eden Wallenberg, devlet yetkililerinden de yardım istemişti. Türkiye ile ekonomik işbirliğinden İsveç endüstrisinin karlı çıkacağını ve yeni iş olanaklarının yaratılacağını altını çizmişti. Wallenberg, İsveç’in izlediği tarafsızlık politikasına da vurgu yapmış bu durumu kendi lehlerinde kullanabileceklerini de şu şekilde ifade etmekteydi: *“Geleneksel politikamız barış ve bağlantısızlar siyasetini, ekonomik ilişkilerde etkin bir araç olarak kullanabiliriz. Pratikte barış çabası, çeşitli alanlarda karşılıklı fayda ilişkisine dayanan alış veriş yoluyla birbirine alışmaktır. Böylece, izolasyon eğilimine yol açan gerçek duvarları kalın kütüklerle yarmak mümkündür.”* Görüşlerini bu şekilde ifade eden Wallenberg, İsveç’i bağdaş kurup diğer ülkelerin İstanbul’a yerleşmesini beklememesi için uyarmıştı.³⁶¹

İsveç sermayesinin Türkiye’de faaliyet göstermesini Türk yöneticileri de olumlu karşılamıştı. Cumhurbaşkanı Atatürk, İsveç sermayesinin Türkiye’de faaliyet göstermesini memnuniyetle karşılamış ve diğer ülkelere de örnek olarak göstermişti. *“Her zaman ve bugün dahi vaki olacak muavenetleri memnuniyetle karşılarız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakır şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun fenni ve iktisadi muavenetini memnuniyetle kabul ettik. Ve mesela Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerinin bir an önce inşalarında ve alelumum diğer şimendifer hatlarımızın ve yollarımızın, limanlarımızın inşaları teklifinde bulunacak ecnebi sermayedarların muavenetlerini memnuniyetle kabul ederiz...”*³⁶² Atatürk bu sözleriyle ülkenin bayındır hale getirilmesinde İsveçli şirketlerin katkılarına ve yabancı sermayeye karşı olmadıklarına değinmişti. Türkiye, sadece İsveçli şirketlere değil teknik elemanlara da sıcak bakmıştı. Çünkü İsveç diğer Avrupalı devletler gibi emperyalist politikalar gütmemiş ve ülke üzerinde hegomanik bir siyaset izlememişti. Ayrıca İsveç’in uzun zamandan beri savaşa girmemiş ve tarafsız bir siyaset izlemiş olması da Türkiye’de İsveç’e karşı olumlu bir algı oluşmasına neden olmuştu.

Cumhuriyet döneminde izlenen demiryolu politikası kısaca şu şekildedeydi: ülkenin bir ucundan öbür ucuna yıldan yıla ilerleyen bir demiryolu yapmaktı. Bölgeleri

³⁶¹ Falkman, **a.g.e.**, s.210.

³⁶² Aptülâhat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK yay., Ankara, 1991, s. 34.

birbirine bağlayarak ekonomik açıdan vilayetlerin gelişmesini sağlamaktı. Dönemin Başbakanı İsmet (İnönü) Paşa da “*Harpten sonra demiryolu yapabilmek için her çareye başvurmaya başladık*” yine başka bir sözünde Nafia Vekili Behiç Beye “*Ben kağıt arabası ile cephane taşımış bir kumandanım; demiryollarının çok hasretini çektim... Sen parasını düşünme; senede 1000 km şimendifer yap*” ifadesiyle Cumhuriyet yöneticilerinin demiryoluna verdiği önemi özetlemekteydi. Fakat demiryolu güzergâhının belirlenmesinde askeri kaygılar hep ön planda olmuş ekonomik ve sosyo-kültürel anlayış ikinci planda kalmıştı. 1930’lu yıllarda Nafia Vekili olan Hilmi Uran da durumdan olan rahatsızlığını şu şekilde anlatmaktaydı: “*Zaten öteden beri hatlarımızın güzergâhını tayinde ekonomik düşüncelerle askeri anlayışlar çarpışır dururdu ve son sözü daima askerler söylerdi.*”³⁶³ İsveçli şirketlerin inşa ettiği demiryollarında da askeri anlayış ön planda olmuş ve Genelkurmay’ın oluru alındıktan sonra demiryolu yapımına başlanmıştı.

Fevzipaşa-Diyarbakır hattı yapımına başlanmadan önce de Genelkurmay’ın oluru alındıktan sonra çalışmalara başlanacaktı. Bu arada Elazığ halkı da önemli bir ulaşım aracı olan demiryolunun Elazığ’dan geçmesi için Nafia Vekiline isteklerini bildirmişti. Nafia Vekili Hilmi Bey de hattın Elazığ’dan geçmesini ısrar etmiş hatta durumu İsmet Paşa’ya bildirerek Elazığ halkının isteklerinin kabul edilmesini istemişti. Başbakan İsmet Paşa da durumu onaylamış ve Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa’yı ikna etmeye çalışmıştı. Uzmanlar da yapmış oldukları incelemelerde hattın fazla bir maliyetin olmayacağını demiryolunun Elazığ’dan geçmesinde herhangi bir sakıncanın olmayacağını savunmuştu. Fakat Mareşal Çakmak, başvekâlet yazısına verdiği cevapta, hattın yine güneyden geçmesinde ısrar etmişti. Böylece hat Genelkurmay’ın isteğine uygun olarak, Elazığ’ın 24 km güneyinden Diyarbakır istikametine doğru inşa edilmesine karar verilmişti. Ancak daha sonra Elazığ, Yolçatı-Elazığ hattıyla demiryoluna kavuşmuştu.³⁶⁴

Türkiye, sermaye ve teknik eleman bakımından yetersiz olduğundan dolayı demiryolu inşası için yabancı sermayeden yararlanmaya karar vermişti. İsveçli

³⁶³ İnönü, **Hatıralar**, s. 523; Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş bankası yay., İstanbul, 2007.s.208; Erkin, **Hatırat**, s.269.

³⁶⁴ Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, s.210. Yolçatı-Elazığ hattı 1 Temmuz 1934’te işletmeye açılmıştı.

şirketler, sadece demiryolları konusunda değil limanlar konusunda da aktif rol almaya çalışmışlardı.³⁶⁵ Yabancı sermaye için İngiltere ve Fransa gibi emperyalist politikalar güden devletler yerine - bazı istisnai yatırımlar hariç- Türkiye, tarafsız ve sanayileşmiş İskandinav ülkelerini tercih etmişti. İsveç, İskandinav ülkeleri içinde sanayi yönünde önemli gelişmeler kat etmişti. Fakat İsveç, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik olarak durgunluğa girmişti. Ayrıca İsveç'te yoğun bir işsizlik de söz konusuydu. Bundan ötürü İsveç dış yatırımlar yoluyla bu durgunluğa son verip ekonomi alanında bir hareketlilik sağlamak istemekteydi. Türkiye, yabancı sermaye açısından İsveç'ten yararlanmaya çalışırken, Yunanistan da İsveç sermayesini ülkesine çekmeye çalışmaktaydı. Stockholm'de toplanan Uluslararası Ticaret Odaları Kongresi'ne Yunanistan Hükümeti adına katılan (on kişilik) heyet üyeleri İsveçlilerin para yardımı ve teknolojisini temin için çeşitli beyanatlarda bulunmuştu. Bu sırada hâl-i hazırda İsveç ekonomisinde görülen durgunluk hasebiyle atıl bir hâlde bulunan İsveç sermayesinden istifade konusunda Yunan heyeti çeşitli girişimlerde bulunmaktaydı. Stockholm'deki Türkiye Maslahatgüzarı Ali Haydar (Aktay) Bey de duruma dikkat çekerek Yunan heyetinin faaliyetlerini Türk Dışişlerine bildirmiş, Türk propagandası yapılarak İsveç'teki sermayeyi Türkiye'ye getirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştı. *"Memleketimizdeki teşebbüsât-ı sanâiyye ve imrân-perverane için İsveçlilerin gelmesine intizâr etmemeli onları getirmeğe ve bizim memleketimize sevke çalışmalıdır."* Devamında aksi takdirde Yunanistan'ın İsveç yatırımlarını ülkesine çekeceği konusunda Türk Dışişlerini bilgilendiren Haydar Bey, İsveçlilerin menfaatlerinin farkında olmasına rağmen ikna edilmesi gerektiğini ve iklim itibarıyla ağırbaşlı ve yavaş insanlar oldukları konusunda da uyardı.³⁶⁶ İsveç'te Maslahatgüzar Ali Haydar Bey, Türkiye'de de Wallenberg, İsveç sermayesinin Türkiye'de faaliyet göstermesi için önemli girişimlerde bulunmuş ve İsveçli şirketlerin tereddütlerini ortadan kaldırmaya özen göstermişlerdi. Yabancı ve köklü değişiklikler yapan bir ülkede ticari faaliyetlerde bulunmak İsveçli şirketler için bir cesaret konusuydu. Ayrıca Türkiye, genel anlamda İskandinav şirketleri için çok fazla bilinen bir coğrafya değildi.

³⁶⁵ BCA, 030.10/ 146.46.11. lef. 5, 4 Ocak 1927.

³⁶⁶ BCA, 030.10/228.537.2. lef.1-3, 27 Temmuz 1927.

Ali Haydar Bey ve Wallenberg'in girişimleri neticesinde İsveçli şirketlerin Türkiye'ye karşı ilgileri günden güne artmıştı. Türkiye, demiryolları konusunda ilk önce Belçikalı bir şirket ile bir sözleşme yapmış fakat şirketin işi başaramayacağı anlaşıncaya sözleşme feshedilmişti. Bu kez İsveç ortak şirketi olan Nydqvist&Holm (NOHAP) ile müzakereler yapılmaya başlanmıştı.³⁶⁷ Milletvekillerinden İbrahim (Çolak) Beyin, demiryolları konusunda önemli bir şirket olan Nydqvist &Holm'u Başvekile önermesi üzerine Başvekil İsmet Paşa da Nafia Vekâletine şirketle müzakerelerde bulunması emrini vermişti.³⁶⁸ Yapılan görüşmeler neticesinde 7 Şubat 1927'de Gunnar Wilhelm Anderson başkanlığındaki İsveç-Danimarka ortak grubu Nydqvist&Holm Şirketi (NOHAP) ile bir sözleşme imzalanmıştı. Sözleşmenin yapılmasında Stockholm Maslahatgüzarlığı da önemli bir rol oynamış, Nafia Vekâleti ve İsveçli şirketler arasında adeta mekik dokumuştur. Sözleşmeye göre: şirket, 1 Haziran 1927'den itibaren yaklaşık 580 km uzunluğundaki Kalecik-Ereğli ve Safranbolu-Söğütözü hattını 1 metre genişliğinde dört buçuk yılda, Ereğli Limanını³⁶⁹ ise iki yılda, yaklaşık 500 km uzunluğundaki Keller (Fevzipaşa)-Malatya-Diyarbakır hattını ise normal genişlikte beş yılda inşa edecek ayrıca 100 lokomotif ve 1500 yük vagonu verecekti. Şirkete lokomotif ve vagonlar için % 9, ray, travers gibi yol malzemesi için % 2 ve inşaat için de % 20 kâr verilecekti. Hükümet 55 milyon dolarlık bu krediyi 8 yılda ödenmek üzere 16 milyon dolarlık A serisi ve 10 yılda ödenmek üzere 39 milyon dolarlık B serisi bonolarla ve bu bonolara yıllık % 7 faiz ödemeyi kabul etmişti. 13.750.000 dolarlık bonoların faizi 1 Haziran 1927'den itibaren, ikinci 13.750.000 dolarlık bonoların faizi 1 Eylül 1928'den itibaren ve 27.500.000 dolarlık bonoların faizi ise 1 Haziran 1930'dan itibaren işleyecekti. Hükümet her üç ayda bir ödeme yapacak, vadesi gelen faizler taksitlerle beraber ödenecekti. Yapılacak olan inşaatın bedeli 55 milyon dolar olarak tahmin edilmiş fakat inşaat için önceden detaylı

³⁶⁷ **NA, FO**, E 633/633/44, 31 Ocak 1927, s.18-19.

³⁶⁸ **BCA**, 030.10/ 146.46.11. lef. 6, 4 Ocak 1927. Fevzi Paşa Malatya-Diyarbakır hattının inşasına fiilen başladığını dair İsmet Paşa, Bursa'da telgrafla bilgilendirilmişti. **BCA**, 030.10/151.70.1, 17 Ocak 1927.

³⁶⁹ Ereğli Limanı ve demiryolu için 1926'da yapılan görüşmelerde İsveç şirketinin teklifi kabul edilmemiş bunun yerine Türkiye yeni bir teklif sunmuştu: buna göre ödemeleri sekiz senede ödemek şartıyla yalnız Ereğli limanı ile Ereğli demiryolunun üç buçuk senede inşası ve buna razı olmadıkları takdirde Ereğli hat ve limanını üç buçuk ve diğer 500 kilometrelik hattı beş senede inşa ve 16 milyon dolar sekiz ve 25 milyon doları on bir senede imha etmek suretiyle teklif yapılmıştı. **BCA**, 030.18.01.01/ 20.55.16, 29 Ağustos 1926.

bir araştırma yapılmadan işe başlanmıştı. Yapılan incelemeler neticesinde sözleşmenin revize edilmesi gerektiği ortaya çıkınca yeni bir sözleşme yapılmıştı. İsveç-Danimarka grubu başkanı Anderson, Nafia Vekili Behiç Bey'e yapılan incelemelerin analizi hakkında bilgi vermişti. Anderson, 5 senelik sözleşme müddeti içinde inşaatın bitmesi için bilhassa Diyarbakır hattında bazı köprü ve tünellerin, demiryolu yapılmadan inşalarına başlanmalarının lazım geldiğini ve bunlara ait malzemenin nakli için karayolları ve nakil vasıtaları temini icap ettiğini ileri sürmüştü. Bu şartlar karşısında ya inşaat bedelinin iki misline ya da inşaat süresini iki misline (on seneye) çıkarılmasını ileri sürmüştü. İcra vekilleri Heyeti de ikinci seçeneği kabul ederek ve Şükrü Beyi (Saraçoğlu) müzakereye memur ederek sözleşmenin mali kısımlarını değiştirmişti. Sözleşmeye dair kararname 12 Ağustos 1928'de çıkmıştı. Böylece Türkiye, zamanın uzaması dışında başka bir zarara uğramamış ve İsveç şirketine olan güven de artmıştı. Dönemin Nafia Vekili Behiç Bey de İsveç grubuna olan memnuniyetini şu sözlerle ifade etmişti: *"Müteahhit İsveç grubunun gerek mukaveleden hazırlanmasında ve gerek bu meselede ve gerek tatbikatından çok anlayışlı ve dürüst hareket ettiğini kaydedirim."*³⁷⁰

Yeni sözleşmeye göre (12 Ağustos 1928'deki) Türkiye, Nydqvist & Holm Şirketine yapacağı ödemeleri önceye almış, vadeli ödeme suretiyle çalışan şirket durumundan çıkarılarak ödeme, hükümet tarafından yapılacaktı. Demiryolu inşaatı için de hükümet tarafından yapılacak ihaleyle müteahhitlere verilecek, teknik işler ise İsveç-Danimarka ortak şirketi tarafından yapılacaktı. Sözleşmeye göre şirket 7.500.000 dolarlık lokomotif ve vagon verecek, 47.500.000 liralık da inşaat yapacaktı. Irmak-Filyos hattı normal genişlikte ve tamamı yapılacak, Keller-Diyarbakır hattının da bir kısmı yapılacaktı. Keller-Diyarbakır hattının yapılacak kısmı, Irmak-Filyos hattının masrafı, inşaat için harcanarak 47.500.000 liradan çıktıktan sonra kalan miktara göre hareket edilecekti. Ayrıca İsveç ve Danimarkalı mühendislerin idaresinde Türk mühendis ve teknik elemanları da çalıştırılacaktı. Böylece Türk mühendislerinin yetişmesi ve deneyim kazanmaları sağlanacaktı. Nitekim İsveç ve Danimarkalı mühendislerin idaresinde ilk deneyimlerini kazanan Türk mühendisleri kendi

³⁷⁰ BCA, 030.18.01.01/30.50.6, lef.1-2, 12 Ağustos 1928; BCA, 030. 10/ 146.46.11. lef. 2-5, 4 Ocak 1927; Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbakir**, Göteborg, 1937, s.21-23; Erkin, **Hatırat**, s.274-275; Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları**, s.160-161; BCA, 030.18.01.02/32.72.6, lef.1-2, 21 Kasım 1932.

imkanlarıyla demiryolu hatları yapacak hale gelmişlerdi. Türkiye, Nydqvist&Holm şirketinin 1928'den itibaren sağladığı krediyi kullanamamış, devamlı bir borç bırakmasızın şirketin yaptığı masrafı ödeyerek yeni hattın inşasına devam edilmişti.³⁷¹ Böylece Türkiye, kendi parası ile demiryolu inşasını gerçekleştirmiş ve Türk mühendislerinin yetişmesini sağlamıştı.

Daha önce belirtildiği gibi İsveç daha doğrusu İskandinav ülkelerinin sermayesi için Türkiye, Ortadoğu'ya açılan bir kapıydı. İskandinav ülkeleri, Türkiye'de yaptıkları yatırımlarla ticaret potansiyellerini artırmış ve aynı zamanda Türkiye'ye karşı ön yargılarının azalmasını sağlamıştı. Şirketlerin başarıları ülkelerindeki diğer şirketlere de örnek teşkil etmişti. İsveç-Danimarka grubu, Türkiye'deki yatırımlarının yanında İran'la da ilgilenmeye başlamıştı. Diyarbakır-Fevzipaşa ve Filyos-Irmak hatlarının inşası devam ederken İsveç-Danimarka grubu temsilcileri 1933 yılında Tahran'da bir sözleşme imzalamıştı. Sözleşmeye göre İsveç grubu, Hazar'dan Basra körfezine kadar İran'ı kat edecek olan şimendifer hattının inşasını gerçekleştirecekti. Bu hattın uzunluğu 1400 km idi. İran bu hattın inşasını daha önce bir Almanya-Hollanda grubuna vermiş fakat hattın her iki tarafından inşaat başlamış ise de ikmali yapılamamıştı. İsveç grubu diğer bir yabancı grubu ile takviye edilmek suretiyle bu işi üzerine almıştı. Söz konusu hat beş senede tamamlanacaktı. İran için iktisadi ve askeri önemi olan bu hattın inşası Türkiye'yi de ilgilendirmektedir. Çünkü İran transit merkezi olarak o zamana kadar Trabzon limanını tercih ediyordu. Bu yol İran için daha kısa olmakla beraber şose olmamasından dolayı nakliyat pek güç ve geç yapılmasına neden olmaktaydı.³⁷² İsveç grubu Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya açılarak ekonomik yatırımlarını genişletmişti. Böylece İsveç yumuşak gücüyle (soft power) Alman ve İngiliz firmalarının yerini almaya başlamıştı.

İsveç-Danimarka grubu sadece demiryolu alanında değil köprülerin yapımında da aktif rol üstlenmişti. Örneğin Fırat Nehri üzerine bir köprü inşası için Sultan IV. Murad zamanında mühendislerin arayıp en münasip yer diye o vakit buldukları Kömürhan mevkiinde, o tarihten yaklaşık üç yüz yıl sonra, İsveçli şirketler grubu

³⁷¹ İnönü, **Hatıralar**, s.525; Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları**, s.160-162.

³⁷² İskandinav ülkelerinin İran'a yapmış oldukları yatırımları Türk basını da takip etmişti. Bkz. **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1933, s.1; **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1933, s.3.

tarafından Fırat nehri üzerine tek gözlü betonarme köprü inşa edilmişti. Kömürhan mevkii Fırat nehrinin en dar yeri idi ve nehir burada yüksek bir yarma içinden akmaktaydı. Fırat Nehri yüksek iki kaya arasından akıp geçtiği için iki sahil de köprü ayaklarını tutturmaya elverişli idi. Kömürhan Köprüsü, Malatya ile Elazığ yolu üzerinde bulunmaktaydı. 108 metre açıklığında bir betonarme olan köprüyü Nydqvist&Holm Şirketi yapmıştı. Köprünün projeleri ve ihalesi, dönemin Nafia Vekili Recep Peker zamanında başlanmış Hilmi Uran'ın Nafia Vekilliği zamanında da bitirilerek İsmet Paşa ismi verilmişti. Kemerinin açıklığı itibariyle, İsmet Paşa Köprüsü, Asya'nın ve o dönemde dünyanın sayılı tek gözlü büyük köprülerinden biri olarak kabul edilmekteydi. Söz konusu köprü Cumhuriyet hükümetine 322.400 liraya mal olmuş ve Hilmi Uran'ın iddiasına göre Türkiye'nin *"şarkını garbına bağlayan ilk kara köprüsü"* idi.³⁷³ Söz konusu köprü Cumhuriyet döneminde yapılan yatırımlar için de sembolik bir anlamı ifade etmekteydi. Türkülere dahi konu olan köprünün bitimiyle bölge insanı için ulaşım kolaylığı sağlamıştı.

Türkiye-İsveç ilişkileri Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren önemli bir ivme kazanmış bu durum ekonomik ilişkilere de yansımıştı. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığınca 1927 yılında tren alımı karşılığında İsveç-Danimarka grubu Nydqvist&Holm firmasına "0001" numaralı senet verilmişti. Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda'nın imzasını taşıyan ve 1 milyon 475 bin altın dolar değerindeki senet, Osmanlı Bankası aracılığıyla vadesinde ödenmişti. Verilen bu senet Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği ilk senet olma özelliğini taşımaktaydı. Demiryolu, sulama, liman ve kanalizasyon işlerinde kullanılmak üzere 200 milyon Türk lirası değerinde garanti senetleri hazırlanmıştı. Söz konusu senetlerin paraya çevrilme süreleri on yıl olup, alkol, tütün ve kibrit tekellerinden elde edilen gelirle garanti altına alınmıştı.³⁷⁴ İsveçli şirketler, Türkiye'de özellikle bayındırlık ve iletişim alanında faaliyet göstermişti. Her iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde diplomatlar (Wallenberg ve Ali Haydar Bey) aktif rol almışlardı. Fakat Türkiye tam anlamıyla sanayileşmemiş bir ülke olduğu için ekonomik veriler genelde İsveç'in lehindeydi.

³⁷³ Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım*, s.218-219.

³⁷⁴ *Sabah*, 17 Ekim 2013; *NA, FO*, E 633/633/44, 31 Ocak 1927, s.19.

İsveç ağırlıklı olarak sanayi ürünlerini satarken Türkiye tarım ürünlerini ihraç etmekteydi. Bu durum zamanla ticaret açığının daha da artmasına neden olmuştu.

3.5.1. Fevzipaşa (Keller)-Diyarbakır Demiryolu Hattı

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülkenin bayındır hale getirilmesi için demiryolu yapımı önemli bir araçtı. Çünkü demiryolu hem ülkenin güvenliği hem de iktisadi yönden büyük önem taşımaktaydı. Türk hükümeti demiryolu yapımına önem verdiği için her yıl bütçeye demiryolları için ödenek ayırmıştı. Örneğin 1924 yılı bütçesine göre birinci sırayı Milli Müdafaa Vekâleti alırken ikinci sırayı Nafia Vekâleti almaktaydı. Nafia Vekâletinin de en büyük ödeneğini demiryolları oluşturmaktaydı.

Milli Mücadele'den sonra demiryolu yapımı için teşebbüse geçilen ilk hat Arade-Diyarbakır-Ergani hattı idi. Fakat öncesinde düşünülen hat Mardin-Diyarbakır hattı idi. Bu hattın yolunun uygun olmamasından dolayı Arade-Diyarbakır-Ergani hattı olarak değiştirilmişti. Ergani'nin eklenmesi İktisat Vekâleti'nin teklifi ile olmuştu. Diyarbakır Milletvekili Feyzi Bey bir grup milletvekiliyle verdiği kanun tasarısında adı geçen hattın önemini şu gerekçelerle açıklamıştı: Ergani'den çıkartılacak madenler, ekonomik hayata katkı sağlayacağı gibi hem ülkenin hem ordunun ihtiyacını karşılayacak hem de ihraç edilecekti. Yapılan incelemelerde Ergani'de 200,000 ton bakır olduğu tespit edilmişti. Söz konusu madenin işletilmesi için demiryolunun bir an önce Ergani'ye ulaşması gerekiyordu. Bu hattın diğer bir amacı ise Diyarbakır, Mardin, Siverek, Elazığ, Ergani başta olmak üzere bölgede üretilen tarım ürünlerini demiryolu vasıtasıyla iç pazarlara ve limanlara ulaştırmaktı.³⁷⁵ Bu da bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacağı gibi tarım ürünlerinin daha hızlı ve güvenli bir şekilde ulaşmasını ve hattın geçtiği bölgelerde asayişin sağlanmasına katkıda bulunacaktı.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1933, s.1; Osman Nihat Akın (Derleyen), “*Demiryolcunun Ansiklopedisi*”, **Demiryollar Dergisi**, C.22, S:267-268, Ocak-Şubat 1948, s.46; Yavuz Haykır, **Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Ün., Sosyal Bilimler Enst., Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2011.s. 284.

Arade-Diyarbakır-Ergani hattı inşasına dair verilen önerge, Nafia encümeninde görüşölüp kabul edilmişti. Mazbatada hattın ülke ekonomisi için önemli olduğu ve geçeceği güzergâhta Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerini birbirine bağlayacağına dair ifadelere yer verilmişti. Mazbatada teknik olarak hattın geniş hat şeklinde olması gerektiğini fakat maliyet açısından dar hattın daha uygun olacağına yer verilmişti. İki yılda bitirilmesi planlanan hattın maliyeti bütçeye ilk yıl 1 milyon lira, ikinci yıl için ise 1.738.000 lira konulmasına karar verilmişti. Arade-Diyarbakır-Ergani arasında 22 Mart 1924 tarihinde 0.75 m genişliğinde bir demiryolu hattı yapılması için 2.738.000 lira ödenek tahsis edilmişti. Çıkan bu kanun Cumhuriyet döneminde demiryolu inşası için kabul edilen ilk kanun olma özelliğini taşımaktaydı. TBMM'de kanunun kabul edilmesi üzerine hattın güzergâhını tespit ve etüt çalışmaları yapmak için harekete geçilmişti. 2 Aralık 1924'te onaylanan 26 Kasım 1924 tarihli sözleşme ile hattın yapımı İtibari Milli Bankası'na ihale edilmişti. Banka da sözleşmede geçen taahhütlerini Alman kökenli Philip Holzman şirketine devretmişti. Ergani bakır madenlerinin işletilmesi ve demiryolunun yapımı Credit National'a verilmişti. Holzman'ın Frankfurt'taki şirketi, Credit National adına malzeme alımında satın alma temsilcisi olarak hareket edecekti. Bunun üzerine şirket Arade'ye 30 mühendis ve bazı inşaat malzemeleri göndererek etüt çalışmalarına başlamıştı. Fakat inşaatın başlamasından sonra yapılan incelemelerde hattın bazı askeri ve ekonomik problemlerinin olduğu tespit edilmişti. Bunun üzerine dönemin Nafia Vekili Süleyman Sırrı Bey tarafından hattın yapımı durdurulmuştu. Deutsche Bank, Mardin'e (muhtemelen Arade'ye) kadar Bağdat demiryolunun yaklaşık elli kilometre uzunluğundaki bağlantılarını inşa etmek için girişimde bulunmuştu. Fakat Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği, askeri ve stratejik nedenlerle hattın yapımına karşı çıkmıştı. İsmet Paşa durumu Alman Elçisi Rudolf Nadolny'e bildirmesi üzerine Nadolny söz konusu demiryolu hattının basit bir biçimde feshedilemeyeceğini ve Deutsche Bank'ın zararının karşılanması taleb etmişti. Yapılan görüşmeler neticesinde Nadolny'nin çabaları neticesinde makul bir çözüm bulunmuştu. Böylece hattın yapımıyla ilgilenen Banque de Credit National ve Deutsche Bank'ın oluşturduğu grup Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandırmıştı. İcra vekilleri Heyeti 18 Kasım 1925 tarihinde Arade-Diyarbakır-Ergani hattının yapılamayacağını ve bu konuda Nafia Vekâletinin konuya dair bir teklif hazırlamasını istemişti. Bunun üzerine

Nafia Vekâleti, bir kanun tasarısı hazırlayarak söz konusu hattın askeri, ekonomik ve idari sebeplerden ötürü ülkeye yarar getirmeyeceği gerekçesiyle 24 Mart 1926 tarihinde hattın yapımını iptal etmişti. Yapılan sözleşmenin yeni hat için geçerli olmasını sağlayarak devletin zarar etmemesi kararı da alınmıştı.³⁷⁶ Demiryolu hatları belirlenirken Genelkurmay'ın askeri hassasiyetleri göz önünde bulundurulduğu için zaman zaman ihaleler ertelenmekte veya iptal edilmekteydi. Böylece Arade-Diyarbakır-Ergani hattı ülkeye fayda getirmeyeceği düşüncesiyle iptal edilerek yerine yeni bir güzergâh belirlenmişti.

Arade-Diyarbakır-Ergani hattı yerine belirlenen yeni güzergâh Malatya-Ergani-Diyarbakır hattı idi. Ekonomik olarak daha faydalı olacağına inanılan bu hattı Genelkurmay Başkanlığı da desteklemekteydi. Hat 24 Mart 1926 tarih ve 793 numaralı kanunla Ceyhan-Keller istasyonları arasında başlayarak Malatya-Ergani-Diyarbakır'a ulaşacaktı. Bu hat beş yılda harcanmak üzere 45 milyon lira ödenek tahsis edilmişti. Ayrıca çıkan kanuna göre hat, normal genişlikte olacaktı. Kasım 1927'de İsveç demiryolu şirketi temsilcisi Gunnar Wilhelm Anderson ile hukuk danışmanı Holmgren ve beraberindeki 10 İsveçli mühendisle İstanbul'a gelmiş ve ardından Türk Hükümeti yetkilileri ile görüşmek için Ankara'ya hareket etmişti. Nafia Vekili Behiç Bey ile de görüşen İsveç sanayi şirketi Nydqvist&Holm A/B şirketi yetkilileri ile Türk Hükümetinin demiryolu programı konusunda görüşme gerçekleşmişti. Görüşme başlangıcında daha önce bahsi geçmemiş birkaç hattın yapımı söz konusu olunca Nydqvist&Holm A/B şirketi iki Danimarkalı şirket olan J. Saabye&O. Lersche Kampmann ve Kierulf&Saxild (Kampsax) ile birleşerek demiryolu hatlarının inşası için beraber hareket etmişlerdi. Böylece İsveçli şirketlerin yanında Danimarkalı şirketler de Türkiye pazarında etkili olmaya başlamıştı. Nafia Vekâleti, TBMM'den 11 Aralık 1926'de Ereğli hattı, Söğütözü ve Keller-Malatya-Diyarbakır demiryolu hattının yapımına dair yetki istemişti. Alınan yetki üzerine kısaca Nohap olarak adlandırılan grup adına Nydqvist&Holm A/B şirketi ile sözleşme yapılmıştı. Nohap diğer iki Danimarkalı şirket ile sözleşmeyi yerine getirecekti. Demiryolunun teknik

³⁷⁶ **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.5, Başbakanlık devlet Matbaası, Ankara, 1948, s.267; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.II, İ.18, C.7/1, s.850-860; **BCA**, 030.18.01.01/17.81.16; **BCA**, 030.18.01.01/17.81.3; Akın "Demiryolcunun Ansiklopedisi", s.46; Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, TTK yay., Ankara, 1991.s.58; Haykır, **a.g.t.**, s. 285-286. **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1933, s.4; **NA, FO**, E 4798/4798/44, 11 Ağustos 1926, s.19; **NA, FO**, E 3338/3338/44, 1 Ocak 1925, s.29.

kısmını iki Danimarkalı şirket üstlenirken malzemelerin üretimini ise Nohap fabrikaları karşılayacaktı. 7 Şubat 1927’de Nohap Grubu ile yapılan 36 maddelik sözleşmeye göre 1 Haziran 1927’de inşaatla başlanacak olan Keller (Fevzipaşa)-Malatya-Diyarbakır hattını normal genişlikte beş buçuk yılda inşa edilecekti. Ayrıca şirket 1927 ve 1928 mali yılı içinde 120 km demiryolu ve 100 lokomotif ile 1500 yük vagonu teslim edecekti. Hattın inşası için şirketin sağlayacağı 55 milyon dolarlık krediden yararlanılacaktı. Şirket çalışmalarına başlayınca sözleşmenin şartlarında değişikliklerin yapılması gündeme gelmişti. Kuzey hattının (Irmak-Filyos) dar hat olarak yapılması ortaya atılmasına rağmen yapılan görüşmeler neticesinde söz konusu hatların geniş hat olarak yapılmasına karar verilmişti. Fakat yapılan incelemeler sonunda öngörülen 55 milyon doların hatlar için yeterli olmayacağı ve ek harcamalara neden olduğu gerekçesiyle sözleşmede çeşitli değişiklikler yapılmıştı. Bu değişikliklere göre Kuzey hattında sadece Irmak-Filyos hattı yapılacak fakat Karabük’ten Seyitözü’ne kadar olan hat ve Ereğli Limanı inşa edilmeyecekti. Ayrıca Türk Hükümeti faiz ve yapım giderlerinin fazla olması hasebiyle poliçeleri karşılayacak parayı bütçesine taşımak istemediğinden çalışmalar için sürenin uzatılmasına karar vermişti. İcra Vekilleri Heyeti 12 Ağustos 1928’de yeni sözleşme için Nafia Vekili Behiç Beye yetki vermişti. Böylece 18 Ağustos 1928’de sözleşme değiştirilerek yeni bir anlaşmaya varılmıştı. Bu sözleşmeye göre şirket vadeli ödeme suretiyle çalışan inşaat şirketi durumundan çıkarılmıştı. Ödemeler Türk Hükümeti tarafından yapılacak, hattın inşası ihalelerle müteahhitlere, işin teknik yönü ise İsveç-Danimarka grubuna verilecekti. Ayrıca sözleşmeye göre Türk Hükümeti, İstanbul’daki Ziraat Bankası’ndaki özel bir hesaba üç ayda belirlenmiş tutarları yatıracaktı. Fakat hükümet üç aylık ödemelerde kesintiye gidince bakanlık ile grup arasında anlaşmazlık çıkmıştı bunun üzerine 15 Haziran 1933 tarihinde ek bir sözleşme imzalanmıştı. Sözleşmeye göre hükümet üç aylık ödemeleri düşürme kararı almış bu da demiryolunun teslim süresini on üç ay uzatılmasına neden olmuştu. Yapılan çalışmalar neticesinde Fevzipaşa-Diyarbakır hattının ilk bölümü olan Fevzipaşa-Gölbaşı arası 143 km’lik kısım 9 Eylül 1929 tarihinde, 50 km’lik Fevzipaşa-Ozan kısmı 1 Kasım 1930’da işletmeye açılmıştı. Kısa bir süre sonra 1 Aralık 1930 tarihinde de söz konusu hattın geçeceği noktalarından biri olan Malatya’ya ilk tren çeşitli kutlamalarla ulaşmıştı. Fevzipaşa-Diyarbakır Hattı’nın

Suçatı, Akçadağ ve Malatya istasyonlarının içinde bulunduğu 56 km’lik kısmı 23 Nisan 1931 tarihinde işletmeye açıldığı ve Fevzipaşa-Malatya arasında yolcu katarların belirli günlerde işletileceği de Nafia Vekili Hilmi (Uran) Bey tarafından Başvekâlete bildirilmişti.³⁷⁷

Malatya-Ergani-Diyarbakır hattı devam ederken 1929 dünya ekonomik krizinin etkisiyle 1932-1933 mali yıllarında bütçeden yeterli ödenek ayrılmadığı için hattın yapımı yavaşlamıştı.³⁷⁸ 1933 yılının Kasım ve Aralık aylarında gerek ekonomik gerekse de kış şartlarından ötürü hattın çalışmaları yavaşlamış, işçi ve amale sayısında da düşüşler yaşanmıştı. Demiryolunun inşasında meydana gelen olumsuzluklar üzerine Nafia Vekâleti ile şirket yetkilileri arasında ihtilaf çıkmış bunun üzerine İsveçli Şirket temsilcisi M. Kavfman Ankara’ya giderek sorunu çözmeye çalışmıştı. Bu arada Şevkat İstasyonuna kadar yapılan inşaat durma noktasına gelince hükümet devreye girerek iç borçlanmaya gitmişti. İsveç-Danimarka grubu ile çıkan ihtilaf basında da yer almış ve bazı tartışmalara neden olmuştu. Dönemin Nafia Vekili Hilmi Bey (Uran) basına “... İnşaatın tatili mevzuu değildir. İnşaat devam edecektir. Konuşulan tediye meselesi idi. Yani peşin para yerine bono ile iş yapacağız” açıklamasını yaparak sorunun çözüldüğünü ve hattın yapımına devam edileceğini söylemişti. Çıkarılan kanun ile iç borçlanma yapılarak tahvil satışından elde edilen gelirler ile hattın yapımına devam edilebilmişti. Toplam 800.000 lirayı bulan Şevkatli-Ergani hattı beş kısma ayrılarak ihale edilmişti.³⁷⁹ 1929 ekonomik krizinin etkileri Türkiye’de hemen

³⁷⁷ **BCA**, 030.10/147.48.9, 3 Aralık 1930; **BCA**, 030.10/152.76.12, 12 Nisan 1931; **BCA**, 030.10/152.76.7, 3 Kasım 1930; Haykır, **a.g.t.**, s. 290-292; Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak-Filyos&Fevzipaşa-Diyarbakır**, Göteborg, 1937, s.28; Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları**, s.88; **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1930, s. 2. Fevzipaşa-Malatya hattı 1 Mart 1931 tarihinde açılması planlanmış fakat 23 Nisan 1931 tarihinde açılmıştı. **BCA**, 030.10.155.90.3, 12 Aralık 1930; Fevzipaşa-Diyarbakır ve Irmak-Ereğli hatları üzerinde beş adet köprünün inşası için ihale yapılmıştı. **Resmi Gazete**, 12 Eylül 1929, S:1292, s.8256; **Resmi Gazete**, 18 Eylül 1929, S:1297, s. 8296.

³⁷⁸ **BCA**, 030.18.01.02/34.17.14, 18 Mart 1933; **BCA**, 030.18.01.02/27.26.14, 17 Nisan 1932; Bakanlar Kurulunun aldığı karara göre “...1932 senesi bütçesine konulan tahsisatı aşan borçlar için altı ve dokuz ay vadeli hazine bonoları verilmesi ve son vadenin de teşrinievvel 1933 ayını geçmemesi icap etmekte ise de bu suretle verilmiş ve verilecek bonoların bir kısmının 1933 Nafia bütçesindeki tahsisattan ödenmesi kabil olmayacağından ve bu tahsisat dışında kalacak olan diğer kısmının da bütçe kanunun vereceği kısa vadeli istikraz salahiyetine dayanarak hazinece ödenmesi kararlaştırılmış olduğundan...” İsveç grubu ile yapılan sözleşmenin şartlarında değişikliğe gidilmişti.

³⁷⁹ **BCA**, 030.10/152.76.12; **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1932, s.4; Demiryolları için alınacak malzemelerin gümrükten muaf tutulması için zaman zaman kararname çıkartılmıştı: “Demiryollarının yapılmasında kullanılmak üzere Almanya ile İsveç’ten getirtilecek lokomotif, vagon ve şimendifer malzemesinin gümrük resmi ile muamele vergisinin tutarı olan 770,000 lira ödemeye bu iş için bütçeye konan, tahsisat yetmediğinden 1499 ve 1860 sayılı kanunlara göre bağlı listede yazılı malzemenin

hissedilmemiş sonraki yıllarda etkisini göstermişti. Bu da Türkiye'nin ekonomik yatırımlarını olumsuz etkilemişti. İsveç grubuyla yaşanan sorun da söz konusu ekonomik krizden ve sermaye yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı.

Nafia Vekâleti'nin hazırladığı tezkereye göre Fevzipaşa-Diyarbakır Hattı'nın 421+591'inci km'sinden ayrılarak Ergani madenine İnşaat İdare-i Fenniye Şirketi tarafından bir makas hattı ile bağlantı yapılmıştı. Ergani Bakır Şirketi tarafından da asansör tesisatı yapılması nedeniyle güzergâhın 430 m uzunluğundaki kısmında değişiklik yapılması zaruri bir hal almıştı. Bu değişiklik ile Dicle Nehrinden geçildiği için birçok tahkim yapmak gerektiğinden makas hattını inşa eden şirketin ihale bedeli 60,000 liradan 115,000 liraya çıkartılmıştı. Fakat Maliye Vekâleti, ihale bedelinin %93 artışından dolayı konuyu İcra Vekilleri heyeti kuruluna götürmesi üzerine kurul tarafından 20 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilmişti.³⁸⁰

Fevzipaşa-Diyarbakır hattının geçeceği noktalardan biri olan Ergani'ye demiryolunun ulaşmasına kısa bir süre kalınca Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın emri ile tören yapılması istenilmişti. Törenin de Elazığ valiliği tarafından yapılması ve Nafia Vekâletini temsilen de birinci genel müfettişin katılması talimatı verilmişti.³⁸¹ Fevzipaşa-Ergani hattı 5 Ağustos 1935'te kalabalık bir heyet tarafından açılışı yapılarak Cumhurbaşkanı Atatürk, Başbakan İnönü ve Nafia Vekili Çetinkaya'ya teşekkür telgrafları çekilmişti.³⁸² Ergani'ye trenin ulaşması ile bölgenin ekonomik hayatına canlılık katmasıyla madenlerin işletilmesi ve ihraç edilmesini kolaylaştırmıştı. Böylece hattın yapımı da amacına ulaşmıştı.

Hattın devamı ise Kasım 1925'ten itibaren Diyarbakır'a ulaşmıştı. Fevzipaşa-Diyarbakır hattının Erganimadeni'nden sonra Sallar, Ergani, Geyik Leylek, Diyarbakır istasyonları 23 Kasım 1935 tarihinden itibaren ulaşımına açılacağı ve Diyarbakır-Elazığ hattı için de belirli günler katar işletilmesine Nafia Vekâleti tarafından

gümrük resmi ile muamele vergisinin 3 ay geri bırakılması ve gelecek malzeme devlet bütçesine ait olduğundan bunlardan muamele vergisi için ayrıca banka teminatı aranılmaması" kararı Bakanlar Kurulunda alınmıştı. **BCA**, 030.18.01.02/31.69.12, 5 Kasım 1932; **Cumhuriyet**, 25 Mart 1932, s.1; **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1932, s.2.

³⁸⁰ **BCA**, 030.10.01.02/54.40.10, 20 Mayıs 1935.

³⁸¹ **BCA**, 030. 10/ 147.49.11, 29 Temmuz 1935.

³⁸² **Ayın Tarihi**, Eylül 1935, No:21, s.2-3; Haykır, **a.g.t.**, s.299; **Akşam**, 22 Kasım 1935, s.1; **Akşam**, 23 Kasım 1935, s.1,4.

kararlaştırılmıştı.³⁸³ Bu arada Nohap Grubu ile yapılan sözleşmeyle sağlanan 55 milyon dolarlık kredinin bitmesi üzerine Ergani'den sonraki hattın 435. km'si ile Diyarbakır hattının 70 km'si arasında kalan kısmı, Nafia Vekâleti tarafından inşasına karar verilmişti. Hattın Diyarbakır'a kadar uzatılmasını gerekli gören Türk Hükümeti, masraflar için 4 milyon lira ödenek ayrılması için Meclise kanun teklifi yapmıştı.³⁸⁴

Mecliste kanun kabul edilmesi üzerine Fevzipaşa-Diyarbakır Hattı 22 Kasım 1935 tarihinde Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın katıldığı bir törenle işletmeye açılmıştı. Ali Çetinkaya, tören sırasında uzun bir konuşma yaparak hattın İran ve Irak sınırlarına kadar genişleyeceğini, doğuda kardeş ülkelere kadar uzayarak birleşeceğine vurgu yapmıştı. Fevzipaşa-Diyarbakır hattı üzerinde 37 adet istasyon, 13,609 m tulünde 64 adet tünel (uzunlukların toplamı:7761 m) ve 1910 menfez ve çeşitli ölçülerde köprüler yapılmıştı. Göksu Irmağı üzerinde o dönemde dünyanın en büyük köprülerinden biri olarak kabul edilen Göksu Viyadüğü 294 m uzunluğunda ve yedi gölü yüksek betonarme bir köprüydü. Söz konusu viyadük yirmi ay gibi süre içinde bitirilmişti. Hat üzerindeki bir diğer köprü ise Nafia Vekâleti'nin isteği üzerine Nohap grubu tarafından yaptırılan Fırat Nehri'nin üzerinde yapılan 351 m uzunluğunda 8 kirişli Fırat köprüsüydü. Hattın inşası için Mersin Limanı'nda 16 m genişliğinde ve 150 m uzunluğunda bir iskele inşa edilmişti.³⁸⁵

Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu hattı bitme aşamasına doğru gelince bazı doğal afetlerden ötürü ciddi hasarlara neden olmuştu. 27 Eylül 1935 tarihinde meydana gelen afetten dolayı bölgede çeşitli incelemeler yapılarak hasar tespiti yapılmıştı. Hazırlanan rapora göre hasar şu şekildeydi: 27 Eylül sabahından beri Ulukışla'dan Fevzipaşa'ya kadar fırtına, yağmur ve selden dolayı Osmaniye bahçe arasında sekizinci tünel ağzında ve tünel ile köprü arasındaki büyük imla tamamen göçmüş ve 403. km civarındaki menfezleri sel bozmuştu. Birkaç yerde heyelanlar yolu kapatmış ve tüneller içine birçok teressübat dolmuştu. Birçok yerlerde hattın altı bozularak demirler askıda kalmıştı. Sel devam ettiğinden bunlardan başka tahribat derecesi henüz

³⁸³ BCA, 030.10/152.76.24, 18 Kasım 1935.

³⁸⁴ BCA, 030.10/151.71.9, 9 Haziran 1935; **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1934.

³⁸⁵ Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbekir**, Göteborg, 1937, s.162-164; Haykır, **a.g.t.**, s.306, 322; T.C. Nafia Vekaleti, **Bayındırlık İşleri dergisi**, Yıl:2, S:2, Aralık 1935, s.49. Diyarbekir-Fevzipaşa hattı, 1933 yılında bitirilmesi planlanmış fakat iki yıl gecikmeyle 1935 yılında bitirilebildi. **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1930, s. 2.

bilinmemekteydi. Adana'da iki vagonu rüzgâr sürüklemiş, şoseye savurmuş ve büfenin yarısı uçmuş yarısı da göçmüş ve Toprakkale'ye yakın 537. km'de traverslerin altı boşalmıştı.³⁸⁶ Söz konusu hat İsveç-Danimarka grubu tarafından teslim edildikten sonra da doğal afetlerden dolayı zaman zaman hasarlara neden olmuştu. Örneğin 12/13.5.1936 gecesi yağan yağmurların getirdiği sellerden Fevzipaşa-Diyarbakır hattının 300+300.üçüncü kilometresinde bulunan onar metre açıklı dört gözlü köprünün bir ayağı ile orta ayağına dayanan iki kemeri yıkılmış olduğundan bölgedeki trenlerin seferleri sekteye uğramıştı.³⁸⁷ Doğal afetler demiryolu yapımını olumsuz etkilemiş bu da zaman zaman işlerin aksamasına ve ek masrafların çıkmasına neden olmuştu.

İsveç sermayesi, Türkiye'de demiryolları sektörüne çeşitli yatırımlar yaparken İsveç basını da konuya ilgi göstermişti. Örneğin İsveç'in önde gelen gazetelerinden Svenska Dagbladet, Ergani hatının yapımı için yapılan borçlanma, hattın bitiminde temin edilecek faydalar, Sivas-Erzurum hattı için Alman şirketleriyle yapılan müzakereler ve Ergani hattının Diyarbakır'a bağlanması gibi konulara geniş yer vermişti.³⁸⁸

İsveç-Danimarka Grubu, inşa etmiş oldukları demiryolları için lokomotif, vagon ve diğer malzemelerin üretimini İsveç'te yapmaktaydı. Türk Hükümeti de malzemelere nezaret edilmesi için yabancı uzmanlardan yararlanmıştı. Örneğin Alman devlet demiryolları tarafından tavsiye edilen Friedrich Corts, Trolhattan'da Nydqvist&Holm Şirketi ve diğer firmalar nezdinde Devlet Demiryolları İdare-i Umumiyesi'ni temsil etmek üzere görevlendirilmişti. Corts, satın alınan malzemelerin sözleşme şartlarına uygun olup olmadığını kontrol etmekle görevlendirilmişti. Yine Alman demiryollarında istihdam edilen M. Ebeling de İsveç'in Kalmar şehrinde devlet demiryolları için Türk Hükümeti tarafından istihdam edilmişti. Türk Hükümeti nezdinde çalıştırılan yabancı uzmanlar yıldan yıla sözleşmeleri Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılmıştı.³⁸⁹ Devlet Demiryolları nezdinde çalıştırılan bir diğer mühendis

³⁸⁶ **BCA**, 030.10/118.822.9, lef.1-2, 29 Eylül 1935.

³⁸⁷ **BCA**, 030.10/147.50.7, 18 Mayıs 1936.

³⁸⁸ **DBA**, 6044/57, 13 Şubat 1933. Konuya yer veren gazete için bkz. **Svenska Dagbladet**, 8 Şubat 1933.

³⁸⁹ Alman Demiryolları eski Cer müdürü olan ve ayda 1700 İsveç kronu verilen Corts, teftiş ve muayene mühendisi sıfatıyla Trolhattan haricindeki diğer şehirlerdeki fabrikalardaki inşaatı ve malzemeyi teftiş ve hazırlamakla görevlendirilmişti. Corts'un süresinin 1940 yılına kadar uzatıldığı anlaşılmaktadır. Corts Türk hükümeti için toplamda 11 yıl görev yapmıştı. **BCA**, 030.18.01.02/9.14.14, 23 Mart 1930;

de Mr. Kortés idi. Nydqvist&Holm fabrikası nezdinde demiryolları inşaat dairesi temsilcisi olarak bulundurulmuş Mr. Kortés'e ücret olarak ayda 1700 İsveç kronu verilmişti.³⁹⁰ Nafia Vekâleti'nin isteğiyle Filyos-Ereğli hattı inşaat başmüdürlüğü emrinde Dr. Karl Fidler ve Avusturya tebaasından mühendis Şitelhelm da çalıştırılmıştı.³⁹¹ Demiryolları için alınan lokomotif, vagon ve diğer malzemeler sadece İsveç'ten değil Almanya'dan da satın alınmıştı. Bunun için her iki ülkenin şirketleriyle çeşitli sözleşmeler imzalanmıştı.³⁹² Söz konusu hatların inşası için yurtdışından getirtilen malzemelerden gümrük vergisi alınmadan ülkeye sokulması konusunda Bakanlar Kurulu çeşitli kararnamele yayımlamıştı.³⁹³ Türkiye, demiryolları konusunda sadece bir ülkeye bağlı kalmadan çeşitli ülkelerle sözleşmeler imzalamıştı. Türkiye, hatların inşasında başvurduğu en önemli kriter ekonomik olmasıydı. Her ne kadar bu tutum olumlu gibi görünse de farklı ülke ve şirketlere verilen ihaleler neticesinde demiryollarının kalitesi ve bağlantıları arasında çeşitliliğe yol açmıştı. Bu da kalite sorununu ve birbirine uygun olmayan hatları beraberinde getirmişti.

Devlet Demiryolları için çalıştırılan yabancı uzmanlar zaman zaman güvenlik zafiyetinden ötürü hayatlarını kaybetmekteydiler. Örneğin Demiryolu inşaatı üzerinde köprü inşasına memur Macar tebaasından Poleti'nin çadırına baskın yaparak kendisini öldüren ve parasını alan Suriye Çingeneleri'nden altı kişinin yakalandığını Nafia Vekili Recep Bey (Peker), Başbakan İsmet Paşa'ya bildirmekteydi. Yine Fevzipaşa-Malatya hattının 105 km'sinin altıncı kısmında yabancı müteahhitlerin bulunduğu yere gece on kişilik bir eşkıya grubu tarafından saldırı olmuştu. Kendilerini müdafaa eden yabancılardan ikisi ile eşkıyalardan birisi ölmüştü. Nafia Vekâleti durumu Başvekil İsmet Paşa'ya şu ifadeyle bildirmişti: “*son zamanlarda demiryolu inşaat*

BCA, 030.18.01.02/17.7.7, 1 Şubat 1931; **BCA**, 030.18.01.02/19.23.1, 1 Nisan 1931; Seyfi Yıldırım, “*Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925-1950)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S: 67-68-69, C: XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s.320-325.

³⁹⁰ **BCA**, 030.18.01.02/34.15.3, 4 Mart 1933.

³⁹¹ **BCA**, 030.18.01.02/79.89.3, 2 Kasım 1937; Söz konusu hattın bitiminden sonra da yabancı uzmanlar çalıştırılmıştı. Bkz. **BCA**, 030.18.01.02/82.5.16, 15 Ocak 1938.

³⁹² **BCA**, 030.18.01.02/25.8.19, 31 Ocak 1932; **BCA**, 030.18.01.02/27.28.3, 24 Nisan 1932. Yabancı ülkelerden alınan malzemelerde zaman zaman arızalar da meydana gelmekteydi. Bu malzemelerin tamiri için de yabancı elemanlar çalıştırılmak durumundaydı. Örneğin Devlet demiryolları idaresinin Eskişehir cer atölyesi için 1927 yılında İsveç'ten getirtilen büyük lokomotif turyon torna tezgâhının işletmesinde görülen arızayı tamir edilmesi için fabrikasından bir montörün getirtilmesi kararlaştırılmıştı. **BCA**, 030.18.01.02/77.69.3, 28 Temmuz 1937.

³⁹³ **BCA**, 030.18.01.02/40.75.10, 23 Ekim 1933; **BCA**, 030.18.01.02/27.28.3, 24 Nisan 1932.

güzergâhlarında vuku bulan ağır hadiseler üzerine makamı devletlerince tedbirler ittihaz olunduğunu icap edenlere bildirmiştim” bunun üzerine İsmet Paşa da İçişleri Bakanlığına bir şifre ile şu mesajı göndermişti: “...*Hat inşasından emniyeti temin için ayrıca tedbir düşünmeye lüzum görmez misiniz?*”³⁹⁴ Demiryollarında çalışan yabancılara karşı gerçekleşen bu saldırılar çalışmalara ara verilmesine neden olmuştu. Nafia Vekâleti de işlerin aksamaması ve demiryolları programının devam ettirilebilmesi için güvenliğin sağlanması ve çeşitli tedbirlerin alınması gerektiğini dile getirmişti.³⁹⁵ Sadece eşkıyalık olayları değil zaman zaman iş kazalarından ötürü de yabancı uzmanlar hayatlarını kaybetmişti. Fevzipaşa-Malatya arasında 173+400 km’de 250’lik kavisteki yarmanın ani heyelanından dolayı sofaj vagonu ateşçisi enkaz altında kalarak vefat etmişti.³⁹⁶ Yaşanan olaylardan dolayı Fevzipaşa-Malatya demiryolu inşa bölgesinde güvenliği sağlamak için hat üzerinde daimi surette görev yapacak jandarma bulundurulmuş ve görevlerine dair de kart verilmişti.³⁹⁷ Güvenlik problemlerine rağmen yabancı (İsveçli, Avusturyalı, Alman) uzmanlar demiryolu inşasında çalışmaya devam etmişti. Fakat benzer olaylarının artması inşa sürecini yavaşlatmış hatta zaman zaman durmasına neden olmuştu.

Fevzipaşa-Diyarbakır hattını inşa eden müteahhitler şunlardı: Hattın 1-2. kısımlarını Ömer, Raif ve Hulusi Beyler, 3-4. Kısımını Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi, 5. Kısımını Fuat Bey ve Şürekâsı, 6 ve 8. Kısımları Brüder Redlich&Berger İnşaat Şirketi, 7 ve 14. kısımları Lenz&Co. İnşaat Şirketi, 9 ve 11. Kısımları Mebus Emin Bey ve Ömer, Raif, Hulusi Beyler Kolektif Şirketi, 10. Kısımını Halit Tahir, Haydar Salih ve Ahmet Fahri Beyler Kolektif İnşaat Şirketi, 12 ve 13 kısımları Abdurrahman Naci ve Mühürdarzade Nuri Beyler, 15. Kısımını Abdurrahman Naci Bey, 16. Kısımını Ömer, Raif, Hulusi ve Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi inşa etmişti. Fevzipaşa hattının 0-142 km’sini Wetek A.Ş., 142-252 km’sini Süreyya Sami, Bayram ve Kemal Beyler Ferşiyat müteahhitliğini yapmıştı. Fevzipaşa-Gölbaşı arasını Ali Sami Bey, Hamzalar-Malatya arasını ise Şevket, Muratzade Mehmet ve

³⁹⁴ **BCA**, 030.10/105.683.28, 30 Temmuz 1929; **BCA**, 030.10/105.683.30, 9 Ağustos 1929.

³⁹⁵ **BCA**, 030.10/105.683.30, lef.2, 6 Ağustos 1929.

³⁹⁶ **BCA**, 030.10/152.76.22, 25 Aralık 1933.

³⁹⁷ **BCA**, 030.18.01.02/8.7.18,12 Şubat 1930.

Ahmet Asım Bey, Ebniye müteahhitliğini üstlenmişti. Betonarme köprüleri de İsveç-Danimarka grubu tarafından yapılmıştı.³⁹⁸

3.5.2. Irmak-Filyos Demiryolu Hattı

Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan maden ve ormanların işletilmesi için bölgeye bir demiryolu yapılması düşünülmüştü. Planlanan güzergâh ise Ankara-Ereğli hattı idi. Ayrıca olağanüstü durumlarda yani I.Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda denizyoluyla kömür taşınamamış bunun yerine yakıt olarak odun kullanılmıştı. Bu da ormanların ciddi bir şekilde tahribatına neden olmuştu. TBMM'deki görüşmelerde Karadere Ormanları'nın işletilmesi ve ormanlık arazilere hizmet vermek için Ereğli-Karadere arasında bir dekovil hattının yapılmasına karar verilmişti.³⁹⁹ 26 Ocak 1925 tarihinde kabul edilen kanunla Ereğli-Karadere arasında 75 cm genişliğinde yapılacak demiryolu için 2 milyon lira ödenek ayrılmıştı. Fakat kısa bir süre sonra söz konusu demiryolunun istenilen ihtiyaca cevap vermeyeceği gerekçesiyle hattın yapımı iptal edilmiş onun yerine 12 Aralık 1925'te çıkartılan yeni bir kanunla Sincanköy'den başlayarak Ankara-Ereğli arasında normal genişlikte bir demiryolu hattının yapılmasına karar verilmişti. Belirlenen bu hattın maliyeti ve süresi de uzamıştı. Beş yılda bitirilmesi planlanan hat için 40 milyon lira ödenek ayrılmıştı. Fakat planlanan bu hat da yürürlüğe girmemiş hattın dar olarak inşa edilmesiyle 15 milyon lira tasarruf sağlanacağı ve üç yılda bitirileceği gerekçesiyle 7 Nisan 1926'da yeni bir kanunla Ereğli-Ankara hattının 1 m genişliğinde yapılması için 25 milyon lira ödenek tahsis edilmişti.⁴⁰⁰ I.Dünya ve Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan sıkıntıların bir daha yaşanmaması için Ankara-Ereğli hattı olası bir savaş durumunda lojistik destek bakımından hayati önem taşımaktaydı. Türk devlet adamları da bunun farkında oldukları için demiryolu yapımına büyük özen göstermişlerdi.

³⁹⁸ İsveç-Danimarka Grubu, **Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakir ve Irmak-Çankırı-Filyos Demiryolları İnşaatı**, Şubat 1927-Şubat 1931, Kaatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul, 1931, s. 45.

³⁹⁹ **NA, FO**, E 3338/3338/44, 1 Ocak 1925, s.28.

⁴⁰⁰ Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları**, s.90-91; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.II, İ.84, C.24, TBMM Matbaası, Ankara, 1975, s.73.

Hat için yapılan incelemeler neticesinde olası bir savaş durumunda söz konusu hattın kullanışlı olmayacağı ve Ereğli'nin denizle bağlantısından ötürü güvenli bir şekilde kömürün taşınamayacağı iddia edilmişti. Bunun üzerine demiryolunun güzergâhı Irmak-Çankırı-Safranbolu olarak belirlenmiş ve demiryolu Söğütözü'ne ve Filyos'a bağlanacaktı. Böylece Filyos-Ereğli arasındaki kömür madenlerinin Ereğli Liman'ına bağlanması sağlanacaktı. Filyos-Ereğli hattı üzerinden limanlara nakledilecek kömür miktarı yılda bir milyon ton olarak tahmin edilmişti. TBMM 25 Aralık 1925 tarihinde çıkardığı bir kanunla güzergâhı tekrar değiştirmiş buna göre Ankara-Ereğli demiryolu, Ankara-Kayseri hattı üzerindeki Irmak'tan başlayıp Safranbolu yakınlarında iki kola ayrılacak bir kolu Söğütözü'ne ve diğer kolu ise Filyos civarından geçip Ereğli'ye bağlanacaktı. 1 m genişliğinde yapılacak hat için ayrılan ödenek 50 milyon liraydı.⁴⁰¹ Ereğli hattı da Fevzipaşa-Diyarbakır hattı gibi yaklaşık 50-60 milyon arası bir ödenğe tekabül etmekteydi. Ereğli hattının yapımı göz önünde bulundurulurken denizden olası bir saldırı da hesaplandığı için güzergâh değişikliğine neden olmuştu.

İsveç-Danimarka grubu Türkiye'de sadece demiryollarıyla değil limanların yapımıyla da ilgilenmişti. Türk hükümeti ile İsveç-Danimarka grubu arasında yapılan görüşmelerde Ereğli Limanı ve Ankara-Ereğli demiryollarının yapımı gündeme gelmişti. Bunun için Türk Hükümeti tarafından iki öneri sunulmuştu buna göre: birincisi ödemesi sekiz yılda yapılmak üzere sadece Ereğli Limanıyla Ereğli demiryolunu üç buçuk yılda inşa edilmesi ikinci seçenek ise İsveç grubu Ereğli hattı ve limanını yine üç buçuk yılda geri kalan 500 km'lik hattı da beş yılda inşa edecekti. Liman ve demiryolu için 16 milyon doları sekiz, 25 milyon doları ise on bir yılda bitirilmek şartıyla İsveç grubuna teklif edilmesine Cumhurbaşkanı ve Bakanlar kurulunun onayıyla karar verilmişti. Bunun üzerine liman ve demiryolu inşaatı için İsveç ve Danimarka grubu şirketleriyle görüşmelere başlanmıştı. Yapılan görüşmeler neticesinde Nafia Vekâleti grupla antlaşma için yetki istemişti. Hükümet de 6 Şubat 1926'de sözleşmenin yapılması için yetki vermişti. 7 Şubat 1927 tarihinde de sözleşme

⁴⁰¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.II, İ.17, C.28, TBMM Matbaası, Ankara, 1975, s.96-97. Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları**, s.91; **Resmî Gazete**, 25 Kânunuevvel 1926, s.541; **Demiryollar Mecmuası**, S:49, C.5, Mart 1929, s.146; **British Documents on Atatürk**, vol.6, s. 458-460.

yapılmıştı.⁴⁰² Böylece İsveç-Danimarka ortak grubu olan Nohap şirketi, hem Fevzipaşa-Diyarbakır hattını hem de Irmak-Filyos hattının yapımını üstlenmişti.

Nohap ile 7 Şubat 1927 tarihinde yapılan sözleşmeye göre 1 Haziran 1927’de inşaata başlanacak olan Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakır hattını, normal genişlikte beş buçuk yılda inşa edilecekti. Irmak-Safranbolu-Söğütözü hattına 9 Haziran’da başlanacak ve dört buçuk yılda, Safranbolu-Filyos-Ereğli hattı ise beş yılda tamamlanacaktı. Hat 1 m genişlikte ve 585 km uzunluğunda olacaktı. Nohap grubu, ilk etapta 120 km demiryolunu 1927 ve 1928 mali yılı içinde, diğer kısımları ise sözleşmenin şartlarına göre belli bir program dâhilinde belirleyecekti.⁴⁰³ Hattın tamamı ise 1 Haziran 1932’de teslim edilecekti. Şirket, Mart 1927’de 50 kadar mühendisle bölgeye gelip incelemelerde bulunmaya başlamıştı. Fakat kış şartlarından ötürü ancak Nisan ayında çalışmalara başlanabilmişti. Bu arada Türk mühendisleri de Nohap şirketinin mühendislerine eşlik etmekteydi. İncelemeler devam ederken hattın ihtiyaca cevap verip vermeyeceği tartışması yaşanmıştı. Önemli miktarda kömür taşınacağı için 1 m genişliğindeki hattın ihtiyaca cevap vermeyeceği gerekçesiyle dar hat yerine geniş hat yapılmasına karar verilmişti. Mecliste yapılan tartışmalarda arazinin uygun olduğu dolayısıyla geniş hat yapılması durumunda inşaat masraflarının % 10’u geçmeyeceği ve 5-6 milyon kadar ek bir para ile hattın geniş olarak yapılması istenilmişti. Bunun üzerine 25 Haziran 1927’de çıkartılan bir kanunla demiryolunun geniş yapılmasına karar verilmişti. Bu durum hattın güzergâhının değişmesine sebep olmuş bu da sözleşme şartlarının değişmesine neden olmuştu.⁴⁰⁴ Demiryolları yapımı, TBMM’de, Genelkurmay Başkanlığı’nda ve Nafia Vekâleti’nde en çok tartışılan konulardan biri de yapılacak hattın dar mı geniş mi olacağı idi. Bu durum zaman zaman tartışmalara neden olmuştu. Hattın dar veya genişliği ekonomik, stratejik ve askeri ihtiyaçlara göre belirlenmekteydi.

⁴⁰² **BCA**, 030.18.01.01/020.55.16, 29 Ağustos 1926; Haykır, **a.g.t.**, s.353.

⁴⁰³ **RA, Gustaf Oscar Wallenbergs arkiv**, VIII/32, 1921-1935; Sözleşmeyi (36 madde) Türkiye adına Nafia Vekili Behiç Bey, Nohap Şirketi adına da şirketin direktörü Gunnar Wilhelm Anderson imzalamıştı.

⁴⁰⁴ Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbakır**, s.22; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D.II, İ.82, C.33, s.790.; İsveç-Danimarka Grubu, **Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakır ve Irmak-Çankırı-Filyos Demiryolları İnşaatı**, Şubat 1927-Şubat 1931, s.3; İngiliz belgelerine göre inşaat 31 Aralık 1932 tarihinde bitecekti. Bkz. **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.320.

Yapılan incelemeler neticesinde söz konusu hattın fazla masraflı olacağı ve 55 milyon dolardan fazla olacağı gerekçesiyle 1928 yılında sözleşmede değişiklikler yapılmıştı. Bu değişikliğe göre Kuzey hattında Karabük'ten Seyitözü'ne kadar olan hattın ve Ereğli Limanının yapımından vazgeçilerek sadece Irmak-Filyos Hattı'nın yapımına karar verilmişti. Bir harp halinde memleketin kömür ihtiyacını emniyet altında bulundurmak maksadıyla yapılmasına karar verilen ve kömür hattı denilen Irmak-Filyos demiryolundan beklenen faydanın temini için hattın Filyos'tan Zonguldak'a oradan da Ereğli'ye kadar uzatılması zaruri olduğu görüşü de dile getirilmişti. Fakat ekonomik sıkıntılardan dolayı hattın yapımı gecikmişti. Bu arada Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Nafia Vekili Behiç Bey'e İsveç-Danimarka grubuyla yeni bir sözleşme yapma yetkisi vermişti. Nafia Vekili Behiç Bey'in teklifiyle Maliye Vekili Şükrü (Saraçoğlu) Bey mali konuları müzakere etmek için şirket yetkilileriyle görüştüktan sonra 12 Ağustos 1928'de yeni bir sözleşme imzalamıştı. Buna göre şirket vadeli ödeme şeklinden çalışan statüye çıkarılarak hattın masraflarını Türk hükümeti karşılayacak ve hükümetin yapacağı ihalelerle hat müteahhitlere ihale edilecekti. Hattın teknik kısımlarını ise İsveç-Danimarka grubu yapacaktı.⁴⁰⁵ Böylece yeni sözleşmeyle hattın yapım süresi uzamıştı.

Hattın yapımı için 13 Haziran 1927'de Filyos'ta iskele ve çeşitli tesislerin yapımına başlanılmıştı. Filyos kısmında ilk kazma 22 Ekim 1927'de Sefercioğlu köyünde vurulmuş ve hat üç kısım olarak müteahhitlere ihale edilmişti.⁴⁰⁶ Yapılan çalışmalar neticesinde ilk tren 6 Şubat 1930'da Çankırı'ya ulaşmış, Balıkısık

⁴⁰⁵ Her ne kadar Ereğli Liman'ın yapımından vazgeçilse de sonraki yıllarda Ereğli ve Mersin Limanlarının yapımı tekrar gündeme gelmişti. Samsun, Mersin ve Ereğli limanlarıyla Amasya, İnebolu ve Trabzon dalga kıranlarının yapılması için 40 milyon lira ödenek ayrılmıştı. **BCA**, 030.10/132.948.7, 1-4, 10 Haziran 1933; **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1930, s. 2; Erkin, **a.g.e.**, s.275; Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbakir**, s.27-28; **BCA**, 030.18.01.01/30.50.6, ek.1-2, 12 Ağustos 1928; **BCA**, 030.18.01.02/19.25.15, 8 Nisan 1931.

⁴⁰⁶ Irmak-Filyos hattı ihale edilen şirket ve kişiler şunlardı: Irmak'ın birinci kısmı Şevki Niyazi bey, ikinci kısmı Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi, üçüncü kısmı Fahri Hüsnü ve Tahir Bey ile şerikleri Kemal Bey, dördüncü kısmı Şevki Niyazi ve Necit Behiç Bey, beşinci kısmı Tahsin İbrahim Bey, altıncı kısmı Beyzade İbrahim Nuri ve Ahmet Sait Bey, yedinci kısmı Mühürdaroğlu Nuri ve Ali Naki Bey, sekinci kısmı Abdurrahman Naci Bey; Filyos kısmının birinci ve ikinci kısmını Mehmet Ata, Emin Avni ve Şeriki İnşaat Şirketi, üçüncü kısmı Abdurrahman Naci ve Kırzade Şevki Bey, dördüncü kısmı Abdurrahman Naci Bey, beşinci kısmı Osman Hüsnü Bey ve M. Bragiotti, altıncı kısmı Mehmet Galip ve Fescizade İbrahim Galip ve Erzurumlu Nafiz Bey tarafından yapılmıştı. İsveç-Danimarka Grubu, **Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakir ve Irmak-Çankırı-Filyos Demiryolları İnşaatı**, Şubat 1927-Şubat 1931, s.45; **Demiryollar Mecmuası**, S:66-70, C.6, Aralık 1930, s.315; **BCA**, 030.18.01.02/38.53.11, lef.1-2, 24 Temmuz 1933.

İstasyonuna kadar olan kısım ise 1 Temmuz 1930'da açılışı yapılmıştı. Balıkısık'ta yapılan törende Nohap şirketi adına M. Blak bir konuşma yapmıştı. Balıkısık-Eskipazar kısmı 1 Haziran 1934'te, Çankırı-Çerkeş kısmı 1 Ekim 1935'te, Çerkeş-Eskipazar kısmı ise 27 Ekim 1935'te açılışı yapılmıştı. Çankırı'ya ilk trenin gelişi sebebiyle yapılan törende kontrol mühendisi Kemal Bey bir konuşma yaparak Nohap şirketi çalışanlarına teşekkür etmişti. Konuşmasında “...bu görevi başarıyla yerine getirenlerin müteahhit Nohap şirketi elemanlarıyla el ele çalıştıklarını...” belirtmişti. Ayrıca Nohap şirketinin Çankırı hattı inşaat sorumlusu M. Lindan ile Çankırı Belediye Başkanı arasında tebrik ve teşekkür telgrafları gönderilmişti.⁴⁰⁷

Irmak-Ereğli hattının Irmak'tan itibaren; Kalecik, Alibey, Tüney, Germece ve Çankırı istasyonlarının 102 km'lik kısmının 23 Nisan 1931 tarihinden itibaren işletmeye açılarak Irmak'tan Çankırı'ya belirli günlerde ulaşımın sağlanacağını Nafia Vekili Hilmi Bey tarafından Başvekâlete bildirilmişti.⁴⁰⁸ Bazı durumlarda müteahhitlere zamanında ödemeler gerçekleştirilemediği için hatların inşaat süresinin uzamasına neden olmaktaydı. Ekonomik sıkıntılara rağmen Irmak-Filyos hattının yapımı 27 Ekim 1935 tarihinde tamamlanmıştı. Hattın açılış töreni dönemin Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın katılımıyla 12 Kasım 1935 tarihinde yapılmıştı. Dönemin gazeteleri açılış töreninin görkemli bir şekilde gerçekleştiğini ve halkın yoğun bir ilgi gösterdiğini belirtse de Orak Çekiç, halkın zorla getirildiğini iddia etmekteydi. Dergi sütunlarında şu ifadeler yer verilmişti: “Geçenlerde Irmak Filyos hattının açılışında yine binlerce köylünün Ali Çetinkaya'nın söylevini hararetle alkışladığını (gazeteler) söylediler. Hâlbuki o gün, civar köyler halk gelmek istemedikleri için zorla ve kırbaçla oraya getirildiler. Köylüler suratına hiç de âşık Ali Çetinkaya'nın sözüm ona hesabını dinlemek için saatlerce bekleyip işinden gücünden olmak istemiyorlardı. Köylülerine geri dönmek istiyorlardı. Yine dipçik ve çizme altında hırpalandılar. Nihayet dayanamayan köylüler, hep bir ağızdan “bu ne rezalettir, biz esir miyiz ?!.. diye bağrıştılar, jandarmalar, kaçmasınlar diye köylülerin etrafını çevirdiler ve onları dayak ve korku zoruna orada tuttular. Bu ne yüz ağartıcı hisaptır ki halka dayakla dinlettiriliyor.” Çetinkaya tören sırasında yapmış olduğu konuşmasında ulaştırma

⁴⁰⁷ Demiryollar Mecmuası, S:66-70, C.6, Aralık 1930, s.315; Haykır, a.g.t.,s.360-361; Yıldırım, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları, s.93; Cumhuriyet, 24 Nisan 1930, s. 2.

⁴⁰⁸ BCA, 030.10/152.76.11, 12 Nisan 1931.

politikasından ve hattın öneminden bahsettikten sonra “... *Bugün büyük ulusumuzun zamanlardan beri özlediği en önemli menzillerden biri olan Kara elmasın, kömür hazinesinin kapısına dayanmış bulunuyoruz... Bu kömür yolu daha bugünden, Anadolu yaylasında yer yer kurulan ve kurulacak olan ağır endüstrimizi ve günden güne artmakta olan demiryollarımızı besleyecek enerjinin şah damarıdır...*” hattın yapımında da emeği geçen kişi ve İsveç-Danimarka grubuna teşekkürlerini şu şekilde belirtmişti: “... *Bu hayırlı işlerde fikir ve bilgileri ile uğraşan küçük, büyük iş arkadaşlarıma ve bu yolda çalışan vatan çocuklarına teşekkürü ve aynı zamanda doğruluk ve bilgi ile hareket eden ve işin başarılmasına muvaffak olan İsveç ve Danimarka Gruplarına ve müdürleri Herkamp’a samimi memnuniyetlerimizi bildirmeği ödev bilirim...*”⁴⁰⁹

Nafia Vekili Ali Çetinkaya’nın da belirttiği gibi Irmak-Filyos hattının toplam uzunluğu 391 km idi. Hat üzerinde 27 istasyon, 1368 menfez ve köprü, 8000 m uzunluğunda 37 tünel bulunmaktaydı. Bu tüneller içinde en uzununu ise 3440 m uzunluğunda Batıbeli tüneli idi. Hattın inşası için devlet hazinesinden 45 milyon lira harcanmıştı.⁴¹⁰ Yapılan demiryolları bölgeleri ve şehirleri hatta kasabaları birbirine bağlamış böylece Anadolu’nun en ücra köşeleri “medeniyet merkezlerine” bağlanmıştı.⁴¹¹ Demiryollarının yapılışı öncelikle askeri ardından ekonomik amaçlar gütmekteydi. Askeri kaygılardan dolayı demiryolu güzergâhlarının belirlenmesinde önemli faktör Genelkurmay Başkanlığı olmuştu. Nitekim İsveç-Danimarka grubunun yaptığı Fevzipaşa-Diyarbakır ve Irmak-Filyos hattında da söz konusu faktörler etkili olmuştu. Irmak-Filyos hattı ile Karadeniz ile İç Anadolu bölgesi birbirine bağlanmıştı. Böylece Karadeniz bölgesinde çıkartılacak madenler özellikle kömür ülke içlerine rahatlıkla sevkiyatı gerçekleştirilecekti. Ayrıca söz konusu demiryoluyla bölgenin güvenliği de sağlanmıştı.

⁴⁰⁹ **Orak Çekiç**, S:3 (12), 1 Şubat 1936, s.4; akt. Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar- II, (1925-1936)**, BDS yay., 1992.s.390-391; **Ayın Tarihi**, I. Kânun 1935, No.24, s.25; **Ulus**, 14 Kasım 1935, s.1; **BCA**, 030.18.01.02/32.73.7, 5 Aralık 1932; Zekî Polat, **Ali Çetinkaya (Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi yay., Afyon 2002.s.131.

⁴¹⁰ İsveç-Danimarka grubu tarafından hazırlanan kitapta 1362 köprü ve menfez olduğu yazılmaktadır. Nydqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbakır**, s.179; **Ulus**, 14 Kasım 1935, s.1; **Tan**, 13 Kasım 1935, s.7; **Akşam**, 22 Kasım 1935, s.1-2.

⁴¹¹ H. Hatip, “10 Senelik Cümhuriyet Devrinde Demiryollarımız”, **Resimli Şark**, Ekim 1933, s.59.

İsveç-Danimarka Şirketler grubu, Irmak-Filyos ve Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakır Hattını, 1927 yılından başlayarak 1935 yılında tamamlamıştı. İsveç ve Danimarka sermayesi, Türkiye’de ilk defa bu kadar geniş çapta bir yatırım gerçekleştirmişti. Tarafsız ve emperyalist politikalar gütmeyen İskandinav ülkeleri cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik yatırımlarda ön planda olmuşlardı. İskandinav ülkelerinin takip ettiği siyasi politikalar ekonomik ilişkilere de olumlu yansımaları sağlamıştı. Osmanlı Devleti zamanında Avrupalı devletlerin kapitülasyonlar yoluyla izlediği sömürgeci anlayıştan ötürü yeni Türkiye, aynı politikaları gütmeyen İskandinav ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemişti. Bu da İskandinav sermayesinin Türkiye’de rahat bir şekilde yatırım yapmasını sağlamıştı.

3.6. Oscar II ve Pylgia (Fylgia) Mektep Gemisi’nin İstanbul Ziyaretleri ve İsveç Gemilerinde Staj Gören Türk Öğrencileri

İsveç Kralı II. Oscar’ın adını taşıyan Oscar II.⁴¹² adlı zırhlı okul gemisi önceden belirlenen program gereğince 26 Aralık 1930 tarihinde İstanbul’u ziyaret edeceği bildirilmişti. 26 Aralık’ta saat 09.30’da İstanbul’a gelen zırhlı gemi Selimiye Kışlası’nı top atışlarıyla selamlaması üzerine kışladan da top atışlarıyla zırhlı gemi selamlanmıştı. Dolmabahçe ve Kabataş arasında demirlenen Oscar II gemisini ve 338 kişilik mürettebatını İsveç Elçisi Gustav Wallenberg ve Elçilik Müsteşarı Johannes Kolmodin karşılamıştı. Gemi kaptanı Amiral Hagen aynı gün içinde İstanbul Vali vekili Muhittin Beyi ardından da Deniz ve Kolordu komutanlarını ziyaret etmişti. Öğleden sonra da İstanbul Vali vekili Muhittin Bey, Deniz ve Kolordu komutanları geminin amiraline iade-i ziyaret gerçekleştirmişti.⁴¹³

İsveç Elçisi Wallenber, gemi mürettebatı şerefine bir akşam yemeği vermişti. İsveç Elçiliği Müsteşarı Kolmodin de Wallenberg’ten sonra ertesi gün Beyoğlu’ndaki ikametgâhında İsveç mektep gemisi kumandanı Amiral Hagen şerefine bir çay ziyafeti vermiş, çaya İsveç sefiri M. Wallenberg ile yerli, yabancı kişiler de katılmıştı.⁴¹⁴

⁴¹² **Vakit**, 27 Aralık 1929, s.1; Oskar II zırhlısı, 1905 yılında inşa edilmiş, 4650 tonluk ve 18,5 mil süratle sahipti. 21, 15,2 ve 5,7’lik toplara sahip ve 2 adet de 45’lik kovanla donatılmıştı.

⁴¹³ **Vakit**, 27 Aralık 1929, s.1.

⁴¹⁴ **Vakit**, 30 Aralık 1929, s.5.

İsveç Mektep gemisi Oscar II.'nin İstanbul limanını ziyaretinden önce yapılan programda geminin zabit ve öğrencileri şerefine Heybeli Deniz Lisesi'nde bir çay ziyafeti verilmesi kararlaştırılmıştı. Söz konusu ziyafet için Ekim ayında Türkiye'yi ziyaret eden İngiltere'nin Akdeniz filosu Başkumandanı Amiral Sir Laurence Field'in ağırlanması için açılan krediden lise müdürlüğü emrine 150 lira verilmesi, Hariciye Vekâletinin isteği ve Bakanlar Kurulu kararnamesiyle onaylanmıştı.⁴¹⁵

İstanbul Liman'ında bulunan Oscar II adlı İsveç zırhlısı Amirali tarafından 28 Aralık'ta gemide İstanbul basını şerefine Elçilik Müsteşarı Kolmodin'in de katıldığı bir çay ziyafeti verilmiş yine aynı gün içinde de İsveç Elçisi Wallenberg tarafından da gemi mürettebatı şerefine Elçilikte bir akşam yemeği verilmişti.⁴¹⁶

Uluslararası ilişkilerde spor oyunları insanların ve kentlerin kaynaşmasında önemli bir faktördü. Bu kaynaşmanın olması için İsveç Zırhlısı mürettebatı ve Türkiye futbol takımlarından biri olan Galatasaray Takımı arasında Taksim Sahasında bir maç yapılmıştı. İsveç Elçisi Wallenberg, Oscar II İsveç mektep gemisi amirali ve mürettebatı maçtan önce Taksim Cumhuriyet Anıtını ziyaret etmiş ve anıta bir çelenk bırakıldıktan sonra maç oynanmıştı. Havanın yağmurlu ve çamurlu olması ve günün hafta içi olması nedeniyle maç pek az seyircinin karşısında oynanmıştı. Maçın sonunda Galatasaray Takımı İsveç ekibini 1-0 yenmişti. İsveç ekibi ertesi gün de İstanbul'daki Rum, İtalyan ve Musevilerden oluşan bir Beyoğlu takımı ile maç yapmıştı. Fakat İsveçli ekip bu kez de yenilmiş maçta 1-4 mağlup olmuştu. Maçı yakından takip eden Türk basınına göre İsveçli ekibin yenilmesinin nedeni Galatasaray'la yaptıkları maçın üstünden 10-12 saat sonra ikinci bir maç yaptıkları için yorgunluktan dolayı mağlup olmuşlardı. Fakat İsveçli ekibinin kalecisi her iki maçta da göstermiş olduğu performanstan ötürü basın ve izleyiciler tarafından takdir toplamıştı.⁴¹⁷

⁴¹⁵ Koçak, **Türk-Alman İlişkileri**, s.48-50; **BCA**, 030.18/01.02.7.63.8, 25 Aralık 1929; İngiltere'nin Akdeniz filosu Başkumandanı Amiral Sir Laurence Field'in (Queen Elizabeth zırhlısının içinde bulunduğu bir uçak gemisi, bir Amirallik gemisi ve üç muhripten oluşan beş gemi) İstanbul ziyareti 12-20 Ekim 1929 tarihleri arasında gerçekleşmişti. Amiral Field bizzat Cumhurbaşkanı M. Kemal tarafından kabul edilmişti. Kısa bir süre sonra 13 Kasım 1929'da bir Fransız kruvazörü İstanbul'u gelmişti. İngiliz ve Fransız gemilerinden önce Alman Deniz Kuvvetlerine ait bir savaş gemisi olan Emden Kruvazörü 11-16 Şubat 1929 tarihleri arasında İstanbul'u ziyaret etmişti.

⁴¹⁶ **Vakit**, 29 Aralık 1929, s.1.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1930.s.3; **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1930.s.4.

İstanbul Vali vekili Muhittin Bey, İsveç Elçisi Wallenberg ve Oscar II mektep gemisi mürettebatına İstanbul'un önemli mekanlarından biri olan Pera Palas'ta bir öğle yemeği vermiş ve yemeğe İsveç Elçiliği personeli de katılmıştı.⁴¹⁸ 2 Şubat 1930 tarihinde İstanbul'dan ayrılan Oscar II adlı mektep gemisi İtalya'ya hareket etmişti. Oscar II gemisinin Türkiye ziyareti Türk ve İsveçli denizcilerin tanışıp kaynaşmasını sağlamıştı. Fakat Oscar II'nin ziyareti sırasında Ege Denizi'nde gerçekleşen kaza, yeni tartışmalara neden olmuştu.

26 Aralık 1930 tarihinde gece saatlerinde Çanakkale Boğazının 40 mil içinde ve İstanbul Limanına 80 mil mesafede bir deniz kazası olmuş Bulgar bandıralı Varna Vapuru ile Yunan bandıralı Hrizi Vapuru'nun çarpışması üzerine Varna batmış, Hrizi ise hasar almıştı. İlk belirlenmelere göre denizden beş ceset çıkarılmış ve ardından soruşturma başlatılmıştı. Yapılan incelemede Yunan bandıralı Hrizi Vapuru'nun kaptanı ifadesinde kaza esnasında meçhul bir İsveç gemisinden yardım istediğini fakat gelmediğini söylemişti. Soruşturmada meçhul İsveç gemisinin İstanbul'a gelen Oscar II mektep gemisi olduğu belirlenmesi üzerine İsveç Elçiliği Müsteşarı Kolmodin bir basın mensubuna zırhlının olay yerine gitmek için hareket edecekken Yunan vapuru tarafından tehlike yok işaretini alınca durduğunu açıklamıştı. Açıklamasının devamında Oscar II'nin Varnadan S.O.S. işareti aldığını ve tam yola imdada giderken Hrizi'nin şu telsizi verdiğini iddia etmişti: "*Varna'yı batırdım bütün mürettebatı kurtardım.*" Kolmodin, bunun üzerine Oscar II'nin yönünü İstanbul'a çevirdiğini söylemişti. Oscar II, İsveç gemi kumandanı da Varna ve Hrizi vapurları arasındaki çarpışma hakkındaki beyanatında Hrizi vapurundan aldığı bir telsizden kazayı haber alarak telsizde belirtilen kaza yerine hemen hareket ettiğini orada incelemede bulunduğunu bildirmiş ve kaza mahallinde bir şey bulamadığını iddia etmişti.⁴¹⁹

İsveç Oscar II adlı okul gemisinin 26 Ocak-2 Şubat 1930 tarihleri arasındaki İstanbul ziyareti, Varna ve Hrizi vapurlarının kazası gölgesi altında gerçekleşmişti. Söz konusu kaza Türk basınında da yer almış ve Türkiye, olayı tarafsız bir ülke pozisyonunda takip etmişti. Gerek İsveç gerek Yunanistan gerekse de Bulgaristan'a karşı suçlayıcı bir ifade kullanmamaya özen gösterilmişti. Çünkü Türkiye'yi doğrudan

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1930.s.3.

⁴¹⁹ İlk belirlenmelere göre 4 kişi kurtarılmış, 21 kişinin akıbeti ise bilinmemekteydi. **Vakit**, 27 Aralık 1929, s.1; **Vakit**, 3 Ocak 1930, s.1.

ilgilendiren bir konu olmadığı gibi Türk Hükümeti de söz konusu üç devletle de ilişkilerini bozmak istememişti.

Üç yıl sonra Türkiye'yi ziyaret eden bir diğer İsveç gemisi de İsveç Kraliyet Deniz Kuvvetlerine ait Pylgia ismindeki okul gemisiydi. 10-16 Ocak 1933 tarihleri arasında İstanbul Limanına gelecek olan Pylgia ismindeki İsveç bandıralı geminin İstanbul'da kalacağı süre zarfında telsizle konuşmasına Dışişleri Bakanlığı'nın talebi üzerine izin verilmişti.⁴²⁰

10 Ocak'ta Pylgia okul gemisi İstanbul Limanına gelerek şehri topla selamlamıştı. Hafif zırhlı kruvazörü olan Pylgia Zırhlısı'nda 300 mürettebat ve 27 zabıt adayı bulunmaktaydı. Pylgia Zırhlısı kumandanı Burman, ilk önce İstanbul Valisi Muhittin Beyi ziyaret etmişti.⁴²¹ Okul gemisinin komutanı Burman ve gemi mürettebatı İstanbul Liman'ına demir attıktan sonra Taksim Anıtı'na bir çelenk koymuştu. Söz konusu törenden sonra denizciler ve öğrenciler grup halinde İstanbul'un çeşitli tarihi yerlerini ziyaret etmişlerdi. Pazar günü Pylgia'da İstanbul halkına bir resmî kabul yapılarak gemi ziyaretçilere açılmıştı. İsveç Elçiliği'nde gemi mensubu şerefine bir resmî kabul verilmişti. İsveçli zabıt adayları Pazar günü Heybeliada'da Bahriye Mektebi'ni ziyaret edeceği bildirilmişti.⁴²²

İstanbul'da bulunan Pylgia ismindeki İsveç mektep gemisi süvarisi kumandan Burman ile zabıt adayları şerefine 12 Ocak'ta Beyoğlu'ndaki İsveç Elçiliği'nde bir balo verilmişti. Baloda hükümet erkânı, gemi mensubu, İsveç kolonisi ve basın hazır bulunmuştu. 14 Ocak'ta Elçilik Maslahatgüzarının da katıldığı İsveç vapur acentesi tarafından denizciler şerefine Pera Palas Oteli'nde bir çay ziyafeti verilmişti. Pazar günü İsveç denizcileri Heybeliada'daki Deniz Lisesini ziyaret edeceği ve o gün İsveç zırhlısı halk tarafından serbestçe gezilebileceği duyurulmuştu.⁴²³ Heybeli Deniz okulunu motorlarla ziyaret eden Pylgia ekibini okulun idari yöneticileri ve öğrencileri tarafından karşılanmış ve kendilerine okulun çeşitli kısımları gezdirilmiş, şereflerine bir öğle yemeği verilmişti. İstanbul halkından isteyenler de Pylgia kruvazörünü ziyaret

⁴²⁰ BCA, 030.18.01.02/31.70.19, 16 Kasım 1932.

⁴²¹ Pylgia 1915 senesinde inşa edilmiş ve 5000 tonluktadır. İçinde sekiz tane 15 cm'lik top, 14 tane hafif top ve 2 torpido kovani bulunmaktaydı. **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1933, s.1.

⁴²² **Cumhuriyet**, 12 Ocak 1933, s.1.

⁴²³ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1933; **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1933, s.2.

etmişlerdi.⁴²⁴ Söz konusu okul gemisi halkın ziyaretine açılarak gemi ve İsveç hakkında bilgi verilmişti.

16 Ocak'ta İstanbul'dan ayrılan Pylgia okul gemisi memnun bir şekilde ayrılmıştı. Nitekim bu memnuniyetini Kruvazörün kumandanı Burman, Türk sularını terk ederken İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Beye şu telgrafi çekmişti: *“Türk sularından ayrılırken İstanbul'daki ikametimiz esnasında gördüğümüz hüsnü kabulden dolayı benim, Pylgia kruvazörü zabitanın, namzetlerin ve mürettebatın şükran hisselerini iblağı zevkli bir vazife bilirim. Sivil ve askeri resmi makamlarına ve muhterem İstanbul halkına ve bilhassa Heybeliada Bahriye mektebi ile milli müzeler idarelerine samimi teşekkürlerimizin iblağını zatı âlilerinden rica ederim.”*⁴²⁵ Pylgia gemisi ve mürettebatı Türkiye ziyaretinden duyduğu memnuniyeti göndermiş olduğu telgrafla bildirmişti. Bu da İsveçli denizcilerin Türkiye'yi ve Türk insanını tanımasına vesile olduğu gibi Türk denizciler ile tanışmalarını da sağlamıştı.

1930'lu yıllarda İsveç'ten Türkiye'ye özellikle İstanbul'a çok sayıda İsveç gemisi gelmişti. İsveç okul gemileri Oscar II ve Pylgia'dan sonra 7 Şubat 1933 tarihinde bir başka İsveç gemisi olan Vikingland (Viking ülkesi), İstanbul'a gelmişti. Vikingland gemisi Türkiye ile İsveç arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir yer edinmiş ve Türkiye'den çeşitli tarım ürünleri almaya başlamıştı. Vikingland gemisi İsveç'in Göteborg şehrinde Aksel Brestom şirketine mensuptu. 4200 ton hacminde bulunan İsveç vapuru kızaktan denize indirilir indirilmez bir jest olarak doğruca Türkiye'ye gönderilmişti. Geminin İstanbul'a varması münasebetiyle vapurda bir öğle yemeği ve akşam da bir çay ziyafeti verilmişti. Yemekte İstanbul'un önde gelen tüccarları, Polis Beşinci Müdürü Kenan Bey, Tahlisiye Genel Müdürü Necmettin Bey ile gazeteciler bulunmuştu. Yeni vapurun doğruca Türkiye limanlarına gönderilmiş olması iş dünyasında büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. Vapurun mensup olduğu şirketin doğu seferleri müdürü M. Veter bu münasebetle takdir edilen dostane bir konuşma yapmıştı. Ziyafette İsveç kraliyetine mensup ve şirketin en büyük hissedarı olan Majör Yakopsen de bulunmuştu. Vikingland gemisi İstanbul'dan çok miktarda tütün ve tarım ürünleri de almaya başlamıştı.⁴²⁶ İsveç Kraliyet Deniz Kuvvetlerine ve deniz

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1933, s.2.

⁴²⁵ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1933, s.4.

⁴²⁶ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1933, s.2.

acentelerine ait gemilerin Türkiye ziyaretleri iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi her iki ülkenin insanları birbirlerini tanıma fırsatı yakalamıştı. Ayrıca Heybeli Deniz Okulu öğrencileri İsveç okul gemilerini inceleme fırsatı yakaladığı gibi her iki subay grubu arasında da dostça ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştu.

İsveç Vapurları Türkiye acentesi Hayri Arapoğlu, İktisat Vekâleti'ne müracaat ederek İsveç vapurlarının Türk limanlarında görmekte olduğu kolaylığa karşı bir jest ve deniz kuruluşları için de bir hizmet olmak üzere on kadar teğmen kaptanın bir yıl müddetle İsveç vapurlarında staj yaptırmak istediklerini bildirmişti. Ayrıca kaptanların iâşeleri de gemiye ait olacaktı. Söz konusu durum Türkiye'deki İsveç Elçiliği'ne de bildirilmişti. İktisat Vekili Celal Bayar, çeşitli Avrupa limanlarına sefer yapmak ve bu limanlardaki yükleme, tahliye vs. gemicilik vaziyetlerini görmek ve gemicilik hizmetini İsveç gemilerinde öğrenmek suretiyle kaptan yetiştirmek son derece faydalı olacağından bu müracaatı memnuniyet ve teşekkürle karşılamıştı. Türk Deniz kuruluşlarında dört senelik kanuni staj süresince devam etmekte olan teğmen kaptanlardan İsveç gemilerinde çalıştırılmasına esas itibariyle karar verilerek durum İsveç Elçiliği'ne bildirilmek üzere Dışişleri Bakanlığı'na yazılmıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın yazısı üzerine teğmen kaptanların stajı kabul edilmişti.⁴²⁷ Türk kaptanların İsveç gemilerinde staj görmesi denizcilik deneyimlerine önemli katkı sağlayacaktı. Çünkü İsveç bir "göller ülkesi" olduğu için denizcilik alanında önemli gelişmeler kaydetmişti.

Türk Denizyolları ve Akay idarelerine mensup 10 kaptan adayı, ticaret gemilerinde güverte ve makine stajı görmek üzere İsveç'e gönderilmesi kararlaştırılmıştı. İktisat Vekâleti, İsveç ticaret filosunun çeşitli kısımlarında staj görececek olan adayları seçmişti. Teğmen adayları staj gördükleri müddetçe maaşlarını mensup bulundukları idarelerden alacaklardı ve öğrencilerin yiyecekleri bulundukları gemiler tarafından temin edilecekti.⁴²⁸ İktisat Vekâleti tarafından seçilen denizci öğrenciler kısım kısım stajlarına başlamışlardı. Bu adaylar İstanbul Liman'ına gelen İsveç gemilerine taksim edilmekteydi. Örneğin Temmuz 1936'da İstanbul Limanı'na

⁴²⁷ **BCA**, 030.10/200.362.17, 8 Nisan 1936.

⁴²⁸ **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1936, s. 2.

gelen İsveç bandıralı Norland Vapuru'na iki stajyer verilmişti. İki yıl sürecek olan staj müddetince stajyerler, maaşlarını Akay ve Denizyolları idarelerinden alacaklardı. Birkaç ay içinde stajlarına başlayan Türk öğrenciler kısa süre içinde uyum sağlayıp uzmanlıklarını geliştirmişti. Örneğin Nuri Yılmaz Vingoland, Naci Golland, Zeki Vasaland, Mustafa Kemal Henland ve Ferit de Birgoland vapurunda çalışmaya başlamışlardı. Bu öğrenciler stajlarını bitirdikten sonra Türkiye'ye dönerek posta vapurlarında birer uzman eleman olarak çalıştırılması kararlaştırılmıştı.⁴²⁹ Türk Hükümeti, İsveç'e göndermiş olduğu aday elemanlarının uygulama ve pratiğe dayalı bir eğitim almalarına ve teknik eleman açığını kapatmaya çalışmıştı. Deniz ticaretinde ve gemi yapımında önemli bir ülke olan İsveç, 1930'lu yıllarda Türkiye ile deniz ticaretini her geçen gün geliştirmişti. İsveçli şirketler, Türkiye'de kurmuş oldukları acenteler vasıtasıyla ihracat ve ithalatın gelişmesini sağlamıştı. Söz konusu durumu İsveç'ten Türkiye'ye gelen askeri ve ticari gemilerin sayısı ve ithalat-ihracat oranlarıyla da değerlendirmek mümkündür.

3.7. Maslahatgüzarlıktan Tam Yetkili Elçiliğe: Ali Haydar (Aktay) ve Ragıp Raif (Kösearif) 'in Stockholm'e Tayini

Türk Stockholm Elçiliği, 1877 yılında Murat Efendi'nin önce temsilci daha sonra Tam Yetkili Elçi olarak görevlendirilmesiyle başlamıştı. Stockholm'de bu kalıcı temsilcilik zaman zaman kapansa da (veya Lahey'e akredite edilse de) varlığını Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam ettirmişti. Murat Efendi'yle başlayan bu kalıcı temsilcilik Galip Kemali'nin (Söylemezoğlu) görevden alınması ile son bulmuştu. 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasıyla yurtdışındaki diplomatik temsilciliklerin faaliyetleri de sonlandırılarak Elçilik durumu Maslahatgüzar seviyesine indirilmişti. Fakat 1 Haziran 1922 tarihinden itibaren Layık Mukbil Bey, zaten Stockholm ve Kopenhag'da Maslahatgüzar olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmekteydi. Saltanatın ilgasıyla Stockholm'deki temsilcilik seviyesi değişmemişti. Layık Mukbil Bey, 1922'den itibaren bu kez Ankara Hükümeti adına Hariciye Vekâleti tarafından Stockholm'de Maslahatgüzar olarak görevlendirilmişti. Böylece

⁴²⁹ Cumhuriyet, 11 Temmuz 1936, s.2.

Layık Mukbil Bey, “Yeni Türkiye’nin” Stockholm’deki ilk temsilcisi (Maslahatgüzar) olmuştu. Türkiye’yi Maslahatgüzar olarak temsil eden Layık Mukbil’in görevine 1926 yılında son verilerek merkeze alınmıştı. Türkiye’nin İskandinavya Hükümetleri nezdinde temsil edilmesindeki lüzum ve ehemmiyete binaen ve kaide-i iktisâda riâyeten Stockholm Maslahatgüzarı Mukbil Bey’in Hariciye Vekâleti Umuru Siyasiye Müdürü Umumiliği Birinci Şube’sinde münhal bulunan üç bin kuruş maaşla Başkitabet’e nakli yapılmıştı. Yerine de Kopenhag’da bulunan Ali Haydar (Aktay) Bey, Maslahatgüzar ve Başkonsolos olarak tayin edilmiş ve Kopenhag’daki görevi de devam ettirilmişti. Üçüncü kâtipliğe de Kopenhag üçüncü kâtibi Muammer Bey tayin edilmişti.⁴³⁰ Murat Efendi ile başlayan 45 yıllık Osmanlı Temsilciliği 1922 yılında son bulmuş yerine imparatorluk bakiyesi olarak Türkiye’nin temsilciliği devam ettirilmişti.

Stockholm ve Kopenhag’da Türkiye’yi iki yıl Maslahatgüzar olarak temsil eden Ali Haydar Bey’in görevine 1928 yılında son verilmişti. Yerine de Hariciye Vekâleti Siyasi Müşaviri Ragıp Raif (Kösearif)⁴³¹ Bey, 8 Ocak 1929 tarihinde atanmıştı.⁴³² İngiliz belgelerinde Ali Haydar Bey için “*konuskan ve meraklı biri*” olarak tanımlanmaktadır.⁴³³

Stockholm Maslahatgüzarlığını yürüten Ragıp Raif Bey’e ilave memuriyet olarak Kopenhag, Helsingfors ve Kristinyaya⁴³⁴ Maslahatgüzarlıklarının diplomatik temsilciliği de 4 Ocak 1929 tarihli kararname ile verilmişti.⁴³⁵ Böylece Raif Bey, İskandinavya bölgesinin temsilciliğini üstlenmiş, Türkiye’nin çıkarlarını İsveç, Danimarka, Norveç ve Finlandiya’da maslahatgüzar olarak temsil etmişti. Türkiye,

⁴³⁰ BOA, HR.İM., 180/26, 20 Mart 1926; Şehsuvaroğlu, **Hekim Bir Siyasimizin portresi Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay**, s.99; BCA, 030.011. 001/23.12.12, 1-4, 27 Mart 1926; Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1996, s. 402-422; **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı**, C.IV, s.79-472.

⁴³¹ Ragıp Raif Bey, Brüksel Sefareti’nde Başkâtip 1902-1904, Washington sefaretinde birinci rütbeden müsteşar, 1928 yılında da Hariciye Vekâletinde siyasi müşavirlik görevinde bulunmuştu. **Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı**, C.IV, s.286-584.

⁴³² Kararnamem şu şekildeydi: “*Stockholm maslahatgüzarlığına mezkûr memuriyete muhassas maaş ve tahsisatla Hariciye vekâleti siyasi müşaviri Ragıp Raif ve onun yerine Ticaret işleri müdürü Suphi Ziya Beyler tayin kılınmıştır. Bu kararnamenin icrasına Hariciye vekili memurdur.*” BCA, 030.11.1/45.42.14, 1-2, 16 Ocak 1929.

⁴³³ NA, FO, 371/12609, (N 409/409/42), 20 Ocak 1927.

⁴³⁴ Helsingfors, Helsinki’nin İsveççe ismi olup Finlandiya’nın başkenti idi. Kristinya ise Norveç’in başkentiydi, 1925 yılında da Oslo başkent olmuştu.

⁴³⁵ BCA, 030.11/46.4.8, 2-4, 31 Ocak 1929; **Resmi Gazete**, S:1123, 19 Şubat 1929, s.6627.

her ne kadar Stockholm’de Maslahatgüzar olarak temsil edilse de İsveç, 1934 yılına kadar İstanbul’da Orta Elçi olarak temsil edilmişti. Diplomatik ilişkilerde mütekabiliyet ilkesi esas iken İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg’in insiyatifiyle elçilik seviyesi Osmanlı’nın son döneminden itibaren Orta Elçi olarak korunmuştu.

Ragıp Raif Bey, görevine başladıktan sonra İskandinavya’da gerçekleşen veya ihtimal dâhilindeki gelişmeleri Ankara’ya Hariciye Vekâleti’ne bildirmişti. Raif Beyin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beye göndermiş olduğu rapor Türkiye’yi de yakından ilgilendiren bir konu olan Milletler Cemiyeti ile ilgiliydi. Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) I. Dünya Savaşı’ndan sonra barışın korunması için oluşturulmuştu. MC’nin başlıca iki organı bulunmaktaydı: Genel Kurul ve Konsey’den oluşmaktaydı. Genel kurulda bütün üyeler temsil edilirken, Konsey ise önce 4 (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) Almanya’nın da üyeliğiyle (1926’da) 5 sürekli üye ve 9 geçici üyeden oluşmaktaydı. Bazı istisnai konular dışında hem Konsey hem de Genel Kurul’daki kararlar oybirliğiyle alınmaktaydı yani Konsey’de veto yetkisi tüm üyelere tanınmıştı.⁴³⁶

Milletler Cemiyeti Misakı, Versailles Barış Antlaşması’nın 10 Ocak 1920 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Milletler Cemiyeti teşkilatı da kurulmuştu.⁴³⁷ Milletler Cemiyeti’nin oluşumuna Avrupa’nın savaşta tarafsız kalmış ülkeleri de katılmıştı. Aralık 1918’de üç İskandinav ülkesi; Danimarka, Norveç ve İsveç görüşmelere ev sahipliği yapan Fransa’ya nota vererek Milletler Cemiyeti’nin kuruluş çalışmalarının bütün ülkelere açık olması gerektiğini savunmuştu. Bunun üzerine bu üç tarafsız ülkenin temsilcileri özel müzakerelere katılmaya davet edilmişti.⁴³⁸ Böylece MC’ye devamlı üyelerin yanında tarafsız ülkeler de katılmıştı. İsveç, Danimarka, İsviçre, Venezüella vd. devletler üye olma isteğinde bulundukları takdirde özel şartlar aranmaksızın teşkilatın asli üyeleri (asli üyeler Versailles Antlaşmasına imza atan) arasına katılacakları açıklanmıştı.⁴³⁹ Böylece İskandinav ülkeleri MC’nin ilk üye

⁴³⁶ **Türk Dış Politikası**, C.1, Ed. Baskın Oran, İletişim yay., İstanbul, 2009, s.311.

⁴³⁷ Mehmet Gönlübol, **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara 1975, s. 76.

⁴³⁸ M. Vedat Gürbüz, “*Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S. 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.94.

⁴³⁹ Ali Rıza Zor, **Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul, 2012, s.30.

devletlerinden olmuştur. Ayrıca İsveç iki savaş arası dönemde MC Genel Kurul ve Konsey’inde etkili olmuş ve İsveçli diplomatlar çeşitli meselelerde hakemlik veya raportörlük görevi de üstlenmişti. İsveç, tarafsız dış politikası ilkesi çerçevesinde MC vasıtasıyla uluslararası konjonktürde etkili olmaya çalışmıştı. Nitekim bu politikasında da başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

MC’nin genişleme politikasına dair Stockholm Maslahatgüzarı Ragıb Raif’in hazırladığı raporu özetlemek gerekirse İsveç’in konu hakkında politikası şu şekildeydi: İsveç Kralı V. Gustaf, Stockholm’de Hariciye Encümeni ile yaptığı toplantılar neticesinde İsveç Hükümeti’nin Cemiyet-i Akvam’ın genişletme meselesindeki politikasını tamamen tasvip etmişti. İsveç Hükümeti’ni, Cemiyet-i Akvam Konseyi’nde temsilci olarak eski Dışişleri Bakanı ve yardımcısı Dışişleri Müsteşarı temsil edecekti. Cemiyet-i Akvam Genel Kurulu’na ise Dışişleri Bakanı ve Temyiz Mahkemesi Başkanı, İstatistik Genel Müdürü temsilci olarak İsveç Oslo Elçisi Baron Avitsoro?, Muharrir Atinberg? ve Madam Yogavigel? de temsilci yardımcısı olarak bulunacaklardı. Dışişleri memurlarından üç kişi de kâtiplik görevlisi olarak temsil edecekti. Heyet iki liberal, iki sosyalist ve bir muhafazakârdan olmak üzere bütün partileri temsil etmekteydi. Sağ grup partilerine mensup gazeteler, sol grubun İsveç dış politikasını tekellerine almış olduğunu zikrettikleri halde Sosyalist basında ise Östen Undén’in tekrar seçilmiş olduğundan dolayı memnuniyetlerini bildirmişti. Undén’in tekrar seçilmesi aynı gaye takip eden küçük hükümetler nezdinde fevkalade takdir toplamıştı. Bir hafta sonra toplanacak olan Cemiyet-i Akvam toplantısı Stockholm’de büyük bir endişe ile beklenmekte ve bu anlamda iki nokta tartışılmaktadır. Almanya’nın Cemiyet-i Akvamda takip edeceği siyaset küçük hükümetlerin politikalarına ve menfaatine uygun olmayacaktı. Her ne kadar Cemiyet-i Akvam meclisinin genişletilmesi hakkında hükümetin açıklanmış bir fikri mevcut ise de bunda ne dereceye kadar ısrar edeceği kestirilememekteydi. Diğer taraftan İspanya ile Polonya daimi üyelik konusunda ısrar etmekteydiler. İngiltere bu konuda henüz açık bir surette fikrini açıklamamış ise de Fransa, Polonya’yı açıktan açığa arka çıkmaktaydı. İtalya’nın teklifi kabul bulunmazsa İspanya’nın Brezilya gibi feda edileceği ve Polonya’nın da bir suret-i hal bulunarak Cemiyet-i Akvam meclisine en azından altı yıl için seçilmesi söylenmekteydi. İşbu çeşitli ve tereddütlü durum karşısında İsveç’in alacağı vaziyet gayet naziktir. Bu babdaki düşünceye göre İsveç

Hükümeti geçen toplantıda savunduğu prensiplere sadık kalmadığı takdirde –ki son dakikaya kadar sadık kalacağı kesindir- Cemiyet-i Akvam Meclisi'nin genişletilmesine muhalefet edeceği gibi diğer küçük devletlerden farklı olarak şu veya bu kadar yıl için seçilme durumuna razı olmayacaktı.⁴⁴⁰ Raif Beyin düşüncesine göre İsveç, MC'nin genişlemesine itiraz etmemekte ve yeni devletlerin katılımını olumlu karşılamaktaydı. Fakat İsveç'e göre MC'de Almanya'nın takip edeceği politikalar dünya barışına katkı yapmadığı gibi yeni çatışmalara da neden olabilirdi.

İsveç Kralı'nın yetkileri I. Dünya Savaşı öncesinde kısıtlandığı için İsveç dış politikasının belirlenmesinde İsveç Hükümeti yetkiliydi. İsveç siyasi partileri iç politikada her ne kadar farklı politikalara sahip olsa da dış politikada benzer siyaseti benimsemişlerdi. Dış politikada takip edilen yol “tarafsız” ve MC gibi uluslararası örgütler vasıtasıyla dünya barışının korunmasıydı. MC'nin oluşturulmasında etkili olan tarafsız devletlerden biri de İsveç idi. MC'nin politikalarına ve yapısına İsveç'in müdahil olmasının en büyük sebebi söz konusu örgüt vasıtasıyla uluslararası konjonktürde bir yer edinmek istemesiydi. Çünkü İsveç, uluslararası arenada büyük veya süper bir güç değildi her ne kadar İskandinavya bölgesinde önemli bir güç olsa da dünya politikalarında küçük bir devlet konumundaydı. Bunun farkında olan İsveçli siyasetçi ve diplomatlar, MC gibi uluslararası örgütler vasıtasıyla ve izlediği tarafsızlık politikasının da avantajını kullanarak etkili olmaya çalışmıştı. Almanya'nın MC konusundaki politikası ve Polonya ile İspanya'nın daimi üyelik politikasını da İsveç yakından takip etmişti.

MC'nin kurulması fikri ortaya atılınca Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde söz konusu örgütü desteklemek için “Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti” adını taşıyan cemiyetler kurulmuştu. Bu kuruluşların tesisindeki amaç Cemiyet-i Akvam'a dâhil olan milletleri cemiyetin kararlarını desteklemek üzere aynı amaç etrafında toplamak, dünyanın her tarafında bu yönde propagandalar yapmak, her ülkede kurulmuş müzaheret cemiyetlerinin uyum içerisinde çalışmalarını sağlamak, cemiyeti gücün değil, hukukun hâkim kılınacağı bir cemiyet haline getirmek ve Cemiyet-i Akvam'a dahil olmayan milletlerin de bu kuruluş içinde yer almalarını sağlamaktır. Türk Müzaheret Cemiyeti de 4-7 Haziran 1922 tarihlerinde Prag'daki konferansta

⁴⁴⁰ BCA, 030.10/222.497.6, s.1-3, 26 Ağustos 1926.

üyeliği kabul edilmişti.⁴⁴¹ Üyeliğinin kabul edilmesinde İsveç'in önemli katkısı olmuş nitekim 1932'de Türkiye'nin MC'ye katılması konusunda Türkiye'yi davet eden devletlerden biri de İsveç olmuştu.

Türkiye'nin MC'ye davet edilmesi konusunda ve kurulda destek veren devletlerden biri de Finlandiya idi. Helsinki'de de Türkiye'yi temsil eden Ragıp Raif Bey, 21 Haziran 1932 tarihinde Helsinki'de Finlandiya Dışişleri Bakanı Yrjö Koskinen ile görüşmüş ve görüşmede Türkiye'nin MC'ye katılımı ele alınmıştı. Raif Bey, *"Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeye daveti için yapılan teklife teşebbüs ve iştirak suretiyle Finlandiya Hükümeti'nin göstermiş olduğu bu çok nazikâne dostluk eserine karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin derin tahassüs ve teşekkürlerini beyan eylerim"*⁴⁴² sözleriyle Türk Hükümeti adına teşekkür etmişti.

Raif Beyin Stockholm'deki Maslahatgüzarlığı döneminde ağır hasta olan İsveç Kraliçesi Sophie Marie Victoria, 5 Nisan 1930 tarihinde Roma'da ölmüştü. Bunun üzerine durumu aynı gün içinde Raif Bey, Ankara'ya Dışişleri Bakanlığı'na İsveç'te resmi matem ilan edildiğini bildirmişti. Ayrıca Cumhurbaşkanı K.Atatürk adına taziye bulunmak ve cenazeye çelenk göndermek için izin istemişti. Dışişleri Bakanlığı, Raif Beyin bu izin talebini olumlu karşılamış ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey de İsveç Dışişleri Bakanına hitaben taziye mesajı göndermişti. Durumu öğrenen Cumhurbaşkanı Atatürk de İsveç Kralı V. Gustav'a bir telgraf çekmişti. Telgrafta şu taziye mesajı yazılmıştı: *"Majestelerinin haşmetlû eşi kraliçe hazretlerinin vefatıyla majestelerinin uğradığı acı kaybı derin bir üzüntüyle haber aldım. Majestelerine samimi taziyetlerimi sunarım."* İsveç Kralı V. Gustaf da teamüller gereği kraliçenin ölüm haberini şu telgrafla bildirmişti: *"Allahın inayetiyle biz İsveç, Goths ve Vendes kralı Gustaf, aziz ve büyük dostumuz Türkiye Cumhuriyeti reisi hazretlerine dostane selamımız. En derin bir teessürle çok aziz ve çok sevgili zevcemiz İsveç kraliçesi Sophie Marie Victoria, Bade Prensesi hazretlerini bu ayın*

⁴⁴¹ Her cemiyet aynı zamanda kendi ülke menfaatlerini milletlerarası platformlarda korumak ve savunmakla görevliydi. Türkiye'de Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti İstanbul'da 7 Aralık 1921'de karar verilmiş fakat cemiyetin teşekkül tarihi ise 27 Nisan 1922 idi. Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyetlerinin Milletlerarası Birliği'nin merkezi Brüksel'de bulunmaktaydı. Serpil Sürmeli, *"Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti Türkiye'de Kuruluşu ve Prag Konferansı"*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S.25-26, Mayıs-Kasım 2000 s. 181-200.

⁴⁴² **BCA**, 030.10/246.665.4, s.2, 11 Eylül 1932.

dördünde Allahın bu dünyadan çağırmaı takdir ettiğini zatı devletlerine bildirmekle pek elemli bir vazife ifa ediyoruz. Bize karşı beslediğiniz dostane hislerden ziyadesiyle emin olduğumuzdan bu elim ziyayn bizde, hanedanı kralimizde ve İsveç milletinde tevhit ettiğı derin teessüre zatı devletlerinin dahi iştirak buyuracaklarına kaniiz. Bu fırsattan istifade ile hürmet ve dostluk teminatımızı yenileriz.”⁴⁴³ İsveç Kralı V. Gustav’ın bu telgrafına karşılık K. Atatürk de ikinci taziye telgrafını göndermişti. Telgrafta üzüntülerini bildiren Atatürk dostluk temennileri ile teessürlerini bildirmişti.

İskandinavya’da Türkiye’yi temsil etmeye devam eden Ragıp Raif Bey, dördüncü dereceden Maslahatgüzarlık seviyesine çıkarılmıştı.⁴⁴⁴ Bu arada sağlık sebeplerinden dolayı istifa eden Stockholm Fahrî Başkonsolosu Mösyö Yahnsson’un yerine Tamar Anonim Şirketi uzman ve ortaklarından Mösyö Teuchler tayin edilmişti. Hariciye Vekâleti’nin tezkeresiyle yapılan teklif üzerine İcra Vekilleri Heyetince söz konusu teklif kabul edilmişti.⁴⁴⁵

Cumhuriyet’in ilanı ile Türkiye ile İsveç arasındaki ilişkiler, imparatorluk bakiyesi olarak devam etmişti. Fakat Türkiye’nin temsilcilik misyonu Maslahatgüzar seviyesinde iken İsveç’in Türkiye’deki temsil misyonu Orta Elçi seviyesinde kalmıştı. Uluslararası mütekabiliyete uygun olması için ve İsveç ile olan ilişkilerin yoğunlaşması üzerine dört yıldan beri Stockholm’de maslahatgüzar olarak Türkiye’yi temsil eden Ragıp Raif Bey’in derecesi Maslahatgüzarlıktan Elçiliğe terfi ettirilmişti. Bunun üzerine Ragıp Raif Bey, Elçi unvanı ile İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya Hükümetleri’nin devlet başkanlarına Elçilik itimatnamesini takdim etmekle görevlendirilmişti. Ragıp Raif, Stockholm Elçisi olarak İsveç Kralı V. Gustaf’a güven mektubunu sunarken İsveç Dışişleri Bakanlığı Teşrifat Müdürü Baron

⁴⁴³ Türkiye Reisicumhuru Gazi M. Kemal’den, İsveç, Gots, Vandes Kralı Haşmetlû Gustaf Hazretlerine: “Aziz ve büyük dost, çok aziz ve sevgili zevceniz İsveç Kraliçesi ve Bad Prensesi Sophie Marie Victoria hazretlerinin vukuu vefatile (zatı haşmetanelerinin ve) İsveç’in maruz olduğu ziyay elimi derin bir teessürle istihbar ettik. Zatı haşmetaneleri, Hanedanı Alilerine ve asil İsveç milletine taalluk eden her hususa alaka gösterdiğime emniyet etmek suretile, hissiyatıma tamamen mukabele etmiş oluyor. Zatı haşmetanelerine bu elim vak’a karşısında duyduğum derin teessürü beyan ederken en samimi taziyetlerimi kabul buyurmalarını rica ve hürmet ve dostluk teminatımı teyit ederim.” Ankara’da 14 Haziran 1930’da yazılmıştır. Bilal N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C:III, TTK yay., Ankara 2001.s.46-49.

⁴⁴⁴ **BCA**, 030.11/79.22.4, 1 Temmuz 1933; **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Temmuz 1933, s.1.

⁴⁴⁵ **Resmi Gazete**, S:2518, 2 Ekim 1933, s.3117.

Ramel ve Türk Elçilik kâtibi Rıfıkı Rüştü Bey de eşlik etmişti.⁴⁴⁶ Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin İskandinavya'daki ilk Elçisi Ragıp Raif Bey olmuştu. Türkiye'nin diplomatik temsilciliğini Maslahatgüzarlıktan Elçiliğe yükseltmesi İskandinavya coğrafyasına verdiği önemi göstermekteydi.

Ragıp Raif Kösearif, yaklaşık üç yıl Elçilik görevinden sonra 27 Ağustos 1936 tarihinde Cumhurbaşkanı K. Atatürk ve Bakanlar Kurulu'nun onayıyla derecesi üçüncü dereceye çıkarılmıştı.⁴⁴⁷ Yine Kösearif'in dercesi 28 Şubat 1938 tarihinde ikinci derece ile birinci sınıf Orta Elçiliğe yükseltilmişti.⁴⁴⁸

Ragıp Raif Bey, İskandinavya ülkeleri nezdinde Türkiye'yi temsil ettiği için yoğun bir diplomasi faaliyeti içinde olmuştu. Türkiye ile Danimarka arasında Cenevre'de imzalanan ve 30 Haziran 1933 tarihinde kabul edilmiş olan Uzlaşma, Tesviye ve Hakem Antlaşması tasdiknamelerinin Kopenhag'da teatisine Stockholm Elçisi Ragıp Raif memur edilmişti.⁴⁴⁹ Ragıp Raif Bey, Norveç'teki faaliyetleri de yakından takip ederek gelişmeleri Ankara'ya Dışişleri'ne arz etmişti. Örneğin Norveç'in Ankara Elçisi Sigurd Bentzon'un Türkiye'nin ekonomik durumuna dair 8 Haziran 1934 tarihinde Norges Handels og Sjøfartstidende gazetesinde yazdığı rapor tedarik edilerek Dışişleri Bakanı'na takdim edilmişti.⁴⁵⁰

İskandinavya bölgesinde gerçekleşen bilimsel ve sanatsal toplantılara da Türkiye adına Ragıp Raif Bey katılmıştı. Örneğin 3-6 Eylül 1933 tarihinde XII. Uluslararası Sanat Tarihi Kongresi'nde Türkiye'yi Elçi Ragıp Raif temsil etmişti.⁴⁵¹

Cumhuriyetin yıl dönemi münasebetiyle İsveç'te çeşitli etkinlikler de yapılmaktaydı. Ragıp Raif Beyin öncülüğünde gerçekleşen bu etkinliklere ortalama üç yüz kişi katılmaktaydı. Türk basını da İsveç'te yapılan etkinlikleri yakından takip etmiş ve katılımcıların duygu ve düşüncelerini okuyucularına aktarmıştı. Türkiye'nin

⁴⁴⁶ DBA, 7056/134, 20 Nisan 1934; BCA, 030.18.01.02/38.58.2, 10 Ağustos 1933; Resmi Gazete, S:2494, 4 Eylül 1933, s.3037; Cumhuriyet, 4 Eylül 1933; Cumhuriyet, 5 Kânunuevvel 1933, s.4; Peşte Elçiliği kâtibi Behçet Şefik, Stockholm'e nakledilmiş, Stockholm Elçiliği kâtibi Rıfıkı Bari de merkeze alınmıştı. Vakıf, 2 Ağustos 1934, s.2; Resmi Gazete, S:2786, 25 Ağustos 1934.s.4255.

⁴⁴⁷ BCA, 030.11.1/106.29.20, s.3-4, 27 Ağustos 1936.

⁴⁴⁸ BCA, 030.11.1/119.6.9, s.3, 28 Şubat 1938; Resmi Gazete, S:3844, 1 Mart 1938, s.9435.

⁴⁴⁹ BCA, 030.18.01.02/38.59.1, 20 Ağustos 1933.

⁴⁵⁰ DBA, 7194/218, 25 Haziran 1934.

⁴⁵¹ BCA, 030.18.01.02/39.62.14, 12 Eylül 1933.

Stockholm Elçiliği tarafından verilen kokteyllere İsveç Dışışleri yetkilileri de katılarak Türkiye ve Cumhurbaşkanı K. Atatürk hakkındaki olumlu düşüncelerini Raif Beye aktarmışlardı. Örneğin Uluslararası Parlamentolar İsveç Heyeti Başkanı M.J. Bergman bir vesile ile Raif Beye Türkiye’de gördükleri hüsnü kabulden dolayı minnettarlıklarını defalarca beyan etmiş ve şimdiye kadar hiçbir yerde bu kadar nezaket ve samimiyet görmediğini söylemişti. Cumhuriyetin yıl dönümü nedeniyle yapılan etkinliklerde ölüm veya üzücü olaylar da dikkate alınarak programlar düzenlenmekteydi. Örnek vermek gerekirse 1934 yılında ölen Kral Alexandre anısına musiki programı yapılmamıştı. Ayrıca I.Dünya Savaşı’nda esir düşüp vatanlarına dönmek isterken İsveç’te ölen malul Türk şehitlerinin hatırasını ihyaen İsveç Hükümetinin büyük bir kadirşinaslık eseri olarak Trelleborg’da diktirdiği heykele günün şerefine Stockholm Elçiliği tarafından Malmö Fahri konsolosu M. Vasetana vasıtaıyla bir çelenk konulmuştu.⁴⁵²

Ragıp Raif Bey, Stockholm Elçiliği görevini yürütürken Türkiye Varşova Büyükelçisi Ferit Tek, 1935 yılında Hariciye Vekâleti’ne bir yazı göndererek Stockholm Elçiliği’nin Helsinki’ye nakledilmesini talep etmişti. Ferit Bey, Helsinki’de bir elçilik açılmasıyla Stockholm Elçisi’nin ilk yıl dört, ikinci yıl altı ve üçüncü yıl sekiz ay Finlandiya’da oturmasının uygun olacağını düşünmüştü. Böylece Stockholm’deki elçilik yavaş yavaş Helsinki’ye nakli edilerek faydalı bir iş gerçekleştirilmiş olacağı düşüncesindeydi. Ferit Bey, gerekçesini ise şu şekilde açıklamıştı: “... Çünkü siyasetimize taalluku (ilgisi) itibariyle İsveç eski faaliyeti siyasiyesini kaybetmiş ve İngiltere’nin bir peyki mahiyetine düşmüştür. Hâlbuki Finlandiya ve ona müstenid (güvenen, dayanan) Baltık Devletleri küçük olsalar da istila yolları siyaseti umumiyyede canlı bir rol almaya namzed (aday) bulunuyorlar.” Hariciye Vekâleti de söz konusu talebi Stockholm Elçiliği’ne bildirerek düşüncelerini talep etmişti.⁴⁵³ Söz konusu talebe muhtemelen Stockholm Elçisi Ragıp Raif Kösearif Bey, olumsuz bir cevap vermiş ve Hariciye Vekâleti de Ferit Bey’in teklifini uygun görmemişti. Çünkü Stockholm Elçiliği, Helsinki’ye taşınmadığı gibi 1926’dan

⁴⁵² **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1934, s.7; **Vakit**, 21 Ekim 1932, s.2; **Akşam**, 21 Ekim 1936, s.2; **BCA**, 030.10/236.592.6, 31 Ekim 1934.

⁴⁵³ **DBA**, D III, 566, 18 Nisan 1935.

1946'ya kadar Stockholm Maslahatgüzarı ve Elçisi, Finlandiya nezdinde Türkiye'yi temsil etmişti.

İskandinavya coğrafyasında önemli bir ülke olan İsveç, gerek Osmanlı gerekse Türkiye için her zaman önemli bir ülke olmaya devam etmişti. Cumhuriyet döneminde İskandinavya ve Baltıklar'da devamlı temsil edilen yer başkent Stockholm olmuştu. Ragıp Raif Bey'in Elçiliği sırasında Stockholm'e Başkâtip olarak Nureddin Pınar tayin edilmişti. Ragıp Raif Bey 23 Ağustos 1937 tarihinde İsveç Dışişleri Bakanı Rickard Sandler'e Nureddin Beyi takdim ederek görevine başlamasını sağlamıştı. Görüşmede Nureddin Bey, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın selamlarını ve dostane duygularını Sandler'e iletmişti. Sandler de samimi duygulardan teşekkürlerinin iletilerek bilmukabele dileklerinde bulunmuştu.⁴⁵⁴

Stockholm Elçisi Ragıp Raif Kösearif, Temmuz 1938 tarihinde 65 yaşını doldurduğu ve emekliye sevk edilmesi icap ettiği için Bakanlar Kurulu kararnamesiyle merkeze alınmıştı.⁴⁵⁵ Ragıp Raif Kösearif Bey'in merkeze alınması üzerine İsveç Dışişleri Bakanı Sandler de söz konusu olaya dair Ragıp Bey'e bir mektup göndermişti.⁴⁵⁶ Ragıp Raif Kösearif Bey'den sonra Stockholm'e hemen bir elçi tayin edilmemiş Nureddin Pınar Bey, 24 Nisan 1938 tarihinde Geçici Maslahatgüzar olarak tayin edilmişti. Nureddin Bey bu görevini 7 Temmuz 1939 tarihine kadar sürdürmüştü. Elçi olarak Kösearif'in yerine Hariciye Vekâleti Müsteşarı Ağâh Aksel'in Orta Elçi olarak Stockholm'e tayini 24 Temmuz 1939 tarihinde gerçekleşmişti.⁴⁵⁷ Ragıp Raif Kösearif, Cumhuriyet tarihinde İsveç'te en uzun süre kalan Türk diplomatik temsilcisiydi. Türkiye'nin hakkını ve hukukunu başarıyla koruyan Kösearif, İskandinavya bölgesinde 10 yıl görev yapmıştı. Kösearif, Atatürk'ün İskandinavya'da

⁴⁵⁴ DBA, 9703/208, 25 Ağustos 1937.

⁴⁵⁵ BCA, 030.18.01.02/ 82.22.14, 21 Mart 1938; BCA, 030.11.1/119.6.9, s.4, 22 Şubat 1938; Nureddin Pınar'ın Stockholm Elçilik Başkâtipliği 7 Temmuz 1939 tarihine kadar sürmüş söz konusu tarihte Atina'ya görevlendirilmişti. Stockholm Elçiliği Başkâtipliğine ise Hasan Nurelgin sekizinci dereceye terfi ettirilerek tayin edilmişti. **Resmi Gazete**, S:3655, 13 Temmuz 1937, s. 8473; **Resmi Gazete**, S:4276, 4 Ağustos 1939, s.12401.

⁴⁵⁶ DBA, 775/2, 5 Mayıs 1938.

⁴⁵⁷ Ağâh Aksel'in göreve başlamasından sonra Lahey Elçiliği üçüncü kâtibi Şinasi Oyman ile Stockholm Elçiliği kâtibi Rıza Rıfat Aktimur'un becayişleri de yapılmıştı. BCA, 030.18.01.02/87.71.12, 24 Temmuz 1939; BCA, 030.11.1/135.42.20, 25 Kasım 1939; **Resmi Gazete**, S:4271, 29 Temmuz 1939, s.12367.

“değişmez” Elçilerinden biri olup İsveç’in yanında Danimarka, Norveç ve Finlandiya’da da Türkiye’yi temsil etmişti.

3.8. Türkiye-İsveç Dış Ticareti (1923-1933)

Dış ticaret geniş anlamıyla, uluslararası mal ve hizmet alışverişidir. Genellikle dış ticaret terimi, mal ihracat ve ithalatı yerine kullanılmaktadır. Osmanlı’nın dış ticareti son dönemlerinde önemli sorunlarla baş başa kalmıştı. Osmanlı Devleti, 17.yüzyıldan itibaren yabancı ülkelere verdiği imtiyazlarla ekonomisi dışa bağımlı hale gelmeye başlamıştı. Padişahların tek taraflı olarak verdikleri imtiyazlar, ülkedeki ticari faaliyetlerin yabancı ülkelerin lehine gelişmesine yol açmıştı. Kapitülasyonlardan yaralanan ülkelere biri de İsveç Krallığı idi. İsveç dış ticareti 19.yüzyıldan itibaren sürekli artmış ve sanayisi önemli bir yol kat etmişti. Bu arada Prens Said Halim Paşa başkanlığındaki Osmanlı Hükümeti, 8 Eylül 1914 tarihinde tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını ilan edip ilgili devletlere notayla bildirmişti. Osmanlı Devleti, savaş ortamından yararlanarak gümrük vergilerini % 20 bazı ürünlerde de % 100’e yakın bir oranla artırarak kendi gümrük tarifesini oluşturmuştu. Fakat başta müttefiki Almanya olmak üzere Avrupalı devletler duruma itiraz etmişti. Bu devletlerden biri de İsveç olup Danimarka ile duruma itirazını bir notayla bildirmişti.⁴⁵⁸ Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, İskandinav ülkeleri için önemli bir pazar oluşturmaktaydı söz konusu durumu da imzalamış olduğu antlaşmalarla garantiye almıştı. Nitekim İsveç’in Osmanlı ülkesinde açmış olduğu çok sayıda konsolosluk da durumu teyit etmekteydi.

1.Dünya Savaşı’ndan sonra ülkedeki ekonomik yaşam, bölgede yaşanan çatışmalardan ciddi bir biçimde etkilenmişti. Ticaret akışı durmuş, insanlar ve hayvanlar savaştan ötürü ciddi zarar görmüştü. Savaşın yanında zorunlu göç, açlık ve hastalık da ekonomiyi olumsuz bir şekilde etkilemişti. Savaş var olan ticaret ve üretim biçimleri üzerinde de yıkıcı etkiler yapmış ve ticaretteki altın standardının ortadan

⁴⁵⁸ BOA, HR. SYS, 2276/49, 29 Eylül 1914; BOA, HR. SYS, 2277/19, 11 Aralık 1914; BOA, HR. SYS, 2276/48, 29 Eylül 1914; BOA, HR. SYS, 2276/14, 10 Eylül 1914; Özkan Aydın, **Milli Mücadele Döneminde Dış Ticaret 1920-1923**, Türk Dış Ticaret Vakfı yay., Ankara, 2005, s.46, 48; TÜİK, **Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri**, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-2, Ankara, 2008.s.1.

kalkmasına neden olmuştu. Savaş sonrasında Avrupa genelinde ekonomik düzelme ve yeniden yapılanmaya gidilmiş fakat savaş öncesi üretime ancak 1925 yılında nispeten ulaşabilmişti. 1928 yılında büyük devletlerin altın standardına geri dönmesiyle dünya ekonomisi yeniden canlanmaya başlamıştı fakat 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz İsveç ve Türkiye'yi de etkisi altına almıştı. 1930'lu yılların başında etkili olan kriz, fiyat ve üretim düşüşüne neden olunca yeni bir korumacılık önlemleri alınmasına ve dünyanın dolar, sterlin, frank vb. döviz bloklarına ayrılmasına neden olmuştu. Söz konusu bölünmeler uluslararası ticarette de etkili olmaya başlayınca çok sayıda ülke kendi ticaretlerini çift taraflı antlaşmalar ve kliring yöntemleriyle yürütmeye başlamıştı. Tabi bu durum dünya üretim ve ticaretin büyümesinde genel bir yavaşlamaya yol açmıştı.⁴⁵⁹ Türkiye ve İsveç, yeni ticaret ve kliring antlaşmaları imzalayarak ülkelerindeki ekonomik durgunluğa son vermeye çalışmıştı.

1.Dünya Savaşı'ndan sonra İsveç sermayesinin önemli açılım noktalarından biri de Türkiye olmuştu. İki savaşarası döneme baktığımız zaman Türkiye'den İsveç'e gerçekleşen üst düzey ziyaretlerin önemli bir kısmını Nafia (Bayındırlık) ve Maliye Bakanlarının gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu da Türkiye-İsveç ilişkileri bağlamında en önemli unsurun ekonomi olduğunu göstermekteydi. İki ülke arasında siyasi ve diplomatik ilişkiler bakımından önemli bir sorunun olmaması da ekonomik ilişkilere olumlu bir şekilde yansımaları sağlamıştı.

Türkiye-İsveç dış ticareti ele alındığında; Türkiye'nin İsveç'e tarım ürünleri ve sanayi ham maddeleri sattığını, İsveç'in ise Türkiye'ye işlenmiş sanayi ürünleri ihraç ettiği görülmektedir. Gerek Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında gerekse de Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin ihraç ürünleri incir, üzüm, pamuk, tütün ve fındık gibi tarım ürünleri iken İsveç'in ihraç ürünleri ise kâğıt, kereste, kibrit, lastik, çelik ve çivi gibi sanayi ürünlerinden oluşmaktaydı.⁴⁶⁰ Bu durum Türk-İsveç dış ticaretinde önemli bir orantısızlığa da neden olmakta ve ticaretin İsveç lehinde gelişmesine yol açmaktaydı.

⁴⁵⁹ İngiltere 1931'de altın standardından çıkınca İsveç de 28 Eylül 1931'de çıkmıştı. Ekonomik gelişmeler üzerine İsveç, 1 Nisan 1934'te altın standardına geri dönmüştü ve borsada da İngiliz sterlinini takip etmekteydi. 1934 yılı verilerine göre İsveç merkez bankası Riksbank'ta 270.700.000 kron değerinde altın bulunmaktaydı. **BCA**, 030.10/236.592.8, s.9; Roger Owen-Şevket Pamuk, **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi yay., İstanbul, 2002.s.12-13.

⁴⁶⁰ Bkz. İktisat Vekâleti, Türkofis Raporu: **BCA**, 030.10/236.592.8, s.18.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayenin Türkiye’de faaliyet göstermesi uzun bir belirsizlik ve iknadan sonra olmuştur. Çünkü Avrupalı devletlerin ve şirketlerin Türkiye’ye karşı ön yargıları ve kaygıları devam etmekteydi. Söz konusu kaygıları devam ettiren devletlerden biri de İsveç idi. Ayrıca Lozan Antlaşması’yla kapitülasyonların kaldırılmış olması da Avrupa şirketlerini tedirgin etmekteydi.

Türkiye, söz konusu kaygıları ortadan kaldırmak ve yabancı sermayeyi teşvik etmek için çeşitli kararlar almıştı. Türkiye’de Cumhuriyet ilan edilmeden önce Kurtuluş Savaşı sırasında da ticaret ve ihracata önem verilmişti. İcra Vekilleri Heyeti’nin (Bakanlar Kurulu) aldığı ilk kararlardan biri de ihracatın kayıtsız şartsız serbest olduğu ve Dâhiliye Vekâleti’nin kararın icrasına memur kılındığına dair kanunun kabul edilmesiydi. Ayrıca alınan bu kararın uygulanmasında ve serbestliğine dair başka bir makamın müdahale etmeye yetkisinin olmadığı da kararlaştırılmıştı.⁴⁶¹ Böylece BMM, yetkisini başka bir kurumla (özellikle İstanbul Hükümeti ile) paylaşmayacağını vurgulamıştı. Her ne kadar ihracat teşvik edilse de zaman zaman sınırlandırmalar da konulmuştu. Ordunun savaşa halinde olması ve ülkenin en önemli geçim kaynağının tarım sektörü oluşturmamasından ötürü ihracat serbestisine bölge veya ürün bazında bazı kısıtlamalar konulmuştu.⁴⁶²

İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg, ülkenin lokomotif kenti görevi gören İstanbul’a gelir gelmez buradan ülkeye yayılan ekonomik etkinliklerde aktif bir rol alması için İsveçli şirketleri ve hükümetini ciddi bir şekilde teşvik etmişti. Wallenberg, Türkiye ile ekonomik işbirliğinden İsveç sanayisinin karlı çıkacağını ve yeni iş olanaklarının yaratılacağına inanmaktaydı. Fakat İsveçli şirketlerin Türkiye’ye karşı ön yargıları bulunmaktaydı, Wallenberg de şirketlerin söz konusu tereddütlerini ortadan kaldırmak için elinden gelen imkânları kullanmıştı. Türkiye’deki reformları da yakından takip eden İsveç Elçisi Wallenberg, Türk halkında meydana gelen değişimi de İsveç Dışişlerine bildirmekteydi. Wallenberg, *“Bence, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği en önemli reform kısa süre içinde Türk halkına çalışmayı öğretmeleridir. Herkes çok çalışıyor. Hiç kimse tembel tarafına yatmıyor ve*

⁴⁶¹ BCA, 030.18.1.1/1.1.4, 10 Mayıs 1920.

⁴⁶² BCA, 030.18.1.1/1.9.8, 19 Ağustos 1920; BCA, 030.18.1.1/1.9.10, 21 Ekim 1920; BCA, 030.18.1.1/5.25.6, 22 Ağustos 1922.

*kamu yararı için her şeyi feda etmeye hazırlar”*⁴⁶³ sözleriyle değişime vurgu yapmıştı. Wallenberg, söz konusu değişimi Türkiye-İsveç ticaretine yansıtılması için İsveçli şirketlerin Türkiye’de yatırım yapmasını teşvik etmişti.

Wallenberg, Türkiye’nin Maliye Bakanı ile görüşerek Kuzey Anadolu’da bulunan ormanların işletilmesi için kâğıt, selüloz ve ağaç sanayisinin önde gelen firmalarından Mo ve Domsjö ile görüşmeler yapılmasını önermişti. Aynı zamanda firmanın Stockholm’deki yöneticisi Jacob Versteegh’u da konu hakkında bilgilendirmişti. Fakat Versteegh, *“Türkiye ile ticari ilişkilerde yabancı olduğumuzu belirtmek zorundayım. Ayrıca Türk ticaret ahlakı ve yöntemleri konusunda kuşkular var. Bu kuşkular kapitalin Türkiye’ye gitmesini engelliyor”* şeklinde olumsuz bir cevap vermişti. Bu arada İsveçli şirketlerin Türkiye’ye kuşkuyla bakmalarının bir diğer nedeni de İsveç’te de olduğu gibi Türkiye’deki Rus korkusuydu. İsveçli şirketlere göre Bolşevizm’in Rus sınırından kolayca Türkiye’ye yayılacağı ve bu nedenle iç sıkıntılar yaşanacağından korkulmaktaydı. Wallenberg de bu tedirginliği ortadan kaldırmak için Bolşevik eğilimlerin Türk zihniyetine uygun olmadığını ve söz konusu tehlikenin ihtimal dışı olduğunu bildirmişti. Türkiye’ye karşı oluşturulan bu kuşkuların yapay ve Londra kaynaklı olduğunu ileri sürmüştü. Wallenberg devamında *“Türkiye’deki ticaret ahlakının İsveç’tekinden bile daha iyi olduğunu duymak, elbette İsveçlilerin kulaklarını rahatsız edecektir. Ancak şöyle açıklayabilirim; Bir milyon nüfuslu Konstantinopolis’te yılda gazetelere yansıyacak ölçüde sadece iki veya üç iflasa rastlanırken buraya gelen gazetelerde İsveç’te haftada birkaç kez sahtekârlık olayı olduğunu okuyorum”* diyerek Türkiye’de ticaret yapmanın uygun bir ortama sahip olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Fakat yazışma ve görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine Wallenberg, genel müdür olan damadı Oscar Falkman’dan yardım isteyerek Türkiye’deki ormanların incelenmesi için uzman gönderilmesini istemişti. Falkman duruma kuşkuyla baksa da iki uzman göndermeyi kabul etmişti. İki uzmanın yaptığı incelemede Karadeniz ormanlarında çok çeşitli ağaç ve sarıçam bulunduğunu ve bu ormanlara balta girmediğinin doğru olduğu tespit edilmişti. Uzmanlar, ormanlık arazinin konumunu devasa tomrukları ortaya çıkarmada büyük güçlükler yaratacağına da dikkat çekmişti.⁴⁶⁴ Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde meydana gelen isyanlar ve

⁴⁶³ Falkman, **a.g.e.**, s.168.

⁴⁶⁴ Falkman, **a.g.e.**, s.210-211.

yabancı şirketlerin devletleştirilmesi yabancı sermayeyi tedirgin etse de İsveçli şirketler, Türkiye'deki faaliyetlerini devam ettirmiş ve zamanla yatırım alanlarını genişletmişti.

İsveçli şirketlerin yatırım yaptığı alanlardan biri de madenlerdi. İngilizlere göre Türklerin en favori silahlarından biri madenlerdi. Türkiye, krom madeni bakımından zengin bir ülke olduğu için İsveçli şirketlerin en çok rağbet ettiği maden krom idi. Krom madeni stratejik bir öneme sahip olduğu için ruhsatın verilmesi ve işletilmesi ilgili bakanlıklar ve Genelkurmayın oluru alındıktan sonra gerçekleşmekteydi. Söz konusu durum İsveç vatandaşları için de uygulanmıştı. Örneğin Eskişehir'in Baş Ören köyünde Şükrü ve Mehmet Efendilerin uhdesinde bulunan krom madeni arama ruhsatnamesinin İsveç vatandaşı olan Orhan Brant'a devredilmek istenilmişti. Şükrü ve Mehmet Ali Efendilerin talebi üzerine yapılan incelemede ruhsatnamenin devredilmesinde bir mani olmadığından gerekli iznin verilmesi teklif edilmişti. Maliye ve Nafia Vekâletinin oluruyla İcra Vekilleri Heyeti, aldığı kararla söz konusu madenin İsveç vatandaşı Orhan Brant'a verilmesini onaylamıştı.⁴⁶⁵

Türkiye'de madenlerin araştırılmasında İsveç vatandaşı Orhan Brant etkin bir rol oynamıştı. Bunun yanında İsveçli Sigurt Malmberg ve Radelf Efendi de almış oldukları ruhsatnamelerle madenlerin işletilmesinde etkili olmuşlardı. Eskişehir'in Mihalıççık kazasına bağlı Sazak köyünde krom ve demir madenleri aramak üzere Mehmet Celal ve Mustafa Efendilere verilen ruhsatnamenin İsveçli Sigurt Malmberg ve Rodolf Efendiye satılmasının istenildiği bildirilmiş ve yapılan tahkikatta ruhsatnamenin satılmasında bir mahzur görülmediğinden lazım gelen müsaadenin verilmesi teklif edilmişti. İcra Vekilleri Heyeti de aldığı kararla söz konusu satışı onaylamıştı.⁴⁶⁶

Madenlerin araştırılması ve işletilmesi, Türkiye ekonomisi için önemli bir yer teşkil ettiği için daha önce de bahsedildiği gibi Genelkurmay'ın görüşü alınmaktaydı.

⁴⁶⁵ **BCA**, 030.18.01.02/2.16.4, 20 Şubat 1929; **BCA**, 030.18.01.02/24.73.9, 4 Kasım 1931; **Resmî Gazete**, S: 1143, 17 Mart 1929.s.6795; **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.468.

⁴⁶⁶ Fakat dört yıl sonra İsveç vatandaşları ruhsatnamedeki haklarını Muhtar Bey'e devretmişti. İsveç vatandaşı Mamborg Rodolf Efendinin devren almış olduğu 8 Ağustos 1929 tarih ve 2/11 sayılı ruhsatnamedeki bütün hukukunun, İstanbul'da Erenköy'ünde Ethem Efendi Sokağında 7 numarada oturan Muhtar Bey'e satılmasına Bakanlar Kuruluyula izin verilmişti. **BCA**, 030.18.01.02/24.74.2, 4 Kasım 1931; **Resmî Gazete**, S: 2674, 12 Nisan 1934. s.3651.

Fakat bazı istisnai durumlarda Genelkurmay'ın aksine kararlar verilmişti. Örneğin İstanbul sınırları içinde yer alan Dudullu ve Çekmeköy köylerinde manganez ve demir madenleri aramak için İsveç vatandaşı Orhan Brant ruhsatname talep etmişti. Yapılan tahkikat neticesinde Genelkurmay'dan yazılan cevapta söz konusu yerde maden aramasının mahzurlu görüldüğü bildirilmişti. Fakat Maadin nizamnamesinin onuncu maddesinin birinci fıkrasına göre bir karar alınarak Bakanlar Kurulu kararıyla Orhan Brant'ın talebine olumlu yanıt verilmişti.⁴⁶⁷ Bu olay istisnai bir durumdu. Genellikle Genelkurmay'ın verdiği karara göre hareket edilirdi çünkü askeri kaygılar ön planda tutulmaktaydı ve olası bir savaş hali de göz önünde bulundurulurdu.

Dünyadaki olumsuz ekonomik koşullarının devam etmesi üzerine Türkiye, yeni bir stratejiyle 1932 yılında devletçilik sistemine başvurmuştu. Dolayısıyla önemli yatırımları artık devlet bizzat kendisi yapacaktı. Söz konusu sistemden etkilenen sektörlerden biri de madencilikti. 16 Temmuz 1930 tarihinde alınan kararnameyle Eskişehir vilâyetinin Sepetçi köyünün Taştepe mevkiinde yer alan krom madenin imtiyazı 60 yıl süreyle İsveç vatandaşı Orhan Brant ihale edilmişti. Fakat iki yıl sonra 1932 yılında İsveç vatandaşı Orhan Brant, Eskişehir'in merkez kazasına bağlı Lâçin ve Sepetçi köyünde de krom madeni aramak için ruhsat talebine olumsuz yanıt verilmişti.⁴⁶⁸ Devletçilik stratejisinin uygulanmasıyla Türkiye, sadece madencilik alanında değil demir-çelik, şeker, cam ve çimento gibi sektörlerde de önemli gelişmeler kaydederek kendi kendine yeten bir ekonomi oluşturmaya çalışmıştı.

Dünya ekonomik krizinin devam etmesi ve ticaretin azalmasına rağmen İsveç şirketleri Türkiye'de faaliyetlerini devam ettirmişti. İsveç şirketler grubu çalışmalarını özellikle demiryolu ve liman inşalarında yoğunlaştırmıştı.

İstanbul'un imar planı içinde İstanbul Limanı'nın nerede yapılmasının daha doğru olacağı üzerinde, Başbakanlık, ilgili bakanlıklar ve Genelkurmay çeşitli incelemeler yaptırmıştı. İstanbul'da bir serbest liman yapılırsa nerede ve nasıl

⁴⁶⁷ **BCA**, 030.18.01.02/20.39.9, 7 Haziran 1931.

⁴⁶⁸ **Resmi Gazete**, S:1616, 8 Ekim 1930.s.9411-9412; **BCA**, 030.18.01.02/29.44.20, 9 Haziran 1932; Orhan Brant'ın ruhsata müracaatı üzerine Genelkurmay'dan durum için değerlendirme istenilmişti. Fakat Genelkurmay'dan alınan cevapta araştırma yapılacak yerin askeri öneme haiz olması ve maden aramasında askeri mahzur bulunduğu gerekçesiyle söz konusu araştırma iznine olumsuz cevap verilmişti. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu, Genelkurmay'ın görüşünü dikkate alarak ruhsatname talebine ret kararı vermişti.

olabileceğine dair İsveç grubundan bir etüt çalışması istenilmişti. Yüksek Mühendis Mektebi profesörlerinden liman uzmanı Dümayo Efendi böyle bir limanın Haydarpaşa koyunda tesis edilebileceğini fikrini savunmuştu. Fevzi Paşa-Diyarbakır hattı ile Filyos hattını inşa etmiş olan İsveç firması ise kendisine yaptırılmış olan bir etüt sonunda bu limanın Haydarpaşa ile Kızkulesi arasındaki sahada yapılarak, Haydarpaşa'dan Kızkulesi yakınlarına kadar uzatılacak bir mendirekle bu sahilin muhafaza altına alınabileceğini tespit etmişti. Sahilde meydana getirilecek rıhtım ve antrepoların Anadolu demiryolu hattına kolaylıkla bağlanabileceğini ve gümrük muhafaza teşkilatının bu sahayı yine kolaylıkla kontrol altında tutabileceğini savunmuştu. Planın bitmesi üzerine Nafia Vekâleti, durumu Genelkurmay'a bildirerek konu hakkında görüş istemişti. Genelkurmay da demiryolu inşa projeleri ve bilhassa Sivas-Erzurum hattı bitirilmeden milyonlarca lira sarfına lüzum gösteren böyle bir serbest liman inşasına teşebbüs etmenin memleketin savunmasını zaafa uğratacağından söz konusu projeyi uygun görmemişti. Genelkurmay gerekçesinin devamında şunları belirtmişti: *"Müdafaa-ı nokta-ı nazarından bir an evvel inşaları zaruri olan şimendifer hatlarımız ikmal edildikten sonra da evvel emirde Ereğli, Samsun ve Mersin gibi mühim limanların mı? yoksa serbest limanın mı? yapılması doğru olacağı ayrıca tetkik edilmeye muhtaç bir keyfiyettir. Binaenaleyh kati ve yüksek menfaat temin edecek olan şimendiferlerimizin süratle ikmaline çalışılması mali ve vüsatımızın daha ziyade bu cihetle hasredilmesi münasip olacağını arz ederim."*⁴⁶⁹ Böylece Genelkurmay, asıl önemli olanın Ereğli, Samsun ve Mersin limanları olduğu, bunların tamamlanmadan serbest bir limanın yapılmasının ülke menfaatlerine uygun düşmediğini bildirmişti. Genelkurmay'ın olumsuz görüşü ve ekonomik imkânların sağlanamamış olmasından dolayı söz konusu proje rafa kaldırılmıştı.

İsveç grubunun yaptığı çalışmalardan biri de Asya'nın Avrupa'ya deniz yoluyla bağlanması projesiydi. Söz konusu projeye göre İstanbul Boğazı üzerinden Avrupa'nın Asya'ya bağlanması için Kâğıthane tarafından dolaştırılarak Boğaz kıyılarına ulaşılacaktı. Böylece Rumeli demiryolu hattı, ya bir köprü ya da bir tünel vasıtasıyla, Boğaz'ın en dar yeri olan Rumelihisarı ile Anadoluhisarı arasından geçerek Anadolu demiryolu hattıyla bağlanabilecekti. Bundan daha ileri bir fikir

⁴⁶⁹ **BCA**, 030.10/156.98.12. s.2-5, 21 Şubat 1933; **BCA**, 030.10/156.98.12, 15 Mart 1933; Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, s.219-220.

olarak da Avrupa'dan gelecek trenlerin, Sirkeci'den Haydarpaşa'ya feribot denilen özel donanımlı vapurlarla geçirilmesi tasarlanmıştı. Söz konusu projenin sondaj çalışmasını önce Belçika şirketler grubu üstlenmiş fakat bir süre sonra şirket çalışmalarından vazgeçmişti. Bunun üzerine projenin sondaj çalışması İsveç şirketine verilmişti. Feribotların süratlerinin az veya çok olması, maliyet bedelleri üzerine çok büyük farklar teşkil etmekteydi. Mütalaası sorulan Genelkurmay Başkanlığı, mutlaka sürati fazla olan vapurların alınmasında ısrar etmişti. Fakat ekonomik sıkıntılardan ötürü söz konusu feribot tesisi inşa edilememişti.⁴⁷⁰ Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi gerek demiryolu yapımı gerek liman gerekse de madenlerin işletilmesi konusunda Genelkurmay Başkanlığı'nın oluru önemli bir faktör olmuştu. Dolayısıyla yatırımlar yapılırken birinci öncelik ekonomik değil askeri kaygılar ön planda tutulmuştu.

Türkiye-İsveç dış ticaretinde önemli bir yer işgal eden sektörlerden biri de tarım idi. Türkiye sanayileşmesini gerçekleştiremediği için en önemli ihraç ürünleri tarım ürünleriydi. Türkiye'nin İsveç'e ihraç ettiği ürünler: tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık, palamut, afyon, halı ve kromdu. Türkiye'nin İsveç'e ihraç ettiği ürünlerin en önemli rakip ülkelerinden biri de Yunanistan idi. Aynı iklim kuşağı içerisinde yer aldıkları için Türkiye ve Yunanistan'ın tarım ürünleri büyük benzerlik arz etmekteydi. Dolayısıyla ihraç ürünleri de önemli bir rekabet içindeydi. Türkiye'nin İsveç'ten ithalatı ise kâğıt ve ürünleri, lastik mamulâtı, ateş tuğlası, demir ve çelik, bakır, kibrit, makine ve motor, kara nakliye araçları, vagon, lokomotif, ray ve askeri malzemelerinden oluşmaktaydı.⁴⁷¹

Tablo 2. Türkiye-İsveç Dış Ticareti⁴⁷²

Yıl	İthalat 1000 TL	Türkiye'nin ithalatındaki yüzdesi %	İhracat 1000 TL	Türkiye'nin ihracatındaki yüzdesi %	Türkiye açısından oran
1924	168	0,09	40	0,03	-128
1925	404	0,17	51	0,03	-353
1926	695	0,30	771	0,41	+76

⁴⁷⁰Feribotlu demiryolu geçişi ancak 1958'de başlayabilmişti. Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım**, s.220-221; **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1931, s.4.

⁴⁷¹ Türkiye'nin İsveç'e ihraç ettiği ürünlerin rakipleri tütünde Yunanistan, Bulgaristan ve Almanya, incirde İspanya ve Yunanistan, üzümde ABD, İspanya ve Yunanistan, fındıkta İspanya ve İtalya idi. **BCA**, 030.10/236. 592. 8, s.14.

⁴⁷² **BCA**, 030.10/236.592.8, s.11-12; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1933 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.143.; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1933 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.145.

1927	1514	0, 72	634	0,40	-880
1928	2828	1,27	664	0,38	-2,164
1929	4905	1,91	731	0,47	-4,177
1930	2754	1,87	1191	0,79	-1563
1931	2118	1,67	464	0,37	-1,654
1932	1157	1,35	1114	1,10	-43
1933	1076	1,44	1416	1,47	+340

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'nin İsveç'ten ithalatı genel ithalatında %0,09 ile %1,91 arasında değişmekteydi. Türkiye'nin 1924'ten 1930 yılına kadar ithalatında sürekli bir artış gözlemlenirken 1930'dan itibaren devamlı bir düşüş yaşanmıştı. Türkiye'nin İsveç'e ihracatı da ithalatı gibi 1930 yılına kadar sürekli bir artış kaydetmiş 1930'dan itibaren düşüşe başlamıştı. Ayrıca İsveç'in Türkiye ihracatındaki yeri ise % 0,03 ile %1,47 oranında değişmekteydi. 1924-1933 yılları arasındaki istatistiklere bakıldığında iki ülke arasındaki ticaret İsveç lehinde olmuş ve Türkiye açısından ticari açık zaman zaman oran önemli farklara ulaşmıştı. Türkiye-İsveç dış ticaretinde 1930 yılı kritik bir yıl olmuştu. Çünkü ABD'de başlayan dünya ekonomik krizi Türkiye ve İsveç'i de etkilemişti. Bu da iki ülke arasındaki ihracat ve ithalatın doğrudan zarar görmesine neden olmuştu.

Tablo 3. Türkiye’nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)⁴⁷³

Yıl	İhracat	İthalat	Fark
1923	50,8	86,9	-36,1
1924	82,4	100,5	-18,1
1925	102,7	129,0	-26,3
1926	96,4	121,4	-25,0
1927	80,7	107,8	-27,1
1928	88,3	113,7	-25,4
1929	74,8	123,6	-48,8
1930	71,4	69,5	1,9
1931	60,2	59,9	0,3
1932	48,0	40,7	7,3
1933	58,1	45,1	13,0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye’nin ihracatı ve ithalatı 1923-1925 yılları arasında sürekli artmış, 1926’dan itibaren ise hem ihracat hem de ithalatta azalma meydana gelmişti. Cumhuriyetin ilk yedi yılında ticaret dengesinin devamlı açık vermesinin nedenlerinden biri Türkiye’nin Lozan Antlaşması’na göre eski gümrük vergilerini 1929 yılına kadar uygulamaya devam etme mecburiyetiydi. Yüksek korumacılık öncesi spekülatif ithalat yoğunlaşmıştı ve 1929 yılında dış ticaret döneminin en büyük açığını vermişti. Ayrıca 1929 yılında dünya ekonomik krizi başlamış, Türkiye’nin de borçlarını ödeyeceği ilk taksit, aynı yıla tekabül etmişti. Türkiye, 1929 yılından itibaren kapalı bir ekonomi modeline yönelmiş ve “vatandaş yerli malını kullan” sloganıyla krizin etkilerinden bir nebze de olsa kurtulmaya çalışmıştı.

Tablo 4. İsveç’in Dış Ticareti (1.000.000 Kron)⁴⁷⁴

Yıl	İhracat	İthalat	Fark
1925	1,368	1,458	-90
1926	1,422	1,492	-70
1927	1,629	1,599	+30
1928	1,578	1,725	-47
1929	1,815	1,800	+15
1930	1,552	1,666	-114
1931	1,162	1,431	-269
1932	956	1,159	-203
1933	1,079	1,091	-12

⁴⁷³ Erdoğan Alkin, “Dış Ticaret”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:15, İstanbul, 1984.s.449-450.

⁴⁷⁴ **BCA**, 030.10/236.592.8, s.13.

İsveç dış ticareti tabloda incelendiğinde 1925'ten 1928 yılına kadar ihracatı devamlı artmış fakat 1928'den itibaren bir düşüşe geçmişti. İthalatı ise 1929 yılına kadar devamlı artmış fakat 1929'deki dünya ekonomik krizin etkisiyle düşüş yaşanmıştı. İhracat ve ithalat arasındaki fark 1929 yılında kapanmış böylece dış ticaret açığı kapanmıştı. Fakat sonraki yıllarda krizin etkisiyle dış ticaret açığı artmıştı.

İsveç dış ticaretinde Türkiye'nin konumuna bakıldığında çok cüzi bir konumda yer almaktaydı. Aşağıdaki tablo incelendiğinde İsveç ihracat ve ithalatında Türkiye'nin oranı % 1'e dahi ulaşamamıştı. İsveç dış ticaretinde en fazla ihracat oranı 1931 yılında iken, ithalat oranı en fazla 1927 yılında olmuştu.

Tablo 5. İsveç ihracat ve ithalatında Türkiye'nin oranı

Yıl	İsveç ihracatında Türkiye'nin % oranı	İsveç ithalatında Türkiye'nin % oranı
1927	0,37	0,59
1928	0,76	0,06
1929	0,39	0,22
1930	0,44	0,24
1931	0,77	0,14

İsveç dış ticaretinin önemli kısmını Batı Avrupa ülkeleri oluştururken Orta Avrupa ve Baltık ülkeleri arkadan gelmekteydi. Türkiye'nin dış ticaretinde de en önemli kısmı Batı Avrupa ülkeleri, SSCB ve ABD oluşturmaktaydı.⁴⁷⁵ Yukarıdaki tablolar incelendiğinde Türkiye, İsveç'in ihracat ve ithalatında önemli bir yer teşkil etmemekteydi. Türkiye dış ticaretinde ise en önemli ülkeleri Batı Avrupa ülkeleri oluştururken İsveç ilk yirmi ülke içindeydi. Türkiye-İsveç dış ticareti her ne kadar bir devamlılık arz etse de Batı Avrupa ülkelerinin ticari oranlarına ulaşamamıştı. Bunun sebebi ise her iki ülkenin söz konusu devletler kadar sanayileşmemiş olması ve mesafenin uzaklığı ticaretin gelişmesini sınırlamıştı.

⁴⁷⁵ **BCA**, 030.10/236.592.8, s.10,14; T.C. Gümrükler Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret için Yıllık İstatistik**, 1928, I. Kısım, Ankara, 1929; T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1933 Yıllık İstatistik**, II. Kısım, Devlet Matbaası, Ankara, 1935; **NA, FO**, E 633/633/44, 31 Ocak 1927, s.20.

Türkiye, İskandinav ülkeleri ile ticaretinin bir kısmını Batı Avrupa ülkeleri üzerinden gerçekleştirmektedir. 1932 yılında bu duruma son verip ticareti geliştirmek için Dış Ticaret Ofisinin ve Stockholm Elçiliği'nin aracılığıyla İsveçli işadamlarının kendilerine lazım olan ve Türkiye'de üretilen ürünleri doğrudan doğruya almaları temin edilmişti.⁴⁷⁶

Cumhuriyetin ilanından sonra siyasi kadrolar yabancı sermayeye karşı kuşkuyla bakmıştı özellikle ülkenin siyasi ve ekonomik çıkarlarına aykırı imtiyazlar vermekten kaçınılmıştı. Fakat gerekli hassasiyet içerisinde yer alan siyasi kadrolar, ülkenin yararına çalışan yabancı sermayeyi desteklemekten de kaçınmamıştı. Örneğin bir İsveç şirketi grubu tarafından Eyüp'te eski araba fabrikasının yanında bir lastik fabrikası açılmıştı. İnşası 1932 yılında biten fabrika Türkiye'de ilk lastik fabrikası olma özelliğini taşımaktaydı. Her türlü lastik çeşidini üretecek olan fabrika dönemin basınında da ilgiyle takip edilmişti. İsveç şirketleri diğer sektörlerde de faaliyet göstermek için yoğun bir mesai harcamışlardı. Örneğin 1932 yılında bir İsveç grubu İstanbul'da bir soda ve klor fabrikası açmak için teşebbüste bulunmuştu.⁴⁷⁷ 1930'lu yıllarda dünya ekonomik krizinin etkisi halen Türkiye ve İsveç'te devam etmesi ve Türkiye'de devletçilik stratejisine geçilmesine rağmen İsveç şirketleri yatırımlarını devam ettirmişti. Bu da Türk-İsveç ekonomik ilişkilerinin gelişmesini ve diğer alanlarda olumlu bir yol takip etmesini sağlamıştı.

İsveçli şirketler sadece İstanbul'da değil önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'de de ticari faaliyetlerde bulunmuştu. İstanbul, gerek nüfusu gerekse de konumu itibarıyla İsveç için bir cazibe merkezi olmasına rağmen İsveçliler için İzmir de önemli bir liman şehriydi. 1911 yılında İstanbul ve İzmir'de ticaret yapmak için iki İsveç şirketi kurulmuştu. Osmanlı Devleti ile ticaretini geliştiren iki İsveç şirketi Svenska Levant-linjen ve Svenska Levanten-linjen idi. Bu iki şirketin İstanbul ve İzmir'de temsilcilikleri de bulunmaktaydı. Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerini devam ettiren Svenska Levant-linjen şirketi 1927 yılında adını Svenska Orient Linien (İsveç Doğu Hattı) olarak değiştirmişti. Faaliyetlerini genişleten şirket İzmir'den Avrupa limanlarına vapurlar tahsis etmesi üzerine eskiden beri İzmir

⁴⁷⁶ **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1932, s.4.

⁴⁷⁷ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1932, s.4; **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1932.

limanında iş yapan vapur şirketleri ücretleri 50 şilinden⁴⁷⁸ 20 şiline indirmişlerdi. İsveç şirketinin nakliyata tahsis ettiği vapurlardan biri İzmir'e gelmesi üzerine fiyat değişikliği yapılmıştı. İsveç vapur şirketinin nakliye ücretleri daha önce ticaret odasında bir toplantı neticesinde 26 şilin olarak kabul edilmişti. İzmir Ticaret Müdüriyeti de diğer şirketlerin İsveç şirketine karşı yaptıkları rekabetin meşru olup olmadığını incelemeye başlamıştı. İsveç vapurları rekabet karşısında duramayarak seferleri tatil ederlerse eski şirketlerin fiyatları yine eski seviyeye yükselteceklerine dair haberler dönemin basınında yer almıştı. Muhtemelen şirket faaliyetlerini devam ettirmişti çünkü söz konusu şirket 1934 yılında verdiği reklamda İzmir, İstanbul ve Karadeniz'e uzanan 7-9 haftayı bulan turların düzenlendiği bilgisine yer vermişti. Ayrıca şirket, Şimal ülkelerinden İzmir'deki fuarda teşhir edilmek üzere gönderilecek malların ücretsiz götürüleceği Svenska Orient Linien şirketiyle fuara gidecek ziyaretçilere indirimli bilet verileceği duyurulmuştu.⁴⁷⁹

İsveç şirketlerinin Türkiye'de en fazla faaliyet gösterdiği ve İsveç mallarının en çok satışı yapıldığı yer İstanbul idi. Söz konusu durumu gazetelere verilen reklamlarda da görmek mümkündü. Örnek vermek gerekirse "Vatandaş yerli malı kullanmak memleket borcudur" başlığıyla İsveç ürünlerinin reklamı yapılmıştı. Reklamda şu sözlere yer verilmişti: *"İlk defa olarak İstanbul'da tesis ettiğimiz fabrikamızda Sandviken, halis İsveç çeliğinden mamul en son sistem makineler ve yerli işçiler vasıtasıyla imal ettiğimiz ve Türkiye'de yegane sahibi bulunduğumuz işbu hakiki Radium markalı traş bıçakları fabrikamızda birer birer kontrolden geçtiğinden piyasada bulunan tekmil ecnebi tıraş bıçaklarından gerek cinsçe ve gerek fiyata rekabet kabul etmez derecede üstündür."* Devamında traş bıçaklarının yerli malı ve hakiki Radium markalı olduğu özellikle vurgulanmış ve vatandaşın kendi menfaati için söz konu ürünü almalarını şirket olarak tavsiye etmişti. Hatta traş bıçaklarını görmek için bizzat fabrikaya gelen kişilere bir adet numune verileceği ve haftanın belirli bir gününde ayrıntılı bilgilendirme yapılacağı bilgisine yer verilmişti.⁴⁸⁰ Şirket her ne kadar yerli malı olarak ürünlerini pazarlamaya çalışsa da söz konusu traş

⁴⁷⁸ Şilin: İngiltere'de kullanılan bir para birimidir. 12 penilik değeri olan şilin bir pound'un 1/20'siydi.

⁴⁷⁹ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1931, s.2; Rohat Alakom, **İstanbul ve İzmir'de İsveç İzleri (1730-1930)**, Avesta, İstanbul, 2011, s.116-117.

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1930, s.6.

bıçakları İsveç ürünleriydi. Ayrıca ürünün adı da yabancıydı ve Türkiye’de yapılan işlem “montaj sanayisi” olarak tabir edilecek bir yöntemdi. 1929’da başlayan dünya ekonomik bunalımının etkisiyle Türkiye, devlet politikası olarak “vatandaş yerli malını kullan” sloganıyla yerli malını özendirmeye çalışmıştı. Türkiye’deki şirketler de bu politikanın etkisiyle yabancı mallarını Türk ürünü olarak pazarlamaya çalışmıştı. Türkiye-İsveç ilişkilerinin en önemli ayağını ekonomi oluşturmaktaydı. Bu durumu Türkiye ile İsveç arasında imzalanan ticaret ve kliring antlaşmaları da teyit etmekteydi.

Türkiye ile İsveç arasında 1928 yılında Ankara’da Ticaret ve Denizcilik Antlaşması imzalanmıştı. Söz konusu antlaşmayı Türkiye adına Gaziantep mebusu ve eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey ve Tokat mebusu ve eski Hariciye Vekâleti Müsteşarı Ali Şevki Bey, İsveç adına da Wallenberg imzalamıştı. Antlaşmaya göre her iki devletin vatandaşları “*en ziyade mazharı müsaade millet*” muamelesi görecekti. Antlaşmadan dolayı İsveç, gümrük vergilerinin oranı düşürmüştü. İsveç Ticaret Bakanı yaptığı açıklamada söz konusu antlaşma hem Türkiye’deki şirketlerin hem de İsveç halkının lehindeydi.⁴⁸¹

Türk-İsveç ekonomik ilişkilerinin yanı sıra diğer alanlarda da işbirliği yapılmıştı. Örneğin 19 Şubat 1932’de İsveç-Türkiye Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması sonuçlandırılmıştı. Antlaşmada alınan karar gereğince 1932’de kalıcı bir uzlaşma komisyonu oluşturulmuştu. Üyelerin adları İsveç resmi gazetesinde yayımlanmış ve komisyonun üyeleri İsveç ve Türk hükümetinin ortaklaşa olarak aday gösterdikleri üyelerden seçilmişti. Üyeleri şu kişilerden oluşmaktaydı: Cecil of Chelwood (başkan), Prof. W. Rappard ve Prof. V.H. Rutgers. İsveçli üye İsveç Dışişleri Bakanı Baron Ramel, Türk üye Türkiye Adalet Bakanı Yusuf Kemal Bey olmak üzere toplam beş kişiden oluşmaktaydı. Daimî uzlaşma komisyonunun görevi ortaya çıkan meseleleri inceleyerek bu anlamda faydalı bilgileri toplama yoluyla tarafları uzlaştırmaya gayret etmektir.⁴⁸² İskandinav ülkeleriyle uzlaşma ve hakem antlaşmalarının yapılıp Finlandiya’nın ihmal edilmesi Fin yetkililerini rahatsız etmişti. Nitekim Fin Dışişleri Bakanı Antti Hackzell, 7 Şubat 1934 tarihinde Elçi Ragıp Raif Bey’i kabul ettiğinde Finlandiya’nın ihmal edilmesini imalı bir dille anlatmıştı.⁴⁸³

⁴⁸¹ NA, FO, 371/13095, (E 1477/600/44), 15 Mart 1928; Antlaşma maddeleri için bkz. NA, FO, 371/13095, (E 2534/600/44), 9 Mayıs 1928; **Resmi Gazete**, S:1104, Tarih: 28 Ocak 1929.s.6527-6532.

⁴⁸² NA, FO, 371/17960, (E 913/913/44), 1 Şubat 1934.

⁴⁸³ DBA, 7056/134, 20 Nisan 1934.

Türkiye 1920’li yılların sonunda İskandinav ülkelerine bir açılım gerçekleştirerek söz konusu ülkelerle dostluk, ticaret antlaşmaları imzalamış ve tarihten gelen dostluk ilişkilerin gelişmesini sağlamıştı. 1930’lu yıllarda da bu ülkeler, diplomatik temsilciler göndermeye başlamıştı. Siyasi ve diplomatik ilişkilerin gelişmesiyle ekonomik ilişkilere bir ivme kazandırmış ve yıldan yıla İskandinav-Türkiye dış ticaretinde bir artış yaşanmasını sağlamıştı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSVEÇ BÜYÜKELÇİLİĞİ'NİN ANKARA'DA AÇILIŞI İLE BAŞLAYAN TÜRKİYE- İSVEÇ İLİŞKİLERİ (1934-1938)

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni Türkiye gerek iç işlerinde gerekse de dış işlerinde ciddi bir revizyon sürecine girmişti. Ankara'nın 13 Ekim 1923 tarihinde başkent olması hem Türk hem de dünya kamuoyunda geniş yankılara neden olmuştu. Kısa bir süre sonra Türkiye'nin yönetim şekli Cumhuriyet olarak belirlenince dış politikada da köklü değişikliklerin yapılacağı sinyali verilmişti. 1923 yılında Ankara'da sadece Sovyet ve Afganistan Büyükelçileri ile Fransız temsilci Albay Mougin bulunmaktaydı. Sayıları yirminin üstünde olan diğer diplomatik temsilciler ise İstanbul'da bulunmaktaydı. Uluslararası hukuka göre başkentini değiştirmesiyle diplomatik temsilcilerin atandıkları ülkelerin başkentinde oturmaları gerekmektedir. Fakat İngiltere'nin başını çektiği büyük devletler Ankara'ya taşınmak istememişler hatta bir cephe birliği oluşturup ayak diremişlerdi. Türk Hükümeti ise diplomatik temsilcilerin Ankara'ya taşınmalarını istemiş ve hatta Elçilik binaları için ücretsiz arsa verileceği belirtilmişti. Bu arada İngiltere'nin tepkisinden çekinen küçük devletler de ilk adımı atmak istememişlerdi.⁴⁸⁴ Avrupalı devletlerin bu sert politikası İsveç'i Ankara'ya taşınması konusunda ilk adımı atan ülkelerden bir olma yolunda alıkoymuştu. İsveç diplomatik temsilciliğinin Ankara'ya taşınmaması konusunda önemli faktörlerden biri de İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg'in Ankara'ya taşınmak istememesiydi. Çünkü Ankara, İstanbul'un imkânlarına göre kötü bir vaziyetteydi ve gelişmemiş bir yer olarak değerlendirilmekteydi.

1925 yılında İstanbul'da 18, Ankara'da 4 diplomatik temsilci bulunmaktaydı. 1920'lerin sonunda Ankara'daki diplomatik temsilciliklerin sayısında bir artış

⁴⁸⁴ Bilal N. Şimşir, **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006.s. 86.; Yabancı diplomat misyonlara ev sahipliği yapma konusunda Osmanlı İmparatorluğu 1909'da 43devlet arasında 17, 1914'te 43 devlet arasında 20 ve 1920'de de 61 devlet arasında 48. sırada yer almıştı. Mirasçısı Türkiye ise 1930'da 63 devlet arasında 22. sırada ve 1935'te 63 devlet arasında 15.sırada yer almıştı. J.David Singer-Melvin Small, *"The Composition and Status Ordering of the International System. 1918-1940"*, **World Politics**, 18/2, Ocak 1966, s.236-282; Dilek Barlas-Serhat Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939): Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Koç Üniversitesi yay., İstanbul, 2014, s.78.

yaşanmıştı. Nitekim 1927 yılında Ankara'daki diplomatik temsilcisi 27'ye çıkmıştı. İtalya da 1928 yılında, İngiltere'nin itirazlarına rağmen Büyükelçilik binasını yaptırmaya ve Büyükelçiliğini Ankara'ya taşımaya karar vermişti. Diplomatik temsilciliği İstanbul'da olanlar ise Ankara'da ev kiralarak sık sık gitmeye başlamışlardı.⁴⁸⁵ Nitekim İsveç Elçisi Gustaf Wallenberg de Dostluk Antlaşması'ndan sonra 1925'te güven mektubunu Ankara'da Cumhurbaşkanı M. Kemal'e sunmuş ve Ankara'ya gidip gelmeye başlamıştı. Fakat Wallenberg, Ankara'ya tamamen taşınmak istememiş ve konuyla ilgili İsveç Dışişleri'ne raporlar göndermişti.

Her ne kadar İsveç Orta Elçisi Wallenberg, Ankara'ya gidip güven mektubunu sunmuşsa da çok sevdiği İstanbul'dan ayrılmak istememişti.⁴⁸⁶ Bunun için İsveç Dışişlerine yazdığı raporda Ankara'da bir *pied-a-terre*⁴⁸⁷ oluşturularak oraya bir atase gönderilmesini önermişti. Fakat bakanlık bazı teknik güçlükler ve ekonomik nedenlerden ötürü söz konusu öneriyi kabul etmemişti. Bunun yerine bakanlık, Wallenberg'in Ankara'da daha uzun süre kalmasını istemişti. Fakat Wallenberg'in en uzun kaldığı süre 1929'daki üç haftaydı. Wallenberg her ne kadar İstanbul'da kalarak Türkiye ile İsveç arasındaki ticaretin geliştirilmesine önemli katkı sağlasa da yeterli olduğunu söylemek güçtü. Nitekim 14 Temmuz 1930 tarihinde İsveç Kralı V. Gustav, Cumhurbaşkanı M. Kemal'e yazdığı mektupta Wallenberg'in görevine son verildiğini bildirmişti. Wallenberg de İsveç'e gitmeyip emekliliğini İstanbul'da geçirmeye başlamıştı.⁴⁸⁸

Wallenberg'in yerine Orta Elçi olarak Carl Gerhard von Heidenstam⁴⁸⁹ atanmıştı. Daha önce de Türkiye'de görev yapan Heidenstam basına yaptığı

⁴⁸⁵ Şimşir, **Atatürk Dönemi İncelemeler**, s.93; Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri, Hariciye Tarihimiz**, Okumuş Adam, İstanbul, 2005, s. 209.

⁴⁸⁶ İsveç Krallığı, 1734 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na olan borçları meselesi ve ortak düşman olan Rusya'ya karşı ittifak kurmak gibi nedenlerden dolayı İstanbul'da bir Elçilik açmıştı. Osmanlı'nın yıkılması üzerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştı. Fakat yukarıda da bahsedildiği gibi uluslararası hukuka göre Elçiler, bulundukları ülkenin başkentinde oturmaları gerekmektedir.

⁴⁸⁷ Pied-a-terre: Geçici olarak kullanılan konut.

⁴⁸⁸ Falkman, **a.g.e.**, s.118-120; 1920-1930 yılları arasında İstanbul'da İsveç'i temsil eden Wallenberg 67 yaşında emekli olmuştu. İstanbul'da Cercle d'Orient'in (Büyük Kulüp) başkanlığına seçilen Wallenberg, 1937 yılına kadar İstanbul'da yaşamıştı. Stockholm'de yaşayan eşini ziyaret etmek için İsveç'e giden Wallenberg Mart 1937'de vefat etmişti.

⁴⁸⁹ Carl Gerhard von Heidenstam: 14 Kasım 1876'de doğmuştu. 1901-1906 yıllarında Moskova Elçiliğinde üçüncü ve ikinci kâtip, 1906-1910 yıllarında Kopenhag ve Moskova Elçiliklerinde başkâtip, 1913'de Elçilik Müsteşarı, 1916-1923 yıllarında İsveç Dışişleri Merkez teşkilatında görevli, 1923-

açıklamada çok sevdiği Türkiye’de ülkesini temsil etmekle bahtiyar olduğunu ve geçmişten beri birbirine dostluk hisleriyle bağlı olan Türk-İsveç ilişkilerinin çok dostane ve samimi olduğunu vurgulamıştı. Ayrıca Heidenstam, her iki ülke arasında sorunlu en ufak bir meselenin bulunmadığına dikkat çekmişti. Heidenstam, Cumhurbaşkanı M. Kemal’e güven mektubunu sunarken şu sözlere yer vermişti: *"Zatı devletlerinin hükümetinin faal himmetiyle Türk milletinin başardığı büyük teceddüt (yenileşme) ve ıslahat eseri vatandaşlarım tarafından hayranlıkla ve muhabbetkar bir alaka ile takip olunmaktadır."*⁴⁹⁰ Dahası, Türkiye’de gerçekleştirilen inkılâpların İsveç’te de yankı bulması M. Kemal’in hoşuna gitmiş ve cevabında da *"Türkiye ile İsveç arasında eskiden beri mevcut iyi ilişkiler iki memleket arasında teessüs etmiş olan dostluk ilişkilerinin gelişmesi ve sürmesine bir koruma teşkil etmektedir"* şeklindeki ifadelerle yer vermişti. Bu arada İsveç de diğer Avrupalı devletler gibi Ankara’ya taşınmaya karar vermişti. Fakat Ankara’da İsveç Elçiliği’nin bir konutu bulunmamaktaydı. Bunun için Heidenstam, bahçeli bir evi *pied-a-terre* olarak kullanmaya başlamıştı. Heidenstam da kısa elçilik görevi döneminde Ankara’ya kalıcı bir şekilde yerleşmemişti. Türkiye’de yaklaşık bir yıl görev yapan Heidenstam, 1931 yılında Helsinki’ye görevlendirilmiş ve yerine Erik Boheman atanmıştı.⁴⁹¹

Boheman, orta elçi olarak Türkiye’ye tayin edildiğinde İsveç Elçiliği halen Ankara’ya taşınmamıştı ve orada sadece geçici bir konut kullanılmaktaydı. Boheman, güven mektubunu Cumhurbaşkanı M. Kemal’e 14. gününde 30 Kasım 1931 tarihinde sunabilmişti. Boheman konuşmasında İsveç ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geçmişe dayandığını ve sağlam temeller üzerine kurulduğuna değinmiş ve konuşmasının devamında şu cümlelere yer vermişti:

"İsveç’le Türkiye arasındaki bağlar eskidir. Bu sebepten zatı devletlerinin hükümetlerinin metin ve müdebbir idaresi altında Türk milletinin kısa bir zaman zarfında milli hayatı yeni baştan tanzim gibi muazzam bir eser vücuda getirmek hususunda sarfeylediği azimkâr ve devamlı mesainin İsveç’te büyük bir alaka ve muhabbetle takip edilmekte olması pek tabiidir. Bugünkü

1924 tarihlerinde Moskova’da İsveç Ticaret Heyeti Başkanı, 1924’te Moskova’da Maslahatgüzar ve 27 Haziran 1924’te Moskova Elçisi olmuştu. 1929-1930 yıllarında Tahran’da, 1930-1931 yıllarında Türkiye ve Bulgaristan’da ve en son Helsinki’de Elçi olarak görev yapmıştı. 11 Mart 1939 tarihinde de ölmüştü. **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C.III, s.51; **Riksarkivet**, <http://sok.riksarkivet.se/SBL/Artikel/12771>.

⁴⁹⁰ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1930, s. 1; Falkman, **a.g.e.**, s.120; **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1930, s.2.

⁴⁹¹ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1930, s. 1; Falkman, **a.g.e.**, s.120; **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1930, s.2.

*iktisadi buhranın bilcümle memleketlerde birçok müşküller ve meseleler ihdas etmekte olduğu şüphesizdir. Türk milletinin göstermiş olduğu vatanseverlik ve azim bu gibi zamanlarda paha biçilemez bir kaynak ve vasıta teşkil eder.”*⁴⁹²

M. Kemal de cevabında Boheman’a İsveç ile ilişkilerinin uzun bir geçmişe dayandığını ve bu ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda kendisine yardımcı olacağını dile getirmişti. Kısa süren görüşmede M. Kemal, elçiye konuşmasında başkentin, Ankara’ya taşınma nedenlerinden bahsetmiş ve *“İktisadi buhranın milletleri çetin meseleler karşısında bulundurmakla beraber onlara mütesanid olmak lüzumunu hatırlatmak gibi bir fazileti de olmuştur. Şimdiki müşküllerin yakın bir gelecekte milletler arasında ahenkli ve semereli bir işbirliğine yol açacağını ümit etmek isterim. Cihan iktisadiyatının geçirmekte olduğu buhran hasebiyle İsveç Hükümetinin ittihazında fayda gördüğü tedbirlerin tesirlerini bir alaka-i mahsusa ile takip ediyoruz. Herhalde bu müşkül imtihandan dahi milletlerimizin muvaffakiyetle çıkacağına şüphe yoktur”*⁴⁹³ diyerek İsveç’teki ekonomik gelişmeleri yakından takip ettiklerini belirtmişti. Mustafa Kemal, elçiyi kabul ettiği sırada başkent konusunu açması muhtemelen İsveç’in Ankara’ya elçiliğini kalıcı olarak taşımamasından dolayıcıydı. Çünkü Avrupalı devletlerin büyük bir kısmı Ankara’ya taşınmalarına rağmen İsveç’in taşınma konusunda somut bir adımı görülmemekteydi. M. Kemal de söz konusu meselede bir nevi elçiyi uyarmaktaydı. İsveç Elçiliği’nin geç bir tarihte Ankara’ya taşınmasının nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İsveç’in Büyük devletlerin ilk adımı atmasını beklemesi, yani büyük devletlerden önce ilk adımı atıp tepki çekmek istememesi
- Ankara’da elçilik olarak kullanılabilecek bir binanın olmaması ve personel için konut sıkıntısı
- İsveçli diplomatların Türkiye’nin en büyük ve en gelişmiş kenti olan İstanbul’dan ayrılıp, gerek iklimi ve gerekse de gelişmişlik bakımından oldukça yetersiz bir bozkır kenti olan Ankara’ya taşınmak istememesi
- İngiltere’nin Ankara’da Büyükelçilik açmak istememesi ve bunu diğer devletlere de dayatması

⁴⁹² Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C:III, .s.58-59.

⁴⁹³ Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C:III, .s.58-59.

- İstanbul'daki diplomatların başkent olarak Ankara'nın çok fazla ömürlü olamayacağını ve başkentin tekrar İstanbul olacağı beklentisi
- Lozan Antlaşması'nın imzalandıktan sonra hemen yürürlüğe girmemesi
- Büyük devletleri Büyükelçileri mi yoksa Elçiler mi temsil edecek ve bu temsilciler İstanbul'da mı yoksa yeni başkent Ankara'da mı oturacaklar? tartışması idi.

Türk-İsveç ilişkilerinde diplomatik seviyenin Büyükelçilik olarak temsil edilmemesinin sebeplerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

- Siyasi ve ekonomik ilişkilerin çok yoğun olmaması,
- Türkiye'nin özellikle büyük devletlere öncelik vermesi (Londra, Washington, Paris, Roma, Berlin),
- Türkiye'nin mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde hareket etmesi,
- İsveç'in ancak 1934 yılında Ankara'da büyükelçilik açması,
- Türkiye'nin Stockholm'de Büyükelçilik olarak temsil edilmemesi ve İsveç'in de mütekabiliyet ilkesine uyarak diplomatlarını aynı düzeyde tutmasıydı.

İsveç Orta Elçisi Boheman, Ankara'da güven mektubunu sunduktan sonra bakımsız bir halde bulunan konutu bırakıp yeni bir elçilik binası yapımına başlamıştı. Yer için Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı konutuna yakın bir yerde 14,000 metrekarelik bir arazi 9,000 liraya (27,000 İsveç Kronu) satın almıştı. Kançılıyanın yapımı için Boheman, Avusturyalı bir mimar ile anlaşıp işe koyulmuştu. 1934 yılında Türkiye'yi ziyaret eden İsveç Veliahdı Gustaf Adolf, elçiliğin açılışını gerçekleştirmişti.⁴⁹⁴ Gerek Osmanlı'nın son yıllarında gerekse de Cumhuriyetin ilk yıllarında İsveç orta elçilik olarak temsil edilirken Türkiye ancak 1933 yılından itibaren Stockholm'de elçilik olarak temsil edilmeye başlanmıştı. Aslında bu durum Türkiye'nin İsveç için olan önemini de göstermekteydi. Bir imparatorluk bakiyesi olan Türkiye, Osmanlı döneminde açılan diplomatik temsilciliklerini muhafaza etmiş fakat

⁴⁹⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), 1005282-31, K:1/89, F:146. 4 Ekim 1934; *Milliyet*, 30 Ekim 1950, s.1, 5; Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C:III, .s.59; Falkman, *a.g.e.*, s.125-126.

diplomatik seviyeleri Cumhuriyetin ilk yıllarında genelde maslahatgüzar olarak devam ettirilmişti. Hatta İskandinav coğrafyasının (İsveç-Danimarka-Norveç ve Finlandiya) tümünü temsil edecek şekilde bir maslahatgüzar atanmıştı.

4.1. İsveç Veliahdı Gustav Adolf'un Türkiye Ziyareti (2-15 Ekim 1934)

İsveç Veliahdı Gustav Adolf, eşi Prenses Louise Mountbatten ve çocukları Prens Bertil, Prenses Ingrid ile Eylül 1934'den Ocak 1935'e kadar yaklaşık dört ayı bulan ve sekiz ülkeyi kapsayan Ortadoğu gezisine çıkmıştı. Ziyaret edecekleri ülkelerden biri de Türkiye idi. Ziyaret öncesinde Türk basını da İsveç ile ilgili haberlere yer vererek ziyaretten dolayı memnuniyetini göstermişti. Veliahdın ziyaretiyle ilgili programı, İsveç Elçisi Boheman ve Türk yetkililer hazırlarken Cumhurbaşkanı M. Kemal'in Veliaht Adolf'u nerede kabul edeceği sorunu yaşanmıştı. Sonunda İsveç Elçiliği'ne verilen cevapta kesin olmamak kaydıyla Yalova'da kabul edileceği bildirilmiş fakat ziyarete birkaç gün kala kabulün Ankara'da gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştı. Boheman da bu durumu "*Türkler son anda karar vermekten hoşlanırlar*" şeklinde ifade etmişti. Veliahdın ziyareti belirlenince İsveç basını Türkiye'ye ilgi göstermeye başlamış, Türkiye ve Türk halkıyla ilgili tanıtıcı bilgilere yer vermişti. *Stockholms Tydinden* ve *Aftonbladet* gazetelerinin muhabirlerinden Siven Anders Gote Auren ziyaret öncesinde Türkiye'ye gelerek tanıtım yazıları kaleme almış ve amacını şu şekilde açıklamıştı: "*Tüm Şimal ülkelerinde olduğu gibi bizde de (İsveç'te) Türkiye pek az tanınmıştır. Bu ülkeleri Türkiye'den ayıran mesafenin uzunluğu aralarındaki iktisadi ve ticari ilişkilerin azlığı ve gerek karadan gerek denizden ulaşımın güçlüğü burada olup bitenden hemen hiç haberdar olmamaklığımıza yol açıyor. Amacım gelecek Ekim'de İsveç veliahdı Prens Gustav Adolf'un İstanbul ve Ankara'ya tasarlanmış ziyareti münasebetiyle kendi memleketime Türkiye'yi ve Türkleri tanıtmaktır.*"⁴⁹⁵

2 Ekim 1934'te İsveç'in Wasaland gemisiyle İstanbul'a gelen veliaht ve ailesi bir tayyare filosunun (dört uçakla) refakatinde ve Selimiye Kışlası'ndan atılan 21 pare

⁴⁹⁵ CA, 1005282-34, K:1/89, F:146; CA, 1005282-35, K:1/89, F:146; Falkman, a.g.e., s.130-131; Cumhuriyet, 3 Ekim 1934, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Eylül 1934, s.1; Cumhuriyet, 20 Haziran 1934, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1934, s.2.

top atışıyla karşılanmıştı. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Hariciye Vekâleti V. Daire Şefi Hulusi Fuat Bey ve Protokol Dairesi'nden Şefkati Nuri Bey ve Kolordu Komutanı Halis Paşa bir motorla Yeşilköy açıklarında veliaht ve ailesini karşılamıştı. Haydarpaşa rıhtımında askeri bir kıta veliahdı selamlamış ardından da mızıka heyeti İsveç ve Türkiye milli marşlarını çalmıştı. Trenle Anadolu yakasına geçip kendilerine tahsis edilen ve bayraklarla süslenen Cumhurbaşkanlığı özel treni ile Ankara'ya hareket edilmişti. Kraliyet çiftini bir tabur asker ve protokol yolcu etmişti.⁴⁹⁶

3 Ekim'de Ankara'ya gelen İsveç Veliahdı, Cumhurbaşkanı M. Kemal, TBMM Başkanı Kazım Bey, Başbakan İsmet Paşa ve diğer protokol ekibi tarafından resmi bir törenle karşılanmıştı. Törenin ardından M. Kemal ve Veliaht Adolf otomobille Ankara Palas Oteli'ne geçmişlerdi. Otele yerleşen Veliaht Gustaf Adolf bir süre dinlendikten sonra M. Kemal'i ve Başbakan İsmet Paşa'yı makamlarında ziyaret etmişti. Prenses Louise ve Ingrid de Başbakan ve Meclis başkanın eşlerini kabul etmişti. Aynı gün içinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey veliahdın şerefine öğlen yemeğini Anadolu Kulübü'nde vermişti. Yemekten sonra Veliaht ailesiyle birlikte Etnografya Müzesi'ni, Hacıbayram'daki Hitit kabartmalarını içine alan eski eserler deposunu ve Sıhhat Enstitüsü'nü ziyaret etmişti. Cumhurbaşkanı M. Kemal tarafından Veliaht şerefine Çankaya'da bir akşam ziyafeti verilmişti. Ziyafette M. Kemal'e Afet (İnan) Hanım eşlik etmişti. Bu ziyafet için bastırılan davetiyenin kapağı altın yaldızlı ve ortasında "GMK" (Gazi Mustafa Kemal) arması bulunan mөнünün iç kapağının sol tarafında ise yemek için seçilen müzik programı yazılıydı. Beethoven'dan "Romanze", Gluck'tan "Ouverture", Grieg'in "Peter Gynt", Verdi'den "Andante de la Sonato op.13", Dvorak'tan "Esirlerin Dansı" ve Boccherini'den "Manuwtt" gibi müzikler listede yer almıştı. Yemek boyunca bir yaylı sazlar kuarteti müzikleri çalmıştı. M. Kemal, Veliahdın ziyaretine büyük önem vermişti hatta mөнüyü bizzat kendisi belirlemişti. Giriş yemeği kraliyet sofralarının başlangıç tabağı *Cailles a la Royale* idi. Tabakta bıldırcın budu, kaz ciğeri ve trüf mantarı ve yanında marina edilmiş kuşkonmaz ikram edilmişti. Sonra kremalı taze ceviz çorbası ve çorbanın içinde birkaç parça ceviz ve bir

⁴⁹⁶ CA, 1005282-34, K:1/89, F:146; CA, 1005282-35, K:1/89, F:146; Falkman, a.g.e., s.130-131; Cumhuriyet, 3 Ekim 1934, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 28 Eylül 1934, s.1; Cumhuriyet, 20 Haziran 1934, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1934, s.2.

parça tavuk katısı bulunmaktaydı. Yuvarlak sert bir ekmek yapılarak içine sıcak çorba konulmuştu böylece çorba kâsede değil, ekmek içinde ikram edilmişti. Çorbadan sonra, “Supreme de Bar Prince Gustave Adolphe” misafirin adına düzenlenen bu tabakta bir parça deniz levreği sotesi ve levreğin etrafına yurtdışından getirilmiş ve portakal suyu ile marine edilmiş sarı somon havyarı konulmuştu. Saç örgüsü gibi örülmüş taze yeşil soğan sapı tabağı süslemişti. Ana yemek “Poularde Rotie au fou de bois” ve yeşil salata idi. Tatlı da misafir şerefine, “Parfait Glace Stockholm” adını taşıyan İsveç sarayının geleneksel tatlısı idi. Yemekte Ankara’nın Kavaklıdere üzüm bağlarının ürünü değişik beyaz şaraplar ve kırmızı şarap ikram edilmişti. Kırmızı şarap ile peynir çeşitleri, kahve-likör ikramıyla yemek sona ermişti. M. Kemal, misafiri Veliaht Adolf’a bu Fransız mөнüsündeki yemekleri Çankaya Köşkü’ndeki Türk aşçıların hazırladığını ve misafirlere Türk garsonların sunduğunu söyleyerek adeta övünmüştü.⁴⁹⁷

M. Kemal yemekte Veliahda hitaben bir konuşma yaparak konuşmasında öz Türkçe kelimeler kullanmıştı. Konuşma dönemin basınında da yankı bulmuş ve kullanılan kelimeler gazetelerin ilk sayfalarında yer almıştı. Konuşma şu şekildeydi:

“Altes Ruvayel, Bu gece ulu konuklarımıza Türkiye’ye uğur getirdiklerini söylerken, duygum tükел özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi içinde bu yurttan yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankısını bulacaksınız. İsveç, Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, onu, bu iki ulus ünlü, şanlı özlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır. Ancak daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denli yaltırlıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özençe değer değildir. Avrupa’nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önerme, uygunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar. Onlar, bugün en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar: baysal utkusu. Altes Ruvayel, yetmiş beşinci doğum yılında oğuz babanız bütün acunda saygılı bir sevginin söyöncü ile çevrelendi. Genlik, baysal içinde erk sürmenin gücü işte bundadır. Ünlü babanız yüksek kralınız Beşinci Gustav’ın gönenci için en ısı dileklerini sunarken, Altes Ruvayel sizin

⁴⁹⁷ CA, 1005282-51, K:1/89, F:146, 3 Ekim 1934; Cumhuriyet, 4 Ekim 1934, s.1; Ali Rıza Kardüz, “Atatürk’ün mөнüsünün gözdesi”, Milliyet, 19 Haziran 2005, s.21; Davet listesi hazırlanırken çeşitli değişiklikler de yapılmıştı. Örneğin en son programda bazı isimler çıkarılmıştı: C.H.F Umum kâtibi Recep Bey ve eşi, Riyaseti cumhur Umumî Kâtip Vekili Hasan Bey, Riyaseti cumhur Başyaveri Celal Bey, Muhafız Alay Kumandanı İsmail Hakkı Bey ve Protokol şefi Şevket Fuat Bey çıkarılan isimlerdi. Bkz. CA, 1005282-55, K:1/89, F:146; CA, 1005282-56, K:1/89, F:146; Hâkimiyet-i Milliye, 3 Ekim 1934, s.1.

*Altes Ruvayel Prenses Luizın, sevimli kızınız Altes Ruvayel Prenses İngrid'in esenliğine tüzün İsveç ulusunun gönencine içiyorum".*⁴⁹⁸

Konuşmada geçen Türkçe kelimelerin Osmanlıca ve Fransızca karşılıkları gazetelerde yer verilmişti.⁴⁹⁹ Konuşmada geçen, henüz pek bilinmeyen, 35 yeni kelime dildeki sadeleştirme çalışmalarından dolayı özenle seçilmişti. Fakat Çankaya'daki yemekte M. Kemal'in konuşmasını dinleyenler söz konusu yeni kelimelerin tamamını anladıkları söylenemez. Bundan dolayı gazetelerde Osmanlıca ve Fransızca karşılıklarıyla beraber yer verilerek toplum tarafından benimsenmesi amaçlanmıştı. Fakat söz konusu kelimelerin toplum tarafından benimsediğini söylemek güçtür.

İsveç Veliahdı Adolf ise söz konusu konuşmaya karşılık olarak özetlemek gerekirse şu cevabı vermişti: *"...Birbirinden uzak mıntikalarda ve başka şartlar altında memleketlerimiz aynı gayeyi gütmektedir. Bu gaye ise ancak istikrarı halinde fikri ve iktisadi kaynaklarımızın inkişafına müsaade edecek olan barıştır. Eğer bu gaye vusul kabil olur ve dünyada itimat yeniden hüküm sürmeye başlarsa iki millet arasında daha tabii bir ticarete avdet ümit edilebilir. Türkiye ile İsveç her birimizin ihtiyacı olduğu mevcut mübadelesine istinat eden müteakıl ticari münasebetleri için bundan istifade edeceklerdir... Yeni Türkiye'nin büyük gazisi zatı devletlerinin sıhhatine ve asil, cesur Türk milletinin saadet ve refahına"*⁵⁰⁰ diyerek kadehini kaldırmıştı. Veliaht Adolf konuşmasında özellikle Türk-İsveç ekonomik ilişkilere değinerek birbirinden uzak coğrafyalarda olsa da iki ülkenin ekonomik açıdan birbirlerine muhtaç olduğuna vurgu yapmıştı.

4 Ekim'e kadar Ankara'da kalan Veliaht Adolf öğleden önce Gazi Enstitüsü'nü, İsmet Paşa Enstitüsü'nü, Ziraat Enstitüsü'nü ve Orman Çiftliği'ni gezmişti. Öğleden sonra da İsveç Elçiliği'nin açılışı yapılarak (elçilik binasının inşaatı 30 Eylül'de tamamlanmıştı) Cumhurbaşkanı M. Kemal şerefine bir ziyafet verilmişti. Ziyafete M. Kemal, altmış kişiden oluşan Cumhurbaşkanlığı orkestrasını göndererek jestte bulunmuştu. Akşam da Orta Elçi Boheman, Elçilikte Veliahdın şerefine bir

⁴⁹⁸ CA, 1005282-27, K:1/89, F:146. 4 Ekim 1934; **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1934, s.1. Konuşmanın Fransızca metni için bkz. CA, 1005282-46, K:1/89, F:146. Adolf ve M. Kemal'in fotoğrafı için bkz. Ek-7.

⁴⁹⁹ CA, 1005282-27, K:1/89, F:146. 4 Ekim 1934; **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1934, s.1. Konuşmanın Fransızca metni için bkz. CA, 1005282-46, K:1/89, F:146.

⁵⁰⁰ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1934, s.1.

akşam yemeği tertip etmişti.⁵⁰¹ Ankara'daki ziyaretten ve resmi kabullerden sonra Veliaht Adolf 4 Ekim akşamı Bursa'ya hareket etmişti. Veliaht arkeolojiye ve eski eserlere meraklı olduğu için özellikle tarihi yerlere önem vermiş ve çeşitli incelemelerde bulunmuştu. Bundan dolayı Ankara'daki Hitit eserlerini dikkatli bir şekilde incelemişti. Ayrıca veliahdın Ankara ziyareti Türk-İsveç ilişkileri için bir dönüm noktasını teşkil etmekteydi. Çünkü bu ziyaretle İsveç Elçilik binasının açılışı yapılmıştı. Böylece 200 yıldır İstanbul'da temsil edilen İsveç, 1934'ten itibaren Ankara'da temsil edilmeye başlanmıştı.

Veliaht, Bilecik Valisi tarafından karşılanmış ve İnegöl yoluyla Bursa'ya 5 Ekim'de varmıştı. Ziyaret öncesinde Hariciye Vekâleti Elçilik Müsteşarı Şefkati Nuri Bey Bursa'ya giderek hazırlıkları yerinde kontrol etmişti. İsveç Veliahdı Uludağ'a da çıkacağından dağdaki otelin noksanlarını tespit etmek için Tokatlıyan Otel'i'nden bir kaç personel görevlendirilmişti. İsveç bayraklarıyla süslenen Bursa'da resmi törenle Vali Fazlı Bey tarafından karşılanan Veliaht ve ailesi, halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmış ardından da Cumhuriyet Kasrı'na (Hünkâr Köşkü) geçerek orada konaklamıştı.⁵⁰²

6 Ekim'de Uludağ Otel'i'nde Dağ kulübü idare heyeti tarafından karşılanan veliaht ve ailesi dağcılar ile görüşerek kış sporları hakkında kendilerinden bilgi almıştı. Veliaht Uludağ'ın manzarasını çok beğendiğini söylemiş, otel etrafında gezintiler yaparak fotoğraf çekmişti. Dağcılık kulübü tarafından Veliahdı bir albüm takdim edilmişti. 5-6 Ekim tarihlerinde Bursa'nın tarihi yerlerini gezen veliaht oldukça memnun bir şekilde ayrılarak Mudanya'dan İznik'e geçmiş bu arada İsveç Orta Elçisi Boheman da basına veliahdı gösterilen misafirperverlikten dolayı memnuniyetlerini açıklamıştı.⁵⁰³

Bursa'dan İznik'e geçen veliaht, burada tarihi harabeleri ve çini yapıları gezdikten sonra Yalova'da Ertuğrul Yatı'yla İstanbul'a dönmüştü. İstanbul'da İsveç Elçisi Boheman'ın misafiri olan veliaht ve ailesi, 7-11 Ekim tarihleri arasında

⁵⁰¹ CA, 1005282-36, K:1/89, F:146; CA, 1005282-37, K:1/89, F:146; Falkman, a.g.e., s.131.

⁵⁰² Cumhuriyet, 16 Haziran 1934, s.3.

⁵⁰³ CA, 1005282-49, K:1/89, F:146, s.3-4; CA, 1005282-37, K:1/89, F:146; Cumhuriyet, 16 Haziran 1934, s.3; Cumhuriyet, 6 Ekim 1934, s.1; Cumhuriyet, 7 Ekim 1934, s.1; Cumhuriyet, 8 Ekim 1934, s.2.

İstanbul'da kalarak Eyüp'teki İsveç lastik (galoş) fabrikasını gezdikten sonra tarihi yerleri ziyaret etmişti. Eyüp Camii, Asar-ı Atika Müzesi, Yerebatan Sarnıcı, Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii ve meydandaki dikili taşları, Kariye Camii, Süleymaniye Kütüphanesi, Rüstem Paşa Camii, Mısır Çarşısı ve Çinili Köşk gezilmişti. Veliaht arkeolojiye meraklı olduğu için Asar-ı Atika Müzesi'ni iki kez ziyaret ederek müze müdürü Aziz Bey'den detaylı bilgiler almıştı. Veliaht İstanbul gezisinden duyduğu memnuniyeti Türk basınına şu sözlerle ifade etmişti:

“İstanbul'a gelince her bir köşesi ayrı bir sanat ve tarih bediası olan bu müstesna şehri, kelimelerle izaha imkân bulamıyorum. Burada hazineler içinde oturuyorsunuz. Eski saraylar, camiler, Ayasofya bilhassa müzeler kıymetine paha biçilemeyecek servetlerdendir. Evkaf ve Topkapı müzeleri, Asar-ı Atika müzesi dünyanın birinci derecede zengin ve en mükemmel tanzim olunmuş müzeleridir. İçinde mevcut eserler göz kamaştırıcı şeylerdir. Ne yazık ki vaktimin darlığı dolayısıyla bunlarla uzun uzadıya meşgul olamadım. İlk fırsatta tekrar memleketinize gelerek intibaları daima canlı bir hatıra olarak hayalimde yaşayacak olan bu güzel şehri ve tarihi eserleri tekrar doya doya seyredeceğimi ümit ediyorum.”⁵⁰⁴

Gezdiği yerlerin fotoğraflarını bizzat çeken İsveç Veliahdı Adolf, 1885 yılında İstanbul'u ziyaret eden İsveç-Norveç Kralı II. Oscar gibi İstanbul'a hayran kalmıştı. Tarihe ve arkeolojiye merakı ve ilgisinden dolayı veliaht, çoğunlukla tarihi yerleri gezmiş ve onlar hakkında bilgiler almıştı.

Bu arada Marmara Denizi'nde boğulan vatandaşların ailelerine yardım için Cumhuriyet Gazetesi, bir yardım kampanyası düzenlemişti. Bu kampanyaya destek veren kişilerden biri de Veliaht Prens Gustav Adolf, İsveç Elçiliği vasıtasıyla 100 lira bağış yapmıştı.⁵⁰⁵ Söz konusu bağıştan dolayı gazete, veliahda teşekkür mesajı yayımlamıştı.

İstanbul ziyaretinden sonra 11 Ekim'de veliaht ailesiyle birlikte Wasaland Gemisi'yle İzmir'e hareket etmişti. Ziyaret öncesinde Hariciye Protokol Şefi Şefkati Bey, İzmir'e giderek hazırlıkları yerinde inceleyip veliahdın konaklaması için Gazi Köşkü'nü hazırlatmıştı.⁵⁰⁶ 12 Ekim'de İzmir'e ulaşan veliaht ve ailesini İzmir Valisi

⁵⁰⁴ CA, 1005282-24, K:1/89, F:146; CA, 1005282-25, K:1/89, F:146; CA, 1005282-26, K:1/89, F:146, 13 Ekim 1934; Cumhuriyet, 2 Ekim 1934, s.3; Cumhuriyet, 10-11 Ekim 1934, s.1-2,5; Cumhuriyet, 8 Ekim 1934, s.2.

⁵⁰⁵ Cumhuriyet, 10 Ekim 1934, s.3.

⁵⁰⁶ CA, 1005282-28, K:1/89, F:146, 9 Eylül 1934.

ve protokol, resmi törenle karşılaşmıştı.⁵⁰⁷ Veliahd, İzmir Valisi Kazım Paşa, veliahdın mihmandarlıkları için görevlendirilen Hüsnü Rıza Paşa, Hariciye Vekâleti'nden A. Fuat Hulusi, Şefkati Nuri, Belediye Başkanı Doktor Salih Beyler ve İsveç'in İzmir Fahri Konsolosu ve diğer protokol erkânı tarafından çiçeklerle karşılanmıştı. Veliahdın geçeceği yerler Türk ve İsveç bayrakları ile donatılmış ve Gazi Konağı'na veliahda özel bayrak çekilmişti. Veliaht, sabah Kadife Kaley, öğleden sonra da İzmir Halkevi ve müzesini ziyaret etmişti.⁵⁰⁸

Veliaht Adolf, uluslararası panayırın henüz bozulmamış olan manzarasını ve tarihçesini dinledikten sonra şehrin manzarasını izlemişti. Manzarada 1922'deki İzmir yangınından kalan yerleri görünce adeta ürkmüş ve üzüntüsünü dile getirmişti. Fakat bu üzüntüsüne karşı Ankara'dan başlayan imar faaliyetlerinden dolayı İzmir'deki bu durumun da 10-15 yıl içinde sona ereceği ve mamur bir hale geleceğini söylemişti. İzmir'deki kütüphaneyi ve mahzenlerini gezen veliaht, İzmir Müzesi'ni de ziyaret etmişti. İzmir'in eski tarihi manzaralarını ve yeni İzmir imaretini gösteren albümler takdim edilmişti. Uzman gözüyle Lidyalılar ve Helenistik dönemlere ait tarihi eserleri inceledikten sonra tekke ve medreselerin İnkılâp Müzesi'ni de ziyaret etmişti. Asarı Atika Muhipleri Cemiyeti de veliahda Ege bölgesine ait bir albümü hediye etmişti. İsveç Elçiliği'nden verilen talimat üzerine İsveç İzmir Fahrî Konsolosluğu'nda özel bir çay ziyafeti verilmiş ve veliaht ailesiyle geceyi vapurda geçirmişti.⁵⁰⁹

12 Ekim gecesini vapurda geçiren veliaht; 13 Ekim'de prensesler, İsveç Elçisi Boheman ile Gazi İlkokulu'nu, ardından Kız Lisesi'ni ziyaret ederek öğrencilerin fotoğraflarını çekmişti. Bazı dersleri de izledikten sonra girdiği sınıfta çocuklara hitaben şu sözleri söylemişti: *“Gazi İlk Mektebinin bu sınıfını ziyaretimle şen ve gülbüz terbiyeli çocukları görmekle iftihar duydum, hepinizin iyi bir Türk yurttaşı yetişmenizi dilerim ve temenni ederek güzel hatıralarla ayrılıyorum.”* Veliaht şehir ve köylerdeki okulların miktarını ve eğitim sistemi hakkında da bilgi aldıktan sonra İsveç sermayesiyle İzmir Belediyesi'nin ortak bir şirketi olan otomatik telefon dairesini ve santralleri ziyaret ederek incelemelerde bulunmuştu. Öğleden sonra veliaht

⁵⁰⁷ CA, 1005282-38, K:1/89, F:146; CA, 1005282-50, K:1/89, F:146; Cumhuriyet, 19 Eylül 1934, s.2.

⁵⁰⁸ CA, 1005282-10, K:1/89, F:146, 15 Ekim 1934; CBA, 1005282-15, K:1/89, F:146, 12 Ekim 1934; Cumhuriyet, 13 Ekim 1934, s.3.

⁵⁰⁹ CA, 1005282-16, K:1/89, F:146; CA, 1005282-17, K:1/89, F:146, 12 Ekim 1934.

preneşeslerle Şerif Remzi Beyin incir imalathanesini ziyaret ederek incirin geçirdiği aşamaları incelemiştir. İşçilerin aldığı ücreti ve durumları hakkında da bilgi almış ve ardından Amerikan tütün fabrikasını ziyaret etmiştir. Gittiği şehirlerin müzesini mutlaka ziyaret eden veliaht İzmir Müzesi'ni de ziyaret ederek ziyaretçi defterini eşiyile imzalamıştır.⁵¹⁰ Tütün ve incir Türkiye'den İsveç'e ihraç edilen iki önemli ürün olduğu için veliaht bunları özellikle incelemiştir.

İzmir programı çerçevesinde Bergama ve Ayasulug (Efes) da ziyaret edilecekti fakat Veliaht Adolf, bağırsaklarındaki rahatsızlıktan dolayı Bergama harabelerine yapacağı ziyareti iptal etmiştir. Söz konusu seyahat, veliahdın eşi Prenses Louise ve kızı Prenses Ingrid; Vali Kazım Paşa, mihmandar Hüsnü Rıza Paşa, Hariciye Vekâleti şeflerinden Şefkati Bey ve Fuat Hulusi Bey, İstanbul Müzeler Müdürü Aziz Bey eşliğinde otomobillerle yapılmıştır. Bergama'daki ziyaretten sonra veliaht da katılamadığı için Efes ziyareti iptal edilmiştir. Veliaht rahatsızlığından dolayı 15 Ekim'de Gazi Konağı'nda dinlenerek gününü geçirmiş ve Cumhurbaşkanı M. Kemal'in emriyle iki doktor İzmir'e gönderilmiştir. Gayet memnun bir şekilde İzmir'den ayrılan Veliaht Adolf, İzmir Valisi Kazım Paşa vasıtaıyla M. Kemal'e teşekkürlerini ve memnuniyetini iletmiştir.⁵¹¹

İzmir'deki programdan sonra veliaht ailesiyle birlikte Toros Ekspresiyle Konya'ya geçmiş burada Selçuklu ve Osmanlı mimari eserlerini İnce minera, Karatay Medresesi, Sultan Selim Camii, Sahipata Camii gezdikten sonra Konya Müzesi'ni ziyaret etmiştir. Veliaht Konya'da basına şu açıklamayı yapmıştır: *“Türkiye’de gördüğüm samimi muhabbeti asla unutmayacağım. Bu seyahat bana kendilerini bütün iyilik ve yiğitlikler ile gıyaben tanıdığım Türkleri öğretti. Eskiden beri duyduğum sevgi hislerim kat kat artmıştır. Konya için ne söyleyeyim. Böyle eski ve bedii eserleri bol bir memlekette yaşamakla cidden bahtiyarsınız. Sizi tebrik ederim. Çok memnun ve mütehassıs kaldığımı, halka çok çok teşekkür ettiğimi lütfen yazınız”* Konya'dan Adana'ya oradan da İsveçli şirketin yapmış olduğu Fevzipaşa demiryoluyla Halep'e geçen veliahdı mihmandar olarak Hüsnü Rıza Paşa, Hariciye Vekâleti'nden Şefkati

⁵¹⁰ CA, 1005282-11, K:1/89, F:146; CA, 1005282-12, K:1/89, F:146; CBA, 1005282-13, K:1/89, F:146; CA, 1005282-14, K:1/89, F:146, 13 Ekim 1934.

⁵¹¹ CA, 1005282-18, K:1/89, F:146; CA, 1005282-19, K:1/89, F:146; CA, 1005282-20, K:1/89, F:146.; CA, 1005282-22, K:1/89, F:146, 15 Ekim 1934; CA, 1005282-6, K:1/89, F:146, 17 Ekim 1934; Cumhuriyet, 16 Ekim 1934, s.3.

Nuri Bey ve Fuat Hulusi Bey görevlendirilmişti.⁵¹² Ayrıca veliahda rahatsızlığından dolayı M. Kemal'in isteğiyle Prof. Dr. Akil Muhtar (Özden) ve Dr. Abrevaya (Marmaralı) Halep'e kadar refakat etmişti.⁵¹³

Veliaht Adolf'un 2-14 Ekim 1934 tarihli Türkiye ziyareti şu rota takip edilerek tamamlanmıştı: İstanbul- Eskişehir- Ankara- Eskişehir- İstanbul- İzmir- Afyon- Konya- Adana-Fevzipaşa- Halep.⁵¹⁴ 18 Ekim'de veliaht heyetiyle Halep'e varmış ardından da Irak, İran, Kudüs, Lübnan, Mısır ve Habeşistan ziyaret edilmişti.⁵¹⁵

Habeşistan'ı ziyaret etmek üzere Mısır'a giden İsveç Veliahdı ile ailesi şerefine Mısır Hükümeti tarafından verilen akşam ziyafetinde Türkiye'nin Kahire Elçisi de hazır bulunmuştu. Ziyafette Türk Elçisiyle konuşan Veliaht Adolf, ziyaretinden bahsederek Atatürk'ün kendisi ve ailesine karşı göstermiş olduğu misafirperverlikten dolayı teşekkürlerini iletmiş ve Türkiye'deki olumlu gelişmeleri övmüştü. Diğer elçilere nispeten Türk Elçiyle uzun konuşması diğer konukların da dikkatini çekmişti.⁵¹⁶ Veliaht Irak ziyaretinde de Türkiye Bağdat Elçisi Tahir Lütfi Beye Türkiye seyahati hakkında izlenimlerini uzun uzun anlatmış ve gösterilen ilgiden dolayı memnuniyetini dile getirmişti. Atatürk tarafından kendi refakatine verilen iki doktordan dolayı da derin minnettarlığını beyan etmişti.⁵¹⁷ Gösterilen misafirperverlikten dolayı veliaht, teşekkürlerini ve minnettarlığını bir kez daha Türk diplomatlar vasıtasıyla iletmişti.

⁵¹² Veliaht Konya'dan da M. Kemal bir teşekkür telgrafı çekmişti: Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretleri *"Türk topraklarını terk etmeden evvel Türkiye'de ikametimiz esnasında aileme ve kendime karşı gösterilen gayet nazik alakadan ve sonsuz misafirperverlikten ve gördüğümüz canlı sempatiden dolayı en hissi minnettarlık hislerimi teyide müsaraat eylerim. Hastalığım esnasında gösterilen çok sevimli ihtimamınızdan dolayı da samimî teşekkürlerimin kabulünü rica ederim. Hepimiz güzel memleketinizden kıymetli bir hatıra saklayacağız."* CA, 1005282-9, K:1/89, F:146, 17 Ekim 1934; **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1934, s.2; **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1934, s.3; **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1934, s.3.

⁵¹³ Veliahdı muayene etmek için İzmir'e gönderilmiş olan ve daha sonra Halep'e kadar refakat edilen Prof. Akil Muhtar ile Dr. Abrevaya'ya beşer yüz lira gönderilmişti. **BCA**, 030.10/200.367.8, s.1-2, 22 Ocak 1935.

⁵¹⁴ **CA**, 1005282-46, K:1/89, F:146.

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1934, s.3; **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1934, s.3; **Cumhuriyet**, 13 Aralık 1934, s.5; **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1935, s.3. Veliahdın Filistin, Tel Aviv ve Yafa ziyareti için bkz. **NA**, **CO**, 448/42, 19 Aralık 1934.

⁵¹⁶ **BCA**, 030.10/236.592.7, 23 Ocak 1935.

⁵¹⁷ **CA**, 1005282-1, K:1/89, F:146, 4 Kasım 1934; **CA**, 1005282, K:1/89, F:146, 18 Kasım 1934.

İsveç Kralı V. Gustav da Cumhurbaşkanı M. Kemal'e veliahda gösterilen sıcak ilgiden dolayı teşekkür mesajı göndermişti. M. Kemal de bu mesaja karşılık olarak aşağıdaki mesajı iletmişti:

“İsveç veliahdı ile Prenses Louise ve Prenses Ingrid Hazretlerinin aramızda bulundukları esnada kendilerine gösterilen sıcak kabul münasebetiyle bana göndermiş olduğunuz mektuptan dolayı Zatı Haşmetlerine teşekkürlerimi beyan ederim. Hakikaten Prens Gustaf Adolphe, Prenses Louise ve Prenses Ingrid Hazretlerinin Türkiye'yi ziyaretleri Türk milletinin asil İsveç milletine karşı duyduğu hürmeti göstermeye vesile olmuştur. İsveç Veliahdı Hazretlerinin Türkiye'ye vaki ziyaretlerinin İsveç ile Türkiye arasında hayırlı olarak mevcut bulunan kuvvetli bağları daha ziyade takviye edeceğini ümit etmek isterim. Bu vesileden memnuniyetle istifade ederek yüksek saygı ve samimi dostluk hislerimi sunarım, Aziz ve büyük dost.”⁵¹⁸

Veliaht, Ortadoğu gezisinin amacını şu şekilde açıklamıştı: *“İktisadi sahaları tetkik etmek ve ticari münasebatı ve bittabi kültür bağlarını da fakat en evvel benim için en mühim olan iktisadi münasebatı tesis eylemek istedim. Her iki nokta-ı nazardan seyahatim pek istifadeli oldu.”* Türkiye ile ilgili izlenimlerine de yer veren Veliaht Adolf, XII. Charles'den beri Türkiye ile ilişkilerini devamından ve ekonomik ilişkilere olumlu bir şekilde değinmişti.⁵¹⁹

Türkiye'nin önemli kalemlerinden Falih Rıfkı (Atay), İsveç Veliaht'ının Türkiye ziyaretiyle ilgili köşesinde şu bilgilere yer vermişti: *“İsveç, garp medeniyetinin faziletlerini temsil eden bir sulh ve kültür memleketidir. İsveç bu medeniyete kendi hürriyet, ahlak ve ilim müessesleri ile hususi bir asalet vermiştir. O güzel ve temiz şimal topraklarından ne harp ne de ihtilaf sesleri gelir. İnsanlığın saadetini isteyen her fikir ve hareket İsveç vatandaşında tabii bir müttefik bulur. İsveç kıtamızın kavgalarından dedikodularından daima uzakta kalarak ve onun insani teşebbüslerinin her vakit ilk safına katılır. İsveçlilerle Türkler arasında yakın tarih hatıraları çok değil ise de iki millete birbirlerinin âlicenaplığını ve asilliğini tanıtacak kadar esaslıdırlar... Şerefli misafirlerimiz Türkiye'de hürriyetin tarihin ve reisini seven bir halk tarafından yeni bir medeniyet müessesesinin inşa edilmekte olduğunu göreceklerdir...”⁵²⁰* Falih Bey devamında veliahtın Türkiye ziyaretinden edineceği

⁵¹⁸ DBA, İsveç, D.3, d.2. K.1/14. Akt. Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.27, (2 Ekim 1934-1 Kasım 1935), Kaynak yay., 2010, s.83; Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C.III, s.80.

⁵¹⁹ BCA, 030.10/234.580.5, s.1-3, 2 Mart 1935. Daha fazla bilgi için bkz. Svenska Dagbladet, 29 Ocak 1935.

⁵²⁰ Falih Rıfkı, “Asil Misafirimiz”, Hâkimiyet-i Milliye, 3 Ekim 1934, s.1.

izlenimlere yer vererek Türkiye'nin Cumhurbaşkanı M. Kemal önderliğinde İsveç gibi barışçıl bir politika izlediğini ve savaşa karşı bütün kapılarının kapalı olduğunu vurgulamıştı.

Türk basının önde gelen gazetecilerinden Yunus Nadi de ziyaretle ilgili köşesinde İsveç'in Türkiye için öneminden bahsetmişti.

“...Bütün mesafelerin bizden ayırdığı İsveç’le siyaset sahasında ancak sulh mealine hizmet etmekte ortaklığımız vardır. Zaten Prens Gustav Adolf hazretlerinin Türkiye’ye gelmeye sevk eden tesir hiç şüphesiz dünyaya velle veren bir istihsal cidalinden sonra gene dünyayı hayrette bırakan inkılâplar ile memleketimizin birden bire kuvvetle kendisine çekici bir vaziyet kazanmış olmasında aramak doğru olur... Demirbaş Karl, bu bizim tarihimizin dehlizlerinde parıltısını daima muhafaza eden bir yıldızdır... Avrupa’nın ileri memleketleri içinde İsveç numunesi ileri ufuklarımızda parlayan bir yıldızdır. Ve biz bu güzel memleketle imar ve ihyamız işlerinde olduğu gibi kültür ve iktisat işleri noktasından dahi ehemmiyetli münasebetlere girişmişizdir ve her gün daha ziyade artmasını istediğimiz bu münasebetleri iademe edip gidiyoruz...”⁵²¹

Yunus Nadi, köşesinde dünyayı hayrette bırakan inkılâplar sayesinde Türkiye'nin güçlendiğini bu da Türkiye'yi çekici hale getirdiğini iddia etmişti. Türk-İsveç ilişkilerinde XII. Charles'ın önemli bir unsur olduğunu vurgulayan Nadi Bey, var olan ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişti.

Nadi Bey, aslında Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasına değinmiş ve bu durumun da İsveç için önemine vurgu yapmıştı. Nitekim veliahdın ziyaret ettiği 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Paketi imzalanmıştı. Türk diplomasinin başlıca başarısı, ittifakların daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na karşı oluşturulduğu bir bölgede, Türkiye'yi düzen kurucu konumuna taşımasıydı. Bu aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel güç ve konumunu olgunlaştırdığı bir evreye karşılık gelmekteydi.⁵²²

İsveç'ten Türkiye'ye gerçekleşen en üst düzey ziyaret 1709 yılında XII. Charles'ın “*davetsiz misafirliği*”, ardından da 1885 yılında II. Oscar'ın gayri resmi ziyareti idi. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen en üst düzey ziyaret ise 1934 yılında İsveç Veliahtı Gustaf Adolf'un ziyaretiydi. Veliaht Adolf'un Ortadoğu ziyaretinin

⁵²¹ **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1934, s.1, 3.

⁵²² Barlas- Güvenç, **Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti**, s.25.

amacı ekonomik ve kültürel nitelik taşımaktaydı. İsveç iki dünya savaşı arası dönemde izlediği tarafsızlık politikasıyla ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemişti. Bunun için Ortadoğu ülkeleri İsveç için önemli açılım noktalarıydı. Nitekim İsveç şirketleri diğer İskandinav şirketleriyle beraber gerek Türkiye gerekse de İran'da önemli, yatırımlar gerçekleştirmişti. Ayrıca Ericsson şirketi de önemli yatırımlara imza atmıştı. Veliht Adolf'un bu ziyareti başarılı bir şekilde geçmişti. İsveç'in Ortadoğu ülkelerini tanıması ve söz konusu ülkelerin İsveç'i tanıması ile ilişkilerin geliştirmesi açısından önemli bir kilometre taşı teşkil etmişti. İsveç tahtına oturacak olan Veliht Adolf açısından da Ortadoğu ülkelerini tanıması ve kültürel anlamda incelemelerde bulunması önemli bir katkı sağlamıştı.

4.2. İsveç Firması Ericsson'un Türkiye'nin İletişim Sahasında Yeri

Osmanlı Devleti'nde en çok tercih edilen telefon markalarından bir Ericsson olmuştu. Özellikle emniyet birimleri, kalitesinden dolayı Ericsson markalı telefon ve telefon malzemesi talep etmişti. Osmanlı'da Ericsson firmasının temsilciliğini Stock&Mountain Şirketi üstlenmişti. Şirket temsilcisi İngiliz vatandaşı Sir Henry Walter Stock (İstok Efendi) I. Dünya Savaşı'na kadar çok sayıda Osmanlı kurumuna Ericsson markalı telefon satmıştı. Fakat Walter Stock, İngiliz vatandaşı olduğu ve sakınca teşkil ettiği için savaşın başlamasıyla telefon satışları kesintiye uğramıştı. 1919 yılında Stock&Mountain Şirketi, Dâhiliye Nezareti'ne başvurarak savaş nedeniyle ara verilen telefon siparişleri için kendi firmalarına tekrar başvurulmasını rica etmişti. 1920'lere kadar Türkiye'de Ericsson'u temsil eden Stock'un yerine 18. yüzyıldan itibaren İstanbul'da İsveç Elçiliği'ne bağlı faaliyet gösteren The Swedish-Oriental Trading Company'e (SOTCO) Ericsson'un temsilciliği verilmişti.⁵²³ Böylece artık

⁵²³ Gelişimin arka planına bakıldığında; A.G. Bell'in 1876'da icat ettiği telefon, Avrupa'da yaygınlaşırken Lars Magnus Ericsson da 1876 yılında Stockholm'de bir telgraf tamirhanesi kurmuştu. Ericsson, telgraf atölyesinde Bell ve diğer mucitlerin cihazlarından yararlanarak 1878'de tek megafonlu telefonu ortaya çıkarmıştı. İstanbul'a telefonun gelişi ise Bell'in icadından beş yıl sonra olmuştu. 1881'de Soğukçeşme'deki eski telgrafhane binası ile Yeni Cami Posta Müdürlüğü arasındaki hat Türkiye'deki ilk telefon hattı olarak kabul edilmektedir. 1881'den 1908 yılına kadar çeşitli hatlar kurulmuşsa da II. Abdülhamid döneminde sınırlı bir alanda kalmıştı. Bu arada 1877 yılında Telgrafhane-i Amire İmalat Şubesi Müdürü Emil Lacoine, Bell'in icadından yararlanarak bir telefon üretimi ve denemesini gerçekleştirmiş fakat devamı gelmemiştir. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanı telefon

Türkiye’de Ericsson’u bir İsveçli firma temsil edecek ve satışlar doğrudan İsveç ile gerçekleştirilebilecekti. Ericsson kısa bir süre içinde Osmanlı Devleti’nde güvenilir bir marka haline gelmiş ve Cumhuriyet döneminde de en çok tercih edilen markalardan biri olmuştu.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılmasıyla işgaller başlamış ve buna tepki olarak Ankara’da bir hükümet kurulmuştu. Böylece Türkiye’de iki başlı bir yönetim ortaya çıkmış bu da 1922 yılına kadar devam etmişti. TBMM kısa bir süre içinde Anadolu’daki otoriteye hâkim olmuş ve kendi kurumlarını Ankara’da oluşturmaya başlamıştı. 1920’de oluşturulan kurumlardan biri de Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü idi. Söz konusu kuruma yabancı kişiler de istihdam edilmişti örneğin İsveç vatandaşı Karl Orth’an müşavir olarak görevlendirilmişti. Nitekim Osmanlı döneminde de posta ve telgraf sistemini geliştirmek için İsveç’ten uzman talebinde bulunulmuştu.⁵²⁴ Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti sanayileşmeyi gerçekleştiremediği için sanayi ürünlerinde olduğu gibi bir nevi teknik eleman ithalatını da gerçekleştirmişti.

Türkiye’de telgraf ve telefon alanını düzenleyen ilk yasa 4 Şubat 1924 tarihinde çıkarılmıştı. Yasanın çıkarılmasının nedeni telgraf ve telefonun eski yasalarla devam edilemeyeceği ve yeni bir düzenlenmeye duyulan ihtiyaçtı.⁵²⁵ Yasanın çıkarılmasından kısa bir süre sonra 31 Mayıs 1924 tarihinde Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. Böylece Türk-İsveç resmi ilişkileri başlamış bu da ekonomik ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştu.

Ericsson’u Türkiye’de temsil eden SOTCO, 1924 yılının sonunda Ankara telefon tesisatıyla ilgili ihaleyi kazanmıştı. 12 Nisan 1925 tarihinde Ankara telefon

yasağı kaldırılmış fakat bu kez Posta ve Telgraf Nezareti, telefonu kendi tekeline alarak herhangi bir kimseye ruhsat vermemişti. Osmanlı’daki telefon imtiyazı tartışmalarından sonra 1911 yılında Sultan V. Murad’ın buyruğuyla “Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi” adlı şirket kurulmuştu. İngiliz-Amerikan-Fransız konsorsiyumu olan şirket İstanbul’un telefon işletme imtiyazını almıştı. Paragraftaki ve dipnottaki bilgi için bkz. **BOA**, DH.EUM.LVZ., 1/15, 23 Eylül 1910; Gökhan Akçura, “*Alo Telefon*”, **Toplumsal Tarih**, S:170, Şubat 2008, s. 92-93; Serkan Yazıcı, **Osmanlı’dan Günümüze İletişimde Bir Lider, Ericsson Türkiye**, Tarih Vakfı-Ericsson, İstanbul, 2014, s.1-43; Telefonun mucidi hakkındaki tartışmalar için bkz. Mustafa Armağan, “*Telefonun Türkiye Macerası*”, **Ahizden Cebe Bir Telefon Öyküsü**, Ed. Sezgin Çevik vd, Turkcell, İstanbul, 2009, s. 45-51.

⁵²⁴ **BOA**, HR.SYS., 2272/28, 1 Temmuz 1921; Aliye Öney, “*Türkiye’de Telefon Teşkilatının Kuruluşu*”, **Çağın Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, haz. E. İhsanoğlu-M. Kaçar, İstanbul, 1995, s.125-127.

⁵²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C:5-6, Devre II, İçtima Senesi 1, s. 196.

tesisatının kurulması için gerekli malzemenin Ericsson şirketinden pazarlıkla satın alınmasını dair Bakanlar Kurulu bir kararname çıkartmış fakat anlaşmada küçük bir değişiklik yapılarak otomatik santral kurulması istenilmişti. Buna göre ilk siparişin yerine tam otomatik ve genişletmeye uygun bir santral kurulması kararlaştırılmıştı.⁵²⁶ Hızlı bir şekilde tamamlanan Ankara otomatik telefon santrali 1926 yılında işletmeye açılmıştı. Fakat bir süre sonra hattın yetersiz kalmasından dolayı genişletme çalışmalarına başvurulmuş ve ihale Ericsson şirketine verilerek yeni telefon malzemeleri satın alınmıştı.⁵²⁷ SOTCO, sipariş almaya devam etmiş ve 6 Mayıs 1926 tarihinde kolordular ve askeri kuruluşlar için Ericsson markalı masa telefonlarını temin etmeye başlamıştı. Ericsson Şirketi'nin Türkiye pazarı gün geçtikçe büyümesine dair haberler şirketin yayın organlarına da yansımıştı. Örneğin 1928 yılında Ericsson Fabrikası'nda Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa'ya altın kaplamalı özel bir masaüstü telefon imal edildiğine dair haberler çıkmıştı. Söz konusu telefon için şu bilgilere yer verilmişti: “...*Metal parçaları yıldızla süslenen cihazın kablo aksamı altın kaplama, ahize tutma yeri ve gövdesi fildişidir. Arka tarafında yer alan Türk bayrağı aynadaki yansımada görünen telefonun numara kadranı kısmı emayedir. Üreticinin tescilli markası çerçevenin üzerine yer almaktadır. Tüm parçaları Ericsson fabrikasında üretildi ve monte edildi. Telefon üzerinde tüm süsleme ve bezemeler Stockholm'de saray mücevheratçısı W. Bohlin tarafından yapıldı.*”⁵²⁸

Türkiye, İsveç'ten sadece telefon ve telefon malzemesi almamaktaydı aynı zamanda uzman da davet ederek teknik eleman açığını kapatmaya çalışmıştı. Örneğin İsveç'ten iki uzmanın getirilmesine dair Bakanlar Kurulu karar çıkarmıştı. Söz konu İsveçli uzmanlar iki yıl süreyle Erich Eklund ve Walther Rinman telefon şebekesinin genişletilmesi için görevlendirilmişti.⁵²⁹ İsveçli iki uzman hazırlamış oldukları raporlar ile Türkiye'deki şehirlerin telefon şebekelerinin genişletilmesiyle mevcut

⁵²⁶ **BCA**, 30.18.1.1/13.23.2, 12 Nisan 1925; Ericsson Türkiye'den önce Norveç ve Hollanda'da (1923'te), İsveç'te (1924'te), ve İtalya'da (1925'te) otomatik santral kurmuştu. Yazıcı, **a.g.e.**, s.46.

⁵²⁷ **BCA**, 30.18.1.1/18.20.20, 21 Mart 1926; **BCA**, 30.18.1.1/25.46.4, 11 Ağustos 1927; **BCA**, 30.18.1.1/26.68.4, 11 Aralık 1927.

⁵²⁸ **Ericsson News**, No:8-9, August-September 1928, s.1. Akt. Yazıcı, **a.g.e.**, s.48-49.

⁵²⁹ **BCA**, 030.18.01.02/64.39.1, 13 Mayıs 1936; **BCA**, 030.18.01.02/68.80.10, 8 Ekim 1936; **BCA**, 30.18.1.2/68.80.10, 8 Ekim 1936; **BCA**, 30.18.1.2/64.39.1, 13 Mayıs 1936. Önce Erik Lundqvist ve Erik Eklund görevlendirilmiş fakat Lundqvist'in hastalanması üzerine Walther Rinman görevlendirilmişti. Söz konusu iki uzmanla yapılan sözleşmede zaman zaman değişikliğe gidilmişti. Bkz. **BCA**, 30.18.1.2/ 76.56.11, 17 Haziran 1937.

hatların daha verimli biçimde çalışmasını hedefleyen ve şehir içi-şehirlerarası hatların kurulmasına dair raporlar hazırlamışlardı. İsveçli uzman Wolter Rinman Adana, Mersin ve Zonguldak illerinin mevcut telefon şebekelerini inceleyerek raporlar hazırlamıştı. Örneğin Adana'nın telefon şebekesine ilişkin hazırlanan raporda Adana'da otomatik bir santral kurulmasının zamanla zorunlu olacağına dikkat çekmişti.⁵³⁰ Çünkü telefon kullanımı gün geçtikçe artmaktaydı ve nüfusta da yıldan yıla önemli bir artış yaşanmaktaydı. Ayrıca otomatik telefon santrallerinin kurulması önerilmişti çünkü Avrupa'da 1920'lerden itibaren otomatik telefon sistemi kullanılmaktaydı.

Türkiye, teknik eleman ihtiyacını sadece yabancıları davet ederek karşılamamış aynı zamanda kendi elemanlarının telefon tesisat ve işleyişine dair incelemelerde bulunması için çeşitli ülkelere göndermişti. Bu ülkelerden bir de İsveç olmuş ve Beyoğlu Telgraf Müdürü Mazhar Bey ile İstanbul Telgraf Müdürü Nahid Bey gönderilmişti.⁵³¹ İsveç'e gönderilmelerinin nedeni telefon alanında uzmanlaşmalarını sağlamaktı. Böylece Türkiye, İsveç'in teknik gelişiminden faydalanarak kendi potansiyelini oluşturma çalışmıştı.

1923 yılından itibaren Ankara'yı modern bir şehir haline getirmek için Cumhuriyet yöneticileri büyük gayret sarf etmişlerdi. Bu çerçevede iletişim bağlamında Ericsson'un önemli bir katkısı olmuştu. Ericsson, 1926 yılında Ankara'da ilk otomatik telefon sistemini kurduktan sonra 1937 yılında Ankara'nın Yenışehir bölgesinde ikinci otomatik telefon santrali kurulması için harekete geçmişti.⁵³² Ericsson'un Türkiye pazarı gittikçe büyümüş ve Ankara dışındaki illerde de faaliyet göstermeye başlamıştı.

Ericsson'un faaliyet gösterdiği illerden biri de İzmir olmuştu. İzmir Belediyesi 1925 yılında İstanbul Telefon Şirketi Ekçi Ustabaşısı Halil Orhan'a 200 abonelik bir telefon manyetolu bir telefon şebekesi kurdurmuştu. Fakat İzmir'in telefon abone sayısında yıldan yıla bir artış yaşandığı için yeni abone şebekelerinin kurulması

⁵³⁰ Çağla Kubilay, **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Telekomünikasyon Politikaları (1923-1939)**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, Ankara, 2003, s.203-204.

⁵³¹ **BCA**, 30.18.1.1/ 14.45.1, 19 Temmuz 1925; **BCA**, 30.18.1.1/ 14.34.6, 31 Mayıs 1925.

⁵³² Söz konusu santral için tahmini bedel 133,000 liraydı. Ödeme ise Türkiye ile İsveç arasında imzalanan kliring antlaşmasıyla yapılacaktı. **BCA**, 030.18.01.02/78.76.14, 27 Ağustos 1937.

gerekmekteydi. İzmir ve çevresi için açılan ihaleyi L.M. Ericsson Şirketi 31 Mart 1926 tarihinde telefon santrali kurma ve işletme imtiyazını elde etmişti. İzmir'in önde gelen isimleriyle L.M. Ericsson Şirketi'nin ortaklığıyla Societe Anonyme Turque de Telephones de Symyrna et ses Environs (SATS) adında bir şirket kurulmuştu. Kısa bir süre sonra şirketin adı değiştirilerek İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş. adını almıştı. Şirketin kurucuları İzmir Belediyesi ve L.M. Ericsson Şirketi'ydi. İhaleye göre L.M. Ericsson santral binasını ve otomatik santral sistemini kuracaktı. 400.000 TL tutarındaki hisselerin %53'ü İzmir Belediyesi, %44'ü Ericsson Şirketi'ne ve %3'ü ise İzmir'in önde gelen isimlerine aitti. İhale anlaşmasına göre Ericsson 1 milyon İsveç kronu yatırım yapacaktı. Ayrıca şirket Ericsson Şirketi'nden 943.000 İsveç kronu değerinde malzeme satın alacaktı. 1926 yılında santral binası inşaatına başlanmış, 1 Ekim 1928 tarihinde de görkemli bir açılışla faaliyete geçmişti. 1930 yılında şirketin idare meclisi üyeleri halı tüccarı Akarcılızade Vehbi Bey, eczacı Süleyman Ferid Bey (Eczacıbaşı), Monsieur G. Nils Krook ve Yngve Rapp idi. İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş. ile Ericsson Şirketi arasında 1927 yılından itibaren alınan malzemenin toplam borcuyla ilgili bir anlaşmazlık çıkmıştı. İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz da sorunu çözmek için Stockholm'de Ericsson üst düzey yöneticisi Hans Holm ile görüşerek sorunu Türkiye lehinde çözmüştü. Bu gibi istisnai durumlar dışında İzmir Belediyesi-Ericsson ortaklığı 1936 yılına kadar uyumlu bir şekilde devam etmiş fakat 1930'lu yıllarda Türkiye'nin ekonomide izlediği devletçilik ilkesi çerçevesinde yabancı şirketler millileştirilmişti. Söz konusu millileştirme politikası çerçevesinde İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş. de doğrudan etkilenmişti. 1936 yılından itibaren şirketin devletleştirilmesi konusunda görüşmeler başlamış ve yapılan pazarlıklar ve görüşmeler neticesinde 1937 yılında da sonlandırılmıştı. İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş.'nin satın alınması TBMM'de kabul edilmişti. 1.200.000 lira değerinde olan şirket, 24 Ocak 1938 tarihinde Türk Hükümeti adına Nafia Vekili Ali Çetinkaya, şirket adına İzmir Belediye Encümen üyesi Faik Öner ve Şirket Direktörü Yngve Rapp tarafından atılan imzalarla satış gerçekleşmişti. Söz konusu satış 2 Mayıs 1938 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak resmen yürürlüğe girmişti.⁵³³ İsveç L.M.

⁵³³ Yazıcı, **a.g.e.**, s.52-55; **Resmi Gazete**, S: 3883, 15 Nisan 1938.s.9677; **Resmi Gazete**, S: 3896, 2 Mayıs 1938, s.9775-9779; Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, A.Ü. SBF yay., Ankara, 1971, s.70; **TBMM Zabıt Ceridesi**, D:V, C:24, İkt:3, İnk:50, 18 Nisan 1938, s.107-109 (1-12); **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.182.

Ericsson Şirketi'nin Türkiye'de doğrudan yatırım yaptığı ilk şirket İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş. idi. Yaklaşık 12 yıl İzmir'de faaliyet gösteren L.M. Ericsson, Türkiye'nin iletişim politikasında önemli bir yer edindiği gibi telefon malzeme ithalatında da önemli tedarikçi şirketlerden biri olmuştu. Türkiye,1930'lu yılların sonuna kadar iletişim sektöründe dışa bağımlı bir halde ithalata dayalı bir politika izlemişti. Fakat 1929 ekonomik krizin etkisiyle 1930'larda millileştirme politikası takip etmeye başlamıştı. Bu da 19.yüzyıldan itibaren Türkiye pazarında önemli bir edinmiş olan Ericsson şirketinin doğrudan etkilenmesine neden olmuştu.

Türk-İsveç ekonomik ilişkileri açısından önemli bir yer teşkil eden Ericsson Şirketi, Türkiye'deki faaliyetlerini temsilcilikler vasıtasıyla yürütmüştü. Türkiye'de yabancı şirketlerin temsilcilik görevini yürüten Selahattin Adil Paşa, Milli Savunma Bakanlığı, Bahriye Vekâleti, Askerî Fabrikalar ve PTT Müdürlüklerinden çeşitli savaş malzemesi ve araç istekleri İsveç SOTCO firmasına bildirerek temin etmeye çalışmıştı. Adil Paşa aynı zamanda Ericsson şirketinin Türkiye temsilciliğini de almıştı.⁵³⁴ Selahattin Adil Paşa ile Yervant Çizmeciyan Efendi 1929 yılında ortak bir kablo şirketi kurmuştu. İstanbul Kauçuk ve Kablo Fabrikası olarak adlandırılan şirket ilk Türk elektrik kablo fabrikasıydı. Millî Savunma Bakanlığı, 1935 yılında bedeli yaklaşık 750 bin liraya ulaşan on bin kilometre telefon kablosu ihtiyacını Adil Paşanın fabrikası ve Ericsson Şirketi'nin Stockholm'deki Sivert kablo fabrikasından karşılamıştı. Fakat Ağustos 1937'de Stockholm'e giden Selahattin Adil Paşa, Ericsson yetkililerinin tutumlarından dolayı firmayla çalışmalarını sonlandırmıştı.⁵³⁵ Adil Paşa gerek Ericsson şirketi gerekse Bofors şirketi ve gerekse diğer şirketlerin temsilciliğini yaparak adeta İskandinav ülkelerinin "ticari ataşesi" görevini üstlenmişti.

Selahattin Adil Paşa'dan sonra Türkiye'de Ericsson'u 1937 yılından itibaren Nebil Baykent temsil etmeye başlamıştı. Beykent'in temsilciliği döneminde çok sayıda resmi kurum Ericsson markalı telefon ile tanışmıştı. 1930'lu yıllarda İsveç markalı ürünler Türk gazetelerinde reklam olarak yer alınca Ericsson markalı ürünler de boy göstermeye başlamıştı.⁵³⁶ Söz konusu reklamlar İsveç markalı ürünlerin

⁵³⁴ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.439.

⁵³⁵ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.472-507.

⁵³⁶ **Akşam**, 19 Ocak 1937, s.16; **Kurun**, 31 Ekim 1936; **Akşam**, 11 Eylül 1934, s.12.

satışlarına önemli katkıda bulunduğu bir gerçektir. Sonraki yıllarda da benzer reklamları görmek mümkündür.

Ericsson, 1930'lu yıllarda Türkiye'deki önemli yabancı sermaye gruplarından birini teşkil etmekteydi. Fakat iletişim alanında önemli bir marka olan Ericsson, Türkiye'deki yatırımları için malzeme alımını İsveç'teki fabrikalarından karşılamıştı dolayısıyla telefon cihazlarının üretilmesi konusunda herhangi bir yatırım yaptığını söylemek güçtür.⁵³⁷ Ericsson Şirketi, 19. yüzyıldan itibaren Türkiye pazarında temsilcilikler vasıtasıyla veya dolaylı bir şekilde yer almış ve 1928 yılından itibaren (İzmir ve Civarı Telefon Türk A.Ş ile) doğrudan yatırımlara başlamıştı. Ericsson'un söz konusu yatırımı 1938 yılında millileştirme faaliyetleri neticesinde son bulmuştu. Fakat Ericsson, Türkiye'deki faaliyetlerini temsilcilikler vasıtasıyla sürdürmeye devam etmişti.

4.3. Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın İsveç Ziyareti (18-24 Temmuz 1937)

İki savaş arası dönemde Türkiye ile İsveç arasındaki en önemli ilişkileri ekonomi oluşturmaktaydı. Bu dönemde Türkiye, demiryolu yapımına da büyük önem vermiş ve demiryolu yapımı ve malzeme alımında İsveç ve Almanya ön plana çıkmıştı. Ayrıca 1930'lu yıllarda Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme hamlelerini gerçekleştirmek için dış finansmana da ihtiyacı vardı. Bu finansman ülkelerden biri İsveç olabilirdi. Çünkü hem İsveç'in hem de Türkiye'nin sömürgelere sahip olmaması ve iki ülkenin izlemiş olduğu benzer barışçıl politikalar iki ülkeyi yakınlaştırmıştı.

İsveç Hükümeti adına Başbakan Axel Pehrsson-Bramstorp, Türkiye ile ekonomik ilişkileri geliştirmek ve İsveç sanayi kurumlarını tanıtmak için Nafia Vekili Ali Çetinkaya'yı davet etmişti. Aslında bu ziyaret İsveç tarafından İsveç sanayine Türk siparişleri temini için sarf edilen bir girişimdi. Çetinkaya da hem İsveç'in davetine icabet etmek hem de Avrupa'daki gelişmeleri yakından incelemek için 25 günlük Avrupa seyahatine çıkmıştı. Çetinkaya'ya eşi, kızı, komiser Şükrü Sönmez, komiser Ahmet Baydar, Şirketler Umum Müdürü Emin İplikçi, Devlet Demiryolları Cer Dairesi Başkanı Sedat Etiker, Özel Kalem Müdürü Nejad Atsan ve bakanlık uzmanları

⁵³⁷ Kubilay, **a.g.t.**, s.179.

eşlik etmişti. Nafia Bakanı Çetinkaya'yı Sirkeci Garı'nda Cumhurbaşkanı Başyaveri Cevdet, Ali Kılıç, İstanbul Vali vekili Şükrü, Emniyet Müdürü Salih Kılıç, İsveç Elçisi ile eşi ve kızı, Alman Elçisi Von Keller, Norveç Elçisi, Romanya konsolosu ve Yugoslav konsolosu tarafından uğurlanmıştı. Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya, Almanya yolu ile İsveç'e ulaşan Çetinkaya ve ekibini İsveç Ulaştırma Bakanı Albert Forslund ve Demiryolları Genel Müdürü karşılamıştı.⁵³⁸ Böylece Çetinkaya'nın 18-24 Temmuz 1937 tarihili İsveç gezisi başlamıştı.

Nafia Bakanı Çetinkaya'nın ziyaretinden dolayı İsveç'in önde gelen gazeteleri çeşitli haberlere yer vererek ziyaretin önemine değinmişti. Ayrıca basın, bu ziyaretin Türkiye ile İsveç arasında bilhassa ticaret ve sanayi sahalarında gittikçe artmakta olan ilişkilerde önemli bir adım teşkil ettiğini dile getirmişti. Basına göre Türkiye Nafia Bakanı'nın İsveç ziyaretinin amacı özellikle elektrik ve ulaştırma sahalarında mevcut büyük bayındırlık işleriyle ilgilenmek ve incelemelerde bulunmaktı. Ali Çetinkaya, İsveç'te bir hafta sürecek olan bu seyahatinde elektrik makineleri yapan büyük Asea fabrikalarını, lokomotif, türbin vs. imal eden Nydgvist&Holm fabrikalarını, Götenburg Limanı'nı ve Bofors'da savaş malzemeleri fabrikalarında incelemelerde bulunmuştu.⁵³⁹

Stockholm'ün önde gelen gazetelerinden Stockholms-Tidningen, Çetinkaya'nın ziyaretinden önce duyduğu memnuniyeti başyazısında yer vermişti: *"İsveç'i ziyareti esnasında Ali Çetinkaya gerek memleketi gerek kendi şahsi hakkında samimi hürmet, takdir ve sempati hisleri ile karşılanacağına emin olmalıdır. Biz o zamandan beri Türk milletine kaşı dostluk beslemekteyiz ve bunun müteakbil olduğunu müşahade eylemekle de bahtiyarız. Bugünkü millileşmiş modern Türkiye kuvvet ve istikrar bakımından çok kazançlıdır. Türk milleti kuvvetli olduğunu ve yapıcı işlerde kudretli olduğunu ispat etmiştir. Türkiye'de Kemal Atatürk'ün ve onun müşavirlerinin idaresi altında muazzam bir eser vücuda getirilmiştir. Bu esere bundan böyle aynı enerji ile devam edileceğinden de emin olunabilir. Bu esere devamda daima umurun menfaatlerine hizmet zihniyeti hâkim olacaktır. Türkiye hükümetinin karşılaştığı*

⁵³⁸ **BCA**, 030.18.01.02/78.72.11, 18 Ağustos 1937; **BCA**, 030.18.01.02/76.58.8, 23 Haziran 1937; **BCA**, 030.10/ 236.592.9, 23 Eylül 1936; **Kurun**, 15 Temmuz 1937, s.1; **Akşam**, 2 Temmuz 1937, s.4.

⁵³⁹ **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.45; **Akşam**, 19 Temmuz 1937, s.2; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1937, s.1.

mühim işlerden birisini modern bir münakale şebekesi vücuda getirmek teşkil eylemiştir. Bugün İsveç hükümetinin misafiri olan devlet adamı bu sahada muazzam bir eser vücuda getirmiştir ve bu esere İsveç endüstrisi geniş bir mikyasta yardım etmek fırsatını bulmuştur. İsveç'teki ikamet esnasında Ali Çetinkaya'nın memleketimizin kabiliyetine ve yeni Türkiye'nin gayretlerine karşı olan sempatisine emniyet getireceğini ümit ederiz."⁵⁴⁰

Bir başka deyişle İsveç gazetesi İsveç'in Türk milletine karşı dostluk beslediğini ve bu dostluğun da karşılıklı olmasından dolayı memnuniyetinden bahsetmişti. Gerçekleştirilen yeniliklerin Türk milletini güçlü kıldığını ve Atatürk'ün önderliğinde muazzam bir eser vücuda getirildiğini okuyucularına aktarmıştı. Türkiye'nin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de ulaştırma problemi idi. Gazete, Cumhuriyet döneminde ulaştırma alanında gerçekleştirilen hamlelerde İsveç sanayisinin önemli katkıları olduğunu hatırlatmıştı. Her ne kadar Cumhuriyet döneminde ulaştırma alanında önemli yatırımlar yapılmışsa da yeterli değildi. Bundan ötürü Türkiye, sanayileşmiş ülkelerin finansman desteğinden ve teknik elemanlarından yararlanmak istemişti. Bu konuda Türkiye'ye destek olabilecek ülkelerden biri de İsveç idi. Türkiye'nin İsveç'i tercih etmesinin nedenlerinden biri de İsveç'in ekonomik nüfuzunun siyasi bir nüfuza dönüşme ihtimalinin çok düşük seviyede kalmasıydı. Çünkü İsveç, iki savaş arası dönemde emperyalist bir politika gütmekten özellikle kaçınarak ekonomik ilişkilere ağırlık vermişti. Ayrıca İsveç büyük ülkelerin (ABD, Sovyetler, İngiltere ve Fransa gibi) aksine Türkiye ile denk ülke olarak kabul edilebilirdi. Bu durum iki ülkenin ekonomik işbirliğini geliştirmişti. Fakat İsveç, sanayileşme alanında önemli yatırımlar yaptığı için dış ticaret dengeleri İsveç lehinde olmuştu.

Ali Çetinkaya, İsveç'te Kooperatif Federasyonu'nun büyük silo inşaatını, Luma Elektrik Lambaları Fabrikasını, Ericsson telefon servisini incelemiş ve Stockholm'ün güneyinde otomatik telefon istasyonunu gezmişti. İsveç Parlamentosu Riksdag'da elektrikli oy toplama makinesi ve tesisatı Çetinkaya'nın dikkatini çekmişti. Benzer sistemi Türkiye Büyük Millet Meclisi de kullanmak niyetindeydi.

⁵⁴⁰ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1937, s.6; **Akşam**, 20 Temmuz 1937, s.1, 11; **Ayn Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.52.

Ericsson telefon şirketi de 100.000 kron karşılığında söz konusu tesisatı yapma taahhüdünde bulunmuştu. Ericsson telefon şirketi müdürü B. Holm, Çetinkaya ve ekibine bir öğle yemeği ziyafeti vermiş ve ziyafette İsveç Savunma Bakanı Nilsson da yer almıştı.⁵⁴¹

Ali Çetinkaya, İsveç demiryolları ve hava yolları servislerini incelemiş ardından İsveç Devlet Demiryolları şefi B. Granholm'un eşliğinde Haeggvik'deki transformatör istasyonunu, Stockholm'ün kuzeyindeki malzeme istasyonu, Hagalund'daki makine ve vagon depolarını gezmişti. Çetinkaya, ayrıca Bromma uçak meydanına da giderek gerek meydanı gerek oradaki binaları ve Noorland Tayyareleri'ni incelemişti. Çetinkaya, refakatindeki ekip ile Vaesteras'a giderek Asea fabrikalarını, Mimer ve Emaus atölyelerini ve buhar santralini ziyaret etmişti. Motola ve Trollhaetten'u da ziyaret eden Türk Heyeti, Vargoen Elektrik Santrali'ni gezmişti. Çetinkaya, Stockholm'deki ziyaretinden sonra İsveç'in Götenburg şehrine geçerek Götenburg Limanı'nda incelemelerde bulunmuştu.⁵⁴²

İsveç Hükümeti, Ali Çetinkaya şerefine bir akşam ziyafeti vermiş ve ziyafette Türkiye Stockholm Elçisi Ragıp Raif Kösearif ve Elçilik personeli, İsveç Dışişleri Bakanı Sandler, Ulaştırma Bakanı Forslund, Savunma Bakanı Nilsson, iş adamları ve fabrika temsilcileri yer almıştı. Ziyafette Dışişleri Bakanı Sandler, konuşmasında Türk-İsveç ilişkilerinin uzun bir geçmişe dayandığını vurgulamıştı. Sandler, coğrafi şartlardan dolayı iki ülke arasında ziyaretlerin devamlı yapılamadığını, İsveç'te birkaç gün geçirmek üzere Çetinkaya'nın, davetlerini kabul ettiklerinden dolayı sevinçlerinin bir kat daha arttığını söylemişti.

Sandler, devamında *"Tarih sayfalarını çevirirken bu coğrafi şeriate rağmen Türkiye-İsveç münasebetlerinin çok uzun zamanlardan beri mevcut bulunduğunu müşahade etmekteyiz. Ordularımızın daima İsveç'te kalmadıkları devirlerde iki devletin siyasi menfaatleri birçok defalar bunları birbirlerine çok yaklaştırmıştır. Zaman zaman İsveç mümessilleri İstanbul yolunu tutmuşlar ve yine zaman zaman Türk Elçileri, şimal iklimini hiçe sayarak payitahtımıza gelmişlerdir"* sözleriyle 1733

⁵⁴¹ **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.46; **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1937, s.3; **Akşam**, 21 Temmuz 1937, s.4.

⁵⁴² **Ayın Tarihi**, S: 44, 1-31 Temmuz 1937, s.46; **Akşam**, 23 Temmuz 1937, s.2.

yılında XII. Charles'ın borçlarını tasfiye etmek için Stockholm'e giden Fevkalade Elçi Sait Mehmet Efendi'nin İsveç hakkındaki izlenimlerine yer vermişti. Mehmet Sait Efendi'nin İsveçliler hakkındaki şu sözlerini Sandler *"İsveç halkı ekseriyetle sağlam ve uzun boyludur ve güzeldir. Halk arasında doksan yaşında dinç ihtiyarlara çok fazla tesadüf olunur... Halk çok misafirperverdir ve yabancıya hüsnükabul göstermeyi kendilerine bir zevk bilir"*⁵⁴³ ifade ettikten sonra bugün ise Türkiye-İsveç ilişkilerinin kayalık topraklarından çok daha sağlam bir arazi üzerinde temelinin atılmış bulunduğunu söylemişti.

Türk-İsveç ekonomik ilişkilerine değinen Sandler, Türkiye'nin gelişmesinde Atatürk'ün önderliğinde önemli bir yol kat edildiğinin ve bu yolda Ali Çetinkaya'nın önemli katkılarda bulunduğunu vurgulamıştı. *"Modern Türkiye'de yüksek devlet adamanız Kemal Atatürk'ün idaresi altında ekonomik hayatın bütün sahalarında muazzam bir yapıcılık eserine devam olunmaktadır. Bu akşamki misafirlerimizin ve Bilhassa Ali Çetinkaya'nın bu eserin yapılmasına olan iştirakleri malumdur ve hakkıyla takdiri mucip bulunmaktadır."* Türkiye, teknik ve bilimsel anlamda yeterli personele sahip olamadığı için yurtdışından bu açığını kapatmaya çalışmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren teknik eleman desteği alınan ülkelerden biri de İsveç idi. Dışişleri Bakanı Sandler de konuşmasında bu duruma dikkat çekerek İsveç'in katkısından bahsetmişti. *"İsveç, mühendislerinin tecrübe ve becerilerini ve sanayinin yüksek kalitedeki üretimini emrinize vermiş olmakla, Türkiye'nin ilerlemesine bazı nispette yardım etmiştir. İsveç, bu ortaklıktan dolayı cidden iftihar etmekte ve bunun kıymetini takdir eylemektedir. Zannediyorum ki Türkiye de bundan memnun kalmış bulunmaktadır. Belki Türkiye-İsveç işbirliğinin bu sayfası daha kapatılmış değildir. Belki de teknisyenlerimiz ve endüstriyelerimiz bu derece büyük muvaffakiyetle devam ettirmekte olduğumuz yapıcılık eserinde sizlere bundan böyle de faydalı olacaklardır."*⁵⁴⁴ Sandler, Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilerlemesinde İsveçli mühendislerin ve teknik elemanlarının katkısına değinerek Türkiye ile olan ekonomik işbirliğinin devam ettirilmesi temennisinde bulunmuştu. Ayrıca İsveçlilerin Türkiye'de yapmış oldukları işlerin kalitesine değinerek bundan sonra da teknik personelinin büyük başarıları imza atmasını beklediklerini söylemişti. Sandler

⁵⁴³ **Akşam**, 21 Temmuz 1937, s.1; **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.53-54.

⁵⁴⁴ **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.53-54.

konuşmasının sonunda Ali Çetinkaya'nın iyi intibalar ile İsveç'ten ayrılmasını temenni etmişti. *"Memleketinize götüreceğiniz intibalar belki bundan iki yüz yıl evvel Sait Mehmet Efendi'nin götürdüğü intibalardan biraz başka olacaktır. Fakat yalnız şurasını ümit etmek isterim ki onun gibi siz de İsveçliler hakkında aşağıdaki hükmü söyleyebileceksinizdir: 'İsveçliler, Türkiye ile dostluğa büyük ehemmiyet verirler'".*⁵⁴⁵

Dışişleri Bakanı Sandler'den sonra söz alan Ali Çetinkaya, İsveç Hükümeti'nin davetine icabet etmekten dolayı mutlu olduğunu belirttikten sonra konuşmasına şu cümlelerle devam etmişti: *"Kültür sahasında en yüksek dereceyi bulmuş olan ve endüstri sahasında başkalarına haset ile bakmayacak bir vaziyette bulunan asil milletinizi yakından tetkik edebileceğim. Ekselansınız, Türkiye-İsveç münasebetlerinin yalnız dün başlamış bulunmadığını bir zamanlar İsveç mümessillerinin İstanbul yolunu tutuklarını ve Türk elçilerinin de payitahtınızda İsveçlilerin misafiri kaldıklarını..."* belirttikten sonra geçmişte yolculukların çok zor, zahmetli ve uzun günlerden sonra ulaşılabileceğini fakat şimdi Türkiye'den İsveç'e dört gün gibi kısa bir sürede gelinebileceğini söylemişti. Çetinkaya, konuşmasında Mehmet Sait Efendi'nin intibalarına katıldığını ifade ettikten sonra *"Türkiye de İsveçlilerin dostluğuna büyük ehemmiyet vermektedir. Türk milleti de çok nazik ve çok misafirperverdir ve kendisine benzerleri aramaktadır. Bu iki yüz senelik zamandan beri İsveç-Türkiye münasebetleri azalmamış bilakis daha sağlam yeni bir esas üzerinde takviye bulunmuştur. Bu yeni esas, iki memleket arasındaki ekonomik ve kültürel bağlardır"*.⁵⁴⁶ Türklerin ve İsveçlilerin misafirperver olduğunu ve iki ülke ilişkilerinin sağlam temellere dayandığını ve güçlendiğini vurgulamıştı.

İsveç'in uzun yıllardan beri savaşırlara girmedığı için önemli bir yol kat ettiğini vurgulayan Çetinkaya, bu durumun da İsveç'in sanayisinin gelişmesini sağladığını tespit etmişti. *"Majeste Gustav'ın idaresi altında refah içinde yaşayan İsveç, sulh içinde bir asırdan fazla bir zaman fasılasız devam eden bir çalışmanın verdiği büyük tecrübesini Türkiye'nin emrine tahsis etmiştir. Bu müddet zarfında İsveç teknisyenleri, bilgilerini ve endüstrilerini en yüksek dereceye kadar çıkarmış bulunmuştur. Türkiye, İsveç mühendislerinin ve teknisyenlerinin kıymetli yardımlarını istemekle, İsveç'in bu*

⁵⁴⁵ **Aydın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.54; **Akşam**, 21 Temmuz 1937, s.4.

⁵⁴⁶ **Akşam**, 21 Temmuz 1937, s.4; **Aydın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.54-55.

uzun gayretinin semerelerinden istifadeyi bilmiştir.” Çetinkaya, Türkiye’nin İsveç’in bu gelişmesinden yararlandığını ve İsveçli teknisyenlerin yardımıyla önemli işlere imza atıldığını söylemişti. Devamında Başbakan İsmet İnönü’nün TBMM’de yapmış olduğu konuşmada İsveçli teknisyenlerin yapmış oldukları işleri takdir ettiğini hatırlatmıştı. “...(İsveçli) teknisyen ve mühendisler, hükümetim tarafından kendilerine tevdi edilen işleri, emsaline nadir tesadüf edilebilir, takdire şayan büyük bir dikkat ve ihtimamla yerine getirmişlerdir.” Devamında “Mesut maziden mülhem olarak, istikbalde de İsveç teknisyenlerinin, İsveç endüstrisinin işbirliğini isteyeceğine şüphe yoktur. Sözlerimi şu kelimelerle bitirmek istiyorum: İsveçliler yaptıklarını iyi yaparlar.”⁵⁴⁷ Gelecekte de İsveçli uzmanlardan yararlanmaya devam edeceklerini belirten Çetinkaya, İsveçlilerin yapmış oldukları işleri iyi yaptığını ve bundan dolayı da Türklerin güvenini kazandığını özellikle vurgulamıştı.

Ali Çetinkaya, İsveç’ten ayrılırken gazetecileri kabul ederek onlara İsveç’teki inceleme seyahatinin çok faydalı olduğunu açıklamıştı. Çetinkaya konuşmasında son senelerde demiryolu inşaatı, İsveç ile Türkiye’yi birbirine çok yaklaştırdığını ve iki ülke arasındaki ilişkilerin daima iyi bir durumda olduğunu söylemişti. Çetinkaya, İsveç firmalarının ve mühendislerinin sağlam eserlerinin ortaya çıkmasından sonra Türkiye’de İsveç hakkındaki hürmet ve takdir hislerinin daha da arttığını ifade ettikten sonra Türkiye’de demiryolu inşaatının devam edileceğini gazetecilere anlatmıştı. Demiryolu için yeniden 50 milyon liralık tahsisat ayrıldığını duyuran Çetinkaya, Türkiye’nin 700 bin km ölçeğinde, doğu ile batı arasında köprü vazifesi gördüğünü ve her istikamette geniş ve iyi ulaştırma hatlarına ihtiyacı olduğunu söylemişti. Çetinkaya, özellikle İsveç’teki işçilerin yalnız çalışma ve hayat şartlarını değil, onların atölye ve sağlık tesislerini de incelediğini anlatmıştı. Sekiz saatlik çalışma günü kanunu geniş bir ölçüde Türkiye’de de kabul edildiği için bu seyahat vesilesinden istifade ederek bu kanun hükümlerinin tatbiki hakkında tesir eden bir kontrol temini tarzına dair de incelemede bulunduğunu söylemişti. Bakan Çetinkaya demiryolları konusunda ise şu ifadelerle yer vermişti: “İsveç’in Türk demiryolu inşaatına malzeme vermesi meselesine gelince, bu hiç şüphesiz bir konjonktür işidir. Bununla beraber biz İsveç mamulâtının kalitesini daima takdir ediyoruz.” Bakan, karşılıklı ticaret

⁵⁴⁷ **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.54-55; **Akşam**, 21 Temmuz 1937, s.4.

mübadelesinin (kliring) gelecekte artacağı ve bu suretle de Türkiye'ye İsveç malzemesine müracaat imkânı vereceği ümidini açıklamıştı. Türkiye'de en önemli ve başlanmak üzere olan işin, suların seviyesinin düzenleme işi olduğunu söyleyen Çetinkaya, bu iş için de İsveç'in işbirliğini arzu ettiğini açıklamıştı. Ayrıca Türkiye'nin teknik eleman ihtiyacını karşılamak için Stockholm'deki ziyareti esnasında 4 köprü ve şose mühendisi angaje ettiğini ve başka mühendis bulamadığını, bulduğu takdirde onları da istihdam edeceğini söylemişti.⁵⁴⁸

Çetinkaya'ya göre İsveçliler demiryolu alanında büyük bir tecrübeye sahiptiler ve Türkiye'nin ihtiyacı için hayati önem taşımaktaydı. Çünkü İsveçli uzmanların yanında Türk personeli de işi öğrenip tecrübe sahibi olmaktaydı. İsveç'teki işçilerin hayat şartlarında önemli düzenlemeler yapılmıştı. Örneğin çalışma saati günde sekiz saate indirilmişti. Türkiye de benzer bir çalışmaya imza attığı için İsveç'teki gelişmeleri yakından takip etmişti. Ziyaretin asıl konusunu oluşturan İsveç malzemelerinin alınıp alınmayacağı meselesi konusunda ise Çetinkaya, kesin bir cevap vermemiş konun dönemsel olduğunu belirtip açık kapı bırakmıştı. Fakat Çetinkaya, İsveç malzemelerinin kalitesi konusunda ise takdire şayan olduğunu da özellikle vurgulamıştı.

Türkiye Nafia Bakanı Ali Çetinkaya, İsveç'ten ayrıldığı gün 24 Temmuz'da İsveç Kralı'nın yazın bir müddet dinlendiği Batı sahillerindeki Saeröe'de Kral Gustav tarafından da kabul edilmişti.⁵⁴⁹ Ali Çetinkaya, İsveç'ten sonra Almanya tarafından da davet edilmişti. Alman Hükümeti ile siyasi ve ekonomi konuları görüşmek üzere Almanya'ya geçen Çetinkaya, ziyareti hakkında Deutsche Bergwerkszeitung'a bir demeç vermişti. Demecinde Türk-Alman ekonomik ilişkilerinin önemine ve Türkiye'nin demiryolu yapımına verdiği değere değinmişti. Türk demiryollarının yapımı için gerekli malzemenin karşılandığı ülkelerden birinin Almanya olduğunu belirten Çetinkaya, Türkiye'nin 1937-38 yılları için 16 milyon Türk lirası değerinde lokomotif ve vagon satın alacağını, bunun da Alman şirketlerinden karşılanacağını açıklamıştı. Ayrıca Alman mühendislerinin Türk limanlarının yapımında görev üstleneceğinden ümitli olduğunu ifade etmişti. 24 Temmuz'da Berlin'e giden

⁵⁴⁸ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1937, s.1, 6; **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.51-55; **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1937, s.1, 7.

⁵⁴⁹ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1937, s.3; **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.47.

Çetinkaya, 2 Ağustos'ta da Adolf Hitler ile görüşmüştü. Alman Hükümet yetkilileriyle olumlu görüşmeler yaptıktan sonra Çetinkaya ve maiyeti Münih'ten İstanbul'a 10 Ağustos'ta dönmüştü.⁵⁵⁰ Çetinkaya, basına İsveç ve Almanya'da yaptığı inceleme seyahatinin verimli geçtiğini ve gayet memnun kaldığını söylemişti. Ayrıca Çetinkaya, İsveç'ten olduğu gibi Almanya'dan da teknik eleman talebinde bulunmuş ve özellikle liman yapımında istihdam edileceği vurgulanmıştı. Türkiye böylece uzun yıllardan beri sıkıntısını yaşadığı teknik elaman ihtiyacını yabancı ülkelere karşılamak suretiyle çözüme yoluna gitmişti.

Nafia Bakanı Ali Çetinkaya'nın ziyareti diğer Avrupalı devletler için de önem taşımaktaydı. Çünkü Türk Hükümeti, Karabük civarında büyük bir lokomotif fabrikası kurulması için çalışmalar başlatmıştı ve bunun için İngiliz, Alman ve İsveç grupları çeşitli tekliflerde bulunmuştu. Söz konusu teklifler Nafia Bakanlığı tarafından incelenmiş fakat henüz karar verilmemişti. Nafia Bakanlığı'nın üzerinde durduğu bir diğer konu ise Diyarbakır'dan Irak'a ve Diyarbakır'dan Van Gölü etrafını dolaşarak İran'a gidecek olan iki büyük demiryolu hattı inşasıydı. Söz konusu hatlar için Türk Hükümeti tarafından Nafia Bakanlığı'nın bütçesine aktırmıştı. Hatta Diyarbakır'dan Irak'a doğru yapılacak demiryolu hattının keşif çalışmaları başlamıştı.⁵⁵¹ Gerek Karabük'teki lokomotif fabrikası ve gerekse de demiryolu hatları için Nafia Bakanlığı kararını vermeden önce Bakan Ali Çetinkaya, söz konusu ülkelere davet edilerek verilecek kararın kendi lehlerinde çıkmasını sağlamak istemişlerdi.

4.4. İsveç'te Türkoloji Çalışmaları

İsveç'in Şark'a karşı ilgisinin artması, Türkolojinin İsveçliler tarafından farklı katkılarla geliştirilmesini mümkün kılmıştı.⁵⁵² İsveç'in Türkoloji ve İslamiyet'e karşı

⁵⁵⁰ Garda Ali Çetinkaya'yı Türk yetkililer ile Alman, İsveç ve Hollanda Elçileri karşılamıştı. **Ayın Tarihi**, S:44, 1-31 Temmuz 1937, s.47; Koçak, **Türk-Alman İlişkileri**, s.207-208; **Cumhuriyet**, 8 Ağustos 1937, s.1.

⁵⁵¹ **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 1937, s.1; **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1937, s.2.

⁵⁵² Türkolojinin tarihsel arka planına göz atılacak olursa; İsveçliler ile Türk halkları ile ilk ilişkileri dolaylı da olsa Vikingler dönemine kadar uzanmaktaydı. XVI. yüzyıldan itibaren İsveç, Kırım Tatarları ile sürekli temasa geçmiş ve İsveç Kralı 1579 yılında bir Kırım Tatar heyetini Stockholm'de kabul etmişti. Bu da İsveçliler ile bilinen ilk resmi temasları oluşturmaktaydı. XVI. yüzyılda Uppsala Üniversitesi'nde Doğu dilleri ile birlikte İbranice, Haldi dili ve Arapça okutulmaktaydı. 1709 yılında İsveç Kralı XII. Carl'ın Poltova Savaşı'nda yenilip Osmanlı'ya sığınmasıyla İsveçlilerin doğuya karşı

ilgisi basın-yayın faaliyetlerine de yansımıştı. Doğu Avrupa ve Asya toplumlarının tarih, etnografya, dil, edebiyat, din ve gelenekleri ilgili ve Uppsala’da yayın yapan Le Monde Oriental adlı dergi Türkoloji alanında da önemli çalışmalara yer vermişti. 1906’dan 1949’a kadar yayınlarına devam eden dergi bir süre aradan sonra isim değişikliği yaparak yayın hayatını sürdürmüştü.⁵⁵³ İsveç’te Şarkiyatçılık ve Türkoloji alanında yapılan önemli çalışmalardan biri de 1889 yılında Stockholm ve Oslo’da İsveç-Norveç Kralı II. Oscar yönetiminde, gerçekleştirilen VIII. El sine-i Şarkiye Kongresi idi. İsveç, kongreye Padişah II. Abdülhamid’in Fahri üyeliğini talep etmiş fakat söz konusu teklife olumsuz yanıt verilmişti. Stockholm ve Oslo’da düzenlenen Şarkiyatçılar Kongresi’ne Osmanlı Devleti’ni temsilen Ahmet Mithat Efendi katılmıştı.⁵⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi yazmış olduğu “Avrupa’da Bir Cevlan” adlı eserinde İsveç’teki seyahatine geniş bir yer ayırmıştı.

ilgilerinin artmasına neden olmuştu. 1730 yılında Uppsala Üniversitesi’nde Türkçe dersleri okutulması konusu ortaya atılmış bu arada Lund Üniversitesi’nde Türkçeye karşı ilginin arması üzerine üniversitenin kütüphanesine çok sayıda Türkçe kitap satın alınmıştı. İsveç ile ilişkilerinin yoğunlaşması üzerine 1742 yılında Sven Jhan Munthe, öğrencilere Osmanlıca öğretmekle görevlendirilmişti. Jacob Jonas Bjoernstahl, Matthaeus Norberg ve Karl Johann Tornberg gibi bilginler Türkçe ve Türkiye’ye ilgi göstermişlerdi. Tornberg, Uppsala Üniversitesi’ndeki Arapça, Farsça ve Türkçe yazmaların katalogunu yayımlamıştı. İsveççe ile Türkçe arasındaki benzerlikleri ortaya koyan kişi ise Lund Üniversitesi’nden Sven Lagerbring idi. Lagerbring, 1764’te yazmış olduğu kitapçıkta 200 kadar sözcüğün Türkçeden İsveççeye geçtiğini tespit etmişti. Sven Lagerbring, **İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri**, haz. Abdullah Gürgün, Kaynak yay., İstanbul, 2010, s.29; Gunnar Jarring, “İsveç’te Türkoloji”, çev. Tüten Özkaya, **Belleten**, C.XLIV, S.173, Ocak 1980, s.125-127. XII. Carl’ın Osmanlı’ya sığınması Türk-İsveç ilişkileri için bir dönüm noktası teşkil ederken kültürel açıdan da İsveçlilerin Şark’a yönelmelerine neden olmuştu. Poltova Savaşı’ndan sonra Sibirya’ya sürülen İsveçli esirler yaptıkları araştırmalar ile Türkoloji alanına önemli katkılar sağlamıştı. Bunların başında Philipp Johann Strahlenberg, Johan Gustaf Renat, J. Chr. Schnitscher ve Peter Schönström gelmekteydi. İsveç’te Türkoloji çalışmaları Philipp Johann Strahlenberg ile başlamış ve ilk İsveçli Türkolog olarak kabul edilmektedir. En önemli eseri 1730 yılında Stockholm’de bastırıldığı “*Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia*” idi. Osmanlı Devleti’nde görev yapan İsveçli diplomatların İstanbul’da basılan eserlerin İsveç’e gönderilmesinde önemli katkıları olmuştu. Örneğin İbrahim Müteferrika’nın bastırmış olduğu 13 eseri (daha sonra 17 olmuş) İsveç İstanbul Elçisi Edvard Carleson, İsveç Kraliyet Kütüphanesine (Kungliga Biblioteket) göndermişti. II. Abdülhamid döneminde İsveç-Norveç Elçiliği Uppsala Üniversitesi için çeşitli kitaplar talep etmişti. Bunun üzerine Arapça, Farsça ve Türk dillerinin öğretilmesi ve yayılması için Maarif Nezareti Kütüphanesi’nde bulunan ve bundan sonra neşredilecek olan kitaplardan birer nüshasının İsveç’in Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi’ne gönderilmesine karar verilmişti. Söz konusu kitaplar 1895 yılında İsveç-Norveç Elçiliğine teslim edilerek Uppsala’ya ulaştırılmıştı. **BOA**, Y.A.HUS, 317/47, 18 Ocak 1895; **BOA**, MF. MKT, 231/9, 2 Ocak 1895; **BOA**, BEO, 557/41748, 22 Ocak 1895; Jarring, “İsveç’te Türkoloji”, s.126-128; Mustafa Akbulut, “İsveç Kraliyet Kütüphanesinde Bulunan İbrahim Müteferrika’nın Bastığı Eserlerin Latince Katalogu”, **Anadolu** (Anatolia), S:20, 1976/1977, s.233-235.

⁵⁵³ **DİA**, C.23, s.416.

⁵⁵⁴ **BOA**, İ.DH., 1096/85950, 16 Ağustos 1888; **BOA**, DH. MKT., 1657/55, 16 Eylül 1889; **BOA**, MV, 43/43, 19 Mayıs 1889.

Bu arada XIX. ve XX. yüzyılda İstanbul'a gelip yerleşen iki İsveçlinin yapmış olduğu çalışmaları da Türkoloji alanında değerlendirmek mümkündür. İlki Gustaf Noring isimli İsveçli diplomat-yazar idi. Noring, II. Abdülhamid öneminde İstanbul'a gelip Müslüman olmuş ve Ali Nuri ismini almıştı. Osmanlı Hükümeti de kendisini konsolos olarak Avrupa'nın çeşitli yerlerinde görevlendirmişti. İstanbul'da bulunduğu süre zarfında devlet görevlilerin desteğiyle bir Milli Kütüphane kurma girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamıştı.⁵⁵⁵ Yazmış olduğu eserler Abdul-hamid i Karikatyr, Interiörer Fran Yıldız-Kiosk, I ord och Bild, (Stockholm, 1903); Ali Nouri, Unter dem Scepter des Sultans, (Berlin, 1905); Några Tantar om Orientalilka Frågan; Ur Gamla Gömmer en Gard at det förflutna ve Nasreddin Khodjas optåg och skämt idi.

İstanbul'a gelip yerleşen ikinci isim ise Guillaume Berggren idi.⁵⁵⁶ Berggren'in çekmiş olduğu fotoğrafların özellikle İstanbul ile ilgili olanların bir kısmı İsveç Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ayrıca Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde de Berggren'in çekmiş olduğu bazı fotoğraflar yer almaktadır. Berggren'in çekmiş olmuş olduğu fotoğraflar Türk tarihi ve Anadolu şehirleri tarihine ışık tutması bakımından önemli görsel malzemeler oluşturmaktadır.

Türkoloji alanında önemli çalışmalar yapan İsveçli kâşif-arkeolog-coğrafyacı-ressam Sven Hedin yazdığı eserler ile önemli katkılar yapmıştı. Özellikle Orta Asya'da yaptığı keşiflerle dikkatleri üzerine çekmişti. Hedin'in yayımladığı "*Bagdad, Babylon, Ninive*" ve "*Güney Tibet*" adlı eserler Ortadoğu ve Orta Asya hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ **Kungliga Bibliotek**, Eski Eserler Bölümü, BREF, Til G.E. Klemming N-RA, Ep.K:3:9; Ali Nuri Beyin hayatı ve faaliyetleri için bkz. Gunnar Jarring, "Ali Nouri- alias Gustaf Noring en Viking i frack", **Studie kamratan**, 64/1982; Gunnar Jarring, "Bibliofilen Ali Nouris pa Upprattandet av ett Turkiskt Nationalbibliotek", **Svenska Forskningsinsitutet i Istanbul Maddelanden**, 7/1982.

⁵⁵⁶ Fotoğrafları ve hayatı için bkz. **Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü**, Bosporen& Konstantineopel, G. Berggren.; L. Wigh, **Fotografiska Vyerfran Bosporen och Konstantinopel**, Fotografiska Museet, 1984, s.1-35.Hasim Karpuz, "*G. Berggren Ve Konya'nın İlk Anıt Fotoğraf Albümleri*", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 6 S: 25, s.285; <http://fotograf-gunlukleri.blogspot.com.tr/2013/10/guillaume-berggren-fotografarylasehr.html#/2013/10/guillaume-berggren-fotografarylasehr.html> Erişim Tarihi: 01.05.2014.

⁵⁵⁷ Bkz. Evren Küçük, "*İsveçli Yazar Sven Hedin'in Bagdad, Babylon, Ninive Adlı Eserine Göre Ermeniler*", Atatürk Üniversitesi, **I.Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildirileri**, Erzurum, 2014.

İsveç'te XIX. yüzyılın sonlarında Uygurcaya artan ilginin etkisiyle 1924 yılında Lund Üniversitesi'nde Türkoloji Kürsü'sü açılmıştı. 1920'lerde Orta Asya ve Uygurcaya ilginin artması üzerine doktor ve misyonerlik görevinde bulunmuş olan Gustaf Richard Raquette de bölgeyle ilgili çalışmalarını yoğunlaştırmıştı. Raquette, Türkoloji alanında ilk eserini 1909 yılında yayımlamış ve Lund Üniversitesi'nde yapmış olduğu çalışmalar ile İsveç yüksek okulunda Türkoloji'nin bir bilim dalı olarak okutulmasını sağlamıştı. Raquette, İngilizce-Türkçe (Uygurca) Sözlük (Lund 1927) ve İstanbul'da yapmış olduğu incelemeler neticesinde "Türkçede Vurgu Sorunu" (Lund 1927) başlıklı eserler yayımlamıştı. Ayrıca Carl Gustaf Mannerheim'in Orta Asya'dan getirdiği Türkçe yazma eserleri de Raquette değerlendirmişti. Raquette'nin Lund Üniversitesi'nde Türkoloji alanında yetiştirmiş olduğu önemli isimlerden biri de diplomat-Türkolog Gunnar Valfrid Jarring idi.⁵⁵⁸ Jarring, 1933 yılında Lund Üniversitesi'nde Raquette'nin yerine doçent olarak atanmış ve Türkoloji alanında önemli çalışmalara imza atmıştı. Jarring, Doğu Türkistan ağızları üzerine çalışmalar yapmış ve Türkiye'ye diplomat olarak atandıktan sonra Türkoloji çalışmalarını devam ettirmişti. Kuzey Afganistan'da 1935 yılında bulunan bir dizi Özbekçe metni yayımlamış ardından da 1937 yılında Afganistan'daki Türk oymaklarının yayılım yerlerinin tablosunu çizme girişiminde bulunmuştu.⁵⁵⁹ Jarring, Svenskt biografiskt lexikon adlı İsveç biyografi sözlüğüne çok sayıda madde yazmıştı ve bu maddeler Türkoloji alanında önemli hizmetlerde bulunan kişilerdi.

Jarring'in dikkat çektiği önemli isimlerden biri İsveç İstanbul Elçiliği'nde tercüman (dragoman) ve ataşelik yapmış olan Johannes Kolmodin idi. Kolmodin, XII. Charles hakkında araştırmalar yapmak için İstanbul'a gelmişti fakat elçilik hizmetinde tercüman olarak görevini sürdürmüştü. Bazı araştırmacıların iddialarına göre "ö" harfini Türkçeye kazandıran kişi Kolmodin idi. Kolmodin, İstanbul'da Türkçeyi öğrenmiş ve önemli eserler kütüphanesine kazandırmış fakat Türkiye'de ve

⁵⁵⁸ Hasan Eren, **Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar**, TDK yay., Ankara, 1998, s.178-179; Gunnar Valfrid Jarring (1907-2002). İsveçli diplomat ve Türkolog Jarring, 1933-1940 yılları arasında Lund Üniversitesi'nde Türk dili doçenti olarak çalışmıştı. 1940-1941 yılları arasında İsveç Ankara Büyükelçiliği ataşeliğinde bulunmuş, Tahran, Bağdat, Addis Ababa, Hindistan, Pakistan, BM, ABD ve SSCB'de çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuştu. Özbekistan, Afganistan ve Doğu Türkistan bölgesiyle ilgili Türkoloji yayınları kaleme almıştı.

⁵⁵⁹ Jarring'in en önemli çalışmalarından biri de 1977 yılında Sovetskaya Tyurkologiya dergisinde yayımladığı İsveç'te Türkoloji adlı makale idi. Jarring, *"İsveç'te Türkoloji"*, s.129-135; Eren, **a.g.e.**, 75-76; Ahmet Kacas-Faruk Çelebi, **DİA**, C.23, İstanbul 2001, s.416.

Etiyopya'daki (diplomatik ve danışmanlık gibi) görevlerinden dolayı önemli bir eser yayımlamamıştı.⁵⁶⁰

Osmanlı-Türk diplomasi tarihinden önemli araştırma ve inceleme faaliyetlerini yürüten önemli isimlerden biri de Karl Vilhelm Zetterstéen⁵⁶¹ idi. Zetterstéen, Türk tarihçisi Akdes Nimet Kurat ile birlikte hazırladığı ilk eser "Türkische Urkunden" (Uppsala-Leipzig 1938) adlı çalışmaydı. Bu çalışma İsveç Devlet Arşivi'nde (Riksarkivet) bulunan Türkçe belgelerin özeti ve Almanca çevirisi idi. İkincisi ise İsveç arşivlerinde bulunan Türkçe, Tatar ve İran ile belgeleri ihtiva eden çalışmaydı. "Türkische, Tatarische und Persische Urkunden im schwedischen Reichsarchiv" (Uppsala 1945). Söz konusu iki çalışma İsveç Devlet Arşivi Riksarkivet'te rehber katalog-kitap olarak günümüzde halen kullanılmaktadır.

Türkoloji çalışmaları çerçevesinde Uppsala ve Lund Üniversitelerinin kütüphanelerinde çok sayıda yazma eser ve görsel malzeme bulunmaktadır. Bunun yanında Kungliga Bibliotek'te de (İsveç Kraliyet Kütüphanesi) Osmanlı ve Cumhuriyet tarihiyle ilgili eserlere rastlamak mümkündür. Örneğin İbrahim Müteferrika'nın bastırmış olduğu ilk eserler, Galip Kemali Söylemezoğlu'nun yazmış olduğu kitapların imzalı örnekleri, Şerif Paşa'nın maddi desteğiyle yayımlanan Meşrutiyet gazetesi, Gustaf Noring (Ali Nuri)'in İstanbul'da Milli bir kütüphane girişimi için Kungliga Bibliotek müdürüne yazdığı mektuplar, I. Dünya Savaşı'nda esir olan Türk askerleriyle ilgi Kızılhaç raporları... gibi yayınları bulmak mümkündür.

4.5. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümü ve İsveç'teki Yankıları

Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etmişti. Bunun üzerine Türk Hükümeti, Atatürk'ün vefatına dair bir beyanname yayımlamıştı. Vefat haberi aynı gün içinde Türkiye'nin yurtdışı temsilciliklerine ve Türkiye'deki yabancı misyon şeflerine bildirilmiş ve

⁵⁶⁰ **Svenskt biografiskt lexikon**, <http://sok.riksarkivet.se/SBL/Mobil/Artikel/11715>; Alakom, **İstanbul ve İzmir'de İsveç İzleri**, s.34. Kolmodin hakkında yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmıştı. **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Ed. Elisabeth Özdalga, Swedish Research Institute In Istanbul, İstanbul, 2006.

⁵⁶¹ Hayatı için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Karl Vilhelm Zetterstéen", **DİA**, C.44, s.300.

Anayasa'nın 33.maddesi hatırlatılarak TBMM Başkanı Abdülhalik Renda'nın vekaleten Cumhurbaşkanlığı vazifesini üstlendiği bilgisine yer verilmişti.

Atatürk'ün vefat haberinin bildirildiği ilk temsilciliklerden biri de Stockholm Elçiliği idi. Haber üzerine Stockholm'deki Türk Elçiliği'nin bayrağı yarıya indirilmişti. İsveç Kralı V. Gustav da aynı gün içinde Cumhurbaşkanı Vekili Abdülhalik Renda'ya şu taziye mesajını göndermişti: *“Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ölüm haberine derinden üzülmüş olarak, Türkiye'nin bu büyük kaybindan dolayı samimi taziyetlerimin kabulünü rica ederim.”* İsveç Başbakanı Per Albin Hansson da mevkidaşı Başbakan Celal Bayar'a şu taziye mesajını göndermişti: *“Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ölüm haberinden çok heyecanlanmış olan ve müteveffanın yüksek kişiliğine ve büyük eserine derin saygı besleyen İsveç Hükümeti, en samimi taziyet duygularını kabul buyurmalarını ve Türk Hükümetine iletmelerini Ekselanslarından rica eder.”* Başbakan Celal Bayar da aynı gün içinde Hansson'a cevap vererek teşekkürlerini iletmisti. İsveç'in Ankara Elçisi Baron Eric Gyllenstierna da Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a yazmış mektupla İsveç Hükümeti adına taziyelerini iletmisti. *“Sayın Bakan İsveç Hükümeti adına, ünlü devlet adamı, Büyük Asker ve güçlü ve gelişen yeni Türkiye'nin şanlı yaratıcısı Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine Türk halkının ve Cumhuriyet Hükümetinin uğradığı pek büyük kayıp dolayısıyla en derin taziyetlerimi ve sempatimi Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine sunmakla onur kazanırım. İsveç Hükümeti, Türk Milletinin şu andaki büyük acısını paylaşıırken, aynı zamanda, sağlam dostluk bağlarıyla bağlı olduğu Türkiye'nin sürekli refahı için hararetle dileklerde bulunmaktadır. En derin saygılarımın güvencesini lütfen kabul buyurunuz.”*⁵⁶² Böylece İsveç Kralından İsveç'in Ankara Elçisine kadar yetkili kişiler Atatürk'ün vefatı münasebetiyle ayrı ayrı taziye mesajı göndermişti.

11 Kasım 1938 tarihinde TBMM, olağanüstü toplanarak Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü'yü seçmişti. Türk Dışişleri de yurtdışındaki temsilcilikleri vasıtasıyla bulundukları ülkenin hükümetlerine İnönü'nün seçildiğini bildirmelerini istemişti. Durumun İsveç Hükümeti'ne bildirilmesi üzerine İsveç Kralı

⁵⁶² **TBMM Zabıt Ceridesi**, C.28, İçtima:4, İnikad:11, 14 Aralık 1938, s.46; Bilal N. Şimşir, **10 Kasım Günü**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s.149-150; **Ayın Tarihi**, Kasım 1938, No:60, s.2; **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C. III, s.92.

V. Gustav, İnönü'yü tebrik eden liderlerden biri olmuştu. V. Gustav göndermiş olduğu kısa bir mesajla tebriklerini ve Türkiye'nin refahı hakkındaki iyi dileklerini bildirmişti. Türk Hükümeti de 15 Kasım'da, Atatürk'ün vefatı münasebetiyle "resmi üzüntü"ye dair bir kararname çıkartmıştı. Kararnameye göre cenaze merasimi 21 Kasım'da yapılacak ve ülkedeki resmi veya yarı resmi tüm kurumlar tatil edilecek ayrıca özel müesseselerin kapatılması için kendilerinden ricada bulunulacaktı. Devlet memurları ve hükümet yetkilileri de bir ay boyunca suare ve akşam yemeklerine katılamayacaklardı.⁵⁶³

Türk Dışışleri'nden elçiliklerine gönderilen genelgede birçok elçinin cenazeye katılmak istediğini fakat olayın ne kadar elim olsa da elçilerin cenazeye gelmeyeceğini ve görevleri başında kalmaları istenilmişti. Böylece elçilerin bulundukları yerde memuriyetlerini devam ettirmeleri ülke menfaatine daha yararlı olacağı bildirilmişti. Dışışleri Bakanlığı, yurtdışındaki temsilciliklerine gönderdiği bir başka genelgede Atatürk'ün ölümü münasebetiyle bulundukları ülke dâhilinde yayımlanan önemli önemsiz bütün gazete ve dergilerde uzun veya kısa çıkacak her türlü yazıları on beş gün zarfında toplayıp tasnif ederek gazetenin aslıyla, mümkün olduğu takdirde Fransızcaya veya Türkçeye tercüme edilerek göndermesini istemişti. Atatürk'ün vefatı üzerine dünyanın çeşitli ülkelerinde üzüntü mesajları yayımlanmış ve Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyetin başarılarına yer verilmişti. Stockholm Elçiliği, Atatürk'ün ölümü üzerine bir taziye defteri açmıştı. Elçiliğe birçok kişi ve kordiplomatik üyesi gelerek açılan defteri imzalamış ve taziyelerini bildirmişlerdi. Danimarka ve Norveç Dışışleri Bakanları da Stockholm Elçiliği'ne telgrafla üzüntülerini göndermişlerdi.⁵⁶⁴

Türk Dışışleri Bakanlığı'na taziye mesajı gönderenlerden biri de İsveç'in Moskova Elçisi Otto Wilhelm Winther idi. Winther, 1934-1937 yılları arasında Ankara'da İsveç Elçisi olarak görev yapmıştı. Taziye mesajında şu ifadelere yer vermişti: "*Şerefli milletinizin yeri doldurulmaz kaybına derinden üzülmüş olarak,*

⁵⁶³ **Akşam**, 2 Aralık 1938, s.6; **Ayn Tarihi**, Kasım 1938, No:60, s.35; Şimşir, **10 Kasım Günlüğü**, s.173-308; İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine TBMM'de bir konuşma yapmıştı. Söz konusu konuşma metin halinde yurtdışı temsilciliklerine de gönderilmişti. Bu temsilciliklerden biri de Stockholm idi.

⁵⁶⁴ Dışışlerinden Türk Elçiliklerine gönderilen genelgede Elçilik bayrağının 21 Kasım gece yarısına kadar yarı çekilmekte devam edileceği bildirilmişti. Şimşir, **10 Kasım Günlüğü**, s.168- 268.

Büyük Şef'in ölümü dolayısıyla bütün acılarınıza katılmamıza müsaadelerinizi dileriz.” Winther ve eşinin göndermiş oldukları taziye mesajına karşılık olarak dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 12 Kasım 1938 tarihinde birteşekkür telgraf göndermişti.⁵⁶⁵

Atatürk'ün cenaze töreni için yurtdışından katılacak yabancılar için bir talimatname yayımlanarak, Ankara'ya gelecek olan heyet ve Elçilerin Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edileceği bildirilmişti. En kalabalık heyet ve askerlerle katılan ülkeler İngiltere, Fransa, Almanya ve Sovyetler Birliği idi. Cenaze törenine katılan 29 devletten biri olan İsveç'i ise sadece Türkiye'deki Ankara Elçisi Baron Eric Gyllenstierna temsil etmişti. Ayrıca İsveç Kralı V. Gustav adına bir çelenk gönderilmişti.⁵⁶⁶

İsveç basını da vefat nedeniyle Atatürk'ü ve Cumhuriyet'i öven yazılara yer vermişti. Aftonbladet Gazetesi *“Türkiye'nin yeniden teşkil ve tanzimi keyfiyeti hayret verici tam bir inkılâp olmuştur. Bugünkü Türkiye Atatürk'ün kuvvetli şahsiyetine layenfek bir şekilde bağlıdır. Son padişah toprağını terk ettiği vakit 1922 Teşrinisanisinde elde edilmiş olan nihai zafer bütün şarkta şevk ve sevinçle selamlanmıştır. Bunu takip eden hareketler kararlardaki emniyet ve icradaki sürat itibarıyla bütün dünyayı hayrete boğmuştu”* diyerek Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâpların önemine değinmiş ve 1 Kasım 1922'de son Osmanlı padişahı Vahideddin'in ülkeden ayrılması ile bütün Şark'ta sevinçle karşılandığını iddia etmişti. Gazeteye göre Saltanatın kaldırılmasından sonra yapılan yeniliklerin hızlı ve kararlı bir şekilde yapılmış olması dünyayı hayrette bırakmıştı.

İsveç'in önemli şehirlerinden biri olan Göteborg'da çıkan Göteborg Handels gazetesini de *“Kemal Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu bakayası içinden milli Türk Devletini kurtarmış, ziraatı sistematik bir şekilde rasyonelleştirmek suretiyle iktisadi hayatın inkişafını temin etmiştir. Kemal Atatürk eserini takip için sağlam bir esas kurarak memleketin istikbalini yaratmış ve daimi müdafaaya hazır bulunduğu bu*

⁵⁶⁵ Şimşir, **10 Kasım Günlüğü**, s. 216.

⁵⁶⁶ **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C. III, s.93; Şimşir, **10 Kasım Günlüğü**, s. 357-414; Stockholm Elçiliği'nden Nurettin Pınar'ın bildirdiğine göre Danimarka'yı Türkiye'deki Maslahatgüzarı Fensmark, Norveç'i Ankara'daki Elçisi ve Finlandiya'yı ise Elçi Onni Talas ve Elçilik müsteşarı Ivalo'nun temsil edeceği bildirilmişti.

istiklali kuvvetlendirmiştir“ Osmanlı’nın bakiyesi olarak milli bir devletin kurulduğunu okuyucularına aktarmıştı. Gazete özellikle Atatürk’ün tarım alanında yapmış olduğu yenilikler ile ekonominin gelişmesini sağladığını yazmıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ciddi anlamda bir silahlanma yarışı olduğu için Göteborg Handels gazetesi de duruma dikkat çekerek Atatürk’ün daima savunmaya hazır bir ülke bıraktığına dikkat çekmişti.

Svenska Dagbladet gazetesi Türkiye’nin stratejik konumuna değinerek Atatürk’ün ülkeyi parçalamaktan kurtardığını söylemişti. *“Kemal Atatürk Türk vatanını tam bir şekilde parçalanmaktan kurtarmış ve kuvvetli, modern, milli bir devlet yaratmıştır. Atatürk, despotların boyunduruğunu kırmıştır. Ölümünde Türkiye’nin Boğaziçi’nde ve yakın şarktaki vaziyeti öyle bir manzara arz etmektedir ki mühim meselelerin mevzu bahis olduğu bir zamanda büyük devletler dikkatle Ankara’ya tevcih etmektedirler.”* İsveç Kraliyetle yönetilmesine rağmen Svenska Dagbladet gazetesi, Atatürk’ün ülkeyi despotların yönetiminden kurtardığını yazmıştı. Gazete, Türkiye’nin jeopolitik konumuna da değinerek büyük devletlerin Türkiye’ye yöneldiklerini vurgulamıştı.

Nya Daglight Allehanda gazetesi *“Atatürk’ün eseri üzerine bir nazar atfedilirse görülür ki Türk devletinin başında bu Büyük Şef bulunduğu 14 sene! zarfında vücuda getirdiği eserler, geçmiş asırlardan daha fazla ve derin izler bırakmıştır. O olmazsa idi modern Türkiye olmazdı. Onun sayesinde Türkler onun fevkalade eserini takip edebilecekler ve dünya nazarında esasen pek yüksek olan itibarlarını daha fazla yükseltebilecektir”* Atatürk’ün 15 yıllık yönetim zarfında büyük işlere imza attığını ve o olmasaydı çağdaş Türkiye’nin de olmayacağını iddia etmişti.

Dagens Nyheter gazetesi de Türkiye’nin modernleşmesine dikkat çekerek şu ifadelerle yer vermişti: *“Türkiye Atatürk’ün idaresi altında kelimenin garptaki anlamıyla modern bir devlet olmuştur. Bugün bu devletin uluslararası itibarı gittikçe artmaktadır. Girişilen ıslahat işi Türkiye’yi değiştirmiştir. Türkiye dış politika sahasında ve Atatürk’ün idaresi altında büyük başarılar kazanmıştır.”* Gazete Türkiye’nin uluslararası konumuna değinerek ve itibarının gittikçe arttığına dikkat çekmişti. Gazete Türkiye’nin gerçekleştirdiği yenilikler ile bölgesinde düzen kurucu

bir ülke konuma geldiğini ve diğer küresel güçlerinin dikkatini çektiğine atıfta bulunmuştu.

Social Demokraten gazetesi diğer basın-yayın kuruluşlarından farklı olarak Atatürk'ü diktatör olarak tanımlamıştı. *“Atatürk şüphesiz harp sonrası gelen diktatörlerin en dikkate değer olanıdır. Evvela Türkiye’yi müstakil bir millet mevkiini kaybetmekten kurtarmıştır. Sonra, yeni bir Türk Devleti yaratmış memlekete yeni bir anayasa, yeni bir kültür ve yeni bir milli ülkü vermiştir. Başka başka mahiyette diktatörlükler vardır. Bunlardan bazıları hürriyeti boğar bazıları da aksine olarak millete hürriyet ve kültür verirler. Atatürk Türkiye’si bu sonuncu tipin timsalidir. Dünya hiçbir zaman Türkiye’nin garp zihniyeti içinde yeniden kurulması gibi heyecanlı bir drama asla şahit olmamıştır.”* Fakat gazete diktatörleri iki kısma ayırarak Atatürk'ün millete özgürlük verdiğini yazmıştı. Gazete I. Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen en dikkate değer diktatörün Atatürk olduğunu ve ülkesini milli bir amaç etrafında topladığını okuyucusuna aktarmıştı.

Stockholms Tidningen gazetesi ise Türkiye'nin kurucusu Atatürk ile ‘modern İsveç’in babası’ olarak adlandırılan Gustav Wasa ile kıyaslamıştı. Gazete şu şekilde bir kıyaslama yapmıştı: *“Atatürk, yalnız memleketinin hâkimi değil bir devlet adamı ve mükemmel bir teşkilatçı idi. İsveç’te onu, modern İsveç devletini kuran Gustav Wasa ile mukayese etmektedirler. Bu mukayese her cihetçe doğrudur. Yüksek bir eser bırakan Büyük Adam için İsveç’te gösterilen takdir ve büyük hayranlığı izhar hususunda bundan daha iyi bir delil olamaz.”*⁵⁶⁷ Yukarıdaki gazetelerde de olduğu gibi Stockholms Tidningen gazetesi de Atatürk'ün en önemli özelliklerinden biri olan teşkilatçı yapısına değinerek İsveçlilerin Atatürk'e büyük hayranlık duyduğunu yazmıştı.

İsveç basını genel anlamda Atatürk'ün Türkiye için büyük önem taşıdığını ve ülkenin modernleşmesinde önemli payının olduğuna dikkat çekmişti. İsveçliler tarafından da sevilen bir lider olduğunu Gustav Wasa'ya benzetmekle göstermişti. Çünkü İsveç için Gustav Wasa önemli bir liderdi ve ülkenin gelişmesinde önemli katkısı olduğu kabul edilmekteydi. Atatürk'e de aynı şekilde modern Türkiye'nin

⁵⁶⁷ **Akşam**, 14 Kasım 1938, s.6; **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1938, s. 7; **Ayın Tarihi**, Kasım 1938, s. 184. **Ulus**, 15 Kasım 1938, s. 5.

kurucusu olarak görülmüş ve Atatürk'ün izinde Türkiye'nin bölgesinde gittikçe güçlenen bir ülke haline geldiğine dikkat çekilmişti.

4.6. Türkiye'de İsveçli Uzmanlar

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e uzanan süreçte Avrupalı heyet ve uzmanların Türkiye'nin yeniden yapılandırması ve modernleşmesinde önemli katkıları olmuştu. Söz konusu süreçte yabancı uzmanlar Türkiye'nin gelişmesinde önemli katkıları olmuştu. Nitekim birçok alanda bilgi ve tecrübesinden yararlanmak üzere alanında uzman kişiler Türkiye'ye davet edilmişti. Bu kişilerin bir kısmını da İsveçli uzmanlar oluşturmaktaydı. Cumhuriyet döneminde imzalanan Türkiye-İsveç dostluk antlaşmasıyla iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler yoğunluk kazanmıştı. Bunun neticesinde ise Türkiye'deki İsveçli uzmanların sayısında belirli oranda artışa neden olmuştu.

Türkiye-İsveç dostluk antlaşmasından kısa bir süre sonra Türk Hükümeti, İsveç'teki akarsuların kullanımı hakkında malumat ve hidroelektrik uzmanı talebinde bulunmuştu. İsveçli uzmanların en çok istihdam edildiği alanlardan biri de bayındırlıktı. Özellikle Türkiye'de demiryollarının inşası konusunda yeterli uzmanın olmaması Türk Hükümeti'nin İsveç'ten uzman talebinde bulunmasına yol açmıştı. İsveç Hükümeti de söz konusu talep üzerine Türkiye'nin isteğine olumlu cevap vermişti. Örnek vermek gerekirse İsveçli Mühendis Mösyö İvar Sahir'in iki yüz elli lira ücret ile Ankara-Sivas demiryolu hattı inşaat kısmı mühendisliğinde, Cumhurbaşkanı M. Kemal'in imzasıyla istihdamı kararlaştırılmıştı. Söz konusu demiryolu hattında sadece İsveçli mühendisler değil diğer Avrupalı devletlerin uzmanları da istihdam edilmişti. Söz konusu Ankara-Sivas hattı müdüriyeti kısmı mühendisliğinde Avusturyalı mühendis Mösyö Françle'nin de iki yüz lira ücret ile istihdamı gerçekleşmişti.⁵⁶⁸ İstihdam edilen yabancı uzmanların ücretleri Türk Hükümeti tarafından ödenmekteydi ve aralarındaki ücret farkı statülerine ve yaptıkları işlere göre değişebilmekteydi.

⁵⁶⁸ BOA, HR. İM, 109/5, 28 Haziran 1924; BCA, 030.11.001/14.26.6, 1-5, 9 Haziran 1925; BCA, 030.11.001/ 14.26.6, 8-9, 8 Haziran 1925.

Nafia Vekâleti hizmetinde çalışan İsveçli uzmanlardan biri de mühendis Oskar Lindahl idi. Göttenburg’da chalmers şoseler ve köprüler Yüksek Fen Mektebi mezun olan mühendis Lindahl’ın 1500 lira aylık ücretle Nafia Vekâleti emrinde çalıştırılmasına Bakanlar Kurulu kararnamesiyle izin verilmişti.⁵⁶⁹

İsveçli uzmanlar Türkiye’de neredeyse her sektörde faaliyet göstermişti. Türk Hükümeti, İsveç istatistik müdürü Mösyö Bruschwiler’i 1935 yılında yapılacak genel nüfus sayımında müşavir olarak görevlendirmişti. Bruschwiler’in ücret ve yol parası dört bin lira olarak Türkiye istatistik bütçesinden karşılanmasına Bakanlar Kurulu kararnamesiyle karar verilmişti.⁵⁷⁰ Bu arada 1935 yılında yapılan genel nüfus sayımında Türkiye’de; İsveççe konuşan kişi sayısı 114 (67 erkek, 47 kadın) kişiydi.⁵⁷¹

Tablo 6. Türkiye’de; İsveççe konuşan kişi sayısı

İsveççe konuşan nüfusun bulunduğu şehir	Erkek	Kadın
Ankara	6	3
Antalya	1	1
İstanbul	24	35
İzmir	31	5
Kırklareli	1	-
Kocaeli	1	-
Konya	1	-
Zonguldak	2	1
Tekirdağ	-	1
Elazığ	-	1
Toplam	67	47

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Genel Nüfus Sayımı**, C.:60, 20 İlk Teşrin 1935.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye’deki İsveçli nüfusun oldukça az olduğu ve nüfusun önemli bir kısmının İstanbul ve İzmir’de yaşadığı görülmektedir. Ankara başkent olmasına rağmen İsveçli nüfus oldukça azdı. 1935 yılında toplam 9 kişinin Ankara’da yaşadığı tespit edilmişti. Bu kişiler de muhtemelen İsveç Elçilik personeliydi. İsveçli nüfusun en çok yaşadığı il İstanbul’du. Osmanlı döneminde

⁵⁶⁹ BCA, 030.18.01.02/82.12.20, 17 Şubat 1938.

⁵⁷⁰ BCA, 030.18.01.02/49.72.15, 24 Ekim 1934.

⁵⁷¹ T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Genel Nüfus Sayımı**, C.:60, 20 Ekim 1935, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1939.s.6-73.

İstanbul'un başkent ve önemli bir liman kenti olması İsveçliler için bir cazibe merkeziydi. Nüfus yoğunluğu bakımından ikinci sırayı İzmir almaktaydı. İzmir'in kozmopolit yapısı, önemli bir liman kenti olması ve ulaşım kolaylığı gibi nedenlerden ötürü kentte bir İsveç kolonisinin oluşmasını sağlamıştı.

Türkiye'deki İsveçli nüfusun dini yapısına bakıldığında çoğunluğu Hristiyan dinine mensuptu. Söz konusu nüfusun çoğunluğu da mezhep olarak Protestan mezhebine mensuptu. Erkek ve kadın nüfus içinde birer kişi de İslam dinine mensuptu.⁵⁷²

Tablo 7. Türkiye'deki İsveçli nüfusun dini yapısı

İsveççe konuşan nüfusun dini	Erkek	Kadın
İslam	1	1
Ortodoks	1	4
Protestan	61	27
Katolik	-	5
Gregoryen	3	5
Musevi	1	5
Toplam	67	47

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Genel Nüfus Sayımı**, C:60, 20 İlk Teşrin 1935.

Tabloya bakıldığında İsveçli nüfusun tek tanrılı üç dine mensup oldukları ve Türkiye'de yaşayan bazı etnik grupların İsveç vatandaşlığına geçtiği görülmektedir. Muhtemelen bazı Yahudi ve Ermeni vatandaşları İsveç tabiiyetine geçmişti.

Türkiye, istatistik konusunda yurtdışına eleman göndermek kaydıyla uzman açığını kapatmaya çalışmıştı. Ayrıca Avrupa'da modern anlamada yapılan istatistik usulleri de ülkesinde tatbik etmek istemişti. İstatistik konusunda faydalanılan ülkelerden biri de İsveç'ti. Örneğin İstatistik Genel Müdürlüğü'nün teklifiyle çeşitli ülkelerde muhtelif usul ve şekillerde yapılan istatistikler arasında kıyaslamayı kolaylaştırmak ve usul birliğini temin etmek maksadıyla Berlin ve Stockholm'e bir

⁵⁷² T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Genel Nüfus Sayımı**, C.:60, 20 Ekim 1935, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1939.s.78-79; Theolin, **a.g.e.**, s.158; Söz konusu yıllarda İsveç'te yaşayan Türk nüfus neredeyse yok derecesindeydi. Sadece 1930'lu yıllarda İsveç'e yerleşmiş tek aile halı ticaretiyle uğraşan Akif Arhan'ın ailesiydi.

uzman gönderilmesine karar verilmişti. Milletler Cemiyeti tarafından yaptırılacak inceleme dolayısıyla İstatistik Genel Müdür Muavini Sabit Aykut, altı ay süreyle ve bütün masrafları Rokfeller müessesesi tarafından karşılanmak üzere görevlendirilmişti.⁵⁷³

Türkiye, sadece istatistik alanında değil diğer alanlarda da teknik elemanlarının uzmanlaşmasını istemişti. Bunun için Avrupa’da gerçekleşen kongre ve toplantılar yakından takip edilmiş ve gelen davetlere iştirak edilmişti. Örneğin 24-29 Eylül 1930 tarihleri arasında Stockholm’de gerçekleşecek olan III. Uygulamalı Mihanik Kongresi’ne dörder yüz İngiliz lirası ve siyasi pasaport verilmek kaydıyla Yüksek Mühendis Mektebi mühendislerinden Burhanettin ve Kerim Beylerin gönderilmesine karar verilmişti.⁵⁷⁴

Türkiye’nin İsveç’te katıldığı kongrelerden biri de Uluslararası Tahlisiye İdareleri Kongresi’ydi. 1936’da Göteborg’da toplanacak olan kongreye Türkiye namına temsilci olarak iştirak etmek ve bu arada çeşitli tipte can sandalları ve önemli limanlar hakkında inceleme yapmak üzere Tahlisiye Umum Müdürü Necmeddin Erol ile Deniz Ticareti Müdürü Müfid, Deniz ve Tahlisiye Fenni Vasıtalar Mühendisi Hami Özger görevlendirilmişti. Türkiye sınırlarından başlamak kaydıyla alınan kararnameye göre gündelik ve 3500 liralık döviz ve siyasi pasaport verilmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁷⁵ Böylece Türkiye, uluslararası gelişmeleri Avrupa’da gerçekleştirilen kongrelerle takip etmeye çalışmıştı. Bu da Türk personelinin gelişmesinde önemli katkı sağlamaktaydı.

Türkiye’de istihdam edilen yabancı uzmanların belirli bölgelerde çalışabilmesi için Genelkurmay’ın uygun görmesiyle mümkündü. Örneğin İzmit Kâğıt Fabrikası’na uzman olarak getirilen İsveç vatandaşı Mühendis Ernest Elgerus’un yasaklı bölgelerde askeri garnizonlara girmemek ve genel halleri göz önünde bulundurulmak şartıyla adı geçen fabrikada çalışmak üzere İzmit’e gelmesine izin verilmişti.⁵⁷⁶ İzmit Kâğıt Fabrikası’nda çalıştırılmasına izin verilen bir diğer İsveçli ise Hjalmar Waldemar Wallies idi. Wallies’in yasaklı bölgeler kanuna riayet etmek ve durumu göz önünde bulundurulmak şartıyla çalıştırılmasına karar verilmişti. Fakat İzmit ikinci kâğıt ve

⁵⁷³ BCA, 030.18.01.02/82.1.12, 3 Ocak 1938.

⁵⁷⁴ BCA, 030.18.01.02/10.27.14, 30 Nisan 1930.

⁵⁷⁵ BCA, 030.18.01.02/65.50.8, 11 Haziran 1936.

⁵⁷⁶ BCA, 030.18.01.02/57.61.2, 4 Temmuz 1935.

selüloz fabrikaları montajında çalıştırılmasına ancak İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın oluru ile İktisat Bakanlığı'nın talebiyle kabul edilebilmişti.⁵⁷⁷ Başka bir örnek vermek gerekirse İstanbul, Rumeli Feneri'ndeki radyolar istasyonuna konulacak gonyometrenin montajını İsveç vatandaşları gerçekleştirecekti. Bu üç İsveçlinin söz konusu yere girmelerine Genelkurmay'ın izniyle gerçekleşmişti.⁵⁷⁸ Yine güvenlik gerekçisiyle Bababurnu ve Galata Fenerleri montaj işlerinde çalıştırılacak olan İsveçli montör Erik Ragnar Larsson'nun ikinci yasak bölge içinde bulunan yerlere girmesine izin verilmesi İktisat Vekaleti'nin isteği ve Genelkurmay'ın oluruyla mümkün olmuştu.⁵⁷⁹

Sadece İstanbul'da değil Türkiye'nin çeşitli kentlerinde de yabancılar için yasaklı bölgeler bulunmaktaydı. Bu yerlerden biri de İzmir Karaburun'du. İzmir Karaburun ve Provensal Adaları fenerlerinin montajını yapmak için İsveçli Erik Ragnar Larsson'un götürülmesi gerekmekteydi. Genelkurmay da Larsson'un durumunu göz önünde bulundurulmak kaydıyla yasaklı bölge içinde çalıştırılmasına olur vermişti. Böylece Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Larsson'un çalışmasına izin verilmişti.⁵⁸⁰

Arslan ve Eskihisar müteahhit çimento ile su kireci fabrikaları anonim şirketinin Gebze kazasına bağlı Darıca köyündeki Arslan çimento fabrikalarında otomatik kâğıt çuval doldurma tesisatı kurulacaktı. İsveç-Asfa fabrikasından alınan elektrik motoru ve parçalarının fabrikaya tesis edilmesi gerekmekteydi. Bunun için fabrikanın İstanbul bürosu mühendislerinden İsveçli Gustav Nordlandder'in yasaklı bölgeler kanununa riayet etmek ve askeri tesislere girmemek kaydıyla 9 ay müddetle yasaklı bölge içinde bulunan fabrikada çalıştırılması uygun görülmüştü.⁵⁸¹

Yabancı uzmanlar istihdam edilirken hangi ülkenin vatandaşı olduğu, hangi alanda uzmanlık sahibi olduğu ve hangi mezhebe tabi olduğu da araştırılmaktaydı. Bazı belgelerde çalıştırılan uzmanların dini inancına da yer verilmişti bu uzmanlardan biri de Nils Olof Berggren idi. Bakanlar Kurulu kararnamesinde şu ifadeler yerilmiştir:

⁵⁷⁷ BCA, 030.18.01.02/85.113.19, 6 Ocak 1939.

⁵⁷⁸ BCA, 030.18.01.02/73.24.10, 25 Mart 1937.

⁵⁷⁹ BCA, 030.18.01.02/71.4.11, 18 Ocak 1937.

⁵⁸⁰ BCA, 030.18.01.02/80.98.5, 1 Aralık 1937.

⁵⁸¹ BCA, 030.18.01.02/83.59.3, 25 Haziran 1938.

*“İsveç tebaasından ve Protestan mezhebinden mühendis Nils Olof Berggren’in Etibank Divriği demir madenleri işletmesinde bir ay müddetle çalıştırılmasına izin verilmesi...”*⁵⁸² Bu durum uzmanın hangi ülkenin vatandaşı ve hangi mezhebe tabi olduğu ülkenin güvenliği için önem teşkil ettiğini göstermekteydi.

Çok sayıda İsveçli uzman Türk Hükümeti’nin davetiyle gelirken, kendi isteğiyle gelmek isteyen İsveçli vatandaşlar da olmuştu. Örnek vermek gerekirse Çin’in Şanghay şehrinde bulunan İsveçli C.Y. Znamensky, Cumhurbaşkanı M. Kemal’e yazdığı mektupta Türkiye’ye gelip devlet hizmetinde çalışmak istediğini yazmıştı. Mektupta kendini tanıtan Znamensky, oldukça farklı alanlarda uzmanlığının olduğunu şu ifadelerle belirtmişti: *“Rusya ’da iki yüksek mektep ikmal ettim: üniversite ve Politeknik Enstitüsü. Askeri sanatta da yüksek derecede kabiliyetim vardır. Profesör olarak: Maarif müsteşarı olabilirim. Makine mühendisi olarak: Nafia müsteşarı olabilirim; bu işlere nezaret edebilirim; demiryolları inşa etmek, lokomotif ve diğer makineleri tamir etmek, yeniden yapmak. Su işlere ve fabrikalara nezaret edebilirim: makine inşası, çelik dökümü ve gemi inşası; elektrikli trenler ve tramvaylar, vs. İnşaatçı olarak: Patentli ve patentsiz kendi icadım olan makinelerim vardır. İstedığınız makineyi inşa etmek için teklif kabul edebilirim.”* Devamında askeri konularda da yetkili olduğunu ve hatta zırhlı araçları havaya uçurmak konusunda uzman olduğunu belirtmişti: *“Askeri sanat mütehassısı olarak: Milli müdafaa müsteşarı olabilirim, bilhassa ordunun teslihi ve onun harp kuvvetinin zaptı raptı hususundaki meselelerde. Bundan başka köprüleri tamir ve yerine koyma işlerinde, kale ve siperleri, zırhlı makineleri ve zırhlı trenleri berhava etmek işlerinde ihtisasım vardır.”*⁵⁸³

Znamensky, mektubun devamında kırk yaşında bir İsveçli olduğunu ve şimdi Rus muhaciri durumunda olduğunu fakat Türk tabiiyetine girmek istediğini belirtmişti. Türkiye’ye gelme şartlarını ise şu şekilde sıralamıştı: Türkiye’ye girmek için vize, Kontrat, Muayyen bir ücret, yeni icatlarım için mütekabilen kararlaştıracağımız bir mükâfat (para), Şanghay’dan çalışacağım yere kadar bilet ve seyahat masrafı, Türk

⁵⁸² **BCA**, 030.18.01.02/88.90.14, 6 Eylül 1939; **BCA**, 030.18.01.02/87.57.4, Tarih: 15 Haziran 1939; Divriği demir madenlerinin işletme tesisatına ait planın düzenlenmesi için de Nils Olof Berggren’dan yararlanılmıştı.

⁵⁸³ **BCA**, 030.10/99.640.7, 1-3, 26 Mart 1937.

tabiiyetine girmek, ilk zamanlar için tecrübeli, mesuliyetli, Türkçe ve Rusça bilen bir tercüman. En mükemmel ispat edici evraka, referanslara ve şahitlere sahip olduğunu vurgulayan Znamensky, dürüstlüğü ve ahlaki hakkında da sağlam teminat verebileceğini yazmıştı.⁵⁸⁴ Znamensky, gönderdiği mektupta birden çok ve farklı alanda çalışmalarının olduğu ve şartlarının kabulü halinde belirttiği herhangi bir görevi üstlenebileceğini belirtmişti. Diğer İsveçli uzmanlara nazaran hem kendi arzusuyla gelmek istemesi hem de şartlar sunmasıyla Znamensky, diğerlerinde ayrılmaktaydı. Nitekim mektubun içeriğine bakıldığında Türk tarafına sunduğu şartlar ve istekler zorlayıcı nitelikler taşımaktaydı. Muhtemelen bu sebeplerden dolayı Türk tarafından olumlu bir cevap alamamıştı.

Yeni Türkiye'nin gelişmesinde ve modernleşmesinde yabancı uzmanların önemli katkıları olmuştu. Bu yabancı uzmanların bir kısmını da İsveçli vatandaşlar oluşturmaktaydı. Türkiye, İsveç'i tarafsız, emperyalist politikalar gütmeyen ve ülkenin güvenliği için tehdit edici bir ülke olarak görmediğinden dolayı diğer Avrupa ülkelerine nazaran İsveçli uzmanlara daha olumlu bakmıştı. Hatta Türkiye'nin yabancı uzmanlardan yararlanma politikası Atatürk'ün ölümünden sonra da devam etmiş ve uzun yıllar İsveçli uzmanlar Türkiye'de istihdam edilmişti.

⁵⁸⁴ BCA, 030.10/99.640.7, 1-3, 26 Mart 1937.

4.7. Türkiye-İsveç Dış Ticareti (1934-1938)

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ortaya çıkması gerek İsveç'i gerekse Türkiye'yi olumsuz bir şekilde etkilemişti. Fakat Türkiye'nin 1929 yılına kadar kapitülasyonların etkisi altında olması, sanayileşmemiş olması, ulaştırma alt yapısının ve sermaye birikiminin yetersiz olması Türkiye'yi yeni arayışlara sevk etmişti. 1930'lardan itibaren Türkiye, liberal politikalar yerine daha fazla devletçi bir yaklaşım sergilemek durumunda kalmıştı. Bunun için 1933-1938 yılları arasında sanayi alanındaki yatırımlar için I. Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı uygulanmıştı.

İsveç ve Türk Hükümeti arasında 6 Kasım 1929'de imzalanan Modüs Vivendi'ye göre *en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi* esasına dayalı altı aylık sözleşme imzalanmıştı. Söz konusu sözleşme 6 Mayıs 1930'dan sonra da süresi uzatılmıştı. Böylece İsveç, Türkiye ile ticaret yapan imtiyazlı ülkelerden biri olmuştu. Türkiye ile İsveç dış ticareti için uygulanan bir diğer yöntem ise 1930'lardan itibaren dünyada yaygın bir eğilim gösteren kliring (takas) ve trampa (değişim) antlaşmalarıydı. Bu antlaşmalarla Türkiye ve İsveç aralarında döviz kullanmadan takas usulüyle ticaret yapmışlardı. Her ne kadar İsveç, I.Dünya Savaşı'na katılmamış olsa da ekonomik anlamda sıkıntıya girmiş ve döviz sıkıntısı yaşamıştı. Bu sıkıntılardan dolayı "İsveç modeli" ekonomi alanında özellikle işsizlik ve sosyal politikalar alanında ön plana çıkmıştı. İsveç'in 1933-1934 bütçesine göre yapılan genel tasarruflar neticesinde Bakanlıklar bütçesinden 42 milyon kron azaltmaya gidilmişti. İsveç ve Türkiye ekonomik sıkıntılarını gidermek ve iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek için 1 Temmuz 1934 tarihinde yürürlüğe girecek olan kliring antlaşmasını yapmıştı. Antlaşmaya göre Türk malları hiç bir kontenjan düzenlenmesine tâbi tutulmaksızın İsveç'e ithal edilecekti. İsveç Merkez Bankası (Sveriges Riksbank) ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası vasıtasıyla ithalat ve ihracat gerçekleştirilecekti. Bankalar arasında kullanılacak para birimi ise Fransız Frangı idi. Antlaşma altı ay yürürlükte olacak, feshetmek isteyen taraf 30 gün öncesinde durumu ilgili ülkeye bildirecek aksi takdirde antlaşma kendiliğinden uzatılmış kabul edilecekti. Türk ve İsveç Hükümeti, ithalâtçıları antlaşmada belirtilen takas sistemini kullanmaya

mecbur etmek için lâzım gelen tedbirleri almakla yükümlüydü.⁵⁸⁵ Söz konusu antlaşmayla yapılacak ticarete kliring, tüccarlar için bir nevi mecbur olacaktı. Böylece döviz kullanmadan ticaret kapasitesi artırılmak istenilmişti.

Türkiye ile İsveç arasında imzalanan ticaret antlaşmasından sonra İsveç'in Ankara Elçisi Boheman basına şu açıklamayı yapmıştı:

*“Hâlihazırda uluslararası ekonomik ilişkileri düzenleyen takas ve kontenjan sistemleri umumun fikrinde buhrandan doğmuş onunla beraber yaşayacak yarım tedbirlerdir. Benim imzalamış olduğum mukavele 1 Temmuz 1933'te başlamak ve 1 Temmuz 1934'te bitmek üzere bir seneliktir. Bu mukavelelerin diğerlerine nazaran hususiyeti takas esası üzerine değil, tediye sistemi üzerine istinat etmesidir. Bu hususiyet her şeye rağmen mahsul ve döviz işlerinde serbest mübadeleci kalmış olan memleketimin ticaret sisteminden ileri gelmektedir. Türkiye ile İsveç arasındaki iktisadi ilişkinin şayanı arzu hiçbir tarafı kalmadığına inanmak abartı olur. Bu buhran devrinde vaziyetten genel memnuniyet beyan edilemez. Buhran ve şimdiki gayri tabi vaziyet zail olduktan sonra münasebat tabii daha ziyade inkişaf edecektir. Bu yolda çalışmak lazımdır. İsveç'te altın esasının tenezzülü katiyen zararlı olmamıştır. İsveç miktarda ihracat yapan bir memlekettir. Senelik ihracatımız beş milyon İsveç frangıdır. Altın esasını terk ederken en büyük ihracat yaptığımız ülke olan İngiltere'yi göz önünde tuttuk”.*⁵⁸⁶

Altın standardının terk edilmesinin nedeni dünyadaki istikrarsızlık ve savaşın etkileri olarak değerlendirmek mümkündü. İngiltere gibi başat devletler savaştan sonra 1928 yılında altın standardına geçmiş fakat 1929 ekonomik kriziyle dünya devletleri korumacı önlemler çerçevesinde dolar, frank, sterlin gibi döviz bloklarına ayrılmıştı.⁵⁸⁷ İsveç de İngiltere'yi örnek alarak altın standardından çıkarak döviz blokuna katılmıştı.

İsveç ve Türkiye arasındaki kredi ve vaade düzenini kolaylaştırmak maksadıyla 27 Şubat 1936'da Ankara'da Ticaret Antlaşması imzalanmıştı. İki ülke arasında Ankara'da 14 Aralık 1936 tarihinde de yeni bir Kliring Antlaşması imzalanmıştı. 1936 antlaşmasına göre Türkiye ve İsveç arasındaki ticarete tütün ve krom istisna teşkil edecek fakat diğer ürünlere herhangi bir sınırlandırma yapılmadan ithalat ve ihracat

⁵⁸⁵ Ayrıntılar için bkz. **BCA**, 030.10/236.592.2, s.1, 31 Ocak 1933; Lars Magnusson, **An Economic History of Sweden**, Routledge, London and New York, 2000, s.232; Owen-Pamuk, **a.g.e.**, s.28-29; **Resmi Gazete**, S: 2749, 11 Temmuz 1934, s. 4119-4122; **Resmi Gazete**, S: 1386, 1 Ocak 1930, s.8619; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1934, s.3; **Resmi Gazete**, S:1545,14 Temmuz 1930, s.9211; **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Şubat 1930, s.1.

⁵⁸⁶ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1933, s.1; Owen-Pamuk, **a.g.e.**, s.13.

⁵⁸⁷ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1933, s.1; Owen-Pamuk, **a.g.e.**, s.13.

gerçekleştirilebilecekti. Bu arada 1936'daki antlaşma da bir yıl sonra 1 Aralık 1937'den itibaren bir yıl müddetle uzatılmasına karar verilmişti.⁵⁸⁸ Türkiye ile İsveç arasındaki kliring antlaşmaları II. Dünya Savaşı yıllarında da devam etmiş ya önceki antlaşmaların süresi uzatılmış ya da yeni antlaşmalar imzalanmıştı. Örneğin 1937 ve 1939 yıllarında yeni kliring antlaşmaları yapılmıştı.

İsveç Hükümeti, 31 Aralık 1937 tarihli Türkiye-İsveç Ticaret ve Kliring Antlaşması'nı feshettiğini bildirince yeni bir ticaret ve kliring antlaşması için müzakerelere Ankara Elçisi'ni görevlendirmişti. İsveç Hükümeti adına Ankara Elçisi Eric Gyllenstierna, ticaret ve kliring antlaşması için Atina'dan dönerek Türk Hükümet yetkilileriyle görüşmüştü. Yapılan görüşmeler neticesinde yeni bir antlaşma yerine 1937'deki antlaşmanın maddelerinde değişiklikler yapılarak kabul edilmesine karar verilmişti. Söz konusu karar 17 Haziran 1938'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Karara göre antlaşmanın süresi 1 Ocak 1939'da son bulacaktı.⁵⁸⁹

Türkiye ile İsveç arasındaki kliring antlaşmaları ekonomik ilişkileri canlandırırken yaşanan bazı olaylar İsveç'in iktisadi yapısını olumsuz etkilemişti. Örnek vermek gerekirse Kreuger Krizi idi. Ekonomik açıdan İsveç'i etkileyen olay Ivar Kreuger'in 1932 yılında ölmesiydi. Ölüm olayı üzerine İsveç ekonomisi ciddi bir hasar görmüştü. Dünyada "Kibrit Kralı" olarak bilinen Ivar Kreuger, küresel endüstri ve finansal bir ağ kurmuştu. Dünyanın birçok ülkesinde şirketleri (165 şirket ve şube) bulunmaktaydı. Kreuger, dünyanın en zengin üçüncü adamı olarak tahmin edilmekteydi. Kreuger'in ölümü İsveç parlamentosunda da tartışılmış ve parlamenterlerin önerisiyle Kreuger şirketlerinden etkilenen şirketlere borçlarının vadesi için kısa bir moratoryum tartışması dahi yaşanmıştı. Yanıltıcı finansal raporlar denilince akla gelen Kreuger, iki savaş arası dönemde Avrupa'daki hükümetlere yüksek faiz ve bazı tekel hakları karşılığında borç para vermişti. Ayrıca şirketinin yüksek oranda kar ettiğini iddia ederek çıkardığı hisse senetlerini halka satmıştı.

⁵⁸⁸ **Resmi Gazete**, S: 3261, 24 Mart 1936, s. 6223-6225; **Resmi Gazete**, S:3500, 6 Ocak 1937, s.7504; **Cumhuriyet**, 3 Mart 1936, s.2; **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1936, s.4.

⁵⁸⁹ Ticaret ve kliring antlaşması yürürlüğe girmeden önce İsveç'ten yola çıkan pamuk, yün iplik, dokumaların söz konusu antlaşmadan yararlanması için İsveç Elçiliği ile bir nota teatisi yapılarak sorun çözülmüştü. **BCA**, 030.18.01.02/82.16.11, 14 Mart 1938; **Resmi Gazete**, Sayı:3921, 31 Mayıs 1938.s.9940; **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1938, s.2; **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1937, s.3; **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1938, s.2; **Resmi Gazete**, S: 4033, 10 Ekim 1938, s.10723.; **Cumhuriyet**, 3 Mart 1938, s.3; **Resmi Gazete**, S: 3950, 4 Temmuz 1938, s.10158; **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1938, s.3;

Ölümünden sonra yapılan incelemelerde Kreuger'in 1 milyar 179 milyon 957 bin kron kar ettiğini ilan ettiğini fakat gerçek kar miktarının 250 milyon 960 bin krontan ibaret olduğu ortaya çıkmıştı. Türkiye'de de yatırımları olan Kreuger'in ölümü dünya basınında olduğu gibi Türk basınında da geniş yankı bulmuştu.⁵⁹⁰ Gerek 1929 ekonomik krizi gerekse de Kreuger krizi altı milyonluk nüfusa sahip olan İsveç'i olumsuz bir şekilde etkilemiş ve ülkenin en önemli sorunlarından biri işsizlik olmuştu. Ülkedeki verilere göre 200,000 işsiz bulunmaktaydı. İskandinav ülkeleri içinde sadece İsveç'te değil Norveç ve Danimarka'da da benzer işsizlik oranları bulunmaktaydı ve ilgili hükümetleri zor durumda bırakmıştı.⁵⁹¹ Hem I. Dünya Savaşı'nın etkileri hem de 1929 ekonomik krizi İskandinav ülkelerinin tamamını etkilemişti. Bu da ekonomide bir daralmaya yol açınca işsizlik sayılarında ciddi bir artışa neden olmuştu.

Türkiye ise savaşımlardan dolayı ciddi bir nüfus kaybı yaşamış ve nüfusun önemli bir kısmı tarım sektöründe çalıştığı için işsizlik sorunu İsveç'teki kadar ciddi bir boyut teşkil etmemekteydi. İsveç'in ekonomik sorunları ve Türkiye'nin teknik eleman ve sanayi ürünlerine olan ihtiyacı iki ülkenin birbirine yakınlaşmasını sağlamıştı. 1930'lardan itibaren dünyada kliring antlaşmalarının revaçta olması ticaret yapan ülkeleri birbirlerine daha da yakınlaştırmıştı. Çünkü mal satılan ülkeden mal almak gerekmektedir. Türkiye ile İsveç ticaretinde önemli bir yer teşkil eden ürünlerden biri krom madeniydi. Bunun için çok sayıda İsveç gemisi yasaklı bölgelerde bulunan limanlara girerek, Genelkurmay ve Bakanlıkların izniyle, krom madenini İsveç'e taşımıştı. Örnek vermek gerekirse İskandinavya Niyarist şirketine mensup İsveç bandıralı Friken Vapuru, krom yüklemek için ikinci derecede yasaklı bölge olan İzmit körfezindeki Derince Limanına girmesine Bakanlar kararnamesiyle izin verilmişti.⁵⁹² Yine 1934 yılında Hayri Arapoğlu Acentesi'ne mensup İsveç bandıralı Fernebo Vapuru'nun krom madeni yüklemek ve Gilikirist Volker Acentesi'ne bağlı İngiliz bandıralı Bulgaryan Vapuru'nun yükünü boşaltmak üzere ikinci yasaklı bölge içinde bulunan Derince'ye girmelerine müsaade edilmişti.⁵⁹³ Türk-İsveç ticaretinde önemli

⁵⁹⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Mart 1932, s.3; **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1933, s.4; News.bbc.co.uk/uk/2/hi/business/7939403.stm, 13 Mart 2009; Ahmet Vecdi Can, "*Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi*", **Mali Çözüm**, S:97, 2010, s.32.

⁵⁹¹ **BCA**, 030.10/234.578.5, s.1-6, 8 Ocak 1933.

⁵⁹² **BCA**, 030.18.01.02/44.21.13, 15 Nisan 1934.

⁵⁹³ **BCA**, 030.18.01.02/45.34.4, 19 Mayıs 1934.

bir yere sahip olan Hayri Arapoğlu Acentesi deniz taşımacılığıyla ithalat ve ihracatı gerçekleştirmişti. Örneğin krom madeni yüklemek üzere 5 Haziran 1934 tarihinde Derince'ye gelmek isteyen Hayri Arapoğlu Acentesine mensup İsveç bandıralı Nordland Vapuru'nun ikinci yasaklı bölge içinde bulunan alana girmesine izin verilmesine dair kararname Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmıştı.⁵⁹⁴ 23 Haziran 1934'te de krom madeni yüklemek üzere Derince'ye gelmek isteyen Hayri Arapoğlu acentesine mensup İsveç bandıralı Blaland Vapuru'nun ikinci yasaklı bölge içinde bulunan yere girmesine müsaade edilmesi yine aynı acenteye mensup Vikingland Vapuru'nun Derince Limanı'na girmesine izin verilmişti.⁵⁹⁵

İsveç ile Türkiye ticaretinde önemli bir yer teşkil eden Derince Limanı'nda zaman zaman kazalar da yaşanmıştı. Örneğin krom almak için Derince'ye gelen Varland Vapuru tayfasından İsveçli Akselson, denize düşerek boğulmuştu. Cesedi Kazıklı İskelesi önünde bulunarak geçici olarak ikinci yasak bölge içine gömülmüştü. İsveçli Akselson'un ölüsünün yasaklı bölge dışına çıkarılarak munasip bir yere gömülmesi ve Şark Deniz Yolları İsveç Acentesi tarafından yaptırılacak Hristiyan resmi ayininde bulunacakların giriş ve çıkışlarında Dâhiliye Vekâletince ve Kocaeli Müstahkem Mevki Komutanlığınca gerekli tedbirlerin alınması şartıyla yasaklı bölgeye girmelerine izin verilmesi Bakanlar Kurulu kararnamesiyle mümkün olmuştu.⁵⁹⁶

Deniz ticaretiyle madenler İsveç'e taşınırken Türkiye ile İsveç ticaretinde önemli bir yer teşkil eden diğer bir ürün ise tütündü. İsveç'in Kavala konsolosu Hokanson İsveç'ten İstanbul'a gelerek görüşmelerde bulunmuştu. İsveç tütün tekeli 1935 yılında Türkiye'de önemli miktarda tütün alacağından konsolos Hokanson, İzmir'e giderek yerinde incelemelerde bulunmuş ve tütüncülerle görüşmüştü. Yapılan görüşmeler neticesinde tütünün İsveç'e ihracı kabul edilmişti. İsveç'in Türkiye'den yaklaşık 400 bin ton tütün alması tahmin edilmişti.⁵⁹⁷ Tütün, Türkiye'nin önemli ihraç ürünlerinden biri olduğu için İsveç'e ihraç edilmesi Türk çiftçileri için de önemli bir kazanç sağlayacaktı.

⁵⁹⁴ BCA, 030.18.01.02/45.36.15, 26 Mayıs 1934.

⁵⁹⁵ BCA, 030.18.01.02/45.38.10, 29 Mayıs 1934; BCA, 030.18.01.02/46.45.1, 26 Haziran 1934.

⁵⁹⁶ BCA, 030.18.01.02/71.2.11, 8 Ocak 1937.

⁵⁹⁷ Cumhuriyet, 24 Mart 1935, s.3; Cumhuriyet, 6 Kasım 1935, s.6.

1930'lu yıllarda İskandinav ülkelerinin Türkiye'den ithal ettiği en önemli ürünler özellikle tarım ürünleri ve madenlerdi. Zaten söz konusu iki kalem Türkiye'nin en önemli ihracat ürünleriydi. İskandinav ülkeleri de Türkiye'den özellikle fındık, krom cevheri, halı ve üzüm satın almıştı. Zaman zaman İskandinav ülkeleri Türkiye'den gelen tarım ürünlerinden gümrük vergisini kaldırmaktaydı. Örneğin 1935 yılında İsveç, yaş üzümünden gümrük vergisini kaldırmıştı.⁵⁹⁸ Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler genelde yaş ürünler olduğu için tüketim ömürleri de oldukça kısaydı. Tren ve gemilerin çoğunda soğutucu bir sistemin olmaması uzak mesafeli ülkeler ile Türkiye arasındaki ticareti olumsuz bir şekilde etkilemekteydi. Nitekim bu ülkelerden biri de İsveç idi. İsveç şirketi bu sorunu çözmek için soğutucu hava sistemine sahip Banaderos adındaki vapurunu göndermişti. Şirket, Türkiye'de Kılıçoğlu Ziya ile bir antlaşma yaparak şirket vapuruyla numune örnekler (elma, tütün) alarak Oslo'ya doğru yola çıkmıştı. Eğer alınan numune örnekler bozulmadan yerine ulaşılabılırsa Türkiye'ye önemli miktarda sipariş verilecekti. Ayrıca şirket vapurları düzenli çalıştığı takdirde diğer tarım ürünleri de Avrupa piyasasında yer alacağı umulmuştu. Türk basını da İskandinavya'ya yapılan yaş ürün ihracatına dikkat çekmiş ve ticaretin Türk tüccarlar tarafından yapılıyor olmasını takdir etmişti.⁵⁹⁹

Türkiye, İskandinav ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini geliştirmek için Fahri Konsolosluklara da önem vermişti. Örneğin Stockholm Fahri Konsolosluğuna tayin edilen Franz Heuehlitz, konsolosluk binasında Türk mallarından daimi bir sergi oluşturmuştu. Numune ürünlerin sergilenmesini ücretsiz teşhir eden konsolosluk, ticaret yapmak isteyen tüccarlara da gerekli bilgileri sağlamayı taahhüt etmişti.⁶⁰⁰ Türkiye, İskandinav ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek için sadece Elçilik ve Konsolosluktan değil ticari ataşeden de yararlanma yöntemine başvurmuştu.

İskandinav ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin 1930'larda artması üzerine Türk Hükümeti, Kopenhag'da bir Ticaret Ataşeliği oluşturmasını gerekli görmüştü. 18 Kasım 1935'te Bakanlar Kurulu Türkofis kadrosundaki 350 liralık tecim sekreterliğinin kaldırılarak yerine ücret farkı aynı verilmek üzere 15 Kasım 1935

⁵⁹⁸ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1935, s.3; **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1936, s.2.

⁵⁹⁹ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1936, s.5.

⁶⁰⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Aralık 1934, s.3.

tarihinden itibaren 400 liralık bir Ataşelik ihdasına karar vermişti.⁶⁰¹ Ticari Ataşe, İskandinav ülkeleriyle ilgili ekonomik raporlar hazırlamak ve Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını korumakla yükümlüydü.

Türkiye'nin Ticari Ataşe tayininden sonra İsveç de birkaç yıl sonra ekonomik ilişkilerini geliştirmek için Stockholm'de bir büro oluşturmuştu. İsveç Genel İthalat Birliği, Yakın Doğu Ülkeleri ve özellikle Türkiye ile ekonomik ilişkilerini artırmak amacıyla bir büro açmıştı. Bu büronun müdürlüğüne getirilen M. Olsson, çeşitli temaslar için İstanbul'a gelmişti. Olsson, Türkofis İstanbul Şubesi'nde Müdür Cemal Ziya ile görüşerek İsveç ile Türkiye'nin ekonomik ilişkisini çok pratik bir şekilde sokulacağını söylemiş ve ardından İsveç'in Türkiye'den satın alacağı ürün çeşitliliğinin artacağını ifade etmişti. Yeni tedbirler sayesinde iki ülkenin ticari ilişkilerde birbirlerine çok uzak bulunmalarına rağmen tarihin hiçbir devrinde görülmemiş bir yakınlaşma zemini hazırlanacağı temenni edilmişti. Görüşmede Türk tüccarları da ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olacağı belirtilmişti.⁶⁰² Böylece İsveç, Yakındoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmek için Türkiye'yi bir anahtar ülke olarak görmüş ve Türkiye üzerinden diğer ülkelere bir açılım yapmak istemişti.

Türkiye'nin 1935 yılında İsveç'ten ithalatı 1,5 milyon lirayı bulurken ihracatı da aynı orandaydı. 1936'da Türkiye'nin İsveç'ten ithalatı 2 milyon lirayı aşarken ihracatı ise 1,6 milyon lirayı geçmemişti. 1937'de İsveç'ten ithalatı 2,1 milyon lirayı bulurken ihracat 1,9 milyon lira değerindeydi.⁶⁰³ İthalat ve ihracat oranlarına göre 1935'ten itibaren İsveç ve Türkiye arasındaki dış ticaret İsveç lehinde gelişmekteydi. Bunun nedenlerine bakıldığında; İsveç'in Türkiye'ye ihraç ettiği sanayi ürünlerinin değerinin yüksek olması, Türkiye'nin İsveç'e sattığı ürünlerinin (genelde tarım ürünleri ve krom) değerinin düşük olması gibi nedenler sıralamak mümkündü. Türkiye ile İsveç arasındaki dış ticaret değerleri diğer Avrupa ülkelerine göre düşük seviyelerde olmasının nedeni ise İsveç ile Türkiye arasındaki mesafenin (yaklaşık 3,734 km) uzun olmasından dolayı aracı ülkeler üzerinden ticaret gerçekleşmişti. Bu

⁶⁰¹ **BCA**, 030.18.01.02/59.87.17, 18 Kasım 1935.

⁶⁰² **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1938, s.2.

⁶⁰³ T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1935 Yıllık İstatistik**, C.2, Hüsniyat Matbaası, İstanbul, 1936, s.103-104; **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1938, s.5;

da iki ülke arasındaki ticaretin resmi rakamlara tam anlamıyla yansımaları engellenmişti.

Tablo 8. Türkiye-İsveç Dış Ticareti 1934-1938⁶⁰⁴

Yıl	İthalat Milyon TL	İhracat Milyon TL	Türkiye açısından oran
1934	1 010 980	928 221	-82
1935	1 534 102	1 566 640	+32
1936	2 057 402	1 661 045	-396
1937	2 147 512	1 920 694	-227
1938	2 800 229	1 775 975	-1025

Kaynak: **Harici Ticaret 1936 Yıllık İstatistik**, İstanbul, 1937.

İsveç'in Türkiye'den satın aldığı ürünler tarım ürünleri (tütün, üzüm, incir vb.) ve madenler (özellikle krom) idi. Türkiye'nin İsveç'ten aldığı ürünler ise sanayi ürünleri; tren malzemeleri, balık ve askeri malzemelerden oluşmaktaydı. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'nin İsveç'ten ithalatı 1934-38 yılları arasında düzenli ve sürekli artmıştı. Türkiye'nin İsveç'ten ihracatı da sürekli artmış fakat 1938 yılında bir düşüş yaşamıştı. 1934-38 yılları arasında dış ticaret oranları Türkiye'nin aleyhinde gelişmiş ve sadece 1935 yılında ihracatı ithalatını geçmişti. Türkiye'nin dış ticaretinde İsveç, büyük devletlerden (Almanya, ABD, İtalya, İngiltere, Fransa, SSCB) sonra gelmekteydi. İsveç'in dış ticaretinde de Türkiye, ilk onda yer almamaktaydı.

Türkiye-İsveç ilişkileri çerçevesinde silah ticareti önemli yer tutmaktaydı. Bu kapsamda Askeri Fabrikalar Genel Müdürü Asım Paşa'nın başkanlığındaki bir komisyonun tespiti ve Genelkurmay Başkanlığı'nın hazırladığı bir program çerçevesinde Kırıkkale'de yeni fabrikaların kurulması kararlaştırmıştı. İsveç şirketi

⁶⁰⁴ T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1936 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Recep Ulusoğlu Basımevi, İstanbul, 1937, s.I; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1937 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara, 1938, s.II.; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1938 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1939, s.IV.; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1936 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Recep Ulusoğlu Basımevi, İstanbul, 1937, s.III.; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1937 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara, 1938, s.IX; T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1938 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1939, s. XI.

SOTCO, Kırıkkale’de top mermilerinin yapım yeri için teklifte bulunmuş ve aynı firma aracılığıyla Kopenhag’daki bir başka firma da söz konusu işe istekli olduğunu bildirmişti.⁶⁰⁵

Milli Savunma Bakanlığı’nın artan siparişlerinden, Bofors ve Nobelfrott fabrikaları namına alınan savaş malzemelerinden başka; Norveç’teki Rafors fabrikasından piyade fişeği, Danimarka’daki Nilsen Vinjen firmasından Kırıkkale mermi atölyesi, İsveç Ericsson firmasından telefon işleri, Vilye uçakları ve Renault tayyare motorları gibi SOTCO temsilciliği dâhilinde başarı ile bitirilen çalışmalardan dolayı Selahattin Adil Paşa’nın⁶⁰⁶ taahhüt işleri günden güne artmıştı.⁶⁰⁷ İsveçli firmalara siparişlerin artmasıyla Selahattin Adil Paşa’nın yüzdelik oranı da artmış ve ekonomik durumu iyiye gitmişti.

Bir taraftan Kırıkkale’de savaş malzemelerinin ülke içinde yapılması için gerekli tesisat için ihaleler yapılırken diğer taraftan Milli Savunma Bakanlığı tarafından ordunun acil ihtiyaç duyduğu çeşitli sahra toplarından sipariş verilmesi için çalışmalara başlanılmıştı. 1927 yılında, en son model Bofors, Schneider (Snayder), Skoda ve Vickers toplarının kendi fabrikalarında görülerek denemelerinin yapılması kararlaştırılmıştı. Cevad Bey’den oluşan askeri bir heyet, 17 Ocak 1928’de Avrupa’ya gitmek için İstanbul’dan trenle yola çıkmıştı. İlk olarak Bofors fabrikalarına gidileceği için bu heyete Selahattin Adil Paşa da dâhil olmuş ve yapılan inceleme sonucunda 19 Şubat 1928’de İstanbul’a dönmüştü. Komisyonun dönüşünden sonra Millî Savunma Bakanlığı tarafından dağ topları ve malzemesi için Bofors, Schneider, Skoda ve Vickers fabrikaları teklifte bulunmaya çağırılmıştı. Bu siparişi almak Selahattin Adil Paşa için önemliydi. Toplam dört milyon dolara yakın bir miktara tekabül eden bu

⁶⁰⁵ Selahattin Adil, **Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşanın Hatıraları**, Zafer Matbaası, İstanbul 1982, s.448; Osmanlı döneminde bütün askeri kurumlar gibi silah sanayisi de İstanbul’da; Tophane, Zeytinburnu ve Bakırköy’deki fabrikalarda toplanmıştı. Ankara başkent olduktan sonra İstanbul’un coğrafi durumundan ötürü güvenli görülmediğinden dolayı silah fabrikaları da yavaş yavaş Anadolu’ya nakledilmişti.

⁶⁰⁶ Çanakkale Savaşı ve Milli Mücadele döneminde önemli başarılar göstermiş olan Selahattin Adil Paşa, 1924 yılında emekli olup ordudan ayrıldıktan sonra ticaret işine girerek çeşitli silah ve mühimmat Bofors, Nobel, Heinkel, Nilsen Vinjen vb. fabrikalarının Türkiye temsilciliğini üstlenmişti.

⁶⁰⁷ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.432-433, 451; I. Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya, imzaladığı Versay Barış Antlaşması gereğince artık savaş malzemesi yapamayacak ve eski müttefiki Türkiye ile askeri ilişki kuramayacaktı. Almanya, bir kısım üretilmiş malzeme ve projelerini bir mukaveleyle İsveç’teki Bofors mühimmat ve çelik fabrikalarına devretmişti. O dönemde Bofors mühimmat ve çelik fabrikalarının Türkiye’de bir temsilcisi bulunmamaktaydı.

sipariş Selahattin Adil'e önemli bir komisyon payı sağlayacağı gibi, Bofors firmasının Türkiye vekâletini alması için bir fırsat da yaratacaktı. SOTCO şirketi sahibi M. Jhonson'ın 1926 tarihinde Bofors ile yaptığı sözleşme 30 Haziran 1931 tarihinde son bulacağı için yeni vekil tayinine fabrika bizzat yetkili olacaktı bu da Selahattin Adil'e yetkili temsilci olma yolunda önemli bir adım teşkil etmişti. Milli Savunma Bakanlığı, Bahriye Bakanlığı, Askerî Fabrikalar ve PTT Müdürlüklerinden çeşitli silah, savaş malzemesi veya araç istekleri gelmekteydi. Selahattin Adil, bu kurumlarla iyi ilişkiler kurarak işleri incelemekte, SOTCO'ya durumu bildirmekte, SOTCO da bu isteklerle ilgili çeşitli İskandinav firmalarıyla irtibata geçerek vekâletlerini alıp teklifler hazırlamaktaydı. Bu ortaklık faaliyeti sayesinde Bofors şirketi yanında siparişlere girebilecek Ericsson (telefon işleri), Javfos (Norveç, piyade mühimmatı), Nilsen Viser (Danimarka, savaş malzemeleri fabrika tesisatı), Salmuede (İsveç, savaş gemileri yapım tezgâhları) gibi firmaların vekâletleri de alınmıştı. Temsil edilen firmaların üretimleri hakkında yerinde bilgi almak maksadıyla Selahattin Adil, İskandinavya'ya bir seyahat için 17 Şubat 1925'de İstanbul'dan hareket etmişti.⁶⁰⁸

Selahattin Adil, 14 Eylül 1928'de teknik görüşmelere başlamak üzere fabrikanın topçu şubesinden M. Şalin ve Mühendis Daver'le birlikte Ankara'ya hareket etmişti. Selahattin Adil'in temsil ettiği grubunun yanında teklif veren üç firma bulunmaktaydı. Söz konusu firmaların zarfları Bakan Abdülhalik Renda'ya bırakılmıştı. 24 Aralık 1928 tarihinde teklif veren fabrika temsilcilerinin de hazır bulunduğu bir heyet önünde zarflar açılarak okunmuş ve Bofors Fabrikası fiyatı diğerlerine nazaran daha uygun görüldüğünden siparişin Bofors'a verildiği bildirilmişti. Daha sonra bakanlığa çağrılan Selahattin Adil'e, Schneider firmasının Bofors firmasının son teklifinden 40 bin lira indirim yapmayı kabul ettiği bildirilerek tekrar indirim yapması istenmiş, 50 bin lira daha indirimle 2.700.000 dolar tutarındaki mukavele 6 Şubat 1929'da imzalanmıştı. Bofors şirketinin gerek miktar gerekse teknik bakımdan önem verdiği bu ihalenin alınması üzerine, SOTCO firması ile anlaşması saklı kalmak üzere Selahattin Adil, büro şefliği pozisyonunda, 1000 Kron maaş ve sabit bir ikametgâh tahsis edilmesi karşılığında sipariş teslimatına kadar Bofors'la çalışmaya devam etme imkânı elde etmişti.⁶⁰⁹ Firmalar arasındaki rekabet Türkiye'nin

⁶⁰⁸ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.439, 458-465.

⁶⁰⁹ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.465-468.

işine yaramış bu da İsveç firmasının 50 bin lira daha indirim yapmasını sağlamıştı. Önemli bir ihalenin İsveç Şirketi tarafından kazanılmış olması Selahattin Adil Paşa'nın kariyerinde de önemli bir gelişmeye yol açmıştı. Ayrıca Selahattin Adil Paşa, Bofors'un Türkiye temsilciliğini üstlenmişti. Adil Paşa'nın askeri deneyimi ve Türkiye'deki askeri çevresi Bofors şirketi için de bir kazanç olmuştu.

Selahattin Adil, orduda en mühim savaş araçları satın alınırken dahi ucuzluk gözetildiğini, savaş gücü, kullanma kolaylığı, malzeme standardı, öğretim, eğitim, cephaneye temini gibi çeşitli faktörlerin genellikle fiyat faktörü karşısında dikkate alınmadığını, envanterdeki değişik fabrikaların üretimleri olan çeşitli sistemler ile ordunun âdeti bir silahlar müzesi halini aldığını düşünmekteydi. 10 Nisan'dan itibaren Bofors'ta çalışmaya başlayan Adil Paşa, dağ topları yapımı ve deneyleri, teslim etme gibi işlerle uğraşarak deneyimlerini artırmıştı. Aynı zamanda Nobelfort fabrikasındaki barut ve trotil siparişlerini takip etmişti. Bofors firması tarafından üretimi tamamlanan toplar parça parça teslim edilmeye başlanmış, Selahattin Adil'in de İsveç'te kalmasına gerek kalmamıştı. Selahattin Adil 24 Haziran'da İsveç'ten ailesi ile hareket ederek İstanbul'a geri dönmüştü.⁶¹⁰ Savaş malzemelerindeki çeşitlilik Türkiye'nin dışa bağımlılığını daha da artırmış ve ekonomik olarak ek maliyetlere neden olmuştu. Yaklaşık iki yıl İsveç'te kalan Selahattin Adil Paşa, temsilcilik görevini bu süre içinde Stockholm'de devam ettirmişti.

Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı sadece aracı firmalarla değil zaman zaman kendi personelini ilgili ülkelere göndererek yerinde inceleme yaptırmış ve doğrudan fabrikaya siparişler vermişti. Örneğin 1929 yılında bir Türk askeri heyeti İsveç'in Malmö şehrinde incelemelerde bulunmuştu. Basının da yakından takip ettiği ziyarette Türk askeri heyeti Malmö yakınlarındaki tayyare fabrikasını ziyaret etmiş ve önemli bir harp silahı olan yeni bir tayyarenin gösterisi izlenmiş ardından çeşitli incelemelerde bulunmuştu.⁶¹¹ Türk askeri yetkilileri, temsilcilere gerek duymadan yerinde inceleme yaparak satın alacakları askeri mühimmatların kalitesi ve üretimini bizzat gördükten sonra siparişleri vermişti.

⁶¹⁰ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.467, 474-475.

⁶¹¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Ocak 1929, s.1.

Selahattin Adil, SOTCO ile hesaplarını kapattıktan ve Şişli'deki evlerine taşındıktan sonra, 20 Ekim 1930'da tekrar Bofors'a dönmüştü. Yaklaşık iki aylık çalışmanın ardından Bofors'un top siparişinin son grubunun kalmış olması dolayısıyla Selahattin Adil'e ihtiyaç kalmamış, Selahattin Adil 29 Aralık 1930'da İstanbul'a dönmüş, Bofors fabrikası temsilcilik mukavelesi 30 Aralık'ta son bulmuştu.⁶¹² Adil Paşa, İsveç'teki silah şirketlerden sadece Bofors ile değil diğer şirketlerin de temsilciliğini üstlenmişti. Örneğin SOTCO ile yollarını ayıran Adil Paşa Bofors şirketiyle uzun yıllar çalışmıştı.

Bofors Fabrikası'nın Türk silah ticaretinde önemli bir yeri bulunmaktaydı. Türk donanması için önemli savaş gemilerinden bir olan Yavuz Zırhlısı için İsveç'teki Bofors fabrikasından alınacak barutların şartnamesine göre yapılmasını kontrol, inceleme ve tecrübe etmek üzere Fen ve Sanat Genel Müdürlüğü'nden kaymakam Sami ve deniz kimya hanesinden Yüzbaşı İzzet Beylerin görevlendirilmeleri Bakanlar Kurulu kararnamesiyle gerçekleşmişti.⁶¹³ Sonraki yıllarda da Türk askeri yetkilileri Bofors fabrikasında incelemelerde bulunmuş ve sipariş edilen askeri mühimmatların kontrolü için İsveç'e gönderilmişti.⁶¹⁴ Şirketle olan ticaret sonraki yıllarda da devam etmiş Yavuz savaş gemisi tayyare topları için lazım olan bin mermiden 1937 mali yılı içinde alınması ve 500 adedin İsveç'teki Bofors fabrikasından pazarlıkla satın alınması kararlaştırılmıştı.⁶¹⁵ Yavuz gemisi için İsveç'teki Bofors fabrikasına sipariş edilmiş olan 28/50 cmlik menzil mermilerinin yapımına nezaret edilmesi için fen ve sanat barut şubesinden barut uzmanı Ön Yüzbaşı Şevket ve Deniz Müsteşarlığı Teçhizat Şubesi'nden Ön Yüzbaşı Muhlis Göremen görevlendirilmişti.⁶¹⁶

27 Ocak 1934 tarihinde Selahattin Adil, temsilcisi bulunduğu Bofors şirketi ile Milli Müdafaa Vekâleti arasındaki anlaşmazlık çıkmıştı. Selahattin Adil de Bakanlık ile Bofors şirketi arasında meydana gelen anlaşmazlığın Şurayı Devlet tarafından incelenmesi için dilekçe vererek şirketin menfaatlerini korumaya çalışmıştı. Milli Müdafaa, Nafia ve Maliye Vekâletleri arasındaki yazışmalar, Şurayı Devlete

⁶¹² Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.477-478.

⁶¹³ **BCA**, 030.18.01.02/41.86.12, 4 Aralık 1933.

⁶¹⁴ **BCA**, 030.18.01.02/59.83.12, 6 Kasım 1935; **BCA**, 030.18.01.02/14.61.2, 3 Eylül 1930.

⁶¹⁵ **BCA**, 030.18.01.02/82.12.18, 17 Şubat 1938.

⁶¹⁶ **BCA**, 030.18.01.02/83.32.3, 16 Mart 1938.

(Danıştay) taşınmıştı. Danıştay da verdiği kararda “*Milli müdafaa bakanlığı ile İsveç’teki Bofors fabrikası arasında yapılan 28.10.1934 tarihli 8 cins barut satın alma mukavelesinin teklif ve çehiyle tadili muvafık olduğuna*” dair kararı vermişti.⁶¹⁷ Böylece Bofors Şirketi ile Milli Müdafaa Vekâleti arasındaki anlaşmazlık iki yıl gibi süren bir zaman diliminden sonra çözüme kavuşmuştu. Adil Paşa da temsilcilik görevini başarılı bir şekilde yerine getirmişti. Türkiye, bu anlaşmazlıktan sonra da Bofors şirketiyle ticaretini devam ettirmişti.

Bofors fabrikasından satın alınan silah ve mühimmatların ödemesi Türkiye ile İsveç arasında imzalanan kliring anlaşmaları ile de yapılmaktaydı. Örneğin 1937 yılında Bofors fabrikasına ısmarlanan 7.6/40 ve 8.8/45 cm’lik tayyare topları Bofors fabrikasından pazarlıkla satın alınması ve bedelinin İsveç ile mevcut kliring mukavelesi hükümlerine göre yapılması kararlaştırılmıştı.⁶¹⁸

Türkiye, İsveç’ten sadece silah ve mühimmat değil çeşitli elektronik araçlar da satın almaktaydı. Örnek vermek gerekirse Fenerler İdaresi tarafından İsveç’ten 851,40 kron değerinde sahil fenerlerinin yedek ve tamirat malzemesi satın alınmıştı.⁶¹⁹ Top, mermi, barut gibi Bofors ve Nobelfrott fabrikalarının devam eden siparişleri, Ericsson firmasının telefon ve santral işleri, Finlandiya Skotla firmasının hafif ve ağır makineli tüfek denemeleri, Şantiye Dolalvar firmasının denizaltı teklifleri Selahattin Adil’in ilgilendiği konular olmuştu.⁶²⁰ Türkiye, İskandinav ülkelerinden özellikle sanayi ürünleri satın almış ve bu satış işleminde de genellikle kliring yoluyla gerçekleştirmişti.

Millî Savunma Bakanlığı, 1935 yılında bedeli yaklaşık 750 bin liraya ulaşan on bin kilometre telefon kablosu ihtiyacı olduğunu bildirmiş, kabloların kısmen Ericsson şirketinin Stockholm’deki Sievert kablo fabrikasında, kısmen de İstanbul’da Selahattin Adil’in kurucu ortağı olduğu fabrikada üretilmesine karar verilmişti. Bu sipariştan elde edilecek yaklaşık 100 bin liralık kârdan İstanbul Kauçuk ve Kablo Fabrikası’nın yaklaşık 50 bin lira maliyetli bina ve tezgâhları ile laboratuvar tesisatının

⁶¹⁷ **BCA**, 030.10/207.413.10; İlgili Bakanlıklar ve Danıştay’ın verdiği kararlar için bkz. **BCA**, 030.10/182.259.7, 1-17, 27 Mart 1936.

⁶¹⁸ **BCA**, 030.18.01.02/76.51.4, 11 Haziran 1937.

⁶¹⁹ **Resmî Gazete**, S:2824, 9 Ekim 1934, s.4395.

⁶²⁰ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.484-485.

tamamlanması planlanmıştı. Siparişin alınmasıyla birlikte kabloların üretimine geçilerek sermaye 250 bin liraya çıkarılmış, dev bir fabrika oluşmuştu.⁶²¹

İsveç ile Türkiye arasındaki ticarete önemli kalemlerden biri de ham demirdi. Türkiye, İsveç ham demiri satın almak istediği zaman Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü Merkez Satın Alma Komisyonu'na miktarı ve şartları belirtmek kaydıyla ilan verilerek ihalesi yapıldı. Örneğin 1939 yılında Resmi Gazete'de ilan edilen ihaleye göre 340 ton İsveç ham demiri alınacak ve tahmin edilen bedel 51.000 lira olacaktı. Şartnamenin 2 lira 55 kuruş karşılığında komisyondan verileceği ve geçici teminatın 3800 lira olduğu belirtilmişti. Alınacak belgelerde komisyoncu olmadıkları ve söz konusu işle alâkadar tüccar olduklarına dair Ticaret Odası'ndan belge almaları gerektiği de vurgulanmıştı. Belirtilen gün ve saatte de komisyona müracaatları istenilmişti.⁶²² II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türk Hükümeti, 1939 yılının başında komisyonculuğu yasaklayarak, Türkiye'nin alım-satım işlerinde herhangi bir aracı olmadan işlemlerin yapılmasını istemişti. Bundan ötürü İsveç ile yapılacak silah ticaretinde de komisyoncu olmadan doğrudan görüşmeler yoluyla ithalat-ihracat gerçekleşmişti.

1930'lu yıllarda Türkiye, İsveç silah fabrikası Bofors'a verdiği silah siparişleri, İngiltere'nin konuyu yakından takip etmesine yol açmıştı. Helsingfors'daki İngiliz temsilci Burbury'nin P.N. Loxley'ye özel ve gizli olarak gönderdiği yazısında Türkiye, 1930 yılının başlarında en son Alman tasarımı olan 400 sahra topu siparişi vermiş ve 20 Türk subayı da İsveç'e göndererek tesislerde çalışmalar yaptığını bildirmişti. İngiliz Dışişleri ve Stockholm'deki görevliler arasında yapılan yazışmalarda Türkiye için Bofors'a sipariş edilen silahlardan İngiltere Stockholm Elçisi Sir Tudor Vaughan'ın raporları dışında haberlerinin olmadıklarını Bofors'un yoğun bir çalışma içinde olduğu, Türklerden ek siparişler alınmış olabileceğine dikkat çekilmişti. Ayrıca Bofors'un hesaplarının “çok güvenilmez” ve “çok gizli” olduğu da vurgulanmıştı. Burbury, söz konusu siparişlerinin Alman menfaatleriyle ilgili olarak Krupp tarafından yapıldığına dair söylentilerin olduğunu vurgulamıştı. Söz konusu

⁶²¹ Adil, **Hayat Mücadeleleri**, s.472-474.

⁶²² **Resmi Gazete**, S: 4329, 6 Ekim 1939, s.12690.

siparişlerle ilgili bilgileri Burbury, İngiliz Donanma müşavirinden öğrenip dışışlerine bildirmişti.⁶²³

⁶²³ **NA, FO**, 371/14889 (N 5193/3685/42), 14 Mayıs 1930.

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye-İsveç ilişkilerini 1918-1938 dönemindeki siyasi, ekonomik, diplomatik ve kültürel boyutlarıyla incelenmiştir. Türkiye ve İsveç'in kurduğu ilişkiler genelde dostane bir şekilde gelişmiştir. Tarihsel olarak 18.yüzyıldan itibaren yoğunlaşmaya başlayan Türkiye-İsveç ilişkileri genel olarak çatışmadan uzak ve ekonomik konulara öncelik veren bir anlayışla ilerlemiş, bu kapsamda XII. Charles'in borçlarının ödenmesi ve Rusya'ya karşı Osmanlı-İsveç ittifakı önemli bir yer tutmuştu. 1918-1938 yılları arasında Türkiye ile İsveç arasında büyük bir anlaşmazlık konusu yoktu. Aksine I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalarak savaş dışı kalmayı başaran İsveç, Osmanlı Devleti'ni çeşitli ülkelerde (İngiltere, Malta, Mısır, Suriye vs.) temsil etme görevini üstlenmişti. Aynı görevi savaş sonrasında da devam ettiren İsveç, başka ülkeleri de (ABD, Almanya, Bulgaristan, Belçika ve Sırbistan) İstanbul'da temsil etmişti. İsveç'in diplomatik temsil misyonunu çeşitli ülkelerde temsil etmesi, izlemiş olduğu tarafsızlık politikası ve hegomanik bir politikanın izlenmemiş olması etkili olmuştu.

1914-1919 yılları arasında Osmanlı-İsveç ilişkilerinde savaş koşullarından dolayı diplomatik boyut yoğunluk kazanmıştı. Dünya Savaşı öncesine bakıldığında, I. Balkan Savaşı sırasında İsveç Kızılhaçı'nın Atina ve Belgrad'a gönderdiği gibi İstanbul'a da bir ambulans ve sağlık ekibi göndermesi izlemiş olduğu tarafsızlık politikasına önemli bir örnek teşkil etmekteydi. Dr. Richard Erhardt başkanlığında iki doktor, beş hemşire ve tam donanımlı bir ambulans, İstanbul'a hareket etmişti. Sırbistan'ın talebi ile Belgrad'a da bir ambulans gönderilmişti. İsveç Kızılhaçı tarafından savaş ilânının ardından gönderilen sağlık heyeti Dr. Richard Erhardt başkanlığında 6 Kasım 1912'de İstanbul'a ulaşmıştı. İsveç sağlık heyeti Mekteb-i Harbiye Hastanesi'nde bir koğuştaki hastaların tedavilerini üstlenmişti. Sağlık ekibi Dr. Richard Erhardt, Dr. Gussarson, Başhemşire Anna Vogel, hemşireler A. Myrsten, E. Otterberg, R. Berthelius ve E. Westerlund'den oluşmaktaydı. İsveç Kızılhaç ekibinin fedakârlı çalışmalarından dolayı Osmanlı Devletince ayrı ayrı ödüllendirilmişlerdi. İsveç Kızılhaçı'nın I. Balkan Savaşı'yla başlayan bu yardımı, I. Dünya Savaşı'nda daha geniş bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştı.

İsveç diplomasisi hem Osmanlı Devleti'ni yabancı ülkelerde temsil etmiş hem de Türk esirlerin vatanlarına dönmesi için yoğun bir mesai harcamıştı. Türkiye-İsveç ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayan bir diğer faktör de I. Dünya Savaşı sırasında Ruslara esir düşmüş olan Türk esirlerin yurda döndürülme çabalarıdır. Malul Türk savaş esirlerinin İsveç üzerinden mübadele edilmesi ve İsveç Kızılhaçı'nın Rusya'nın dört bir tarafına dağıtılan Türk esirlerine gerekli yardımı ulaştırmak için yoğun bir çaba harcaması iki devlet arasındaki dostluğun pekişmesine yardımcı olmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti çeşitli cephelerde çok sayıda esir vermişti sadece Rusya'da yaklaşık 65.000 Osmanlı esiri bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Rusya'da Türk çıkarlarını koruma görevini tarafsız bir ülke olan İspanya'nın Petrograd Elçiliği üstlenmişti. İspanya Elçiliği'nin Rus Hükümeti'nden Türk esirleri hakkında bilgi talepleri olumlu karşılanmamıştı. Savaş başladığında Osmanlı Devleti'nde esirlerle ilgilenecek bir kuruluş oluşturulmamıştı. 1915 yılında Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden Osmanlı'nın elindeki esir listesini talep edince Hilal-i Ahmer'e bağlı olarak Üsera Şubesi kurulmuştu. Fakat gerek Hilal-i Ahmer gerekse de Üsera Şubesi, İtilaf Devletlerince alınan on binlerce esirden habersizdi. 1917 yılına kadar Osmanlı Devleti yetkili bir kimseyi Rusya'ya gönderememiş ve Türk esirlerine İspanya Petrograd Elçiliği, İsveç ve Danimarka Kızılhaçları vasıtasıyla yardımda bulunmaya çalışmıştı. Rusya'daki Türk esirlerine yardım için Yusuf Akçura, Osmanlı Hilal-i Ahmer Murahhası olarak görevlendirmişti. Yusuf Akçura, İsveç'te yaptığı çalışmalarla İsveç Kızılhaçı ve dışişlerinin B-bölümü aracılığıyla Türk esirlerine ulaşmaya çalışmıştı.

Rusya'daki Türk esirlerin yerlerini belirlemek ve Türkiye'ye dönmelerini sağlamak için Yusuf Akçura, Rusya'ya geçmişti. Akçura, 1917 yılından itibaren doğrudan Türk esirleriyle iletişim kurmayı başarmıştı. Akçura, Almanların olduğu gibi Türk esirlerinin himayesini de İsveç Kızılhaçı'na bırakılması için Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile çeşitli yazışmalar gerçekleştirmiş ve sonunda kabul edilmesini sağlamıştı. Fakat Yusuf Akçura'nın gerek İskandinavya'da gerekse Rusya'daki faaliyetleri yetersiz kalmıştı. Çünkü Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin elinde esirlerin sayısı, ihtiyaçları ve yerleri dahi tam anlamıyla belirlenememişti. Özellikle İsveçli yetkililer sayesinde söz konusu bilgilere ulaşılabiliyordu. Akçura'nın Hilal-i Ahmer temsilcisi olarak tam anlamıyla başarılı olduğunu söylemek güçtür. Çünkü esirlerin sayısını

tespit edemediği gibi nelere ihtiyaç duyduklarını ve sağlık sorunları için neler yapılabileceğini kestirememişti.

İsveç Kızılhaçı yetkilileri esir kamplarında Türk esirlere büyük bir şefkat göstermiş ve esaret hayatındaki insanların kaderini değiştirmeye çalışmıştı. Örneğin İsveç Kızılhaç temsilcisi N.E.Rydberg, Türk esirleriyle ciddi anlamda ilgilenmiş ve düzenli bir şekilde para yardımında bulunmuştu. Diğer esirlere olduğu gibi Türk esirlere de yardımlarda bulunan ve “*Sibirya’nın Meleği*” olarak adlandırılan bir diğer kişi de İsveç Petrograt Elçisi’nin kızı Elsa Brändström idi. Brändström, savaş esiri Türklerin “kaderci anlayışı ve dini duyguları”nın en kötü şartlara dahi dayanmalarını sağladığını ve Türklerin hayatta kalmak için büyük mücadele verdiğini anılarında dile getirmişti. Osmanlı Devleti Kafkasya’daki esirlere dahi ulaşmakta güçlük çekerken Rusya’nın dört bir tarafına dağılan Türk esirlere İsveç Kızılhaç yetkilileri yardım etmeye çalışmıştı. Osmanlı Hilal-i Ahmer yetkilileri de İsveçli görevliler aracılığıyla Türk esirlerin durumunu öğrenmişti.

İsveç Kızılhaçı, Alman ve Avusturya-Macaristan malul savaş esirlerinin mübadelesini üstlenmişti. 1915 yılında başlayan esir mübadelesinde Türk savaş esirlerinin dâhil edilmesiyle İsveç Kızılhaçı ve Dışişleri Bakanlığı, Türk esirlerin de mübadele işlemini üstlenmişti. Mübadele işlemi için Osmanlı Hükümeti, İsveç Kızılhaçı tarafından talep edilen 50.000 İsveç Kronu ödemesi üzerine 1917 yılında başlayan mübadelede toplam 428 Türk malul esir İsveç Kızılhaçı vasıtasıyla İsveç üzerinden vatanlarına ulaşmıştı. I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra İsveç’te vefat eden savaş esirleri için iki anıt mezar (Haparanda’da 1919’da ve Trelleborg’da 1926’da) yapılmıştı. İsveç Kızılhaçı’nın I. Dünya Savaşı sırasında Türk esirlere yapmış oldukları yardımın anısına çeşitli madalyalar ve beratlar ile teşekkür edilmişti. İsveç Kızılhaçı, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı’nda olduğu gibi Milli Mücadele Dönemi’nde de Türk halkına yardım ulaştırmaya devam etmişti. İsveç Kızılhaç yetkililerinin savaş ortamında Türk esirlere yardım etmesi iki ülke ilişkilerinde varolan dostane ilişkilerin daha da artmasını sağladığı gibi İsveç’in Türk halkı nezdinde var olan olumlu imajının gelişmesini de sağlamıştı.

Savaş sırasında İsveç’in izlediği “Alman yanlısı tarafsızlık politikası”, Osmanlı Devleti için de olumlu bir kazanım olduğu gibi Stockholm’de Rusya’ya karşı

istihbarat bilgilerinin elde edilmesini sağlamıştı. İsveç, I. Dünya Savaşı'nda her ne kadar Alman yanlısı bir tarafsızlık politikası takip etmişse de savaş sonrasında uluslararası ortamdaki saygınlığını devam ettirmişti.

Osmanlı Devleti'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yoğunlaşan dış baskılarla artan azınlıklar gündemi ve bu çerçevede Ermenilere ilişkin meseleler, zaman zaman Türkiye-İsveç ilişkilerinde de olumsuz bir faktör olarak belirmişti. İsveç'te söz konusu meseleye özellikle sosyalistler ve aşırı liberaller ilgi gösterdiği gibi bazı kişiler de demokratik yaklaşımlarından dolayı insaniyet ve adalet duygusuyla hareket etmişti. I.Dünya Savaşı yıllarında ülke içindeki komitelerin faaliyetleri ve asayişsizlik nedenleriyle Osmanlı Devleti'nin 1915'te zorunlu göç uygulamak durumunda kalması, İtilaf devletleri için önemli bir propaganda malzemesinin de oluşmasına neden olmuştu. İsveç'te Ermeni meselesiyle ilgili tartışmalar özellikle 1917 yılında yoğunluk kazanmıştı. Stockholm Belediye Başkanı (aynı zamanda milletvekili) Carl Lindhagen, İsveç Parlamentosu Riksdag'a bir gensoru vererek Ermenilerin milliyetlerini ve yaşamlarını korumak için İsveç Hükümeti'nin yalnız başına veya diğer tarafsız ülkelerle herhangi bir yardım veya müdahalede bulunup bulunmayacağını sormuştu. İsveç'te, Ermenilere katliam yapıldığı iddiasını taşıyan ve söz konusu meseleyi 1917 yılında ön plana çıkaran üç kişi: Sosyal Demokrat lideri Hjalmar Branting, yazar Marika Stjernstedt ve Stockholm Belediye Başkanı Carl Lindhagen idi. 1917 yılında Osmanlı Devleti'ni Stockholm ve Kopenhag'da temsil eden Orta Elçi Cevad Bey, diplomatik girişimlerle Osmanlı aleyhindeki Ermeni faaliyetlerine karşı basın ve diplomatik kanallarıyla tekzip yöntemine başvurmuştu. İsveç Dışişleri yetkilileri de diğer devletlerin iç işlerine müdahale edilemez gerçeğine atıfta bulunarak Ermeni meselesi konusunda tarafsız kalmayı tercih etmişti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da İsveç'te Ermeni Meselesi yerini korumuş ve zaman zaman gündeme gelmeye devam etmişti.

Osmanlı'nın savaştan yenik bir şekilde ayrılması söz konusu meselenin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştu. İtilâf devletlerinin Kasım 1918'de İstanbul'u işgaliyle gelişen olaylar ve 1913-1918 yılları arasında ülkeyi yöneten İttihatçıların savaş sonrasındaki bu işgal ortamında tasfiyesinin gerçekleşmesi, mevcut Osmanlı Hükümeti'ni zor bir duruma düşürmüştü. İttihat ve Terakki döneminde meydana gelen 1915 olaylarına ve katliam iddialarına ilişkin olarak Osmanlı Hükümeti, 1919 yılında

dört tarafsız ÷lkeye resmen başvurarak konuyu araştırmak için ikişer hukukçu talep etmişti. Başvuru yapılan ÷lkelerden biri de İsveç Krallığı idi. Fakat konunun siyasi bir mesele olması ve İngiltere'nin söz konusu meseleye tarafsız ÷lkelerin müdahale etmesini istememesi üzerine İsveç Dışışleri, bahsedilen komisyona İsveç yargıçlarının katılım talebini yerine getiremeyeceğini, Osmanlı Hariciyesi'ne bildirmişti.

İsveç, I. Dünya Savaşı'nda tarafsız bir politika izlediğı için, geçmişte olduğı gibi günümüzde de Ermeni katliam iddialarının tartışma platformunda kayıtlarına müracaat edilen devletlerden biridir. Özellikle İsveçli tanıkların çalışmalarına atıflarda bulunmaktadır. Nitekim Ermeni "katliamı"nın olduğunu iddia edenlerin başvurduğu kaynaklardan biri İsveçli Misyoner Alma Johansson'un yazdığı mektuplar ve anı kitabıdır. I. Dünya Savaşı sırasında Muş'ta bulunan Alma Johansson'un yazdığı mektuplarda Türklerin ve Kürtlerin Ermenilere karşı acımasız bir şekilde davrandığı ve katliamlar yaptığı ifade edilmekteydi. Misyoner Johansson, Ermenilere kötü davranıldığını belirtmişse de devletin emriyle gerçekleşen bir katliamdan söz etmemekteydi. Ayrıca Johansson, bir misyoner refleksiyile hareket etmiş ve savaş sonrasında Ermenileri duygusal bir dille anlatmıştı. Hâlbuki İsveçli Binbaşı Pravitz, Ermenilerin sefaletini kendisi kadar yakından başka hiçbir İsveçlinin görme ve inceleme fırsatı olmadığını söylemektedir. Orta Doğı'da görevli olarak özellikle İran'da uzun yıllar yaşadığı için, Hristiyan olduklarından dolayı, Ermenilerin Tanrı'nın en sevgili kulları olduğu şeklindeki görüşe katılmanın kesinlikle mümkün olmadığını ifade etmektedir. Türklerin Ermenilere katliam yapıp yapmadığını Pravitz 1917-1918'de şu şekilde özetlemekteydi: *"Her zaman sefilliğe şahit oldum. Ancak önceden planlanmış bir katliama hiçbir yerde şahit olmadım."* Pravitz, İsveç kamuoyunda Ermeniler lehinde yayımlanan yazıların doğru olmadığını ve Osmanlı Hükümeti'nin zorunlu nedenlerden dolayı Sevk ve İskân Kanunu'nu çıkardığını ifade etmekteydi. Ermeni olaylarına tanıklık eden bir diğerk kişi de İsveçli kâşif-arkeolog-coğrafyacı-ressam Sven Hedin idi. Hedin'e göre ölen Ermenilerle ilgili verilen rakamların abartılı olduğunu ve Osmanlıların karakterinde zalimlik olmadığını belirtmişti. Ayrıca meydana gelen faciada Osmanlı Hükümeti'nin sorumluluğunun olmadığını belirtmişti. Gerek Pravitz gerekse Hedin, Sevk ve İskân Kanunu'nundan sonra Ermenilerle bizzat görüşmüş ve olaylara tanık olmuşlardı. Her ikisi de

Osmanlı'nın savaş ortamından dolayı zorunlu göçe başvurduğunu ve olayların müsebbibinin Ermeniler olduğunu yazılarında yer vermişlerdi.

Osmanlı Devleti, Ermeni meselesinde savunma durumunda kalmış dolayısıyla aleyhinde çıkan haberleri tekzip etmekle yetinmişti. Bu savunma durumu İskandinav ülkelerinde devam ettiği gibi Osmanlı'nın yıkılışına kadar bu politika devam etmişti. Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulması Avrupa ülkelerindeki söz konusu imajın daha da kötüye gitmesine yol açmıştı. Osmanlı Devleti'nin zorunlu göç olayını sadece elçilik ve konsolosluklar kanalıyla halletmeye çalışması, İskandinav ülkelerinde Ermeniler lehinde çıkan haberleri tekzip etmekle yetinmesi söz konusu sorunun Osmanlı'dan Cumhuriyete intikal etmesine yol açtığı gibi sonraki dönemlerde de Türkiye'nin başını ağrıtan önemli bir konu olmaya devam etmişti. Nitekim sözkonusu mesele, İsveç'te gündemde kalmaya devam etmiş ve 11 Mart 2010 tarihinde İsveç Parlamentosu (Riksdag), Ermeni olaylarını bir 'soykırım' yaklaşımıyla kabul eden ilk İskandinav parlamentosu olmuştu. Bu da Türkiye ile İsveç arasında tarihsel dostluk ilişkilerine büyük bir darbe vurduğu gibi diplomatik ve siyasi krize yol açmıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Savaşı Türk tarihi bakımından önemli bir kırılma noktası teşkil ederken İsveç için de önemli bir konu olmuştu. Bazı İsveçlilere göre İtilaf Devletleri Çanakkale'yi geçemezse Rusya'ya yardım için Baltık Denizi'ni kullanacaktı. Bu da İsveç'in işgaline neden olabilirdi. Ayrıca İsveç bir ada ülkesi ve önemli su yollarına sahip olduğu için Türk Boğazları'nın savunmasını özellikle takip etmek istemişti. Bunun için İsveç, çeşitli uzmanları (Kont Morter, Einar af Wirsén, Otto Broman ve Th. Fevrell gibi) savaş muhabiri, ataşe veya kurye adı altında Çanakkale Cephesi'ne göndererek olayları yakından takip etmişti. Çanakkale Cephesi'nde Türk ordusunun başarısı İsveçlileri açıkça endişeye sevk etmişti. İtilaf Devletleri'nin şayet Boğazlardan geçememesi durumunda ikinci yol olarak Baltık Denizi'nin kullanılacağı düşüncesiyle İskandinav ülkelerini tedirgin ettiği gibi İsveç'te de bir tedirginliğe yol açmıştı. Savaş ortamında propaganda ve istihbarat faaliyetleri önemli bir teşkil ettiği için Osmanlı yetkilileri cepheleri ziyaret edecek yabancılara temkinli yaklaşmıştı. Örneğin İsveçli Wirsén'in Türk ve İslam düşmanı olduğuna kanaat getirilmesine rağmen Osmanlı Devleti, İsveç Krallığı ile ilişkilerini bozmak istemediği için geri çevirmemişti. Fakat Wirsén'in İstanbul'a Askeri Ataşe olarak atanması Bab-ı Ali'ye karşı kaba, nezaket dışı bir davranış olarak kabul edilmişti.

Fakat İsveç'in Alman yanlısı bir politika izlemesi, Çanakkale'de Alman askeri yetkililerin bulunması ve İsveç'in Osmanlı Devleti'ni çeşitli ülkelerde temsil etmesinden dolayı gözlemcilerin kabul edilmesinde önemli bir faktör olmuştu. İsveç Genelkurmayı, göndermiş olduğu askeri uzmanlar sayesinde Çanakkale Savaşı'nı yakından takip etme fırsatı yakaladığı gibi İsveç'teki suyuolları için örnek savunma tedbirlerinin alınmasını da sağlamıştı.

1920-1922 yılları arasında Türkiye-İsveç ilişkileri iki başlı bir yapıyla devam etmişti. Çünkü Türk topraklarında olağanüstü şartlardan dolayı Türk topraklarında iki Dışışleri teşkilatı faaliyet göstermişti: İstanbul'da Hariciye Nezareti, Ankara'da ise TBMM Hükümeti'nin Hariciye Vekâleti idi. Nitekim Stockholm'de Osmanlı Devleti'ni Galib Kemali (Söylemezoğlu) temsil ederken İstanbul'da da İsveç'i Gustav Wallenberg temsil etmişti.

İsveç Krallığı, her ne kadar Kurtuluş Savaşı'nı yakından takip etmişse ve TBMM yetkilileriyle gayrı resmi ilişkiler kurmuşsa da Lozan Antlaşması'na kadar Türkiye ile resmi ilişkilerini başlatmamış, yasal hükümet olarak İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'ni tanımıştı. Özellikle 1922'de saltanatın kaldırılması ve 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla İsveç, ulusal çıkarlarını korumak için dostane ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Lozan Antlaşması'ndan sonra iki ülke arasında resmi ilişkilerin başlaması için teamül gereği önce dostluk antlaşması imzalanması gerekiyordu. Bunun üzerine Türkiye ile İsveç arasında 31 Mayıs 1924'te ilk dostluk antlaşması imzalanarak resmi ilişkilerin başlanması sağlanmıştı.

İmparatorluk mirasını devralan yeni Türkiye Cumhuriyeti ile İsveç Krallığı arasında dış politikada benzerlik ve paralellikler de bulunmaktaydı. İsveç, savaş sonrasında da daimi tarafsızlık politikasını devam ettirerek barışın korunması için önemli bir uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti'nin kurucu ülkelerinden biri olurken Türkiye ise Atatürk önderliğinde yapmış olduğu inkılaplarla yeni bir devlet ve anlayışla “*yurtta sulh cihanda sulh*” politikasını takip etmişti. Türk dış politikasında önemli bir sorun olan Musul Meselesinde İsveç, MC'nin arabulucu rolüyle aktif bir politika izlemişti. Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. fıkrasına göre Musul sorununu Türkiye ve İngiltere kendi aralarında çözecekler eğer çözememezlerse konu MC'ye intikal edecekti. Nitekim söz konusu sorun çözülememiş ve Milletler

Cemiyeti'nin gündemine taşınmıştı. MC'de etkili bir kişi olan İsveç Başbakanı Hjalmar Brantig, Brüksel sınırının çizilmesini sağlamış ardından da İsveçli diplomatlar Östen Undén ve Carl David af Wirsén aktif bir rol almıştı. MC'nin aldığı karar doğrultusunda Musul'da inceleme yapmak üzere bir komisyon oluşturulmuş ve başkanlığına da Wirsén atanmıştı. Irak'ta yapılan incelemeler sonrasında Musul Raporu hazırlanarak MC Konseyi'ne sunulmuş fakat komisyonun raporuna rağmen Musul, İngiltere mandası altında Irak'a bırakılmıştı. İsveçli diplomatlar tarafsızlık politikası çerçevesinde hareket ederek Musul sorununu İsveç ve Finlandiya arasında sorun olan Åland Adaları meselesi gibi bir çözümle bölge insanları lehinde çözmek istemesine rağmen başarılı olamamıştı. İsveçli diplomatlar her üç taraf için de çözüm olabilecek makul bir yol izlerken İsveç Hükümeti de Türkiye ve İngiltere'ye karşı tavır almaktan kaçınmıştı.

1923-1933 yılları arasında Türkiye-İsveç ilişkileri, Osmanlı'nın bıraktığı iki yüzyıllık bir miras üzerinde devam etmiş ve ekonomik alanlarda ciddi bir gelişme göstermişti. Lozan Antlaşması'yla kapitülasyonların zincirlerinden kurtulan yeni Türkiye tam bağımsız bir ekonomi için dost ve sanayileşmiş bir devlet olan İsveç'in yatırımlarını memnuniyetle kabul etmişti. Türkiye-İsveç ilişkilerinde önemli bir payı ekonomik ilişkiler oluşturmaktaydı. Her ne kadar İsveç Lozan Konferansı'nda kapitülasyonların kaldırılmasına itiraz etse de sonrasında durumu kabullenmek durumunda kalmıştı. 1.Dünya Savaşı'ndan sonra İsveç sermayesinin önemli açılım noktalarından biri de Türkiye olmuştu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'den İsveç'e gerçekleşen üst düzey ziyaretlerin önemli bir kısmını Nafia (Bayındırlık) ve Maliye Bakanları gerçekleştirmişti. Bu da iki ülke ilişkileri bağlamında etkili bir unsurun ekonomi olduğunu göstermekteydi. İki ülke arasında siyasi ve diplomatik bakımından önemli bir sorunun olmaması da ekonomik ilişkilere olumlu bir şekilde yansımıştı. İki ülke dış ticaretinde Türkiye, İsveç'e tarım ürünleri ve sanayi ham maddeleri satarken İsveç ise Türkiye'ye işlenmiş sanayi ürünleri ihraç etmişti. Dolayısıyla dış ticaret dengesinde durum İsveç lehinde gelişmişti. İsveç dış ticaretinin bir kısmını Batı Avrupa ülkeleri oluştururken Türkiye'nin dış ticaretinde ise Batı Avrupa ülkeleri, SSCB ve ABD etkin olmuştu. Türkiye-İsveç dış ticareti her ne kadar bir devamlılık arz etse de Batı Avrupa ülkelerinin ticari oranlarına ulaşamamıştı. Bunun sebebi ise her iki ülkenin söz konusu devletler kadar sanayileşmemiş olması,

mesafenin uzaklığı, 1929 Ekonomik Krizi'nin uzun bir süre devam etmesi iki ülke arasındaki ticareti olumsuz etkilemişti.

Cumhuriyet döneminde kapitülasyonlardan dolayı yabancı sermayeye karşı temkinli bir yaklaşım söz konusuydu. Osmanlı'nın son dönemde Avrupalı devletler almış oldukları imtiyazlar ile ülkenin muhtelif sektörlerinde ciddi anlamda söz sahibi olmuşlardı. Bu sektörlerden biri de demiryolları idi. Cumhuriyet Hükümeti, emperyalist politikalar güden büyük Avrupalı devletlerin yerine tarafsız ve dost devletleri tercih etmişti. Türkiye, uzun yıllardan beri savaşırlara girmemiş, tarafsız ve ekonomik olarak önemli bir güç olan İsveç'i tercih etmişti. 1927-1935 yılları arasında İsveç-Danimarka ortak grubu olan Nydqvist & Holm Şirketi (NOHAP), Diyarbakır-Fevzipaşa, Filyos-Irmak demiryolu hattı ile çeşitli köprüleri ve limanların inşasını gerçekleştirmişti. Nitekim Türk Nafia Vekili Behiç (Erkin) Bey, 1927 yılında, Ali (Çetinkaya) Bey 1937 yılında İsveç'i ziyaret ederek ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuş ve İsveç sermayesinin Türkiye'de önemli yatırımlar yapılmasını sağlamıştı. İsveç sermayesi, Türkiye'de önemli yatırımlar yaparken aynı durumu Türk sermayesi için söylemek güçtür. Çünkü Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren savaş koşullarından ve diğer sebeplerden ötürü ciddi bir Türk sermayesi oluşmamıştı. Dolayısıyla Türk girişimcilerinin 1918-1938 yılları arasında İsveç'te herhangi bir yatırımı bulunmamamaktaydı. Ayrıca iki ülke arasındaki mesafenin uzun olması ve herhangi bir deneyime sahip olmayan Türk girişimcilerinin İsveç ve diğer İskandinav ülkelerinde faaliyet göstermesini engellemişti.

Türkiye-İsveç ilişkileri, 1934-1938 yıllarında hemen hemen her alanda ciddi bir yol kat etmiş ve gerçekleştirilen ziyaretlerle taçlandırılmıştı. Türk-İsveç ilişkileri için önemli bir dönüm noktası da 1934 yılında İsveç Veliahdının Türkiye ziyareti ve Ankara'da İsveç Elçiliği'nin açılmasıdır. Ankara'nın 13 Ekim 1923'te başkent olması ile İsveç Elçisi Wallenberg, Ankara'ya taşınmak istememiş ve Batılı büyük devletlerin taşınmasını beklemişti. Fakat Erik Bohaman'ın atanmasıyla Ankara'da geçici bir konut kiralanarak İsveç, burada temsil edilmeye başlanmış ve 1934 yılında Atatürk ile Veliaht Gustav Adolf'un katılımıyla yeni elçilik binası açılmıştı. Türkiye'yi oldukça memnun eden bu gelişme iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştu. Veliahtın ziyareti Türk-İsveç ekonomik ve diplomatik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştı. Nitekim Veliaht Adolf, Türkiye'deki İsveç sermayesinin

yatırımlarını ziyaret etmiş ve Türk Hükümeti'nin devletleştirme politikalarına sıcak bakmadığını dolaylı bir şekilde konuşmalarında yer vermişti. Ayrıca söz konusu ziyaret kısa bir süre sonra diplomatik alanda meyvesini vermiş ve Türk Hükümeti, Stockholm'deki temsilciliğini Elçilik seviyesine çıkarmıştı.

Türkiye'de görev alan İsveçli uzmanlar ile İsveç'te öğrenim ve staj için gönderilen öğrenciler de kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamıştı. Ayrıca İsveç okul gemilerinin (1930 ve 1933'te) Türkiye ziyareti de kültürel ilişkilere katkıda bulunmuştu. Avrupa'nın önde gelen silah şirketlerinden biri olan Bofors Şirketi, Türk-İsveç silah ticaretinde önemli bir yer teşkil etmişti. Selahattin Adil Paşa'nın İsveç şirketlerinin Türkiye temsilciliğini üstlenmesi iki ülke arasındaki silah ticaretinin de artmasını sağlamıştı. Ayrıca Türk subayları da İsveç'e gönderilerek Bofors tesislerinde çalışmalar yapmıştı. Sadece İsveç'ten değil diğer ülkelerden de askeri malzemeler satın alınmıştı. Fakat Türk Silahlı Kuvvetleri, orduya önemli savaş araçları satın alırken dahi ucuzluk gözetilmiş, savaş gücü, kullanma kolaylığı, malzeme standardı, öğretim, eğitim, cephane temini gibi çeşitli faktörler genellikle fiyat faktörü karşısında dikkate alınmamıştı. Değişik fabrikaların üretimleri olan çeşitli sistemlerle ordu silahları birbirinden farklılık arz etmişti. Türkiye, Cumhuriyet döneminde çeşitli silah fabrikaları kurmak için uğraşırken İsveç'ten almış olduğu askeri malzemelere rağmen kendi bağımsız silah sanayisini meydana getirememiştir. Bunu yapamadığı gibi, İsveç ve diğer devletlere silah ve silah teknolojileri bakımından bağımlı hale gelmişti. İki savaş arası dönemde Türkiye'de silah sanayisinin kurulmasının önündeki engeller kaldırılamadığı gibi askeri teçhizat bakımından bağımlılığı II. Dünya Savaşı'yla daha da artmasına neden olmuştu.

İsveç'in gerek Osmanlı döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde Türkiye'ye karşı hegomanik bir politika izlememiş olması iki ülke ilişkilerinin dengeli bir siyaset çerçevesinde gelişmesini sağlamış, ekonomik ilişkileri de geliştirmişti. Türkiye'nin İsveç ile tarihsel dostluk ilişkileri günümüze kadar devam etmiştir. Fakat Osmanlı'nın son döneminde iki ülke ilişkilerinde olumsuz iki faktör bulunmaktaydı: birincisi kapitülasyonlar ikincisi Ermeni Meselesi idi. Birinci faktör Lozan Antlaşması'yla halledilirken ikinci faktör olan Ermeni Meselesi, 21.yüzyılda da iki ülke ilişkilerinde diplomatik, siyasi ve ekonomik alanlarda krizlere neden olmaya devam etmektedir.

İsveç her ne kadar Türk dış politikasında belirleyici bir faktör ol(a)mamışsa da uluslararası örgütler özellikle MC vasıtaıyla arabulucu olarak (Musul, Hatay ve Mübadele sorunda) etkin bir rol oynamıştı. Musul Meselesi'nde (1925 MC görüşmelerinde) İsveçli diplomatlar Hjalmar Branting, Östen Undén ve Carl David af Wirsén ön plana çıkmıştı. İsveç Dışişleri Bakanı daha sonra Başbakanı da olacak olan Rickart Sandler'in hazırlamış olduğu rapor (1937 yılında), Hatay Meselesi'nin Türkiye'nin lehinde gelişmesini sağlamıştı. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan mübadelede de İsveçli diplomatlar aktif bir rol almıştı. Türk-İsveç ilişkileri, Osmanlı'dan itibaren bıraktığı miras ile ilişkilerin kapsam ve boyutlarında düzenli bir ilerleme kaydetmiştir.

II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın saldırgan politikası Türkiye'yi Batı ittifakına yönlendirirken İsveç de I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi geleneksel tarafsızlık –zaman zaman Alman yanlısı— politikasını sürdürmüştü. Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan dersler çıkararak İsveç'e benzer bir dış politika izliyerek savaşa müdahil olmamaya özen göstermişti. Savaşın başlamasıyla Türkiye-İsveç ilişkilerinin düşük seviyede seyretmesine neden olmuştu. Fakat her iki ülke de II. Dünya Savaşı'nda izledikleri denge siyaseti sayesinde savaşın dışında kalmayı başarmış ve çok yönlü ilişkilerini geliştirmeye özen göstermişti.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

1) YABANCI ARŞİVLER

- A) Sveria Riksarkivet (İsveç Devlet Arşivi), Stockholm.
- B) Sveria Krigsarkivet (İsveç Askeri Arşivi), Stockholm.
- C) Kungliga Bibliotek (İsveç Kraliyet Kütüphanesi), Eski Eserler Bölümü, BREF, Til G.E. Klemming N-RA, Ep.K:3:9.
- D) Uppsala Üniversitesi Carolina Rediviva Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Bosporen&Konstantineopel, G. Berggren.
- E) The National Archives, Kew, Londra.

2) TÜRK ARŞİVLERİ

- A) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- B) Başbakanlık Osmanlı Arşivi
- C) Kızılay Arşivi
- D) Cumhurbaşkanlığı Arşivi
- E) Dışişleri Bakanlığı Arşivi
- F) İstanbul Deniz Müzesi Arşivi
- G) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA)

KİTAP VE MAKALELER

Ablonczy, Balázs; **Pál Teleki (1979-1941) The Life of a Controversial Hungarian Politician**, Translated: Thomas J. And Helen D. De Kornfeld, Columbia University Press, New York 2006.

Ådahl, Karin (ed.); **Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

Adil, Selahattin; **Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşanın Hatıraları**, İstanbul, Zafer Matbaası, 1982.

Afyoncu, Erhan; “*Mehmet Said Paşa Yirmisekizçelebizade*”, **DİA**, C.28.

Akbulut, Mustafa; “*İsveç Kraliyet Kütüphanesinde Bulunan İbrahim Müteferrika'nın Bastığı Eserlerin Latince Katalogu*”, **Anadolu** (Anatolia), S:20, Ankara 1976/1977.

Akçura, Gökhan; “*Alo Telefon*”, **Toplumsal Tarih**, S:170, İstanbul, Şubat 2008.

Akın, Osman Nihat (der.); “*Demiryolcunun Ansiklopedisi*”, **Demiryollar Dergisi**, C.22, S:267-268, Ankara Ocak-Şubat 1948.

Akşin, Aptülahat; **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK yay., Ankara 1991.

Alakom, Rohat; **İstanbul ve İzmir'de İsveç İzleri (1730-1930)**, Avesta yay., İstanbul 2011.

_____; **Şerif Paşa**, Avesta yay., İstanbul 1998.

Albrecht E. Ihre hos Mahmoud II, Constanopel 1824.

Alkin, Erdoğan; “*Dış Ticaret*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:15, İstanbul 1984.

Arif Cemil Bey'in Hatıraları, Sürgün Hayatlar, haz. H.E.Oksačan, Emre yay., İstanbul 2005.

Armağan, Mustafa; “*Telefonun Türkiye Macerası*”, **Ahizden Cebe Bir Telefon Öyküsü**, ed. Sezgin Çevik vd, Turkcell, İstanbul 2009.

Arsava, Ayşe Füsün; “*Selfdetermination’ Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Aadalari Sorunu*”, **Seha L. Meray’a Armağan**, C.1, A.Ü., SBF yay., Ankara 1981.

Aslan, Betül; “*I. Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası’nda Türk Esirler*”, A. Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:42, Erzurum 2010.

Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C: III, haz. Bilal N. Şimşir, TTK yay., Ankara 2001.

Atatürk’ün Bütün Eserleri, (1919), C.4, Kaynak yay, İstanbul 2000.

Atatürk’ün Bütün Eserleri, (2 Ekim 1934-1 Kasım 1935), C.27, Kaynak yay., İstanbul 2010.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.I, TTK yay, Ankara 1997.

Avedian, Vahagn; “*The Armenian Genocide of 1915 from a Neutral Small State's Perspective: Sweden*”, **Genocide Studies and Prevention**, Vol. 5, Number 3, Winter 2010.

_____; **The Armenian Genocide 1915, From a Neutral State’s Perspective: Sweden**, MAT, Historiska Institutionen, Uppsala Universitet, Uppsalla 2008.

Aydın, Mesut; **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, ASAM yay., Ankara 2011.

Aydın, Özkan; **Milli Mücadele Döneminde Dış Ticaret 1920-1923**, Türk Dış Ticaret Vakfı yay., Ankara 2005.

Barlas, Dilek-Güvenç, Serhat; **Türkiye’nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939): Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları**, Koç Üniversitesi yay., İstanbul 2014.

Baş, İbrahim; **18.Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği (1732-1733)**, KTÜ, YLT, Trabzon 2004.

Başkatıpzade Ragıp Bey, **Tarih-i Hayatım, Tahsil-Harp-Esaret-Kurtuluş Anıları**, haz. Bülent Varlık, Kebikeç yay., Ankara 1996.

Bayur, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, TTK yay., Ankara 1995.

Beydilli, Kemal; *"Ignatius Mouradgea d'Ohsson (Muradcan Tosunyan)"*, **Tarih Dergisi**, Sayı: XXXIV, İzmir 1984.

_____; *"İsveç"*, **DİA**, C.23, İstanbul 2001.

Bostan, İdris; *"Osmanlı Bahriyesinde Modernleşme Hareketleri I, Tersanede Büyük Havuz İnşası (1794-1800)"*, haz. H. Dursun Yıldız, **150. Yılında Tanzimat**, TTK yay., Ankara 1992.

Brändström, Elsa; **Unter Kriegsgefangenen in Rußland und Sibirien 1914-1920**, Koehler & Amelang, Leipzig 1927.

British Documents on Atatürk, İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938), haz. Bilal N. Şimşir, C.2-3,6, TTK yay., Ankara 2005.

Can, Ahmet Vecdi; *"Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi"*, **Mali Çözüm**, S:97, 2010.

Çapa, Mesut; **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türk Kızılayı yay., Ankara 2010.

Çetinkaya, Ali; **Malta'dan Mefharet Hanım'a, Sürgün Mektupları**, haz. Oktay Şimşek, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2015.

Çınar, Burak; *"Modern Savaşın Babası: Gustav Adolf"*, H.Ü. **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, Ankara Aralık 2008.

Dağ, Ahmet Emin; **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, Ağaç, İstanbul 2009.

Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, İstanbul 2007.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.5, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1948.

Edmonds, C.J.; **Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925**, Oxford University Press, London 1957.

Eren, Hasan; **Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar**, TDK yay., Ankara 1998

Erhan, Çağrı; **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge, Ankara 2001.

Erim, Nihat; “*Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye II Musul Meselesi*”, **A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.3, Sayı:2, Ankara 1946.

Erkin, Behiç; **Hatırat 1876-1956**, haz. Ali Birinci, TTK yay., Ankara 2010.

Esmer, Ahmet Şükrü; “*Bir Dost Kaybettik*”, **Ulus**, 23 Mart 1937.

Falkman, Kaj; **Türkiye/ Uç Beyi, İstanbul’daki İsveç Konağından Bakışlar**, çev. Gülseren Ergün, Cem yay., İstanbul 2001.

Findley, Carter V.; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Babıali, 1789-1922**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2014.

Ganz, A. Harding; “*The German Expedition to Finland, 1918*”, **Military Affairs**, Vol:44, Issue:2, Nisan 1980.

Girgin, Kemal; **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri, Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, Okumuş Adam yay., İstanbul 2005.

Gönlübol, Mehmet; **Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara 1975.

Gönlübol, Mehmet; **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979.

Görür, Cem; **1736-1743 İttifak Sürecinde Osmanlı-İsveç İlişkileri**, YLT, G.Ü. Ankara 2012.

Gunner, Göran; **Genocide of Armenias, Through Swedish Eyes**, The Armenian Genocide Museum-Institute, Yerevan 2013.

Gürbüz, M. Vedat; “*Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S. 29-30, Ankara Mayıs-Kasım 2002.

Halaçoğlu, Yusuf; **Ermenilerin Suriye’ye Nakli: Sürgün mü, Soykırım mı? Belgeler**, ATO yay., Ankara, bty.

Hatip, H.; “*10 Senelik Cümhuriyet Devrinde Demiryollarımız*”, **Resimli Şark**, Ekim 1933.

Haykır, Yavuz; **Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)**, Fırat Ün., Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2011.

Hedin, Sven; **Bagdad, Babylon, Ninive**, Leipzig 1918.

Hilal-i Ahmer'den Kızılay’a II, haz. Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, Kızılay, Ankara 2001.

Hoçi, Yanko İskender; “*Sadrızam Said Mehmed Paşa Merhumun Hâcegan-ı Divan-ı Hümayun’da iken İstokholm’e Vuku Bulan Sefareti, Müşarünileyhin Avdetinde Makam-ı Sadaret-i Uzma’ya Takdim Eylediği Takrir*”, **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası**, (Ayrı Basım) C.11, İstanbul 1329.

İnönü, İsmet; **Hatıralar**, Bilgi yay., İstanbul 2009.

İslam Ansiklopedisi, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 2001.

İsveç-Danimarka Grubu, **Fevzipaşa-Malatya-Diyarbakir ve Irmak-Çankırı-Filyos Demiryolları İnşaati**, Şubat 1927-Şubat 1931, Kaatçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1931.

Jarring, Gunnar; “*Ali Nouri- alias Gustaf Noring en Viking i frack*”, **Studie kamratan**, 64/1982.

Jarring, Gunnar; “*Bibliofilen Ali Nouris pa Upprattandet av ett Turkiskt Nationalbibliotek*”, **Svenska Forskningsinsitutet i Istanbul Maddelanden**, İstanbul 7/1982.

Jarring, Gunnar; “*İsveç’te Türkoloji*”, çev. Tüten Özkaya, **Belleten**, C.XLIV, S.173, Ankara Ocak 1980.

Jäschke, Gotthard; Review, **Die Welt des Islams**, Vol. 6, Issue 1/2, 1959.

Johansson, Alma; **Ett folk i landsflykt. Ett år ur Armeniernas Historia**, Kvinnliga Missionsarbetare, Stockholm 1930.

Kahle, Sigrid; “*Johannes Kolmodin: His Youth, Politikam Thinking and Life with the Turks Reflected in his Letters to His Parents*”, **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Swedish Research Institute in Istanbul, İstanbul 2006.

Karabekir, Kazım; **Birinci Cihan Harbi’ne Nasıl Girdik?** Emre yay., İstanbul 1994.

Karabekir, Kazım; **Günlükler** (1906-1948), C.1, haz. Yücel Demirel, YKY, İstanbul 2009.

Kardüz, Ali Rıza; “*Atatürk’ün mönüsunün gözdesi*”, **Milliyet**, 19 Haziran 2005.

Karpuz, “Hasım; *G. Berggren ve Konya’nın İlk Anıt Fotoğraf Albümleri*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 6 S: 25. YIL: 2013.

Kemaly, Ghalib; **L’assassinat d’un Peuple**, Rome, 1921.

Kemaly, Ghalib; **Le Martyre d’un Peuple; Les Turcs demandent une paix juste prompte et durable**, Rome 1919.

Koçak, Cemil; **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, TTK yay., Ankara 1991.

Kodal, Tahir; **Paylaşılamayan Toprak, Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**, Yeditepe, İstanbul 2005.

Kubilay, Çağla; **Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Telekomünikasyon Politikaları (1923-1939)**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLT, Ankara 2003.

Kuneralp, Sinan; **Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922)**, İSİS, İstanbul, 2003.

Kurat, Akdes Nimet; **İsveç Kralı XII. Karl'ın Hayatı ve Faaliyeti 1682-1718**, İstanbul, R. Koşkun matbaası, 1940.

Kurat, Akdes Nimet; **İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Metinler ve Vesikalar**, İstanbul, R. Koşkun matbaası, 1943.

Kurat, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşına kadar Türk-Rus İlişkileri**, TTK yay., Ankara 2011.

Kurdakul, Necdet; **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, Döler Neşriyat, İstanbul 1981.

Kutlu, Cemil; *"I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri"*, A.Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:43, Erzurum 2010.

Kutlu, Cemil; **1. Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Döndürülmeleri Faaliyetleri**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1997.

Küçük, Evren; *"İsveçli Yazar Sven Hedin'in Bagdad, Babylon, Ninive Adlı Eserine Göre Ermeniler"*, Atatürk Üniversitesi, **I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildirileri**, Erzurum 2014.

Kürkçüoğlu, Ömer; **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, A.Ü. SBF yay., Ankara 1978.

Lagerbring, Sven; **İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri**, haz. Abdullah Gürgün, Kaynak yay., İstanbul 2010.

League of Nation, **Question of the Frontier Between Turkey and Iraq**: Report Submitted to the Council by the Commission Instituted by the Council Resolution of September 30th, 1924, Genava 1925.

Lewy, Guanter; **1915, Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?**, Timaş yay., İstanbul 2012.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, C.2, çev. Seha L. Meray, A.Ü. SBF yay., Ankara, 1971.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler, çev.Seha L. Meray, Takım I, C.1, A.Ü. SBF yay., Ankara 1969.

Magnusson, Lars; **An Economic History of Sweden**, Routledge, London and New York 2000.

Mercan, Evren; “*Osmanlı Bahriyesinde İlk Denizaltılar: Abdülhamid ve Abdülmecid*”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl:8, S.15, Haziran 2012.

Metel, Raşit; **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, İstanbul, Deniz Basımevi, 1960.

Mohn, Paul; **Resa till Afghanistan**, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1930.

Mufassal Osmanlı Tarihi, C.IV, Ötüken yay., İstanbul 1995.

Nydvqvist & Holm, **Construction Des Lignes, De Chemins De Fer Irmak – Filyos&Fevzipaşa – Diyarbekir**, Göteborg 1937.

Okkenhaug, Inger Marie; “*Scandinavian Missionaries, Gender and Armenian Refugees during World War I. Crisis and Reshaping of Vocation*”, **Social Sciences and Missions**, 23, 2010.

Oran Baskın; Ed. **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.1, İletişim, İstanbul 2009.

Oscar II, **En Minnesskrift**, Kungl. Hofboktr, Stockholm, (Tarihsiz).

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Amerikan İlişkileri, 1898-1919, C.II, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2000.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yay., Ankara 2007.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, **Rusya Üsera Murahhası Yusuf Akçura Bey'in Raporu**, Matbaa-ı Orhaniye, Dersaadet 1335.

Owen, Roger- Pamuk, Şevket. **20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi yay., İstanbul 2002.

Ökçün, Gündüz; **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, A.Ü. SBF yay., Ankara 1971.

Öke, Mim Kemal; **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enst. yay., Ankara 1992.

Önay, Aliye; *“Türkiye’de Telefon Teşkilatının Kuruluşu”*, **Çağını Yakalayan Osmanlı: Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri**, haz. E. İhsanoğlu-M. Kaçar, İstanbul 1995.

Örn, Torsten; *“Swedish Foreign Policy at the Time”*, **The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat**, Ed. Elisabeth Özdalga, Swedish Research Institute In İstanbul, İstanbul 2006.

Özgiray, Ahmet; *“Rudolf Nadolny’nin Hayatı”*, **19 Mayıs ve Milli Mücadele’de Samsun Sempozyumu, Bildiriler**, Samsun, 2000.

Özgüdenli, Osman Gazi; *“Carl Johan Tornberg”*, **DİA**, C.44, 2012.

Özuyur, Ali; **Modern Tarihin İlk Sivil Esir Kampı, Knockaloe ve Meçhul Türkler**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2008.

Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı, haz. A. Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, Türk Kızılayı yay., Ankara 2013.

Paker, Esat Cemal; **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

Polat, Zelkif; **Ali Çetinkaya (Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Devlet Adamlığı)**, Afyon Kocatepe Üniversitesi yay., Afyon 2002.

Pravitz, Hjalmar; **Från Persien i Stiltje och Storm**, Karlskrona 1918.

Rålamb, Claes; **İstanbul’a Bir Yolculuk 1657-1658**, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Rıfkı, Falih; “*Asil Misafirimiz*”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ekim 1934.

Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1301 (1885), C.1, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret yay., İstanbul 2003.

Salname-i Nezaret-i Hariciyye, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı, 1318 (1900), C.III, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret yay., İstanbul 2003.

Sevinç, Tahir; “*İsveç Kralı XII. Şarl’ın Osmanlı Devletine İlticası ve İkameti (1709-1714)*”, **History Studies**, C.6, S.1, Ocak 2014.

Singer, J.David – Small, Melvin; “*The Composition and Status Ordering of the International System. 1918-1940*”, **World Politics**, 18/2, Ocak 1966.

Sonyel, Salahi R.; “*İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold’un Türk Ulusal Akımına Karşı Tutumu (1920-1923)*”, **Belleten**, C. LVIII, S: 221, Nisan 1994.

Soysal, İsmail; **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, C.1, TTK yay., Ankara 2000.

Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Hariciye Hizmetinde 30 Sene, Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Milli Mücadele Yıllarında Şahidi veya Amili Olduğum Hadiselere Ait Vesikalar**, 1892-1922, C: IV, İstanbul, Maarif Basımevi, 1955.

Söylemezoğlu, Galip Kemali; **Siyasi Dağarcığım**, İstanbul, Ekicigil Matbaası, 1957.

Sürmeli, Serpil; “*Cemiyet-i Akvam’a Müzaheret Cemiyeti Türkiye’de Kuruluşu ve Prag Konferansı*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Yolu Dergisi** S.25-26, Ankara Mayıs-Kasım 2000.

Svensk-Turkiskt Lexikon, Översattning: Durusoy Yazan, Skolverk, Sweden 2002.

Sveriges Överenskommelser med Frammande Makter 1924-1925, No:14, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm 1926.

Şehsuvaroğlu, Bedi N.; **Hekim Bir Siyasimizin portresi Büyükelçi Dr. A. Hulusi Fuad Tugay**, İstanbul, Hüsnü tabiat Matbaası, 1972.

Şimşir, Bilal N.; **10 Kasım Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014.

_____ ; **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2006.

_____ ; **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C: III, TTK yay., Ankara 2001.

_____ ; **Bizim Diplomatlar**, Bilgi yayınevi, Ankara 1996.

_____ ; **Lozan Telgrafları I, (1922-1923)**, TTK yay., Ankara, 1990.

_____ ; **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Genel Nüfus Sayımı**, C.:60, 20 İlk Teşrin 1935, İstanbul, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1939.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1933 Yıllık İstatistik**, II. Kısım, Ankara, Devlet Matbaası, 1935.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Pakı, (1923-1934)**, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara 1974.

T.C. Gümrükler Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret için Yıllık İstatistik**, 1928, I. Kısım, Ankara 1929.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1933 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1935.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1935 Yıllık İstatistik**, C.2, İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası,1936.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1936 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, İstanbul, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1937.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1936 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, İstanbul, Recep Ulusoğlu Basımevi,1937.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1937 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Ankara, Hüsnütabiat Matbaası, 1938.

T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, **Harici Ticaret 1938 Yıllık İstatistik**, Kısım-2, Ankara, Mehmed İhsan Matbaası, 1939.

T.C. Nafia Vekâleti, **Bayındırlık İşleri dergisi**, Yıl:2, S:2, I. Kanun 1935.

Taşkıran, Cemalettin; **Ana Ben Ölmedim, I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri**, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2011.

Tetik, Ahmet; **Teşkilat-ı Mahsusa (Umuru-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi**, C.1: 1914-1918, İş Bankası yay., İstanbul 2014.

The Last Dragoman Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist, and Diplomat, Ed. Elisabeth Özdalga, Swedish Research Institute In Istanbul, İstanbul 2006.

Theolin, Sture; *“Introduction The Enigmatic Ignatius Mouradgea d’Ohsson”*, Ed. Kolektif, **The Torch of the Empire, Ignatius Mouradgea d’Ohsson and the Tableau General of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century**, YKY, İstanbul 2002.

Theolin, Sture; **The Swedish Palace in Istanbul**, İstanbul’da Bir İsveç Sarayı, çev. Sevin Okay, YKY, İstanbul 2001.

Tingsten, Herbert; *“Issues in Swedish Foreign Policy”*, **Foreign Affairs**, April 1959.

Tuğlacı, Pars; **Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri**, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

Tunçay, Mete; **Türkiye’de Sol Akımlar- II, (1925-1936)**, BDS yay., 1992.

Uran, Hilmi; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İş bankası yay., İstanbul 2007.

Uygur, Asiye Tülin Sonatılğan; **İsveç Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı’nda Rusya’daki Malul Türk Savaş Esirlerinin İsveç Kızılhaçı Yardımıyla İsveç Üzerinden Mübadelesi**, Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2013.

Wennerström, Thorsten; **Med Svenska Röda Korset Under Världskriget, Några Minnen Från Min Tjänstgöring Åren 1915-1918**, Uppsala, Almqvist & Wiksells Förlag, 1927.

Westerin, Theodor; **Ett Ar i Stockholm, Samtida Anteckningar om Turkiska Sandebudet Mustafa Agas Vistelse i Sverige 1727-1728**, Centraltryckeriet, Stockholm 1904.

Wigh, L.; **Fotografiska Vyerfran Bosporen och Konstantinopel**, Fotografiska Museet, Stockholm 1984.

Wirsén, E.af.; **Minnen Från Fred och Krig**, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 1942.

Yalman, Ahmed Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1918-1922**, C.2, İstanbul 1970.

Yavuz, Bige; **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, TTK yay., Ankara 1994.

Yazıcı, Serkan; **Osmanlı’dan Günümüze İletişimde Bir Lider**, Ericsson Türkiye, Tarih Vakfı-Ericsson, İstanbul 2014.

Yıldırım, İsmail; **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1959)**, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2001.

Yıldırım, Seyfi; “*Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925-1950)*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 67-68-69, C: XXIII, Ankara Mart-Temmuz-Kasım 2007.

Yurdusev Esin; “*İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923*” **Belleten**, 260, C: LXXI, Sayı: 260, Ankara Nisan 2007.

Zor, Ali Rıza; **Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul 2012.

GAZETE VE DERGİLER

Aftonbladet

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Dagens Nyheter

Demiryollar Mecmuası

Ericsson News

Hâkimiyet-i Milliye

Harbi Gazete

Kurun

Milliyet

Orak ve Çekiç

Resmi Gazete

Sabah

Serveti Fünun

Svenska Dagbladet

Popular Historia

Tan

TBMM Zabıt Ceridesi

Ulus

Vakit

Vecko-Journalen

İNTERNET KAYNAKLARI

Svenskt biografiskt lexikon, <http://sok.riksarkivet.se/SBL/Mobil/Artikel/11715>.

www.haberisvec.com, 17 Haziran 2013.

News.bbc.co.uk/uk/2/hi/business/7939403.stm, 13 Mart 2009.

<http://fotograf-gunlukleri.blogspot.com.tr/2013/10/guillaume-berggren-fotograflaryla-sehr.html#!/2013/10/guillaume-berggren-fotograflaryla-sehr.html>

Erişim Tarihi: 01.05. 2014.

Riksarkivet, <http://sok.riksarkivet.se/SBL/Artikel/12771>. Erişim Tarihi: 11.02. 2014.

League of Nations Photo Archive, (<http://www.indiana.edu/~league/photos.htm>)

AHMET HULUSİ FUAT TUGAY (1890-1967): İstanbul'da doğmuştu. Babası Müşir Fuad Paşa idi. Hariciye 'deki İlk görevi Kopenhag sefaret kâtipliği (1922-1923) idi. Musul Komisyon üyeliği (1923-1924), İstanbul Murahhaslığı Özel kalem müdürlüğü (1924), görevinde bulunmuştu. Tokyo Maslahatgüzarı (1925-29), Nanking'de Maslahatgüzarı (1929-31), Tiran Ortaelçisi (1938-39), Madrid ve Lizbon Ortaelçisi (1939-43), Çunking Büyükelçisi (1944-47), Bükreş Büyükelçisi (1947-49) ve Mısır Büyükelçiliği (1950-54) görevlerinde bulunmuştu. 21 Mayıs 1967 tarihinde İstanbul'da vefat etmişti.

ALİ ÇETİNKAYA (1878-1949): I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşmış ardından Milli Mücadele'ye katılmıştı. Nafia (Bayındırlık) ve Münakalat (Ulaştırma) Bakanlığı yapmıştı. İstiklal Mahkemesi başkanlığını da yapan Çetinkaya, Nafia Bakanlığı döneminde demiryolu yapımına önem verilmişti. Türkiye Cumhuriyeti Nafia Bakanı olarak İsveç'i ziyaret eden ilk bakandır.

ALİ HAYDAR AKTAY (1884-1942): Rusçuk eski müftüsü Osman Nuri Efendi'nin oğludur. 1884 yılında Doğu Rumeli'nin Aydos kasabasında doğdu. Rusçuk iptidaiye ve rüştiye okullarından sonra idadi derecedeki Rusçuk Bulgar okulundan mezun oldu. Padişah iradesiyle, 1900 yılında Galatasaray Sultanisi'ne başladı. 1903-1908 tarihleri arasında üçüncü rütbeden Romanya, Turnu Severin şebenderliği yapmış ve söz konusu görevinde Mecidi Gümüş liyakat madalyası almıştı. 1905 yılında da Galatasaray Sultanisi'nden mezun olmuştu. Aynı yıl içinde hem İstanbul Hukuk Mektebine başlamış hem de Bulgarca ve Fransızca bildiği için Hariciye Nezareti Tercüme Odası'nda göreve başlamıştı. Ali Haydar, Hukuk Mektebi üçüncü sınıfındayken, 1908 yılında Kalas Konsolosluğu kançılarlığına atanmıştı. Biri buçuk yıl sonra merkeze dönmüş ve Umuru Siyasiye Müdürü Umumiliği'nde ve Kalemi Mahsus Müdürlüğü'nde çalışmıştı. 1911 yılında da Sofya Elçiliği Başkâtipliği'ne atanmasına rağmen kısa bir süre sonra Balkan Savaşları başlamıştı. Bunun üzerine Bulgaristan ile diplomatik ilişkiler kesilmiş ve bütün Sofya Elçiliğiyle Ali Haydar Bey de İstanbul'a dönmüştü. Savaştan sonra tekrar Sofya'ya dönen Ali Haydar Bey I.

⁶²⁴ Biyografya için yararlanılan kaynaklar kaynakça kısmında gösterilmiştir.

Dünya Savaşı'nın sonuna kadar orada görevini sürdürmüştü. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkileri tekrar kesilmiş ve Ali Haydar Bey de Sofya Elçiliği ile 19 Aralık 1918'de İstanbul'a dönmüştü. 1919-1922 yıllarında İstanbul'da Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nde, Tahrirat-ı Hariciye Kalemi'nde ve Kalemi Mahsusu Müdüriyeti'nde çalışan Ali Haydar Bey, 21 Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı'na katılmıştı. Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılması üzerine Ali Haydar bir süre açıkta kalmış fakat 1923-1924 yıllarında Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda Hariciye Vekâleti Müşavirliği görevinde bulunmuştu. 19 Ağustos 1924 tarihinde de Berlin Büyükelçiliği Müsteşarlığı'na bir yıl sonra Kopenhag Maslahatgüzarlığı'na atanmıştı. 1926-1927 yılları arasında Stockholm Maslahatgüzarlığı görevinde bulunduktan sonra, 4 Kasım 1928'de Belgrat Elçiliği'ne atanmış ve 26 Kasım'da da görevine başlamıştı. Belgrat'ta birinci Sınıf Elçi Ali Haydar Aktay, 24 Temmuz 1939'da Moskova Büyükelçiliği'ne atanmıştı. Bir süre Kuybişev'de görev yaptıktan sonra tedavisi için Türkiye'ye dönmüştü. 2 Ağustos 1942 tarihinde İstanbul'da vefat etmişti.

ALİ NURİ DİLMEÇ (GUSTAV NORING): (1858-1934): 1879 yılında İstanbul'a gelip yerleşen ve 1884 yılında Müslüman ve Osmanlı vatandaşı olan Gustaf Noring, Ali Nuri adını almıştır. Ali Nuri İstanbul'a geldikten sonra Tunuslu Mahmud İyad (veya Ayad) Paşa'nın kızı Hayriye Hanım ile evlenmişti. Ali Nuri Bey, daha sonra Osmanlı Devleti'nde diplomat olmuş ve başkonsolosluğa kadar yükselmiştir. İlk Önce Atina, Pire konsolos vekili, Amsterdam konsolosu ve son olarak da Rotterdam Başkonsolosu olmuştur. Rotterdam Başkonsolosu iken Jön Türk akımına karıştığı gerekçesiyle 1901 yılında işine son verilerek hapis cezasına çarptırılmıştır. II. Meşrutiyet'e kadar Avrupa'da II. Abdülhamid'e karşı siyasi etkinlik içinde bulunan Noring, bu arada Daoul adında bir mizah dergisindeki karikatürleri bir araya getirerek Ali Nouri ismiyle değişik dillerde bir kitap çıkarmıştır. Gustaf Noring veya Ali Nuri ismiyle çok sayıda kitap ve makale kaleme almıştır. 1934 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

ALİ ŞEVKİ BERKER (1881-1963): Stockholm Elçisi Kasım 1920-Haziran 1921.

BEHİÇ ERKİN (1876-1958): İstanbul’da doğmuştu. Erkin soyadı kendisine Atatürk tarafından verilmiştir. Anadolu Demiryolları İşletme Müdürlüğü, Müdür-i Umumiliği, Müdafaa-ı Milliye Vekili müsteşar muavinliği, İhzarat-ı Sulhiye Komisyonu askeri üyeliği görevlerinden sonra tekrar Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdür-i Umumiliği vazifesine dönmüştü. 31 Aralık 1925 tarihinde İstanbul mebusu olarak TBMM’sine girdi. 14 Ocak 1926 tarihinde Nafia Vekili oldu. 15 Ekim 1928 tarihine kadar bu görevini sürdüren Erkin, aynı yıl içinde Peşte Elçiliğine atandı. Paris Büyükelçiliği görevinde de bulunan Erkin, demiryolları hakkında eserler kaleme almıştı. 1958 yılında vefat etmişti.

CARL JOHAN TORNBERG (1807-1877): 23 Ekim 1807 tarihinde İsveç’in Linköping şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladıktan sonra 1826’da kaydolduğu Uppsala Üniversitesi’nden 1833’te Felsefe doktoru unvanıyla mezun olup aynı üniversitede Doğu dilleri uzmanı Sjöbring’den Arapça öğrendi. 1835’te Arap dili doçentliğine yükseldi. Ertesi yıl Paris’e giderek Silvestre de Sacy, Etienne- Marc Quatremère ve Pierre-Amédée Jaubert gibi şarkiyatçıların Arapça, Farsça ve Türkçe derslerine katıldı. Société Asiatique de Paris’nin üyeliğine seçildi. 1838’de Kopenhag, Leiden, Londra, Oxford, Gotha, Leipzig ve Berlin’de İslâmî yazmalar üzerine yaptığı araştırmalarla bilgisini geliştirmişti. Ardından İsveç’e dönerek Uppsala Üniversitesi Kütüphanesi’nde çalışmaya başlamıştı. 1840’ta Stockholm Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi, Tarih ve Arkeoloji Cemiyeti ve Uppsala Kraliyet İlimler Akademisi, 1846’da Norveç Kraliyet İlimler Akademisi ve Alman Şarkiyat Cemiyeti’nin üyesi oldu. Bu sırada İsveç üniversitelerinde Doğu dilleriyle ilgili profesörlük kadrosu bulunmadığından bilimsel araştırma ve yayınlarını bir süre babasından kalan para ile devam ettirmişti. 1847’de üniversitelerden sorumlu İsveç veliahdı Charles’ın (daha sonra İsveç Kralı XV. Charles) aracılığıyla Lund Üniversitesi’nde Doğu dilleri profesörlüğüne tayin edildi ve 1850 yılında da ordinaryüslüğe yükseldi. 1858-1859 ve 1861- 1862 yıllarında rektörlük görevini yürüttü. Ölümüne kadar üniversitede Arapça, Farsça ve İbranice dersleri vermiş ve 6 Eylül 1877 tarihinde Lund’ta öldü. İsveç’in Doğu dilleri alanında yetiştirdiği çok yönlü, önemli bilim adamlarından olan Tornberg Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince, Arapça, Farsça, İbranice ve Türkçe bilmekteydi.

CARL DAVID AF WIRSÉN (1875-1946) : İsveç'in Bükreş, Belgrat ve Atina Elçiliğini yapmıştır. Musul meselesi için oluşturulan MC, İnceleme Komisyonu başkanı olarak görevlendirilmiştir. Wirsén başkanlığında hazırlanan Musul raporu doksan bir sayfadan ve dört bölümden oluşmaktaydı. Hazırlanan rapor MC'ye sunulmuş ardından ilgili devletlere bildirilmiştir.

CECIL JOHN EDMONDS (1889-1979): İngiliz diplomat. I. Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'da görev yaptıktan sonra savaş sonrasında Irak Hükümeti'ne bağlı Kerkük ve Süleymaniye'de il danışmanı ve idari müfettiş olarak çalışmıştır. 1925 yılında Irak ve Türkiye arasındaki sınır sorununu incelemek üzere görevlendirilen Milletler Cemiyeti Komisyonu'nda irtibat subayı olarak görev almıştır.

ELSA BRÄNDSTRÖM (1888-1948): I. Dünya Savaşı başladığı zaman babası Edvard Brändström'ün önce askeri ataşe, daha sonra elçilik görevinde bulunduğu St. Petersburg şehrinde yaşamaktaydı. İsveç Elçiliği, cepheden gelen yaralı Rus askerlerine yardım amacıyla şehirde küçük bir hastane açmıştır. E. Brändström de bir yandan bu hastanede çalışırken diğer yandan da savaş hemşireliği kursuna devam etmiştir. Yaralı savaş esirlerinin şehrin hastanelerini doldurmasından sonra, savaş esirlerinin mağduriyetlerini gören E. Brändström, kendi esirleri için bir şey yapamayan veya çok az şey yapabilen Rus yetkililerin, savaş esirlerini, son derece elverişsiz ve zor şartlarda muhafaza ettiklerine şahit olmuştu. Brändström, Rusya, Sibiry ve Türkistan'da bulunan kamplarda esirlere ulaşarak, sorunlarıyla ilgilenmiş, sevgi hediyelerinin ve diğer yardımların dağıtılması için çalışmıştır. Ayrıca esirlerin yaşam koşullarının belgelenerek düzeltilmesi için diğer Kızılhaç ve tarafsız ülke delegeleriyle işbirliği yapmıştır. Çalışmaları sırasında lekeli humma hastalığına yakalanan Brändström Sovyet Devrimi'nden sonra da, Çek birlikleri tarafından casusluk suçlamasıyla tutuklanmıştır. Brändström, kurşuna dizilmekten son anda kurtulmuştur. E.Brändström 1921 yılında Almanya'ya yerleşmiş ve savaşta ailesi yok olmuş çocuklar için çocuk evleri açmak için çalışmıştır.

ERIK BOHEMAN (1895-1979): İsveçli diplomat ve politikacıdır. Boheman; Paris, Londra, İstanbul, Sofya, Atina, Varşova, Bükreş'te diplomatik görevler almıştır.

GALİP KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU (1873-1955): Atina Elçisi Ocak 1914-Ekim 1917, Moskova muvakkat Elçisi Nisan-Ağustos 1918, Stockholm-

Kopenhag Elçisi 18 Temmuz 1921-1 Ekim 1922. 18 Eylül 1960 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve 19 Eylül'de de Edirnekapı Şehitliğine defn edilmiştir.

GUILLAUME BERGGREN (1835-1920): Stockholm'de doğmuş, 1855 yılında İsveç'ten ayrılarak Almanya'ya gitmiş ve Berlin'de bir fotoğraf atölyesinde çalışarak bu mesleği öğrenmişti. Bazı Avrupa şehirlerinden sonra Odessa'da çalışmaya başlamış ve nihayet 1866 yılında İstanbul'a gelip yerleşmişti. 1870'lerde Beyoğlu'nda fotoğrafçılığa başlamış ve devrin beş fotoğraf stüdyosundan birisine sahip olmuştu. Berggren, Boğaziçi'nin, kıyıların, sokakların, çeşitli sınıflardan tiplerin, manzaraların fotoğrafçısı olmuştu. Bağdat demiryolunun yapımı sırasında, Goltz Paşa ile birlikte Anadolu'ya yaptığı gezilerde, demiryolu üzerindeki pek çok kentin fotoğraflarını çekmiş ve harabeler, anıtsal İslam yapıları ile bu kentlerden hazırladığı fotoğraf albümleri, büyük ilgi görmüştü. 1885'de İstanbul'u ziyarete gelen İsveç-Norveç Kralı II. Oscar ve ailesinin Elçilik Binası terasında fotoğraflarını çekmişti. Bu fotoğraflardan oluşan bir albümü sunduğunda, kral tarafından kendisine bir nişan verilmişti. Hayatının sonuna kadar İstanbul'da çalışan Berggren, 26 Ağustos 1920 yılında ölmüş ve Feriköy Protestan Mezarlığı'na defnedilmiştir.

GUNNAR VALFRID JARRING (1907-2002): İsveçli Türkolog ve diplomat Jarring, TTK şeref üyelerinden biridir. Lund Üniversitesi'ndeki akademik yaşamından sonra diplomat olarak Ankara, Tahran, Bağdat, Addis Ababa Elçiliklerinde İsveç'i temsil etmişti. Orta Asya ve Afganistan'da yapmış olduğu çalışmalar ile dikkat çekmişti.

GUSTAF RIKARD RAQUETTE (1871-1945): İsveçli Türkolog. Türkoloji alanında ilk eserini 1909 yılında yayımlamış ve Lund Üniversitesi'nde yapmış olduğu çalışmalar ile İsveç yüksekokulunda Türkoloji'nin bir bilim dalı olarak okutulmasını sağlamıştı. Raquette, İngilizce-Türkçe (Uygurca) Sözlük (Lund 1927) ve İstanbul'da yapmış olduğu incelemeler neticesinde "Türkçede Vurgu Sorunu" (Lund 1927) başlıklı eserler yayımlamıştı. Ayrıca Carl Gustaf Mannerheim'in Orta Asya'dan getirdiği Türkçe yazma eserleri de Raquette değerlendirmişti.

GUSTAF OSCAR WALLEMBERG (1863-1937): Tokyo ve Pekin'de elçilik yaptıktan sonra 1920-1930 yılları arasında Türkiye'de İsveç'i Orta Elçi olarak temsil etmişti.

HJALMAR BRANTING (1860-1925): 1921 yılında Nobel Barış ödülünü almıştı. İsveç'te ilk sosyal demokrat başbakan olarak iktidara gelmişti. MC'de İsveç temsilcisi olarak görev yapmıştı. Türkiye-İngiltere arasındaki Musul Sorunu'nda Brüksel Hattı'nın belirlenmesini sağlayan kişidir.

HJALMAR HAMMARSKJÖLD (1862-1953): Hukukçu olan Hammarskjöld 17 Şubat 1914-30 Mart 1917 tarihleri arasında İsveç'i Başbakan olarak yönetmişti.

HJALMAR PRAVITZ (1877-1919): I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın ilk yıllarında İran'da bulunan ve İran jandarmasını eğitmekle görevli subaylardan biri olan İsveçli Binbaşı Pravitz, 1917 yılında Ermeniler hakkında yazdığı makale ile ön plana çıkmıştı. Anılarını 1918 yılında "*Fran Persian ı Stiltje och Storm*" adıyla yayımlamıştı. Anılarında Türkiye gördüklerine ve İran'daki faaliyetlerine geniş yer vermiştir.

HÜSEYİN CEVAT EZİNE: (1876-1932): Galatasaray koleji mezunu olan Cevad Bey, 1898 yılında Hariciye Nezaretine girmiş, Viyana (1899), Atina (1901), Çetine (1905), St. Petersburg (1907); Londra (1909), Çetine'de (1911) görev yapmıştı. Cevad Beyin ilk Elçiliği 11 Temmuz 1914 tarihinde Belgrat'a atanmasıyla başlamıştı. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla Osmanlı-Sırbistan ilişkileri kesilince Cevad Bey de İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştı. Kısa bir süre sonra Stockholm Elçiliğine (I. Dönem: Kasım 1915-Mayıs 1917, II. Dönem: Aralık 1917-Ağustos 1919) tayin edilmişti. Daha sonra Bern Elçisi (Kasım 1920-Kasım 1922) olarak görevini sürdürmüştü. Cumhuriyet döneminde de diplomatik görevini sürdüren Cevad Bey, Bükreş'e önce Mümessil, Lozan Antlaşmasından sonra da 19 Mart 1924'de resmen Romanya nezdinde Tam Yetkili Elçi olarak atanmıştı. 7 Nisan 1929'da Tokyo Büyükelçiliğine, 11 Ekim 1931'de Varşova'ya ilk Büyükelçi olarak atanmış fakat kısa bir süre sonra 21 Mayıs 1932 tarihinde vefat etmişti. Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmekteydi.

İSMAİL CANBULAT (1880-1926): İstanbul şehremini Şubat-Nisan 1916, İstanbul Valisi Aralık 1915-Mayıs 1916, Stockholm Elçisi Mayıs-Aralık 1917, Dâhiliye Nazırı Temmuz-Eylül 1918, 13 Temmuz 1926 tarihinde İzmir Suikastında yer aldığı gerekçesiyle idam edilmiştir.

JOHANNES KOLMODIN (1884-1933): İstanbul'da İsveç Elçiliği'nde dragoman (tercüman), maslahatgüzar, ataşe olarak görev yapmıştı. Kolmodin aynı zamanda Türkolog idi. Türk alfabesine “Ö” harfini kazandıran kişi olarak iddia edilmektedir. İstiklal Marşı'nı ilk defa İsveççe'ye çeviren kişidir. Uzun bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Etiyopya kralına danışman olarak Addis Ababa'ya gitmiş ve orada ölmüştür.

KARL VILHELM ZETTERSTÉEN (1866-1953): 18 Ağustos 1866'da İsveç'in Dalarna bölgesindeki Orsa kasabasında doğmuştu. İlk ve orta eğitimin ardından 1884-1889 yılları arasında Uppsala Üniversitesi'nde Sami dilleri öğrenimi gördü. İbn Mu'tî ez- Zevâvî'nin ed-Dürretü'l-elfiyye fi'l-ilmi'l- Arabiyye adlı eseri üzerine hazırladığı tezle 1894'te doktor unvanını aldı. 1895'te Almanya'ya giderek Berlin Üniversitesi'nde Eduard C. Sachau'nun yanında çalıştı. 1895-1904 yıllarında Lund Üniversitesi ve 1904-1931 yıllarında Uppsala Üniversitesi'nde Doğu dilleri profesörü olarak görev yaptı. 1906'da Uppsala'da K. F. Johansson, J. A. Lundell ve K. B. Wiklund gibi İsveçli şarkiyatçılarla birlikte Le Monde Oriental dergisini kurdu ve 1922-1928 arasında bu derginin editörlüğünü yürüttü. 1931 yılında emekliye ayrıldı ve 1 Haziran 1953 tarihinde de Uppsala'da öldü. Çok yönlü bir şarkiyatçı olan Zetterstéen, Arapça ve Sâmi dilleri yanında Farsça ve Türkçeye ilgili önemli çalışmalar yapmıştı. Eserleri: Den nubiska sprakforskningens historia (Uppsala-Leipzig 1907), De semitiska spraken (Uppsala 1914), Ein Handbuch der religösen Pflichten der Muhammadaner in Aljamia. Le monde oriental dergisi içinde yayımlanmıştı. Carlo Landberg, som orientalist (Uppsala 1942), Kristná i Mekka (Uppsala 1943), Arabiska studier in Sweriga (Uppsala 1946). Ayrıca tercümelerinden bazıları şunlardır: Baltadjy Mehemed Pascha och Peter den store 1711- 1911 (Uppsala 1920). Ahmed Refik'in 1911'de yayımlanan eserinin İsveççeye tercümesiydi

LARS MAGNUS ERICSSON (1846-1926): 1876 yılında telgraf tamirhanesi açarak iş hayatına başlamış ve 1878 yılında tek megafonlu telefonu üretti. Kısa bir süre içinde işini büyüten Ericsson 1900 yılında 1000'den fazla çalışanı ile önemli bir teknoloji üreticisi olmuştur. 1905 yılında elindeki tüm hisseleri satarak emekli olmuştur. Zamanla Ericsson ürünleri gerek Osmanlı gerekse de Türkiye piyasasında yerini almıştır.

LAYIK MUKBİL: Türkiye Cumhuriyeti'nin Stockholm'deki ilk temsilcisi (Maslahatgüzar) olarak 1923-1926 yılları arasında Stockholm ve Kopenhag'da görev yapmıştı.

MEHMED SAİD EFENDİ YİRMİSEKİZÇELEBİZÂDE (daha sonra paşa) (?-1761) : Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. Sadâret Mektubî Kalemi'nde memuriyet hayatına başladı ve burada halifelğe kadar yükseldi. Babasının Paris elçiliği sırasında onun kethüdâsı olarak Fransa'ya gitti. Fransa'da iken bu ülkedeki gelişmeleri izledi ve Fransızca öğrendi. Geri döndükten sonra İbrâhim Müteferrika ile birlikte Osmanlı ülkesinde ilk Türk matbaasını kurdu. Memuriyet hayatında ilerlemeye başlayınca matbaacılıktan ayrıldı. İsveç ile Rusya arasındaki muhtemel bir ittifakı yerinde tetkik etmek ve XII. Charles'tan kalan borçları tahsil etmek için İsveç gönderilen Osmanlı Elçisi'dir. İsveç seyahatinden sonra hazırladığı takrir Osmanlı-İsveç ilişkileri bakımından önemli bir kaynaktır. I. Mahmud'un cülûsunu bildirmek üzere Rusya'ya şikk-ı sâlis defterdarı pâyesiyle elçi olarak gönderildi. İki yıl sonra kısa bir müddet küçük rûznâmçeci oldu. Ardından I. Mahmud'un cülûsunu tebrik için gelen Şerbatof'a karşılık fevkalâde elçi sıfatıyla önce Rusya'ya ve oradan sefâretle İsveç'e gitti. İsveç'e görünürde XII. Charles'a verilmiş parayı tahsil için gönderilmişti. Ancak elçiliğinin asıl sebebi İsveç ile Rusya arasında bir ittifakın yapılıp yapılmadığının araştırılmasıydı. İsveç'in malî durumunun bozukluğu sebebiyle XII. Charles'ın borcunu tahsil edemedi. Fakat onun gayretleri neticesinde daha sonra Osmanlı-İsveç ittifakı gerçekleşti. İsveç'ten gelirken Lehistan'dan geçti ve Rusya-Lehistan ilişkilerine dair mâlûmat toplayarak 28 Eylül 1733 İstanbul'a döndü.

MURAT EFENDİ (Franz von Werner) (1836-1881): Stockholm Ortaelçisi 1877-1880, Lahey Elçisi Nisan 1877-Eylül 1881.

MUSTAFA ASIM TURGUT (1870-1937): Stockholm Elçisi Temmuz 1908-Şubat 1909, Sofya Elçisi Haziran 1909-Ekim 1911, Hariciye Nazırı Ekim 1911-Temmuz 1912, Tahran Büyükelçisi Ocak 1914-Şubat 1916.

NUSRET SADULLAH AYAŞLI (1869-1944): Brüksel Elçisi Şubat-Aralık 1914, Stockholm Tam Yetkili Elçi, 1919-1921, Lahey Elçisi Şubat 1915-Kasım 1922.

ÖSTEN UNDÉN (1886-1974): akademisyenlik ve siyasetçi olarak ön plana çıkmıştı. MC'de İsveç temsilciliği yaparken Musul Meselesi'nde raportör olarak görev yapmıştı.

OSCAR FREDRIK WILHELM OLAF GUSTAF ADOLF (1882-1973): Stockholm'de doğmuş babası V. Gustaf, annesi Victoria of Baden idi. 1907-1950 yıllarında İsveç Kraliyet veliahdı ve Scania dükü idi Lund Üniversitesinden fahri felsefe doktoru ve Cambridge, Yale, Clark, Chicago, Princeton Üniversitelerinden Fahrî Doktor unvanını verilmişti. Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerini iyi bilmekte İtalyanca ve Latince de okuyup anlayabilmekteydi. Güzel sanatlar ve eski eserlere meraklı olduğu için arkeolojiyle ilgilenmişti. 15 Haziran 1905 tarihinde İngiltere'de Windsor Sarayında İngiliz prenseslerinden Prenses Margaret of Connaught ile evlenmiştir. 1 Mayıs 1920 tarihinde Stockholm'de vefatı üzerine ikinci defa olarak 3 Kasım 1923'de Londra'da Battenberg prenseslerinden Louise Mountbatten ile evlenmiştir. Adolf'un ilk eşinden beş çocukları bulunmaktaydı: Prens Gustaf Adolf, 1906'da doğmuştu. Prens Sigvard, 1907'de doğmuştur. Hanedana mensup olmayan bir kadınla evlendiğinden kraliyet ailesi ile bağlantısı kesilmişti. Prenses Ingrid Victoria Sofia Louise Margareta, 28 Mart 1910 tarihinde Stockholm'de doğmuştu. Prens Bertil Gustaf Oscar Carl Eugen, Halland Dükü, 28 Şubat 1912 de Stockholm'de doğmuştu. Prens Carl Johan, 31 Ekim 1916'da doğmuştu. Veliaht Adolf, 29 Ekim 1950 tarihinde VI. Gustaf Adolf olarak İsveç Kralı oldu ve 23 yıllık iktidarı 15 Eylül 1973 tarihinde son bularak vefat etti. Yerine 1934 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Veliaht Adolf, VI. Gustav olarak İsveç tahtına geçmişti.

PER GUSTAF AUGUST COSSWA ANCKARSVÄRD (1865-1953): 1906-1920 yılları arasında İstanbul'da İsveç'i Elçi olarak temsil etmişti. 1914 yılında Sofya'da, 1920-1931 yıllarında ise Varşova'da elçilik yapmıştır. Ermeni meselesi hakkında İsveç'e göndermiş olduğu raporlar ile dikkat çekmektedir.

PRENS JAN KARACA PAŞA, (Yanko) (1833-1894): Lahey/Stockholm Tam Yetkili Elçi Ekim 1881–Mart 1894.

RAGIP RAİF KÖSEARİF (1873-1946): Stockholm Maslahatgüzarı, 1929–1932, Stockholm Tam Yetkili Elçi 1933–1938, Madrid Elçisi Aralık 1921- Kasım 1922.

SELAHATTİN ADİL PAŞA (1882-1961): Çanakkale Savaşı ve Milli Mücadele döneminde çeşitli başarılar göstermişti. 1924 yılında emekli olup ordudan ayrıldıktan sonra ticaret işine girerek çeşitli silah ve mühimmat Bofors, Nobel, Heinkel, Nilsen Vinjen vb. fabrikalarının Türkiye temsilciliğini üstlenmişti.

STEFANOS ETYEN (ETIENNE) KARATODORİ (KARATHEODORİS) EFENDİ (1835-?): Rum kökenli Osmanlı vatandaşı idi. İstanbul'da doğdu. 1276 senesinde (1859-1869) İsveç Kralı XV. Charles'ın tahta çıkışını tebrik etmek için Stockholm'e gönderilen "sefaret-i fevkalade" nin maiyetinde bulunmasından dolayı İsveç tarafından üçüncü rütbeden Vaza nişanı ile taltif edilmişti. Karatodori Efendi'ye memuriyetine ilave olarak 16 Ağustos 1894'te 10.000 kuruş maaş ve 10.000 kuruş tahsisat ile Lahey ve Stockholm Sefirliği verilmişti. 13 Kasım 1899'da İsviçre'de açılan Bern Sefaretine tayin edilmişti.

SVEN HEDIN (1865-1952) : İsveç asıllı kâşif-arkeolog-coğrafyacı-ressam, 19 Şubat 1865'de Stockholm'de doğmuştur. 26 Kasım 1952'de Stockholm'de ölmüştür. 1916'de Hedin, Bağdat, Babylon ve Ninive seyahatine çıkmıştır. Bu suretle Ortadoğu coğrafyasını, Türkleri, Ermenileri ve Arapları yakından tanıma ve araştırma olanağı bulmuştur. Özellikle Orta Asya'da yaptığı keşiflerle dikkatleri üzerine çekmiştir. Yapmış olduğu araştırma ve gözlemler sonucunda 1917'de Ortadoğu'da (Suriye-Irak) Ermeni muhacirlerini ve buna karşın Türk hoşgörüsünü konu edinen makaleler ve "Bagdad, Babylon, Ninive" adlı eserini yazmıştır.

ŞERİF PAŞA (1865-1951): Şura-yı devlet reisi Mehmed Said Paşa'nın oğludur. 1890 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunlarından Emine Hanım ile evlenmişti. Stockholm Elçisi 4 Mart 1898-Temmuz 1908. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Paris'e yerleşmiş, Meşrutiyet adlı bir gazete çıkartmıştır. 22 Aralık 1951 yılında İtalya'nın Catanzaro şehrinde ölmüştü. Cenazesi Mısır'a gönderilerek ilk eşi Emine Hanım'ın yanına defnedilmişti.

TURE J. ARNE (1879-1965): İsveçli Türkolog. İstanbul'da Mart 1921 tarihinde Moda/Kadıköy'de İsveç Araştırma Enstitüsü diğer adıyla İsveç Şarkiyat İncelemeleri Derneği (La Societe Suedoise d'Orient) kurulmuştu. Enstitünün yetkili ismi T.J. Arne olmuştu.

YUSUF AKÇURA (1876-1935): Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyelerinden olup TBMM'de 2, 3 ve 4. dönem İstanbul milletvekili, 5. dönemde 1935'te Kars milletvekili olarak mecliste yer almıştır. Türkçülük akımının önde gelen ideologlarından. 1917-1919 yılları arasında İskandinavya ve Rusya'daki esir Türk askerlerinin Türkiye'ye dönmelerini sağlayan Hilal-i Ahmer temsilcisiydi. Rusya dönüşünde Hilal-i Ahmer'e sunulmak üzere Rusya Üsera Raporunu hazırlamıştı.

YÜZBAŞI FEVREL: I. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye gelerek Çanakkale Savaşı'nı İsveç Krallığı adına gazeteci olarak takip etmişti. Görevinden sonra Çanakkale Savaşı hakkında kapsamlı bir rapor hazırlayarak İsveç Genelkurmayı'na sunmuştu.

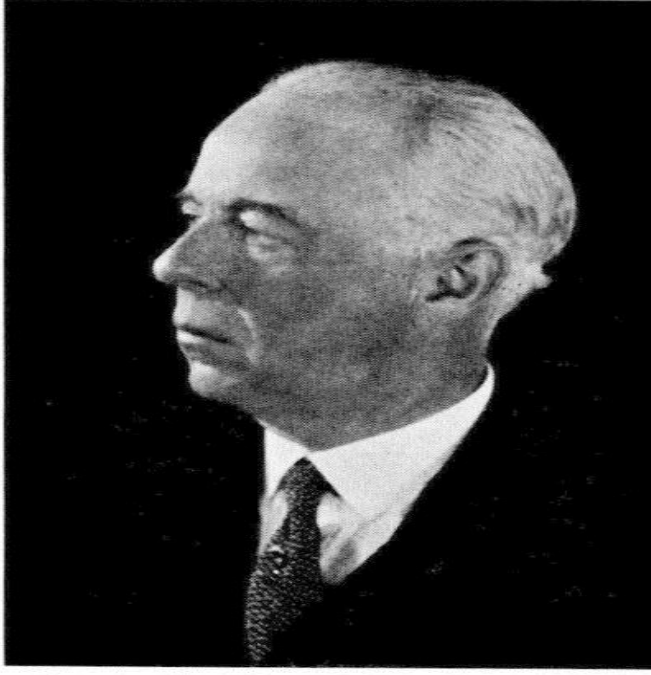
KRONOLOJİ

- 1713, 1 Şubat: Osmanlı Devleti, İsveç Kralı'na Bender'den çıkarak ülkesine dönmesini bildirdi.
- 1732, 6 Kasım: Said Mehmet Efendi'nin İstanbul'dan İsveç'e Hareketi
- 1733, 23 Mayıs: Said Mehmet Efendi'nin Stockholm'e varışı
- 1737, 10 Ocak: Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması
- 1737, 16 Ağustos: İsveç ile yapılan Ticaret Antlaşması
- 1737: Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması
- 1739: Osmanlı-İsveç Dostluk Antlaşması
- 1740, 4 Ocak: Osmanlı Devletleri ile İsveç arasında Rusya'ya karşı dostluk, savunma ve ittifak antlaşması imzalandı.
- 1740, 4 Ocak: Osmanlı-İsveç İttifakı
- 1840, 31 Ocak: Osmanlı-İsveç Ticaret Antlaşması
- 1862, 5 Mart: Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması
- 1884: Ali Nuri Dilmeç (Gustav Noring)'in Osmanlı vatandaşlığına geçmesi
- 1885: İsveç-Norveç Kralı II. Oscar'ın İstanbul ziyareti
- 1889, 3 Ağustos: Ahmed Mithat Efendi'nin İstanbul'dan Stockholm'e Gidişi
- 1906: Per Gustaf August Cosswa Anckarsvård'ın İstanbul'a Tayini
- 1912, 1 Kasım: İsveç Kızılhaçı'nın I. Balkan Savaşı için yardım göndermesi
- 1915, 23 Kasım: Hüseyin Cevad Beyin Stockholm'e tayini
- 1915, 24 Nisan: Sevk ve İskân Kanunu
- 1915: Stockholm Konferansı
- 1915: Yüzbaşı Fevrel'in Çanakkale'ye gidişi
- 1917, 14 Mayıs: İsmail Canbulat Beyin Stockholm'e tayini
- 1917, 24 Nisan: İsveç'in İstanbul'da ABD'yi temsil etmesi
- 1917, 25 Nisan: Osmanlı Devleti'nin Britanya'da çıkarlarını korumayı üstlendi
- 1917: Kopenhag Konferansı
- 1917: Sven Hedin'in Ortadoğu ziyareti

1917-1919: Yusuf Akçura'nın İskandinavya ziyareti
1918, 6 Kasım: İsveç'in İstanbul'da Almanya'yı temsil etmesi
1920, 26 Nisan: Gustaf Oscar Wallenberg'in İstanbul'da görevine başlaması
1921: Åland Adalarının Finlandiya'ya bırakılması
1922: Kerstin Hesselgren, İsveç Meclisine (Riksdag) ilk kadın vekil olarak girdi.
1923, 24 Temmuz: Lozan Antlaşması
1923: Layık Mukbil Beyin Stockholm'e Maslahatgüzar olarak tayini
1924, 15 Ekim: Carl David Wirsén'in Musul komisyonu başkanlığına atanması
1924, 29 Ekim: Brüksel Hattının oluşturulması
1924, 31 Mayıs: Türkiye-İsveç dostluk Antlaşması
1925: Hjalmar Branting'in Ölümü
1926, 5 Haziran: Ankara (Türkiye-Irak) Antlaşması
1926, 7 Mayıs: Ali Haydar (Aktay) Beyin Stockholm'e Maslahatgüzar olarak tayini
1927, 1 Eylül: Behiç Erkin'in İlk Avrupa ziyareti ve İsveç ziyareti
1927, 16-20 Eylül: Nafia Vekili Behiç Erkin'in İsveç Ziyareti
1927, 21-26 Ağustos: Mustafa Abdülhalik Renda'nın İsveç ziyareti
1929, 18 Mart: Ragıp Raif (Kösearif) Beyin Stockholm'e tayini
1930: Carl Von Heidenstam'ın Türkiye'ye Elçi olarak tayini
1931-1934: Erik Boheman'ın Türkiye'deki Elçiliği
1933, 25 Ekim: Johannes Kolmodin'in ölümü
1934, 2-15 Ekim: İsveç Veliahdı Gustav Adolf'un Türkiye Ziyareti
1934: Ali Nuri Dilmeç'in (Gustav Noring) ölümü
1934: İsveç'in Ankara'da Elçilik Açması
1935, 12 Kasım: Irmak-Filyos Hattının açılışı
1935, 22 Kasım: Diyarbakır-Fevzipaşa Hattının açılışı
1937, 18-26 Temmuz: Nafia Vekili Ali Çetinkaya'nın İsveç Ziyareti
1937, 22 Mart: Gustaf Oscar Wallenberg'in Ölümü
1938, 10 Kasım: M. Kemal Atatürk'ün ölümü

EKLER

EK- 1 İsveç Elçisi Carl von Heidenstam ve İsveç Elçiliği Dragomanı Johannes Kolmodin'in Fotoğrafları ⁶²⁵



CARL VON HEIDENSTAM



JOHANNES KOLMODIN

EK- 2 Türkiye Cumhuriyeti tarafından çıkarılan ilk senet bir İsveç şirketi olan Nydqvist&Holm'e verilen 0001 nolu senet.⁶²⁵



⁶²⁵ Riksarkivet, <https://sok.riksarkivet.se/SBL/Presentation.aspx?id=12771>; <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=11715>, Erişim tarihi: 1.12.2014.

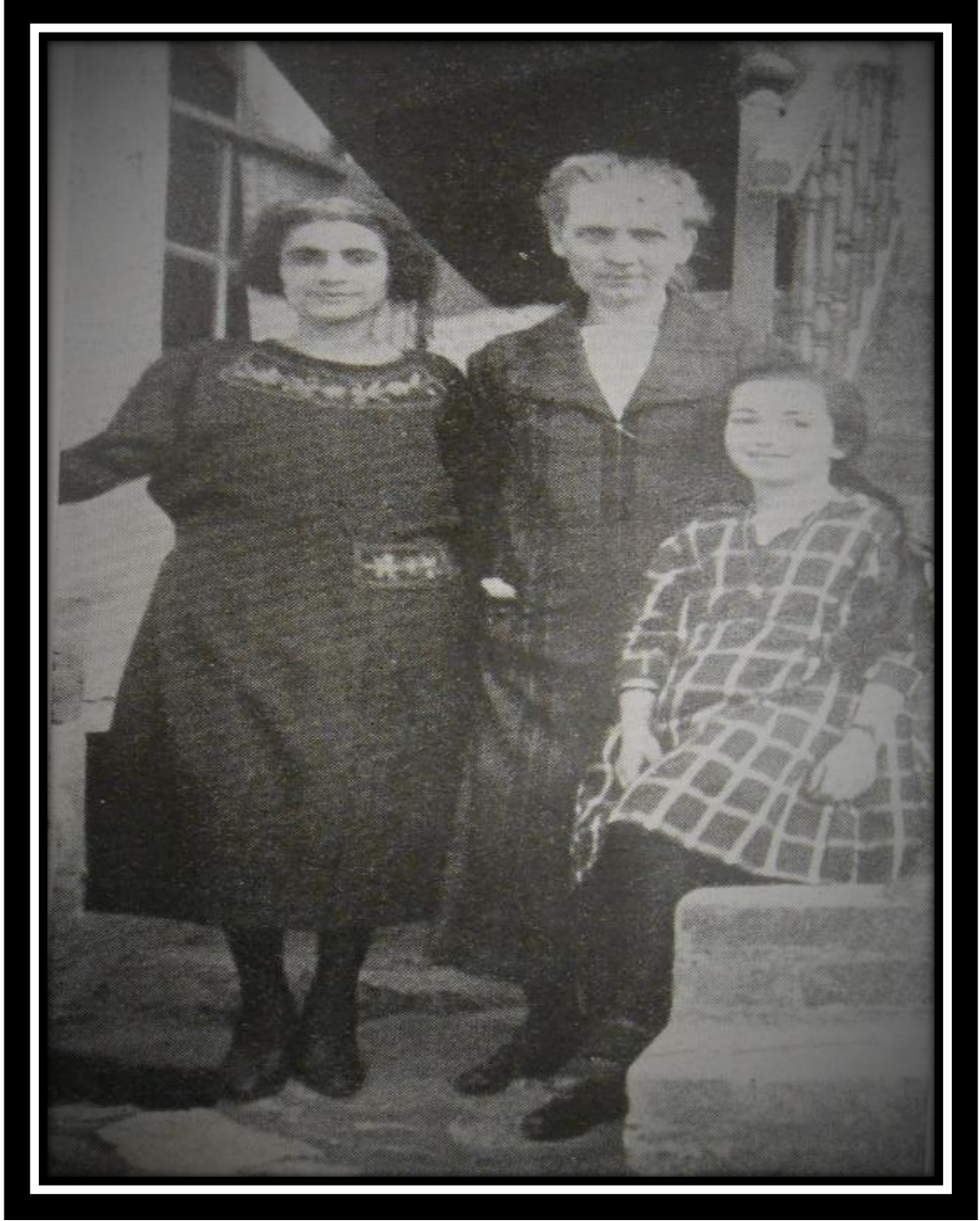
⁶²⁶ Akşam, 17 Ekim 2013.

EK- 3 Malta'da esir tutulan Türkler'den bir kare⁶²⁷



⁶²⁷ TİTEA, FK35/G3/B3001.

EK- 4 1915 yılında Muş'ta bulunan İsveçli Misyoner Alma Johansson'un Fotoğrafi (ortada).⁶²⁸



⁶²⁸ Alma Johansson, **Ett folk i landsflykt. Ett år ur Armeniernas Historia**, Kvinnliga Missionsarbetare, Stockholm 1930, s.2.

EK- 5 Hjalmar Pravitz'in Fotoğrafi⁶²⁹



⁶²⁹ Hjalmar Pravitz, **Fran Persian i Stiltje och Storm**, 1918, s.228.

EK- 6 Nafia Vekili Behiç (Erkin), Türkiye Stockholm Maslahatgüzarı Ali Haydar (Aktay) ile İsveç'te, Fotoğraf 1927.⁶³⁰



⁶³⁰ TİTEA, FK66/G40B/40-1001, TİTEA, FK66/G40/B40001.

**EK- 7 M. Kemal Atatürk, İsveç Veliahdı Gustave Adolf ve Dışışleri
Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Çankaya Köşkü'nde Fotoğraf, Ankara, 1934.⁶³¹**



⁶³¹ TİTEA, K9/G72/B72001.

EK- 9 Selahattin Adil Paşa'nın Fotoğrafi ⁶³²



⁶³²TİTEA, K18/G55/B55001.

EK- 10 Cenevre MC'de Hjalmar Branting Başkanlığında İsveç Delegasyonu Fotoğrafi. ⁶³³



⁶³³ League of Nations Photo Archive, (<http://www.indiana.edu/~league/photos.htm>), Erişim tarihi: 12.4.2015.

EK- 11 Stockholm ve Kopenhag Elçisi Galip Kemali (Söylemezoğlu) (oturan) ve Stockholm Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey, (ayakta) Fotoğraf, 1921.⁶³⁴



⁶³⁴ Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde*, s.101.

EK- 12 Musul Komisyonunda görevli İsveç MC Temsilcisi Östen Undén (üstte) ve Komisyon Başkanı Eirnar af Wirsén'ın (altta) Fotoğrafları⁶³⁵



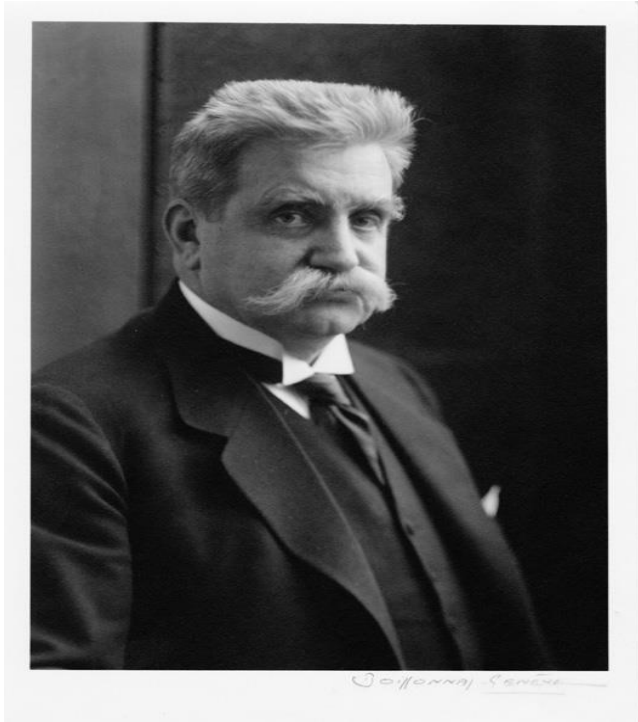
EK- 13 Musul Komisyonunda görevli Macaristan MC Temsilcisi Pál Count Teleki de Szék (üstte) ve Michael Hansson Norveç MC temsilcisi(altta) ⁶³⁶



⁶³⁵ League of Nations Photo Archive, (<http://www.indiana.edu/~league/photos.htm>), Erişim tarihi: 12.4.2015.

⁶³⁶ League of Nations Photo Archive, (<http://www.indiana.edu/~league/photos.htm>), Erişim tarihi: 12.4.2015.

EK- 14 TC Dışışleri Bakanı Tefvık Rüşdü Aras ve İsveç Sosyal Demokrat Parti Lideri ve Başbakanı Hjalmar Branting'in Fotoğrafi⁶³⁷



⁶³⁷ League of Nations Photo Archive, (<http://www.indiana.edu/~league/photos.htm>), Erişim tarihi: 12.4.2015.

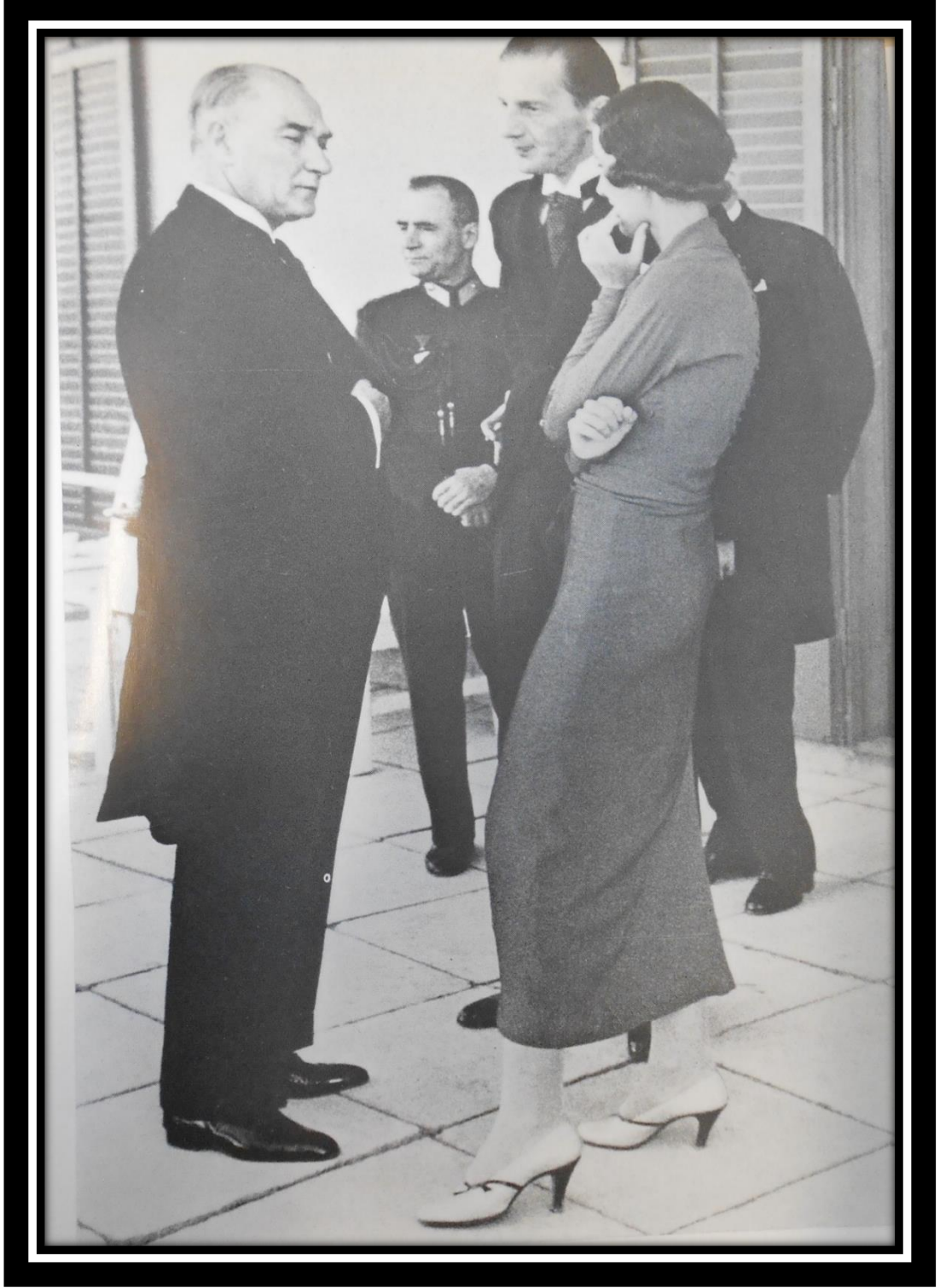
EK- 15 İsveç Askeri Ataşesi af Wirsen⁶³⁸ (solda) – 1915 Yılında Çanakkale’de muhabir olarak bulunan Yüzbaşı Th. Fevrell’in Fotoğrafi (sağda)⁶³⁹



⁶³⁸ E. Af. Wirsen, **Minnen, Från Fred och Krig**, Albert Bonniers Förlag, Stockholm, 19142, s.3.

⁶³⁹ **BOA**, DH. EUM.2.Şb, 6/54, 12 Mayıs 1915.

EK- 16 Mustafa Kemal, İsveç Elçisi Erik Boheman ve Eşi Margaret, Fotoğraf, 1934, İsveç Ankara Elçiliği.⁶⁴⁰



⁶⁴⁰ Erik Boheman, *På Vakt*, Stockholm, 1963, s.160.

EK-17 Trelleborg Anıtı, Kuzey Mezarlığı (Norra kyrkogården) Fotoğrafi.
Anıt mezar Axel Ebbe tarafından 1927’de yapılmıştı. ⁶⁴¹



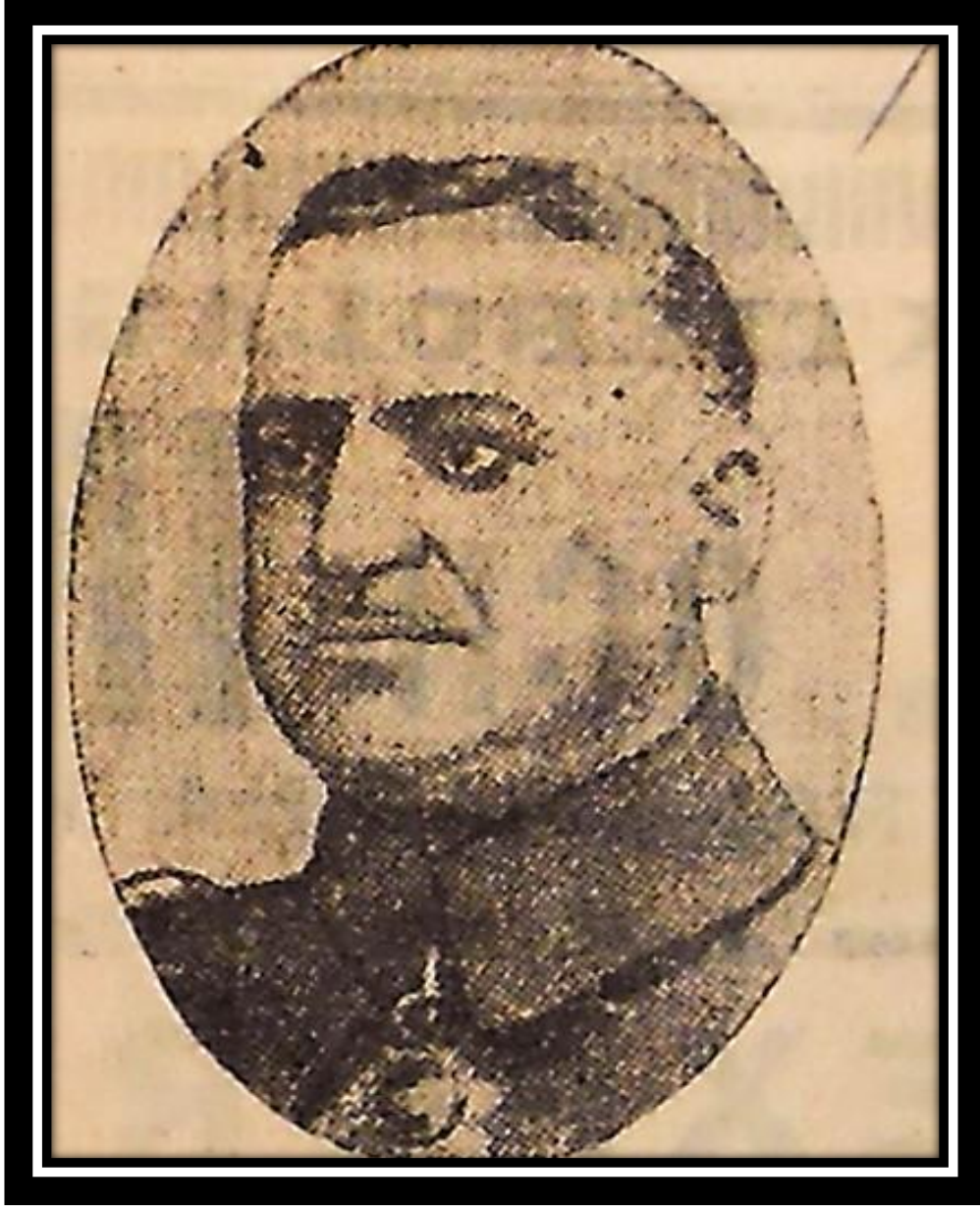
⁶⁴¹ https://45pluslitetill.files.wordpress.com/2015/01/20150121_130949.jpg Erişim tarihi: 12.10.2015.

EK- 18 Trelleborg Anıt Mezarının Açılışı, Fotoğraf, 30 Ekim 1926.⁶⁴²



⁶⁴² Uygur, a.g.t., s.305.

Ek -19 Stockholm Askeri Ataşesi Miralay Şükrü Bey'in Fotoğrafi⁶⁴³



⁶⁴³ RA, Utrikesdepartementet 1902 ars dossiersystem 998, Grupp:16, Avd: Q, Mal:28, Shukri Bey, 1917.

EK- 20 Belge: Sevk ve İskân Kanunu'nun nedenlerini tespit etmek üzere kurulacak soruşturma komisyonlarına tarafsız hukukçuların iştiraklerinin sağlanması hususunda İsveç, Hollanda, İspanya, Danimarka hükümetlerine verilen nota.⁶⁴⁴

ع.ع. تارتر قطبانی - سیرایه مبرم دارمید



LEGACIÓN DE ESPAÑA
EN
TURQUIA

Nº. 3

En accusant reception de la Note Verbale N°. 13851,
(N°. G1) N.S;18, en date du 13 courant, la Légation Royale d'
Espagne a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère
Impérial des Affaires Étrangères que, ayant transmis le contenu
de la dite Note Verbale par télégraphe au Gouvernement Royal,
aussitôt obtenu une réponse, Elle se fera un devoir de la trans-
mettre au Ministère Impérial.

Constantinople le 19 Février 1919.

Ministère Impérial des Affaires Étrangères.

Sublime Porte.

EK-21 Belge: Sevk ve İskân Kanunu'nda suiistimalleri görülen memurları meydana çıkarmak üzere kurulacak soruşturma komisyonlarına ikiye hukukçu göndermeyi reddettiğine dair İsveç, Hollanda, Danimarka ve İspanya Elçiliklerinin cevabı⁶⁴⁵

LÉGATION DE SUÈDE

Constantinople, le 19 Avril 1919.

NOTE VERBALE

Se référant à la Note Verbale de la Sublime Porte en date du 18 Février dernier sub No. 13851/18, concernant la nomination de deux magistrats suédois comme adjoints aux commissions ottomanes d'enquête chargées de poursuivre les auteurs des méfaits commis pendant la guerre à l'occasion des déportations des ressortissants ottomans tant musulmans que non musulmans, la Légation Royale a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère Impérial des Affaires Etrangères qu'elle vient de recevoir du Ministère Royal des Affaires Etrangères un télégramme en date du 11 courant, communiquant que le Gouvernement du Roi ne se voit pas d'être de satisfaire à la demande d'adjoindre des juristes suédois aux dites commissions.

Au Ministère Impérial des Affaires Etrangères

SUBLIME PORTE

⁶⁴⁴<http://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/2081/tarafsiz-hukukculardan-tehciri-sorusturma-komisyonu-olusturulmasi/> Erişim tarihi: 3.6.2015.

⁶⁴⁵<http://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/1898/sorusturma-komisyonlari-olusturulmasi-teklifinin-reddedildigine-dair/> Erişim tarihi: 3.6.2015.

EK- 22 Tablo: Stockholm’de Görev Yapan Türk Diplomatların Listesi ⁶⁴⁶

Adı (Soyadı)	Göreve Başlama Tarihi	Görev Bitiş Tarihi	Unvan
Murad Efendi	1877	1880	Mukim Elçi
Murad Efendi	1880	1881	Orta Elçi
Karaca Paşa (Yanko)	Ekim 1881	Ekim 1894	Orta Elçi
Alaksandr Karatodori (Karatheodori) Efendi	1898 Göreve başlamıştır.		Orta Elçi
Şerif Paşa	Mart 1898	Temmuz 1908	Orta Elçi
Asım Mustafa (Turgut)	Temmuz 1908	1909	Orta Elçi
Mustafa Şekip Bey	Haziran 1909	19 Kasım 1915	Elçi
Hüseyin Cevat (Ezine)	23 Kasım 1915	Mayıs 1917	Orta Elçi
İsmail Canbulat	14 Mayıs 1917	16 Aralık 1917	Orta Elçi
Hüseyin Cevat (Ezine)	19 Aralık 1917	18 Ağustos 1919 (Elçilik lağvedilmiştir)	Orta Elçi
Ali Şevki (Berker)	6 Şubat 1921	17 Mayıs 1921 (Elçilik yeniden ihdas edilmiştir)	Elçi
Galip Kemali (Söylemezoğlu)	3 Temmuz 1921	1 Kasım 1922	Orta Elçi
Layık Mukbil	1923	1926	Maslahatgüzar
Ali Haydar (Aktay)	7 Mayıs 1926	25 Kasım 1928	Daimi Maslahatgüzar
Muammer Hamdi (Dambel)	26 Kasım 1928	17 Mart 1929	Geçici Maslahatgüzar
Ragıp Raif (Kösearif)	18 Mart 1929	9 Ağustos 1933	Daimi Maslahatgüzar
Ragıp Raif (Kösearif)	10 Ağustos 1933	23 Nisan 1938	Elçi
Nureddin Pınar	24 Nisan 1938	24 Ağustos 1939	Geçici Maslahatgüzar

⁶⁴⁶ Kaynak: **BOA**, İHR, 435/48, 19 Kasım 1915; Sinan Kuneralp, “*Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri*”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK yay., Ankara 1999.s.120-126; **Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılı**, haz. Hamid Arel, Ankara 1968, s.919-920. Temsilcilerin özellikle atanma günleri bazı belgelerde birbirinden farklılık göstermektedir. Bunun da nedeni karşı ülkeden akredite tarihi, Hariciyenin talebi, padişahın onayı, Elçinin karşı ülkenin devlet başkanı tarafından kabul edilme tarihi birbirinden farklılık arz ettiği için farklı günler ortaya çıkmıştır. Kalıcı temsilcilikten önce İsveç’e giden Osmanlı Elçileri şunlardır: Aslan Ağa Tam Yetkili Elçi (1637), Közbekçi Mustafa Ağa Temsilci (1727–1728), Mehmet Sait 28 Çelebi Temsilci (1733).

EK- 23 Tablo: İstanbul ve Ankara’da Görev Yapan İsveçli Diplomatların

Listesi⁶⁴⁷

Adı (Soyadı)	Göreve Başlama Tarihi	Görev Bitiş Tarihi	Unvan
Carl Frerdik Von Höpken	1734	1738	Maslahatgüzar
Edvard Carlsson	1734	1738	Maslahatgüzar
Carl Frerdik Von Höpken	1738	1741	Elçi
Edvard Carlsson	1738	1745	Elçi
Gustaf Celsing	1747	1770	Mukim Elçi
Ulric Celsing	1770	1779	Mukim Elçi
Gerhard Johan Balthasar Von Heidenstam	1779	1783	Maslahatgüzar
Gerhard Johan Balthasar von Heidenstam	1783	1790	Elçi
Georg Josef Brentano	1789	1791	Elçi
Pehr Olof Von Asp	1791	1795	Elçi
Ignatius Mouradgea D’ohsson	1795	1799	Elçi
Carl Gustav König	1799	1805	Maslahatgüzar
Nils Gustav Af Palin	1805	1814	Maslahatgüzar
Nils Gustav Af Palin	1814	1824	Mukim Elçi
Carl Gustaf Löwenhielm	1824	1827	Mukim Elçi
Albrecht Elof Ihre	1827	1831	Maslahatgüzar
Antoine Testa	1831	1838	Maslahatgüzar
Uno Von Troil	1838	1839	Elçi
Antoine Testa	1839	1858	Maslahatgüzar
Georg Christian Sibbern	1858	-	Elçi
Peter Collett	1859	1860	Elçi
Carl Wachtmeister	1861	-	Elçi
Oscar Magnus Björnstjerna	1861	1863	Maslahatgüzar
Oscar Magnus Björnstjerna	1863	1864	Mukim Elçi
Fredrik Herman Palmstierna	1865	1868	Elçi
Oluf Stenersen	1869	-	Mukim Elçi
Selim Ehrenhoff	1869	1879	Mukim Elçi
Selim Ehrenhoff	1879	1887	Tam Yetkili Elçi
Gustaf Lennart Reuserskiöld	1888	1890	Elçi
Albert Magnus Carl Otto Pontus Stenbock	1890	1900	Tam Yetkili Elçi
Albert Magnus Carl Otto Pontus Stenbock	1900	1903	Elçi
Hans Joachim Beck-Friis	1903	1905	Elçi
Charles Emil Ramel	1905	1906	Elçi
Per Gustaf August Cosswa Anckarsvard	1906	1920	Elçi
Gustaf Oscar Wallenberg	1920	1930	Elçi
C.G. Von Heidenstam	1930	1931	Elçi
Erik Boheman ⁶⁴⁸	1930	1934	Elçi
Otto Winther	1934	1937	Elçi
Eric Gyllenstierna	1937	1939	Elçi

⁶⁴⁷ Dışişleri Bakanlığı 1967 Yılı, haz. Hamid Arel, Ankara 1968, s.1076-1078; Theolin, a.g.e., s.190-208.

⁶⁴⁸ İsveç’in Ankara’daki elçiliği 1934 yılında açılmış ve böylece İsveçli diplomatlar Ankara’da ikamet etmeye başlamıştı.

EK- 24 Tablo: Türkiye ile İsveç Arasında İmzalanan Antlaşmaların Listesi⁶⁴⁹

Antlaşma Türü	Tarih	İmzalandığı Yer
Türkiye-İsveç Dostluk Antlaşması	31 Mayıs 1924	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret Antlaşması	15 Mayıs 1926	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret Antlaşması	27 Kasım 1926	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması	4 Şubat 1928	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması	4 Eylül 1928	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması	29 Eylül 1929	Ankara
Modüs Vivendi Antlaşması	6 Kasım 1929	
İsveç-Türkiye Uzlaşma, Adli Tesviye Ve Hakem	19 Şubat 1932	Cenevre
Türkiye-İsveç Ticaret Antlaşması	4 Mart-24 Nisan 1932	Ankara
İsveç-Türkiye Kliring Antlaşması	19 Haziran 1934	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret Antlaşması	27 Şubat 1936	Ankara
İsveç-Türkiye Kliring Antlaşması	14 Aralık 1936	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret ve Kliring Antlaşması	31 Aralık 1937	Ankara
İsveç-Türkiye Ticaret ve Kliring Antlaşması	20 Ocak 1939	Ankara
Türkiye-İsveç Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması	24 Mart 1939	Ankara

⁶⁴⁹ **Sveriges Överenskommelser med Frammande Makter 1920-1938**, No:14, P.A. Norstedt & Söner, Stockholm, 1920-1938; **British Documents on Atatürk**, vol.6, s.337; **TBMM Zabıt Ceridesi; Resmi Gazete**.

EK- 25 Tablo: Knockaloe Esir Kampı'nda Tutuklu Bulunan Sivil Türk Esirlerin Listesi ⁶⁵⁰

	Kayıt Numarası	İsim	Knockaloe Kampı
1	3149	Mohamed Ali	I.
2	31916	Muhamed Assban	I.
3	31898	Ahmed Mohamed	I.
4	31827	Ahmed Ali	I.
5	32991	Mustafa Abraham	I.
6	32786	Hussein Arus	I.
7	32906	Abraham Nahim	I.
8	34266	Ali Mohamad	I.
9	34337	Jashan Najesb	I.

	Kayıt Numarası	İsim	Knockaloe Kampı
1	31523	Dursun İsmail	II.
2	31516	Caraco Samuel	II.
3	30332	Mohamed Hassan	II.
4	29751	Linnenberg Mayer	II.
5	27801	Elsefadi Yusuf	II.
6	24694	Cazes Nissim	II.
7	20440	Canetti Allert	II.
8	28203	Varakian Armenak	II.
9	5544	Abdullah John	II.
10	5543	Hasan Hussein	II.
11	31524	Mehmed Sadic	II.

	Kayıt Numarası	İsim	Knockaloe Kampı
1	27542	Mustafa Shefket	III.
2	28831	Mohammed Ahmed	III.
3	31341	Mohamed Mustafa	III.
4	27401	Vahan Frenkjan	III.
5	28721	Eskind Adolf	III.
6	27490	Mustafa Ali	III.
7	28713	Mohamed Fevzi	III.
8	31256	Mohamed Haggi	III.
9	31292	Jaccach Georg	III.
10	32654	Mohamed Raidow	III.
11	31524	Mohamed Zadek	III.
12	34230	Ahmed Mustafa	III.

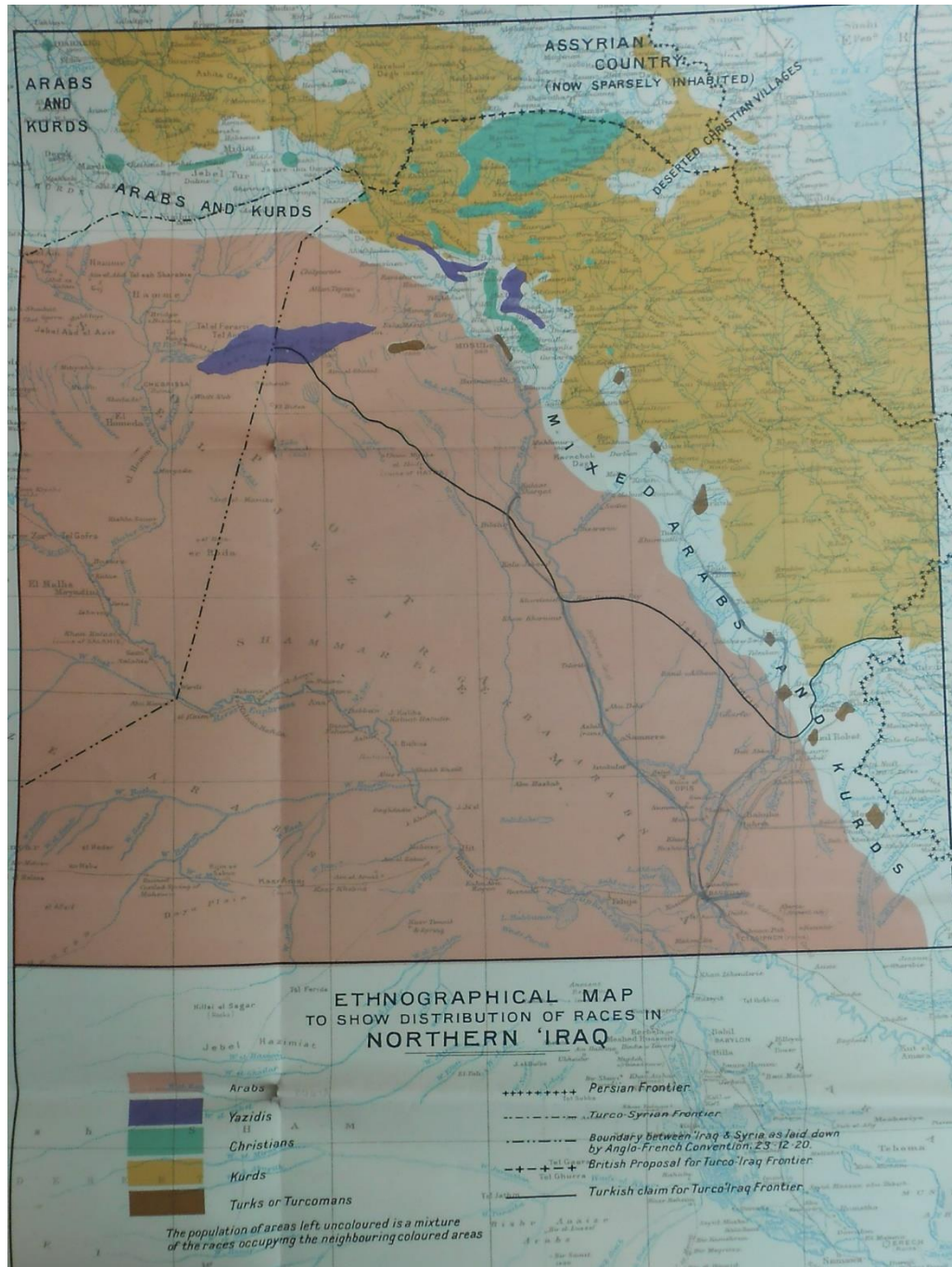
⁶⁵⁰ Tablolar kaynak için bkz. **Kızılay**, 846/93, 3 Mart 1919; **Kızılay**, 846/94.1, 15 Mayıs 1919; **Kızılay**, 846/95, 14 Ocak 1919; 846/96, 1-6, 29 Ocak 1919.

	Kayıt Numarası	İsim	Knockaloe Kampı
1	5553	Mustafa Mehmed	IV.
2	29197	Mahmud Tefik	IV.
3	32419	Abbas Mehmed	IV.
4	5597	İbrahim Şerif	IV.
5	5548	Abdullah Hassan	IV.
6	5551	Ferid Dahir	IV.
7	5596	İbrahim Ali	IV.
8	21049	Elias Ali	IV.
9	20233	Antoni George	IV.
10	20912	Osman İbrahim	IV.
11	23755	Lieber Joseph	IV.
12	21926	Habib Raphael	IV.
13	5841	Hassan Shurkri	IV.
14	20314	Ahmed Mustafa	IV.
15	33181	Soleiman Peter El Kury	IV.
16	28924	Hassan Mohamed (Takma adı Martinez)	IV.
17	20709	Halewa Thelebi	IV.
18	20707	Ahmed Refik	IV.
19	29715	Ahmed Kamil	IV.
20	32501	Onnig Ekezian	IV.
21	23331	Schadi Georg	IV.
22	33285	Hussein Junus	IV.
23	34097	Nezif Rakip	IV.
24	34095	Poll Kumarian	IV.
25	34586	Salih M.	IV.
26	34585	Ahmed Dj.	IV.
27	34544	Marco Montal	IV.
28	34535	Bisensio Joseph	IV.

	Kayıt Numarası	İsim	Kamp
1	15776	Afia Albert	Alexandra Palace
2	15788	Darsa Robert	Alexandra Palace
3	15777	Cohen David	Alexandra Palace
4	13796	Ariel Moise	Alexandra Palace
5	15993	Eshkenozie C.	Alexandra Palace
6	16237	Peter S. El Kury Suliman	Alexandra Palace
7	16373	Ali Achmed	Alexandra Palace
8	16410	Hassain Mustafa	Alexandra Palace
9	16411	Mohamed Zenan	Alexandra Palace

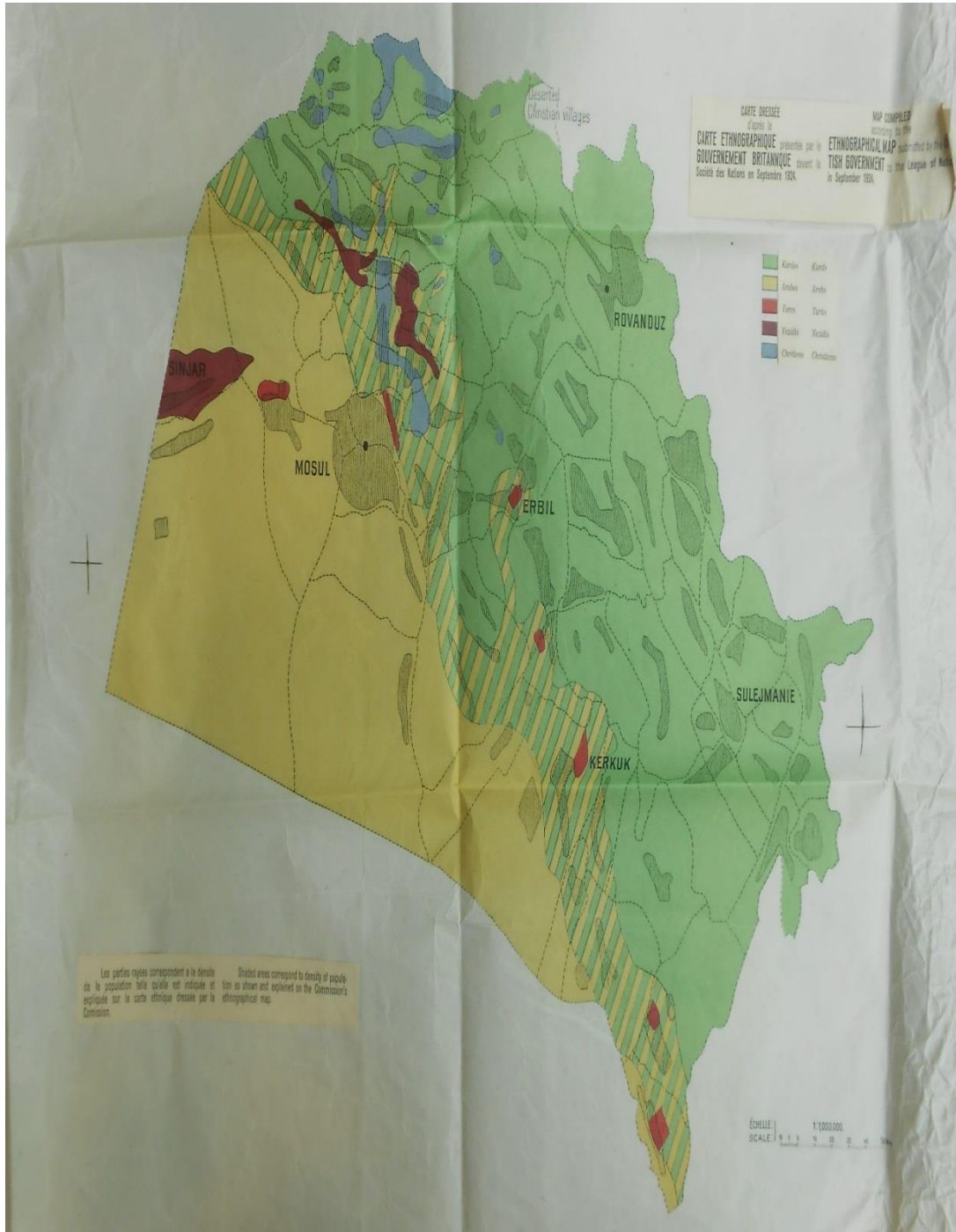
	Kayıt Numarası	İsim	Kamp
1	5167	Wolf Brauner	Douglas II.
2	5268	Levy Leon	Douglas II.
3	5269	Ramen David	Douglas II.
4	5376	Orenstein Isaac	Douglas II.
5	3966	Saul Lembert	Douglas II.

**EK- 26 Harita: Musul Komisyonu'nun önerdiği sınırlar için kullanılan
Kuzey Irak Etnografi Haritası⁶⁵¹**



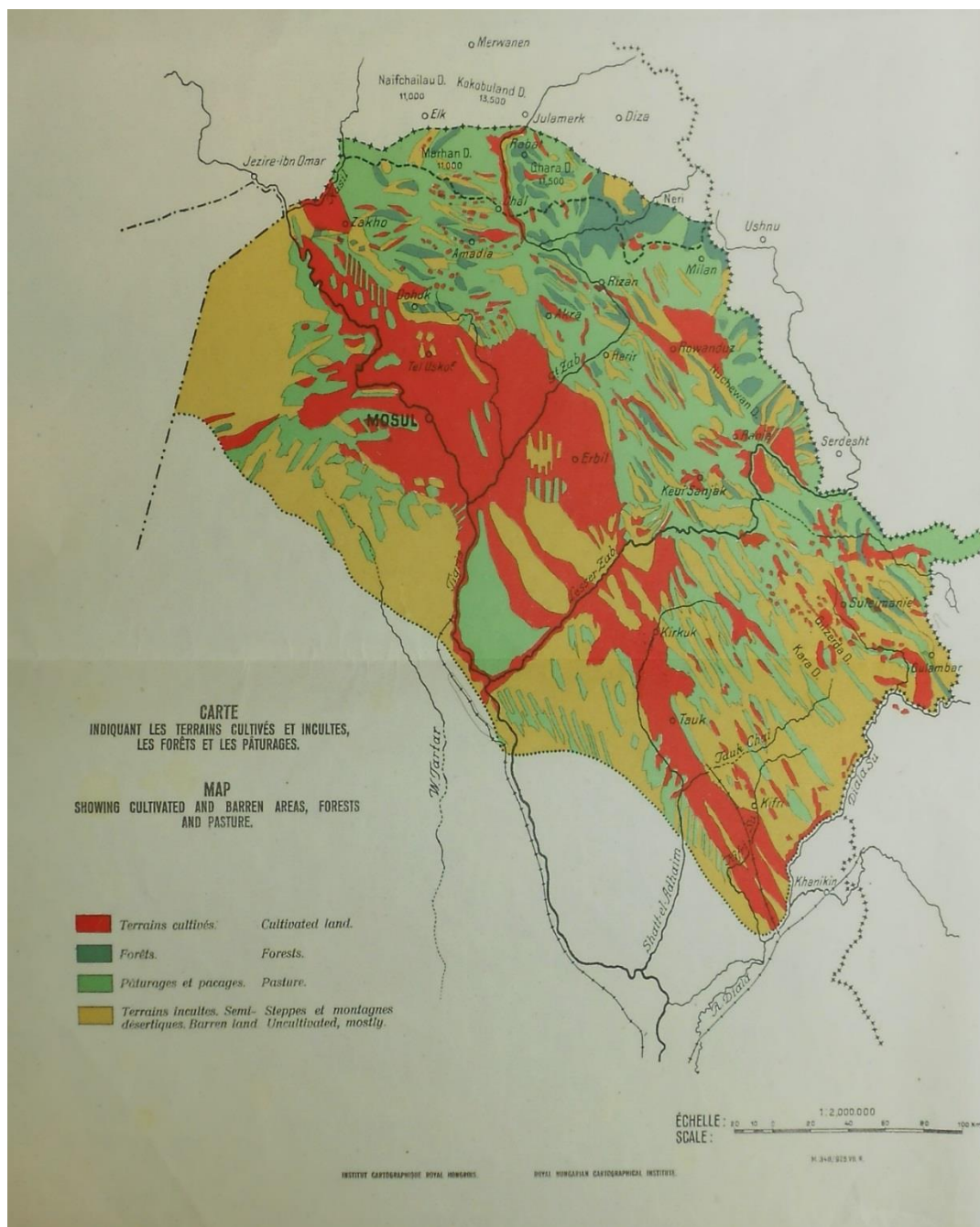
⁶⁵¹ Riksarkivet, Utrikesdepartementet, NF-byran, Vol.8, kartor Mosul.

**EK- 27 Harita: Musul Komisyonu Haritaları: Kuzey Irak Etnografyası.
Eylül 1924.⁶⁵²**



⁶⁵² Riksarkivet, Utrikesdepartementet, NF-byran, Vol.8, kartor Mosul.

EK- 28 Harita: Musul Komisyonun Kuzey Irak'ın doğal sınırları.⁶⁵³



⁶⁵³ Riksarkivet, Utrikesdepartementet, NF-byran, Vol.8, kartor Mosul; Riksarkivet, Utrikesdepartementet, 1920 ars dossier-system, HP 1479.

harita⁶⁵⁴

⁶⁵⁴ Riksarkivet, Utrikesdepartementet, NF-byran, Vol.8, kartor Mosul.

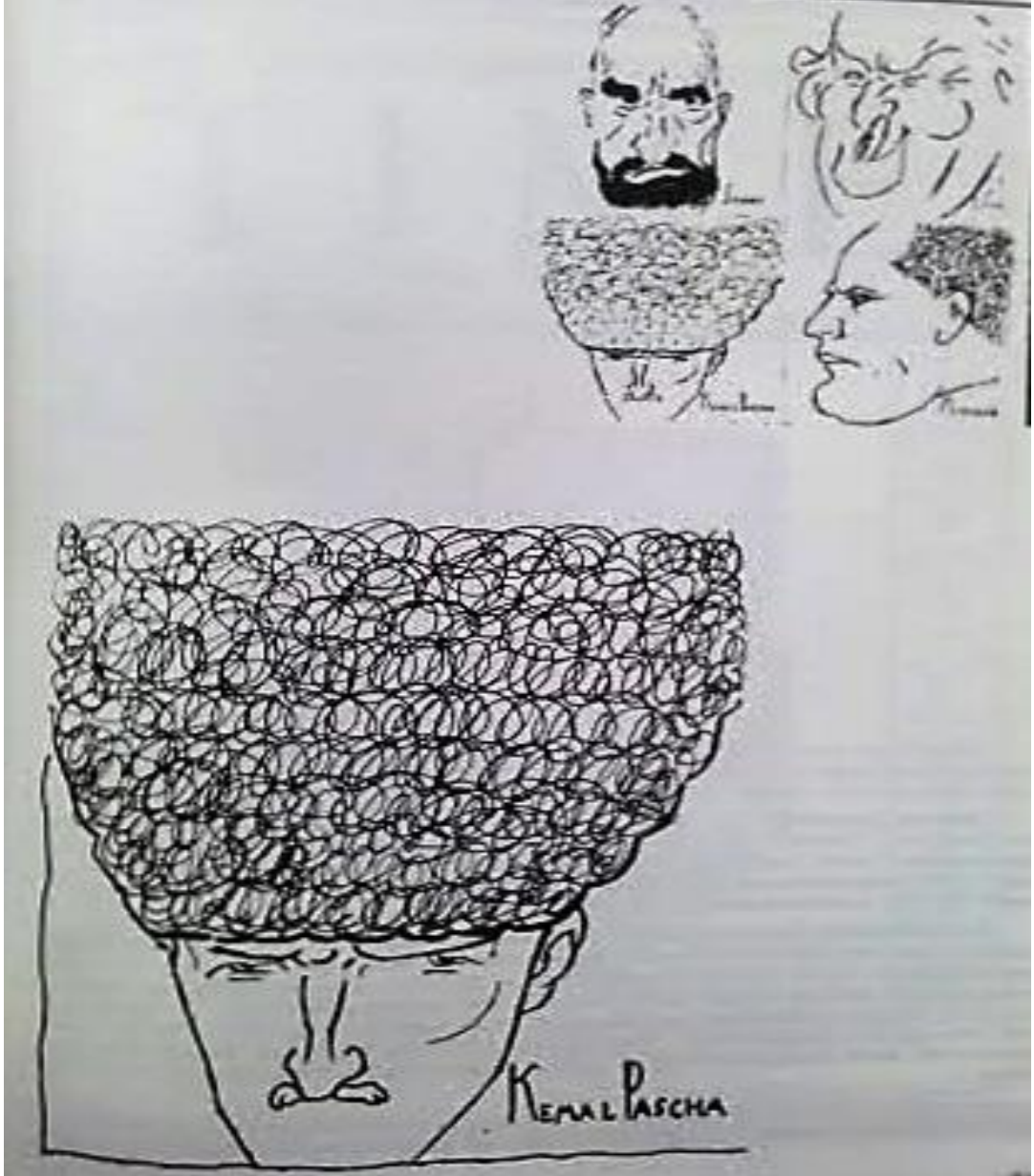
EK- 30 Musul, Kerkük ve Süleymaniye Haritası⁶⁵⁵



⁶⁵⁵ Edmonds, a.g.e, s.441.



EK-32 Karikatür: İsveç'in Söndagsnisse mizah dergisinde Alman Politikacı Stinnes, İngiliz Başbakanı L. George, İtalya Başbakanı Mussolini ve Türkiye lideri M. Kemal'in karikatürleri. Ayrıca bir şiire yer verilerek eski yeniklerin M. Kemal'in zaferlerinden neler beklemekte oldukları anlatılmaktaydı. 3 Aralık 1922.⁶⁵⁷



⁶⁵⁷ Orhan Koloğlu, *Türk'ü Dünyaya Saydıran İnsan*, Yeniözgür İnsan yay., Ankara, 1988, s.76-77.

[illegible]

355



⁶⁵⁹ http://www.scantours.com/Maps/map_of_scandinavia1.htm Erişim tarihi: 21.3.2015.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	EVREN KÜÇÜK
Öğrenim Durumu	
Yüksek Lisans.	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
İş Deneyimi:	Okutman, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	0506 646 5852
e-mail:	kucukevren@gmail.com
Adres	Tapdukemre Mah. 1580. Sok. No:7/4, Karaman